Republika Srpska
Vlada
Ministarstvo unutrašnjih poslova
Uprava za policijsko obrazovanje
Visoka škola unutrašnjih poslova

u saradnji sa

Hans Zajdel fondacijom

ZBORNIK RADOVA

Međunarodna naučnostručna konferencija

VRŠNJAČKO NASILJE
(etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)

Laktaši, 27.–29. mart 2013. godine

Izdavač
Visoka škola unutrašnjih poslova
Bulevar Živojina Mišića 10A
Banja Luka

Za izdavača
mr Goran Amidžić

Glavni i odgovorni urednik
doc.dr Mile Šikman

Tehnički urednik
Jelena Milinčić

Lektor
Jovanka Borić

Prevodilac
Jelena Vignjević

Tiraž
200 primjeraka

Štampa
GRAFOMARK
Laktaši

ISBN
ISBN 978-99938-43-37-5

VRŠNJAČKO NASILJE

(etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)

PROGRAMSKI ODBOR:

doc. dr Mile Šikman, načelnik Uprave za policijsko obrazovanje, MUP RS, predsjednik
doc. dr Stevo Ivetić, načelnik Službe ministra, MUP RS
mr Gojko Vasić, direktor policije, MUP RS
prof. dr Stanko Stanić, rektor Univerziteta u Banjoj Luci
akademik prof. dr Vitomir Popović, dekan Pravnog fakulteta u Banjoj Luci
doc. dr Uroš Pena, Direkcija za koordinaciju policijskih agencija BiH
prof. dr Duško Vejnović, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka

Članovi iz inostranstva

prof. dr Goran Milošević, dekan Kriminalističko-policijske akademije, Srbija
prof. dr Bogdan Volodimirovič, rektor, Državni univerzitet unutrašnjih poslova Lviv, Ukrajina
prof. dr Snežana Nikodinovska-Stefanovska, dekan Fakulteta za bezbednost Skoplje, Makedonija
prof. dr Piotr Bogdalski, komandant – rektor, Visoka policijska škola Šitno, Poljska

ORGANIZACIONI ODBOR:

mr Goran Amidžić, direktor Visoke škole unutrašnjih poslova, predsjednik
Vidica Drakulić, Hans Zajdel fondacija, asistent Projekta za Srbiju i Crnu Goru, Srbija
Lutz Kober, Hans Zajdel fondacija, rukovodilac Projekta za Srbiju i Crnu Goru, Njemačka
Mirna Šoja, portparol Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske

SEKRETARIJAT

mr Žana Vrućinić, viši stručni saradnik za Policijsku psihologiju i Pravnu medicinu
spec. Dragana Vujić, viši stručni saradnik za pravnu grupu predmeta
Nevena Rakić, inspektor za kriminalističku grupu predmeta
Jovanka Borić, lektor

RECENZENTSKI ODBOR:

prof. dr Duško Vejnović, prof. dr Mile Matijević, prof. dr Goran Bošković, prof. dr Miodrag Romić, prof. dr Milan Gužvica, prof. dr Milena Pašić, doc. dr Jagoda Petrović, doc. dr Mile Šikman, doc. dr Slaviša Vuković, doc. dr Saše Gerasimoski, dr Darko Paspalj, dr Želimir Škrbić, dr Tatjana Gerginova, mr Goran Amidžić, mr Borislav Đukić, mr Borče Petrevski, mr Žana Vrućinić, mr Gojko Šetka, mr Darko Jokić, mr Mirela Jokić, mr Dragana Milijević,

PREDGOVOR

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, odnosno Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka je u saradnji sa *Hans Zajdel fondacijom* organizovala savjetovanje – naučnostručni skup sa međunarodnim učešćem, pod nazivom «Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)». U ovom zborniku su, zahvaljujući prevashodno uspješnosti saradnje poznate njemačke fondacije i Visoke škole unutrašnjih poslova, publikovani radovi prezentovani na skupu.

Savjetovanje je imalo za cilj da se naučnim i stručnim radovima iz oblasti psihologije, policijsko-bezbjednosnih, pravnih, kriminalističkih i drugih nauka izvrši analiza trenutnog stanja vršnjačkog nasilja, postojećih mehanizama prevencije i predlože nove metode koje će doprinijeti smanjenju ove negativne društvene pojave.

Dvodnevna konferencija je, pored prezentovanja radova, obuhvatila i veoma bogatu diskusiju, stručnu i naučnu raspravu, ponudila prijedloge i iznijela nove dileme u vezi sa cjelokupnom problematikom vršnjačkog nasilja.

Autori ovog predgovora nadaju se da će izdavanje zbornika naučnostručnih radova o vršnjačkom nasilju doprinijeti upotpunjavanju znanja stečenih u ovoj oblasti i povećanju efikasnosti u prevenciji.

Na kraju, u svojstvu rukovodilaca tima koji je radio na realizaciji ovog savjetovanja, kao i u ime svih aktivnih učesnika savjetovanja, izražavamo posebnu zahvalnost *Hans Zajdel fondaciji,* bez čije podrške savjetovanje ne bi ni moglo biti održano, niti bi ovaj zbornik radova ugledao svjetlo dana.

PROGRAMSKI I
ORGANIZACIONI ODBOR

VORWORT

Die Hanns-Seidel-Stiftung (HSS) mit Sitz in München ist seit mehr als einem Jahrzehnt in Belgrad vertreten. Das Projektbüro der HSS organisiert gemeinsam mit seinen Partnern in Serbien und Montenegro aber auch über Landesgrenzen hinaus Seminare, Konferenzen und fachspezifische Tagungen zur Krisenprävention und zur Konfliktminimierung sowie zur Förderung demokratischer Grundstrukturen und zur Schaffung der Voraussetzungen für Rechtsstaatlichkeit, Pluralismus und Toleranz.

Ein besonderer Schwerpunkt der Projektarbeit der HSS liegt auf der Unterstützung von Maßnahmen zur Bekämpfung von Korruption, Terrorismus und Kriminalität in der Region Südosteuropas. Dazu arbeitet das Belgrader Büro der HSS eng mit den Innenministerien der Projektländer sowie mit deren nachgeordneten Verwaltungsinstitutionen zusammen und trägt damit zur optimalen Vernetzung der gemeinsamen Anstrengungen bei.

Seit geraumer Zeit ist auch die Polizeihochschule in Banja Luka in die Kooperation integriert.

Die bislang unter der wissenschaftlichen Leitung dieser Bildungseinrichtung in der Republika Srpska durchgeführten mehrtägigen internationalen Konferenzen stießen nicht nur bei serbischen und montenegrinischen Partnern sondern auch bei den Experten der Nachbarstaaten auf eine hohe Resonanz.

Durch ihre Teilnahme an den Tagungen bestätigten die hochrangigen Vertreter aus den beiden bosnischen Teilrepubliken sowie aus weiteren Ländern des südosteuropäischen Donauraumes den hohen Stellenwert einer wirksamen Kriminalitätsbekämpfung für die Sicherheit in der gesamten Balkanregion.

Die wichtigsten Beiträge und die daraus abgeleiteten Konklusionen aus der durchgeführten Konferenz stehen nunmehr in Schriftform dem interessierten Fachpublikum zur Verfügung.

Unter Federführung der Polizeihochschule wurde damit eine wissenschaftlich begründete, auf praxisnahen Konzepten basierende Strategie erbracht.

Die HSS ist der Bitte zur Unterstützung bei der Herausgabe dieses Buches gern nachgekommen, weil dadurch eine schnelle und exakte Weitergabe der Erkenntnisse der Konferenz erreicht werden kann.

Ich hoffe und wünsche, dass die vorliegende Publikation zur schrittweisen Ausweitung der bereits bestehenden Kooperation sowie zum gemeinsamen Denken und Handeln von Polizei, Justiz und weitern Sicherheitsbehörden in allen angrenzenden Nachbarländern beitragen kann.

Lutz Kober
Projektleiter der Hanns-Seidel-Stiftung
für Serbien und Montenegro

UVODNA REČ

Već duže od jedne decenije je Hanns Seidel Fondacija (HSF), čije je sedište u Minhenu, pristutna u Beogradu. Kancelarija HSF u saradnji sa svojim partnerima u Srbiji i u Crnoj Gori, ali i izvan granica ovih dveju zemalja, organizuje seminare, konferencije i stručna savetovanja na teme krizne prevencije i minimalizacije konflikata, kao i na teme jačanja demokratskih struktura i stvaranja preduslova za vladavinu prava, pluralizam i toleranciju.

Jednu od najvažnijih oblasti rada Projekta Hanns Seidel Fondacije predstavlja pružanje podrške merama usmerenim na borbu protiv korupcije, terorizma i kriminala u regionu jugoistočne Evrope. Kroz intenzivnu saradnju sa ministarstvima unutrašnjih poslova i njihovim organizacionim jedinicama u zemljama u kojima deluje u okviru svog Projekta, Kancelarija Hanns Seidel Fondacije u Beogradu nastoji da doprinese optimalizaciji zajedničkih napora.

Već duže vremena ostvarujemo saradnju i sa Visokom školom unutrašnjih poslova iz Banja Luke. Višednevne međunarodne konferencije koje su organizovane pod naučnim vođstvom ove obrazovne institucije iz Republike Srpske, uživaju izuzetno poštovanje ne samo eksperata iz Srbije i Crne Gore već i stručnjaka iz ostalih susednih zemalja.

Neophodnost efikasne borbe protiv kriminala u cilju unapređenja bezbednosti na čitavom Balkanu, potvrdili su svojim prisustvom i učešćem u radu gorepomenutih savetovanja istaknuti stručnjaci iz oba bosanska entiteta kao i eksperti iz ostalih zemalja jugoistočno-evropskog dela Dunavske regije.

Ova publikacija omogućava da najvažnija izlaganja i zaključci sa održanog stručnog savetovanja i u pisanom obliku budu dostupni zainteresovanoj stručnoj javnosti. Time je Visoka škola unutrašnjih poslova definisala naučno potkrepljenu strategiju koja se zasniva na konceptima koji su primenljivi u praksi.

Hanns Seidel Fondacija je veoma rado izašla u susret molbi da podrži izdavanje ovog zbornika radova, jer je mišljenja da je taj način moguće ostvariti brzo i egzaktno prenošenje saznanja do kojih se došlo tokom održane konferencije.

Konačno, želim da izrazim nadu i želju da će ova publikacija potpomoći postepeno unapređenje postojeće saradnje kao i da će pružiti doprinos udruženom delovanju policije, pravosudnih organa i ostalih bezbednosnih službi u svim zemljama u regionu.

Luc Kober
rukovodilac Projekta Hanns Seidel Fondacije
za Srbiju i za Crnu Goru

SADRŽAJ

KRIMINALITET MALOLJETNIKA U REPUBLICI SRPSKOJ, SA OSVRTOM NA VRŠNJAČKO NASILJE 3
doc. dr Mile Šikman

NASILJE MEĐU DECOM U ŠKOLAMA- SA POSEBNIM OSVRTOM NA PREVENCIJU I REAKCIJU 19
prof. dr Oliver Bačanović
mr Nataša Jovanova

VRŠNJAČKO NASILJE U ŠKOLAMA – ANTROPOLOŠKI PRISTUP 29
prof. dr Milan Milošević
mr Milica Karapandžić

GRUPNO IZVRŠAVANJE KRIVIČNIH DELA OD STRANE MALOLETNIH PRESTUPNIKA 41
doc. dr Marjan Nikolovski
mr Biljana Micevska
mr Borče Petrevski

KARAKTERISTIKE KRIVIČNIH DELA SA ELEMENTIMA NASILJA IZVRŠENIH OD STRANE DECE I MALOLETNIKA U REPUBLICI SRBIJI 55
prof. dr Zoran Đurđević
prof. dr Goran Bošković
Darko Senić

TEORIJA I PRAKSA VRSTA VRŠNJAČKOG NASILJA 69
prof. dr Duško Vejnović

PSIHOSOCIJALNI FAKTORI RIZIKA U ETIOLOGIJI VRŠNJAČKOG NASILJA 81
doc. dr Dragana Batic

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI SRBIJI 93
mr Boban Simić
prof. dr Željko Nikač
Nikola Aritonović

KUDA VODI VRŠNJAČKO NASILJE – MALOLETNIČKA DELINKVENCIJA, POJAM I KARAKTERISTIKE 107
Mr Željko Mojsilović
Nevena Gavrić, mr

UZROCI I KARAKTERISTIKE MALOLJETNIČKOG RECIDIVIZMA 119
prof. dr Mile Matijević
Dejan Matijević

VRŠNJAČKO NASILJE KAO ODRAZ DISFUNKCIONALNOSTI DRUŠTVA..... 131
doc. dr Nebojša Macanović

KRIMINALISTIČKE KARAKTERISTIKE MALOLETNIČKOG NASILNIČKOG IMOVINSKOG KRIMINALITETA U REPUBLICI MAKEDONIJI 143
doc. dr Svetlana Nikoloska
Demonstrator Marijana Blazevska

RISK FACTORS OF VIOLENT BEHAVOIUR AMONG THE YOUTH IN REPUBLIC OF MACEDONIA WITH EMPHASIS ON PEER GROUP VIOLENCE 157
Saše Gerasimoski, PhD

PREVENTIVE ACTION OF THE STATE AUTHORITIES TO PREVENT VIOLENCE AMONG CHILDREN AND YOUTH 171
Tatjana Gerginova PhD

ULOGA JAVNIH USTANOVA U TRETMANU VRŠNJAČKOG NASILJA..... 183
doc. dr Nevenko Vranješ
Dijana Petković, dipl. pedagog

ULOGA POLICIJE U SUPROTSTAVLJANJU VRŠNJAČKOM NASILJU..... 195
doc. dr Zvonimir Ivanović
mr Sergej Uljanov
Radojković Ivan

PREKRŠAJI MALOLJETNIKA PROTIV JAVNOG REDA I MIRA.....211
prof. dr Ljubinko Mitrović

VRŠNJAČKO NASILJE, STANJE I SPECIFIČNOSTI NA PODRUČJU KOJE OPERATIVNO POKRIVA CJB DOBOJ U PERIODU 2007–2012. 223
Dragan Prodanović
Denis Pijetlović

NASILJE PUTEM INTERNETA KAO OBLIK MALOLJETNIČKOG VRŠNJAČKOG NASILJA..... 233
mr Sanja Sumonja

Tatjana Skakavac, mr
ELEKTRONSKO VRŠNJAČKO NASILJE..... 245
Aleksandar Miladinović
spec. Vitomir Petričević

DEFINISANJE I VRSTE NASILJA MEĐU DJECOM I MALOLJETNICIMA..... 259
spec. Željko Ratković,

AGRESIVNOST KOD DJECE I VRŠNJAČKO NASILJE..... 269
Branka M. Pavlović, mr

NASILJE MEĐU VRŠNJACIMA – POJAM, KARAKTERISTIKE, ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA..... 279
mr Žana Vrućinić

SPECIFIČNOSTI VRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA 293
Milan Salamadija
Rada Mirnić

ELEKTRONSKO NASILJE – NOVI OBLIK VRŠNJAČKOG NASILJA..... 307
dr Nenad Putnik
dr Mladen Milošević
dr Milica Bošković

MARKETINŠKOISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI POLICIJE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA..... 323
doc. Dr Branislav Radnović
Nemanja Radović

RIZIČNI I PROTEKTIVNI FAKTORI VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLAMA..... 339
Ivana Radovanović
Danijela Spasić
Dalibor Kekić

MJERE UPOZORENJA I USMJERAVANJA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU REPUBLIKE SRPSKE 353
doc. dr Marina M. Simović
doc. dr Vladimir M. Simović

NAČINI ORGANIZOVANJA I OBLICI ISPOLJAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI SRPSKOJ – BiH..... 361
dr Želimir Škrbić

MEDIJACIJA U SOCIJALNOM RADU
U FUNKCIJI PREVAZILAŽENJA VRŠNJAČKOG NASILJA.....375
doc. dr Jagoda Petrović
doc. dr Vesna Šućur Janjetović

VRŠNJAČKO NASILJE
Etiologija, fenomenologija, načini ispoljavanja i načini prevazilaženja 395
Slavica Radovanović
Aleksandar Lazić

ULOGA DJECE I MLADIH – SVJEDOKA NASILJA U SPREČAVANJU
NASILJA MEĐU SVOJIM VRŠNJACIMA 383
Mr Miroslav Đurić

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA PUTEM INTERNETA
I DRUŠTVENIH MREŽA..... 397
Filip Mirić

NASILJE MEĐU VRŠNJACIMA – POJAM, KARAKTERISTIKE,
ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA..... 409
Mr Žana Vrućinić

SUBJEKTI SUPROTSTAVLJANJA VRŠNJAČKOM NASILJU U
REPUBLICI SRPSKOJ 423
mr Borislav Đukić

ANALIZA STANJA VRŠNJAČKOG NASILJA
U REPUBLICI SRBIJI..... 435
Mr Gojko Šetka,

VRŠNJAČKO NASILJE IZ UGLA
UČENIKA OSNOVNIH ŠKOLA
NA PODRUČJU BANJALUČKE REGIJE..... 447
Nikolina Grbić-Pavlović, mr
Gojko Pavlović, mr

PERCEPCIJA PROBLEMA
VRŠNJAČKOG NASILJA IZ UGLA ŠKOLSKOG OSOBLJA..... 465
spec. Dragana Vujić
Nevena Rakić

KRIVIČNA (NE)ODGOVORNOST DJECE
ZA IZVRŠENJE KRIVIČNOG DJELA..... 477
mr Dragana Milijević

VRŠNJAČKO – DIGITALNO NASILJE I NAČINI PREVAZILAŽENJA..... 489
spec.kriminalista Tatjana Maričić
Verica Kovačević

TUČA KAO OBLIK NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA..... 497
spec. Predrag Popovic
Gajic Miodrag

VRŠNJAČKO NASILJE
(etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)

KRIMINALITET MALOLJETNIKA U REPUBLICI SRPSKOJ, SA OSVRTOM NA VRŠNJAČKO NASILJE

doc. dr Mile Šikman,
Uprava za policijsko obrazovanje,
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Banja Luka,
nacelnik@education.muprs.org

***Apstrakt*:** Kriminalitet maloljetnika, kao posebna (a/anti) društvena pojava, s pravom, izaziva posebnu pažnu i senzibilitet, ne samo stručne i naučne javnosti, već i šire društvene zajednice. Vrlo često su u strukturi krivičnih djela koja maloljetnici vrše ne samo djela opšteg kriminaliteta, već i djela nasilničkog kriminaliteta (uključujći i najteža krivična djela, npr. teška ubistva), pri čemu se posebna pažnja poklanja vršnjačkom nasilju. Ovaj trend prati kontinuiran porast učešća maloljetnika u ukupnom broju prijavljenih izvršilaca krivičnih djela protiv života i tijela u posljednjih deset godina. S tim u vezi vršnjačko nasilje, kao fenomen, koji je naročito aktuelizovan u posljednjih par godina, karakterišu različiti oblici fizičkog i psihičkog vršnjačkog nasilja, pri čemu je zloupotreba savremenih tehnologija itekako izražena (npr. nasilje putem interneta, ugovorene tuče, itd.). Isto tako, motivi maloljetnih izvršilaca krivičnih djela često su nejasni, neodređeni, bez realno utemeljnih etioloških faktora koji bi eventualno doveli do takvog ponašanja maloljetnika. Pored navedenog, posmatranje kriminaliteta maloljetnika ima širi društveni značaj, s obzirom na eventualni recidivizam kriminalnog ponašanja maloljetnika, a samim tim i njegovo prerastanje u kriminalitet punoljetnih lica. Uzimajući u obzir navedeno, jasno je da je kriminalitetu maloljetnika potreban cjeloviti društveni pristup, integrisan u kvalitetnu politiku suzbijanja kriminala. U radu je dat prikaz kriminaliteta maloljetnika u Republici Srpskoj, uključujući strukturu krivičnih djela koja vrše maloljetnici, te udio u ukupnom kriminalitetu. Takođe, dat je poseban osvrt na vršnjačko nasilje, uključujući mjere i aktivnosti na njegovom prevazilaženju.

Ključne riječi: kriminalitet, maloljetnici, vršnjačko nasilje, struktura krivičnih djela, tipologija.

UVOD, SA POJMOVNIM OBJAŠNJENJIMA

Kriminalitet maloljetnika po mnogo čemu predstavlja kompeksan i specifičan oblik negativnog društvenog ispoljavanja (pojave). Sama činjenica da je maloljetno lice izvršilac krivičnog djela čini ovaj oblik kriminaliteta dovoljno specifičnim, s obzirom na to da se od punoljetnih izvršilaca razlikuje po stepenu biopsihičkog razvoja i emocionale zrelosti, ali i zbog činjenice da je maloljetnička populacija značajna kategorija stanovništva. Posljedice navedenog su vrlo često odsustvo čvrste volje i zrelog razmišljanja (direktni umišljaj) prilikom izvršenja krivičnih djela, kao i potencijal za buduće punoljtne izvršioce krivičnih djela. Pored navedenog, prisutne su i mnogobrojne teorijske reperkusije tretiranja ovog proble-

ma. Naime, uobičajno se pod pojmom kriminaliteta podrazumijeva zločin (od latinske riječi crime) ili prestup, a pod njim se podrazumijeva niz aktivnosti, vremenski i prostorno determinisanih, koje su opasne za jedno društvo, jer nisu u skladu sa pozitivnim pravnim propisima, te su određene kao krivična dela za koja je predviđena odgovarajuća sankcija. Najopštije primarno određenje polazi od toga da je kriminalitet društvena pojava krivičnih djela koja vrše pojedinci, a kriminalitet tumači kao pojedinačni akt i društveni fenomen. U prvom slučaju kriminalitet se ispoljava u kvalitativnom smislu, kao sadržaj različit od svakog drugog, a u drugom – kao njegov kvantitativni izraz zbira djela bliskih po bitnim obilježjima pojave (Bošković, 1999: 157). Na osnovu navedenog, kriminalitet maloljetnika obuhvatao bi ponašanja koja predstavljaju krivične delikte, odnosno krivična djela (maloljetnička delinkvencija) ili eventualno i prekršaje i različite vrste prestupa (maloljetničko prestupništvo). Postoje i krajnje ekstenzivna tumačenja, prema kojima kriminalitet maloljetnika obuhvata i socijalnopatološka ponašanja, kao i socijalno neprilagođena ponašanja ove posebne populacione strukture stanovništva. Naime, evidentno je povećanje maloljetničke populacije koja se nalazi u rizičnoj grupi da razvije delinkvetnu aktivnost; najčešće su to lica koja žive u nepovoljnim porodičnim, životnim i socijalnim uslovima. Ako im se ne ukaže odgovarajuća institucionalna pomoć i pažnja, postoji opasnost da odu u delinkventno ponašanje, koje je determinisano različitim faktorima (društveno-politički, socijalni, kulturni, psihološki i dr.). Nedovoljno i neadekvatno djelovanje porodice, škole, socijalnih, zdravstvenih i drugih institucija i nevladinih organizacija, uz težak socijalni momenat i svu problematiku posljedica ratnog i poratnog perioda u BiH (izbjeglištvo i druge traume), najčešći su razlozi okretanja mladih ka različitom kriminogenom ponašanju u posljednje vrijeme. Pored navedenog, bjekstvo od kuće, nepohađanje škole, besposličarenje, skitničarenje, pretpostavke su pojave alkoholizma, narkomanije i ostalih destruktivnih aktivnosti mladih. Ovakve devijacije najčešće su posljedica stanja u porodici (nezaposlenost roditelja, izbjeglištvo, porodica sa jednim roditeljem), školstvu, neaktivnosti u slobodno vrijeme (sport, dodatno obrazovanje), uticaj sredstava masovne komunikacije (interneta i sredstava javnog informisanja i ostalih elemenata i dr.). Na kriminogeno ponašanje malodobni su često podsticani od strane starijih kriminalaca.

Krivično djelo je protivpravno djelo kojim se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti i koje je zbog svoje opasnosti u zakonu određeno kao krivično djelo i za njega propisana krivična sankcija. Maloljetni učinilac krivičnog djela je maloljetno lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina života, prema kojem postupak po krivičnoj prijavi nije pokrenut, obustavljen ili je podnijet prijedlog za izricanje sankcije. Krivični postupak je pravosnažno završen odlukom kojom se postupak prema maloljetniku obustavlja, izriče mjera bezbjednosti bez izricanja krivične sankcije ili se izriče krivična sankcija. Mlađi maloljetnik je maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14, a nije navršio 16 godina života, i prema kome se mogu izreći samo mjere bezbjednosti ili vaspitne mjere. Stariji maloljetnik je maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16, a nije navršio 18 godina života i prema kome se mogu izreći krivične sankcije. Mlađe punoljetno lice je lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 18, a nije navršilo 21 godinu i čiji razvoj nije na tom nivou da bi se moglo smatrati punoljetnim licem i prema kome

se mogu izreći krivične sankcije. Prijavljeno lice je maloljetni izvršilac krivičnog djela prema kome je završen izvještaj o počinjenom krivičnom djelu, odlukom kojom pripremni postupak nije pokrenut, pripremni postupak obustavljen ili je podnijet prijedlog za izricanje krivične sankcije. Optuženo lice je maloljetni izvršilac krivičnog djela prema kome je donijeta odluka kojom se obustavlja postupak prema maloljetniku, izriče mjera bezbjednosti bez izricanja krivične sankcije ili se izriče krivična sankcija. Osuđeno lice je maloljetni izvršilac krivičnog djela prema kome je izrečena krivična sankcija (vaspitna mjera ili maloljetnički zatvor).

STRUKTURA KRIMINALITETA MALOLJETNIKA U REPUBLICI SRPSKOJ

Strukturu kriminaliteta maloljetnika u Republici Srpskoj moguće je utvrditi na osnovu podataka o registrovanom kriminalitetu maloljetnika koji su prikazani u zvaničnim evidencijama Zavoda za statisiku Republike Srpske[1], Ministarstva unutrašnjih poslova, sudova, tužilaštava i Ombudsmana za djecu. Pored navedenog, za potpuniju sliku o maloljetničkom kriminalitetu nepohodni su naučnoistraživački projekti usmjereni ka ovom kriminalnom fenomenu, ukuljučujući njegovu etiološku, fenomenološku i viktimološki dimenziju, kao i aspekte društvenog reagovanja na ovaj oblik kriminaliteta, sa posebnim osvtom na krivičnopravno i diverziono tretiranje ovo problematike[2].

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova[3] u Republici Srpskoj maloljetnička delinkvencija posljednjih deset godina bilježi nastavak relativno brojnijeg učešća maloljetnika u izvršenju krivičnih djela (u odnosu na 2000. godinu), s tim da se posljednje četiri godine bilježi blagi pad učešća maloljetnika u vr-

---

1 Podaci su prikupljeni putem statističkih izvještaja: Upitnik za maloljetno lice prema kome je završen izvještaj o počinjenju krivičnog djela (obrazac SK-3) i Upitnik za maloljetno lice prema kome je pravosnažno završen krivični postupak (obrazac SK-4). Statističke izvještaje popunjavaju i dostavljaju tužilaštva i osnovni sudovi u Republici Srspkoj nakon završenog krivičnog postupka, odnosno prvostepene pravosnažne odluke. http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/kriminalitet/maloljetni_ucinioci/2011/Kriminalitet_Maloljetni_2011.pdf, pristupljeno 21.01.2013. godine

2 Prema dostupnim podacima u Republici Srpskoj do sada je realizovan jedan naučnoistraživački projekat pod nazivom ‘’Maloljetnička delinkvencija u Republici Srpskoj – stanje i perspektive prevencije, suzbijanja, sprečavanja i sankcionisanja’’ u realizaciji Visoke škole unutrašnjih poslova, 2008. godine. Projekat je rezultirao objavljivanjem Izvještaja o istraživanju. Pored toga, Ombudsman za djecu Republike Srpske, godinu dana nakon potpisivanja Protokola o postupanju u slučajevima vršnjaškog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu (2008), proveo je empirijsko istraživanje o primjeni Protokola, 2009. godine. Rezultati istraživanju javno su publikovani u tekstu pod nazivom “Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu – Primjena Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske. Istraživanje koje 2012. godine Ombudsman za djecu provodi u saradnji s Mrežom mladih savjetnika ombudsmana za djecu Republike Srpske istražuje stavove djece/mladih o vršnjačkom nasilju u osnovnim i srednjim školama u Republici. Takođe, važno je naglasiti da je Visoka škola unutrašnjih poslova nosilac naučnoistraživačkog projekta pod nazivom ‘’Vršnjačko nasilje”, koji se realizuje tokom 2012. i 2013. godine, a čiji rezultati će biti publikovani u posebnom istraživačkom izještaju

3 *Godišnji izvještaji o radu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske* za 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010; *Informacija o maloljetničkoj delinkvnciji u Republici Srpskoj*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Repulike Srpske, dostupno putem inerneta: http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/cir/1522235737334919.pdf; pristupljeno 21.01.2013. godine.

šenju krivičnih djela (u odnosu na ukupni broj izvršilaca krivičnih djela). Struktura krivičnih djela koja vrše maloljetnici, daleko je jednostavnija od strukture krivičnih djela koja vrše punoljetna lica, pri čemu dominiraju krivična djela imovinskog kriminaliteta, te krvni delikti, s obzirom na to da gotovo četiri od pet krivičnih djela koja izvrše maloljetnici pripada jednoj od ovih dviju kategorija[4]. Tako je u 2009. godini prijavljeno je 7.463 počinilaca krivičnih djela opšteg kriminaliteta, od kojih je 837 maloljetnih lica (11,2%), ili svaki jedanaesti prijavljeni počinilac. Od 7.347 procesuiranih izvršioca krivičnih djela u 2010. godini, maloljetnih je 705 (9,59%), u 2011. godini prijavljeno je 488 maloljetnika (svaki petnaesti), a u odnosu na 2009. godinu broj maloljetnika se smanjio za 41,7%. Posmatrajući po oblastima opšteg kriminaliteta, maloljetnici su u 2011. godini, kao i prethodnih godina, najzastupljeniji u vršenju krivičnih djela protiv imovine 385 ili 10,2% od ukupnog broja izvršilaca ovog vida kriminala (3.776), što je i logično s obzirom na brojnost. Međutim, zabrinjava podatak da po brojnosti slijede krivična djela protiv života i tijela, za koja je prijavljeno 55 maloljetnika ili 6,5% od ukupnog broja prijavljenih lica (842), zatim krivična djela nedozvoljena proizvodnja i držanje oružja 14 maloljetnika ili 3,3% od ukupnog broja prijavljenih lica (423). U znatno manjem broju maloljetna lica se pojavljuju i kao izvršioci krivičnih djela zloupotrebe opojnih droga (četiri lica), izazivanja opšte opasnosti (tri lica), protiv polnog integriteta (dva lica), kao i 25 maloljetnih lica koja su počinila ostala krivična djela opšteg kriminala. U izvještajnom periodu za 2012. godinu, evidentirano je 545 maloljetnika koji su počinili krivično djelo, u odnosu na 7.711 ukupno prijavljenih lica ili, što je u odnosu na prethodnu 2011. godinu, više za tri lica. Najveći broj krivičnih djela počinjen je u oblasti imovinskih delikata 396 ili 78,6% od ukupnog broja u kome su maloljetnici bili izvršioci.

Tabela 1: Broj prijavljenih maloljetnika za period 2000–2002. godina

	2000.		**2001.**		**2002.**	
	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica
KD protiv imovine	403/ 18,75%	2149	379/ 17,60%	2236	471/ 19,03%	2475
KD protiv života i tijela	14/ 3,71%	377	28/ 4,45%	629	26/ 2,97%	875

4 Slična struktura učešća maloljetnika u izvršenju krivičnih djela bilježi se i u zemljama regiona (npr. učešće maloljetnika u strukturi krivičnih djela za 2006. godinu). Tako je u Srbiji učešće maloljetnika u izvršenju imovinskih krivičnih djela (krađa, teška krađa, sitno djelo krađe, utaja, prevara, razbojništvo i razbojnička krađa) čak 70% svih izvršenih krivičnih djela učinjenih od strane maloljetnika. Na krivična djela protiv života i tijela otpada 8,1% krivičnih djela koja su izvršili maloljetnici. U Hrvatskoj, u strukturi prijavljenog kriminaliteta maloljetnika u istom periodu, imovinski delikti su učestvovali sa 63,6%, a delikti protiv života i tjela sa 5,3%. U Makedoniji je učešće maloljetnika u strukturi imovinskog kriminaliteta još i veće, te participira u rasponu od 87,53% do 91,04% (u periodu 2002–2005. godina), dok neznatan dio otpada na krvne delikte – oko 2%. (Nikolić, Simeunović-Patić, 2008).

KD protiv polnog integriteta	2/ 5,71%	35	1/ 1,35%	74	6/ 7,31%	82
KD izazivanje opšte opasnosti	13/ 6,01%	216	13/ 6,08%	191	13/ 7,73	168
KD nedozvoljena proiz. i drž. oružja	2/ 1,90%	105	2/ 1,23%	162	3/ 1,5%	200
KD zloupotreba opojnih droga	3/ 2,67%	112	12/ 8,63%	139	9/ 7,37%	122
Ostala KD opšteg kriminaliteta	8/ 1,26%	633	35/ 3,8%	920	14/ 1,48%	940
Σ Ukupno	**445/ 12,26%**	**3627**	**470/ 10,8%**	**4.351**	**542/ 11,14%**	**4.862**

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Iz navedene tabele možemo sagledati broj prijavljenih maloljetnih lica u odnosu na ukupno punoljetna prijavljena lica za period od tri godine (2000–2002). Ukupan broj prijavljenih maloljetnih lica kreće se 10–12%, s tim što je najveći broj maloljetnika, u odnosu na punoljetna lica, procentualno prijavljen za krivinčo djelo protiv imovine (od 17 do 19%).

Tabela 2: Broj prijavljenih maloljetnika za period 2003–2005. godina

	2003.		**2004.**		**2005.**	
	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica
KD protiv imovine	469/ 17,67%	2.653	766/ 22,05%	3.473	657/ 16,29%	4.031
KD protiv života i tijela	50 / 4,75%	1.051	72/ 6,07%	1.185	72/ 6,16%	1.168
KD protiv polnog integriteta	1/ 1,66%	60	2/ 2,98%	67	3/ 5%	60
KD izazivanje opšte opasnosti	9/ 4,52	199	8/ 5,33%	150	5/ 2,39	209

KD nedozvoljena proiz. i drž. oružja	12/ 3,65%	328	5/ 2,19%	228	12/ 4,41%	272
KD zloupotreba opojnih droga	5/ 3,22%	155	1/ 0,66%	150	8/ 3,01%	265
Ostala KD opšteg kriminaliteta	31/ 2,24%	1.383	30/ 1,80%	1.658	30/ 1,61%	1.862
Σ Ukupno	**577/ 9,89%**	**5.829**	**884/ 12,79%**	**6.911**	**787/ 10%**	**7.867**

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Na osnovu navedene tabele moguće je sagledati broj prijavljenih maloljetnika za krivična djela za period 2003–2005. godina. Trend za ovaj period prati prethodni uporedni period, s tim što je veće odstupanje u odnsu na broj prijavljenih maloljetnih lica za izvršena krivična djela imovinskog kriminaliteta za 2004. godinu, koji iznosi 22,05% od ukupnog broja prijavljnih izvršilaca krivičnih djela protiv imovine. Takođe, udio maloljetnika u izvršenju krivičnih djela proti života i tijela u posmatranom periodu povećao se oko dva procenta, tako da je 2005. godine prijavljeno 6,16% maloljetnika u odnosu na broj prijavljenih punoljetnih lica za navedena krivična djela.

Tabela 3: Broj prijavljenih maloljetnika za period 2006–2008. godina

	2006.		**2007.**		**2008.**	
	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica
KD protiv imovine	703/ 17,43%	4.031	716/ 18,42%	3.885	608/ 17,51%	3.471
KD protiv života i tijela	76/ 6,5%	1.168	70/ 4,86%	1.439	79/ 6,67%	1.183
KD protiv polnog integriteta	8/ 13,33%	60	3/ 6%	50	0/ 0%	50
KD izazivanje opšte opasnosti	20/ 9,56%	209	3/ 1,63	183	8/ 4,37%	183
KD nedozvoljena proiz. i drž. oružja	9/ 3,3%	272	17/ 4,6%	369	18/ 4,87%	369

KD zloupotreba opojnih droga	2/ 0,75%	265	8/ 3,36%	238	2/ 0,84%	238
Ostala KD opšteg kriminaliteta	41/ 2,2%	1.862	55/ 2,52%	2.180	68/ 3,11%	2.180
Σ Ukupno	**859/ 10,23%**	**8.394**	**872/ 10,22%**	**8.529**	**783/ 10,2%**	**7.674**

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Iz navedene tabele može se nastaviti sa praćenjem učešća maloljetnih lica u izvršenju pojedinih krivičnih djela za period 2006–2008. godina. U posmatranom periodu ukupan broj maloljetnika kretao se oko 10% od broja prijavljenih lica za izvršena krivična djela. Svi trendovi su zadržali pravac u odnosu na uporedni period, s tim što je u 2006. godini došlo do povećanja broja prijavljenih maljetnika za izvršena krivična djela protiv polnog integriteta (13,33%).

Tabela 4: Broj prijavljenih maloljetnika za period 2009–2011. godina

	2009.		**2010.**		**2011.**	
	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica	Maloljetna lica	Punoljetna lica
KD protiv imovine	664/ 18,7%	3.550	618/ 16,35%	3.779	385/ 10,19%	3.776
KD protiv života i tijela	85/ 7,5%	1.132	37/ 4,09%	903	55/ 6,53%	842
KD protiv polnog integriteta	4/ 9,75%	41	1/ 1,85%	54	2/ 4%	50
KD izazivanje opšte opasnosti	4/ 3,05%	131	1/ 0,98%	102	3/ 1,63%	183
KD nedozvoljena proiz. i drž. or užja	29/ 7,14%	406	22/ 5,1%	431	14/ 3,3%	423
KD zloupotreba opojnih droga	4/ 1,38%	288	5/ 1,49%	334	4/ 1,21%	329
Ostala KD opšteg kriminaliteta	47/ 2,45%	1.915	21/ 1,2%	1.744	25/ 1,43	1.743
Σ Ukupno	**837/ 11,21%**	**7.463**	**705/ 9,59%**	**7.347**	**488/ 6,64%**	**7.346**

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Na osnovu navedene tabele može se sagledati učešće maloljetnika u ukupnom broju prijavljenih izvršilaca krivičnih djela za period 2009–2011. godina. Ono što karakteriše ovaj period jeste značajan pad broja prijavljenih maloljetnika u 2011. godini na ukupno 6,64% prijavljenih lica. Ovo smanjenje je posebno značajno, ako se uzme u obzir podatak da je 2004. godine broj prijavljenih maloljetnih lica iznosio 12,79% od ukupnog broja prijavljenih lica, što je veće skoro dva puta. Ovo smanjenje za 2012. godinu uočljivo je po svim krivičnim djelima u odnosu na uporedni period.

Tabela 5: Struktura kriminaliteta i učešće maloljetnika za period 2000–2011. godina

	KD protiv imovine	KD protiv života i tijela	KD protiv polnog integriteta	KD izazivanje opšte opasnosti	KD nedozvoljena proiz.i drž. oružja	KD nedozvoljena proiz.i drž. oružja	Ostala KD opšteg kriminaliteta	**Ukupno**
2000.	403 / 90,56%	14 / 3,14%	2 / 0,44%	13 / 2,92%	2 / 0,44%	3 / 0,67%	8 / 1,79%	**445**
2001.	379 / 80,63%	28 / 5,95%	1 / 0,20%	13 / 2,76%	2 / 0,42%	12 / 2,55%	35 / 7,44%	**470**
2002.	471 / 86,9%	26 / 4,79%	6 / 1,1%	13 / 2,39%	3 / 0,55%	9 / 1,66%	14 / 2,58%	**542**
2003.	469 / 81,28%	50 / 8,66%	1 / 0,17%	9 / 1,55%	12 / 2,07%	5 / 0,86%	31 / 5,37%	**577**
2004.	766 / 86,65%	72 / 8,14%	2 / 0,22%	8 / 0,9%	5 / 0,56%	1 / 0,11%	30 / 3,39%	**884**
2005.	657 / 83,48%	72 / 9,14%	3 / 0,38%	5 / 0,63%	12 / 1,52%	8 / 1,01%	30 / 3,81%	**787**
2006.	703 / 81,83%	76 / 8,84%	8 / 0,93%	20 / 2,32%	9 / 1,04%	2 / 0,23%	41 / 4,77%	**859**
2007.	716 / 82,11%	70 / 8,02%	3 / 0,34%	3 / 3,34%	17 / 1,94%	8 / 0,91%	55 / 6,3%	**872**
2008.	608 / 77,65%	79 / 10,08%	0 / 0,0%	8 / 1,02%	18 / 2,29%	2 / 0,25%	68 / 8,68%	**783**
2009.	664 / 79,33%	85 / 10,15%	4 / 0,47%	4 / 0,47%	29 / 3,46%	4 / 0,47%	47 / 5,61%	**837**
2010.	618 / 87,65%	37 / 5,24%	1 / 0,14%	1 / 0,14%	22 / 3,12%	5 / 0,7%	21 / 2,97%	**705**
2011.	385 / 78,89%	55 / 11,27%	2 / 0,4%	3 / 0,61%	14 / 2,86%	4 / 0,81%	25 / 5,12	**488**
Ukupno	**6.839 / 82,9%**	**664 / 8,04%**	**33 / 0,4%**	**80 / 0,96%**	**145 / 1,75**	**63 / 0,76%**	**405 / 4,9%**	**8.249**

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Iz tabelarnog prikaza vidljiva su kretanja učešća maloljetnika po oblastima opšteg kriminaliteta za period od 12 godina (2000–2011. godina). Kao što je već navedeno, najveći broj maloljetnika, u vrlo visokom procentu (82,9%), učestvovao je u izvršenju krivičnih djela protiv imovine. Ovaj udio je išao i do čak 90,56% svih izvršenih krivičnih djela od strane maloljetnika 2000. godine. Slijede krivična djela protiv života i tijela, ali ipak u dosta manjem procenutu (8,04%) učešća maloljetnika u izvršenju krivičnih djela. Ono što je posebno zabrinjavajuće jeste da je udio maloljetnika u vršenju krivičnih djela protiv života i tijela u stalnom porastu. Tako je 2000. godine svega 3,14% maloljetnika učestvovalo u izvršenju ovih krivičnih djela, a 2011. godine skoro tri puta više (11,27%). Zatim, maloljetnici učestvuju, u određenom procentu (1,75%), u vršenju krivičnih djela nedozvoljene proizvodnje i držanja oružja, dok je učešće maloljetnika u strukturi drugih krivičih djela (krivična djela protiv polnog integriteta, krivična djela izazivanja opšte opasnosti, i krivična djela zloupotrebe opojnih droga), kao i ostalih krivičnih djela dosta neznatno, te se kreće ispod jedan posto. Pored navedenog, statistički podaci ukazuju i na porast i širег dijapazona krivičnih djela koja u posmatranom periodu, kako pojedinačno, tako i u grupi, izvršavaju maloljetna lica.

Tabela 6.: Podaci o maloljetnim počiniocima prekršaja iz oblasti javnog reda i mira

	2009.	**2010.**	**2011.**	**2012.**
Prijavljena lica	9.458	9.664	10.314	9.408
Maloljetna lica – učešće	351 / 3,71%	320 / 3,31%	353 / 3,42%	302 / 3,21%

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Iz podataka o javnom redu i miru za prethodne četiri godine evidentno je da je broj maloljetnika prijavljenih sudovima za prekršaje na približno istom nivou (između 3% i 4%). Ovo je prevashodno rezultat profesionalnijeg i odgovornijeg evidentiranja i sankcionisanja prekršilaca ove društvene discipline. Tome su, pored ostalog, doprinijeli i rezultati akcija i ukupan proaktivan odnos policije na cijeloj teritoriji Republike Srpske kroz pojačane kontrole rada ugostiteljskih objekata i lokaliteta na kojima se učestalije narušava javni red i mir, otkrivanja i blagovremenog prijavljivanja prekršaja i sankcionisanja počinilaca, ali i stvaranja sve povoljnijeg bezbjednosnog ambijenta i poštovanja zakona. Zanimljivo je da su u strukturi prekršaja javnog reda i mira najbrojnije tuče i fizički napadi, vrijeđanje, svađe i nedolično ponašanje, sprečavanje državnih organa u vršenju javnih funkcija, ugrožavanje prijetnjom napada, i služenje alkoholnih pića maloljetnicima, prosjačenje, propuštanje prijavljivanja narušavanja javnog reda i mira u ugostiteljskim objektima, vršenje fizioloških potreba, itd. S tim u vezi zahtjevima za pokretanje prekršajnog postupka ili prekršajnim nalozima, sve više se sankcioniše točenje pića maloljetnicima i licima pod uticajem alkohola, neprijavljivanje narušavanja javnog reda i mira i slično. U 2011. godini za prekršaje javnog reda i mira prijavljeno je 10,3% više maloljetnih počinilaca, a 2010. godine zabilježeno je 8,8% manje prijavljenih maloljetnika u odnosu na 2009. godinu. U

2011. godini maloljetnici su činili 3,4% od ukupno prijavljenih lica za prekršaje, u 2010. godini maloljetnici su činili 3,3% od ukupnog broja prijavljenih počinilaca, u 2009. godini 3,7% ukupno prijavljenih lica su bili maloljetnici, što znači da je u 2010. godini smanjeno učešće maloljetnih lica u vršenju prekršaja javnog reda i mira. Ranijih godina se njihovo učešće takođe smanjivalo (2006. godine – 393 maloljetnika, 2007. godine – 381 maloljetnik, 2008. godine – 367 maloljetnih lica), ali bez obzira na ovakve trendove, smatramo da ukupni broj maloljetnika kao počinilaca prekršaja javnog reda i mira i njihovo učešće u narušavanjima zaslužuje odgovarajuću i pojačanu pažnju ne samo policije, već i nadležnih struktura društva. U 2012. godine evidentirana su 302 maloljetna lica koja su činila prekršaje javnog reda i mira, u odnosu na 9.408 lica koja se pojavljuju kao izvršioci prekršaja, što predstavlja smanjenje u odnosu na isti period prethodne godine (Informacija, 2012).

Tabela 7: Maloljetni učinioci krivičnih djela – prijavljeni, optuženi i osuđeni, 2011. godina

UKUPNO	**Prijavljeni**		**Optuženi**		**Osuđeni**	
	Svega	Žene	Svega	Žene	Svega	Žene
	216	21	102	3	51	1
Mlađi maloljetni	84	6	41	2	24	1
Stariji maloljetni	132	15	61	1	27	-
Mlađi punoljetni	-	-	-	-	-	-

Izvor: Statistika kriminaliteta – Godišnje saopštenje Republičkog zavoda za statistiku, 2012.

Iz navedene tabele vidljvo je da su tužilaštva u Republici Srspkoj u 2011. godini riješila 216 izvještaja (prijava) o počinjenom krivičnom djelu za maloljetna lica, od čega se najveći broj izvještaja odnosio na starije maloljetnike 61,1%. U istom periodu donesene su 102 odluke (optužbe), od čega polovina odluka prema kojima se maloljetnim licima izreče krivična sankcija. Ostalih 49,0% odluka odnosilo se na obustavu postupka i 1,0% odluka izricanja mjere bezbjednosti bez izricanja krivične sankcije. Izrečena je 51 krivična sankcija, i to vaspitna mjera u 98,0% slučajeva, a kazna maloljetničkog zatvora u 2,0% slučajeva (osude). (Godišnje saopštenje 2012). Imovinska krivična djela su bila najbrojnija. Od ukupnog broja riješenih krivičnih prijava, 73,6% odnosilo se na imovinu, kod optuženih 61,8%, a kod osuđenih lica 56,9% (Godišnje saopštenje 2012).

VRŠNJAČKO NASILJE U REPUBLICI SRPSKOJ

Vršnjačko nasilje je pojava koja nije novijeg datuma, ali je posljednjih godina ovaj fenomen posebno aktuelizovan u Republici Srpskoj. Tako je 2008. godine usvojen Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske . Nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje se, nezavisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca). Nasiljem među djecom i mladima smatra se: namjerno uzrokovani fizički napad u bilo kojem obliku, na primjer udaranje, guranje, gađanje, šamaranje, čupanje, zaključavanje, napad različitim predmetima, pljuvanje i slično, bez obzira da li je kod napadnutog djeteta nastupila fizička povreda; psihičko i emocionalno nasilje prouzrokovano ponavljanim ili trajnim negativnim postupcima od strane jednog djeteta ili više djece; negativni postupci su: ogovaranje, nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje, zastrašivanje, izrugivanje, namjerno zanemarivanje i isključivanje iz grupe kojoj pripada ili isključivanje i zabranjivanje učestvovanja u različitim aktivnostima s ciljem nanošenja patnje ili bola, širenje glasina s ciljem izolacije djeteta od ostalih učenika, oduzimanje stvari ili novca, uništavanje ili oštećivanje djetetovih stvari, ponižavanje, naređivanje ili zahtijevanje poslušnosti ili na drugi način dovođenje djeteta u podređeni položaj, kao i sva druga ponašanja počinjena od djeteta i mlade osobe, kojima se drugom djetetu namjerno nanosi fizička i duševna bol ili sramota; seksualno nasilje podrazumijeva svaki vid verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem, sa ciljem uznemiravanja i namjernog nanošenja fizičke ili duševne boli i sramote djetetu ili mladima. (Protokol, 2008). Međutim, sve češće se javlja i nasilje koje djeca doživljavaju putem interneta ili SMS poruka prijetećeg, uvredljivog ili provokativnog sadržaja. (Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu, 2010).

Mnogobrojna su pitanja koja su važna za razumijevanje ovog fenomena u Republici Srpskoj, a koja nisu do kraja razjašnjena. Kao prvo nužno je utvrđivanje uslova i uzroka (faktori rizika) koji dovode ili doprinose pojavi i razvoju vršnjačkog nasilja kod nas. Potom je neophodno utvrditi statiku i dinamiku ponašanja koja kategorišemo kao vršnjačko nasilje, te utvriditi tipologiju ovog fenomena. Vrlo važno je utvrditi obilježja vršnjačkog nasilja koje se ispoljava kod nas, uključujući karakteristike izvršilaca ovih krivičnih djela. Na kraju ništa manje nije važno ni istražiti viktimološke aspekte vršnjačkog nasilja. Pored navedenog posebno se problematizuje učestalost vršnjačkog nasilja, ali i broj i struktura krivičnih djela sa obilježjem vršnjačkog nasilja. Naravno, akcent se stavlja i na posljedice vršnjačkog nasilja, koje nerijetko mogu ostaviti trajne posljedice po mentalno i fizičko zdravlje žrtve, ali i dovesti do tragičnih posljedica (npr. samoubistva). Evidentno je da je vršnjačko nasilje složen konstrukt, sa različitim modalitetima ispoljavanja čiji odnosi nisu u potpunosti razjašnjeni. Između ostalog, rezultati koji donekle protivrječe intuitivnim očekivanjima vezanim za odnos nasilničkog ponašanja i ponašanja žrtve (sugerišući da ovi fenomeni ne moraju biti negativno linearno povezani) ukazuju na potrebu da se latentna struktura fenomena vršnjačkog nasilja podrobnije ispita. Složenost samog konstrukta

odražava se i na njegove relacije sa drugim fenomenima, pri čemu osobine ličnosti i porodica mogu biti faktori rizika za pojavu nasilnog ponašanja dece, a s druge strane mogu predstavljati i protektivne faktore koji sprečavaju razvijanje i ispoljavanje ovih oblika ponašanja. Relacije pola i uzrasta s vršnjačkim nasiljem takođe nisu u potpunosti rasvijetljene; to se prevashodno odnosi na uzrast, budući da postoji vrlo malo (donekle kontradiktornih) podataka o efektima sazrijevanja na manifestovanje vršnjačkog nasilja (Maksimović, Raković, Jovanović i Čolović, 2008).

Ipak, u Republici Srpskoj ne postoje precizni podaci o obimu i strukturi vršnjačkog nasilja. Ova činjenica može da predstavlja otežavajuću okolnost u prevenciji i suzbijanju vršnjačkog nasilja. Zbog toga je neophodno, adekvatnom metodologijom, utvrditi strukturu i obim vršnjačkog nasilja, te kreirati odgovarajuću reakciju društva na ovu izrazito negativu pojavu.

ZAKLJUČAK

Kriminaltet maloljetnika, kao poseban kriminalni fenomen, karakteriše isto tako posebna etiološka, fenomenološka i viktimološka dimenzija. Svaku od navedenih dimenzija ovog kriminalnog fenomena odlikuje niz specifičnosti, koje se prije svega tiču dobi ove populacije. Takođe, tipologija maloljetničke delinkvencije je mnogo šira od inkriminacija krivičnog zakona. Tako, osim aktivnosti inkrimisanih normama krivičnog zakonodavstva, maloljetnička delinkvencija podrazumijeva i sve devijacije u ponašanju mladih (vršnjačko nasilje, socijalna neusklađenost u širem smislu riječi, skitnja, bježanje iz porodice i škole, vandalizam i sl.) koje nisu u zakonskoj nadležnosti i djelokrugu MUP-a. Prema maloljetniku koji je počinio krivično djelo, u zavisnosti od njegove dobi, primjenjuju se zakonom određene mjere uz učešće roditelja i staratelja i službenika socijalnih, zdravstvenih, školskih i drugih nadležnih ustanova. Problematici kriminaliteta maloljetnika koja je sve izraženija i koja može da ima dalekosežne negativne posljedice, kako po izvršioce, tako i po društvo u cjelini, naročito u poslijeratnom periodu, nije pridavana dužna i adekvatna pažnja niti kroz insitucije, niti kroz nevladine organizacije. Takođe, i radnje koje se preduzimaju u okviru nadležnih institucija na suzbijanju pojave maloljetničke delinkvencije, nisu dale zadovoljavajuće rezultate, što potvrđuju i podaci o ovoj kategoriji izvršilaca, odnosno njihova relativna brojnost.

S ciljem poboljšanja stanja, prevencije i sprovođenja mjera koje se izriču maloljetnicima, nepohodno je uskladiti sistem društvene reakcije, pri čemu naglasak treba statviti na preventivno postupanje, dok instrumente krvične represije treba primjenjivati kao krajnje sredstvo, ukoliko se na prethodni način nemože adekvatno tretirati ova problematika. Isto tako potrebno je formiranje multidisciplinarnog tima predstavnika relevantnih institucija, koji bi predložio i odgovarajuća zakonska rješenja koja bi ovu oblast tretirala adekvatnije. Na ovu kategoriju lica primjenjuje se Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnim licima u krivičnom postupku (Službeni glasnik RS, broj: 13/10). Naglasak je stavljen na potrebu stručnog osposobljavanja policijskih službenika koji se u praksi najčešće prvi susreću sa maloljetnim izvršiocima krivičnih djela ili maloljetnicima kao žrtvama krivičnih djela. Na osnovu Plana preventivnih aktivnosti na sprečavanju i suzbijanju maloljetničke delinkvencije u osnovnim i srednjim

školama na području Republike Srpske, Ministarstvo je, preko Uprave za policijsko obrazovanje i centara javne bezbjednosti ostvarilo planirane zadatke u predviđenim rokovima. Treba napomenuti da navedeni plan za školsku 2011/2012. godinu, u odnosu na planove iz prethodnog perioda, sadrži značajnu izmjenu u smislu da se po ovom planu predavanja održavaju na poziv škola. Generalno posmatrano, projekat je prihvaćen od strane policijskih službenika sa velikom ozbiljnošću, ali to se ne može reći kada su u pitanju škole. Naime, određene škole su pokazale slabu zainteresovanost za ovaj projekat, koju su najčešće pravdali sljedećim razlozima: nedostatkom vremena učenika, roditelja i prosvjetnih radnika, poznavanjem oblasti koje se tiču tema, te nepostojanjem problema u vezi delinkvencijom u školama.

LITERATURA

1. Bošković, M. (1999). *Kriminološki leksikon*. Novi Sad: Matica Srpska.

2. Izvještaj o istraživanju. (2008). Naučnoistraživački projekat *"Maloljetnička delinkvencija u Republici Srpskoj – stanje i perspektive prevencije, suzbijanja, sprečavanja i sankcionisanja"*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.

3. Nikolić, Z., Simeunović-Patić, B. (2008). Obeležja kriminaliteta maloletnika u Srbiji. *Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.

4. Godišnji izvještaji o radu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske za 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011. Banja Luka: Ministarstvo unutrašnjih poslova Repulike Srpske.

5. Informacija o maloljetničkoj delinkvnciji u Republici Srpskoj. (2012). Banja Luka: Ministarstvo unutrašnjih poslova Repulike Srpske, dostupno putem interneta: http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/cir/1522235737334919.pdf; pristupljeno 21.01.2013. godine.

6. Statistika kriminaliteta – Godišnje saopštenje Broj/No. 167/12. (2012). Banja Luka: Republički zavod za statistiku. Dostupno putem interneta: www.rzs.rs.ba, pristupljeno 21.01.2013 godine.

7. Протокол о поступању у случајевима вршњачког насиља међу дјецом и младима у образовном систему. (2008). Banja Luka: Vlada Republike Srpske. Dostupno putem interneta: http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Servisi/Gradjani/Documents/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slucajevima%20vrsnjackog%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf, pristupljeno 21.01.2013. godine.

8. Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu – Primjena Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom

sistemu Republike Srpske. (2010). Banja Luka: Ombudsman za djecu. Dostupno putem interenta: http://www.djeca.rs.ba/uploaded/NASILJE_WEB1%20(1).pdf, pristupljeno 21.01.2013.

9. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

10. Rivers, I., Duncan, N. & Besag, V. E. (2007). *Bullying. Handbooks for educatorsand parents.* Westport, Connecticut, London: Praeger Publisher.

11. Whitney, I. & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bully/victim problems in junior/middle and secondary schools. *Educational Research* 35, 3–25.

12. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja, *Ljetopis socijalnog rada,* 18 (3) 497–526.

13. Maksimović, J., Raković, D., Jovanović, I., Čolović, P. (2008). Povezanost vršnjačkog nasilja, osobina ličnosti i vaspitnih stavova. *Primenjena psihologija*, Vol. 1 (3–4), 125–144

14. Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj: 49/03, izmene i dopune: 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12.

15. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnim licima u krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, broj: 13/10.

RESUME:

Youth crime, as a particular criminal phenomenon, is also characterized as a particular etiological, phenomenological and victimological dimension. Each dimension of this criminal phenomenon has a series of specificities, which primarily concern the age of this population. Also, the typology of juvenile delinquency is broader than the incrimination of the criminal code. Therefore, besides the activities prescribed by the standards of the criminal legislation, juvenile delinquency also implies deviations in the youth behavior (peer violence, social incompatibility in the broad sense of the word, wandering, running away from home and school, vandalism etc.) which are not under the legal jurisdiction and scope of work of the RS MoI. A juvenile who has committed a criminal offence, depending on his/her age, faces the measures prescribed by the law along with participation of parents or guardians and servants from social, medical, educational and other competent institutions. The problem of juvenile delinquency, which is becoming more present and which may have far-reaching negative consequences, both to perpetrators and the society as a whole, especially in the post-war period is not given the essential and adequate attention by institutions or non-governmental organizations. Additionally, the activities undertaken within the competent institutions regarding suppression of juvenile delinquency did not provide satisfactory results which is confirmed by the data regarding this category of perpetrators, i.e. relatively significant number of cases.

With the purpose of improving the current situation, prevention and implementation of measures pronounced to juveniles, it is necessary to harmonize the social reaction system, and put the emphasis on preventive procedures, whereas the instruments of criminal repression should be applied as the last possible measure, if the problem is impossible to treat in the previous manner. Also, it is necessary to form a multidisciplinary team of representatives of relevant institutions, which might also suggest appropriate legal solutions which would deal with this issue in a more adequate manner. The Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings ("Official Gazette of the Republic of Srpska", No. 13/10) is applied concerning this category of individuals. The emphasis is on professional training of police officers who are the first to face the juvenile perpetrators or juveniles as victims of a criminal offence. Based on the Plan of Prevention Activities regarding prevention and suppression of juvenile delinquency in elementary and secondary schools on the territory of the Republic of Srpska, the Ministry, together with its Police Education Department and public security centers has achieved the planned tasks in the prescribed time. It should be mentioned that the abovementioned plan for school year 2012/2013, compared to the plans from the previous period, contains a significant change where the lectures are held upon the invitation of schools. Overall, the police officers have understood and accepted the project as a serious one, which is not the case with schools. Namely, certain schools have expressed a lack of interest in this project, and the most common reasons were: lack of students', parents' and teachers' time, knowledge of the matter and non-existence of juvenile delinquency in schools.

NASILJE MEĐU DECOM U ŠKOLAMA – SA POSEBNIM OSVRTOM NA PREVENCIJU I REAKCIJU

prof. dr Oliver Bačanović
Fakultet bezbednosti – Skoplje
oliverb@ukim.edu.mk

mr Nataša Jovanova
Fakultet bezbednosti – Skoplje
natasa.akademija@yahoo.com

Apstrakt: Povećani stepen nasilja u školi motiviše nas da ozbiljno razmotrimo ovu pojavu kao faktor koji negativno utiče na budućnost društva. Kada ja u pitanju naše društvo, nasilje u školama postaje agenda mnogih diskusija i istraživanja u poslednjih desetak godina sa ciljem da se ono objasni i spreči. Bitna osnova na kojoj se kreiraju mere prevencije i reakcije jesu istraživanja koja daju sliku nasilja u školi kao odraz njegovih fenomenoloških i etioloških karakteristika i posledica koje ono nosi.

Sa tim ciljem u maju 2010. Fakultet bezbednosti u Skoplju je sproveo istraživanje u 14 osnovnih škola u glavnom gradu na primerku od 1.107 ispitanika, sa ciljem da utvrdi karakteristike nasilja među decom. Istraživanjem je bio obuhvaćen i školski kadar (nastavnici, pedagozi i psiholozi).

Cilj ovog rada, pre svega, jeste da prikaže fenomenološke karakteristike nasilja među decom dobijene na osnovu empirijskog istraživanja, kao i mere koje se preduzimaju na planu prevencije i reakcije od strane školskog personala. Na osnovu rezultata istraživanja i analize dokumenata koji su na ovom planu doneti u Republici Makedoniji, može da se konstatuje da je lista pedagoških mera koje se preduzimaju veoma oskudna i limitirana, kao i da se ne uvode neke nove mere i programi koji bi se bazirali na učenju socioemocionalnih veština ili na principima restorativne pravde.

S obzirom na činjenicu da je i policija jedan od faktora koji može da doprinese smanjivanju nasilnog ponašanja dece, u okviru rada će se prikazati i projekti saradnje policije i škola koji se uvode poslednjih nekoliko godina u Republici Makedoniji kao posledica pritiska javnosti zbog sve učestalijih incidenata u školama.

Ključne reči: *nasilje, deca, škola, mere prevencije, reakcija*

UVOD

Mladi se danas nalaze pred mnogim iskušenjima. Moderna, odnosno postmoderna društva karakteriše, između ostalog, i vrednosna dezorijentacija koja se posebno odražava na mlade. Ova vrednosna konfuzija mladih „manifestira se u njihovom traženju smisla i besmisla života, destruktivnom, asocijalnom ponašanju, vandalizmu, sebičnosti, prepuštanju instiktima, zavisnosti od

alkohola, droge, seksa, uživanju bez granica, samovolji, nasilju, kriminalu.“ Mladi su često izloženi mnogim životnim poteškoćama i izazovima, a da pri tome nemaju odgovarajuću pomoć porodice, njihovog neposrednog okruženja (škole ili zajednice, npr.), kao i društva u celini.

U kontekstu svega toga kao posebna pojava javlja se i vrši nasilje među decom u školama, koje sigurno nije ekskluzivitet novog vremena, ali nesporno je da ono sada dobija na intenzitetu i postaje vidljivije i raznovrsnije (preko raznih modaliteta njegovog manifestiranja). Pri tome, posebno zabrinjava činjenica da ono dobija i na “kvalitetu“, što znači da se javljaju i teži oblici ovog nasilja.

Ukupnu situaciju još više komplikuje činjenica da živimo u društvu koje je a okvalifikovano kao tranzicijsko, sa nizom posledica i nus produkata koji ga karakteriziraju.

Međutim, sigurno da tranzicija nije i jedni problem sa kojim se mladi sreću u društvu. Zbog toga prihvatamo tezu da na pojavu nasilja u školi (u literaturi nazvanog i vršnjačkim ili školskim nasiljem) “utiču sve promene koje se događaju u političkim, socijalnim, naučnim i obrazovnim strukturama u društvu i, u skladu sa tim, školsko nasilje je odraz celokupne situacije u jednom društvu”

U okviru ovog rada razmatra se pitanje nasilja među decom u školama, kao pojave koja je značajna i aktuelna. Osnovni cilj rada je prezentovanje rezultata istraživanja nasilja u školi, koje je u toku 2010. sproveo Fakultet bezbednosti u Skoplju. U tom smislu rad obuhvata nekoliko pitanja: karakteristike nasilja među decom u školi, mere prevencije i rakcije na nasilje u školi i projekti koji su se realizovali ili su u toku u Republici Makedoniji, a odnose se na saradnju policije i škola na ovom planu.

KARAKTERISTIKE NASILJA MEĐU DECOM U ŠKOLAMA

Fenomenološke karakteristike – Analiza fenomenoških karakteristika nasilja među decom u školama nije oduvek bila produbljena. Mora se primetiti da su ranija istraživanja pokušala da prouče ovo pitanje fokusiranjem na fizičko nasilje i agresivno ponašanje dečaka u školama. *Međutim, u XXI veku ne mogu da se negiraju promene fenomenološke strane nasilja među decom.* Priroda problematičnog ponašanja učenika je promenjena od sitnih incidenata ka povećanom broju opasnih akcija od strane dece. Dok su nastavnici u određenim državama u četrdesetim godinama prošloga veka kao najveći problem u školama navodili galamu, razbacivanje i upotrebu žvaka, već u osamdesetim i devedesetim problemi se zaoštravaju i zamenjuju se ozbiljnijim, poput silovanja, krađa ili upotrebe droge. Rezultati istraživanja nasilja u poslednje dve dekade ukazuju da se menja struktura nasilnika., odn. *sve su više uključene i devojčice, ali pre svega kod verbalnog i psihološkog nasilja* . Učestala su i saznanja o grupnom izvršenju nasilja, i to pre svega preko određenih oblika psihološkog nasilja kao što je izolacija drugih učenika od neke aktivnosti, davanje pogrdnih imena, zajedljivi komentari na račun načina oblačenja, manipulacije ili kazivanje konkretnih reči koje potiču reakciju u vezi sa nekim događajem u prošlosti.

Sa ciljem da se utvrde određene karakteristike nasilja u školama, projektni tim Fakulteta bezbednosti Skoplje sproveo je istraživanje u 2010. među učenicima osmih razreda (1.107 ispitanika) u

14 osnovnih škola iz urbanih delova grada Skoplja. U sklopu istraživanja bio je anketiran i školski kadar (deo nastavnika, pedagoga i psihologa).

Predmet istraživanja bila je analiza fenomenoloških aspekata nasilja među decom iz osnovnih škola, posledice koje su nastale, a značajan deo istraživanja bio je posvećen načinu reagiranja na nasilje u školi, odnosno tome kakve mere preduzimaju nastavnici i psihološko-pedagoška služba u takvim slučajevima.

Istraživanje je pokazalo određene fenomenološke karakteristike nasilja u školama, pre svega, uzimajući u obzir jedan interesantan aspekt o tome kakav je osećaj sigurnosti dece u njihovoj školi: na pitanje *da li idu u školi slobodno i bez straha da će biti uznemiravani ili maltretiran,* najveći deo ispitanika dao pozitivan odgovor (76%) Broj ispitanika koji osećaju strah od uznemiravanja i maltretiranja je relativno mali (4,4%), a još je manja zastupljenost onih kod kojih je strah posebno izražen (2,4%). Interesantno je da je 16,5 % ispitanika bilo neodlučno (odgovorili su sa „ne znam"), što ukazuje na postojanje pomešanih osećaja ispitanika ili pak potrebe da se iz određenih razloga „sakrije" strah.

Prema rezultatima koji su dobijeni na pitanje da li su nekada bili žrtve nasilja, ***20 % od ispitanika su izjavili da su bili vitmizirani (nekoliko i više puta)***.

Jedan deo istraživanja bio je sastavljen od pitanja koja su bili indikator pojavnih oblika nasilja u školama (verbalno, fizičko, psihološko-emocionalno, prema jednoj, odnosno direktno i indirektno, prema drugoj podeli). Tako, prema ispitanicima, najčešći oblici nasilja koje su doživeli jesu „namerno ogovaranje" (28,1%), „nazivanje pogrdnim imenima" (16,9%), „klevetanje" (13,9 %) i „ismevanje" (11,1%). Od fizičkih oblika nasilja dominantno je „pritiskanje ili štipanje" (11,1%).

Pomoću t-testa pokušali smo da utvrdimo da li postoji razlika u odnosu na oblik nasilja koji su deca preživela u odnosu na njihov pol. Generalno može da se zaključi da u principu ne postoji razlika između njih, osim kod „namernog ogovaranja", gde se devojčice u većem stepenu pojavljuju kao žrtve, a muškarci kod pretnje da će biti povređeni.

U pokušaju da se utvrdi *da li postoji povezanost između socijalizacije učenika i nacionalnosti i doživljenog oblika nasilja*, rezultati napravljenih korelacija pokazuju da je socijalizacija dece u školama povezana sa skoro svim pretrpljenim oblicima nasilja, dok nacionalnost dece nije povezana s različitim oblicima nasilja.

U odnosu na vremensku i prostornu distribuciju, ispitanici koji su bili viktimizirani kao najkritičnijim su ocenili vreme između časova (16%), za vreme časova (7,2%) ili na putu kući (6,3%), što znači najčešće u vreme kada su prepušteni sami sebi, odn. bez kontrole nastavnika. Na ovo se nadovezuju odgovori povezani sa lociranjem mesta gde se najčešće dešava nasilje, a to su učionica (10,9%) i školsko dvorište (4,2%), a ista ta mesta su zastupljena i kada su identifikovana u kombinaciji sa nekim drugim kritičnim mestima .

Etiološke karakteristike – Jedan segment predmeta istraživanja odnosi se na etiološku dimenziju nasilja među decom u školama, koja bi trebalo da nam da odgovor zašto i iz kojih razloga deca pokazuju određenu vrstu nasilnog ponašanja. Poznato je da ne postoji jednostavan odgovor na nasilje u školama. Prema Smith-u, faktori koji utuču na nasilje u školama mogu da se podele na: vrstu škole i klimu koja vlada u školi, karakteristike grupe vršnjaka, karakateristike učenika (pol, uzrast, etnička pripadnost, porodične prilike, posebne obrazovne potrebe), kao i na istorijske trendove. Pored navedenih, konstantnih faktora rizika koji postoje bez obzira na vreme u kojem

diskutiramo o nasilju u školama, postoje određeni faktori koji zavise od konkretnih okolnosti i uslova. Promena društvenih odnosa u poslednjih dvadeset godina, kao što je tranzicija u Evropi, ali i šire, utiče na pojavu agresivnijeg ponašanja kod dece, promena društvenih normi ponašanja koje je kao kod odraslih uticalo i na decu, postojanje i zaoštravanje socijalnih razlika, postojanje međuetničke netrpeljivosti , zatim povećani obim prikazivanja nasilja u medijima i korišćenje interneta i određenih socijalnih mreža, što u određenom stepenu, takođe, utiče na prihvatanje nasilja kao normalnog načina ponašanja.

Kada se radi o etiologiji nasilja među decom u školama, odgovori školskog personala ukazuju da su kao najčešći razlozi za nasilje detektirani: „osećaj moći" (24,3%) i ljubomora (7,1%), a isto tako navodi se kombinacija više razloga za ovakvo ponašanje dece (kao npr. „da se oseća moćnim i niskog nivoa samopoštovanja", koje je zastupljeno sa 14,3%).

Pvi korak u kreiranju odgovarajuće i efikasne školske politike za prevenciju nasilja među decom u školama je utvrđivanje fenomenoloških i etioloških karakteristika ove vrste nasilja, kao i evaluacija dosadašnjih politika koje se praktikuju u školama. Polazeći od činjenice da svaki obik nasilja nije rezultat delovanja istih faktora rizika i ne uzrokuje iste posledice, *posebno je značajno specificiranje školske politike na temelju oblika nasilja u interakciji sa faktorima koji deluju*.

MERE PREVENCIJE I REAKCIJE

U saglasnosti sa fenomenloškim i etiološkim karakteristikama i posledicama pojave, prevencija nasilja i agresivnosti kod dece ima vrednost sama po sebi i zbog toga je **od *posebnog interesa za jedno društvo*.**

Škole su veoma značajne u oblikovanju razvoja dece. Kao i u porodici, tako i u školi mora da se postigne balans između održlive discipline i veza koje karakteriše toplina i davanje podrške učenicima. Posebno značajna uloga u vezi sa problemom nasilja u školama jeste reakcija školskog kadra, zajedno sa psihološko-pedagaškim službama, i njegova sposobnost i veština da ga prepozna i da izađe na kraj sa njim i u slučajevima kada imamo pojavu nekih od suptilnijih oblika i načina izvršenja.

Dosadašnja saznanja u vezi sa postkonfliktnim državama na Balkanu ukazuju da se one ili još uvek drže strogo tradicionalnih mera baziranih na pretnjama, kažnjavanju i isključenju učenika, ili pak sprovode određene kratkotrajne projekte. To ukazuje da postoji ili nezainteresiranost da se suprotstavimo ovakvim pojavama ili otpor za menjanje pristupa za njihovo sprečavanje.

Tradicionalni pristupi u načini prevencije i reakcije na nasilje u školi mogu da se uoče i iz istraživanja u Republici Makedoniji, iako se u poslednje vreme prave pokušaji za njihovo prilagođavanje sadašnjem stanju u društvu. U tom pravcu, Ministarstvo za obrazovanje i nauku Republike Makedonije u delu prevencije (sa ekspertskom i finansijskom pomoći od strane Kancelarije UNICEF-a u Skoplju) u 2012. godini je promoviralo *Strategiju za spečavanje nasilja u školama* kao i *Protokol u slučajevima nasilnog ponašanja dece*. Nažalost i pored njihovog javnog promovisanja, javnosti još uvek nije dostupan tekst ovog dokumenta (?!), tako da postaje bespredmetna diskusuja u vezi sa eventualno novim merama i aktivnostima u sprečavanju ove vrste nasilja. Ova strategija je, inače, rezultat i projekta UNICEF-a, Kancelarije u Skoplju, *„Škole bez nasilja",* u kojem se predviđa pre-

duzimaje određenih aktivnosti koje su usmerene ka prepoznavanju i sprečavanju nasija, a poseban akcent je stavljen na uključivanje učenika kao ravnopravnih aktera u sprovođenje aktivnosti, potsti canjem njihove kretaivnosti i inicijativnosti. U delu mera koje su najznačajnije za ranu prevenciju nasilnog obrasca ponašanja, agresivnosti, netolerancije, diskriminacije, Ministarstvo za obrazovanje i nauku (Biro za razvoj obrazovanja) predvidelo je izradu *Priručnika za učenje životnih veština*. Novina je u tome što teme sadržane u priručnicima treba da se sprovode na razrednim časovima ili na svim onim časovima iz određenih predmeta gde bi mogla da se uključi određena tema. Lekcije moraju da imaju pozitivan impuls u kreiranju socioemocionalnih veština kod dece, ali pitanje je koliko se uistinu sprovode i da li postoje mehanizami za kontrolu njihovog sprovođenja i za evaluaciju pozitivnih efekata!

U pogledu reakcije, naše istraživanje „Nasilje među decom u školama" i rezultati dobijeni ispitivanjem školskog personala potvrđuju prethodne konstatacije. Poražavajuće je da oko 20% školskog kadra nije odgovoilo na pitanje *koju vrstu mera bi preduzeli zbog zaštite žrtava* (utisak anketara je da oni neće ili izbegavaju da se izjasne u vezi sa temom). Među datim odgovorima najčešći su: razgovor sa učenikom, sa roditeljima ili upućivanje za davanje pomoći kod psihološko-pedagoške službe. Ukoliko se napravi analiza statuta osnovnih škola, može da se zaključi da su mere koncentrirane i usmerene isključivo prema nasilnicima, dok nisu predviđene ili veoma retko se primenjuju *određene mere koje treba da se preduzimaju i prema žrtvama*. Reakciju škole u odnosu na manifestirano nasilje među učenicima utvrdili smo preko odgovora na pitanje *koje se mere preduzimaju prema učenicima koji su nasilnici*. I u ovom slučaju zabrinjavaju rezultati ispitanika, koji u oko 20% slučaja nisu odgovorili na postavljeno pitanje, a od ispitanika koji su odgovorili, najveći deo se pozvao na pedagoške mere predviđene statutom škole i ukazalo da su u oko 60% one pokazale pozitivne efekte. Prilikom analize primećuje se da nastavnici, pedagozi i psiholozi skoro uopšte i ne spominju mere restorativne prirode (osim u nekoliko slučaja). Na pitanje *kako da se prevenira nasilje*, skoro polovina ispitianika se izjasnila u smislu neophodnosti razgovora sa učenicima, suočavanja nasilnika i žrtve i preduzimanja mera za sprečavanje nasilja, tačnije tuča u školama (što znači da je fokus uglavnom stavljen na preveniranje fizičkog nasilja). To može da bude indikator da generalno nastavnici i psiholozi nisu zaineresirani da pokažu neku kreativnost u odnosu na mere koje preduzimaju i u delu prevencije i reakcije, a za utvrđivanje razloga za ovakav strogo fomalni odnos i pristup potrebna je dublja analiza.

U odnosu na *participaciju roditelja u slučaju nasilja u školi*, 57% ispitanika naveli su da se roditelji uključuju u situaciji kada je učenik nasilan, a ako se tome doda činjenica da 55% ispitanika nisu zadovoljni tom saradnjom, čini se da i roditelji zapostavljaju svoju funkciju da se uključe u preduzimanje mera za nenasilno ponašanje svoga deteta. Kao rezultat ovakvog saznanja u 2011. su napravljene izmene u statutima osnovnih škola u Republici Makedoniji, saglasno kojima se navodi da u slučajevima nasilnog ponašanja učenika, po prethodnom mišljenju psihološke službe, roditelj će biti pozvan na savetovanje koje treba da se realizuje u dva termina od po 60 minuta i u grupi u kojoj će participirati ne više od 20 roditelja/staratelja. Izmenama je predviđeno da u slučaju kada se roditelj koji je pozvan ne pojavi na savetovanju i ne opravda svoje odsustvo, protiv njega će biti podneta prekršajna

prijava, a ukoliko se i posle trećeg poziva ne pojavi, izvestiće se Centar za socijalni rad. To govori da se krug sprečavanja nasilja ne završava u školi. Znači da i roditelji dele odgovornost za sprečavanje nasilnog ponašanja dece. Bez podrške od strane roditelja za poštovanje pricipa i pravila na kojima se zasniva preventivna politika i programi, ne mogu da se očekuju efikasni rezultati. *Razgovori u školi* o nenasilnom načinu rešavanja konflikta u školi, razvijanje pozitivnog obrasca ponašanja sa drugim učenicima, treba da produže i da budu podržavani i u okviru porodice.

Sa ciljem da govorimo o merama i aktivnostima koje idu u pravcu održavanja zdrave sredine u kojoj deca rastu, razvijaju se, uče i vaspitavaju se, a u pravcu *suprotstavljanja nasilju među decom u školama*, potrebno je da se prevencija i reakcija zasnivaju na jednom pozitivnom pristupu baziranom na učenju veština za nenasilno ponašanje, saradnji, obnavljanju i građenju poverenja, reintegraciji koja će biti usmerena ne samo ka individui već i ka sistemu u celini. To bi značilo da će politike i programi biti bazirani na uvođenju vežbi i tehnika za učenje socioemocionalnih veština, kao i mera i programa restorativnog karaktera. *Na osnovu principa restorativne pravde ili restorativne discipline u školama*, kako je nazivaju određeni praktičari , implementiraju se razne vrste restorativnih programa i mera kao što su konferencije, krugovi i školski bordovi za odgovornost , vršnjačka porota i dr. Upravo ovakav pristup i ovakve mere i programi treba da budu izazov za makedonsko društvo, ali ne samo preko njihovog formalnog predviđanja, već i njihovog prakticiranja u školama.

PROJEKTI SARADNJE POLICIJE SA ŠKOLAMA

Saradnja između policije i škola postojala je i odvijala se preko mnogobrojnih projekata kada se radi o bezbednosti škola u svetu. U uslovima povećanog nasilja u školi, oko i izvan nje, *veće prisustvo i pojačana kontrola policijskih službenika i povećavanje njihove edukativne uloge* nekada je neophodan korak kada školski kapaciteti nisu dovoljni za rešavanje problema.

U Republici Makedoniji informacije u javnosti o povećanom broju incidenata kod dece, u školama i oko škola u njenom glavnom gradu – Skoplju, u poslednjih nekoliko godina izazvale su reakciju kod nadležnih organa i institucija za preduzimanje određenih mera za smanjivanje nasilničkog modela ponašanja. U funkciji odgovora na reakciju javnosti o potrebi intervencije, Ministarstvo za unutrašnje poslove promoviralo je nekoliko projekata koja se odnose na bezbednost u školama, koji su realizovani u koordinaciji i saradnji sa Ministarstvom za obrazovanje i nauku Republike Makedonije i dr. institucijama i organizacijama.

U 2011/12. godini Ministarstvo unutrašnjih poslova kreiralo je projekat *„Bezbednost u školama“,* koji je u toku i sprovodi se u 15 srednjih škola (izabranih na osnovu procene ministarstva) u gradu Skoplju. Osnovni cilj i zadatak projekta bilo je formiranje klubova u školama u kojima se učenici edukuju za određene teme od strane policijskih službenika iz policijskih stanica sa područja na kojima se škole nalaze, a koji, saglasno delokrugu svoga rada, imaju dužnost da preduzimaju preventivne aktivnosti. U okviru projekta predviđene su i aktivnosti u pogledu prevazilaženja određenih stereotipa i predrasuda kod dece koji se nekada javljaju u vezi s incidentima izazvanim nasiljem. Aktivnost se odnosi na određene zajedničke

posete učenika i policijskih službenika: verskim objektima, sportskim utakmicama, policijskoj stanici, a sve sa ciljem promene percepcije dece o ulozi policajaca i povećavanju poverenja u njihov rad.

U 2011. godini, uz podršku Misije OEBS u Makedoniji, Ministarstvo za unutrašnje poslove u saradnji sa Ministarstvom za obrazovanje i nauku promoviralo je projekat *„Policija i učenici se druže"* . Prilikom promocije projekta bila je prezentirana i brošura „rejonski policajci Vas savetuju", u kojoj su obrađene određene teme kao što su: osnovna funkcija policije, o bezbednosti u kući, u školi i na ulici, bezbednost deteta u internet prostoru, o vandalizmu i nasilju među vršnjacima, o bezbednosti od droga, o pirotehnici i određeni dr. saveti. U stvari, ovaj projekat promoviše *rejonskog policajca* koji je od strane Ministarstva za unutrašnje poslove naznačen i ima za zadatak da kontaktira sa školama (sa direktorima i pedagoško-psihološkim službama) sa ciljem da se upozna sa stanjem i problemima, u pravcu preduzimanja određenih mera. Policijske službenike koji će imati ovakve aktivnosti, medijumi i javnost poistovećuju sa funkcijom školskog policajca, koji je pak u SAD uspostavljen na sasvim drugačijim osnovama od načina na koji bi radili rejonski policajci kod nas. Iako je projekat naslovljen: „Policija i učenici se druže", i prilikom promocije je istaknuto da će policija ostvarivati direktine kontakate sa učenicima i roditeljima, ipak se u praksi takvi kontakti ne ostvaruju.

U 2012. godini na inicijativu Zajednice jedinica lokalne samouprave Republike Makedonije (ZELS) u saradnji sa Ministarstvom za obrazovanje i nauku i Ministarstvom za unutrašnje poslove sprovedeno je istraživanje „*Bezbedne škole – harmonična sredina*". Pilot projekat za bezbednost srednjih škola u 2010. i 2011. godini bio je sproveden u Velesu, Kumanovu, Probištipu, a ove godine proširen je i na Bitolj, Tetovo, Ohrid, Strugu, Gostovar, Kičevo, Makedonski Brod, pri čemu se konstatira da je u 2012. godini bilo obuhvaćeno 29 škola. U okviru projekta bile su predviđene sledeće aktivnosti: sprovođenje istraživanja o bezbednosti u školama, formiranje timova za bezbednost u kojima će biti uključeni policijski službenici i izrada Kodeksa ponašanja od strane škola. S obzirom na to da je u 2012. godini bila promocija kojom je obeležan završetak prve faze ovog projekta prilikom koje je ukazano da je ovaj projekat imao pozitivne rezultate, pre svega u smislu da je podstakla zbližavanje svih subjekata (učenika, roditelja, nastavnika, policajaca, službi za socijalni rad, lokalne zajednice i dr. zaduženih strana za bezbednost u školama). Ujedno smo saznali da rezultati sprovedenog istraživanja još uvek nisu obrađeni, pa kodeksi ponašanja koje pripremaju timovi za bezbednost (na osnovu Godišnjeg plana za bezbednost) neće biti utemeljeni na rezultatima istraživanja.

U 2012. godini, preko organizacije PH International (sa finansijskom podrškom američkog Stejt Departmenta) promoviran je projekat „Program za pravnu socijalizaciju", u kojem participiraju i policijske stanice, kao i Ministarstvo za obrazovanje i nauku, opštine i osnovne škole. Cilj ovog projekta je jačanje i razumevanje mladih za vladanje prava i smanjivanje stepena maloletničke delinkvencije. Da bi se postigao ovaj cilj, naglašava se *pristup koji gradi partnerstvo među mladima, nastavnicima i policajcima i profesionalcima koji rade na polju maloletničke pravde u etnički mešovitim sredinama* sa ciljem da se implementira jedinstven proces koji će u fokusu imati učenike u školama. Ciljevi koji treba da se ostvare ovim projektom, između ostalih, jesu: da se izgradi partnerstvo između mladih i policije i da se poveća broj mladih koji imaju pozitivan stav prema profesion-

alcima, među kojima i prema policiji, poboljšanje saradnje između etničkih grupa u školama sa ciljem smanjivanja nasilja među mladima zasnovanog na etničkoj osnovi.

Prema informacijama Ministarstva za unutrašnje poslove, svi dosadašnji projekti pokazuju određene pozitivne efekte, ali kao što može da se primeti, radi se o projektima koji su još uvek u fazi implementacije u relativno kratkom periodu. Naime, da bi mogla da se napravi evaluacija nekog projekta, potrebno je da prođe duži period njegovog implementiranja, sa ciljem da njegovi efekti mogu da se izmere, odrede i da budu pokazatelji u kom segmentu bi ovi projekti trebalo da se unaprede ili pak promene.

ZAKLJUČAK

Osim sprovođenja mnogobrojnih istraživanja nasilja među decom, svako je društvo zainteresirano da se kao krajni cilj utvrde mere i aktivnosti koje će se koristiti za sprečavanje i suzbijanje ovog vida nasilja, da se utvrdi njihova efikasnost, kao i da se pronađu nove, efikasnije i sveobuhvatne mere. Implementiranje novih školskih politika leži u saznanju o pozitivnim istraživačkim rezultatima i inovativnim programima za sprečavanje nasilja u velikom broju visoko razvijenih zemalja. Pozitivni rezultati ali i preporuke za njihovo poboljšanje, sigurno će biti od koristi pre svega za učenike, roditelje, školski kadar, ali i lokalnu zajednicu, medije, naučnoistraživački kadar, kao i za druge subjekte i institucije koje treba da pomognu u kreiranju zdravih i bezbednih školskih sredina kao preduslov za uspešan obrazovni proces i osnov za pravilan razvoj i usmeravanje dece u jednom post/tranzicijskom društvu.

LITERATURA:

Bačanović, O. Jovanova, N. (2011). Nasilje u školi – žrtve i reakcija škole (urednice: Ristanović-Nikolić,V., Ćopić, S., *Prava žrtava i EU* (pp. 299–317), Beograd: Viktimološko društvo Srbije, "Prometej", Beograd.

Bačanović, O., Jovanova, N. (2011) Tranzicija, mladi i kriminalitet u: 20 godina od razbijanja SFRJ (priredili: Knezić, B., Ćirić, J.) (pp. 253–272). Beograd: Institut za uporedno pravo

3. Cowie. H; Dawn, J. (2008). *New perspectives on bullying.* New York: Mc Graw Hill-Open University press.

4. Gašić-Pavišić, S. (2004). Mere i programi za prevenciju nasilja u školi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 36*, 168–188.

5. Jovanova, N., Stojkovska, V. (2010). Prevention of the school violence among students. *Security, ecological security and perspectives of the Republic of Macedonia* (pp. 452–469). Skoplje: Faculty of Security-Skoplje.

6. O'Brien, S. (2005). Restoring schools: A case of school accountability

boards. *Promoting and enhancing Restorative Justice principles and practice*, pp. 7–10.

7. PH International. (2012, september). *PH International Macedonia Legal Socialization Project*. Retrieved Fevruari 10, 2013 , from http://www.ph-int.org/maklsp/

8. Smith, P. (2006). Справување со насилството: европска перспектива. In C. Gittins (Ed.), *Намалување на насилството во училиштата – како да се сменат нештата* (pp. 10–20). Република Македонија: Совет на Европа.

9. Stefanovska, V.; Jovanova, N.;. (2011). Preventive Policy Of School Violence In The Republic Of Macedonia. In G. S. Meško (Ed.), *Social Control of Unconvenitonal Deviance* (pp. 227–240). Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia.

10. Swanson , C., & Owen, M. (2007). Building bridges: integrating restorative justice with the school resource officer model. *International Police Executive Symposium* (pp. 1–34). IPES.

11. Спасески, Ј., Аслимоски, П., Бачановиќ, О. (2006). *Педагошка социопатологија.* Педагошки факултет, Битола.

12. Strmotić, J. (1999). Uloga redarstvenih vlasti prema Zakonu o sudovima za mladež. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 6*(2), 401–418.

ABSTRACT:

The increased level of violence in schools encouraged us seriously to consider this phenomenon as a factor that causes a negative impact on the future of our society. Violence in schools has started to be on the agenda of much discussion and research extensively in the last ten years, in order to explain and to prevent. The research's are important base on which are creating the measures of prevention and reaction, who will give a picture of violence as a reflection of his phenomenological and etiological characteristics and consequences arising from it.

For this purpose, in May 2010, the Faculty of Security-Skoplje conducted a research in order to determine the characteristics of violence among children in 14 primary schools in Skoplje, on a sample of 1107 respondents. Within the survey were included and part of the school staff (teachers, psychologists and pedagogues).

The purpose of this paper is to show the phenomenological characteristics of violence among children as results from empirical research and the measures taken for prevention and reaction by school staff. What in particular can be concluded from the research results and the analysis of the documents adopted in the Republic of Macedonia, the list of pedagogical measures that can be taken is very poor and limited, which in principle does not introduce any new measures and programs based on learning of certain socio-emotional skills or principles of re-

storative justice.

Given that the police is one of the factors that can contribute to reducing violent behavior of children, within the paper will be presented the projects of co-operation between the police and schools that are introduced last few years in the Republic of Macedonia as a result of public pressure due to numerous incidents in schools.

VRŠNJAČKO NASILJE U ŠKOLAMA – ANTROPOLOŠKI PRISTUP

dr sci. Milan Milošević, redovni profesor
Fakultet za obrazovanje rukovodećih kadrova u privredi, Novi Sad
milanmilos@gmail.com

mr sci. Milica Karapandžić, antropolog – etnolog,
Narodni muzej Niš
milica.karapandzic@gmail.com

Apstrakt: Nasilje u školama predstavlja jednan od najčešćih oblika ugrožavanja ljudskih prava savremenog doba. Fenomen nasilničkog ponašanja u školama u svetu pokazuje tendenciju rasta i postaje zabrinjavajući društveni problem. Vršnjačko nasilje ispoljava se još u najranijem uzrastu, a zatim se provlači kroz ceo proces socijalizacije koja se odvija u školi i u širokoj društvenoj sredini. Različiti oblici vršnjačkog nasilja u školama sve više se u naučnom kontekstu (u antropološkoj, sociološkoj, kriminalističkoj, pravnoj literaturi) karakterišu kao proizvod društvene krize. Simptome krize škole predstavljaju oblici nasilja među učenicima, između učenika i nastavnika, između učenika i školskog osoblja, a sve to vodi eroziji identiteta škole, učenika i nastavnika. Ovakav stav potvrdjuje i naše empirijsko istraživanje na temu mišljenja učenika srednjih škola u Nišu o nasilju u školama u svom okruženju. Istraživanje smo sproveli sa osnovnim ciljem utvrđivanja razlike u mišljenju o vršnjačkom nasilju, u zavisnosti od polne strukture učenika, dok su specifičani ciljevi bili da se utvrdi koliko učeničko mišljenje o vršnjačkom nasilju odstupa od idealnog modela nenasilnog ponašanja.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, fenomenologija, malolenik, škola, ljudska prava

UVOD

> „Osnovna slabost nasilja leži u njegovom spiralnom opadanju: stvaranju onog istog što je zapravo želelo da uništi. Umesto da smanji zlo, ono ga umnožava... Nasilje koje odgovora na nasilje uvećava nasilje, dodatno čineći tamnom noć lišenu zvezda. Tama ne može oterati tamu: samo svetlost to može. Mržnja ne može preobraziti mržnju: samo ljubav to može.“
>
> Martin Luther King

Vršnjačko nasilje je fenomen koji se u svetu ozbiljno istražuje tek poslednjih decenija XX veka, a u Srbiji tek poslednjih nekoliko godina, tako da nije neo-

bično što ne postoji jedna opšteprihvaćena definicija vršnjačkog nasilja. Iako nije nova društvena pojava, poslednjih decenija XX veka i nadalje porast nasilnih incidenata se značajno uvećao, a i sam fenomen se transformiše kako po karakteru tako i po nesposobnosti školskog okruženja da se izoluje od tranzicionih i drugih vrsta tenzija.

Poslednjih decenija svet je aktualizovao ovaj problem i čini velike napore u zaštiti dece od nasilja.

Problem vršnjačkog nasilja i u Srbiji je davno uočen, ali tek posle 2000. godine započinje aktivno suočavanje sa njim, na primer formiraju se Pododbor za prava deteta i Savet za prevenciju pri Ministarstvu prosvete. Osim toga, od napora za usvajanje Predloga zakona o zaštiti prava deteta do projekta UNICEF-a *Škola bez nasilja,* učinjeno je mnogo toga da se ovaj problem multisistemski sagleda i razreši. Niz seminara, publikacija i akcija tipa *Gde je sada Vaše dete*, *Marš ljubavi i sreće,* itd., dali su svoj doprinos isticanju ovog rastućeg društvenog problema. Veliki uspeh postigao je projekat *Škola bez nasilja*, koji je započet 2005. godine u samo četiri škole u Srbiji, da bi se kasnije u njega uključilo preko 120 škola, sa oko 70.000 učenika, 7.000 zaposlenih i preko 70 obučenih mentora. No, svi ti projekti i akcije završavali su se konstatacijom da je neophodno usvojiti nacionalnu strategiju o nasilju u školi i osigurati njenu primenu, što bi, uz ostale oblike prevencije, dalo ozbiljne i konkretne rezultate. Najzad, na sednici Vlade Srbije od 9.maja 2008. godine usvojena je i *Nacionalna strategija za mlade*.

S druge strane, o interesovnju nauke za problem vršnjačkog nasilja svedoči mnoštvo teorijskih i empirijskih istraživanja kod nas i u svetu, kojima se nastojalo da se sa različitih aspekata (krivičnopravnog, kriminološkog, sociološkog, antropološkog, psihološkog, itd.) doprinese razumevanju, prevenciji i suzbijanju nasilnog ponašanja među mladima. Veoma često se problemi nasilja, u smislu usvojenih modela ponašanja, vezuju za problem identiteta, jer se identitet najjednostavnije i najlakše može odrediti preko modela koji gradi, usvaja ili prenosi pojedinac. U kulturološkom smislu, identitet se može odrediti kao istovetnost po kojoj je neko biće jednako samom sebi, znači specifično u nekim shvatanjima, vrednostima i očekivanjima.

Definicije u oblasti prava, nasilno ponašanje mladih tumače u kontekstu kriminalnog i prekršajnog ponašanja. Kriminalistika vršnjačko nasilje posmatra u okviru maloletničke delinkvencije. Psihološko tumačenje pojma nasilja vezuje se za ekstremna, hiperaktivna ponašanja mladih ljudi. Sociološko određivanje nasilja bazira se na društvenim promenama i društvenoj zajednici kao bazičnim činiocima u kojima se traže elementi nasilja. S antropološke tačke gledišta, čovek je nasilno biće, ne samo po svojoj prirodi već i zbog toga što se nasilje uči, stiče u procesu socijalizacije u određenom društvenom i kulturnom kontekstu.

1. TEORIJSKO POSTAVLJANJE PROBLEMA

Proučavanje problema nasilnog ponašanja mladih sa stanovištva različitih teorijskih pristupa omogućilo je sagledavanje kompleksne prirode fenomena nasilnog ponašanja, ali je, ujedno, doprinelo stvaranju terminološke i pojmovne konfuzije u određivanju vršnjačkog nasilja. Kompleksnost u razumevanju problema vršnjačkog

nasilja ogleda se i u različitim definicijama i terminima koji se koriste za njegovo određenje. Danas je nasilje poseban izazov teorijsko-empirijskih istraživanja različitih nauka i naučnih disciplina, a ta raznovrsnost uslovljava metodološko-teorijska polazišta i posebna pojmovna određenja. Nasilje je složena, višedimenzionalna i dinamična pojava i nužno zahteva komparativni pristup.

Definicije nasilja se kreću od uskog određenja u smislu izjednačavanja s nekim od njegovih oblika – na primer, fizičkim nasiljem, pa do šireg određenja, koje „inklinira od verbalnog nasilja prema necivilizovanosti (*incivilité*).[1] Karakteristika nasilja je da je ono uvek bolno i razorno kako po pojedinca, tako i po porodicu i društvo. Nasilje ugrožava ljudski život kao i osnovno pravo na fizički, psihički i socijalni integritet čoveka. Nasilje je uvek stvar odnosa između ljudi koji počiva na zloupotrebi moći. Nasilje je uvek instrument kojim se osigurava dominacija i moć.

U kulturama sa idealom dominacije, kakva je naša, visoko je vrednovana borba za moć i dominacija nad slabijim. Nasilje je prisutno u širokom spektru ljudskih odnosa – između roditelja i dece, nastavnika i učenika, učenika i učenika, nasilje u politici, u ekonomiji, u sportu i sl. Jedan od ključnih pojmova koji se vezuju za pojam nasilja jeste pojam moći, koja se u najširem značenju može odrediti kao sposobnost da se postigne željena namera. Agresivno ponšanje obuhvata širok spektar specifičnih ponašanja, koja se prema različitim kriterijumima mogu podeliti u fizička, psihološka i socijalna. Fizička i verbalna agresija ubrajaju se u direktne oblike agresivnosti, a socijalna u indirektnu agresivnost. U svakom slučaju, nasilništvo je poseban oblik agresivnosti, pri čemu se dominantni pojedinac (nasilnik) kontinuirano ponaša agresivno prema manje dominantnom pojedincu (žrtvi) duže vreme. [2]

Postoje brojne definicije vršnjačkog nasilja, a svima im je zajedničko da pod nasiljem podrazumevaju svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmereno na decu (po UN Konvenciji svaka osoba mlađa od 18 godina), od strane njihovih vršnjaka, i koje je učinjeno s namerom povređivanja. Ono odražava neravnopravan odnos snaga, čija je karakteristika: jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca. Nasilničko ponašanje dece, poznato i kao buling (*bullying*), ima za cilj da se drugom detetu nanese zlo, a trpljenje i prestrašenost su odlike žrtve.

Nasilje je svesna i namerna neprijateljska aktivnost, čija je svrha povrediti i izazvati strah kroz pretnje ili nastavljanje mnogo ozbiljnije agresije. Iako nasilje može izgledati kao haotični proces, ono uvek sadrži četiri osnovna elementa:

1) nesrazmernu moć nasilnika koji može biti stariji, jači, popularniji, bogatiji itd., od žrtve. Broj dece koja zajedno učestvuju u zlostavljanju pokazuje da nasilništvo ne uključuje uvek konflikt dvoje dece podjednake moći.
2) Namera povređivanja – nasilnik želi da nanese emocionalnu ili fizičku bol. O nasilju se ne radi ako do povrede dođe slučajno, u igri npr. Nasilje podrazumeva želju za povređivanjem druge osobe.
3) Pretnja nastavljanjem nasilništva – i nasilnik i žrtva znaju da će se

1 Georgievski,P. (2009),Društveni kontekst krize škole i oblici školskog nasilja, *Sociologija*, Vol. LI , N° 1, Skoplje, str. 78.

2 Knežević-Florić,O. (2008), Nasilje među adolescentkinjama, *Pedagoška stvarnost*, 7–8, Novi Sad, str. 659.

nasilničko ponašanje verovatno ponoviti.

4) Prestravljenost, strah – javlja se kao rezultat nasilja, a koje se koristi da bi se zastrašili drugi i održala dominacija nasilnika. Strah koji se javlja kod dece koja su meta nasilja nije samo sredstvo za postizanje cilja; on je i sam po sebi cilj. Nakon što se ostvari zastrašivanje, nasilnik se može ponašati slobodno, bez straha da će biti okrivljen, prijavljen ili sankcionisan. Žrtva postaje toliko bespomoćna da je malo verovatno da će uzvratiti ili prijaviti nasilništvo. [3]

Oblici i vrste nasilja su različiti, shodno kontekstima u kojima se ispoljavaju. Može se govoriti o pasivnom (zanemarivanje) kao i o aktivnom nasilju (fizičko, psihičko ili seksualno). Prisutno je i pojedinačno ili kolektivno nasilje, kao i organizovano (klanovi, grupe) itd. Najčešći vidovi vršnjačkog nasilja su: verbalna agresija, pretnja batinama, iznuđivanje novca, „ reketiranje „, fizičko povređivanje, čak oružano i seksualno. U svemu tome, na osnovu dosadašnjih istraživanja, školska sredina ne pruža zaštitu od vršnjačkog nasilja, po mišljenju velikog broja učenika, nastavnika i roditelja.[4]

Inače, većina teoretičara govori o direktnom i indirektnom obliku vršnjačkog nasilja. Direktni oblici nasilja među školskom decom su ponašanja kod kojih postoji relativno otvoreni napad na žrtvu, kao što su udaranje, guranje, namerno otuđivanje i uništavanje lične imovine žrtve, iznuđivanje novca ili stvari, verbalne pretnje, vređanje i sl. Indirektni oblici nasilja su suptilniji, više prikriveni, a uključuju namerno odbacivanje, zanemarivanje i isključivanje žrtve iz grupe vršnjaka.

Pod pojmom nasilje među školskom decom, ili vršnjačko nasilje ili nasilje u školama, obično se podrazumevaju ponašanja koja obuhvataju agresivno ponašanje ili ponašanje kojem je namera da se povredi ili ugrozi druga osoba. Ono se ponavlja više puta kroz određeni period, a odnos između nasilnika i žrtve karakteriše dominacija moći ili snage. Provokacija od strane žrtve u većini slučajeva ne postoji, iako nije u potpunosti isključena. Vršnjačko nasilje događa se kako u samoj školi, tako i na području oko škole (na putu prema školi ili od škole do kuće). Najzad, termin vršnjačko nasilje uglavnom se ne vezuje za slučajeve lakših oblika negativnog ponašanja među učenicima, za sukobe ili agresivno ponašanje učenika podjednake fizičke ili psihičke snage, kao ni za grube šale koje imaju prijateljsku osnovu.

2. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

2.1. Osnovni podaci

Predmet našeg istraživanja ovom prilikom bilo je mišljenje srednjoškolaca o nasilju u školama u Nišu i u svom okruženju. U suštini, ovaj rad je pokušaj da problem vršnjačkog nasilja, na terenu i malom uzorku, sagleda antropološkim pristupom u odnosu na idelni model nenasilja.

Saglasno tome, osnovni cilj istraživanja bilo je utvrđivanje razlike u mišljenju o vršnjačkom nasilju, u zavisnosti od polne strukture učenika i drugih

3 Coloroso, B.(2004), *Nasilnik, žrtva i promatrač*, Zagreb, Bios, str. 32.

4 Po rezultatima istraživanja obavljenog u Kruševcu 2006. godine u osnovnim školama, iznetim na okruglom stolu u Novom Sadu 12.05.2007. god., odgovori na ovako postavljen problem, procentualno iznose – škola ne pruža zaštitu: učenici 76%, nastavnici 34%, roditelji 48%.

činilaca. Specifičani ciljevi bili su usmereni na pokušaj da se utvrdi koliko učeničko mišljenje o vršnjačkom nasilju odstupa od idealnog modela nenasilnog ponašanja. U tom smislu je za prikupljanje podataka korišćen metod dubinskog intervjua, a na osnovu koga su izvršene analize. Pre početka razgovora učenicima je prodočen idealan model nenasilnog ponašanja, kao uvod u teme koje slede. Razgovor je vođen na osnovu unapred definisanih tema.

U analizi koja sledi, podaci su razvrstavani u odnosu na obrazovnu strukturu roditelja i porodičnu strukturu ispitanih učenika. Inače je ispitano ukupno 100 učenika srednjih škola u Nišu, izabranih metodom slučajnog uzorka. Od toga je bilo 59 učenika muškog i 41 učenik ženskog pola, uzrasta od 15 do 18 godna.

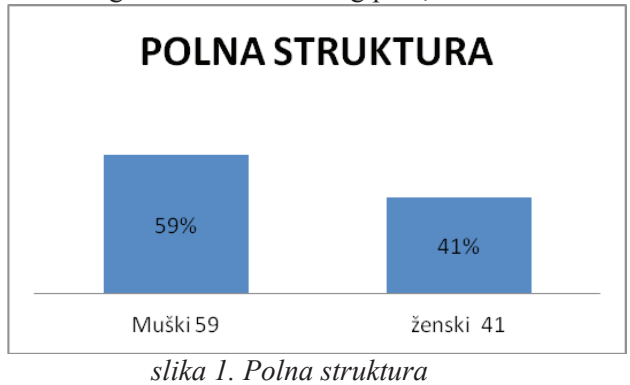

slika 1. Polna struktura

2.2. Mesto stanovanja i mišljenje o vršnjačkom nasilju

U odnosu na ukupan broj ispitanih, 48 učenika živi u samom gradu, a 41 u bližoj okolini. Do škole putuje više od 10 kilometara ukupno 11 ispitanih učenika.

slika 2. Mesto stanovanja

Mišljenja učenika iz gradske sredine o vršnjačkom nasilju nemaju velikih odstupanja od odgovora učenika iz ruralne sredine. I jedni i drugi imaju definisane pojmove vršnjačkog nasilja.

U odgovoru na pitanje da li mesto stanovanja može da određuje odnos prema vršnjačkom nasilju, takođe se pokazuju sličnosti u razmišljanju; učenici se izjašnjavaju negativno, tj. učenici iz ruralne sredine – ukupno 56%, od toga ženskih 34 % i 22 % muških ispitanika, a učenici iz Niša – ukupno 50%, od toga ženskih 29% i 21% muških ispitanika.

Izdvajamo suprotno mišljenje učenika NN (17 godina) koji tvrdi da mesto življenja presuđuje da li ćeš biti nasilan ili ne: " Svakog vikenda gledam po gradu divljanja po diskotekama i na ulici, a on gleda zelena polja i čeka ponedeljak da mu o tome pričam" – kaže. U daljem razgovoru sa istim učenikom saznajem da u porodici ima starijeg brata koji je učesnik nekoliko "gradskih tuča", zbog čega su ga roditelji poslali, po kazni, na više meseci kod babe i dede na selo. Roditelji, otac inženjer, majka knjigovođa su smatrali da je to rešenje, a njegovo mišljenje je da je brat došao "još luđi," a smirio se, kasnije, zbog devojke. Na pitanje zašto onda misli da je on u gradu izloženiji nasilju, kaže da je učenik sa sela realno zaštićeniji, jer "neće, neka budala, o koju se u gužvi očešao, da potegne flašu na njega." Na moje dalje pitanje da li mlad čovek sa sela ne može da bude u toj situaciji, kad izađe, kaže da su ti sa sela tada obično i nasilnici, jer „nenavikli na alkohol i česte izlaske, imaju potrebu da se pokažu na taj siroviji način."

2.3. Porodična struktura i mišljenje o vršnjačkom nasilju

U pogledu porodične strukture, 61 ispitani učenik živi u porodici sa oba roditelja, 37 ispitanih učenika živi u porodici sa jednim roditeljem, dok dva ispitana učenika žive bez roditelja, tj. samostalno.

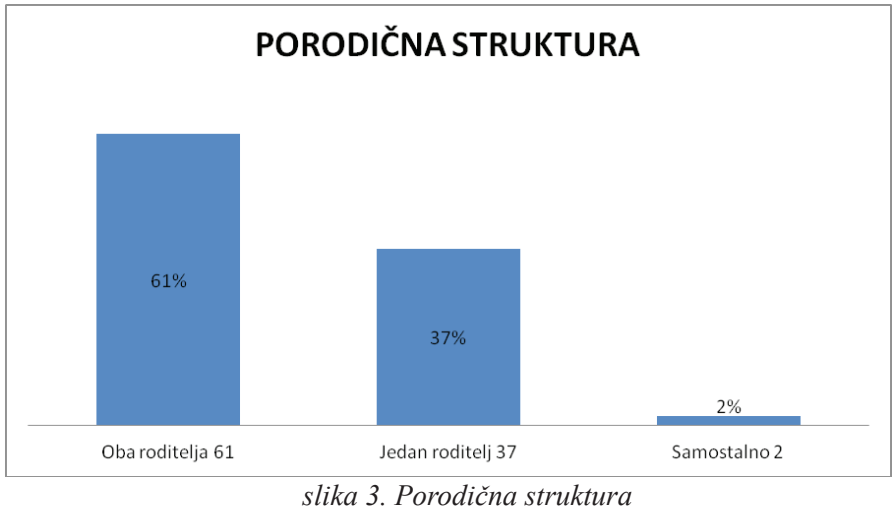

slika 3. Porodična struktura

Mišljenje učenika koji imaju oba roditelja i žive u relativno stabilnim porodičnim odnosima je otvorenije i određenije o pitanju nasilništva. Naime, sagovornici su spremniji na razgovor i iznošenje ličnih primera. Imaju dobru komunikaciju sa roditeljima o problemima nasilništva (ukupno 48%, od čega 27% ženskih i 21% muških ispitanika). U pogledu uočavanja i prijavljivanja vršnjačkog nasilja, učenici iz potpunih porodica su slobodniji i izričitiji u iznošenju informacija (52% – za direktno ukazivanje, od toga devojčice 29%, a dečaci 23%). Takođe ističem da je kod učenika sa oba roditelja visok procenat poverenja u instituciju škole (ukupno 40%, od čega 21% ženskih i 19% muških ispitanika).
Analiziranjem mišljenja učenika sa jednim roditeljem, primećuju se izvesna odstu-

panja u odnosu na prethodno iznete podatke. Na primer, u pogledu određenja vršnjačkog nasilja i njegovih oblika, 14% više učenika ukazuje na verbalne i druge oblke nasilja od učenika iz potpunih porodica. Dalje, 38% učenika sa jednim roditeljem, od kojih ženskih 22% i muških 16%, opredeljuje se da bi prećutalo uočeno nasilje. Takođe, anonimno prijavljivanje nasilništva je u ovoj grupi učenika izraženije (ukupno 37%, od toga ženskih 28% i 9% muških ispitanika).
U pogledu komunikacije sa roditeljima, učenici sa jednim roditeljem pokazuju manju otvorenost za razgovor sa roditeljem o problemu vršnjačkog nasilja (ukupno 80%, od toga 26% ženskih i 54% muških ispitanika se izjašnjavaju da ne govore roditeljima o konfliktnim situacijama). U odgovorima na pitanje o poverenju u školu i njene mere za suzbijanje nasilništva, iskazuju veće nepoverenje i sumnju. Svega 23% učenika, od kojih 14% ženskih i 9% muških ispitanika daju pozitivno mišljenje.
Uvid u dobijene podatke, a na osnovu porodične strukture, upućuje na zaključak da učenici sa oba roditelja pokazuju više spremnosti za razgovor o vršnjačkom nasilju. Primećuje se i više otvorenosti prema ukazivanju na konfliktne situacije i oblike vršnjačkog nasilja. Dalje, oni izražavaju više poverenja u institucije škole (ukupno 40%, od toga 21% devojčice i 19% dečaci), u odnosu na učenike sa jednim roditeljem (ukupno 23% učenika, od toga 14% devojčice i 9% dečaci). Ističem razliku u prikrivanju uočenog nasilništva koje je kod dece sa jednim roditeljem izraženije (ukupno 38% učenika, od toga, devojčica 22% i dečaka 16% se izjašnjavaju da bi prikrilo nasilništvo). Najzad, ne uočava se velika razlika u mišljenju o vršnjačkom nasilju između devojčica i dečaka.
U razgovoru, učenici iznose mišljenja da je porodica veoma važna u formiranja ličnosti i da može da utiče na opredeljenost prema nasilnom ponašanju. Na pitanje da li su mišljenja da se nasilje, između ostalog, prenosi kao model iz porodice, skoro svi intervjuisani se sa tim slažu (ukupno 79%, od kojih 48% ženskih i 31% muških ispitanika). Visoko slaganje imali su i u odgovoru na pitanje da li razbijene porodice mogu da pospešuju razvoj nasilništva kod deteta (ukupno 67%, od kojih 39 % ženskih i 28%) muških ispitanika.

2.4. Obrazovna struktura roditelja i misljenje o vršnjačkom nasilju

U pogledu obrazovne strukture roditelja ispitanih učenika, dominira osnovno obrazovanje, budući da roditelji 49 ispitanih učenika imaju završenu osnovnu školu. Roditelji 37 ispitanih učenika imaju završenu srednju školu, dok roditelji 13 ispitanih učenika imaju završenu višu ili visoku školu. Roditelji jednog ispitanog učenika nisu imali nikakvo školsko obrazovanje.

Iz dobijenih podataka iznosim sledeće: učenici čiji roditelji imaju osnovnu školu ne uočavaju dovoljno elemente nasilja i određuju ga u velikom procentu najpr, kao fizičko nasilje (ukupno 29 %, od toga 6 % ženskih i 23% muških ispitanika) i opravdavaju fizičko nasilje (ukupno 16% ,od toga 2% ženskih i 14% muških ispitanika).

Učenici čiji roditelji imaju srednje obrazovanje, određuju vršnjačko nasilje kao prisilu i bilo koji vid maltretiranja i osuđuju sve oblike nasilja (ukupno 64 %, od toga 41% ženskih i 23 % muških ispitanika).

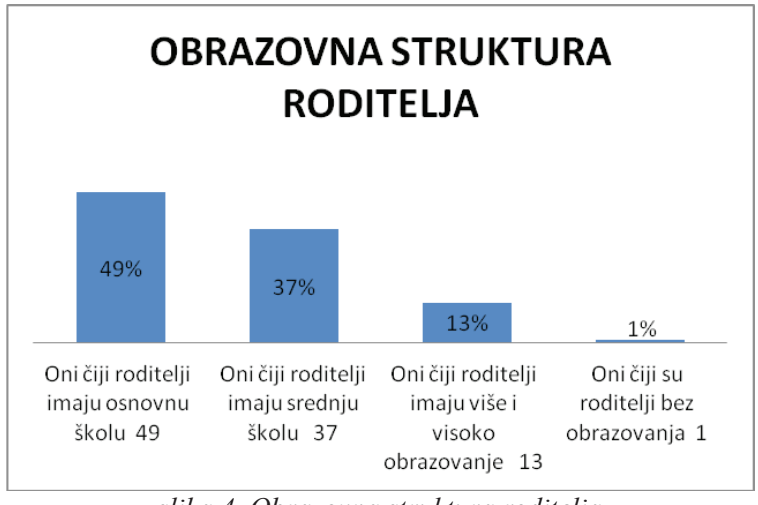

slika 4. Obrazovna struktura roditelja

Učenici čiji roditelji imaju više i visoko obrzovanje jasno određuju i osuđuju vršnjačko nasilje i njegove oblike (ukupno 78 %, od toga 46 % ženskih i 32 % muških ispitanika).

Iz dobijenih podataka zaključujem da učenici čiji roditelji imaju različito obrazovanje imaju različita mišljenja o vršnjačkom nasilju. U odnosu na idealni model nenasilnog ponašanja, najviše odstupaju učenici čiji su roditelji manje obrazovani. Takvo saznanje sam dobila i po polnoj strukturi.

Na pitanje o obrazovanju roditelja i njihovom mišljenju koliko to može da utiče na formiranje stavova o nasilju, izvestan broj učenika daju negativan odgovor. Iznosim karakteristična mišljenja, a koja potvrđuju prethodno: "Ne mogu roditelji da mi pomognu da su doktori nauka, ako ja sama ne umem da se iznesem sa svojim problemom." Šta da pričam s roditeljima o nasilju kada samo za to i znaju!" Ili, "moji roditelji znaju koliko čuju na pijaci ili na televiziji, a ja im ne pričam da ih ne plašim." „Roditelji znaju o tome koliko im ja kažem, a ne govorim mnogo, da me ne zapitkuju", i slično.

Na osnovu predočenih podataka, zaključuje se da je veliki broj dece iz ruralne sredine, sa modelima i vrednostima sredine iz koje potiču, kao i da je veliki broj učenika iz nepotpunih porodica. Obrazovanje roditelja je osnovno i srednje u najvećem procentu. Napominjem da je primećena neprijatnost i snebivanje u razgovoru na temu obrazovanja roditelja.

3. NALAZI ISTRAŽIVANJA

Na osnovu predočenih podataka, a imajući u vidu polnu strukturu učenika, mesto stanovanja kao i porodičnu strukturu, uočavamo da je veći broj učenika muškog pola (51%), iz ruralne sredine (52 %) i sa modelima i vrednostima sredine iz koje potiču, kao i da je veliki broj učenika iz nepotpunih porodica (37%). Obrazovanje roditelja je, uglavnom, osnovno (49%) i srednje (37%).

Na osnovu analize iskaza ispitanika, može se zaključiti da učenici srednjih škola u Nišu, uzrasta od 15 do 18 godina, jasno uočavaju problem vršnjačkog

nasilništva. Njihovo određenje nasilja i vršnjačkog nasilja (81 % devojčica i 74 % dečaka) pokazuje usvojene kulturološke stavove i potrebu da ne budu deo konflikta i agresije. Ispitanici primećuju nesklad između nenasilja kao idealnog modela ponašanja među vršnjacima i stvarnog dešavanja, te umesto razumevanja i tolerancije, u svom okruženju uočavaju trpljenja različitih oblika vršnjačkog nasilja. Veliki broj učenika iskazuje strah od fizičkog zlostavljanja (73% devojčica i 62 % dečaka). Takođe iznosim visok procenat učenika koji stid i odbacivanje od društva smatrju najtežim oblikom vršnjačkog nasilja (devojčice 63%, dečaci 76 %).

U odnosu na polnu strukturu se ne uočavaju veće razlike u mišljenju učenika o vršnjačkom nasilju.

Što se tiče porodične strukture, mišljenja učenika se takođe ne uočavaju. Izvesna odstupanja se primećuju u neukazivanju na oblike vršnjačkog nasilja (38% učenika sa jednim roditeljem, od kojih ženskih 22% i muških 16%, opredeljuje se da bi prećutalo uočeno nasilje). Takođe, anonimno prijavljivanje nasilništva, je kod učenika iz nepotpunih porodica izraženije (ukupno 37%, od toga devojčica 28% i dečaka 9%). Komunikaciju sa roditeljima o problemima nasilništva učenici iz potpunih porodica imaju dobru (ukupno 48%, od toga ženskih 27% i 21% muških ispitanika), za razliku od učenika sa jednim roditeljem. Osamdeset odsto učenika, od toga ženskih 26% i 54% muških ispitanika se izjašnjavaju da ne govore roditeljima o konfliktnim situacijama.

Razlike u mišljenju o vršnjačkom nasilju u odnosu na mesto stanovanja nisu uočene. Karakteristično je da većina ispitanika smatra da mesto stanovanja ne može da određuje nasilnika (ukupno 56% učenika iz ruralne sredine, od toga ženskih 34% i muških 22%, iznosi to mišljenje). Učenici iz Niša iznose slično zapažanje (ukupno 50% učenika, od toga devojčice 29% i dečaci 21%).

Najveće razlike u mišljenju učenika o vršnjačkom nasilju nalazimo u odnosu na obrazovnu strukturu roditelja: učenici čiji roditelji imaju osnovnu školu, pod vršnjačkim nasiljem podrazumevaju najčešće fizičko i verbalno nasilje (ukupno 29 %, od toga devojčica 6 % i dečaka 23%), i nalaze opravdanje za njega (ukupno 16%, od toga ženskih 2% i 14% muških ispitanika). Ovde se uočava i razlika po polnoj strukturi ispitanika, jer dečaci u većem procentu doživljavaju vršnjačko nasilje kao fizičko (23% dečaka u odnosu na 6% devojčica).

Učenici čiji roditelji imaju srednje obrazovanje, određuju vršnjačko nasilje kao prisilu i bilo koji vid maltretiranja i osuđuju sve oblike nasilja (ukupno 64 %, od toga ženskih 41% i 23 % muških ispitanika). Učenici čiji roditelji imaju više i visoko obrzovanje jasno određuju i osuđuju vršnjačko nasilje i njegove oblike istog (ukupno 78 %, od toga ženskih 46 % i 32 % muških ispitanika).

ZAKLJUČAK

Nasilje u školama predstavlja jedan od najčešćih oblika ugrožavanja ljudskih prava savremenog doba. Koliko god da na prvi pogled izgleda kao unutrašnji problem, sve zaoštreniji oblici nasilja u školama su ipak usko povezani s oblicima i uzrocima nasilja u porodici, u grupi vršnjaka, u okruženju škole, u gradu ili društvu u celini. Nasilje među decom je intrigantna tema, jer otvara pitanja odnosa među samom decom, daleko od roditeljskog nadzora. Izvesno je da se obrasci ponašanja, pogotovo agresivnog, uče od roditeljskih modela ponašanja, ali je pitanje koliko

roditelji mogu uticati na to da njihovo dete ne postane zlostavljač ili žrtva.

Uzroci nasilničkog ponašanja među školskom decom su brojni: većinom se mogu svrstati u individualne, porodične ili društvene, ali nijedan od njih sam za sebe ne može u potpunosti objasniti nasilničko ponašanje među školskom decom. Pojavljivanje nekih oblika agresivnog ponašanja u ranim periodima odrastanja, u određenim kulturama, smatra se "normativnim", tj. ne smatra se odstupanjem od "normalnog" rasta i razvoja dece. U pojedinim društvima i kulturama neki oblici ponašanja, koji bi prema definiciji predstavljali oblik nasilja među školskom decom, smatraju se bezazlenim i prihvatljivim modelom ponašanja. Takav odnos "vaspitanja" svakako zbunjuje dete, a kasnije izaziva konfuziju u usvajanju pravih sopstvenih moralnih vrednosti.

Iz rezultata dubinskog intervjua koji smo sproveli ovom prilikom, ne uočavaju se velike razlike u mišljenjima učenika u odnosu na idealan model nenasilnog ponašanja. Izvesna odstupanja ipak postoje, na primer 87% % učenica izjašnjava se za nenasilne oblike rešavanja konfliktnih situacija, dok je kod dečaka to manje prisutno (51%). No podatak da se većina izjašnjava za mirno rešavanje konfliktnih situacija, navodi na zaključak o pravilno postavljenim vrednostima i mišljenjima o nasilju i nenasilju.

Na osnovu dobijenih podataka, takođe, iznosimo zapažanje koja implicira nedovoljno definisana mišljenja ispitanih učenika o vršnjačkom nasilju: većina ispitanika opravdava nasilje u samoodbrani (33% ženskih i 67% muških ispitanika daje ovaj odgovor).

Osim toga, ispitani učenici ne izražavaju veliko poverenje u mogućnost sagledavanja i rešavanja ove problematike u okvirima postojećeg školskog sistema, ali smatraju da se njihovim neposrednijim angažovanjem stvari mogu vidno popraviti. Većina ispitanih učenika izrazila je spremnost i zrelost da pomognu u suzbijanju vršnjačkog nasilja. Uočen je i optimizam ispitanika, kao i jasno izraženo mišljenje da je škola mesto gde bi želeli da se osećaju zaštićeno i sigurno.

Najzad, ukoliko želimo da nasilni oblici ponašanja nestanu iz naših škola, neophodno je stvarati uslove u kojima će se podsticati mišljenje i rešavanje problema kroz model ponašanja i komuniciranja koji vodi razumevanju i uvažavanju. Nenasilje, kao model koji traži i pruža poverenje jeste potreba i nužnost svakog čoveka, pre svega, mladog. Uostalom, s pravom se smatra da deci koja su žrtve vršnjačkog nasilja najčešće nije potrebna profesionalna pomoć stručnjaka, već odgovorna odrasla osoba kojoj mogu da priđu i da joj iznesu svoje probleme, strahove i brige.[5]

LITERATURA

1. Belančić, M.(2004), *Nasilje,* Medijska knjižara Krug, Beograd.

2. Coloroso, B. (2004), *Nasilnik, žrtva i promatrač*, Bios, Zagreb.

5 Detaljnije videti: Gašić-Pavšić S., (2006), *Mere programa za prevenciju nasilja u školi, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji*, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.

.

3. Đurić, Z. (1998), *Uloga škole u borbi protiv nasilja i droge*, Ministarstvo prosvete, Beograd.

4. Fabijeti U; Maligeti R.; Matera V.(2002) *Uvod u antropologiju (od lokalnog do globalnog)*,Clio, Beograd.

5. Gašić-Pavšić, S. (2006), *Mere programa za prevenciju nasilja u školi, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji*, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.

6. Georgievski,P. (2009), Društveni kontekst krize škole i oblici školskog nasilja, *Sociologija* – Skoplje. Vol. LI, No. 1.

7. Knežević-Florić, O. (2008), Nasilje među adolescentkinjama, *Pedagoška stvarnost*, 7–8, Novi Sad.

8. Olweus, D. (1998), *Nasilje medju djecom u školi,* Školska knjiga, Zagreb.

9. Popadić, D.; Plut D. (2006), Nasilje u školama-oblici i učestalost*, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji*, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.

10. Rozenberg, M. (2002), *Jedan model nenasilne komunikacije*, Zavod za udzbenike i nastavna sredstva, Beograd.

11. Srna, J. (2003), *Nasilje*, IP Žarko Albulj, Beograd.

12. Trebješanin, Ž.,*Vršnjačko nasilje u školi – prevencija i suzbijanje,* www.pedagog.org.yu

ABSTRACT:

Violence in schools is one of the most common forms of human rights violations of the modern era. The phenomenon of bullying in schools is a growing trend worlwide and it is becoming a worrying social problem. Bullying is manifested even at an early age, and then runs through the whole process of socialization that takes place in schools and in the general social environment. In the scientific context (anthropological, sociological, criminal investigations, law literature),different forms of violence in schools are characterized as a product of social crisis. Symptoms of the crisis are the forms of school violence among students, between students and teachers, between students and school staff, and all this leads to erosion of identity schools, students and teachers. This attitude is confirmed by our empirical study conducted in High schools in Nis. The research was conducted with the main objective of determining the differences in opinion about peer violence, depending on the gender composition of students, while the specific objectives were to determine how their opinion on peer violence deviates from the

ideal model of nonviolent behavior. All students do not express much confidence in the ability to review and resolve this issue in the framework of the existing school system, but they believe that their direct involvement can significantly improve things. Most students surveyed expressed a willingness and maturity to help counter scool violence. Optimism and clearly expressed opinion that the school is a place where they want to feel protected and safe proved to be dominant attitude of respondens.

GRUPNO IZVRŠAVANJE KRIVIČNIH DELA OD STRANE MALOLETNIH PRESTUPNIKA

doc. dr Marjan Nikolovski,
Fakultet za bezbednost - Skoplje, mnikolovski@fb.uklo.edu.mk
mr Biljana Micevska,
MUP R.Makedonije, biljanamicevska@yahoo.com
mr Borče Petrevski,
MUP R.Makedonije, borcepetrevski@yahoo.com

Apstrakt: Zadnjih godina, krivična dela koja su počinile maloletne osobe javljaju se u znatno težim oblicima i ozbiljno ugrožavaju individualne i društvene vrednosti. Grupno izvršavanje krivičnih dela od strane maloletnih prestupnika predstavlja ozbiljan problem u svakoj državi, zbog čega ovaj način izvršavanja krivičnih dela zahteva višedimenzionalno i sveobuhvatno istraživanje.

Danas, maloletnički kriminalitet sve više i više ima karakteristike nasilja, recidivizma i pomeranja starosne granice u donjoj liniji. Sa druge strane, stepen organizovanosti maloletnih prestupnika je realnost i dovoljan pokazatelj ozbiljnosti maloletničkog udruživanja i grupnog izvršavanja krivičnih dela, a ukoliko maloletne delikventne grupe ne budu pravovremeno otkrivene i sprečene, postoji velika mogućnost da pređu u organizovane kriminalne grupe i bande.

U cilju saznavanja i proučavanja nekih osnovnih kriminoloških i kriminalističkih karakteristika grupnog vršenja krivičnih dela od strane maloletnih prestupnika, kao važan segment u pronalaženju odgovarajućeg modela za zaštitu, u Republici Makedoniji sprovedeno je istraživanje na uzorku sastavljenom od tri grupe ispitanika: 30 policijskih službenika iz Kriminalističke policije u okviru Odelenja unutrašnjih poslova Skoplja i 30 socijalnih radnika iz Centra za socijalni rad Skoplja (CSR), koji rade direktno sa maloletnim počiniocima krivičnih dela, kao i 110 maloletnih prestupnika koji su učestvovali u grupnom izvršavanju krivičnih dela na području grada Skoplja, u periodu 2005–2010 godine.

Rezultati pokazuju da grupno izvršavanje krivičnih dela od strane maloletnih prestupnika je konstanta i da se pre svega svodi na vršenje krivičnih dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta, zbog čega je neophodno usvajanje široko prihvaćenog sistema mera za prevenciju i represiju zbog sprečavanja, otkrivanja i dokazivanja maloletničkog kriminaliteta u Republici Makedoniji.

U tom smislu, na osnovu podataka dobivenih putem istraživanja i međunarodnim iskustvom, na kraju rada biće dati predlozi u cilju pronalaženja odgovarajućeg modela za zaštitu od grupnog vršenja krivičnih dela maloletnih prestupnika.

Ključne reči: *maloletnički kriminalitet, maloletnici, grupno izvršavanje krivičnih dela, model zaštite.*

UVOD

U savremenom svetu, danas, sve češća je pojava izvršavanja krivičnih dela maloletnika u grupi. To predstavlja jedan od načina izražavanja „revolucije“ protiv trenutne situacije u društvu, neadekvatnih i nametnutih načina ponašanja. Nažalost, u medijima u Republici Makedoniji, sve veći je procenat počinioca krivičnih dela čiji se identitet objavljuje sa inicijalima. Teško prolazi dan, a da se u izveštajima ne pročitaju inicijali iza kojih stoje deca delinkventi i njihovo učešće u grupnom izvršavanju kriminalnog dela, pre svega u oblasti imovinskog kriminaliteta i saobraćajnim prekršajima.

Društveno-socijalni uslovi u kojima živimo, praćeni trkom za zaradu, egzistenciju, političke i ekonomske neizvesnosti, dovode do značajnih promena u porodičnom životu i brizi o svojoj deci. Sa ovog aspekta, trend kriminala je u porastu, maloletnička delinkvencija je društveni problem u našoj zemlji kome je potreban ozbiljan i multiinstitucionalan pristup.

Ovaj rad, sa svojim istraživanjem, izvršen je da se naglasi ozbiljnost porasta ove vrste kriminala i da se daju predlozi kako bi se obezbedila moguća rešenja za prevazilaženje ove situacije.

AKTUELNOST PROBLEMATIKE GRUPNOG IZVRŠAVANJA KRIVIČIH DELA OD STRANE MALOLETNIKA

Prilikom opredeljivanja pojma maloletničke delikvencije postoje različiti termini: maloletnički kriminalci, prestupnici, delinkventi, vaspitno zapušteni maloletnici, moralno upropašćeni maloletnici, itd. Pod pojmom maloletničke delinkvencije, u kontekstu ovog rada, možemo podrazumeti ukupni kriminal (krivična dela i prekršaje), u državi, koji su počinile osobe starosti do 18 godina (Spaseski, Aslimoski, Bačanovik, 2006: 121).

Termin maloletnička delinkvencija je jezgro kategorijalnog sistema maloletničkog krivičnog prava (Kambovski, 2004: 1021). Pod prestupništvom, podrazumevamo ona ponašanja mladih koja odstupaju od pisanih i nepisanih (moralnih i pravnih) standarda ponašanja u negativnom smislu i koja su kao takva sankcionisana, bilo sa legalnim normama ili u opštoj saglasnosti moralnog mišljenja šire društvene zajednice (Jašovik, 1988: 25).

Kriminal povezan sa imovinom i saobraćajne delikte sačinjavaju glavninu otkrivenog maloletničkog kriminaliteta. Ipak, otmice (iako prethodno svega male), telesne povrede, narušavanje kućnog reda, silovanje, oštećivanje stvari, narkodelikte, itd. pokazuju najviši stepen porasta. Prestupništvo maloletnika u poređenju sa odraslima, više se javlja kao nasilni zločin počinjen u okviru grupe (Kajzer, 1995: 273).

Okruženje ima veliki uticaj na ponašanje maloletnika. Ukoliko je maloletnik povezan sa grupom vršnjaka koji imaju pozitivnu vrednost, maloletnik će i sam prihvatiti te vrednosti. Ali, ukoliko njegovi vršnjaci sa kojima ostvaruje komunikaciju imaju devijantna ponašanja, postoji velika verovatnoća da i sam prihvati takve norme. U ranoj adolescnciji, podložnost i uticaj grupe vršnjaka je veći, pri čemu se smanjuje mišljenje roditelja. Izloženi vršnjačkom „pritisku“, nezaštićeni od strane

porodice i škole, a ukoliko je grupa uključena u različite delikventne aktivnosti, i sam malolentik će prihvatit i učestvovaće u zajedničkom izvršavanju krivičnih dela ili drugog asocijalnog ponašanja.

Uobičajeno, maloletnici izvršavaju krivična dela u grupama t.z. „bandama". Maloletničke bande predstavljaju poseban tip prestupnika koje odlikuje specifičan sistem vrednosti (organizovanje života, ponašanje), po čemu se maloletnik odvaja od ostalih vršnjaka. Članovi bande spremni su da prihvate posebna pravila ponašanja u grupama, koheziju između članstva, solidarnost i lojalnost se iskazuju u nasilnim akcijama, postoji utvrđena hierarhija i odgovornost pojedinca, poštovanje stavova i pravila discipline „lidera" grupe.

Najčešće, maloletnici u grupi izvršavaju krivična dela, kao što su: krađe, razbojništva (pljačke), tuče na javnim mestima, sukobe sa policijom, itd. Grupe imaju veliki uticaj na ponašanje maloletnika i za njih predstavljaju najbitniji deo društvenog okruženja. Veliki deo sadržaja njihovih života povezan je sa grupom. U grupi se maloletnik oseća sigurnijim, deli uloge i odgovornosti sa drugim vršnjacima, potvrđuje vlastiti identitet. Grupa predstavlja način života maloletnika, ali kad se izuzme pozitivno organizovanje i uticaj na maloletničku grupi, ona poprima negativne uticaje i javlja se kao uzrok kriminalnog ponašanja.

Posebni kriterijum za krivičnu odgovornost maloletnika u krivično-pravnoj školi bio je određivanje starosne grupe maloletnika u smislu njihovog kažnjavanja. Starosna granica, odnosno uzrast, nije bitna samo za krivično pravo. Proizlazi da društvena stvarnost traži u više oblasti odrediti granice starosti (Perić, 1975: 47).

Princip individualne prevencije i resocijalizacije kao temeljno načelo krivičnog prava, prelomljen je u jednom specifičnom svetlu: maloletnika ne bi trebalo resocijalizovati, već socijalizovati, ne treba samo prevaspitavati, već veoma često i vaspitavati. Takav uticaj na njega se ne može postići klasičnim represivnih elementima, čiji efekat ne samo što može ostati neshvaćen, već sasvim izvesno bi se stvorile dodatne deprivacije ličnosti u razvoju (Bačanović и др., 2009).

ISKUSTVA DRUGIH DRŽAVA U VEZI SA PREDMETOM ISTRAŽIVANJA

Maloletnička delinkvencija i uopšte kriminalitet maloletnika nalazi se u stalnom porastu. Ovaj trend je zapažen od 1973 godine (Milutinović,Aleksić, 1989: 36). Sličan trend se nastavlja i u periodu 2008–2010 godine u R. Srbiji, analiziran u radu (Mirić, 2012: 49) o fenomenološkim obeležjima imovinskog kriminaliteta maloletnika. Kao osnova za analizu obima imovinskog kriminaliteta maloletnika u tom periodu, korišćeni su podaci o prijavljenim, optuženim i osuđenim maloletnicima objavljenim u statističkim godišnjacima za 2008, 2009 i 2010 godine.[1]

Podaci su pokazali da imovinski kriminalitet u visokom procentu učestvuje u ukupnom broju krivičnih prijava (kretao se od 57,16%–60,49%). Najviše je bilo prijavljenih maloletnika zbog krivičnog dela teška krađa, krađa i razbojništvo (očekivano jer se radi o klasičnim oblicima imovinskog kriminaliteta).

Izvor podataka koji su korišćeni u sekundarnoj analizi (Popović–Ćitić,

1 Grupa autora, (2004) Nasilje u školama - izazov lokalnoj zaednici, Ibis grafika, Zagreb, str.71

Đurić, Marković, 2012: 41) bio je evidencija[2], pri čemu u strukturi krivičnih dela na području škola u Republici Srbiji, izvršena krivična dela maloletnika predstavljala su jednu trećinu svih bezbednosnih događaja, a preko 70% krivičnih dela bilo je počinjeno unutar školskog objekta. U strukturi krivičnih dela dominirali su (50%–60%) imovinska krivična dela (krađa, teška krađa, uništavanje i oštećivanje tuđih stvari), zatim (5%–9%) krivična dela protiv života i tela (laka telesna povreda, teška telesna povreda, učestvovanje u tuči), dok među ostalim krivičnim delima (30%–40% od ukupnog broja krivičnih dela izvršenih na području škola) najučestalije krivično djelo bilo je nasilničko ponašanje (oko 10% u sklopu grupe ostalih krivičnih dela, t.j. 3%–5% u strukturi svih krivičnih dela). Broj izvršenih krivičnih dela na području škola bio je u porastu u većini Policijskih Uprava R. Srbije, pri čemu je oko jedna trećina krivičnih dela izvršena u školama koje su se nalazile na području Vojvodine. Zbog toga je zaključeno da se nameće potreba za ulaganje napora u pravcu razvijanja obuhvatnih strategija unapređenja bezbednosti i kreiranja preventivnih programa primenjivanim u domenu školske sredine.

Sprovedeno istraživanje (Radetić-Paić, Maružin, 2009) na uzorku prijavljene dece, maloletnika i mlađih punoletnika, počinioca krivičnih dela na području nadležnosti Policijske Uprave Rovinj u periodu 2003–2007 godine i izvršili uvid u dostupnu policijsku evidenciju. Dobijeni rezultati potvrdili su rezultate mnogobrojnih istraživanja problematike maloletničke delinkvencije koji navode da se najčešće radi o imovinskim deliktima različitih vrsta, a u novije vrijeme i o porastu prijavljenih krivičnih dela vezanih za zloupotrebu sredstava ovisnosti. Ustanovljeno je da se broj prijavljenih krivičnih dela tokom godina povećavao, ali se broj prijavljenih maloletnika i mlađih punoletnika smanjio, kao i to da krivična dela, promatrani počinioci, čine češće sami nego u saučesništvu.

Pri izučavanju fenomenologije kriminaliteta mladih često se polazi od hipoteze da postoji stanovita korelacija između fenomenoloških obeležja kriminaliteta mladih s jedne, i stepena poremećaja u ponašanju maloletnika, njegova vaspitanje zapuštenost i obeležja sredine u kojoj živi, s druge strane. Pretpostavlja se pritom da maloletnik koji čini teže vrste kaznenih dela, veći broj delikata pravi noću, i član je delinkventne skupine, predstavlja i složenije slučajeve u smislu dubljih i jače izraženih poremećaja u ponašanju (Poldrugač, 2004: 97).

Rezultati sprovedenog istraživanja (Mikšaj-Todorović, Ricijaš, Singer, 2006: 1035) na uzorku od 3.210 slučajno odabranih maloletnih delinkvenata koji su u periodu od 1999 do 2005 godine prijavljeni Državnom Tužilaštvu u Zagrebu, su pokazali da porodice sa poremećenim odnosima, posebno u obliku svađa i fizičkih obračuna, imaju znatno nepovoljniju porodičnu strukturu i socio-ekonomski status.

Sprovedeno je istraživanje (Cajner Mraović, Došen, 2002: 233) sa metodom slučajno formiranog uzorka od 567 maloletnih počinioca nasilničkih krivičnih dela kojima je u periodu između 1985–1998 godine Opštinski Sud u Zagrebu izrekao neku krivičnu sankciju ili protiv kojih je obustavljen krivični postupak, ali samo zbog primene načela celishodnosti.[3] Dobijeni rezlutati pokazali su da ispitani-

2 Videti više Saopštenje RZS br. 138. god. LIX, od 28. 05. 2009, RZS, Beograd, 2009, Saopštenje RZS br. 213. god. LX, od 16. 07. 2010, RZS, Beograd, 2010, Maloletni učinioci krivičnih djela – prijave, optuženja osude za 2010. godinu, Beograd, 2012.

3 Uprave za analitiku Sektora za analitiku, telekomunikacione i informacione tehnologije

ci koji su skloni agresivnim poremećajima u ponašanju, češće od ostalih ispitanika imaju roditelje vrlo niskog obrazovnog nivoa, koji usled rešavanja teških materijalnih problema zanemaruju svoju vaspitnu obavezu. To su porodice koje su duže vreme opterećene poremećenim međuljudskim odnosima, uključujući tu i nasilje.

Analizom statističkih podataka koji se odnose na korelaciju broja prijavljenih, optuženih i osuđenih maloletnih lica u Republici Srbiji u periodu od 2001 do 2010 godine[4], može se uočiti trend porasta delikata protiv života i tela (što se ne bi moglo reći za krivična dela protiv imovine), što samo po sebi ukazuje na porast agresivnosti u ponašanju maloletnih lica radi ostvarivanja materijalnih ciljeva, bez obzira na težinu posledica učinjenog dela (Pavićević, Uljanov, 2012: 23).

Istraživanja u zemljama EU i SAD-a pokazuju da deca provode više vremena ispred ekrana nego školi. Istraživanje (Strasburger, Jordan, Donnerstein, 2010) je pokazalo da mladi u SAD-u, provedu prosečno sedam sati dnevno uz elektronske medije. Studija je pokazala da mediji mogu uticati na školski neuspeh, nasilje, seksualno ponašanje, upotrebu psihoaktivnih supstanci, poremećaj prehrane i raznih ovisnosti.

S internetom, „umiru" brige za druge - drastično nestaje dijalog, izgubljene su granice vremena - internet radi večito, svugde je dostupan i prisutan, s njim nema ograničenja kod količine informacija i manipulacija (Miliša, 2008: 331).

U skladu sa specifičnostima ove problematike, postavlja se pitanje koje su osnovne kriminološke i kriminalističke karakteristike grupnog izvršavanja krivičnih dela od strane maloletnih prestupnika, koji faktori utiču da maloletnički kriminalitet sve više dobija karakteristike nasilja, a koji utiču na recidivizam i zbog čega se starosne granice maloletnika pomeraju u donjoj liniji i šta sve treba preduzeti na preventivnom planu kako grupe maloletnika ne bi prerasle u organizovane kriminalne grupe i bande?

METODOLOGIJA

Uzorak: Uzorak se sastoji od tri grupe ispitanika: 30 policijskih službenika iz Kriminalističke policije u okviru Odeljenja unutrašnjih poslova Skoplja i 30 socijalnih radnika iz Centra za socijalni rad Skoplja, koji rade direktno sa maloletnim počiniocima krivičnih dela, kao i 110 maloletnih prestupnika koji su učestvovali u grupnom izvršavanju krivičnih dela na području grada Skoplja, u periodu 2005–2010 godine. Istraživanje je sprovedeno u periodu od januara do marta 2012 godine. **Cilj:** Spoznavanje i proučavanje nekih osnovnih kriminoloških i kriminalističkih karakteristika grupnog vršenja krivičnih dela od strane maloletnih prestupnika, kao važan segment u pronalaženju odgovarajućeg modela zaštite. **Hipoteza:** Grupno izvršavanje krivičnih dela od strane maloletnih prestupnika je kon-

Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Podaci su preuzeti iz analitičkog materijala „Bezbednost u vaspitno-obrazovnim ustanovama u Republici Srbiji tokom 2009. godine" i „Statističkog pregleda stanja bezbednosti u školama od 2008. do novembra 2011. godine".

4 Rad je bio deo projekta „Kriminološke osobitosti (osobne, sociodemografske i fenomenološke karakteristike) maloletnih počinitelja težih kaznenih djela nasilja (ubojstva, silovanja, razbojštva) na području nadležnosti Županijskog suda u Zagrebu"

stantna koja se pre svega svodi na krivična dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta, zbog čega je potrebno usvajanje sistema mera za prevenciju i represiju radi sprečavanja, otkrivanja i dokazivanja maloletničkog kriminaliteta u Republici Makedoniji. **Instrumenti i metodi.** Upitnici sa 28 pitanja. **Statistika i analiza.** Deskriptivne statističke metode: frekvencije i procenti.

REZULTATI I DISKUSIJA

1. Najveći deo anketiranih maloletnika (87,27%) su muškog pola od kojih je 55,45% uzrasta od 14–16 godina, t.j. 16–18 godina (44,55%), učenici srednje škole (45,45%) t.j. osnovne škole (20,90%). Najveći deo njih su Makedonci (41,81%), zatim slede Albanci (26,36%), Romi (22,72%), itd. 77,27% od maloletnih ispitanika živi u gradu, a njihov porodični status je sledeći: 51,82% živi sa oba roditelja, 29,10% sa jednim roditeljem, dok su 22,73% štićenici vaspitne ustanove.
2. Najpodložnije kategorije maloletnika koji mogu „zapasti" u kriminalne vode su *deca* koja potiču *iz disfunkcionalnih porodica*, siromašnih porodica koji se svakodnevno suočavaju sa egzistencijalnim problemima, porodica sa niskim obrazovnim i kulturnim nivoom ili porodica u kojima su deca zapostavljena i prepuštena sama sebi (50% maloletnih ispitanika dolazi iz porodica u kojima je neki od članova prethodno došao u sukob sa zakonskim propisima).
3. Maloletnici se najčešće povezuju unutar šire porodice (čime se slažu 50% maloletnih ispitanika, 17% policijskih službenika i 17% socijalnih radnika) i susedstva (20% maloletnih ispitanika, 67% policijskih službenika i 77% socijalnih radnika), dogovarajući osnivanje grupe od nekoliko maloletnika koji veruju jedni drugima i pristupaju izvršenju krivičnih dela, a škola (23% maloletnih ispitanika, 40% policijskih službenika i 63,33% socijalnih radnika), ulica (9% maloletnih ispitanika, 47% policijskih službenika i 43% socijalnih radnika) i vaspitno-popravni dom (57% policijskih službenika) su navedeni kao najkritičnija mesta gde maloletnici započinju svoje poznanstvo, prijateljstvo i družbu.
4. Saodnos maloletnika i odraslih počinioca krivičnih dela u fazi prijavljivanja je 13,6:1 u korist odraslih. Broj krivičnih dela počinjenih od strane maloletnika i broj prijavljenih maloletnih prestupnika u periodu 2005–2010 godine, prema statistici MUP-a[5], pokazuje da je broj prijavljenih maloletnih prestupnika u odnosu na počinjena krivična dela znatno veći, što ukazuje na to da postoji grupno i organizovano počinjavanje krivičnih dela.
5. Maloletnici muškog pola češće se grupišu i počinjavaju krivična dela, za razliku od devojčica. Najrizičniji su maloletnici uzrasta od 14–16 godina (prema 48,18% maloletnih ispitanika, 53% policijskih službenika i 70% socijalnih radnika), mada mnogo ne zaostaje i druga kategorija od 16–18 godina (36,36% maloletnih ispitanika, 20% policijskih službenika i 30% socijalnih radnika). Zastrašujuća je starosna granica koja se sve više spušta (od prijavljenih 3.415 maloletnih prestupnika - 684 ili 20% su mlađi od 14 godina)[6], maloletnici se grupišu od veoma

5 Preuzeto iz Biltena Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije br. 547, str. 13, 29. i 43.

6 MUP – Biro za javna bezbednost, Sektor za analiza, istraživanje i dokumentovanje, Skoplje, 2011

rane dobi i razmišljaju o počinjavanju krivičnih dela.

6. Maloletnici najčešće dobijaju ideju za vršenje krivičnih dela od drugih članova grupe (prema 2/3 maloletnih ispitanika i 1/3 policijskih službenika, kao i 50% socijalnih radnika), ali i od starijih počinioca krivičnih dela (1/3 maloletnih ispitanika, 2/3 policijskih službenika i 40% socijalnih radnika) zbog toga što oni imaju najveće „iskustvo" u vršenju krivičnih dela. Isto tako, i televizija (14% maloletnih ispitanika, 40% policijskih službenika i 53% socijalnih radnika) je dominantan faktor za dobijanje ideje o vršenju krivičnih dela.

7. Najčešće maloletnici dobrovoljno ulaze u sastav grupe s kojom kasnije izvršavaju krivična dela (88,18% maloletnih ispitanika, 83,33% policijskih službenika i 86,66% socijalnih radnika). Zabrinjava podatak da je 6,36% anketiranih maloletnika pristupilo grupi pod ucenom, odnosno 2,72% pod prinudom, čime se slažu i 6,66% policijskih službenika.

8. Od ukupnog broja krivičnih dela izvršenih od strane maloletnika, 98% otpadaju na krivična dela iz oblasti klasičnog kriminaliteta, ali ukoliko se analizira struktura krivičnih dela, zabeležiće se da najveći broj, odnosno 88,4%, pripada krivičnim delima imovinskog kriminaliteta. 50% maloletnika u sastavu grupe najčešće su vršila krivična dela po sledećem redosledu: teške krađe (53,63% maloletnih ispitanika i 72% policijskih službenika), krađe, razbojništva, oduzimanje motornih vozila, nasilje i razbojničke krađe.

9. Maloletnici se najčešće združuju u grupama od po tri osobe, sa ciljem vršenja krivičnih dela (prema 32,72% maloletnih ispitanika, 53,33% policijskih službenika i 50% socijalnih radnika), a neretko i više od 3 osoba (50,90% maloletnih ispitanika, 30% policijskih službenika i 43,33% socijalnih radnika), iste deluju određeni vremenski period ali postoje i grupe koje deluju i duže vremena, bez obzira na to dali su već otkrivene od strane MUP-a. Maloletnici u sastavu grupe najčešće su izvršili više od 3 krivična dela (prema 52,72% maloletnih ispitanika, 80% policijskih službenika i 86,67% socijalnih radnika). Grupe su u najvećem broju slučajeva kompaktne i na kriminalnom „tržištu" deluju duže vremena, pritom specijalizirajući se za izvršavanje kriminalne radnje. Ipak, grupe nemaju određene elemente čvrste organizacije i hijerarhiske postavljenosti.

10. One grupe koje imaju niži stepen organizacije, vrše „lakša" krivična dela i najčešće deluju samo određeni vremenski period (zbog određene materijalne koristi), a posle njihovog razotkrivanja od strane MUP-a, prestaju da deluju.

11. Veći broj maloletnih delikvenata (67,27%) koji vrše krivična dela u grupi, izjasnili su se da nisu konzumenti psihotropnih supstanci (čime se slažu 50% socijalnih radnika i samo 16,67% policijskih službenika), da svesno i dobrovoljno pristupaju vršenju krivičnih dela, za razliku od 32,72% maloletnika koju su se izjasnili da su koristili psihotropne supstance pred izvršavanje krivičnih dela (što potvrđuju 83,33% policijskih službenika).

12. 84,54% maloletnika koji su bili deo neke kriminalne grupe, posle razotkrivanja grupe od strane policije i dalje nastavljaju kontaktirati sa članovima grupe (što potvrđuju i svi policiski službenici, kao i 93,33% socijalnih radnika). Neki od maloletnika su prestali da se bave kriminalnim aktivnostima, ali veliki deo njih samo su promenili grupu zbog toga što su izgubili poverenje u nju. 54% maloletnih ispitanika ponovo se združuju sa članovima već otkrivene grupe i ponovo planiraju i pristupaju vršenju novog krivičnog dela.

13. Maloletnici se najčešće privrže jednoj kriminalnoj grupi, kojoj su i lojalni i sa kojom često planiraju i izvršavaju krivična dela (prema 74,54% maloletnih ispitanika, 50% policijskih službenika i 36,66% socijalnih radnika). Međutim, deo (25,46%) maloletnih počinioca menjaju postojeću grupu i prelaze u drugu, s kojom produžavaju da vrše krivična dela zbog raznih razloga i motiva (nezadovoljstvo sa nesrazmernom podelom ukradenih stvari, razotkrivanje grupe i izgubljenog poverenja), prema 50% policijskih službenika i 63,34% socijalnih radnika.

14. Maloletnici koji su u grupi (koja redovno vrši krivična dela) ne planiraju uvek krivična dela, već kad im se ukaže zgodna prilika (prema 33,63% maloletnih ispitanika, 43,33% policijskih službenika i 1/3 socijalnih radnika) ne propuštaju priliku da izvrše krivična dela za koje smatraju da će dobiti materijalnu korist, kao i savlađivanje prepreka (35,45% maloletnih ispitanika) t.j. kršenje ulaznih vrata, brava ili prozora (46,67% policijskih službenika i 50% socijalnih radnika), ali i upotrebu fizičke sile ili pretnji (30% maloletnih ispitanika, 10% policijskih službenika i 16,67% socijalnih radnika).

15. Maloletničkim kriminalnim grupama uopše ne pretstavlja problem vremenski period izvršavanja krivičnih dela (40,90 % maloletnika je izjavilo da krivična dela u grupi obično obavljaju tokom dana, dok 43,33% socijalnih radnika, međutim, smatraju da se to obično dešava tokom noći, a policijski službenici su podeljenog mišljenja između dva vremenska okvira, t.j. 26,66% njih smatra da se krivična dela maloletnika sprovode ili tokom noći ili tokom dana), ni frekventnost mesta gde se dešava krađa, kako ni mesto izvršavanja krivičnog dela, do koje stižu pešice, (prema 64,54% maloletnih ispitanika, 63,33% policijskih službenika i 60% socijalnih radnika), ali ukoliko je potrebno koriste i neko prevozno sredstvo, najčešće sopstveno motorno ili taksi vozilo (13,63% maloletnih ispitanika, 20% policijskih službenika i 23,33% socijalnih radnika), kada krivična dela vrše u drugom naselju grada, najverovatnije da ih ne bi susedi lako prepoznali, kao i lakše posočili i bili uhvaćeni od policije.

16. Maloletničke kriminalne grupe koje se prije realizacije planiranog krivičnog dela dogovaraju (prema 73,63% maloletnih ispitanika, 93,33% policijskih službenika i 93,33% socijalnih radnika), i razmatraju opcije kako bi prikrile planirano delo, za da ne budu otkrivene od strane policije, dogovore ostvaruju preko ličnih susreta (prema 85,45% maloletnih ispitanika, 46,66% policijskih službenika i 60% socijalnih radnika), najčešće izbegavajući druga sredstva komunikacije - Internet i mobilne telefone (15,45% maloletnih ispitanika, 43,33% policijskih službenika i 33,33% socijalnih radnika) zbog opasnosti prisluškivanja i lakšeg razotkrivanja.

17. Kriminalne maloletnjičke grupe sastavljene su od jedne starije osobe koji ima ulogu vodiča grupe, koju ulogu vrlo često ima i neka punoletna osoba (najčešće do 20 godina), što ne znači da i maloletnici ne preduzimaju tu ulogu, t.j. organizator grupe organizuje ostale članove, daje inicijativu i naređuje tko šta treba raditi (prema 33,63% maloletnih ispitanika, 63,33% policijskih službenika i 76,66% socijalnih radnika). U određenim grupama, maloletnici imaju podjednaku ramnopravnost (41,81% maloletnih ispitanika), svi članovi grupe imaju svoju funkciju i ulogu, t.j. svako ima svoja konkretna zaduženja.

18. Najčešći razlog zbog koga se maloletnici udružuju u grupe i izvršavaju krađe je preprodaja ukradenih stvari (prema 62,72% maloletnih ispitanika, 80% policijskih službenika i 90% socijalnih radnika), odnosno zadržavaju ih i koriste

(25,45% maloletnih ispitanika). Znači, cilj je od svega toga izvući materijalnu korist, t.j. podeliti dobijena finansiska sredstva između članove grupe (46,30% maloletnih ispitanika, 50% policijskih službenika i 36,66% socijalnih radnika). Razlog za ovu pojavu vrlo često je i mladalačka zanesenost i nepromišljenost (prema 19,82% maloletnih ispitanika i 36,66% socijalnih radnika), potreba demonstriranja snage i nasilja, kao i zbog egzistencijalnih razloga (19,09% maloletnih ispitanika).

19. Maloletne kriminalne grupe vrlo često se služe svim vrstama alata (štrafcigeri, metalne šipke, kamenja, noževi itd.) prilikom provale planiranog objekta i izvršavanja krivičnog dela. 57% maloletnika bila su zateknuta od strane policije u trenutku izvršavanja krivičnog dela.

20. Najveći deo onih maloletnika koji su hteli da se zaštitite pri izvršenju krivičnog dela (čime se slažu 30,90% maloletnih ispitanika, 63,33% policijskih službenika i 53,33% socijalnih radnika) koristili su kapu ili fantomku (kao i pletene rukavice) sa ciljem prikrivanja svojih otisaka, kako bi otežali rad policiji pri razotkrivanju počinioca krivičnog dela. 90% policijskih službenika izjasnili su se da maloletnici najčešće ostavljaju fizičke (62,96% policijskih službenika) t.j. biološke (33,33% policijskih službenika) tragove na mestu gde su počinili krivično delo, što predstavlja važan faktor lakšeg razotkrivanja počinioca.

21. Povećanje ponavljanja (recidivizma) kod maloletnih počinioca u Republici Makedoniji javlja se i zbog neadekvatne kaznene politike, koja se vodi od strane sudskih organa u našoj zemlji u maloletničkim predmetima. Međutim, takvo stanje reflektuje se i zbog neadekvatnog pristupa prema maloletnicima u vaspitno-popravnim ustanovama. Problem je i stanje kazneno-popravnih ustanova, gde standardi nisu na zadovoljavajućem nivou za njihovu resocijalizaciju, kao i faktom da su maloletni počinioci krivičnih dela po izručenju sankcija i mera od strane sudskih organa, prepušteni sami sebi.

PREDLOZI I PREPORUKE

Opšte mere

- Usvajanje široko prihvaćenog sistema preventivno-represivnih mera zasnovanih na potpunom poštovanju ljudskih prava i sloboda, postavljenim na trajnoj osnovi (jačanje sistema mera i aktivnosti za otkrivanje i kažnjavanje maloletnih prestupnika organizovanih u grupi i oduzimanje kriminalnih prinosa);
- „Prevencija pre represije“ - otkrivanje uzroka i uslova koji dovode do nastajanja ovog oblika kriminala od strane maloletnika;
- Izmene i dopune u nekoliko Zakona, usvajanje novog propisa u oblastima u kojima postoji pravna praznina, kako bi se efikasnije sprečavao maloletnički kriminalitet;
- Kadrovsko i tehničko pojačanje postojećih organa MUP-a, utvrđivanje mogućnosti reorganizacije i funkcionalno inkorporiranje operativnih elemenata Ministarstva rada i socijalne politike, sa ciljem

pojačanja mogućnosti za efikasniju borbu protiv organizovanog grupnog izvršavanja krivičnih dela od strane maloletnika;

- Veća saradnja i koordinacija između javnog tužilaštva i drugih zainteresovanih strana, naročito MUP-a i sudskih organa, aktivnija uloga institucija koje učestvuju u pretkrivičnom postupku, t.j. u otkrivanju krivičnih dela i usmeravanju aktivnosti neophodnih za kvalitetnije pružanje dokaznih sredstava.

Konkretne mere

- Detaljnije razmatranje razloga zašto se maloletnici odlučuju pridružiti kriminalnoj grupi i pronalaženje odgovarajućih rešenja za rešavanje ovog problema;
- Izmene i dopune Krivičnog Zakonika i Zakona o krivičnom postupku, kao i promene u drugim zakonima, kako bi se zaoštrila kaznena politika;
- Konstantno (i bez izuzetka) sprovoditi krivične sankcije za krivična dela počinjena od maloletnika, kada vospitne mere nemaju pozitivan efekat[7], a u slučaju ponavljanja - razmatranje mogućnosti da i roditelji snose određene posledice (kazna za nemar i zapostavljanje sopstvene dece);
- Uvođenje sistema potpunog povezivanja i saradnje između službu odgovornih za sprečavanje ove pojave - podizanje nivoa saradnje između CSR-a i policije;
- Pojačana kontrola od strane CSR-a nad ponašanjem maloletnika, planiranje njihovog slobodnog vremena kroz dodelu konkretnih zaduženja, sa ciljem minimiziranja mogućnosti za njihove sastanke, udruživanje i planiranje krivičnih dela;
- Intenzivirani rad policije - nadgledanje maloletničkih rizičnih grupa, prisustvo policajaca na mestima gde se često okupljaju maloletnici i njihovo posmatranje i registriranje njihovog sumnjivog ponašanja, a u cilju prevencije, pre nego što pristupe izvršenju krivičnog dela;
- Potpuno kadrovsko ekipiranje svih institucija koji imaju dodirne tačke sa maloletnicima, njihova obuka, pružanje materijalnih i drugih preduslove za rad, obezbeđujući njihovu potpunu samostalnosti u radu i visoki nivo profesionalizma;
- Povećanje broja zaposlenih koji su odgovorni za sprovođenje Zakona o maloletničkoj pravdi[8] u CSR-u, gde smatramo da postoji manjak socijalnih radnika, pedagoga i psihologa;
- Osnivanje posebnih Odelenja o maloletničkoj pravdi u sklopu MUP-a za njihovu prevenciju, za razliku od prethodnog principa linije rada;
- Stalna saradnja između CSR-a i MUP-a, rešavanje i prosleđivanje svih predmeta, ispitivanje mogućnosti uvođenja dežurne službe u CSR-u, podizanje nivoa komunikacije između zaposlenih različitih služba, češće organizovanje zajedničkih sastanaka i seminara (potreba za češće sastanke i telefonske kontakte, a ne samo komunikaciju u pisanoj formi). Zatim, detaliziranje dužnosti i obaveze

7 Prema podacima Državnog zavoda za statistiku iz 2009 god. u 84% slučajeva, osuđenim maloletnim prestupnicima izručena je vospitna mera – pojačan nadzor od CSR-a, roditelja i staratelja

8 Zakon za maloletnička pravda, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 87/07

zaposlenih u obe institucije, izrada određenih protokola, kao i uspostavljanje zajedničkog radnog tela (Grupe za procene i ugovore) koje će u kontinuitetu pratiti, dopunjavati i ispravljati nedostatke u radu obe institucije;

- Obezbeđivanje potpune transparentnosti i podrške javnosti u preduzimanju i sprovođenju aktivnosti za prevenciju kriminala kojeg vrše maloletnici, čime ćemo postići konačni cilj - generalnu prevenciju.

ZAKLJUČAK

Izvršavanje krivičnih dela u grupi od strane maloletnih prestupnika, u savremenom svetu, je višestruki problem u svakoj državi, zbog čega prema njemu treba pristupiti višedimenzionalno i višeinstitucionalno. To je prije svega zbog toga što posljednjih godina, krivična dela koje su počinili maloletnici karakterišu sve veća organizovanost i nasilje, koje ugrožava individualne i vrijednosti društva.

Rezultati sprovedenog istraživanja ukazuju na visok procenat zastupljenosti izvršavanja krivičnih dela u grupi od strane maloletnika, u odnosu na ostali kriminalitet. Grupno izvršavanje krivičnih dela maloletnika je konstantna, koja se prije svega svodi na krivična dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta. Zastrašujuća je starosna granica koja se sve više i više spušta (od ukupno prijavljenih maloletnih delikvenata u 2010 godini - 20% su mlađi od 14 godina).

U većini slučajeva, devijantno ponašanje maloletnika predstavlja signal za preduzimanje mera protiv njih, kako bi se sprečilo dalje negativno i kriminalno ponašanje tokom njihovog sazrevanja. Stariji delinkventi, kod kojih se nije uspelo navremeno prevenirati, tokom vremena realno mogu postati deo neke organizovanije kriminalne grupe ili bande.

Važna karakteristika maloletničke delikvencije je i povratništvo (recidivizam). Policijsko iskustvo potvrđuje da ukoliko je krivično delo učinjeno ranije, onda je veća verovatnoća da je počinilac to prihvatio kao „stil ponašanja“ i kasnije ga je teže resocijalizovati. S tog aspekta, veoma je važno pravovremeno detektirati asocijalno i delikventno ponašanje, kako bi pomoću višeinstitucionalnog pristupa onemogućili dalji razvoja delikvencije kod maloletnika, a posebno u segmentu sprečavaja povratništva kod maloletnika.

Istovremeno, zaslužuje pažnju novi pristup izražen kroz „koncept restorativne pravde“ t.j. preispitivanje svih oblika institucionalnog tretmana maloletnika proširivanjem angažmana lokalne zajednice i implementacijom projekate za menjanje i poboljšanje uslova života i angažmana mlade populacije.

LITERATURA

1. Bačanovik, O. i dr. (2009) Maloletnička pravda, Zbornik na trudovi, Fakultet za bezbednost, Skopje

2. Cajner Mraović, I. Došen, A. (2002) *Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu,* Ljetopis socijalnog rada, Vol.9 br.2, Pravni Fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Studijski cantar socijalnog rada

3. Grupa autora, (2004) Nasilje u školama - izazov lokalnoj zaednici, Ibis grafika, Zagreb

4. Jašoviќ, Ž. (1988) „Maloletnička delinkvencija“, Skopje

5. Kajzer, G. (1995)„Kriminologija“, Skopje

6. Kambovski, V. (2004) „Kazneno pravo - Opšt del“, Skopje

7. Mikšaj-Todorović, Lj. Ricijaš, N.. Singer, M (2006): *Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), Vol. 13, br. 2/2006

8. Miliša, Z. (2008) Kada i kako Internet postaje najsofisticiranije sredstvo manipuliranja? U: Drašković, M. *Medijski dijalozi časopis za istraživanje medija i društva*, God. IV, br. 9, Elit - Ekonomska laboratorija za istraživanje tranzicije, Podgorica

9. Milutinović, M., Aleksić Ž. (1989) *Maloletnička delinkvencija*, Naučna knjiga, Beograd

10. Mirić, F. (2012) Fenomenološke karakteristike imovinskog kriminaliteta maloletnika za period od 2008. do 2010. godine. U: Stevanović I. *Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji*, Zbornik radova sa druge godišnje konferencije saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, Centar za prava deteta, Igam, Beograd

11. Pavićević, O. Uljanov S. (2012) Fenomeni potrošačke kulture i njihov uticaj na maloletnički kriminal u Srbiji. U: Stevanović I. *Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji*, Zbornik radova sa druge godišnje konferencije saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, Centar za prava deteta, Igam, Beograd

12. Periќ, O. (1975)„Krivično – pravni položaj maloletnika“, Belgrad

13. Poldrugač, Z. (2004.) Fenomenologija delinkventnog ponašanja mladih, U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.); *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: Pristupi i pojmovna određenja,* Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb

14. Popović–Ćitić, B. Đurić, S. Marković, M. (2012) Krivična dela izvršena na području škola u Republici Srbiji. U: Stevanović I. *Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji*, Zbornik radova sa druge godišnje konferencije saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, Centar za prava deteta, Igam, Beograd

15. Radetić-Paić, M. Maružin, E. (2009): *Neka obilježja maloljetničke delikvencije na području nadležnosti policijske postaje Rovinj*, Kriminologija i socijalna integracija. Vol. 17 Br. 1

16. Spaseski, J. Aslimoski, P. Bačanoviќ O. (2006) Pedagoška sociopatologija, Bitola

17. Strasburger, C .V. Jordan, B. A. Donnerstein, E. (2010) Utjecaj medija na zdravlje djece i mladeži, Odjela za pedijatriju - Sveučilišta u New Mexicu, U: *Časopis Pediatrics*, Vol. 125, br. 4, Detaljnije na internet stranici http://pediatrics.aapublications.org**.**

ABSTRACT

In recent years, crimes committed by juveniles appear in more and more severe forms and seriously threaten the individual and social values. Commission of a crime group of juvenile offenders is a serious problem in every state, making this method of enforcement of crimes requires multidimensional and comprehensive research.

Today, juvenile crime, has got more characteristics of violence and recidivism, moving the age limit in the bottom line.

On the other hand, the degree of organization of juvenile offenders is a reality and a sufficient indicator of the seriousness of juvenile associations and group execution of crimes, and if a juvenile delinquent groups are not detected and prevented on time, there is a great possibility to grow into organized criminal groups and gangs.

In order to comprehend and study some basic criminology and criminal characteristics of group commited crimes by juvenile offenders , as an important element in finding a suitable model for the protection, the research, consisted of three groups of examinees, was carried out in the Republic of Macedonia: 30 police officers from the Criminal Police within departments of interior - Skopje and 30 social workers from the Social Welfare Centre - Skopje , who worked directly with juvenile offenders, as well as 110 juvenile offenders who participated in the commission of a crime group in the city of Skopje, within the period of 2005-2010 years.

The results show that the performance of a group of crimes by juvenile offenders is permanent, which primarily covers criminal acts related to property crime, which requires the adoption of a widely accepted system of measures for the prevention and repression of the prevention, detection and testimony of juvenile crime in Republic of Macedonia.

Keywords: juvenile crime, juveniles, group commission of a crime, the model of protection.

KARAKTERISTIKE KRIVIČNIH DELA SA ELEMENTIMA NASILJA IZVRŠENIH OD STRANE DECE I MALOLETNIKA U REPUBLICI SRBIJI

prof. dr Zoran Đurđević
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, Srbija
zoran.djurdjevic@kpa.edu.rs
prof. dr Goran Bošković
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, Srbija
goran.boskovic@kpa.edu.rs
Darko Senić
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije

Apstrakt: Nasilje predstavlja najteži oblik negacije osnovnih prava čoveka, prava na život, prava na lični integritet, prava na ljudsko dostojanstvo, prava koja su zagarantovana kako nacionalnim tako i međunarodnim pravom. Pravo na život je prirodno pravo svakog čoveka. Svako ima pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti (Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, 1948). Društvo posebno reaguje kada je u pitanju nasilje, kako nad decom i maloletnicima tako i među njima. Pored uvoda i zaključka, rad je logički sistematizovan u tri celine. U uvodu su iznete osnovne karakteristike nasilja. Polazeći od hipoteze da je nasilje odraz složenog međuodnosa velikog spektra determinanti, u prvom delu je dat prikaz determinanti koje utiču na pojavu nasilja, odnos učinioca i žrtve i način izvršenja. Da bi se izveli objektivni zaključci o društvenoj opasnosti krivičnih dela izvršenih od strane dece i maloletnika, u drugom delu dat je kratak prikaz strukture krivičnih dela sa elementima nasilja izvršenih od strane maloletnika i dece u Republici Srbiji. Treći deo je posvećen polaznim osnovama neophodnim za organizaciju efikasne prevencije nasilja. U zaključku su prezentovane informacije o naporima Republike Srbije usmerenih ka smanjenju krivičnih dela nasilja.
Ključne reči*: deca, maloletnici, krivična dela nasilja, determinante nasilja.*

UVOD

Pravna sigurnost i bezbedno okruženje u kome nema nasilja potreba je svakog člana društva. Nasilje je ekstremni oblik psihološke i fiziološke aktivnosti. Ono je rezultat interakcije velikog broja egzogenih i endogenih faktora, čija međusobna povezanost na različitim nivoima doprinosi stvaranju rizika da neko preduzme radnju nasilja ili da postane žrtva nasilja (Đurđević & Radović, 2012). Nasilje se javlja tamo gde postoji konflikt dve strane čiji ciljevi se međusobno isključuju, odnosno predmet konflikta (stvarni ili umišljeni); konfliktne strane i determinante nasilja, viktimogene i kriminogene (Krstic & Djurdjevic, 2010).

Delikti nasilja su karakteristika svakog društva, različit je jedino stepen ugroženosti. Uzroci i uslovi nasilja, više ili manje postoje i egzistiraju u okolini svakog čoveka. Bitna karakteristika nasilja, pored povrede i pretnje da će se povre-

diti život i telo, jeste strah. Upravo, strah od kriminaliteta u najvećoj meri zasniva se na strahu od nasilja, ubistava. Strah je vrlo neprijatno osećanje ugroženosti fizičkog i psihičkog integriteta, nastalo u egu usled opažanja ili anticipiranja neke stvarne ili zamišljene opasnosti, a koje nagoni na stvarno ili imaginarno bekstvo iz opasne situacije (Trebješanin, 2007). Zbog toga, strah od nasilja je isto tako ozbiljan problem savremenog društva kao što je to i kriminalitet nasilja.

Od svih vrsta nasilja, najveću društvenu opasnost ima nasilje čiji objekt radnje su deca i maloletnici. Pored toga, posebno veliki problem predstavlja nasilje koje čine deca i maloletnici, čija kvota direktno ukazuje na neuspeh celokupnog društva, na nespremnost ili nestručnost da se ovakavom problemu priđe na adekvatan, na naučnim metodama zasnovan način.

Suprotstavljanje kriminalitetu nasilja je prioritet svih visoko organizovanih država. Razlog za tako nešto ne treba tražiti, on je sam po sebi poznat. Posledice do kojih krivična dela sa elementima nasilja dovode, naročito ona čije su žrtve ali i učinioci deca i maloletnici, po svojoj prirodi, u odnosu na druga krivična dela, izazivaju najveću reakciju, što je shvatljivo s obzirom na to da je objekt radnje i krivičnopravne zaštite život i telo najmlađih članova društva.

DETERMINANTE NASILJA

Za identifikaciju stepena verovatnoće nasilničkog ponašanja konkretnog lica neophodno je izvršiti interdisciplinarnu, strukturalnu analizu uzroka nasilja. Predmet ove analize najčešće su: lični, porodični faktori, faktori zajednice i društveni faktori (World Health Organization, 2002; Brookman, 2005).

Među faktorima ***ličnosti*** koji mogu uticati na nekog da izvrši nasilje, najčešći predmet analize su: afektivna razdražljivost sa tendencijom motornog pražnjenja; nedostatak inhibitornih mehanizama; problemi u komunikaciji; upotreba alkohola i opojnih sredstava. Ne mogu se izvesti objektivni zaključci o mogućnosti nečijeg nasilničkog ponašanja bez analize ambijentalnih faktora, faktora uže i šire sredine u kojoj konkretno lice živi, tako da pored ličnih faktora predmet analize moraju biti determinante prisutne u okviru ***porodice*** (prisustvo stalnih sukoba u porodici; žrtva zlostavljanja u detinjstvu, nesloga u braku, itd.), ***zajednice*** (odnosi u susedstvu; druženje sa licima sklonim nasilničkom ponašanju; nizak nivo prosečnog obrazovanja; visok nivo kriminalizacije; prisutna nezakonita trgovina oružjem i opojnim drogama; slab institucionalni status policije i drugih državnih organa; situacioni faktori; itd.) i ***društva*** u celini (velika pokretljivost stanovništva; visoka nezaposlenost; kulturne norme koje podržavaju nasilje; neadekvatna pravna regulativa – način držanja i nošenja vatrenog oružja, točenja alkoholnih pića, kaznena politika za dela nasilja, izostanak izvesne i blagovremene reakcije društva na dela nasilja; postojanje konflikata ili postkonfliktne situacije, itd.).

Iz navedenog, kao logičan nameće se zaključak da na izvršenje krivičnih dela nasilja utiče širok spektar egzogenih i endogenih faktora. Pri tome, nijedan faktor ne deluje izolovano, već u složenoj interakciji sa drugim faktorima, čiji je doprinos različit od situacije do situacije.

Debra Neihoft (Debra Niehoft) sve faktore u odnosu na način na koji utiču na nastanak i manifestaciju nasilja deli na (citat prema Brookman, 2005: 65):

1. faktore koji predisponiraju neku osobu da preduzme nasilje (psihofiziološki, neurološki i društveni);
2. faktore koji olakšavaju, doprinose nasilju (alkohol, droga, provokacija žrtve, dostupnost oružja, socijalni i društveni kontekst u kome dolazi do nasilja); i
3. faktore koji inhibiraju radnju nasilja (društveno-etičke norme; strah; krivica i želja da se izbegne sudska kazna).

Prisustvo različitih faktora u svakom konkretnom slučaju je različito strukturirano. Faktori koji doprinose nasilju slabe inhibitorne mehanizme i u vreme, bar svog prisustva, smanjuju stepen odgovornosti, zamagljuju moguću posledicu ili relativizuju onu koja je već nastala. Najčešći faktori koji doprinose nasilju jesu alkohol i narkotici. Alkohol i narkotici na različite načine se mogu pojaviti kao determinante koje mogu uticati na nasilje: psihofarmakološki (uticaj na inhibitorne mehanizme i način rezonovanja); ekonomski (nasilje se koristi kao sredstvo da bi se došlo do novca potrebnog za nabavku narkotika ili alkohola) i sistemski (koji upućuju, asociraju na nasilje kao sredstvo za izgradnju svoje pozicije u prestupničkoj sredini) (Đurđević & Kolarević, 2011: 126).

Poseban predmet analize su faktori koji se menjaju s godinama starosti učinioca. Razvoj socijalnih mehanizama za rešavanje konflikata počinje rano u detinjstvu i nastavlja da se menja sa vremenom, odnosno stečenim pozitivnim i negativnim iskustvima. Neuspeh da se izgrade društveno prihvatljivi mehanizmi za rešavanje problema, konflikata, za rezultat mogu imati nasilničko ponašanje (Đurđević & Radović, 2012).

Khou i Braun (Chou & Browne, 2010) su prilagodili model razvojnog puta koji vodi od neadekvatnog roditeljstva, nasilja u porodici, zlostavljanja i zapostavljanja kao faktora rizika do vršenja krivičnih dela (Slika 1) koji su definisali Peterson, DeBraš i Remzi (Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989). Zanemarivanje i zlostavljanje u detinjstvu jesu faktori rizika koji povećavaju verovatnoću nasilničkog ponašanja u budućnosti. Studija o razvoju delinkvencije i kriminala u Velikoj Britaniji je pokazala da kod osuđenih delinkvenata postoji veći procenat onih koji su imali loše roditeljstvo, čija obeležja su gruba ili neadekvatna disciplina, nemaran stav roditelja, sukob među roditeljima i neadekvatan nadzor. Pored toga, kod takvih lica postoji veća verovatnoća da im je osuđen jedan ili oba roditelja, ili stariji brat (braća) i sestra (sestre) (Farrington, 1995). Njukastl studijom je utvrđeno da su učinioci koji su izvršili svoje prvo krivično delo pre nego što su napunili 15 godina više bili izloženi bračnoj nestabilnosti svojih roditelja ili njihovoj bolesti u svojim predškolskim godinama od onih koji su izvršili svoje prvo krivično delo posle 15 godina (Kolvin et al., 1988). Falshaw i Browne navode rezultate istraživanja koji ukazuju da je četiri od pet mladih prestupnika (79,2%) koji su zbrinuti u sigurnim ustanovama doživelo neki oblik zlostavljanja i zanemarivanja u detinjstvu. (Falshaw and Browne 2002). Iako su neadekvatno roditeljstvo, zlostavljanje i zanemarivanje značajni faktori rizika asocijalnog ponašanja, samo 26% takve dece izvrši krivično delo kao maloletnik, a 29% kao punoletna osoba. Međutim, deca bez takvih negativnih iskustava se znatno manje javljaju kao učinioci krivičnih dela, kao maloletnici 17%, a kao punoletne osobe 21% (Widom, 1989).

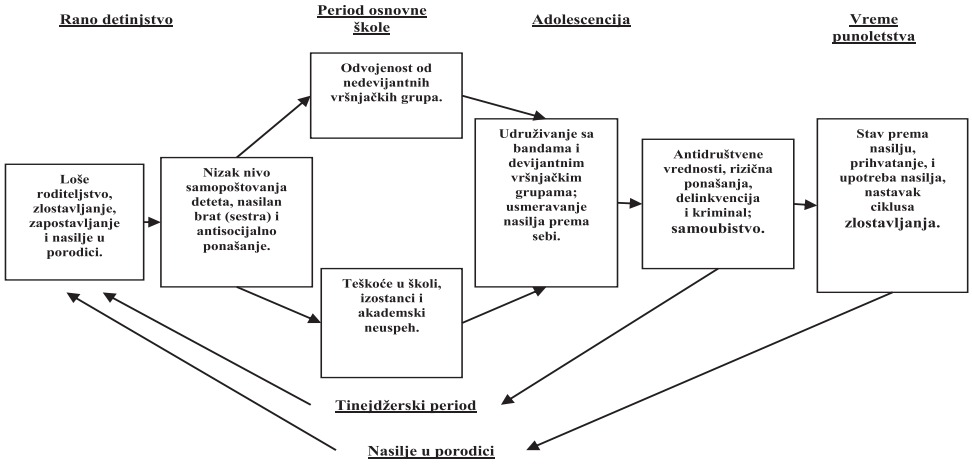

Slika 1*: Razvojni put od zlostavljanja u detinjstvu do antisocijalnog ponašanja i nasilja, (Chou & Browne, 2010).*

Isto tako, Snajder (Snyder) ukazuje da je postojanje negativnog primera u okruženju dece, kroz direktno iskustvo ili posmatranje drugih članova porodice važan faktor za formiranje nasilničkog modela ponašanja. U ovim situacijama nasilje se doživljava kao efikasan način za ostvarivanje željenih ciljeva. Snajder ukazuje da devijantna ponašanja mogu biti povezana i sa nedostatkom podsticaja ka prosocijalnim oblicima ponašanja, naročito kod dece koja su često ignorisala društveno prihvaćeni oblik ponašanja ili koja su reagovala na neodgovarajući način (Snyder, 1977). Prilikom polaska u školu, deca sa nasilnim ponašanjem i lošim socijalnim veštinama često se suočavaju sa odbacivanjem od strane vršnjaka. Pored toga, samo odrastanje u neorganizovanoj porodici utiče i na rezultate učenja. Neuspeh u školi povećava verovatnoću izbegavanja i izostajanja iz škole, to povećava verovatnoću da će takvo lice postati član neke kriminalne grupe. U tom kontekstu, devijantno ponašanje postaje prihvatljiv oblik ponašanja (Chou & Browne, 2010). Braun (Browne) i Hamilton-Giachritsis (Hamilton-Giachritsis) ukazuju na dokaze koji potvrđuju da mladi prestupnici imaju sklonost ka nasilnim načinima zabave koja je posledica njihovog devijantnog načina razmišljanja (Browne & Hamilton-Giachritsis, 2005). S druge strane, dobri međuljudski odnosi van porodice (npr. nastavnici), dobri rezultati u školi, pozitivni stavovi prema autoritetu i kvalitetno korišćenje slobodnog vremena predstavljaju zaštitne faktore koji pomažu u sprečavanju povrata mladih prestupnika (Carr & Vandiver, 2001; Hoge, Andrews & Leschied 1996).

Rolf Leber i David P. Farington (Loeber & Farrington, 2004) sa saradnicima sproveli su istraživanje sa 1.517 dečaka iz Pitsburga, čiji ključni ciljevi su bili da istraže i opišu razvojne puteve koji vode do vršenja teških krivičnih dela, rizike i zaštitne faktore koji mogu preventivno delovati, prognozu budućih sličnih ponašanja i definisanje načina prevencije. Studija se sastoji u utvrđivanju faktora

rizika i zaštite kod tri uzorka koja su činili dečaci različite starosti[1].

Nakon početnog istraživanja pojedinačnih i višestrukih putanja, definisan je model tri puta: 1) Staza konflikata sa autoritetom pre 12 godine, koja započinje tvrdoglavim ponašanjem, manifestacijom prkosa, kao drugom fazom, i izbegavanjem autoriteta (npr., izostajanje iz škole) kao trećom; 2) Tajni put pre 15. godine, koji počinje tajnim radnjama, pravljenje imovinske štete kao druga faza, a umerene do teške delinkvencije, kao treća, i (3) otvoreni put koji počinje manjom agresijom, fizičkim nasiljem kao drugom fazom, i teškim nasiljem kao trećom. U okviru puta dozvoljeno je nekoliko modela konceptualizacije razvoja u pravcu povećanja težine asocijalnog ponašanja delinkventa: (1) eskalacija unutar puta; (2) postojanost problema ponašanja tokom vremena; (3) eskalacija na više puteva i (4) godine početka ponašanja u svakom koraku od puteva. Rezultati su pokazali da su s godinama učinioci muškog pola napredovali na dva ili tri puta, što ukazuje na sve veću raznolikost problema ponašanja tokom vremena.

U studiji u Örebrou, Švedska (55), dve trećine uzorka, oko 1.000 muškaraca koji su ispoljili agresivno (nasilničko) ponašanje do svoje 26 godine, kao učinioci nasilja registrovani su već sa 10 do 13 godina (Stattin & Magnusson, 1989). Takođe, dokaz kontinuiteta agresivnog ponašanja predstavljaju i rezultati studije realizovane u Kolumbusu, Ohajo, SAD. Od ukupnog broja lica koja su do 18. godine lišavana slobode zbog izvršenog nekog krivičnog dela sa elementima nasilja, 59% ih je ponovo lišavano slobode kao punoletna lica, a 42% od njih su izvršila neko od težih krivičnih dela nasilja, kao što su ubistvo, teške telesne povrede i silovanje (World Health Organization, 2002).

Yarvis (1991) je napravio tablicu uslova, relevantnih, unutrašnjih faktora korisnih za analizu ponašanja ubica, koji se mogu koristiti u analizi svih krivičnih dela sa elementima nasilja. Neki od njih su sami po sebi razumljivi, ali neki se teško mogu eksplicitno objasniti analizom ponašanja u toku izvršenja krivičnog dela (Yarvis, 1991):

1. Status interpersonalne povezanosti (sposobnost da u skladu sa prisutnim sistemom vrednosti zauzme mesto u društvu);
2. Mogućnost samokontrole (mogućnost kontrole u opasnim situacijama, ali i samokontrole ponašanja usmerenog na samopovređivanje);
3. Realno sagledavanje stvarnosti, test realnosti (mogućnost razlikovanja imaginarnog od realnog);
4. Mogućnost racionalnog rezonovanja, mišljenja (mogućnost sagledavanja posledica sopstvene odluke u trenutku njenog donošenja);
5. Kognitivne mogućnosti (mogućnost percepcije informacija i njihovog korišćenja u trenutku donošenja odluka za čije donošenje su te informacije bitne).
6. Mogućnost sopstvene percepcije, slike o samom sebi (mogućnost da se očuva lična vrednost, stabilnost, izbeći depresiju i situacije ispoljavanja besa).

1 Dečaci su bili intervjuisani i testirani u svojim školama, kada su imali oko 8–9, 10–11 i 14–15 godina, od strane muškog ili ženskog psihologa. Nakon toga su intervjuisani u kancelariji istraživača kada su imali 16, 18, i 21 godinu. Deveti intervju je realizovan kada su učinioci imali 46 godina.

7. Mogućnost analize manifestovanog oblika internog, sopstvenog sistema vrednosti (mogućnost zaključivanja o sopstvenim antisocijalnim ubeđenjima i ponašanjima, radnjama).
8. Mogućnost integracije/otuđenja i slobode komunikacije/izostanka (stepen koji lice oseća u vezivanju i uloženom u respektabilnost svog identiteta, porodice i zajednice – koliko su spremni da prihvate „gubitak" prijatelja, člana porodice i lične reputacije).
9. Prisustvo neke mentalne bolesti.
10. Prisustvo problema zlostavljanja.
11. Prisustvo specifičnog oblika racionalizacije ili opravdanja motiva izvršenja krivičnog dela.
12. Prisustvo problema upotrebe narkotika i alkohola.
    Značajno prisustvo stresa.

Za objektivnu analizu nasilja vrlo je bitna analiza stava nasilnika prema nasilju i mehanizama odbrane koji se koriste od strane učinilaca. Da bi se postavile objektivne verzije o mogućnosti povrata, neophodno je imati u vidu skalu, odnosno aspekte ličnog mentalnog života učinioca koji uključuju (Canter, 2010): svest o radnji krivičnog dela (pravdanje, pokušaj da se njen uticaj minimalizuje); svest o posledicama akcije (prisustvo, odsustvo, nedostatak), naročito lica koja će direktno trpeti njene posledice; osećaj male sopstvene vrednosti koji se smanjuje uspešnim vršenjem krivičnog dela; racionalna ocena da je krivično delo naknada, zasnovano na verovanju da povreda i vređanje drugog predstavljaju visoku nagradu za male greške.

Kako se može videti, nasilje je složen problem, na koji utiče veliki broj faktora (biološki, psihološki, ekonomski i društveni). Svaka grupa determinanti predstavlja nivo rizika prema kojem treba usmeriti adekvatne preventivne mere. Adekvatna reakcija na nasilje mora sadržati mere kojima se može uticati na smanjenje: individualnih rizika; rizika koji se manifestuju u okviru porodice, škole i šire zajednice u kojoj dete ili maloletnik živi. Neophodno je smanjiti faktore rizika koji se manifestuju u ponašanju konkretnih lica, raditi na edukaciji načina kako izgraditi kvalitetne interpersonalne odnose, stvaranju adekvatnog porodičnog, školskog i celokupnog društvenog ambijenta. To znači i eliminaciju društvenih, kulturnih i ekonomskih faktora koji svojom razlikom predstavljaju značajne determinante nasilja. Neophodno je smanjiti razlike i obezbediti iste mogućnosti i jednak tretman svih. Na nivou ličnosti potrebno je usredsrediti se na izgradnju mehanizama sopstvene kontrole i upravljanje sopstvenim postupcima, usvajanje opštih društvenih vrednosti, razvijanje socijalnih veština i načina rešavanja problema (Đurđević &Kolarević, 2011).

TRENDOVI NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

Nasilje nad decom je globalni problem. Zlostavljanje postaje osnovni uzrok registrovanih smrti dece. Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, u 2000. godini registrovano je 57.000 ubistava dece ispod 15 godina. Rizik da se postane žrtva ubistva duplo je veći kod odojčadi i dece do četiri godine nego kod dece uzrasta od 5

do 14 godina. Ovaj rizik nije isti u svim delovima sveta, kod visokorazvijenijih zemalja procentna stopa na sto hiljada stanovnika za dečake iznosi 2,2 a za devojčice 1,8. U nisko i srednje razvijenim zemljama ta stopa je 2–3 puta veća, 6,1 za dečake, a 5,1 za devojčice. Najveća stopa ubistava dece ispod pet godina registrovana je u Africi, 17, 9 za dečake i 12, 7 za devojčice.[2]

S obzirom na svrhu ovog rada, poseban predmet našeg interesovanja su krivična dela nasilja izvršena od strane dece i maloletnika u Republici Srbiji. Zbirno učešće dece i maloletnika u ukupnom kriminalitetu Republike Srbije, u analiziranom periodu (2006–2009)[3], nije imalo značajne oscilacije i kretalo se od 9,87% do 9,14% .

***Tabela 1**: Struktura učinilaca prema starosti (2006–2009).*

KD poznati učinilac	78.990	85.616	87.234	85.048
KD učinilac dete	1.353	1.563	1.411	1.334
KD učinilac maloletnik	6.440	6.813	6.604	6.441
KD učinilac punoletno l.	71.197	77.244	79.219	77.273

Da bi se definisale adekvatne mere prevencije i pažnja usmerila ka objektivnom problemu, neophodno je sam problem identifikovati. Prvi korak je identifikacija strukture krivičnih dela koja vrše deca i maloletnici (Tabela 2 i 3.).[4]

Tabela 2.*: Starosna struktura učinilaca krivičnih dela prema glavama KZ (2006–2009).*

Godina	2006.			2007.			2008.			2009.		
	Dete	Mal.	Puno.	Dete	Mal.	Puno.	Dete	Mal.	Puno.	Dete	Mal.	Puno.
Glava XIII	38	543	4279	23	576	4.440	32	569	4.200	25	486	4.150
Glava XIV	1	17	466	1	25	590	1	32	704	2	40	1.026
Glava XV	0	0	8	0	0	6	0	0	34	0	0	2
Glava XVI	0	0	65	0	0	87	0	0	129	0	0	127
Glava XVII	0	3	4	0	1	2	0	0	2	0	3	1
Glava XVIII	4	44	371	7	37	371	5	50	367	1	45	397
Glava XIX	0	23	2.181	0	29	2.894	2	45	3.277	2	58	3.710
Glava XX	0	13	707	0	6	436	0	8	340	0	3	233
Glava XXI	1.205	4.691	27.057	1.467	5.147	3.1277	1.342	4.877	32.020	1.270	4.692	3.0676
Glava XXII	2	67	1.951	1	33	2.798	0	37	3.365	2	42	3.036

2 World Health Organization: Op. cit., p. 59–60.

3 Izvor podataka su evidencije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije.

4 U navedenom koraku, predmet analize su sva krivična dela izvršena od 2006. do 2009, odnosno zbir navedenih krivičnih dela.

Glava XXIII	3	233	4.954	1	236	5.257	0	226	5.893	0	297	5.431
Glava XXIV	0	11	830	1	5	618	0	19	745	1	24	881
Glava XXV	11	51	678	12	47	824	23	50	781	6	50	747
Glava XXVI	10	201	7774	10	217	10.159	7	221	10.085	1	185	9.842
Glava XXVII	0	0	6	0	0	5	0	0	19	0	1	19
GlavaXXVIII	2	10	28	1	14	43	1	4	31	1	6	26
GlavaXXIX	0	31	815	0	43	777	3	29	863	2	32	794
Glava XXX	1	13	250	0	21	312	2	17	384	2	20	382
Glava XXXI	27	185	3.061	44	269	4.115	38	325	3.497	16	365	3.752
Glava XXXII	0	28	5.526	4	54	7.188	2	61	7.660	3	46	7.277
GlavaXXXIII	0	0	2.963	0	4	3.381	0	0	3.839	0	1	3.812
GlavaXXXIV	0	0	51	0	2	48	0	1	37	0	6	68
GlavaXXXV	0	1	1	0	1	4	0	0	4	0	1	20
Ukupno	1.304	6.165	64.026	1.572	6.767	75.632	1.458	6.571	78.276	1.334	6.403	7.6409

U strukturi krivičnih dela, deca najčešće vrše krivična dela protiv imovine, javnog reda i mira i života i tela. Procentualno učešće krivičnih dela protiv života i tela, u strukturi svih krivičnih dela, zauzima 8,39%, a protiv javnog reda i mira 4,41%. Pored toga, kod ove populacije registrovan je i značajan broj krivičnih dela protiv zdravlja ljudi (3,82%) i bezbednosti javnog saobraćaja (3,18%).

Tabela 3: *Krivična dela ubistva, teškog ubistva, teške telesne povrede, lake telesne povrede i učestvovanja u tuči izvršena od strane dece i maloletnika (2006–2009).*

Godina	2006.		2007.		2008.		2009.	
Zakonska kvalifikacija	Dete	Malol.	Dete	Malol.	Dete	Malol.	Dete	Malol.
Ubistvo	0	16	0	21	0	15	0	16
Teško ubistvo	2	3	0	3	0	9	1	5
Teška telesna povreda	10	185	5	201	13	205	11	168
Laka telesna povreda	23	240	17	243	13	258	11	215
Učestvovanje u tuči	3	57	0	74	5	52	1	50
Ukupno	539		564		570		478	

Od krivičnih dela protiv života i tela, deca i maloletnici su najčešće vršili krivična dela: Lake telesne povrede, Teške telesne povrede i Učestvovanja u tuči. Deca ova krivična dela najčešće vrše na ulici (37,94%) i u školi (15,32%), a maloletnici na ulici (65,19%), školi (7,98%) i u kafani (7,72%). U analiziranom periodu deca nisu izvršila nijedno ubistvo (član 113 KZ), dok su 2006. godine izvršila dva ,a 2009. godine jedno teško ubistvo (član 114). Trend navedenih krivičnih dela ukazuje na porast u prve tri godine, ali i na značajno smanjenje ovih krivičnih dela u 2009. godini, što predstavlja bitnu činjenicu.

Da bi preventivni programi dali pozitivne rezultate, neophodno je da, pored opštih karakteristika maloletničke delinkvencije, uvaže specifičnosti užeg područja na kojem se primenjuju. Na ovu potrebu ukazuje i činjenica da struktura krivičnih dela nije ista, niti je isto procentualno učešće tih krivičnih dela i ukupnog broja krivičnih dela registrovanih na tom području u grupi krivičnih dela i ukupnom kriminalitetu Republike Srbije.

Od ukupnog broja krivičnih dela koja su izvršila deca, u Republici Srbiji najviše ih je izvršeno na području: PU Beograd (37,75%); PU Novi Sad (5,88%); PU Niš (4,11%); PU Subotica (21,58%); PU Zrenjanin (8,26%); PU Kruševac (1,83%); i PU Pančevo (3,99%) .

Kada su u pitanju maloletnici, od ukupnog broja krivičnih dela izvršenih od strane maloletnih lica, 30,32% izvršeno je na području Beograda; 2,28% Kragujevca; 5,72% Niša; 2,78% Smedereva; 2,17% Kruševca; 8,89% Novog Sada; 4,51% Subotice; 6,33% Zrenjanina i 3,75% Pančeva.

Prostorna distribucija krivičnih dela nasilja izvršenih od ove populacije u najvećoj meri je ograničena zonom svakodnevnih aktivnosti, prostor ograničen školskim i rezidencijalnim okruženjem. S godinama starosti povećava se i prostorna mobilnost, tako da u toku prostorne analize kriminalnih aktivnosti, kao indikatore koji utiču na odluku učinilac, da li će izvršiti krivično delo u konkretnoj zoni, neophodno je razmotriti: urbane karakteristike grada, stepen motivacije i mogućnosti učinioca da izvrši krivično delo, mobilnost učinioca i njegovu percepciju rizika (Chiesa et al., 2009).[5]

NACIONALNI OKVIR ZA DEFINISANJE PREVENTIVNIH MERA

Složenost nasilja, kao i neophodnost adekvatne društvene reakcije ukazuju na potrebu stalnog istraživanja prisustva determinanti koje utiču na pojavu i manifestaciju nasilja među školskom populacijom.

U svetu se čine veliki napori usmereni ka (Đurđević & Marinković, 2010):

1. Naučnoj analizi svih aspekata nasilja: determinanti, geneze nastanka, oblika manifestacije, profila izvršilaca i žrtava delikata nasilja;
2. Usavršavanju naučnih metoda za praćenje i prognozu krivičnih dela nasilja;
3. Definisanju naučnih metoda za identifikaciju stepena rizika da će neko

5 U skladu s tim, ambijentalna kriminologija prostor kriminalnih aktivnosti (koje se mogu označiti sa C) proučava u odnosu na različit stepen motivacije učinioca (M), mogućnosti (O), stepen mobilnosti (Lm), i percepciju rizika (R): C=f(M,O,Lm,R)

lice izvršiti delo nasilja ili postati njegova žrtva (kriminogeneza i viktimogeneza);
4. Izgradnji kvalitetnih preventivnih programa; i
5. Oblicima društvene i pravne reakcije na delikte nasilja.

Polazne metodološke pretpostavke za interdisciplinarno istraživanje, kao neophodan preduslov za definisanje i implementaciju konkretnih multiagencijskih mera prevencije i represije nasilja, trebalo bi da obuhvate (Đurđević &Marinković, 2010):

1. Usvajanje jedinstvene definicije nasilja, koja će biti prihvaćena od strane različitih državnih organa i drugih subjekata društva;
2. Identifikaciju izvora podataka o deliktima nasilja;
3. Izgradnju baza u kojima će se sistematizovati podaci iz različitih izvora, sa različitih nivoa (lokalnog, regionalnog i nacionalnog), koji će biti dostupni svim zainteresovanim subjektima;
4. Stalnu analizu determinanti nasilja, posebno povezanosti nasilja sa zloupotrebom oružja, alkohola i opojnih droga;
5. Izgradnju programa za ranu identifikaciju trendova nasilja (na osnovu prisutnih determinanti) i mehanizama za implementaciju mera kojima bi se nastojali eliminisati uzroci njihovog nastanka;
6. Objektivan izbor prioriteta u odnosu na stepen rizika da se postane žrtvom konkretnog oblika interpersonalnog nasilja;
7. Monitoring primene mera usmerenih na prevenciju i represiju dela nasilja.

Svaki program mora uvažiti opšte i posebne karakteristike prostora na kojem se implementira. Navedena obeležja služe i za analizu uspešnosti programa implementiranih na različitim područjima. Analiza uspešnosti i stručni nadzor nad implementacijom programa trebalo bi da bude predmet rada posebnog stručnog tela (Nacionalnog instituta za istraživanje kriminaliteta nasilja). Pri tome, trebalo bi da se koriste uobičajeni indikatori za klasifikaciju programa (Krstic & Djurdjevic, 2010):

1. širina prostora implementacije: da li se program razvija na lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili nadnacionalnom nivou;
2. geografska lokacija: specifičnosti mesta na kojem se implementira program;
3. ciljna populacija na koju treba da se usmere preventivne mere;
4. okruženje, ambijent populacije prema kojoj je program prevencije ciljno usmeren (urbana, ruralna sredina);
5. naučna orijentacija, informacije o okviru koncepta programa prevencije;
6. priroda i nivo preventivnih mera, da li je predmet intervencije jedan ili više nivoa (individualni, interpersonalni, na nivou zajednice ili celog društva, primarna ili sekundarna prevencija);
7. informacije o programu prevencije (konkretne mere prevencije); i
8. informacije o Akcionom planu za implementaciju (vreme realizacije, način finansiranja, subjekti implementacije, način implementacije).

Pored toga, kao svaki organ državne uprave, tako bi i policija trebala da definiše poseban okvir za suprotstavljanje kriminalitetu nasilja: Pre svega, policija bi svoju pažnju trebalo da usmeri na:

1. razvoj policijske strategije za smanjenje posebno teških oblika nasilja;
2. usklađivanje modela policijske organizacije, koji će pružiti mogućnost za kvalitetnu primenu mera definisanih interdisciplinarnom analizom nasilja (vreme, mesto, sredstvo izvršenja, profil učinilaca, profil žrtava), naročito prema mladima (policija u zajednici);
3. stvaranje uslova za razmenu podataka i multiagencijsku saradnju (centri za socijalni rad, organi pravosuđa, škole, zdravstvene ustanove) kako bi se efikasnije identifikovala lica sa visokim stepenom rizika da postanu učinioci ili žrtve nasilja (na primer, česta bekstva iz škole, disfunkcionalne porodice);
4. identifikovanje povrata, kako kod učinilaca tako i kod žrtava, i usmeravanje posebnih preventivnih programa prema njima;
5. izgradnja bezbednosne kulture s ciljem smanjenja stepena viktimizacije;
6. edukacija mladih.

Policija je bitan, ali ne i jedini subjekt odgovoran za suprotstavljanje kriminalitetu, pa ni kriminalitetu nasilja. Samo zajednički, multiagencijski pristup u prevenciji nasilja može dati adekvatan rezultat.

ZAKLJUČAK

Nasilje, ubistva su uvek aktuelna tema, univerzalni fenomen čovečanstva, karakteristika svake faze njegovog razvoja. Nasilje predstavlja jedno od osnovnih obeležja čovečanstva, svakodnevnu pojavu, crnu svetlost kroz koju se odražava ličnost čoveka (Đurđević, 2008). U cilju poštovanja osnovnih prava čoveka, prava na život, nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, svesni društvene opasnosti dela nasilja, stvarna a ne deklarativna multiagencijska saradnja u sprečavanju nasilja nad decom i maloletnicima trebalo bi da bude prioritet svakog društva.

Trenutno, dominantan način na koji se Republika Srbija suprotstavlja ovom problemu je procesuiranje otkrivenih slučajeva. Prevencija skoro da i ne postoji, naročito kontinuirana, ona koja se zasniva na neophodnoj multiagencijskoj saradnji. Strateški okvir za sprečavanje i suzbijanje nasilja je delimično definisan. Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, kao nosilac projekta, 7. 10. 2005. godine u Centru Sava organizovalo je konferenciju za novinare i stručnu javnost, kojom prilikom je predstavljen radni tekst "Polaznog okvira Nacionalne strategije protiv nasilja". Međutim, ovaj dokument ni po čemu ne liči na strategiju, s obzirom na to da metodološki ne sadrži elemente koje mora imati jedan dokument da bi se nazvao strategijom. Ovim dokumentom nasilje ne samo da nije bilo definisano, već je u velikoj meri bilo svedeno samo na zaštitu žena i dece od nasilja, što bez obzira na značaj krivičnopravne zaštite od ovih vrsta nasilja, nije adekvatno. Nasilje je dosta širi pojam i zanemarivanje njegovih ostalih vrsta teško se može prihvatiti. Međutim, činjenica da je to bio prvi korak, da je to bio radni tekst a ne konačna verzija i da je time manifestovana svest o prisutnom problemu nasilja, svakako zaslužuje poštovanje.

Kao nastavak navedenih aktivnosti, Vlada Republike Srbije krajem 2008. godine donela je „Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja", a 2011. godine „Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima" (Vlada Republike Srbije, 2008, 2011).

Imajući u vidu činjenicu da suprotstavljanje pojedinim vrstama nasilja ide različitim kolosecima, neophodno je postaviti pitanje: Da li za suprotstavljanje nasilju treba doneti jednu jedinstvenu strategiju za sve vrste nasilja ili za svaku posebno? Uzroci nasilja se jedino mogu objektivno sagledati ukoliko se nasilje posmatra jedinstveno. Vrste nasilja predstavljaju nasilje u posebnom ambijentu, gde na uzroke utiču uslovi u kojem se ono manifestuje. To ne znači da se jedan učinilac javlja samo kao učinilac jedne vrste nasilja, primera radi, nasilja u porodici ili nasilja na sportskoj priredbi! Upravo ako se uvaže ove činjenice, polazna osnova za suprotstavljanje nasilju treba da bude jedinstvena strategija, a mere za suprotstavljanje pojedinim vrstama međusobno usklađene. Na ovakav način bismo prevazišli i problem različitog definisanja samog pojma „nasilje", a samim tim stvorili osnovu i za definisanje objektivnih indikatora za analizu i prognozu nasilja kao neophodnu osnovu za preduzimanje bilo kakvih mera prevencije. Trenutno slika nasilja (stanje i trendovi nasilja) zavisi od onog ko je kreira, ne postoje jedinstvene evidencije. Razlog tome su definicije koje pored inkriminisanih oblika nasilja uključuju i one radnje koje nisu obuhvaćene kaznenim pravom. Pored toga, pojedini oblici su inkriminisani kao krivična dela a neki kao prekršaji. Čak postoje i različita mišljenja koja krivična dela inkriminisana Krivičnim zakonikom spadaju u krivična dela nasilja, da li su to krivična dela gde je nasilje kao takvo inkriminisano (koje je određeno svojom posledicom) ili tu spadaju i krivična dela gde se nasilje koristi kao sredstvo za povredu drugih Krivičnim zakonikom zaštićenih prava.

LITERATURA

1. Brookman, F. (2005): *Understanding Homicide*. London-et al: Sage Publicitations.

2. Browne, K. D. & Hamilton-Giachritsis, C. (2005): The influence of violent media on children and adolescents: a public-health approach. Lancet, 365: 702–10.

3. Canter, D. (2010): *Forensic Psychology*. New York: Oxford University Press.

4. Carr, M. B. and Vandiver, T. A. (2001): Risk and protective factors among youth offenders. *Adolescence*, 36: 409–26.

5. Chiesa,R., Ducci, S. & Ciappi, S. (2009). *Profiling Hackers : The Science of Criminal Profiling as Applied to the World of Hacking*. CRC Pres.

6. Chou, S. & Browne, K. (2010): Child and adolescent offending. In: *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology*, Cambridge University Press, pp. 23–33.

7. Đurđević, Z. (2008). Krivičnopravni i kriminalistički aspekti nasilničkog kriminaliteta (doktorska disertacija). Beograd: Pravni fakultet.

8. Đurđević, Z. & Marinković, D. (2010): Prilog definisanju nacionalne

strategije suprotstavljanja nasilju. *Zbornik radova: Suzbijanje kriminala i evropske integracije*, Kriminalističko-policijska akademija& Hans Zajdel Fondacija, str. 133–142.

9. Đurđević, Z.& Kolarević, D. (2011): Krivična dela sa elementima nasilja izvršena od strane dece i maloletnika – karakteristike, determinante i standardi prevencije. U: *Tematski zbornik radova: Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje*, Kriminalističko-policijska akademija, str. 113–134.

10. Đurđević, Z. & Radović, N. (2012). Determinante i trendovi maloletničkog nasilja. U: Kultura polisa, br. 1, str. 31–48.

11. Falshaw, L. & Browne, K. (1997): Adverse childhood experiences and violent acts of young people in secure accommodation. In: *Journal of Mental Health*, 6: 443–55.

12. Farrington, D. P. (1995): The 12th Jack Tizard Memorial Lecture: the development of offending and antisocial behavior from childhood – key findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 36: 929–64.

13. Hoge, R. D., Andrews, D. A. & Leschied, A. W. (1996): An investigation of risk and protective factors in a sample of youthful offenders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37: 419–24.

14. Hamilton, C. E., Falshaw, L. & Browne, K. D. (2002): The link between recurrent maltreatment and offending behaviour. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 41: 75–95.

15. Kolvin, I., Miller, F. J., Fleeting, M. & Kolvin, P. A. (1988): Social and parenting factors affecting criminal-offence rates: findings from the Newcastle Thousand Family Study (1947–1980). *British Journal of Psychiatry*, 152: 80–90.

16. Krstic, O. & Djurdjevic, Z**.** (2010): Scientific and Organisational Assumptions Necessary to Efficiently Fight Criminal Acts of Violence. *ZbornĺK: Policajné vedy a policajné činnosti 2009*, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminalistiky a forenzých disciplĺn, pp. 12–20.

17. Loeber, R. & Farrington, D. P. (2004): The Development of MaleOffending:*Key Findings From Fourteen Years of The Pittsburgh Youth Study. In:* Taking Stock of Delinquency:*An Overview of Findings from Contemporary Longitudinal Studies,* Kluwer Academic Publishers

18. Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D. & Ramsey, E. (1989): A developmental perspective on antisocial behavior. In: *American Psychologist*, 44: 329–35.

19. Snyder, J. J. (1977): Reinforcement analysis of interaction in problem and nonproblem families. *Journal of Abnormal Psychology*, 86: 528–35.

20. Stattin H. & Magnusson D. (1989). The role of early aggressive behavior in the frequency, seriousness, and types of later crime. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 710–718.

21. Vlada Republike Srbije (2008). *Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.*

22. Vlada Republike Srbije (2011). *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima*.

23. Widom, C. S. (1989): The cycle of violence. *Science*, 244: 160–6.

24. World Health Organization (2002). *World report on violence and health*.

25. Yarvis, R. M. (1991). *Homicide: Causative Factors and Roots*. New York Lexington Books.

ABSRACT

The violence is the most serious form of the negation of basic human rights, the right to life, the right to personal integrity, the right to human dignity, rights that are guaranteed by both national and international law. The right to life is a natural right of every man. Everyone has the right to life, liberty and security of person (Universal Declaration of Human Rights, 1948). The Company specifically reacts when it comes to violence, both against children and minors as well as between them. In addition to an introduction and conclusion, the paper is logically categorized into three groups. The introduction presents the main characteristics of violence. Based on the hypothesis that violence is a reflection of the complex interrelationships of a large range of determinants, the first part presents the determinants that influence the occurrence of violence, the relationship between the perpetrator and the victim and the way committing of crime. To derive objective conclusions about the social danger of the crime committed by children and minors in the second section provides a brief outline of crimes involving violence committed by juveniles and children in the Republic of Serbia. The third part is devoted to baseline necessary for effective violence prevention organization. In conclusion, the information presented on the efforts of the Republic of Serbia aimed at reducing violent crimes.

Keywords: children, minors, crimes of violence, determinants of violence.

TEORIJA I PRAKSA VRSTA VRŠNJAČKOG NASILJA

prof. dr Duško Vejnović[1]
Visoka škola unutrašnjih poslova
Banja Luka

Apstrakt: Vršnjačkog nasilja uvijek je bilo, ali je opasno što ono postaje sve brutalnije. Čitav je spektar neprihvatljivog ponašanja među djecom, od prijetnji, nazivanja pogrdnim imenima, ogovaranja, ignorisanja, omalovažavanja, do fizičkog nasilja, pa čak i uz primjenu oružja. Posebno je zabrinjavajuće nasilje nad jednim djetetom od strane vršnjačke grupe. ***Vršnjačko nasilje*** je veoma česta pojava današnjice i predstavlja ozbiljan problem kojem treba posvetiti još više pažnje. Nasilje među djecom, nažalost, u posljednje vrijeme sve češće puni novinske stupce i televizijske minute. Škola je bez sumnje mjesto gdje se događa najviše nasilja među djecom. Nasilje među djecom događa se i na putu do škole i iz škole. **Nasilje je teško kršenje ljudskih prava** i predstavlja svako djelo kojim se nanosi fizička, psihička ili seksualna povreda, patnja ili ekonomska šteta, kao i prijetnja takvim radnjama ili propuštanje dužnog činjenja ili pažnje, što ozbiljno sputava članove društva da uživaju u svojim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života. U radu se sagledava teorija i praksa vrsta vršnjačkog nasilja kao što su verbalno nasilje, fizičko nasilje, seksualno nasilje, nasilje kroz odnose i nasilje putem interneta.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, verbalno nasilje, fizičko nasilje, seksualno nasilje, nasilje kroz odnose, nasilje putem interneta

1.OPŠTA RAZMATRANJA VRSTA VRŠNJAČKOG NASILJA

Nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od srane njihovog vršnjaka učinjeno sa ciljem povređivanja, a koje se, nezavisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan onos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinaca).

Nasilje među djecom – vršnjačko nasilje vrlo je ozbiljna tema kojoj sve češće bivamo svjedoci posredno ili neposredno. Nasilje među djecom i mladima se najčešće manifestuje kao:

- verbalno
- fizičko

1 Autor je redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, na Visokoj školi unutrašnjih poslova u Banjoj Luci, predsjednik Udruženja nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra i glavni i odgovorni urednik časopisa Defendologija, kontakt tin@blic.net

- seksualno
- nasilje kroz odnose
- nasilje putem interneta.

slika 1. *Verbalno nasilje*

1.1. Verbalno nasilje:

Ovo je jedan oblik psihičkog nasilja koje podrazumijeva ponavljane ili trajne negativne postupke od strane jedne ili više osoba. U praksi se načini izvršenja psihičkog nasilja najčešće susreću kao: ogovaranje, nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje, zastrašivanje, izrugivanje, namjerno zanemarivanje i isključivanje iz grupe kojoj pripada ili isključivanje i zabranjivanje učestvovanja u različitim aktivnostima s ciljem nanošenja patnje ili bola, širenje glasina s ciljem izolacije djeteta od ostalih učenika, oduzimanje stvari ili novca, uništavanje ili oštećivanje djetetovih stvari, ponižanje, naređivanje ili zahtijevanje poslušnosti ili na drugi način dovođenje djeteta u podređeni položaj, kao i sva druga ponašanja počinjena od djeteta i mlade osobe, kojima se drugom djetetu namjerno nanosi duševna bol ili sramota.

Pored ovog, verbalnog oblika psihičkog ponašanja, postoji i neverbalni oblik. Tako je, na primjer, verbalno nasilje upućivanje prijetnji i vrijeđanje, dok je na primjer neverbalno nasilje isključivanje iz grupe, nepristojne gestikulacije rukama i sl. Posljedica psihičkog nasilja po žrtvu može biti gubitak samopouzdanja, odsustvovanje sa nastave zbog pojavljivanja psihosomatskih simptoma (npr. odsustvovanje sa nastave zbog bolova u stomaku, zbog glavobolje itd.), zatim stresno doživljavanje odlaska u školu.

slika 2. *Verbalno nasilje*

Verbalno nasilje je najčešći oblik nasilja koje koriste i djevojčice i dječaci. Riječi mogu biti puno snažnije od udaraca, one su brze i bezbolne za nasilnika, a mogu biti izuzetno štetne za žrtvu.

Verbalno nasilje može poprimiti oblik nadijevanja imena, vrijeđanja, omalovažavanja, okrutne kritike, sramoćenja i rasističkih aluzija.

Ako se verbalno nasilje dopušta ili ignoriše, postaje normalno zbog čega se žrtva dehumanizuje. Kad dijete postane svakodnevni predmet izrugivanja, ono je često isključeno iz zajedničkih aktivnosti, bira ga se za zadnjeg i prvog ga se izbacuje iz zajedničkih aktivnosti.

Verbalno nasilje može veoma negativno da utiče na psihu djeteta, i ne treba ga shvatiti nimalo bezazleno. Dijete koje je predmet omalovažavanja i izrugivanja često je povučeno, osjeća se manje vrijednim od druge djece. Takvo dijete je najčešće neko dijete koje ima manje materijalnih sredstava, ružno je ili se na drugi način izdvaja i drugačije je od ostalih, stoga sa takvom djecom treba razgovarati i pomoći im da se snađu i da se ne osjećaju odbačeno. Ali sada se nameće novi problem. Djeca koja su nasilna iskorištavaju priliku da omalovažavaju tu djecu; to se najviše izražava u školi i na mjestima gdje se vršnjaci sastaju radi igre i slično.

slika 3. *Verbalno nasilje*

slika 4. *Verbalno nasilje*

Verbalno nasilje je nekad i najgori oblik, jer neka djeca koja su izložena navedenom nasilju zbog sramote i straha od izrugivanja povlače se u sebe, manje se druže sa djecom, postaju nesigurna u sebe.

1.2.FIZIČKO NASILJE:

Fizičko nasilje odnosi se na šamaranje, udaranje, davljenje, bockanje, udarce nogom, šakom, ugrize, grebanje, bolno zakretanje ruku, pljuvanje, oštećivanje ili

slika 5. *Fizičko nasilje*

slika 5. *Fizičko nasilje*

uništavanje odjeće ili imovine žrtve. Tipična žrtva je obično tjelesno slabije građe, povučena, nesigurna u sebe i osamljena, dok je tipični nasilnik jače tjelesne građe i agresivnog ponašanja.

slika 7, 8. *Fizičko nasilje*

Tek trećina slučajeva nasilja koje prijavljuju djeca odnosi se na fizičko nasilje.
Ono je najočitije, zbog toga se i najlakše identifikuje.
Najlakše se sazna za ovu vrstu nasilja i zato treba preduzeti mjere da bi se to smanjilo i suzbilo, treba da maloljetna lica budu upoznata sa krivičnim sankcijama za maloljetnike.

Razlozi su najčešće dokazivanje i želja za dominacijom među vršnjacima. Fizičko nasilje među maloljetnicima vršnjacima, prešlo je sve mjere. Do ovog nasilja dolazi u školama, na igralištima, a u novije vrijeme i preko društvenih mreža na internetu, kao što je facebook, dolazi do svađa i do dogovaranja djece da se u određeno vrijeme nađu da bi se obračunali.To prelazi sve granice; djeca ne biraju sredstva koja će upotijebiti, bitno im je da se dokažu, da pokažu da su fizički snažnija od drugih.

1.3.Nasilje kroz odnose:

Nasilje kroz odnose je najteže otkriti s pozicije promatrača, a odnosi se na smanjivanje djetetovog samopoštovanja kroz ignorisanje, izolaciju, isključivanje ili izbjegavanje. Izbjegavanje je snažno sredstvo nasilja. Dijete o kojem se šire glasine ne treba ih ni čuti, ali će patiti zbog njihovog učinka.

Namjerno isključivanje djeteta sa zabava, rođendanskih proslava i sportskih igara često se previđa kao oblik nasilja, jer nije tako lako uočljivo poput korištenja pogrdnih imena ili šake u lice. Njegove posljedice nisu toliko očite kao što su modrica ili pocijepana jakna, a bol koju ono izaziva dijete često skriva. Iako nisu uočljive, one su bolne za žrtvu ovog nasilja. Žrtve najčešće ćute o tome i trpe omalovažavanje i odbacivanje, i to najviše iz straha da ćeako budu reagovali biti

još gore. Djeca koja nisu sigurna u sebe ne mogu da se izbore, povlače se u sebe, nesigurna su, boje se i da traže nove prijatelje jer se plaše da će opet biti odbačena, zatim često popuste u školi, manje uče…

1.4.Vršnjačko nasilje preko interneta:[2]

1.4.1.Kako radi internet?

Za internet kažemo da je svjetska komunikacijska mreža. To znači da se na njemu sve odvija međusobnom komunikacijom. Kao što korisnici komuniciraju jedni s drugima putem elektronske pošte ili chata, tako i putem računara komuniciraju međusobno, što nam omogućuje posjećivanje stranica, slanje i primanje elektronske pošte i sve ostalo što radimo na internetu.

Pružatelji internetskih usluga (provideri) su „firme“ koje omogućuju pristup korisnicima interneta na svjetsku mrežu. Svaki korisnik (pojedinac ili organizacija) odabere jednog pružatelja usluga, koji mu daje korisničko ime i lozinku.

Nasilje preko interneta, u svijetu poznato kao „cyberbullying'', opći je pojam za svaku komunikacijsku aktivnost cyber tehnologijom koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca, tako i za opće dobro. Tim oblikom nasilja među vršnjacima obuhvaćene su situacije kad je dijete ili tinejdžer izloženo napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem interneta ili mobilnog telefona. Odnosno, i počinitelj(i) i žrtva(e) su maloljetnici.

Postoje dvije vrste nasilja preko interneta: izravan napad i napad preko posrednika. Izravan napad događa se kad maloljetnik:

- šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-mailom ili na chatu
- ukrade ili promijeni lozinku za e-mail ili nadimak na chatu
- objavljuje privatne podatke ili neistine na chatu, blogu ili internetskoj stranici
- šalje uznemirujuće slike putem e-maila ili MMS poruka na mobitelu
- postavlja internetske ankete o žrtvi
- šalje viruse na e-mail ili mobitel
- šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail ili mobitel
- lažno se predstavlja kao drugo dijete.

Nasilje preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna.

Primjerice, neko dijete dozna lozinku drugog djeteta za njegovu e-mail adresu ili nadimak na chatu. Tako s njegove e-mail adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima, ostavljati neprimjerene poruke na blogu, chatu ili forumu. Svima se tako čini da je žrtva zapravo ta koja čini loše stvari. Prijatelji će se posvađati s njime, administrator će isključiti njegov nadimak ili e-mail adresu, roditelji će se naljutiti na njega i bit će kažnjen. Oni su posrednici u zlostavljanju, a toga nisu ni svjesni.

---

2 Dmitrović, P. (2001) *Edukacija mladih u sprečavanju destruktivnog ponašanja ličnosti*, Bijeljina, str. 58.

Počinitelj može staviti oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njezinim brojem mobitela ili adresom. Na taj način dijete može doživjeti mnoge neugodnosti i naći se u opasnosti.

slika 9. *Vršnjačko digitalno nasilje*

Napad preko posrednika najopasnija je vrsta nasilja, preko interneta jer često uključuje odrasle, među kojima ima mnogo ljudi s lošim namjerama.

Bez fizičkog kontakta s publikom, djeca i mladi teže vide i razumiju štetu koju njihove riječi mogu nanijeti. Školski tračevi nađu svoj put do bloga i žrtva trača osjeća da je u rukama nepoznatog internetskog napadača.

1.4.2. Šta obuhvata takav oblik nasilja?

Vršnjačko nasilje putem interneta uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun vršnjaka.

Takvo se nasilje, nadalje, odnosi i na slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno da glasaju za osobu koja je, na primjer, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi. Djeca ponekad na određenoj popularnoj internetskoj stranici traže od ostalih da navedu osobu koju najviše mrze te da o njoj napišu nekoliko riječi, a sve s ciljem da žrtvu osramote pred što većim brojem ljudi. Nasilje na internetu uključuje i "provaljivanje" u tuđe e-mail adrese, te slanje zlobnih i neugodnih sadržaja drugima.

Nasilje među vršnjacima sve češće se odnosi na nekoliko oblika komunikacije, uključujući zvuk, slike, animacije i fotografije. Cyberbullying se najčešće izvodi oblicima komunikacije u kojima identitet učinioca može biti skriven. Nedostatak socijalnih i kontekstualnih naznaka, kao što su govor tijela i ton glasa, može imati mnoštvo učinaka: nema opipljive, afektivne povratne informacije o tome da li je ponašanje preko interneta prouzrokovalo štetu drugome.

Anonimnost učiniocima nasilja preko interneta daje osjećaj da nekažnjeno

mogu ne poštovati socijalne norme i ograničenja, što rezultira već navedenim ponašanjem.

Ono što je zabrinjavajuće jeste da se 73 % učenika uzrasta od 8 do 16 godina aktivno služi internetom izlažući se tako brojnim opasnostima koje vrebaju na najpopularnijoj društvenoj mreži. Posljedice nasilja preko interneta katkad mogu biti i ozbiljnije od onih prouzrokovanih vršnjačkim nasiljem u stvarnim situacijama. Naime, publika nasilja preko interneta često je mnogo šira od one na školskom igralištu ili u razredu. Uz to, kod nasilja na internetu postoji snaga pisane riječi, jer žrtva može svaki put ponovno pročitati što je nasilnik o njoj napisao, a u verbalnom obliku uvrede se lako mogu zaboraviti. Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene.

slika 10. *Vršnjačko digitalno nasilje*

Nadalje, vrlo je mala mogućnost za izbjegavanje nasilnog ponašanja, s obzirom na to da se na internetu može dogoditi bilo kad i bilo gdje. Budući da nasilnik može ostati anoniman, velikom broju djece upravo ta činjenica služi kao podsticaj da se nasilno ponašaju, iako u stvarnom svijetu vrlo vjerovatno ne bi bila nasilna.

Kao loš primjer korišćenja interneta i jedan od slučajeva vršnjačkog nasilja nedavno je u Banjoj Luci upamćen slučaj kada su putem ***facebook-a*** *klinci iz naselja Mejdan i Starčevica ugovorili masovnu tuču kod Kluba K4. Klinci su u tuču ušli naoružani raznim hladnim oružjem (posebno je zapamćen klinac koji je donio vile). Mnogi od učesnika su u tuči zadobili lakše tjelesne povrede, a jedan od učesnika i povrede opasne po život*

slika 11. *Nasilje putem mobitela*

1.5. Nasilje putem mobitela:

Jedan od popularnih oblika nasilja među vršnjacima koji donosi moderno doba tehnologije jeste i nasilje putem mobitela. Uključuje bilo kakav oblik poruke zbog koje se osoba osjeća neugodno ili joj se tako prijeti – može biti tekstualna, videoporuka, fotografija, poziv – odnosno bilo kakva višestruko slana poruka kojoj je cilj uvrijediti, zaprijetiti, nanijeti bilo kakvu štetu vlasniku mobilnog telefona.

SAVJETI KOJE RODITELJI MOGU DATI SVOJOJ DJECI:

- Naglasite im da budu pažljivi kome daju broj mobitela.
- Neka pažljivo koriste neku od chat usluga preko mobitela.
- Ako dobiju poruku s nepoznatog broja, neka ne odgovaraju. Ne trebaju odgovarati ni na poznate brojeve ako se zbog sadržaja poruke osjećaju loše ili neugodno.
- Objasnite djeci kako šala može lako od smiješne postati uvredljivom, i to da, ako su ljuti, mogu učiniti nešto zbog čega poslije mogu požaliti. Istaknite im da budu pažljivi kad šalju poruke drugima.
- Potaknite ih da se prije slanja poruke zapitaju može li ona uvrijediti ili na bilo koji način naštetiti primatelju?
- Postavite pravilo prema kojem nije dopušteno slati fotografije ili videozapise drugih ljudi bez njihova dopuštenja, kao ni slati sadržaje koji mogu uvrijediti druge ljude.
- Ako dijete dobije neprimjerenu poruku, poziv ili je izloženo nasilju, dajte mu podršku i potaknite ga da odmah razgovara s vama ili nekom drugom odraslom osobom u koju ima povjerenja (poput nastavnika, školskog psihologa), kako se problem ne bi pogoršao.
- Ako je riječ o ozbiljnijim oblicima nasilja, osobito zastrašujućim prijetnjama, razmislite o tome da sve prijavite policiji. U takvim slučajevima dobro je sačuvati poruke u mobitelu, ili negdje drugdje zapisati podatke o datumu, vremenu i sadržaju poruke ili poziva.

slika 12. *Seksualno nasilje*

1.6. Seksualno nasilje:[3]

Seksualno nasilje podrazumijva svaki vid verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem, sa ciljem uznemiravanja i namjernog nanošenja fizičke ili duševne boli i sramote djetetu ili mladima.

Navedeni oblici vršnjačkog nasilja mogu se pojavljivati u „čistom" obliku, ili kombinovano, npr. istovremeno vršenje fizičkog i psihičkog nasilja.

Povodi za nasilje su uglavnom beznačajni. To su najčešće: prepirke, svađe, ljubomora zbog simpatije (djevojke ili momka), konflikti zbog pohađanja druge škole, zbog dolaska iz drugog mjesta, zbog pripadanja drugoj socijalnoj grupi, zbog slučajnog kontakta pri prolasku i mnoge druge slične situacije.

Ne može se svaki kontakt između djece i maloljetnika smatrati nasiljem. Da bi konflikt ili sukob predstavljao nasilje, neophodno je, između ostalog, da postoji namjera da se nanese povreda ili šteta, da nasilnik ima moć, a da je istovremeno žrtva ranjiva, te da je nastupila određena posljedica.

Nasilničko ponašanje ne predstavlja radnja djeteta ili maloljetnika ukoliko ne postoji namjera da se drugome nanese povreda i šteta, ukoliko djeca i maloljetnici koji su u međusobnom konfliktu ne insistiraju da razrješenje konflikta mora biti isključivo onakvo kakvo oni žele, prihvate rješenje konflikta prema kojem niko od strana u konfliktu nije pobijeđen ili poražen itd.

Konflikti su česta pojava i uglavnom predstavljaju „odmjeravanje snaga" strana koje se nalaze u konfliktu. Konflikti nastaju u situacijama kada osoba želi ostvariti cilj koji je sebi postavila, a drugu osobu doživljava kao prepreku ili smetnju koja onemogućava ostvarenje tog postavljenog cilja.

U tim konfliktnim situacijama druga osoba se smatra protivnikom i rješenje konflikta ljudi često vide u isključivoj pobjedi i porazu. Stoga dolazi do napada na osobu koja se doživljava kao protivnik. Dakle, energija se ne troši na konstruktivno razrješenje problema i na traganje za rješenjem kojim će svi biti zadovoljni.

Iz navedenog se može izvesti zaključak da konstruktivnog rješenja konflikta ne može biti bez iskrenog razgovora i bez iskazivanja spremnosti da se, bar jednim dijelom, odstupi od isključivog vlastitog stava. Iskazivanje spremnosti za razgovor ne znači slabost, kako to najčešće ljudi smatraju.

U najkraćem, da bi konflikt bio riješen na odgovarajući način, neophodno je „ne napadati protivnika, već problem", odustati od vlastitih isključivih stavova ili uslova, ne razgovarati na principu „uzmi ili ostavi", tj. ne insistirati da suprotna strana u konfliktu nastupi miroljubivo uz poštovanje tuđih osjećanja.

UMJESTO ZAKLJUČAKA

Iz navedenog možemo zaključiti da vršnjačko nasilje prelazi sve granice. S obzirom na to da roditelji sve više vremena provode na poslu, a sve manje pažnje posvećuju djeci, oni ne primijete na vrijeme ili uopšte ne primjete povećanu agresivnost koju njihova djeca ispoljavaju.

Ono što se takođe javlja kod roditelja, staratelja, učitelja jeste to što oni i kada primijete tu agresivnost, ne posvećuju joj dovoljno pažnje. Tako jedan od

3 www.wikipedia.com

osnovnih problema kod vršnjačkog nasilja pored suzbijanja svakako jeste i prevencija, koja gotovo i ne postoji. Ono što je takođe zabrinjavajuće jeste da djeca koja vrše vršnjačko nasilje u svome ranom djetinjstvu loše kriminalne navike prenose i u budućnost i antisocijalni duh odmalena vlada njima.

Smatramo da je potrebno više pažnje posvetiti vaspitanju djece i potruditi se da se pored svih obaveza posveti više pažnje njihovom odgoju. Sigurno je to da samo roditelji mogu da utiču na njihovo ponašanje; trebaju paziti kako se ponašaju, sa kim se druže.

Često roditelji griješe jer ignorišu čudno ponašanje svoje djece misleći da je to samo prolazna faza, a ne slute da se njihova djeca mogu pretvoriti u opasne delinkvente.

Vršnjačko nasilje najčešće kreće od igre, djeca kroz igru uznemiravaju jedni druge, zadirkuju, izazivaju, rugaju se; to ne mora biti loš znak, ali kad se pored toga primijete još neka čudna ponašanja kod tog djeteta, onda mu treba posvetiti više pažnje da bi se na vrijeme moglo spriječiti da mu nasilničko ponašanje ne pređe u naviku.

LITERATURA

1. Babić, M. (2008), Krivično pravo, Banja Luka.

2. Babić, M. (2001), Krivično pravo opšti i poseban dio; Pravni fakultet u Banjoj Luci, Banja Luka..

3. Dmitrović, P. (2001), Edukacija mladih u sprečavanju destruktivnog ponašanja ličnosti, Bijeljina.

4. Zakon o krivičnom postupku

5. Službeni glasnik Republike Srpske.

6. www.wikipedia.com

ABSTRACT:

Peer violence has always been present, but what is alarming is the fact that it is becoming more and more brutal. The whole array of unacceptable behavior among children comprises from threats, calling names, slandering, ignoring, belittling, to physical violence and even the use of weapons. The most disturbing is peer violence on one child in particular. ***Peer violence*** is a common phenomenon today and it represents a serious problem which requires special attention. Violence among children has, unfortunately, been present a lot in the newspaper and the media. It takes place from school to home. ***Violence is a serious violation of human rights*** and it represents every act aimed at inflicting physical, psychological and sexual injury, suffering or economical damage, as well as threatening with the afore mentioned or the lack of due care or behavior, which seriously impedes the

members of society in exercising their freedom in public and private life. the paper analyzes the theory and practice of peer violence such as verbal violence, physical violence, physical violence, sexual violence, violence in relationships, Internet violence.

Key words: peer violence, verbal violence, physical violence, sexual violence, violence in relationships, Internet violence

PSIHOSOCIJALNI FAKTORI RIZIKA U ETIOLOGIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

doc. dr Dragana Batic
Fakultet bezbednosti Skopje
dbatic@yahoo.com

Apstrakt: Vršnjačko se nasilje smatra najčešćim oblikom nasilja mladih, koje može eskalirati u ekstremne oblike antisocijalnog ponašanja. Za decu i adolescente koji su izloženi vršnjačkom nasilju koje ima elemente traumatskog događaja ono može predstavljati ozbiljne posledice za njihovo psihičko i fizičko zdravlje

Zašto deca i adolescenti postaju agresivni, jeste pitanje kojim su se bavile mnogobrojne psihološke teorije i različiti teorijski modeli, obuhvatajući različite aspekte, kao i faktore nastanka i održavanja agresivnosti kod dece i adolescenata.

U ovom radu biće reči o psihosocijalnim faktorima koji doprinose nastanku i ispoljavanju vršnjačkog nasilja, kao što su: pol, karakteristike ličnosti, emocionalna inteligencija, disfunkcionalni obrasci u porodici (telesno kažnjavanje i nasilni emocionalni izlivi od strane roditelja, prisustvovanje nasilju u porodici, konflikti između roditelja).

Identifikovanje ovih faktora rizika je veoma značajno, jer nam može pomoći da prepoznamo rizičnu decu i adolescente pre nego što se problemi u ponašanju jave, pa se na taj način omogućava rad na prevenciji s agresivnom (nasilnom) decom i adolescentima, ali i s njihovim porodicama.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, faktori rizika, porodica, psihosocijalne teškoće, prevencija

PSIHOSOCIJALNI FAKTORI RIZIKA U ETIOLOGIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

UVOD

Vršnjačko nasilje je u većini država u porastu i dobija sve teže oblike, pa ga zato treba kontrolisati i regulisati. Sa psihološke tačke gledišta, proučavanje ovog fenomena je značajno zbog toga što je agresivnost u ranom periodu razvoja osnova za agresivnost u odraslom dobu, a i zato što kvalitet detinjstva i razvoj ličnosti uveliko zavisi od ekspresije i inhibicije agresivnog ponašanja. Vršnjačko nasilje može imati brojne negativne psihosocijalne posledice, kao i posledice po mentalno zdravlje, kako za žrtve, tako i za same počinitelje nasilja.

Iz ovih razloga, prema nasilju uopšte, a posebno prema všnjačkom nasilju se ne može i ne treba biti neutralan, već angažovan i aktivan u sprečavanju i preveniranju ovog fenomena. Osim što se savremeno društvo sve više zalaže za to, psihološka istraživanja se u poslednje vreme sve češće usmeravaju ka problemu

vršnjačkog nasilja, želeći da daju odgovor na pitanje šta ga prouzrokuje i kako da se prevenira.

ŠTA JE VRŠNJAČKO NASILJE?

Iako postoje brojne definicije vršnjačkog nasilja, većina naglašava da se pod nasiljem podrazumeva svako fizičko i psihičko nasilno ponašanje usmereno na decu od strane njihovih vršnjaka, koje je učinjeno sa ciljem povređivanja, koje ukazuje na ponavljanje istog obrasca i održavanje neravnopravnog odnosa snaga. Svaki od ovih postupaka se može razlikovati po obimu, težini, intenzitetu i vremenu trajanja.

Potrebno je napraviti razliku između vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja poznatog kao *bulling* (engl.). Vršnjačko nasilje je nadređena kategorija i ne uključuje nužno zlostavljanje, koje predstavlja teži oblik vršnjačkog nasilja. Olweus, autor koji je najviše doprineo psihološkom istraživanju ovog fenomena, definiše vršnjačko zlostavljanje kao agresivno ponašanje ili namerno nanošenje štete drugoj osobi, koje se ponavlja i traje neko vreme, u interpersonalnim odnosima koje karakteriše neravnoteža moći[1]. Ono se događa najčešće bez očite provokacije, a može se odvijati fizičkim konaktom, rečima, ili na druge načine (izvođenjem različitih grimasa ili zlonamernih gestova) ili pak namernim isključivanjem iz grupe. Bez obzira na ponašanje zlostavljača, vršnjačko zlostavljanje se karakteriše intenzivnim zaplašivanjem, koje kod žrtve izaziva strah i poniženost[2]. S druge strane, vršnjačko nasilje nije zadirkivanje u igri, niti kada se dvoje dece približno iste snage potuku u igri. Oblici psihološkog i socijalnog zlostavljanja koji nisu ponovljeni i u kojima ne postoji disbalans moći ne bi spadali u zlostavljanje ni u nasilje već samo u agresivno ponašanje.

Kada se govori o vršnjačkom nasilju, ono se obično izjednačava sa školskim nasiljem, koje je grupni fenomen i zavisi od grupnog pa i socijalnog konteksta u kome se nasilje dešava. Za određenje školskog nasilja, potrebno je da se ono smesti u školski kontekst u kome postoji interakcija između učenika, nastavnika i roditelja. Međutim, školsko nasilje je pojam širi od vršnjačkog nasilja, jer uključuje nasilje između svih aktera u školi: nastavnika nad učenicima, učenika nad odrasima u školi i vršnjačko nasilje.

ISTRAŽIVANJE VRŠNJAČKOG NASILJA U MAKEDONIJI

Da su škole u Makedoniji sve manje bezbedne, pokazuju poslednjih go-

1 Olweus, D. (1999). Sweden, Norway. U P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger–Tas, D.Olweus, R. . F. Catalano, P. Slee (Eds.) The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective. London, Routledge.

(Olweus, 1999).

2 Roberts, W.B. Morotti, A.A. (2000). The bully as victim: Understanding bully behaviors to increase the effectiveness of interventions in the bully-victim dyad. Professional School Counseling, 4(2), 148–155.

dina sve učestaliji slučajevi nasilja između učenika osnovnih i srednjih škola, od kojih se jedan završio letalno. Najčešće se radi o fizičkom nasilju u formi ozbiljnog povređivanja, pa čak i ubistva, kada je već kasno da se nešto uradi. Ali, fizičkom nasilju obično prethodi dugotrajno emocionalno nasilje u formi pretnji, odbacivanja, vređanja, kritikovanja, zahteva za podređenošću, kao i isključivanje deteta iz grupe, ogovaranje i sl. Pokazalo se u ovim slučajevima da vršnjačko nasilje nije pod kontrolom nastavnika i drugih odraslih, tako, da kada se desi, zaposleni u školi su iznenađeni i osećaju se bespomoćno.

U Makedoniji do sada postoji nekoliko istraživanja nasilja u školama. Istraživanje koje je sproveo centar „Algoritam" među učenicima u srednjim školama u Makedoniji, 2006. i 2007. godine, pokazuje da su učenici u velikoj meri žrtve fizičkog i psihičkog nasilja od strane učenika i nastavnika, a veliki broj nastavnika je žrtva verbalnog nasilja od strane učenika. Najčešći oblici nasilja jesu: uvrede, zaplašivanje, psihičko nasilje i fizičko obračunavanje (tuče)[3]

U toku 2010. godine sprovedeno je istraživanje koje tretira nasilje među učenicima, a koje je obuhvatilo učenike osmih razreda iz 14 osnovnih škola urbanih delova Skoplja. Glavni zaključci su da dominira grupa dece koja je više puta viktimizirana u odnosu na one koji su to doživeli jednom ili dva puta; nasilje se najčešće dešava između časova u učionici i školskom dvorištu; najčešći oblici nasilja su: ogovaranje, nazivanje pogrdnim imenima i klevetanje, što znači da dominiraju verbalni oblici nasilja; oko 70% žrtava se poverilo roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima; najčešće posledice nasilja su osećanja tuge i besa. Interesantan je zaključak da školsko osoblje ne prepoznaje nasilje kao ozbiljan problem, da nedostaje vaspitna komponenta u pedagoškom procesu, odnosno saradnja sa roditeljima i da ne postoji preventivna politika u okviru škola bazirana na restorativnoj pravdi[4].

Naše skorašnje istraživanje bezbednosti u školama[5], sprovedeno na reprezentativnom primerku od 459 učenika svih srednjih škola u Skoplju, pokazalo je da učenici u 66% slučajeva smatraju da je nasilje u školi problem, a tuče u 56% slučajeva. Ako tome dodamo da je nošenje oružja procenjeno kao problem u 65% slučajeva, i da se skoro polovina učenika ne oseća bezbedno u školi, možemo slobodno reći da nasilje u srednjim školama u Makedoniji učenici procenjuju kao veoma značajan problem. U istraživanju je primenjena faktorska analiza 15 stavova za ono što učenici smatraju da narušava njihovu bezbednost: krađa ličnih predmeta, krađa školske imovine, vandalizam školske imovine, nasilje, tuče, nošenje oružja, konzumiranje alkohola, konzumiranje narkotika, međusobno nepoštovanje među učenicima, nepoštovanje učenika od strane nastavnika i obratno, korupcija nastavnika, protekcija (veze), nezainteresovanost nastavnika za bezbednost učenika, nekontrolisano ulaženje lica sa strane u školsko dvorište – zgradu. Na osnovu faktorske analize izdvojila su se tri faktora: faktor nasilnog ponašanja, faktor kriminalnog ponašanja i faktor narušenih interpersonalnih odnosa.

---

3 Finalen izveštaj, 2008: 36, prema Georgievski, 2008.

4 Jovanova, N., Bačanović, O.: Nasilje u školama – žrtve i reakcija školskog osoblja, Prava žrtava i Evropska unija, 2011, Zbornik radova, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.

5 Батиќ Д. Аќимовска-Малетиќ,Малиш- Саздовска, М. и сораб.: Безбедност во училиштата (Психо-социјални, криминолочки, криминалистички и правни аспекти на безбедност во средните училишта на градот Скопје), Здружение за безбедносни истражувања и едукација, Нова Македонија, Скопје, 2011

Faktor nasilnog ponašanja grupiše stavove učenika da u školi ozbiljan problem predstavljaju: nasilje, tuče, nošenje oružja, konzumiranje alkohola, konzumiranje narkotika, nekontrolisano ulaženje lica sa strane.

POSLEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA

Tipične *žrtve* vršnjačkog nasilja su ona deca koju druga deca zlostavljaju, a ona ne uzvraćaju i povlače se. To su deca koja su po pravilu fizički slabija, preosetljiva, anksiozna i povučena. Na napad reaguju plačem i povlačenjem. Imaju lošu sliku o sebi, smanjeno samopouzdanje, a često imaju i neko fizičko oštećenje, mucanje, preteranu gojaznost, nešto po čemu se razlikuju od drugih i zbog čega lako padaju u oči.

Manji broj žrtava su iritabilne, brzo planu, lako se isprovociraju, karakteriše ih kombinacija anksioznosti i agresivnosti. Oni svojim ponašanjem provociraju vršnjake, pa ih je Olweus nazvao „provokativnim žrtvama“ (Olweus, 1978). U kasnijim istraživanjima, ova deca se identifikuju kao *i nasilnici i žrtve.*[6].

Nasilnik je dete muškog pola, fizički jače od svojih vršnjaka ali nesocijalizovano, naučeno da nasiljem rešava problem, što stvara nevolje drugima. Ono je zbog toga marginalizovano, druga deca ga se plaše i ne vole ga [7].Ova deca ne pokazuju empatičnost, manje razmišljaju o osećanjima, nalaze zadovoljstva u svojim agresivnim postupcima. Upozoravajući znaci da će ova deca biti nasilna jesu: povlačenje iz društva, izraženo osećanje izolovanosti i usamljenosti, izraženo osećanje odbačenosti, nezainteresovanost za školu i slab uspeh u školi, izražavanje nasilja u radovima i crtežima, nekontrolisani bes, obrasci impulsivnog ili hroničnog udaranja, vređanja i siledžijstva, registrovani disciplinski problem, nasilno i agresivno ponašanje u prošlosti, korišćenje droga i alkohola, udruživanje u gangove[8]

Vršnjačko nasilje može imati brojne negativne psihosocijalne posledice i posledice za psihičko zdravlje, kako za žrtve, tako i za počinitelje nasilja. U literaturi možemo naći nekonzistente podatke o simptomima u odnosu na to da li je dete žrtva ili nasilnik. Obe grupe ispoljavaju psihičke probleme, samo što su kod žrtava nasilja oni internalizovani, a kod počinitelja eksternalizovani. Deca žrtve nasilja imaju širok spektar zdravstvenih problema, naročito psihosomatskih poteškoća, kao što su problemi spavanja, osjećaj napetosti, umor i vrtoglavica [9]. Takođe, oni su više od nasilnika i onih neuključenih u vršnjačko nasilje skloniji depresivnosti i

6 Olweus, D. (2001). Peer harassment: A critical analysis and some important issues. U J. Juvonen & S. Graham (Eds.), Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized. (3–20). New York: Guilford Press.

7 Cairns, R. B., & Cairns, B. D. (1991). Social cognition and social networks:A developmental perspective. U D. J. Pepler and K. H. Rubin (Eds.), The development and treatment of childhood aggression (str. 249–278). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

8 Dwyer, K., Osher, D., iWarger, C. (1998). Early warning, timely response: A guide to safe schools. Washington, DC: Department of Education.

9 Gini, 2008; Kaltiala-Heino i sur., 2000; Menesini i sur., 2009, prema Rajhvan Bulat L., Ajduković, M.: Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Psihologijske teme, 21, 2012

anksioznosti [10]

Nasilnici pak češće pokazuju spomenute eksternalizovane simptome, kao što su problemi ponašanja, agresivnost, poremećaj pažnje i hiperaktivnost [11]

Što se tiče psihosocijalnih problema, za žrtve se pokazalo da imaju poteškoće u socijalnim odnosima, kao što su povučenost, socijalna anksioznost, strah od negativnog vrednovanja i izbjegavanje socijalnih situacija .[12] Ona su tiša, opreznija, nesigurnija i osjetljivija djeca, imaju slabe komunikacijske vještine i vještine rješavanja problema. Manjak vještina rješavanja problema imaju i počinitelji vršnjačkog nasilja[13].

Više autora navodi kako je otprilike dvije trećine žrtava pasivno i submisivno, dok jedna trećina ima agresivne ispade prema drugima, skloni su negativnom ili hostilnom ponašanju te imaju eksternalizirane probleme. Također, neka istraživanja su i kod počinitelja vršnjačkog nasilja upozorila na internalizirane probleme, kao što su problemi spavanja, napetost[14] i anksioznost, depresivnost, psihosomatski poremećaji te poremećaji hranjenja, i to je često u istoj mjeri kod njih zastupljeno kao i kod žrtava, a značajno više nego kod neuključenih u nasilje[15].

Međutim, istraživanja dosledno pokazuju kako su žrtve vršnjačkoga nasilja koje su ujedno i nasilne prema svojim vršnjacima (tzv. nasilnici-žrtve) najugroženija grupa, koja ima najveći rizik (u poređenju sa počiniteljima ili žrtvama, a naročito s učenicima neuključenima u vršnjačko nasilje) za razvoj različitih psihosocijalnih i zdravstvenih problema, kao što su socijalna izolacija, depresivnost, anksioznost, psihosomatski simptomi te poremećaji hranjenja[16]. Također, takvi su učenici često hiperaktivni i imaju poteškoća u koncentraciji, negativno reaguju prema drugima i nisu prihvaćeni od strane drugih vršnjaka. Alikasifoglu i sar. (2007) zaključuju kako nasilnici-žrtve imaju najviše poteškoća u prilagođavanju i to u svim pokazateljima mentalnog zdravlja[17].

---

10 Menesini, E., Modena, M. i Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. The Journal of Genetic Psychology, 170(2), 115–133.

11 Ibid.

12 Hodges, E.V. i Perry, D.G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. Journal of Personality and Social Psychology, 76(4), 677–685.

13 Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. i Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. European Journal of Pediatrics, 166(12), 1253–1260.

14 Gini, G. (2008). Associations between bullying behaviour, psychosomatic complaints, emotional and behavioural problems. Journal of Paediatrics and Child Health, 44(9), 492–497.

15 Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. i Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. European Journal of Pediatrics, 166(12), 1253–1260.

16 Menesini, E., Modena, M. i Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. The Journal of Genetic Psychology, 170(2), 115–133.

17 Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. i Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. European Journal of Pediatrics, 166(12), 1253–1260.

FAKTORI RIZIKA

Zašto deca i adolescenti postaju agresivni, pitanje je kojim su se bavile mnogobrojne psihološke teorije i različiti teorijski modeli, obuhvatajući različite aspekte, kao i faktore nastanka i održavanja agresivnosti kod dece i adolescenata.

Smatra se da mnogi psihosocijalni faktori, u interakciji, doprinose nastanku i ispoljavanju vršnjačkog nasilja: individualne karakteristike (pol, istorija roditeljstva, temperament, ličnost, emocionalna inteligencija), situacioni faktori (dinamika vršnjačke grupe, socijalne norme, škola) ali i disfunkcionalni obrasci u porodici (telesno kažnjavanje i nasilni emocionalni izlivi od strane roditelja, prisustvovanje nasilju u porodici, konflikti između roditelja).

Roditelji igraju veoma značajnu ulogu u stvaranju kapaciteta svoje dece za uspostavljanje zdravih relacija sa drugima, pa i sa svojim vršnjacima. Kao značajne figure za koje se deca vezuju, oni pružaju deci sigurnu bazu, koja im omogućava da veruju drugima i da se nose sa steresom tokom života. Kao figure od autoriteta, roditelji uče decu odgovarajućem socijalnom ponašanju i postavljaju granice neadekvatnom ponašanju. Oni za decu predstavljaju model za različite uloge: supruga -e, majke, oca, zaposlenog... i uče decu socijalnim veštinama i vrednostima svojim ponašanjem i stavovima, nenasilnom razrešavanju bračnih i drugih konflikata putem asertivne komunikacije, odnošenju prema drugima s poštovanjem, zadržavanju samokontrole, toleranciji na različitosti, osećanju za pravdu i fer-plej.

Što se tiče faktora rizika specifičnih za pojavu nasilja kod dece, brojna istraživanja su se upravo bavila uticajem **funkcionalnosti porodice.**

Olveus[18] je, na osnovu rezultata svojih istraživanja, došao do podataka da porodica utiče na pojavu nasilništva kod dece, preko četiri faktora.

Prvi faktor se odnosi na *roditeljsku toplinu.* Deca roditelja koja su nisko na dimenziji topline roditeljskog stava, roditelja koji su emotivno neosetljivi na detetove potrebe i koji pružaju malo emotivne podrške, pažnje i zanimanja za dete, češće su neposlušna, agresivna i pokazuju probleme u ponašanju. Nedostatak topline i pažnje, posebno u najmlađem uzrastu, povećava opasnost od kasnije nasilnosti dečaka i njegovog neprijateljstva prema drugima. Izuzetno je važan bazičan emocionalni odnos roditelja. Bazično negativan emocionalni pristup čija je karakteristika nedostatak topline i pažnje, nedvosmisleno povećava opasnost od kasnije dečje nasilnosti i neprijateljstva prema drugima. Boldri smatra da slaba briga za decu i zanimarivanje njihovih osećanja mogu biti značajni faktori rizika za nastanak i ispoljavanje vršnjačkog nasilja. Odrastanje u ovakvoj porodičnoj sredini dovodi do toga da dete razvije nizak nivo empatije prema drugima[19].

Druga dimenzija roditeljskog stila je *roditeljski nadzor*, odnosno stepen u kome je dete nadzirano, disciplinovano i usmeravano. Deca kod kojih roditelji ne uspostavljaju jasne granice u odnosu na nasilničko ponašanje prema vršnjacima i odraslima, odnosno deca čiji su roditelji permisivni prema iskazivanju agresije,

18 Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Knowledge base and an effective intervention program, The Irish Journal of Psychology, 18, 170–190.

19 Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. Child Abuse and Neglect, 27(7), 713–732.

povećaće detetovu agresiju, a time i povećati opasnost od kasnijeg nasilnog ponašanja. Naime, po Olveusu, ako manifestovana agresivna ponašanja nisu sankcionisana, dete u svom repertoaru ponašanja učvršćuje agresivne reakcije, i to kroz neusvajanje mehanizama inhibicije agresivnosti. Takođe, ako su roditelji uopšteno popustljivi i tolerantni, ako ne postavljaju stroge granice u odnosu na nasilničko ponašanje, nivo detetove agresivnosti će se povećati.

Treći važan faktor koji povećava nivo detetovog nasilja je *telesno kažnjavanje i nasilni emocionalni izlivi* od strane roditelja. Rezultati istraživanja[20] pokazuju da su deca koja se nasilno ponašaju prema vršnjacima u školi, kao i oni koji su žrtve, odrasla u porodicama u kojima roditelji imaju tendenciju da budu nasilni jedni prema drugima ili prema deci. U ovakvim porodicama, nasilno ponašanje dece i adolescenata se objašnjava kao naučeno ponašanje. U kohezivnim porodicama, manja je verovatnoća za razvoj antisocijalnog ponašanja kod dece.

Osim zlostavljanja deteta, prisustvovanje nasilju u porodici je faktor rizika za ispoljavanje agresivnog ponašanja, a u skladu sa time i nasilja među vršnjacima kod dece. Ovakva stanovišta podupiru rezultati mnogobrojnih istraživanja. U istraživanju Canadian National Longitudinal Survey of Children and Youth (Baldry, 2003), rezultati ukazuju da deca koja prisustvuju nasilju u kući u većem broju zlostavljaju svoje vršnjake na direktan ili indirektan način.

Četvrti faktor rizika za ispoljavanje nasilja kod dece, a koji se odnosi na vaspitanje, po Olveusu je temperament deteta. Naime, istraživači (Vasta, Haith, & Miller, 1998) navode da "teže vaspitljiva" deca imaju više problema u ponašanju.

Neki autori koriste termin "težak temperament", koji se definiše kao često i intenzivno pokazivanje negativnih emocija od najranjeg uzrasta. Deca za koju je ocenjeno da imaju težak temperament na uzrastu od 6 meseci, pokazuju problem u ponašanju na uzrastu 3–6 godina, a imaju tendenciju da budu agresivna i na uzrastu 6–7 godina. Caspi (2000) smatra da je najvažnija dimenzija dečjeg temperamenta koja je van kontrole (nemirnost, impulsivnost, slaba pažnja), ono što predstavlja prediktor agresije i prestupništva na kasnijem uzrastu.

Međutim, dobijeni rezultati govore o tome da se ne radi o direktnoj povezanosti temperamenta i antisocijalnog ponašanja,već o povezanosti gde je medijatorska varijabla odnos roditelja prema detetu. U interakciji sa nedovoljno osetljivim, nedovoljno strpljivim, nedovoljno istrajnim i nedovoljno stabilnim roditeljima, postoji povećan rizik da ova "teže vaspitljiva" deca razviju nesigurnu privrženost i da roditelji reaguju agresivno na ponašanje deteta. Dakle, čak i kada govorimo o ulozi temperamenta, pre bi trebalo razmatrati interakciju temperamenta deteta i odnosa roditelja prema detetu, nego izolovani efekat temperamenta.

Društveno-ekonomski uslovi u porodici (obrazovni nivo roditelja, visina prihoda i standardi stanovanja), na osnovu rezultata istraživanja, nisu povezani sa nivoom vršnjačkog nasilja. Nasilnih (i nenasilnih) učenika ima u svim društvenim slojevima, a isto važi i za učenike koji su žrtve [21]

---

20 Ibid.

21 Olweus, D. (1978). Aggression in the schools: bullies and whipping boys. Washington, DC: Hemisphere.

Povezanošću pola i agresivnosti (nasilja i vršnjačkog nasilja) bavila su se mnoga istraživanja. Pojedini istraživači izveštavaju o rezultatima koji ukazuju da su dečaci već od predškolskog perioda znatno skloniji agresivnosti i češće ispoljavaju manifestacije agresivnog ponašanja od devojčica, što dovodi do ozbiljnih manifestacija problema u ponašanju kod dece. Takođe, učestalost poremećaja ponašanja i poremećaja sa prkošenjem i suprotstavljanjem je veća kod dečaka nego kod devojčica. Osim ovoga, rezultati istraživanja su takođe pokazali da su simptomi poremećaja ponašanja znatno teži kod dečaka nego kod devojčica, što se najčešće ogleda u nanošenju telesnih povreda drugoj deci

Jedan od pokušaja objašnjenja razlika u pojavnim oblicima i učestalosti agresivnosti u odnosu na pol, zasniva se na razlikama u reakcijama roditelja kada se problem ponašanja manifestuje kod dečaka, odnosno kod devojčica. Naime, postoje podaci koji ukazuju na činjenicu da roditelji na određene crte ličnosti i antisocijalne oblike ponašanja devojčica reaguju drugačije nego kada te iste oblike ponašanja ispolje dečaci. U skladu sa ovakvim rezultatima, moguće objašnjenje je da se problemi ponašanja s agresivnim manifestacijama razvijaju na sličan način i kod devojčica i kod dečaka, ali da različite reakcije roditelja utiču na rizik od razvoja agresivnosti i nasilja. Istraživači koji su smatrali da treba razlikovati direktnu i indirektnu agresiju, došli su do rezultata da su na uzrastu 11–12 godina dečaci bili skloniji fizičkoj agresiji, a devojčice indirektnoj agresiji[22]. Ipak, uopšteno posmatrano, dečaci su agresivniji i mnogo češće su nasilnici nego devojčice. Dečaci su agresivni prema dečacima i devojčicama (mada ređe), a devojčice samo prema devojčicama.

Emocionalna inteligencija je oblik socijalne inteligencije koja uključuje sposobnost za spoznaju sopstvenih i tuđih emocija, njihovo razlikovanje i korišćenje datih informacija pri razmišljanju i delovanju[23]. Emocionalna inteligencija podrazumeva i razvijenu empatiju, ili emocionalno razumevanje ili anticipaciju tuđeg emocionalnog doživljaja ili stanja. Iako je empatija urođeni potencijal, ona se razvija kod dece u porodicama koje zadovoljavaju emocionalne potrebe dece i obeshrabruju preteranu brigu za sebe samog; podstiču ih da izražavaju i doživljavaju paletu različitih emocija; omogućavaju deci da ulaze u interakciju s ljudima koji su emocionalno senzitivni. Studije podržavaju vezu između EQ i vršnjačkog nasilja. Nasilnici imaju nedostatak empatije, nižu socijalnu kompetenciju i siromašne interpersonalne odnose. Žrtve imaju manje prijatelja, ali nalaze više zadovoljstva u svojim relacijama sa drugima. I jedni i drugi imaju sniženo raspoloženje i nižu emocionalnu inteligenciju[24].

---

22 Lagerspetz, K., Björkqvist, K., & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11 to 12-year-old children. Aggressive Behavior, 14, 403–414.

23 Salovey, Mayer,Emotional intelligence, Imagination, Cognition and Persnality, 1990.

24 Vogel, Stacey W. (January, 2006). The Relationship Between Bullying and Emotional Intelligence. A doctoral dissertation submitted to the Graduate Faculty of the Department of Psychology at Northcentral University, Prescott, Arizona.

ZAKLJUČAK

U ovom radu su prikazani faktori (pre svega lični i porodični) koji predstavljaju moguće faktore rizika za vršnjačko nasilje. Identifikovanje ovih faktora rizika je veoma značajno, jer nam može pomoći da prepoznamo rizičnu decu i adolescente pre nego što se problemi u ponašanju jave, pa se na taj način omogućava rad na prevenciji s agresivnom (nasilnom) decom i adolescentima, ali i s njihovim porodicama.

Kada se vršnjačko nasilje desi, cilj intervencije je pomoći ugroženom detetu, a zatim raditi s nasilnikom. Uspešan interventni rad predstavlja prevenciju protiv kasnijeg nasilja. Interventni programi uključuju povećanje spremnosti odraslih da intervenišu, obučavanje odraslih kako da prepoznaju nasilje i kako da adekvatno postupe. Intervencija obično obuhvata uočavanje nasilne epizode, odlučnu intervenciju kojom se nasilje prekida, smirivanje situacije, što obično podrazumeva razgovor sa žrtvom i pružanje pomoći. Takođe je značajno da odrasli nauče da uoče znake ranog upozorenja koji ukazuju da će se nasilje možda dogoditi. To ne mora nužno da bude agresivno ponašanje deteta već i povučenost, impulsivnost, izlivi nekontrolisanog besa, predrasude, uzimanje alkohola i droga, agresivno držanje i sl. Ovi znaci ukazuju da je potrebno detetu posvetiti pažnju, a ne etiketirati ga.

Cilj preventivnih programa je da se smanji verovatnoća budućeg nasilja u školi. Ona može da bude primarna (na celoj populaciji), sekundarna (rad sa rizičnom populacijom) i tercijarna (rad sa mladima koji su već okarakterisani kao nasilnici).

U svetu postoji široka paleta programa namenjenih smanjenju i kontrolisanju vršnjačkog nasilja, koji se praktikuju u školama, a koji se temelje na učenju i to ne samo kognitivnom već i iskustvenom, uključujući i emocionalno učenje. Budući da se ovi programi sprovode u grupi, prisutno je i kooperativno, interaktivno i učenje po modelu. Prepoznavanjem sopstvenih potreba, osvešćivanjem svojih jakih i slabih strana i ojačavanjem sopstvene ličnosti stiču se uslovi da se razumeju i prihvate drugi. Deca uče da u frustrirajućim situacijama izaberu nenasilno ponašanje i u odsustvu autoriteta. Dugoročne promene temelje se na učenju vrednosti kao što su sigurnost, altruizam, poštovanje.

Dobar primer za školovanje emocija koje doprinosi prevenciji vršnjačkog nasilja svakako je program PATH, psihologa Marka Grinberga. PATH (Promoting Alternative Thinking Strategies – Unapređivanje alternativnih strategija mišljenja)[25]. Ideja je ne samo da se spreči vršnjačko nasilje sada, već da deca generalno nauče da se nose s neprijatnim emocijama, posebno s agresijom, koje su u osnovi nezrelog i neprilagođenog ponašanja. Na ovaj način bi se sprečili problemi koji bi mogli da se pojave kao rezultat neadekvatnog upravljanja stresnim situacijama i kasnije u životu s posledicama kao što su: nasilje, samoubistvo, bolesti zavisnosti, bračni konflikti i dr.

Ovaj program je zapravo razvijanje emocionalne inteligencije, odnosno svesnost o sopstvenim emocijama, doprinosi internoj regulaciji emocija, povećava svesnost o emocijama drugih, podstiče otvoren razgovor o sopstvenim emocijama,

25 Greenberg M.T. ,Kusche, C.A.: Promoting Social and Emotional Development in Deaf Children, The PATH Proect, Seattle, University of Washington Press, 1993.

uči planiranjem unapred da se izbegnu teške situacije, uči se empatija i briga za druge.

Ovaj i slične programe bi, po našem mišljenju, trebalo uvesti kao obaveznu aktivnost u osnovnim i srednjim školama. Isto tako je potrebno raditi sa roditeljima i dece žrtava i dece nasilnika, s obzirom na to da porodični odnosi utiču i na jedne i na druge. Porodično savetovanje bi pomoglo roditeljima da nauče nove pristupe disciplini, komunikaciji i pozitivnoj interakciji sa svojom decom.

LITERATURA

1. Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. i Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. European Journal of Pediatrics, 166(12), 1253–1260.

2. Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. Child Abuse and Neglect, 27(7), 713–732.

3. Батиќ Д. Аќимовска-Малетиќ,Малиш-Саздовска, М. и сораб.: Безбедност во училиштата (Психо-социјални, криминолошки, криминалистички и правни аспекти) на безбедност во средните училишта на градот Скопје, Здружение за безбедносни истражувања и едукација, Нова Македонија, Скопје, 2011

4. Boulton, M.J., Trueman, M. i Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and seks differences. Educational Studies, 28(4), 353–370.

5. Bowers, L., Smith, P.K. i Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood. Journal of Social and Personal Relationships, 11(2), 215–232.

6. Brockenbrough, K.K., Cornell, D.G. i Loper, A.B. (2002). Aggressive attitudes among victims of violence at school. Education and Treatment of Children, 25(3), 273–287.

7. Cairns, R. B., & Cairns, B. D. (1991). Social cognition and social networks:A developmental perspective. U D. J. Pepler and K. H. Rubin (Eds.), The development and treatment of childhood aggression (str. 249–278). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

8. Dwyer, K., Osher, D., iWarger, C. (1998). Early warning, timely response: A guide to safe schools. Washington, DC: Department of Education.

9. Gini, G. (2008). Associations between bullying behaviour, psychosomatic complaints, emotional and behavioural problems. Journal of Paediatrics and Child Health, 44(9), 492–497.

10. Greenberg M.T. ,Kusche, C.A.: Promoting Social and Emotional Development in Deaf Children, The PATH Proect, Seattle, University of Washington Press, 1993.

11. Georgievski P.: Društveni kontekst krize škole i oblici školskog nasilja, SOCIOLOGIJA, Vol. LI (2009), N° 1.

12. Hodges, E.V. i Perry, D.G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. Journal of Personality and Social Psychology, 76(4), 677–685.

13. Jovanova N., Bačanović O.: Nasilje u školama -žrtve i reakcija školskog osoblja, Prava žrtava i Evropska unija, 2011, Zbornik radova, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.

14. Menesini, E., Modena, M. i Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. The Journal of Genetic Psychology, 170(2), 115–133.

15. Nedimović, T., Biro, M.: Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama, Primenjena psihologija, 2011/3, str. 229–244.

16. Olweus, D. (1978). Aggression in the schools: bullies and whipping boys. Washington DC: Hemisphere.

17. Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Knowledge base and an effective intervention program, The Irish Journal of Psychology, 18, 170–190.

18. Olweus, D. (1999). Sweden, Norway. U P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger–Tas, D.Olweus, R. . F. Catalano, P. Slee (Eds.) *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective*. London, Routledge.

19. Olweus, D. (2001). Peer harassment: A critical analysis and some important issues.

20. U J. Juvonen & S. Graham (Eds.), Peer harassment in school: The plight

21. of the vulnerable and victimized. (3–20). New York: Guilford Press.

22. Popadić, D.: Nasilje u školama, Institut za psihologiju, UNICEF Srbija, Beograd, 2009.

23. Rajhvan Bulat L., Ajduković, M.: Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Psihologijske teme, 21, 2012.

24. Roberts, W.B. Morotti, A.A. (2000). The bully as victim: Understanding bully behaviors to increase the effectiveness of interventions in the bully-victim dyad. Professional School Counseling, 4(2), 148–155.

25. Smokowski, P.R. i Holland-Kopasz, K. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. Children & Schools, 27(2), 101-110. Sourander, A., Helstelä, L., Helenius, H. i Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence – A longitudinal 8-year follow-up study. Child Abuse & Neglect, 24(7), 873–881.

26. Stein, J.A., Dukes, R.L. i Warren, J.I. (2007). Adolescent male bullies, victims and bully-victims: A comparison of psychosocial and behavioral characteristics. Journal of Pediatric Psychology, 52(3), 273–282.

ABSTRACT:

Peer violence is the most common form of violence of young people, which can escalate into extreme forms of antisocial behavior. For children and adolescents who are exposed to peer violence that has elements of the traumatic events that can pose serious consequences for their mental and physical healthWhy do children and teens become violent, is a question which dealt with a number of psychological theories and different theoretical models, including various aspects, as well as for the development and maintenance of aggression in children and adolescents.

This paper discusses psychological and social factors that contribute to the development and expression of bullying, such as gender, personality traits, emotional intelligence, dysfunctional family patterns (punishment and violent emotional outbursts from parents, witnessing domestic violence, conflicts between parents).

Identifying these risk factors is very important because it can help us to recognize risk children and adolescents before the problem behavior occurs, and in this way to work on the prevention of aggressive (violent) children and adolescents, and their families .

Key words: peer violence, risk factors, family, psychosococial difficulties, prevention of peer violence

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

mr Boban Simić
prof. dr Željko Nikač
Nikola Aritonović
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Apstrakt: Politička, ekonomska i socijalna kriza društva, kao i nepovoljne društvene okolnosti u poslednjoj deceniji prošlog i početkom ovog veka u Republici Srbiji, uslovile su povećan rizik od izloženosti dece nasilju. Postojanje i rašir enost kulture nasilja u našoj svakodnevnici, koja prožima sve pore našeg društva, jeste evidentna. Celokupna društvena situacija u Republici Srbiji, odrazila se na porast vršnjačkog nasilja koje poprima sve različitije forme (fizičko, emocionalno, elektronsko idt.) i postaje sve surovije i brutalnije. Vršnjačko nasilje proizvodi konkretne i trajne posledice na odrastanje svakog pojedinca koji učestvuje u tom procesu. Deca nasilnici odrastaju u osobe koje zlostavljaju druge, dok deca žrtve bivaju povređena i zastrašena, što obično prati izostanak uspeha u školi. Uspešna prevencija vršnjačkog nasilja podrazumeva donošenje strategije na nacionalnom nivou, kao i plansko i sistematizovano sprovođenje programa prevencije u vaspitno-obrazovnim institucijama, a sve sa ciljem stvaranja bezbednog i podsticajnog okruženja u kome se neguje atmosfera saradnje, uvažavanja i konstruktivne komunikacije.

Ključne reči: deca, nasilje, škole, policija.

UVOD

Porast vršnjačkog nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama predstavlja problem modernog društva. Poslednjih decenija prošlog veka nadležne institucije i stručna javnost u razvijenim zapadnim zemljama počinju sa sistematskim istraživanjem nasilja u školama. Rezultati uloženih napora na istraživanju vršnjačkog nasilja materijalizovani su nacionalnim strategijama za prevenciju nasilja u školama. Pored faktora rizika koji utiču na povećanje nasilja među decom koji su identični za sva moderna društva, politička, ekonomska i socijalna kriza, kao i nepovoljne društvene okolnosti u poslednjoj deceniji prošlog i početkom ovog veka u Republici Srbiji, uslovile su povećan rizik od izloženosti dece nasilju.

Poseban problem predstavlja nizak nivo svesti među stanovništvom o prisutnosti nasilja, tolerancija različitih oblika nasilja kao i nedostatak edukacije javnosti kako se suočiti s nasiljem nad decom. Svi oblici nasilja, zlostavljanja, zloupotreba i zanemarivanja dece, kojima se ugrožava ili narušava fizički, psihički i moralni integritet ličnosti deteta, predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta navedenih u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta, a to je pravo na život, opstanak i razvoj. Vršnjačko nasilje proizvodi konkretne i trajne posledice na odrastanje svakog pojedinca koji učestvuje u tom procesu. Deca nasilnici odrastaju

u osobe koje zlostavljaju druge, dok deca žrtve bivaju povređena i zastrašena, što obično prati izostanak uspeha u školi. Takođe decu nasilnike prati veći rizik od problema u budućnosti; prema istraživanju sprovedenom u Sjedinjenim Američkim Državama, dvadeset pet posto odraslih koji su bili identifikovani kao nasilnici u detinjstvu, imalo je krivični dosije do svoje tridesete godine, u poređenju sa pet posto odraslih koji kao deca nisu bili nasilnici[1]. Sve češći nasilni incidenti u vaspitno-obrazovnim ustanovama u Republici Srbiji ukazali su na nedovoljnu razvijenost sistemskih mehanizama prevencije vršnjačkog nasilja, kao i na neophodnost reagovanja na problem nasilja nad decom.

NACIONALNI SISTEMSKI MEHANIZMI ZA PREVENCIJU NASILJA NAD DECOM

S obzirom na potrebu postojanja nacionalne strategije za prevenciju nasilja među decom, a u skladu sa obavezama preuzetim iz međunarodnih dokumenata kao što su *Konvencija o pravima deteta, Svet po meri deteta i drugih koji se odnose na zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja*, u Republici Srbiji je započet proces formiranja institucionalnih mehanizama za zaštitu prava dece. Prvi korak u tom pravcu učinjen je 2002. godine formiranjem **Saveta za prava deteta**. Sastav saveta čine predstavnici stručne javnosti, kao i predstavnici relevantnih ministarstava kao što su Ministarstvo za prosvetu i nauku, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za socijalna pitanja i Ministarstvo zdravlja. Savet za prava deteta bavi se aktuelnim pitanjima zaštite prava dece, što podrazumeva praćenje stanja dece u Srbiji kroz izradu godišnjeg istraživanja i izveštaja, analizu problema populacije ispod 18 godina i davanje konkretnih predloga i mera za njihovo rešavanje. Kroz svoj rad Savet za prava deteta sarađuje sa svim telima Vlade, ustanovama i organizacijama koje se bave decom, kao i sa nevladinim sektorom. Savet za prava deteta razmatra sve zakonske predloge koji su relevantni za decu i mlade i po potrebi upućuje primedbe i mišljenja.

Kao najznačajnija sistemska aktivnost Saveta izdvaja se izrada **Nacionalnog plana akcije za decu**, koji je usvojen 2004. godine i koji predstavlja strateški dokument Vlade Republike Srbije u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. godine. Nacionalni plan akcije za decu definiše program ključnih mera koje Vlada Republike Srbije mora preduzeti u interesu dece i mladog naraštaja. Strateški ciljevi koji se prema Nacionalnom planu akcije za decu trebaju ispuniti jesu: **smanjenje siromaštva dece** *(ovaj cilj se realizuje kroz socijalnu zaštitu u vidu različitih programa pomoći kao i kroz prevenciju efekata siromaštva odgovarajućim intervencijama u siromašnim sredinama, takođe, nastavljen je i proces transformacije institucija i unapređenja alternativnih oblika socijalne zaštite, a posebno unapređenje porodičnog smeštaja za decu bez roditeljskog staranja);* **kvalitetno obrazovanje za svu decu** (*na osnovu ovog cilja izdvajanja iz bruto društvenog proizvoda su povećana na 6% do 2011. Godine, čime je delimično dat odgovor osnovnom zahtevu za ostvarenje kvalitetnog obrazovanja za svu decu, kao i povećanje obuhvata dece kvalitetnim predškolskim vaspitanjem sa posebnim me-*

1 Fried, S., & Fried, P. (1998). Bullies & Victims: Helping Your Child Survive the Schoolyard Battlefield. New York: M. Evans and Company, page. 91.

rama za obuhvat dece iz neobuhvaćenih grupa); **bolje zdravlje za svu decu** (*ovaj cilj predviđa poboljšanje kvaliteta rada prenatalne zdravstvene zaštite, humanizovanje uslova porođaja, kao i stvaranje uslova za optimalan razvoj svakog deteta, a posebno jednakost u korišćenju zdravstvene zaštite kroz sprovođenje novih sistemskih zakona*); **unapređivanje položaja i prava dece ometene u razvoju** (*ovaj cilj obuhvata podizanje svesti u društvu o deci ometenoj u razvoju, o njihovim pravima i potrebama, kao i obezbeđivanje sveobuhvatne zdravstvene zaštite i kvalitetnog obrazovanja na osnovu čega se u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Republici Srbiji od 2009. godine počelo sa primenom inkluzivnog obrazovanja za decu ometenu u razvoju*); **zaštita prava dece bez roditeljskog staranja** (*ovaj cilj predviđa deinstitucionalizaciju zaštite dece i postepenu predominaciju primene oblika zaštite koji podrazumevaju život dece u porodičnom okruženju)*[2]; **jačanje kapaciteta zemlje za rešavanje problema dece** (*ovaj cilj predviđa pokretanje predloga u oblasti zakonodavne delatnosti, formiranje tela koja se bave pravima dece, izgradnju baze podataka o deci, kao i jačanje kapaciteta nevladinih organizacija za zaštitu prava deteta*), i za ovaj rad najvažniji cilj **zaštita dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja**.

Shodno strateškom cilju **zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja,** prema Nacionalnom planu akcije za decu ističe se potreba za uspostavljanje sveobuhvatnog sistema za zaštitu dece koji će biti u skladu sa načelima Konvencije o pravima deteta i poštovati princip najboljeg interesa deteta. Radi realizacije ovog strateškog cilja u Nacionalnom planu akcije za decu definisana su četiri specifična cilja:

1. Povećanje svesti i znanja stručnjaka, laika, ali i same dece, o pitanjima koja se odnose na prava dece na zaštitu od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja
2. Uspostavljanje efikasne, operativne multiresorke mreže za zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja
3. Usklađivanje zakonskog okvira za zaštitu dece sa Konvencijom o pravima deteta, Svet po meri deteta i drugim međunarodnim dokumentima koji se odnose na zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja
4. Izrada i usvajanje od strane Vlade sveobuhvatne Nacionalne strategije za zaštitu dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja

2 Prema podacima Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, u sistemu socijalne zaštite zbrinuto je približno 7.500 dece bez roditeljskog staranja. Najveći broj ove dece nalazi se pod starateljstvom srodnika, u institucijama za smeštaj je oko 1.700 dece, a u hraniteljskim porodicama blizu 3.000. U odnosu na 2004. godinu, kada je izrađen Nacionalni plan akcije za decu, povećao se broj dece u hraniteljskim porodicama, a smanjio broj dece u institucionalnom smeštaju.

POVEĆANJE SVESTI I ZNANJA STRUČNJAKA, LAIKA, ALI I SAME DECE, O PITANJIMA KOJA SE ODNOSE NA PRAVA DECE NA ZAŠTITU OD SVIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA, ZANEMARIVANJA, ISKORIŠĆAVANJA I NASILJA

Radi operacionalizacije **prvog specifičnog cilja** koji se odnosi na povećanje svesti i znanja stručnjaka, laika, ali i same dece, o pitanjima koja se odnose na prava dece na zaštitu od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja, izrađeno je više publikacija.[3]

Kada je u pitanju obučavanje stručnjaka koji rade sa decom, Ministarstvo prosvete i nauke je u saradnji sa Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Pedagoškim društvom Republike Srbije i Fakultetom za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju realizovalo program Edukacija školskih timova o prevenciji prestupničkog ponašanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama za predstavnike školskih timova iz šest stotina škola u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Kraljevu i Novom Sadu. Nastavnici učestvuju na seminarima koji su posvećeni tematici prevencije vršnjačkog nasilja, kao i naprednim radionicama u kojima savladavaju tehnike za razvijanje društvenih veština kod učenika. Pravosudni centar za obuku i stručno usavršavanje je tokom 44 seminara, kroz tri faze stručnog usavršavanja, izvršio obuku za oko pet hiljada polaznika (sudija, tužilaca, policajaca za maloletnike, stručnih lica organa socijalne zaštite, zavoda i ustanova za izvršenje zavodskih sankcija) koji postupaju u krivičnim predmetima za krivična dela iz člana 150. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.[4]

USPOSTAVLJANJE EFIKASNE, OPERATIVNE MULTIRESORSKE MREŽE ZA ZAŠTITU DECE OD ZLOSTAVLJANJA, ZANEMARIVANJA, ISKORIŠĆAVANJA I NASILJA

Drugi specifični cilj odnosi se na uspostavljanje efikasne, operativne multiresorke mreže za zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja. Radi realizacije navedenog cilja 2005. godine izrađen je i usvojen **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja**. Svrha navedenog protokola je da doprinese uspostavljanju efikasnog i koordinisanog postupka za zaštitu deteta koje je stvarna ili potencijalna žrtva zlostavljanja i zanemarivanja, čije

3 Priručnik Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja; publikacija Dečiji rad u Srbiji i vodič Eksploatacija dece, s posebnim osvrtom na Fakultativni protokol – nevladine organizacije „Centar za prava deteta“ i kancelarije Save the Children UK; Komplet propisa Prava deteta i maloletničko pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti, sastoji se od nekoliko svezaka – Konvencija UN o pravima deteta; publikacija Deca koja čekaju – izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja – nevladine organizacije „Centar za prava deteta“, beogradska kancelarija UNICEF-a i nevladina organizacija „Centar za prava deteta“; plakat Promovisanje dečijih prava iz Konvencije o pravima deteta Dečijeg fonda Ujedinjenih nacija UNICEF-a sa sedištem u Beogradu; edukativni plakat Nemoj da poveriš svoju budućnost oglasu – antitrafiking akcija nevladine organizacije „Astra“; plakat Spasimo decu od trgovine ljudima i priručnik Borba protiv trgovine decom – Save The Children UK i nevladine organizacije „Astra“, uz podršku ambasade Velike Britanije; plakati i manifesti sa sloganom: Uvek milom, nikad silom – Save the children UK.

4 Vidi šire: Nikač, Ž., Vasiljević, D., Gačević, G., Kekić, D., i drugi (2011): *Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje* – Zbornik. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, str. 29.

će smernice omogućiti adekvatnu intervenciju, oporavak i uslove za dalji bezbedan razvoj deteta. Obuka profesionalaca iz oblasti socijalne zaštite, pravosuđa, policije, obrazovanja i zdravstva za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, realizovana je u 2007. godini, kroz pet regionalnih dvodnevnih seminara, na kojima se okupilo oko 150 profesionalaca iz svih relevantnih organa i službi u lokalnim zajednicama na području koje obuhvata petinu teritorije Republike Srbije. U Opštem protokolu predviđeno je donošenje posebnih protokola za relevantna ministarstva, u kojima će se dodatno razraditi specifični postupci i mere u skladu sa nadležnošću.

U skladu sa osnovnim principima i smernicama iz Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike 2006. godine donelo je **Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja**. Kao osnovni ciljevi ovog Posebnog protokola ističu se: *unapređenje dobrobiti dece u ustanovama socijalne zaštite kroz sprečavanje i zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja; obezbeđivanje da svi preduzeti postupci i odluke, tokom celog procesa, budu u najboljem interesu deteta; obezbeđivanje podrške stručnjacima u sprovođenju postupka sprečavanja, i zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite.* Predviđa se i posebna edukacija stručnjaka kroz osposobljavanje za adekvatno vođenje procesa za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite. Ovaj protokol takođe detaljnije određuje proces zaštite dece kroz formiranje stručnih timova za zaštitu dece od nasilja.

Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja donelo je Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije 2006. godine. Svrha ovog Posebnog protokola je da ovlašćenim službenim licima pruži smernice kako da postupaju u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja maloletnih lica. Kao ciljevi protokola navode se: *obezbeđivanje da svi preduzeti postupci, mere, radnje, aktivnosti i donete odluke, tokom prethodne istrage, krivičnog ili prekršajnog postupka, kao i procesa zaštite, budu u najboljem interesu maloletnih lica; obezbeđivanje stručne i efikasne pomoći iz domena unutrašnjih poslova ostalim činiocima u procesu zaštite maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja; unapređenje procesa rada ovlašćenih službenih lica, u cilju hitnog i humanog postupanja prema maloletnim licima.* Programom stručnog usavršavanja policijskih službenika Ministarstva unutrašnjih poslova propisana je obavezna obuka ovlašćenih službenih lica za primenu Posebnog protokola koja se sprovodi u cilju razvoja i održavanja specifične kompetencije službenika policije, odnosno osposobljavanja za razumevanje pojave, postupanje i vođenje procesa zaštite maloletnih lica od zlostavljanja i/ili zanemarivanja.

Posebnim protokolom za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, koje je izradilo Ministarstvo prosvete i nauke 2007. godine, detaljnije se razrađuje interni postupak u situacijama sumnje ili dešavanja nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. On je dostavljen svim obrazovno-vaspitnim ustanovama u Srbiji početkom 2008. godine. Posebni protokol pruža i okvir za preventivne aktivnosti i vodi ka unapređenju standarda za zaštitu učenika. U Posebnom protokolu su predstavljene preventivne aktivnosti i definisane procedure u zaštiti dece od nasilja, u kojima je precizirana uloga svih koji su uključeni u život i rad obrazovno-vaspitne ustanove. Prema Posebnom protokolu svaka

obrazovno-vaspitna ustanova formira tim za zaštitu dece od nasilja.

Ministarstvo pravde je 2009. godine izradilo **Poseban protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja**. Od ciljeva navedenih u ovom Protokolu, izdvajamo: *doprinos unapređenju dobrobiti maloletnih lica kroz suzbijanje zlostavljanja i zanemarivanja; dorpinos obezbeđivanju da sve preduzete mere, radnje, aktivnosti i odluke donete tokom sudskih postupaka budu u najboljem interesu malolentih lica; obezbeđivanje stručne i efikasne pomoći pravosudnih organa ostalim nosiocima javne vlasti i drugim subjektima u procesu zaštite maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja i drugi*. Ovim protokolom se takođe predviđa obuka nosilaca pravosudnih funkcija (sudija, javnih tužilaca, zamenika javnih tužilaca i drugih) kroz organizovano sticanje i usavršavanje teorijskih i praktičnih znanja i veština potrebnih za samostalno, stručno i efikasno vršenje pravosudne dužnosti, kao i postupak zaštite maloletnih lica.

Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja donet je od strane Ministarstva zdravlja Republike Srbije 2009. godine. Svrha Posebnog protokola je da zdravstvenim radnicima i zdravstvenim saradnicima pruži smernice kako da postupaju u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece i mladih koristeći osnovne smernice Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Posebni protokol je fokusiran na specifične postupke i mere koje sprovode zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici. Kao specifični ciljevi ovog Posebnog protokola navode se: *informisanje zaposlenih u ustanovama zdravstvene zaštite o postupku u slučaju sumnje da je dete žrtva zlostavljanja i zanemarivanja ili da to može postati; uspostavljanje efikasne procedure zbrinjavanja deteta (otkrivanje, dijagnostika, tretman, dokumentacija i evidencija) u slučajevima sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje; definisanje postupaka zaštite deteta od daljeg zlostavljanja i zanemarivanja; uspostavljanje jedinstvenog sistema evidencije o slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece; unapređenje dobrobiti dece kroz sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja; rehabilitacija zlostavljane i zanemarivane dece.*

Multiresorni pristup se najbolje razvija i implementira kroz izradu *lokalnih planova akcija za decu*. U procesu izrade lokalnih planova akcije za decu, nadležni organi opštine detaljno analiziraju položaj dece i porodica u svojoj sredini, identifikuju ugroženu decu i uzroke njihove isključenosti. Na osnovu ove analitičke osnove nadležni organi opštine izrađuju konkretne razvojne planove, koji predviđaju preusmeravanje lokalnih budžetskih sredstava za potrebe dece i razvijanje kapaciteta lokalnih samouprava i odgovarajućih službi. Posebno se može smatrati značajnim to što su lokalni planovi, osnivanjem međusektorskih saveta, podstakli saradnju između različitih institucija, nevladinog sektora i lokalne samouprave, što zapravo predstavlja preduslov za unapređenje položaja dece.

Saradnja policijskih službenika sa predstavnicima socijalne zaštite i Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima kao i sa predstavnicima obrazovno-vaspitnog sistema, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i pravosuđa, prema *Uputstvu o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima* (2006) predstavlja još jedan vid multiresornog pristupa u zaštiti nasilja nad decom. Formiranje lokalnih mreža i skloništa za zaštitu žrtava od nasilja od strane vladinih i nevladinih organizacija predstavlja važan faktor u zaštiti dece od nasilja.[5]

5 Još neke institucije koje pomažu multiresorskoj mreži pri prevenciji nasilja jesu i **Zaštitnik**

USKLAĐIVANJE ZAKONSKOG OKVIRA ZA ZAŠTITU DECE SA KONVENCIJOM O PRAVIMA DETETA, SVET PO MERI DETETA I DRUGIM MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA KOJI SE ODNOSE NA ZAŠTITU DECE OD ZLOSTAVLJANJA, ZANEMARIVANJA, ISKORIŠĆAVANJA I NASILJA

Kada je u pitanju **treći specifični cilj** koji se odnosi na usklađivanje zakonskog okvira za zaštitu dece sa Konvencijom o pravima deteta i drugim međunarodnim dokumentima koji se odnose na zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja, donesen je veći broj zakona, i to: Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2003); Porodični zakon (2005); Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2006); Krivični zakonik (2006); Zakonik o krivičnom postupku (2009); Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2005); Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (2006); Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002); Zakon o policiji (2005) i Zakon o radu (2005).

IZRADA I USVAJANJE OD STRANE VLADE SVEOBUHVATNE NACIONALNE STRATEGIJE ZA ZAŠTITU DECE OD SVIH OBLIKA ZLOSTAVLJANJA, ZANEMARIVANJA, ISKORIŠĆAVANJA I NASILJA

Četvrti specifični cilj Nacionalnog plana akcije za decu, u okviru strateškog cilja zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja, odnosi se na stvaranje Nacionalne strategije za zaštitu dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja. Multisektorska radna grupa formirana od strane Ministarstva rada i socijalne politike, uz učešće predstavnika relevantnih ministarstava, kao i nevladinog sektora, sačinila je 2005. godine **Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja**. U dokumentu su prikazani rezultati mera razvoja i aktivnosti na sprečavanju i zaštiti dece od nasilja, koji su preduzeti do tada. Konstatuje se da je napravljen značajan pomak, naročito u zakonodavnoj oblasti zaštite od nasilja. Međutim, zaključak je da se mreža službi i usluga koje treba da omoguće ostvarivanje donetih propisa u praksi, još uvek nalazi u fazi pilot projekata ili su zavisni od međunarodnih donacija, bez garancija za održivi razvoj. U dokumentu se kao poseban problem navodi neujednačenost znanja i veština stručnjaka u raznim sektorima, nedovoljna koordinacija među postojećim službama kao i njihova neujednačena teritorijalna raspoređenost. Kao polazna osnova za dalje aktivnosti navodi se neophodnost sistematskog planiranja razvoja službi i obuke kadrova da bi se ovakve neravnopravnosti u dostupnosti i kvalitetu zaštite od nasilja izbegle. Postalo je jasno da dalji razvoj sistema za sprečavanje i zaštitu od nasilja nije moguć bez uspostavljanja jedinstvenog sistema evidencije podataka o nasilju i praćenju efekata mera i programa koji se sprovode.

Na osnovu smernica iz Polaznog okvira, tri godine kasnije izrađena je **Na-**

---

prava građana (koji se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih sloboda) i **SOS Dečja linija,** koju su 2005. godine formirali Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Narodna kancelarija predsednika Republike Srbije, Fondacija princeze Katarine Karađorđević i Telekom Srbija.

cionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja koju je Vlada Republike Srbije usvojila 25. decembra 2008. godine. U ovom dokumentu napravljena je sveobuhvatna analiza postojeće situacije, i na osnovu toga izdvojeni su problemi u prevenciji i zaštiti dece od nasilja koje treba rešavati. Na osnovu podataka iz opisa i analize stanja o nasilju nad decom u Republici Srbiji, izdvojenih prioritetnih problema istaknuta su dva opšta strateška cilja:

1. Razvoj bezbednog okruženja u kome će biti ostvareno pravo svakog deteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja,

2. Uspostavljanje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

Opšti strateški ciljevi razrađeni su kroz specifične ciljeve i mere koje vode ostvarenju tih opštih ciljeva. S obzirom na to da se prevencija i zaštita dece od nasilja može uspešno sprovoditi samo u partnerstvu svih sektora društva – državnih institucija, međunarodnih i domaćih nevladinih udruženja, organa lokalne samouprave, naučnih institucija, javnih glasila i sredstava javnog informisanja, u dokumentu se izričito navodi neophodnost da se u proces sprovođenja Strategije uključe svi relevantni sektori. Koordinativnu funkciju u tom procesu prema Strategiji ima Savet za prava deteta Vlade.

PREVENTIVNE AKTIVNOSTI MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA U OBLASTI ZAŠTITE DECE OD NASILJA

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, u cilju profesionalnog, etičkog i na zakonu zasnovanog postupanja policije prema maloletnim licima, donelo je dva bitnija dokumenta, a to su: **Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja** i **Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima**.

U sedištu Ministarstva unutrašnjih poslova, u okviru Uprave kriminalističke policije, od 2006. godine prvi put je uvedena posebna organizaciona jedinica – Odsek za prevenciju i suzbijanje maloletničke delinkvencije, u čijoj nadležnosti je praćenje i analiza stanja i kretanja maloletničkog prestupništva i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, pružanje stručne pomoći u primeni policijskih ovlašćenja prema maloletnicima, organizacija i unapređenje funkcionisanja rada propisivanjem jedinstvenih standarda i procedura, kao i permanentno stručno usavršavanje policijskih službenika, raspoređenih u 27 područnih jedinica – policijskih uprava, sa 109 policijskih stanica – jedinica nadležnih za teritoriju jedne opštine. Poslove prevencije i suzbijanja maloletničke delinkvencije i zaštite dece od svih oblika nasilja po pravilu obavljaju policijski službenici posebno osposobljeni za rad sa maloletnicima.

Imajući u vidu činjenicu da su uloga i zadaci policijskih službenika u prevenciji i suzbijanju maloletničke delinkvencije i nasilja nad decom posebno složeni, u saradnji sa UNICEF-om organizovana je dodatna obuka policajaca posebno osposobljenih za rad sa maloletnicima, sa ciljem unapređenja postojećih i sticanja novih profesionalnih znanja, stavova i veština zasnovanih na savremenim etičkim i psihološkim standardima u radu sa maloletnicima. Kao rezultat ove serije treninga,

pripremljen je i publikovan priručnik „*Deca i policija – Psihološki i etički aspekti uspostavljanja odnosa poverenja i saradnje između policije i dece u kontaktu, odnosno sukobu sa zakonom*“.

Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji s drugim ministarstvima, a posebno Ministarstvom prosvete i nauke, učestvuje u sprovođenju preventivnih akcija i programa namenjenih zaštiti dece i maloletnika od svih oblika nasilja i kriminala, kao što su: *„Školski policajac – prijatelj i zaštitnik dece“ „Škola“, „Centralna akcija pojačane kontrole saobraćaja selektivnog sadržaja – Škola“, „Akcija pojačane kontrole zabrane prodaje i točenja alkoholnih pića maloletnicima“, „Preventivna delatnost kod školske dece i omladine“ i „Droga je nula – život je jedan*“.[6]

PROJEKAT „ŠKOLSKI POLICAJAC – PRIJATELJ I ZAŠTITNIK DECE“

Projekat „***školski policajac***“ u Republici Srbiji otpočeo je sa realizacijom početkom 2002. godine, kao platforma za poboljšanje ukupne bezbednosti u školama. Praćenjem stanja bezbednosti u jednom broju škola, uglavnom u urbanim sredinama, uočene su različite pojave koje su na neposredan ili posredan način ometale obrazovni proces i ugrožavale bezbednost učesnika u ovom procesu.

Rad na projektu „***školski policajac***“ u Republici Srbiji odvijao se u **četiri faze,** koje su se realizovale sukcesivno.

- U ***prvoj fazi*** realizacije projekta definisani su problemi i osmišljena platforma za dalje delovanje.
- U ***drugoj fazi*** vršena je izrada programa i realizacija edukativnih seminara za direktore i stručne saradnike u školama, policijske službenike i oficire zadužene za koordinaciju rada u okviru polcijskih uprava.
- U ***trećoj fazi*** započelo se sa uvođenjem *školskih policajaca* u škole, praćenjem i analiziranjem njihovog rada.
- ***U Četvrtoj fazi*** sprovedeno je analiziranje postignutih rezultata u radu i iniciranje šire akcije koja bi za rezultat imala realizaciju ovog projekta na celokupnoj teritoriji Republike Srbije.[7]

Primarni cilj projekta je podizanje nivoa bezbednosti učenika u školama i nesmetano odvijanje obrazovnog procesa. Sekundarni cilj je podizanje nivoa bezbednosne kulture, poverenja građana u policiju i poboljšanje saradnje građana i policije.

Zadaci *školskog policajca* su usmereni na prikupljanje podataka o pojavama koje ugrožavaju bezbednost učesnika u obrazovnom procesu, analizu podataka, blagovremeno informisanje nadležne linije rada, predstavnika škola, lokalne zajednice i preduzimanje adekvatnih mera za otkalnjanje izvora ugrožavanja bezbednosti učesnika u obrazovnom procesu. *Školski policajci* su dužni da pristupe intervencijama samo onda kada je to stvarno neophodno u cilju zaštite učenika i

6 Nikač, Ž., Vasiljević, D., Gačević, G., Kekić, D., i drugi (2011). *Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje* – Zbornik. Kriminalističko-policijska akademija. Beograd, str. 39

7 Bošković, G. i Simić, B. (2004), „*Iskustva u realizaciji projekta, školski policajac- prijatelj i zaštitnik dece*“, „Bezbednost” br.5, Beograd, str. 762.

imovine škole.

Na osnovu izvršene analize prijema *školskih policajca* u školama i upoznavanja sa učenicima, nastavnim osobljem i roditeljima, neposrednih razgovora predstavnika Ministarstva prosvete i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije sa predstavnicima škola, *školskim policajcima* i rukovodećim radnicima iz policijskih uprava zaduženim za njihov rad, kao i dostavljenih mesečnih izveštaja o njihovom dosadašnjem radu, možemo konstatovati sledeće:

- Da je projekat pod nazivom „***školski policajac***", u školama u kojima je izvršena njegova inplementacija pozitivno ocenjen, kako od strane direktora, nastavnog osoblja, tako i od strane samih učenika i njihovih roditelja;
- Da *su školski policajaci* veoma dobro upoznati sa učenicima, nastavnim osobljem škola i roditeljima učenika;
- Da su *školski policajaci* dobro upoznati sa bezbednosnom problematikom u školama za koje su odgovorni, o čemu su redovno informisali neposredne starešine i rukovodstvo škola;
- Da su ostvareni značajni rezultati u odnosu na period pre uvođenja *školskih policajaca* u vezi sa zaštitom učenika, nastavnog osoblja i imovine škola;
- Da je u znatnoj meri smanjen broj krivičnih dela krađa, oduzimanja opreme, novca, odeće i obuće od učenika;
- Da su postignuti značajni rezultati u otkrivanju i sprečavanju rasturanja opojnih droga na području škola, i u njihovoj neposrednoj okolini;
- Da su *školski policajci* u velikom broju slučajeva preventivno delovali na sprečavanju tuča, kako između učenika iz samih škola, tako i između većih grupa učenika iz različitih škola;
- Da su iz kruga škola udaljena nepozvana lica koja su u periodu pre uvođenja *školskih policajaca* ometala nastavu, uznemiravala učenike i nastavno osoblje, oštećivala imovinu škole i slično;
- Da je na proslavama maturskih večeri ili prilikom odlazaka na ekskurzije u znatnoj meri smanjeno konzumiranje alkoholnih pića u većim količinama od strane učenika, što je najčešće bio uzrok masovnih tuča i uništavanja imovine;
- Da je problem zamene *školskih policajaca* u slučaju bolesti ili dužeg odsustvovanja, pored uključivanja vođa sektora, blagovremeno rešavan angažovanjem rezervnih *školskih policajaca*.[8]

Iz gore navedenog nameće se zaključak da je projekat „školski policajac" ostvario značajne rezultate na postizanju povoljnijeg stanja bezbednosti u školama u kojima se primenjuje.

8 Ibid.

PROGRAM „ŠKOLA BEZ NASILJA“

Realizacija programa prevencije „**Škola bez nasilja**“ započela je 2005 godine od strane Ministarstva prosvete i nauke u partnerstvu s UNICEF-om, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom rada i socijalne politike, Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Savetom za prava deteta Vlade Republike Srbije. Realizaciji projekta se naknadno priključilo i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Projekat je namenjen sprečavanju i smanjenju nasilja nad djecom i među decom i mladima i pružanju konkretnih znanja o tome kako se problem nasilja može rešiti učenjem tehnika ponašanja i procedura u prevazilaženju konflikta.[9]

Trenutno, program se sprovodi u 251 školi širom Srbije. Programom je obuhvaćeno više od 210.000 učenika i 15.000 odraslih iz 64 mesta u Srbiji. Konkurs za škole koje žele da se uključe u program stalno je otvoren, a uključivanje novih škola odvija se svakog polugodišta u skladu sa finansijskim mogućnostima. Izbor prijavljenih škola obavlja se na osnovu prijava škola, geografske distribucije, raspoloživih sredstava te kapaciteta škole i lokalne zajednice.

Program „**Škola bez nasilja“** sprovodi se kroz četiri sadržinske komponente, a to su:

- **Istraživačka komponenta** (*istraživanje iskustava i stavova svih u školi o nasilju, obrada i prezentacija rezultata nastavnicima, deci, roditeljima i lokalnoj zajednici*);
- **Edukativna komponenta** (*obuka nastavnika i školskog osoblja o nasilju, veštinama konstruktivne komunikacije, kao i otvorenog dijaloga među decom i odraslima, o upravljanju konfliktima, o preventivnoj ulozi školskih pravila i restitucije tj. nadoknadi štete, o pozitivnoj disciplini, o konstruktivnoj intervenciji, o formiranju unutrašnje zaštitne mreže u školi*);
- **Vršnjačka komponenta** *(rad sa decom-vršnjacima na prepoznavanju i otkrivanju, nasilja, vršnjačkoj zaštiti i „nasilnika“ i „žrtava“, izgradnji uzajamnog poverenja i smanjenju nasilnog ponašanja među vršnjacima)*;
- **Komponenta porodica/mediji/lokalna zajednica** *(promocija uzajamne saradnje, i mobilisanje javnosti za izgradnju savezništva i aktivno delovanje na smanjenju nasilja u zajednici).*

Primena programa i trajna ugradnja u Školski program rada (školski kuri-

9 Rezultati početnog istraživanja sprovedenog 2006. godine od strane Instituta za psihologiju uz podršku beogradske Kancelarije UNICEF-a u pedeset osnovnih škola na teritoriji Republike Srbije, u okviru pomenutog projekta, u kojem su učestvovali učenici od trećeg do osmog razreda i kompletno osoblje škola (26.947 učenika i 3.397 odraslih), pokazuju da je nasilno ponašanje veoma prisutno u školama. Rezultati potvrđuju da je 64% učenika bar jednom, u poslednja tri meseca, lično doživelo nasilje vršnjaka. Najzastupljenije je verbalno nasilje – vređanje, davanje pogrdnih imena, ismevanje, zatim ogovaranje, širenje laži i socijalna izolacija, a potom fizičko nasilje. Nasilnom ponašanju nastavnika izloženo je gotovo svako treće dete u Srbiji. Značajan broj dece je i fizički kažnjavan, čak 17% učenika izjavljuje da ih je nastavnik bar jednom u poslednja tri meseca udario, povukao za kosu ili uši, dok je 8% učenika navelo da im je neko od nastavnika pretio.

kulum) traje najmanje jednu školsku godinu.

Takođe u okviru projekta „**Škola bez nasilja**“ oformljeni su vršnjački timovi za podršku u prevenciji nasilja, a jedan od glavnih zadataka vršnjačkog tima je da učenici nauče da ne podržavaju nasilje i da ga, ukoliko je to moguće spreče. Učenici koji su članovi vršnjačkog tima prolaze kroz obuku u okviru radionice prevencije nasilja.

ZAKLJUČAK

Postojeći podaci ukazuju na trend povećanja vršnjačkog nasilja među decom i mladima, koje poprima sve različitije forme i postaje sve surovije i brutalnije. Nasilni incidenti u školama, kao i povećana svest o razmeri posledica koju vršnjačko nasilje prouzrokuje, iznedrile su potrebu za ozbiljnijim pristupom ovom problemu od strane svih nadležnih državnih institucija. U Republici Srbiji učinjeni su značajni koraci ka stvaranju institucionalnih mehanizama za prevenciju nasilja nad decom. Usvajanjem *Nacinalnog plana akcije za decu* definisana je opšta politika i program ključnih mera za period do 2015. godine, koje Vlada Republike Srbije mora preduzeti u interesu dece. Drugi strateški dokument u prevenciji vršnjačkog nasilja predstavlja Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja koju je Vlada Republike Srbije usvojila 2008. godine. Međutim i pored postignutih pozitivnih rezultata, potrebno je ulaganje dodatnih napora u oblasti edukacije javnosti kako da se suoče sa nasiljem nad decom, kao i povećanje svesti o prisutnosti nasilja u školama. Neophodno je i dalje razvijanje multiresorske mreže za prevenciju nasilja nad decom, kao i ulaganje napora za razvijanje centralnog informacionog sistema za prikupljanje podataka o nasilju nad decom.

LITERATURA

1. Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade (2009). Službeni glasnik RS, 7/09.

2. Fried, S., & Fried, P. (1998). *Bullies & Victims: Helping Your Child Survive the Schoolyard Battlefield.* New York: M. Evans and Company

3. Gašić-Pavišić, S. (2004). *Mere i programi prevencije nasilja u školi, Zbornik 36.* Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

4. Nacionalni plan akcije za decu. (2004). Beograd: Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije.

5. Nacionalna strategija za mlade (2008). Službeni glasnik RS, 55/08.

6. Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja. Službeni glasnik RS, 122/08.

7. Nikač, Ž., Vasiljević, D., Gačević, G., Kekić, D., i drugi (2011). *Nasilje u*

školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje – Zbornik. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.

8. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

9. Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti malolentih lica od zlostavljanja i zanemarivanja. (2012). Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova.

10. Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja. (2006). Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.

11. Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. (2007). Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije.

12. *Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja.* (2009). Beograd: Ministarstvo pravde Republike Srbije.

13. *Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.* (2009). Beograd: Ministarstvo zdravlja Republike Srbije.

14. Simić, B., Bošković, G. (2004) Iskustva u realizaciji projekta, školski policajac – prijatelj i zaštitnik dece, Bezbednost br. 5, str. 761–775.

15. UNICEF Beograd. (2007). *Stanje dece u Srbiji.* Beograd: Publikum, Beograd.

RESUME:

Besides the risk factors that affect at the increasing violence against children, which are identical for all societies, political, economic and social crisis in the last two decades in the Republic of Serbia, caused an increased risk of exposure of children to violence. More frequent violent incidents in educational institutions in the Republic of Serbia pointed to the insufficient development of systemic bullying prevention mechanisms, as well as necessity to respond to the problem of violence against children. The first strategic step to prevent violence among children has been made with the adoption of the National Plan of Action for Children which defines the key measures that Government of the Republic of Serbia must undertake in the interests of children until 2015. As part of operationalization of objectives of the National Plan of Action for Children, General Protocol for the Prevention of Child Abuse and Neglect was adopted, and in accordance with its basic principles and guidelines, specific protocols for relevant ministries was adopted. Authorities of the Republic of Serbia have started the process of creating multi-sectoral

network for the protection of children from violence. The best way to develop and implement multi-sectoral approach is through the development of Local Plans of Action for children. In the process of developing of Local Plans of Action for Children, the competent authorities of the municipality analyze in detail the situation of children and families in their communities, to identify vulnerable children and the causes of their exclusion. Based on this analytical basis the competent authorities of the municipality developing specific plans, which provide for redirection of local budget funds for the needs of children and for the raising the capacity of local governments and relevant departments. Another strategic document in the prevention of bullying is the National Strategy for prevention and protection of children from violence adopted by the Government of the Republic of Serbia in 2008. Since that the prevention and protection of children from violence can be successfully implemented only in a partnership of all sectors of society - government institutions, international and local NGOs, local government bodies, academic institutions, the press and the media, this document specifically points out the need of involving all relevant sectors in the process of implementing strategies of prevention and protection of children from violence. Coordinative function in this process according to the Strategy has a Council for Children's Rights.

KUDA VODI VRŠNJAČKO NASILJE – MALOLETNIČKA DELINKVENCIJA, POJAM I KARAKTERISTIKE

mr Željko Mojsilović
zmojsilovic@pregovarac.rs
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd
Nevena Gavrić, mr
ngavric@pregovarac.rs
Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Apstrakt: Svi znamo za onu staru izreku „Na mlađima svet ostaje“. Da bi u tom svetu društvo zdravo funkcionisalo i da bi razvijalo svoje potencijale, moramo da obratimo posebnu pažnju na razvoj mladih. A baš u toj bazi postoje klice koje prete da dezintegrišu normalno socijalno ponašanje. Te klice jesu upravo jedan oblik devijantnog ponašanja a to je *maloletnička delinkvencija.* Ova pojava asocijalnog i devijantnog ponašanja predstavlja jedan od problema čije je rešavanje od ključnog značaja za jedan tok društvenog razvitka koji bi bio opšte prihvaćen. Pa ako bismo već ovu društvenu pojavu tretirali kao jedan vid bolesti, onda moramo, da bismo primenili pravu terapiju, otkriti šta to dovodi do nastanka ovog neprihvatljivog ponašanja i u kojim to uslovima ono najlakše izlazi na videlo, kao i to koje će još varijable pospešiti njegovo „napredovanje“. Ovu nebezbednosnu pojavu moramo krajnje ozbiljno shvatiti jer smanjivanjem njene prisutnosti u svakodnevnici ljudskog življenja dajemo plodniji teren za napredak društva.

Ključne reči: maloletnici, delinkvencija, društvo, odgovornost, prevencija

UVOD

Sam pojam *delinkvencije* obično označava ukupnost u pravnom sistemu zabranjenih dela – delikata (kod nas su to krivična dela, prekršaji, privredni prestupi i disciplinske krivice). Možemo govoriti o maloletničkoj delinkvenciji užem i širem smislu. Tako pod *maloletničkom delinkvencijom u užem smislu* u SAD podrazumevaju ponašanja dece i maloletnika (uzrast 7–18 godina) koja su kažnjiva u krivičnim zakonima i koja bi, da su izvršena od punoletnih bila označena kao kriminalitet. Korišćenjem ovog izraza želi se izbeći žigosanje dece i maloletnika kao kriminalaca i izraziti shvatanje po kome su kriminalitet i delinkvencija po svojoj prirodi različiti. *Delinkvencija maloletnika u širem smislu*, podrazumeva teškoće u vaspitanju i sitna kažnjiva dela mladih (kao neposlušnost, bekstva od kuće, iz škole, skitnja, opijanja i slično) koja se pojavljuju kao tipični „mladalački bunt protiv sveta odraslih“, ali su povezana i sa delinkvencijom u užem smislu. Za označavanje ovakvih ponašanja ranije se upotrebljavao termin preddelinkvencija, a u novije vreme se veoma insistira na njegovom napuštanju iz nekoliko razloga. Pre svega, u

odnosu na spoljni svet, nikakvog deliventnog ponašanja i nema a deca i maloletnici se upotrebom izraza preddelinkvent nepotrebno žigošu i tako olako guraju u delinkvenciju i kriminalitet.

Ono što zabrinjava jeste da danas u procvatu tehnologije, tehnike, a pre svega medija, imamo situaciju da se problem delinkvencije mladih sve teže suzbija i umanjuju se šanse za njegovo eliminasanje, ako uzmemo u obzir samo dinamiku razvitka pomenutih parametara i to da maloletnici prate tu ekspanziju. Inače dinamika međuljudskih odnosa polako beži iz okvira njihovog predviđanja, tako da se ono može prikazati kao tegla u kojoj se nalaze muve i gde pokušavamo da predvidimo njihov intenzitet i smer kretanja. Zato treba uvideti alarmantnost ovog problema i hitnost njegovog suzbijanja.

PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE MALOLETNIH DELINKVENATA

Pojam mladalaštva kao razdoblja u psihičkom razvoju čoveka nastao je u savremenom društvu. U dalekoj prošlosti, u primitivnim društvima mladalačko razdoblje označavalo je kraj detinjstva i ulazak u svet odraslih. Mlad čovek je tada preuzimao dužnosti ali i prava odraslih. U takvim se društvima anatomsko-fiziološka, pa i polna zrelost podudarala sa psihičkom i društvenom zrelošću. To je tada bilo moguće zbog relativno jednostavne organizacije društva. No danas, u savremenom društvu, život mladih je mnogo složeniji, pa činjenica da je mladi čovek anatomski i fiziološki zreo ne govori da je zreo i psihički, a osobito ne društveno, ili da je ekonomski osamostaljen. Zbog protivtečnosti u savremenom društvu, mladi se sve duže školuju kako bi se lakše mogli prilagoditi i obavljati što više poslova, pa time i mladalaštvo traje sve duže.

Različitim strukturama ličnosti pogoduju različiti varijateti kriminalnog ponašanja. Ličnost prihvata ona ponašanja koja odgovaraju već formiranoj strukturi ličnosti. Tako kod punoletnih delinkvenata imamo tendenciju za istovetnim oblicima kriminalnog ponašanja. Kod maloletnika, ona su različita i nestalna. Ipak, mladi, kao još nedovoljno oblikovane ličnosti, imaju znatno umanjenu odgovornost. Uviđanje povezanosti između sklopa osobina jednog maloletnika i njegovog kriminalnog ponašanja važno je zbog predviđanja njegovog ponašanja u budućnosti, jer se na preobražaj strukture ličnosti može uticati. Cilj – što uspešnija socijalna integracija.

Na putu razvoja ličnosti svaka individua prolazi kroz razne faze. Jedna od faza koja je najrizičnija jeste *doba adolescencije*, doba kada mladi upoznaju sebe, i tu se javlja želja za iskazivanjem odnosno dolazi do izražaja njihova radoznalost. Taj segment života jedinke uključuje i zelju za isticanjem, uvažavanjem, samopotvrđivanjem, iskušavanjem svojih snaga i mogućnosti, upuštanje u pustolovine, „teranje inata svetu koji je okružuje“, želja za osvetom. U pokušaju da ostvare svoje ciljeve, mladi dolaze u sukob sa ljudima iz okruženja i dolazi do ispoljavanja agresije prema njima. Isto tako ovaj period karakteriše i preterana senzibilnost koja se ispoljava kroz emocionalnu nestabilnost, razdražljivost, uznemiranost kao posledicu „odbačenosti“, osujećenosti, inferiornosti, potištenosti, ljubomore i slično. Nošeni tim osećanjima mladi se skrivaju u „svoj“ svet i traže vršnjake slične sebi koji ih mogu „razumeti“, ili žele da se priključe nekoj grupi koja, svojim pona-

šanjem, sebe stavlja u red društveno neprihvatljivim. Među raznim psihološkim osobinama ličnosti koje se najčešće povezuju sa delinkvencijom jesu: inteligencija, emocionalna stabilnost i motivacija.

UTICAJ GRUPE NA PONAŠANJE MALOLETNIKA

Uporedo sa unutrašnjim procesom potvrđivanja vrši se i uvršćivanje maloletnika u društvo i društveni život. U psihilogiji se ponekad ističe da prvi motiv druženja nastaje iz maloletnikove potrebe da se nekom „ispovedi“, da mu poveri svoje intimne doživljaje i tajne. Javlja se potreba za druženjem sa vršnjacima, što dovodi do spontanog udruživanja u omladinske grupe. Život u grupi počinje da vrši odlučujući uticaj na formiranje maloletnikove ličnosti, na njegovo ponašanje, stavove, način reagovanja, dolazi do prihvatanja određenih vrednosti i ideala, a time i opšteg potčinjavanja društvenim standardima ponašanja grupe. U ovom uzrastu javlja se u ličnosti maloletnika jedno ambivalentno stanje. S jedne strane, on oseća i izražava izraziti otpor prema autoritetu roditelja, otpor prema kućnim, školskim, javnim društvenim obavezama i normama ponašanja, a s druge strane, red i norme koje postavlja grupa vršnjaka priznaje bez diskusije i izvršava ih slepom odanošću i poslušnošću. Bez pogovora se podvrgava i potčinjava najstrožim, često vrlo rigoroznim propisima društvene discipline koja mu nameće izbor drugova. Uz to, s velikim oduševljenjem se zalaže za ostvarivanje ciljeva koje grupa kojoj pripada postavlja, čime na nov i drugačiji način počinje da shvata društvenu odgovornost. Članovi grupe, čak i kada prema pojedinačnim kvalitetima inteligencije nisu oštećeni, ni u značajnijoj meri sugestibilni, mogu postati lakoverni i povodljivi. Pripadnost grupi često pruža doživljaj važnosti i bitnosti.[1]

S obzirom na psihofizičke karakteristike mladih devijanata i izvesnu nesigurnost koje one sobom nose, maloletnk je sklon da vrlo rado autoritet roditelja zamenjuje autoritetom vođe grupe, kome se onda slepo i ropski pokorava, čime se ponekad ispoljava i svojevrsna psihička kompenzacija. Ovo udruživanje maloletnka u grupe moguće je, u jednoj dobro organizovanoj sredini, kanalisati i usmeravati na upražnjavanje pozitivnih aktivnosti i ostvarenje društveno priznatih ciljeva. Međutim, u manje kontrolisanim uslovima dolazi do izražaja udruživanje maloletnika u razne manje ili veće grupe koje ispoljavaju devijacije u ponašanju.

Razlozi udruživanja u grupe su:

1. Druženje sa dobrim drugovima, koji se međusobno vole i spremni su da jedni drugima pomognu, čak i takve grupe su vidno obeležene i određenim odnosima na nivou koordinacije, naročito hijerarhije, subordinacije, uz postojanje konkurencije među članovima grupe.
2. Unutar grupe dete ili maloletnik ima priliku da „nadoknadi“ nedostatak pažnje u porodici, da potpuno ili delimično nadomesti ljubav i emocije koje mu nedostaju, te da iz tog „sekundarnog izvora“ napajanja emotivnom i faktičkom sigurnošću ostvari razne druge potrebe koje ne može efikasno ili potpuno da pribavi „primarnim izvorom“.

---

1 Janković, B.: “Personalne karakteristike juvenilnih delinkvenata u okviru pravne regulative“, Engrami vol. 33,

januar–mart 2011, br. 1, Beograd, 2011, str. 73.

3. Težnja za rastom sopstvene moći koju svako dete i maloletnik nosi u sebi i koji kao pripadnik grupe može evidentno realizovati u njenom okviru i shodno pravilima koja se formulišu u grupi.
4. Instinktivno-nagonski razlozi, jer zahvaljujući družini dete odnosno mladić može da zadovolji raznovrsne potrebe svoga doba, koja predstavlja period konstantnog sazrevanja i odrastanja. Pored toga, težnja za čvrstim pripadanjem grupi je najverovatnije još jedan „ostatak" pradavnih vremena čovekove „borbe sa prirodom", kroz pripadanje prvo čoporu, kasnije hordi, potom družini... u stalnom evolucionom kretanju.
5. Grupa (družina) vrlo efikasno oslobađa od osećaja krivice, svojevrsnim kolektivnim odobravanjem, čime se sprečava ili ublažava inhibicija do koje bi moglo doći dejstvom griže savesti odnosno kajanjem.
6. U okviru grupe dete, odnosno maloletnik stiče status, nastoji da sačuva status u kome se nalazi, ili unapređuje postojeći status napredujući u grupnoj hijerarhiji. Deca, odnosno maloletnici u grupi stiču onaj status koji im direktno ili indirektno nedostaje u nekim konvencionalnim grupama, na primer školi, školskim organizacijama...
7. Pripadništvo grupi omogućava lakše i sistematičnije usvajanje određenih kriminalnih sadržaja.
8. Pripadništvo grupi „oslobađa" pojedinca od potrebe da poseduje sopstvene stavove, kako etičke, odnosno moralnovrednosne, tako i kulturološke, intelektualne...
9. S jedne strane pripadništvo grupi neminovno razvija osobene stilove komuniciranja među članovima grupe, a s druge strane to pripadništvo utiče i na olakšanje međusobne komunikacije unutar grupe, što samo po sebi, naročito kada su u pitanju mladi, koji se tradicionalčno žale na „otežanu" komunikaciju sa odraslima, može da bude jedan od motiva za formiranje grupe.

STAROSNA GRANICA KRIVIČNE ODGOVORNOSTI

Čovekov individualni „hod kroz vreme", tokom njegovog bivstvovanja neophodno podrazumeva prolazak kroz različita starosna doba, od ranog detinjstva, do mladosti, zrelog doba, poznijih godina i starosti, kao poslednje „etape" u biološkom i psihološkom razvoju svakog čoveka, čija se „životna staza" ne završi pre biološki projektovanog vremena. Starosno doba, odnosno uzrast ima veliki značaj u raznim socijalnim oblastima, pa tako ono presudno utiče na izbor „edukativnih modela" tokom razvoja ljudi, kao i načina njihove ukupne socijalizacije. Ono takođe ima značaj u izvršnju raznovrsnih obaveza koje se građanima nameću, kao što je, na primer, dužnost služenja vojnog roka. Ono može da predstavlja i uslov za sticanje određenih prava, kao što je, na primer, aktivno i pasivni biračko pravo i tome slično. Značaj uzrasta je veoma veliki, na primer, u građanskom pravu kada je reč o sticanju poslovne sposobnosti, ili u radnom pravu, u pogledu ispunjenja normiranih uslova za zaposlenje, kao i odlazak u penziju te sticanje drugih prava i obaveza iz domena opšte i individualne socijalne zaštite, ali je možda najupečatljiviji po svojim očiglednim i, po pravilu, dalekosežnim posledicama, normativni značaj starosnog doba u krivičnom pravu, kada se na osnovu toga određuje da li je

neko lice uopšte odgovorno za učinjeno krivično delo, koje mu se krivične sankcije mogu izreći, ukoliko je krivično odgovorno, koji će se tip krivičnog postupka voditi prema njemu, na koji će se način prema njemu izvršavati krivične sankcije, itd.

Prema članu 112 Krivičnog zakonika Republike Srbije[2], maloletnikom se smatra lice koje je navršilo 14, a nije navršilo 18 godina. Utvrđena su i dva, izuzetno značajna pitanja: gornja i donja starosna granica maloletništva, kao i podele unutar njih, te sistem krivičnih sankcija za maloletnika. Krivično odgovorni su učinioci krivičnih dela koji su u vreme izvršenja dela navršili 14 godina. U odnosu na njih se može voditi krivični postupak i mogu im se izricati krivične sankcije, ali su oba ova aspekta podvrgnuta određenim ograničenjem. U odnosu na njih se vodi poseban krivični postupak – postupak prema maloletnicima, a mogu im se izricati samo određene krivične sankcije. Prvo ograničenje je, dakle, iz domena krivičnog procesnog prava, a drugo iz oblasti krivično-materijalnog prava. Maloletnici se zakonom kategorišu na dve kategorije – *mlađe*, koji nisu navršili 16 godina (učinioci koji su u vreme krivičnog dela imali 14 godina ili bili stariji, ali nisu napunili 16 godina) i *starije*, koji nisu navršili 18 godina (učinioci koji su u vreme izvršenja krivičnog dela imali 16 godina ili bili stariji, a nisu napunili 18 godina). Procesno ograničenje postoji u odnosu na obe kategorije maloletnika, jer se, i prema mlađim, kao i u odnosu na starije maloletnike, vodi poseban krivični postupak – *postupak prema maloletnicima*, dok je materijalno ograničenje usmereno, u potpunosti, samo ka mlađim maloletnicima, dok se u odnosu na starije maloletnike mogu izricati kako vaspitne mere tako i posebna kazna – maloletnički zatvor. Granica od 14 godina, kao granica krivične odgovornosti i mogućnosti vođenja krivičnog postupka, uzeta je za naše uslove prema iskustvu da je to granica potpune psihičke nezrelosti nekog lica (zbog čega se nazivaju decom), ali praksa pokazuje da ova lica sve češće vrše krivična dela, pa čak i vrlo teška (ubistva), pa bi tako prema shvatanju Đ. Lazina, ukoliko se proceni da je pojava masovna i stalna, reakcija mogla biti smanjenje granice krivične odgovornosti lica ispod 14 godina ili utvrđivanje pokretne granice krivične odgovornosti (na primer, u rasponu od 10 do 14 godina), kada bi se u tim okvirima prema konkretnom slučaju utvrđivalo da li je lice krivično odgovorno ili nije.[3]

Na sledećoj tabeli je najbolje prikazano stanje maloletničke delinkvencije u Srbiji, koja pokazuje osuđena maloletna lica prema starosti i polu u periodu od 2004. do 2011. godine.[4] Možemo zaključiti da broj osuđenih lica opada, dok učešće ženskog pola oscilira u malim amplitudama. Što se tiče uzrasnog doba u kojem se počinilo krivično delo i osudilo, vidimo da je „najaktivnija“ starosna grupa od 17 godina tj. stariji maloletnici.

---

2 Videti: Ministarstvo pravde i državne uprave http://www.mpravde.gov.rs/lt/articles/zakonodavna-aktivnost/pozitivno-zakonodavstvo/krivicna-materija/

3 Videti više u: Škulić, M.:“Starosna granica krivične odgovornosti“, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2010.godina.

4 Videti: Tabela 2.

Tabela 1. *Izvor podataka: Republički zavod za statistiku*

	2004.		2005.		2006.		2007.		2008.		2009.		2010.		2011.	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће%	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Укупно	1.983	100,0	2.234	100,0	1.566	100,0	1.996	100,0	2.229	100,0	1.902	100,0	1.640	100,0	2.290	100,0
Мушкарци	1.891	95,4	2.128	95,3	1.495	95,5	1.901	95,2	2.120	95,1	1.808	95,1	1.538	93,8	2.145	93,7
Жене	92	4,6	106	4,7	71	4,5	95	4,8	109	4,9	94	4,9	102	6,2	145	6,3

FAKTORI KOJI UTIČU NA MALOLETNIČKU DELINKVENCIJU

Razni su faktori koji mogu da izvrše uticaj na pojavu ovog negativnog društvenog ponašanja i ono što je veoma bitno jeste da se njihov uticaj ne može posmatrati izolovano i jednoobrazno jer pri razvoju deteta odnosno maloletnika, kao i svake jedinke u društvu, nema pojedinačne i proste influencije okvira kroz koje, na putu svog odrastanja, prolazi svako dete. Ti okviri su pre svega porodica, pa zatim škola, vršnjaci, socijalno okruženje, mediji itd.

Porodica

Kako je porodična sredina od primarnog socijalno-psihološkog značaja za proces socijalizacije mlade ličnosti, može se opravdano dovoditi u vezu pojava negativnog ili delinkventnog ponašanja kod dece i maloletnika sa negativnim ili lošim uslovima života u mikrosocijalnoj sredini, koja je prva i najvažnija „društvena stepenica“ u formiranju i u uobličavanju emocionalnih, intelektualnih i voljnih komponenti mlade ličnosti; za porodicu se ističe i da predstavlja najvažniji faktor socijalizacije, posebno u periodu detinjstva. Maloletnička i dečija delinkvencija se mogu posmatrati i kao najteži oblik vaspitne zapuštenosti. A vaspitna zapuštenost često nastaje uz primenu pogrešnih metoda vaspitanja, usled toga što roditelji ili staratelji zanemaruju vaspitanje svog deteta – to se stanje ispoljava na taj način što zapušteno dete psihički zaostaje za svojim vršnjacima, pokazuje znake nezrelosti i ne obraća pažnju na svoju užu sredinu pa i na društvo uopšte. Takođe, deca i maloletnici koja žive u nesređenim porodičnim uslovima koji generišu psihičke ili psihosocijalne poremećaje, depresiju, anksioznost, napetost, veoma su podložni devijatnom ponašanju. Porodično stanje se u mnogim radovima označava kao jedan od ključnih kriminogenih faktora. Negativni uslovi u porodici po pravilu generišu raznovrsne psihičke i psihosocijalne poremećaje kod dece. Mnoga istraživanja su bila posvećena proučavanju tzv. „kriminalnih porodica“, za koje su delinkvencija

ili drugo „asocijalno ponašanje“ tipični iz generaciju u generaciju. Brojni autori ističu da zdrave „porodice“, odnosno porodice u kojima se stvara povoljna „klima“ za razvoj dece, imaju snažan preventivan uticaj u odnosu na delinkvenciju mladih. U tom se smislu insistira na stavu da harmonična i potpuna porodica najbolje doprinosi razvoju dece, te deluje da se ona ne upuštaju u delinkventno ponašanje.

Škola

Škola je posle porodice, najznačajnija socijalna skupina u koju dete ulazi. Za razliku od porodice, škola stavlja neprekdno i neposredno sve veće zahteve pred dete. Većina dece suočava se u školi sa svetom u kojem više nema povlašćenu poziciju koju su uživala u porodici. Ona se u školi neretko susreću i s vrednosnim sastavom koji se razlikuje od onog njegovih roditelja a ponekad im je čak i suprotan. Dete mora negovati veze s decom iz drugih porodica, od kojih su neke bolje, a neke lošije od njegove. Ono će možda i saznati da u porodicama nekih svojih drugova nije poželjno, a zapaziće da i nastavnik ponekad prema deci ima različit odnos, a da mu razlozi za to neće biti razumljivi. Nova okolina i novi problemi nastali ulaskom deteta u školu zahtevaju sposobnost prilagođavanja, koja je neretko odlučujuća za njegov dalji odnos prema školi i eventualnu pojavu devijantnog pa i delinkventnog ponašanja, više nego intelektualne osobine. Kako je školovanje značajan uvod za uspešnu afirmaciju u životu, život dece i omladine delinkventnog ponašanja često je opterećen različitim problemima koji, između ostalog, utiču na normalan tok njihovog školovanja. Poremećeni tok školovanja, neadekvatni odnos prema školskim i radnim obavezama, negativan stav prema školi kao instituciji, i pomanjkanje radnih navika oslikavaju se na razne načine, te se tok školovanja maloletnih delinkvenata odlikuje donekle specifičnim karakteristikama i obeležjima. Naravno, bilo bi nedopustivo zaključiti da onaj koji ima smetnje u ponašanju u školi, koji beži s nastave, izostaje sa nastave ili ponavlja razred mora krenuti i putem vršenja krivičnih dela. Međutim, neosporan je uticaj obrazovanja na kriminalno ponašanje i gotovo svi autori, baveći se tom problematikom, nalaze da svojstva i okolnosti koje osobe čine otpornijim prema delinkventnom ponašanju nedostaju u većoj ili manjoj meri osobama nižeg obrazovanja, kod kojih se zbog toga lakše razvijaju negativne crte, navike i težnje i podložnije su kriminogenim uticajima.

Sredina

Opšte društveno stanje u našoj zemlji je poslednjih nekoliko godina takvo da usled delovanja i uticaja rasta u neposrednom okruženju, teških ekonomskih i političkih sankcija, nestabilne ekonomsko-finansijske situacije, opšte erozije društvenog a samim tim i ličnog morala, predstavlja izuzetno „plodno tle“ (socijalni ambijent) za razvoj kriminaliteta u njegovim najtežim oblicima. To je u skladu sa poznatim sociološkim i kriminološkim koncepcijama o tzv. izgubljenim generacijama koje stasavaju nakon velikih društvenih potresa, kao što su ratovi, radikalni socijalni prevrati, teške društveno-ekonomske krize, nagle promene vladajućeg političkog i ekonomskog sistema (tzv. tranzicija), burne promene društvenog statusa, drastična preraspodela društvenog bogatstva, veliki socijalni nemiri i revolucije. Neosporno je da su mladi u našoj zemlji tokom 90-tih godina postali „taoci“ opštih društvenih prilika, koje se ne mogu drugačije okarakterisati nego kao izuzetno teške, čak i dramatične. Takođe, problem bandi ne predstavlja više isključivo problem velikih gradova, već se on sve češće javlja i u prigradskim školama i društvenim

zajednicama na periferiji gradova.[5]

Mediji

Danas su mediji neizostavan faktor našeg života. Sve možemo saznati sedeći u svojoj fotelji i prateći medije, što pisane što elektronske. Ako ih definišemo kao sredstvo za prenošenje informacija odnosno provodnik putem kojeg se omogućuje komunikacija sa javnošću i da se tako može uticati na razne ciljne grupe, možemo izvući zaključak da su deca posebno ranjiva u tom pogledu, jer se može izvršiti uticaj na njihovo ponašanje i formiranje prvih stavova na koje će ona kasnije nadograđivati svoj doživljaj o svetu koji ih okružuje.

Televizija, radio-stanice, internet, štampani mediji, svi oni oblikuju svest mladih. Dostupnost informacija je tako raznolika da više ne poznaje granice. Kada ovo uzmemo u obzir i kada konstatujemo da te informacije i nisu toliko dobronamerne i da stvaraju nerealne slike o stvarnosti odnosno da iskrivljuju koncept poimanja života, možemo zaključiti da one samim tim mogu da dovedu do raznih pojava nepoželjnog ponašanja. Bombardovani svakodnevnim scenama nasilja, maloletnici znaju da prihvate upravo takvu realnost bez ikakve alternative i da se prepuste takvoj formi ponašanja koja nosi epitet asocijalnog, nepoželjnog, devijantnog. Neprimeran program se emituje i pušta na svim odašiljačima medijskog servisa, pa nema kontrole koja bi mogla da reguliše sve ono što izlazi u javnost i što je svakako štetno po čitavo čovečanstvo. Bilo bi takođe i nerealno izbrisati sav kontroverzni sadržaj, čak i kad su efekti na publiku nepredvidivi.[6] Međutim, cilj medija treba da bude osmišljavanje strategija koje će promovisati odgovorno postupanje prema antisocijalnom ponašanju u medijima i izbegavanje postupaka koji podstiču moralanu degeneraciju.

Potrebno je sve te programe koji se slivaju od medijskih centara kontrolisati i podvesti pod zakon, da bismo na taj način uspeli obuzdati njihov uticaj.

PREVENCIJA MALOLETNIČKE DELINKVENCIJE

Svako društvo želi da suzbije kriminalno ponašanje. Na kriminalitet svako društvo reaguje organizovano, preventivno i represivno. Preventivna reakcija se smatra optimalnim rešenjem ukoliko daje takve rezultate. Preventivna delatnost je plod opštedruštvene akcije, ali i razvijene bezbednosne kulture.[7] Nerealno je očekivati da se ono u potpunosti suzbije, pa tako svako društvo teži da svojim merama smanji kriminalno ponašanje na jedan prihvatljiv nivo. Da bi se to desilo, društvo preduzima niz aktivnosti, čijim će delovanjem ostvariti cilj, a to je da društvo nastavi da se razvija uz što manje remetilačkih faktora. Jedan od tih faktora je i maloletna delinkvencija. Drušvo na ovu pojavu devijantnog ponašanja reaguje preventivno i represivno odnosno i proaktivno i reaktivno.

Kroz istoriju menjali su se oblici i načini da se ovaj problem maloletne delinkvencije reši i svaki od njih dao je svoj pečat na ostvarenim rezultatima. Počev

5 Flowers, B.:"Kids who commit adult crimes" – Serios criminality bu juvenile offenders, the Hanworth Press, USA, 2002.

6 Luis Alvin Dej:"Etika i novinarstvo – primeri i kontraverze", Medija centar, Beograd, 2004.

7 Stajić, Lj.:"Osnovi bezbednosti", Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2005, str. 278.

od primitivnih društava gde je orijentacija bila na delu odnosno društvo je nastojalo da izvršiocu odredi podjednaku patnju kakvu je on naneo žrtvi, preko klasnog društva i srednjeg veka gde se čak išlo na popravljanje delinkvenata, i dolaskom buržoazije kada se razvija klasično krivično pravo, do spoznavanja da društvo treba u celini da reaguje na takav tip ponašanja i gde će socijalnom aktivnošću državnih i društvenih organa i građana uspeti da otklone neposredne objektivne i subjektivne uzroke kriminaliteta. Na sadašnjem stepenu ljudskog razvoja smatra se da se jedino socijalnom prevencijom može suzbiti kriminal, i to ne samo on već i druge pojave socijalne patologije. Naravno treba istaći i ulogu posebnih, specijalnih programa prevencije odnosno proaktivnog delovanja za čije je formiranje „kriv" čitav tim stručnih ljudi iz raznih naučnih oblasti koje se bave društvom.

OBLICI PREVENCIJE MALOLETNIČKE DELINKVENCIJE

Ako bismo želeli da sagledamo oblike prevencije, možemo konstantovati da je možemo podeliti na protivdeliktno delovanje i postdeliktne intervencije.

Protivdeliktno delovanje su sve konkretne mere radi sprečavanja delinkventnog ponašanja mladih. Postdeliktna intervencija podrazumeva postupke i mere prema mladima koji su već pokazali devijacije u socijalnom ponašanju.

Iz ovakve podele sledi zaključak da se samo snagom celog društva možemo suprotstaviti delinkventnom ponašanju. To znači da se u borbi protiv kriminaliteta maloletnika snage društva moraju usmeriti ka sprovođenju različitih akcija i to: ekonomskih, socijalnih, kulturnih, zdravstvenih itd. Moraju da participiraju svi društveni faktori: porodica, škola, društvene organizacije, omladinske i sportske organizacije, nevladine organizacije, organi socijalnih službi, sredstva masovnih komunikacija.

NOSIOCI PREVENCIJE MALOLETNIČKE DELINKVENCIJE

Društvo, koje se na institucionalnom planu predstavlja kao država, putem svojih organa, organizacija i pojedinaca pokušava da u što većem stepenu smanji kriminalitet uopšte, pa samim tim i kriminalitet mladih. Nosioci prevencije maloletničke delinkvencije su oni okviri u kojima individua razvija svoj sklop i psihofizičke karakteristike. Od momenta dolaska na svet, jedinka svoj razvoj započinje u porodici i tu stiče navike, dobre i loše osobine. Porodica je najbliža životna sredina dece i omladine i ona je najpogodnija da prva izvrši preventivnu ulogu u asocijalnom ponašanju. Dete u porodici dobija prve informacije o spoljnom svetu, i ono se priprema da iz porodice nastavi svoj život samostalno. Zato je važno da porodica uspe da omogući svojoj deci što kvalitetnije obrazovanje i socijalizaciju. Ali roditelji na mogu da omoguće kvalitetno vaspitanje, što zbog materijalnih prilika u kojima se nalaze, što zbog ogromnog negativnog uticaja iz okruženja. Zato država kao generalni nosilac prevencije pomaže putem svojih ustanova, organa i organizacija. Tako se lista nosilaca prevencije širi na jaslice, vrtić, školu, gde se putem obrazovanih kadrova deca pripremaju da što spremnija uđu kao aktivni članovi u svet koji ih okružuje. Škola se stavlja uporedo sa porodicom, nekad kao ravnopra-

van, nekad i važniji činilac prevencije kriminaliteta.[8] Škole su posebno bitne jer se u tom dobu zauzimaju prvi kritički stavovi o spoljašnosti i zato prva mišljenja djece o spoljnom svetu moraju biti ispravna i da se u njemu ona ponašaju na društveno prihvatljiv način. Škola je ta koja je produžena ruka roditeljstva, jer se posle idola u porodici, uzimaju idoli predavači odnosno ljudi koji drže nastavu, pa tako i oni moraju biri primernog ponašanja. Između škole i roditelja mora postojati sprega u delovanju na prevenciji delinkventnog ponašanja. Jedan od primera preventivnog delovanja škole jeste uvođenje veronauke i građanskog vaspitanja kako u osnovnom, tako i u srednjem obrazovanju. Pored porodice i škole, nosioci prevencije su i razne vladine i nevladine organizacije koje se trude da što uspešnije odigraju svoju ulogu u preventivnom delovanju. Ove organizacije svojim programima delovanja, svojom edukacijom žele da omoguće zdrav razvitak maloletnika. Još jedan nosilac jeste policija, jedan od stubova životne zajednice. Ona, zajedno sa pravosudnim organima ima reaktivnu ulogu, ali i preventivnu. Sama prisutnost policije treba da deluje proaktivno i da ulije poverenje građanima.

Svi nosioci preventive moraju biti u simbiozi i da zajedničkim snagama, jedan drugog dopunjujući, ostvare svoju ulogu u ostvarivanju povoljnog ambijenta za razvoj jedinke (maloletnika).

ZAKLJUČAK

U radu se kriminalitet mladih analizira kao prevashodno društvena pojava u okviru koje elementi izražene ekonomske i socijalne krize imaju poseban značaj. U okolnostima višegodišnje sveukupne društvene krize, bez dovoljno oslonca u društvenoj sredini i tradicionalnim vrednostima, mladi često prihvataju kriminalno ponašanje kao način života i postojanja u socijalnoj zajednici.

Poseban značaj treba dati prevenciji čija je orijentacija ka predupređenju kriminalnog ponašanja mladih, odnosno neutralisanju ili ublažavanju uzroka, uslova ili povoda takvog ponašanja na individualnon i širem društvenom planu. U sistem prevencije neophodno je angažovanje svih društvenih subjekata, počev od mikrosocijalnih grupa i društvenih institucija do države kao najorganizovanije društvene forme. Njihov uticaj treba da bude usmeren na socijalne i individualne kriminogene faktore i njihovo otklanjanje u smislu redukovanja i svođenja na najmanju moguću meru javljanja i recidivizma kriminalnog ponašanja. Osnovni principi preventivnog delovanja jesu: princip zakonitosti, princip humanosti, uvažavanje interesa maloletnika, princip diferencijalnog pristupa u preduzimanju preventivnih sredstava i metoda, princip povezanosti, koordinisanosti i usklađenosti svih subjekata, kao i naučne zasnovanosti preduzetih mera i akcija od strane posebno edukovanih stručnjaka.

8 Milašinović, S.:"Kriza mladi kriminal", M. Čale, Beograd, 2000, str. 246.

LITERATURA

1. Flowers, B.: *Kids who commit adult crimes – Serios criminality bu juvenile offenders*, The Hanworth Press, USA, 2202.

2. Ignjatović, Đ.: *Kriminologija*, Službeni glasnik, Beograd 2005.

3. Joksimović, S.: *Mladi i neformalne grupe,* IIC CCO Srbije, Beograd, 1998.

4. Janković, B.: *Personalne karakteristike juvenilnih delinkvenata u okviru pravne regulative*, Engrami vol. 33, januar–mart 2011, br. 1, Beograd, 2011.

5. Luis Alvin Dej: *Etika i novinarstvo – primeri i kontraverze*, Medija centar, Beograd, 2004.

6. Milosavljević, M.: *Devijacije i društvo*, Draganić, Beograd, 2003.

7. Milašinović, S.: *Kriza mladi kriminal*, M. Čale, Beograd, 2000.

8. Nedeljni telegraf, „*Naoružani i osnovci*“, 30.03.2005.god.

9. Singer, M., Mikšaj-Todorović, Lj.: *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb, 1989.

10. Stajić, Lj.: *Osnovi bezbednosti*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2005.

11. Stojakov, S.:*Refleksije društvene krize na sistem moralnih vrednosti u vaspitanju,* IPI, Beograd, 1995.

12. Škulić, M.: *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnog dela*, Beograd, 2003.

13. Škulić, M.: *Starosna granica krivične odgovornosti*, Pravni fakultet, Beograd, 1998.

14. Škulić M., Stevanović, I.: *Maloletni delinkventi u Srbiji – neka pitanja materijalno procesnog i izvršnog prava,* Beograd, 1999.

ABSTRACT:

Everybody is familiar with the old proverb "The world belongs to the young". In such a world, in order for the society to function healthily and develop its own potentials, it is necessary to draw special attention to youth development. It is the base where lie the germs which threaten to disintegrate normal social behaviour. These germs actually pose a way of deviant behaviour which is called *juvenile delinquency.* Such a phenomenon of antisocial and deviant behaviour presents one of the problems, solving of which is of crucial importance for a social development course which would be generally accepted. So, if we were to treat this phenomenon as a form of a disease then we would have to, in order to carry out a proper treatment, determine the formation cause of such unacceptable behaviour and the conditions of its surfacing, as well as the variables that would improve its further development. This perilous phenomenon must seriously be taken into consideration since alleviation of its presence in everyday life provides more fertile grounds for social development.

Key words: juveniles, delinquency, society, responsibility, prevention

UZROCI I KARAKTERISTIKE MALOLJETNIČKOG RECIDIVIZMA

prof. dr Mile Matijević,
Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije – Banja Luka
Dejan Matijević, diplomirani psiholog, medijator

Apstrakt: Maloljetnička delinkvencija je jedna od najozbiljnih kriminogenih pojava i problema u savremenom društvu. Naime, kako se radi o mladoj populacijii društva, koja tek treba da se suoči sa životom, da bude nosilac društvenog napretka, dodatno je značajno utvrditi uzroke i faktore ponavljanja vršenja kriminogenih radnji, a time i formiranja buduće „kriminogene ličnosti".

Kroz psihološke aspekte promatranja ličnosti maloljetnika daće se izvjesne uzročno-posljedične relacije „formiranja" kriminogene ličnosti budućeg delinkventa, pa irecidiviste. Problem recidivizma (povrata) je sve više prisutan među maloljetnim delinkventima. Uzroci recidivizma su veoma različiti, mnogostruki. Oni se prevashodno nalaze u ličnosti maloljetne osobe, koja generiše svoje ponašanje u kontekstu porodičnog života, ali i društvenog okruženja.

Posebno je interesantno i bitno kako društvo reaguje na maloljetne prestupnike u cjelini, ali i u pojedinačnim slučajevima. Odgovarajuća društvene reakcija sigurno može dati i pozitivne efekte, koji bi se prevashodno trebali nalaziti u odvraćanju maljoletnika u budućem kriminogenom ponašanju. U radu će se komparirati neki statistički pokazatelji maloljetničkog recidivizma u Republici Srpskoj – Srbiji, da se dođe do zaključka o karakteristikama maloljetničkog recidivizma i efikasnosti postojećih represivnih i drugih mjera koje država preduzima prema njima. Analiza o stanju i kretanju maloljetničkog kriminala u cjelini, a posebno o recidivizmu kao dodatno složenom fenomenu sveukupnog kriminaliteta, jeste centralno pitanje rada, koje će se komparirati kroz razne metodološke postupke i tehnike.

Ključne riječi:

Maloljetnik, maloljetnička delinkvencija, recidivizamm, prekršaj, krivično djelo, socijalna reakcija, porodica, pedagoške mjere, krivične sankcije, resocijalizacija

1. Opšte karakteristike povratništva (recidivizma)

Pod povratom se podrazumijeva ponovno izvršenje krivičnog djela od strane lica koje je već bilo osuđeno za neko krivično djelo[1]. Ova definicija odražava isključivo krivičnopravno viđenje povrata, jer kriminologija, kriminalistika povrat vide i definišu znatno šire. Sama riječ „recidivizam" potiče od latinske reči „*interum-cedere*" što znači ponovo pasti, dok u našem jeziku „povrat" znači vraćanje,

1 Jovanović, Lj., Krivično pravo – opšti dio, Policijska akademija, Beograd, 1995, str. 382.

ponavljanje. Međutim, ne postoji jedinstvena definicija recidivizma. Istraživanja tipologije delinkvenata i stvaranje klasifikacija sistema predstavlja složen problem, kome treba prilaziti na osnovu suptilnih analiza. Ovaj sistem nije dovoljno razvijen, iako je njegova primjena posebno značajna u procesu terapeutskog tretiranja i liječenja recidivista.[2] Povratništvo je fenomen koji se može posmatrati kroz višedimenzionalni pristup (kriminološki, krivičnopravni, penološki, kriminalistički, pa i sociološki, psihološki, psihopatološki, medicinski).

Recidivizam maloljetnika shvaćen u krivičnopravnom i kriminološkom smislu, nažalost je u porastu[3], a takođe i kriminalitet maloljetnika udruženih u grupe ili bande. Prema krivičnopravnom shvatanju, povrat je ponovno vršenje krivičnih djela od strane lica koje je već bilo osuđeno za neko krivično djelo. Kriminološko shvatanje pojma recidivizma polazi od izvršenja novog krivičnog djela bez obzira da li je lice osuđeno za ranije izvršeno krivično djelo: bitno je da je jedno lice izvršilo više od jednog krivičnog djela iste ili različite vrste. I na kraju, penološka definicija recidivizma polazi od ponovnog dolaska učinioca krivičnog djela u ustanovu za izvršenje krivične sankcije.

Značaj izučavanja recidivizma sa kriminološkog stanovišta je u ukazivanju na povećanu društvenu opasnost recidivizma, koja se ogleda u njegovoj postojanosti, potencijalnoj opasnosti, povezanosti sa drugim devijantnim ponašanjem. Recidivisti ne predstavljaju homogenu grupu, već se razlikuju po psihološkim, socijalnim i drugima karakteristikama, tako da je vrlo teško izvršiti određenu klasifikaciju i posmatrati recidiviste po određenim tipovima. Prema dosadašnjim istraživanjima, uzroke recidivizma treba sagledavati kroz djelovanje sljedećih faktora:

(1) loši materijalni uslovi života (siromaštvo, bijeda, nezaposlenost),

(2) nepovoljna porodična sredina (nepotpuna porodica ili loši porodični odnosi),

(3) nedovoljno i nepotpuno obrazovanje i nezaposlenost (nizak stepen obrazovanja, bez zanimanja i zaposlenja),

(4) primjena neodgovarajućeg tretmana prilikom izvršenja kazne u instituciji,

(5) dejstvo zatvorske zajednice u pogledu uticaja "kriminalne zaraze" i pretjeranog prilagođavanja na zatvorske uslove života,

(6) nepovoljno prihvatanje od strane društvene sredine poslije izlaska iz ustanove i nedovoljna postpenalna pomoć,

(7) delinkvencija u maloljetstvu (najzastupljenija uzrasna kategorija među povratnicima je od 25 do 29 godina i, prema nekim istraživanjima, njihova "kriminalna karijera" počela je još u maloljetstvu).[4]

Recidivizam (povratništvo)[5] je prevashodno krivičnopravni pojam, koji ima razna tumačenja u sveukupnoj krivičnopravnoj literaturi i upotrebi. Krivičnopravne karakteristike recidivizma jesu: ranija osuda, ponovno vršenje krivičnog

2 Milutinović, M.: Kriminologija, Beograd, 1985. godine, str. 232.

3 Sve statistike na području šireg regiona ukazuju na fizičko povećanje ukupnog maloljetničkog kriminaliteta, kao i na povećanje stope recidivista u vršenju ponovnih krivičnih djela.

4 Konstantinivić-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M.: Kriminologija, op. cit.

5 Recidivizam (lat. recidere – natrag pasti). prav. ponovo izvršeno krvično djelo, ponovo padanje u criminal, M. Vujaklija, Leksikon stanih riječi i izraza, str. 806.

djela, identičnost, sličnost pobuda za novo krivično djelo, ponovno izvršenje istog ili sličnog krivičnog djela, vremenska distanca između ranijeg i novog krivičnog djela. Krivičnopravna dimenzija povrata je prevashodno bitna i interesantna sa stanovišta krivičnopravne definicije, određenja povrata, i krivičnoprocesne primjene u odmjeravanju kazne učiniocima krivičnih djela. Krivičnopravno određenje i značaj recidivizma je posebno prisutan u vezi se sistemom odrmjeravanja kazne učiniocu[6]. Kako se opšta pravila u odmjeravanju kazne posebno nalaze u načelu sramjernosti između težine krivičnog djela, stepena učiniočeve odgovornosti i same kazne, jasno je da će i raniji život učinioca (ranija ne/osuđivanost) imati značajan udio u odmjeravanju kazne. U vezi sa time, postoji već tradicionalna sudska tendencija da se povratnicima – recidivistima izriče teža kazna u znak njihove odlučnosti u ponavljanju krivičnih djela.

Međutim, takva sudska praksa je kroz razne teorijske i druge rasprave dijelom kritikovana, u smislu jednostranosti, i neprilagođenosti sveukupnim okolnostima vršenja krivičnih djela i svojstvima učinioca. Sasvim je jasno da raniji život učinioca može djelovati kao otežavajuća, ali i olakšavajuća okolnost prema istome. Suprotno je stereotipno shvatanje sudova da automatski uzimaju kao otežavajuću okolnost raniju osuđivanost lica, dok je za tzv. prvi put osuđivane uglavnog to olakšavajuća okolnost[7].

Kriminološka karakteristika povratništva se ogleda u sagledavanju i analiziranju, pored objektivnih karakteritika, i subjektivne strane povrata, što je u osnovi neposredno vezano za etiološku dimenziju i karaktristike ove pojave.

Kriminološka shvatanja svakako da šire posmatraju povratništvo, jer u nekim tumačenjima je bitno analizirati i krivična djela povratnika koja nisu otkrivena, i procesuirana, ali postoje određene sumnje da su ih izvršili. Kriminologiju kao nauku o uzrocima i manifestu zločina posebno interesuje etiološka dimenzija povratništva, u okviru čega je potrebno razjasniti „zašto“ lica i po izdržanoj kazni, ili nakon izvršenog krivičnog djela čine novo, nova krivična djela[8]. Kroz kriminološka izučavanja ličnosti povratnika može se uočiti povećanje njegove kriminogene sposobnosti, i upornosti u vršenju krivičnih djela, što najbolje potvrđuje karakter kriminalne ličnosti.

Povratnici su lica koja su veoma različita po nizu biopsiholoških, socijalnih i drugih elemenata, po etiološkim karakteristikama svog ponašanja i okolnostima pod kojima vrše krivična djela. Iz toga proizilazi i različitost u njihovom tretmanu koja je neophodna da bi se neutralisala opasnost koju nose njihove ličnosti[9]. Kri-

---

6 Babić, M, Marković, I, Krivično pravo –opšti dio, Pravni fakultet Banja Luka, 2009, str. 387.

7 Posebno je to interesantno i problematično u slučajevima kada lice prvi put izlazi na sud, a u stvarnosti tj. u kriminalističkom smislu je dugogodišnji sumnjiv tip, kome je nemoguće ili veoma teško pribaviti dokaze za vođenje krivičnog postupka (tamna brojka kriminaliteta seže i do polovine ukupno registrovanih krivičnih djela).

8 Bošković, M, Kriminologija, Pravni fakultet Novi Sad, 2007 (6. Kongres kriminologa u Madridu odredio
je pojam kriminalne ličnosti po učenju poznatog francuskog kriminologa J. Pinatela, str. 150.

9 Milutinović, M, Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologije, Beograd, 1973, str. 194–196.

Slika 1. Ciklus neadekvatnog ponašanja

minološka istraživanja su nastojala osvijetliti relevantne okolnosti i karakteristike povratništva, u cilju utvrđivanja uzroka ove pojave, kao i karakteristika manifestovanja. Posebno je interesantna dob učinioca krivičnog djela u povratu[10]. Istraživanja pokazuju da je najveći broj povatnika u dobi od 26 do 45 godina, u odnosu na druge periode života. Manji dio povrata je ispod 25 godina[11], što se objašnjava periodom izdržavanja kazne za prvo učinjeno krivično djelo. Starije generacije tj. lica preko 45 godina su takođe rjeđi povratnici, jer se radi o periodu života koji ih na neki način ne podstiče na vršenje novog krivičnog djela.[12]

Istraživanja o dubini uključenosti recidivista u kriminalni život ukazuju da oni kontinuirano krše zakon, uz nepoštovanje i kršenje i ostalih socijalnih pravila i normi[13]. Istraživanja pokazuju da kriminalna integracija s godinama opada, što je i razumljivo, s obzirom na sveukupne procese koji se događaju kod lica, pa i kriminogene osobe. Lica koja počinju vršenje krivičnih djela kao maloljetnici (period od 14 do 18 godine), a takvih je često i do 50%, predstavljaju ključnu povratničku populaciju. Značajno manji je broj lica koja počinju vršenje krivčnih djela u periodu od 10 do 15 godina života. Najveći broj povratnika se nalazi u skupini između 24 i 29 godina života, dok su preko 50% povratnika mlađi od 30 godina.

Kriminalistička sadržina tumačenja povratništva je posebno značajna sa stanovišta efikasnosti mjera na sprečavanju krivičnih djela, i efikasnosti otkrivanja svih učinilaca, a posebno povratnika. Naime, za kriminalističko djelovanje i efikasno otkrivanje svakog krivičnog djela od prevashodne važnosti je saznanje o karakteru, tipu ličnosti učinioca, radi adekvatnije primjene kriminalističko-istražne

10 U okviru mjera suzbijanja maloljetničke delinkvencije posebna pažnja se posvećuje maloljetnim povratnicima, kojima prijeti opasnost od "zaraze" kriminalom.

11 Problem u istraživanju maloljetničkog recidivizma je u nepostojanju jedinstvenih „statistika", s obzirom na to da različiti organi procesuiraju maloljetnike, djecu povodom vršenja krivičnih djela.

12 Lica u drugoj polovini života, tj. starosti preko 50 godina, često kažu da im više nije do "takvog života", da su se osvijestila, da nemaju više snage, ambicija, i sl.

13 Doležal, D, Razlike u dubini uključenosti u kriminalni životni stil među zatvorenicima s obzirom na dob, recidivizam te nasilnost kaznenog djela, Kriminologija i socijalna integracija, 2009, str. 42.

taktike u pronalaženju dokaza i krajnjoj identifikaciji učinioca[14]. Posebno je značajno ponašanje povratnika po izvršenju jednog tj. prvog krivičnog djela.

Zbog toga kriminalističke metode preventivnog nadzora nad mogućim tj. potencijalnim učiniocima su posebno usmjerene prema licima koja su već činila krivična djela, i koja su i dalje „kriminalno aktivna"[15]. Pored toga, sama kriminalistička istraga povratničih krivičnih djela je daleko složenija u odnosu na lica koja prvi put (sporadično) vrše krivična djela[16].

Penološka definicija povratništva odražava pravnosnažno osuđeno lice koje ponovo izdržava kaznu u kazneno-popravnoj ustanovi. U tom smislu je veoma bitno odrediti tretman povratnika u vrijeme izdržavanja kazne. Značajno penološko shvatanje povratništva posebno se nalazi u uspjehu procesa prevaspitanja, resocijalizacije osuđenika, što se može tumačiti kroz ne/adektatvnost izbora krivične sankcije i tretmana u njenom izvršenju. Pored penalnog tretmana osuđenika, veoma je bitna postpenalna aktivnost prema bivšim osuđenicima, čime se pokazuje spremnost društva da takva lica integriše u drštvenu zajednicu.[17] Viktimološki aspekt povratnika odražava se posredno kroz dejstvo povratnika na žrtve zločina[18]. Povratnici su često u vršenju krivičnih djela odlučniji, organizovaniji, što može prouzrokovati i značajno teške posljedice prema žrtvi. Strah potencijalne i stvarne žrtve je značajno izraženija u odnosu na povatnike, u odnosu na lica koja nisu registrovana kao učinioci krivičnih djela.

2. Psihološki aspekti ulaska u svijet kriminaliteta

Stari dualitet pita, da li se kriminalac rađa, ili se kriminalac postaje? Mi ćemo se u ovom radu prikloniti stanovištu da se kriminalcem postaje, te da je to ponašanje koji se na neki način uči. Naime, dobar dio našeg ponašanja nije ništa drugo do ponašanje po modelu, ili na neki drugi način naučeno ponašanje. Sad, da li je taj model dobar ili loš (u okvirima socijalno prihvatljivog ponašanja), to je već pitanje koje otvara još mnoga druga pitanja koja nisu tema ovog rada. Ipak, činjenično stanje kaže da djeca jako često uče određene načine ponašanja od primarne porodice, bitnih odraslih, vršnjačke grupe, kulture u kojoj žive. Problem nastaje ako naučeno ponašanje pojedinca odstupa od normi socijalno prihvatljivog, a ne bude na vrijeme prepoznato i korigovano.

Uzmimo primjer djeteta koje ukrade čokoladu iz prodavnice, i ne bude uhvaćeno.

---

14 Nove metode kriminalističke istrage posvećuju mnogo pažnje ponašanju učinioca krivičnog djela, ne samo za vrijeme i poslije izvršenja, već u vrijeme pripreme izvršenja krivičnog djela.

15 U policijskim evidencijama posebno se posvećuje pažnja povratnicima u svim oblatima kriminala, jer praksa uči da su takva licu u svakom novom slučaju još kvalitetniji i opasniji učinioci krivičnih djela..

16 Učenje o MOS (modus operandi sistem) najbolje govori o karakteru i profilu povratničkih izvršilaca.

17 Oprečna su mišljenja o mogućnosti integracija bivših osuđenika u društvenu zajednicu, dok praksa pokazuje rezličite primjere (od veoma dobrih, do veoma negativnih).

18 Poznato je "narodno" shvatanje o opasnom kriminalcu, kao licu koje je izvršilo više krivičnih djela, i od koga stalno prijeti opasnost.

Ponašanje neadekvatno = kazna izostala

Naredni put, dijete ukrade čokoladu, bude uhvaćeno, ali ne bude kažnjeno adekvatno („mali je, nije znao, ne razumije“)

Ponašanje neadekvatno = adekvatna kazna izostala

Naredni put, dijete ohrabreno time što prolazi nekažnjeno, krade i treću stvar, jer u sebi nema formiran pojam kazne ili socijalne kontrole. Problem nastaje kada se formula mijenja, tačnije, kada dijete načini prekršaj koji je nemoguće tolerisati.

Ponašanje neadekvatno = adekvatna kazna

Ovo je ključni trenutak, u kojem dalji tok događaja uveliko zavisi od adekvatne reakcije. Ako dijete shvati (odrasli treba da mu ukaže) da je njegovo ponašanje neadekvatno, prihvati (voljno ili nevoljno) kaznu, pojam kazne i socijalne kontrole se formira. U slučaju da dijete ne shvati zašto je kažnjeno, i ne shvati svoju odgovornost, postoji mogućnost i kasnijeg ponavljanja ponašanja.

Kao što animacija pokazuje, time što roditelji, staratelji, institucije, ili ko je već zadužen za vaspitanje djeteta ne kažnjavaju neadekvatno ponašanje, oni u stvari podstiču njegov nastavak. Danas je u trendu popustljivo, permisivno vaspitanje, koje kreće od premise da djeca i maloljetnici uopšte imaju svoju potpunu autonomiju u razmišljanju i odlučivanju, te da im se ona ne može i ne smije oduzeti. Nažalost, takav pogled na vaspitanje nas dovodi do situacije da ulicama hoda veliki broj djece koja su samoživa, nepristojna, bez jasno definisanih normi ponašanja, na momente i divlja. Takva djeca predstavljaju kritičnu grupu. Grupu koja često iznjedri delinkventa.

Ako smo utvrdili da mala djeca uslijed nedostatka straha od kazne ponavljaju neadekvatna ponašanja, tu formulu možemo prenijeti i na adolescente, a i na odrasle osobe. Sa psihološke strane gledano, i kroz nekoliko empirijskih istraživanja dokazano, stopa kriminaliteta bi bila neuporedivo manja kada bi počinioci bili sigurni u to da će sigurno biti uhvaćeni, i da će sigurno biti kažnjeni.

Strah da će biti otkriveni = nečinjenje kriminalnih radnji

Strah od sigurne kazne = nečinjenje kriminalnih radnji

Međutim, počinioci kriminalnih radnji, a među njima i recidivisti, ova dva straha prevazilaze, u nadi da ovaj put neće biti uhvaćeni. Dosta recidivista smatra da je prvi put uhvaćeno zbog neiskustva, „greške u koracima“, nepovoljnih okolnosti itd. Krenuvši u recidiv, nadaju se da neće ponoviti greške.

Vratimo se na formulu, koja prevedena u praksu kaže da niska stopa straha od otkrivanja i kažnjavanja utiče na povećanje broja kriminalnih radnji. Ako se vratimo na primjer sa djetetom i krađom čokolade, onda još plastičnije vidimo o čemu se radi. Da je dijete pri prvoj krađi uhvaćeno, i kažnjeno adekvatno, sljedeći put kad bi pomislilo na krađu, prvo bi mu kroz glavu prošla slika mame ili tate sa prutom, ili bilo kojeg vida kažnjavanja.

Sa psihološke strane, postoje mnogi razlozi recidiva, i uopšte upuštanja u kriminalne radnje; ovaj rad se bazira na neke od njih. Mnogi drugi razlozi koji se pretpostavljaju kao uzroci, uslovi, povodi kriminalnog i recidivističkog ponašanja maloljetnika predstavljaju plodno tlo za istraživački rad[19].

19 Primenjena psihologija, 2009, Janko Međedović, „Struktura ličnosti i kriminalitet“,

3. Medijacija, vansudsko rješavanje spora i recidiv

Medijacija kao način razrješenja spora, sa medijatorom, kao trećom, neutralnom stranom, kao posrednikom u rješavanju je nešto što je u našem pravosuđu relativna novina. Sama medijacija kao kompletan proces sa svojim pravnim ovlaštenjima, nema nekog uticaja na recidiviste. Ono što u radu sa recidivistima može da se iskoristi jesu vještine koje medijatori imaju, koje su savladali u okviru svoje obuke. Naime, svaki medijator u okviru svoje obuke prolazi dio vezan za neutralnost, slojevitost konflikta, mnogostrukost izbora izlaska iz krizne situacije. Recidivista koji je već drugi, treći ili *n*-ti put izveden pred organe gonjenja, može putem medijacije pokušati izboriti za sebe blažu kaznu. Međutim, medijacija je dvosmjeran proces, u kojem i oštećena strana ima jednaka prava i obaveze kao i optužena, te se recidivista može nadati ublaženju svoje kazne jedino ako je druga strana voljna za saradnju. Praksa u Bosni i Hercegovini ne pokazuje neke značajne rezultate postignute na ovom polju.

Ono što je trenutno zanimljivo, a spaja pojmove medijacije i maloljetničke delinkvencije jeste projekat koji realizuje Udruženje medijatora BiH u osnovnim školama banjalučke regije i Tuzlanskog kantona. Naime, sertifikovani medijatori rade radionice sa učenicima viših razreda osnovnih škola, a na temu konflikta, razrješenja konflikta, nenasilne komunikacije i tolerancije. Autor kao neko ko je uključen u ovaj projekat i samu realizaciju radionica je nekoliko puta bio u situacijama koje su i više nego alarmantne, pogotovo kada su u pitanju osnovne škole.

Tako na primjer, na jednoj od radionica o rješavanju konflikta, učeniku sedmog razreda je oduzet nož, koji je nosio u džepu i mahao njime povremeno. Napominjemo da je u pitanju učenik sedmog razreda, dakle, nekih 13 godina starosti. U drugoj školi, učenica se na igri upoznavanja predstavila kao Maja Marihuana, što je kod ostatka odjeljenja izazvalo opšte oduševljenje. Bilo to samo dječija igra ili ne, znaci su alarmantni, a društvena reakcija je skoro pa nikakva. Iz takve sredine, gdje su nošenje noža u školu i poistovjećivanje imena sa opijatima simpatični, lako se dobijaju maloljetni delinkventi.

Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica. PRIMENJENA PSIHOLOGIJA, 2009, Vol. 2 (3) str. 339-3. Interesantne podatke daju Horvat i Zakerman (Horvat and Zuckerman, 1993), konstruišući model koji sadrži odnose između varijabli ličnosti (odnosno traženja senzacija), kognitivnih faktora (procjene koliko je određeno ponašanje rizično u odnosu na izvršioca), sredinskih faktora (prisustvo kriminogenog ponašanja u vršnjačkoj grupi) i samog kriminogenog ponašanja (operacionalizovanog kroz self-report mjere. Vidimo da kriminogeno ponašanje u vršnjačkoj grupi najviše korelira sa sopstvenim kriminogenim ponašanjem, što bez sumnje ističe značaj socijalnih faktora u generisanju kriminaliteta. Iza socijalnih, idu varijable ličnosti, prije svega traženje senzacija, pa impulsivnost, i na kraju procjena rizika. Ovo je redosljed varijabli i kada je u pitanju predikcija kriminogenog ponašanja.

.

4. Neki pokazatelji stanja i kretanja povratništva u regionu

Tabela br.1.
Stanje opšteg kriminalitete i povratnici u Repubici Srpskoj

Godina	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	Ukupno
Ukupno KD	10.538	12.891	12.864	12.240	11.726	11.588	
Prijavljeno lica	5.850	7.284	9.308	8.935	8.562	7.709	47.648
Povratnika	970	1.486	2.114	2.325	2.149	2.160	11.204
Maloljetnika	577	884	1.183	859	872	837	4.816
% povratnika	8.55	10,57	15,00	17,89	17,20	17,66	14,46
% maloljetnika	10,13	8,24	7,87	10,40	9,82	9,21	9,28

Prema statističkim podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske[20] evidentiraju se povratnici u ukupnom broju (punoljetni, maloljetni), u slučaju kada budu identifikovani. Ova kriminalistička statistika o procentu povratnika u ukupnom broju otkrivenih krivičnih djela je dosta relativna, s obzirom na to da se radi o procentu otkrivenih tj. identifikovanih učinilaca u policijskoj istražnoj djelatnosti. Kako je procenat rasvijetljenosti krivičnih djela sa nepoznatim učiniocem oko 50%, logično je zaključiti da je procenat povratnika značajan, čak i veći među „neotkrivenim" učiniocima, jer se u pravilu otkrivaju lakša krivična djela, tj. učinioci slabijeg" kvaliteta".

Povratnički kriminalitet na području Federacije Bosne i Hercegovine je u izvjesnom porastu, tj. u većem procentu zastupljenosti[21] u odnosu na zemlje regiona. U prvih devet mjeseci 2009. godine iznosi 27,94 %. Činjenica je da već nekoliko godina Federacija BiH ima značajne probleme sa „smještajem" osuđenika na izdržavanje kazne, zbog čega se ulicama slobodno kreće par stotina pravosnažno osuđenih lica, među kojima je znatan broj i opasnih kriminalaca, koji i prije izdražavanja dobijene kazne ponovo čine novo krivično djelo[22]

U drugim zemljama regiona povratnički kriminalitet zauzima sličnu statističku poziciju. Tako je u Hrvatskoj prosječni procenat povratnika oko 20% u ukupnom broju otkrivenih učinilaca krivičnih djela. Kod maloljetničke populacije se kreće u procentu oko 10%.

20 Policijske statistike sadrže uglavnom samo podatke o ukupnom broju povratnika koji su otkriveni i prijavljeni u odnosu na ukupna broj prijavljenih krivičnih djela. Znači da je broj povratnika u stvarnosti značajno veći, s obzirom na to da je skoro polovina krivičnih djela ostala neotkrivena, tj. gdje nisu identifikovani učinioci, među kojima je sigurno znatan broj povratnika.

21 Statistički pokazatelji F MUP Bosne i Hercegovine za 2009.

22 Najnovije inicijative u Federaciji BiH idu ka izdržavanju kazne kod kuće, tzv. kućni zatvor, što će biti svojevrsna proba efikasnosti takvog penalnog tretmana osuđenika.

Tabela br. 2.
Broj maloljetnika na izvršenju VPM i ranije izrečenih mjera u Repubici Srpskoj

Godina	Broj maloljenika na izvrš. VPM	Vrsta KD	Broj malolj. i ranije mjere	Vrste ranije izrečenih mjera
2008.	8	Teška krađa (6) Razb. 1) Neh. ubistvo (1)	7	PNOS (6) PN (1)
2009.	4	Teška krađa (3) Razbojn. (1)	2	PNOS
2010.	6	Teška krađa (6) Razbojništvo (1)	3	PNOS (2) PN (1)
2011.	9	Teška krađa (6) Tjelesna povreda (1) Proiz. i prom. op. droga (1) Napad na sl. lice (1)	4	PNOS (2) Ukor VU
2012.	5	Teška krađa (3); Tjelesne povr.(3) Silovanje (1)	4	PNOS (2) PN (2)
Ukupno	**32**		**18**	

5. Maloljetnički recidivizam u Srbiji

Stanje povratničkog kriminaliteta na području Srbije[23] u 2003. godini pokazuje činjenicu da je broj povratnika među pravosnažno osuđenim 24,7%, i značajno je porastao u odnosu na raniju deceniju, kada se kretao oko 18% (kod žena 9,2%) Specijalni povrat je učestvovao sa 22%, opšti sa 63 %, i mješoviti sa 14,2%.

Najčešća krivična djela koja vrše maloljetnici prema statistici iz 2000–2007 godine jesu: Teška krađa10.482; Krađa 7.154; Sitna krađa, prevara1.922; Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila 138; nasilničko ponašanje 390; učestvovanje u tuči 295; nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija 290; iznuda 250; falsifikovanje novca 110, ubistva 81, obljuba nad djetetom 64: razbojnička krađa 53; nedozvoljene polne radnje 52.

Tabela br.3.
Maloljetnici i ranije izrečene krivične sankcije u Srbiji[24]

	2007.	**2008.**	**2009.**	**2010.**	**2011.**
Maloljetnici – izrečene krivične sankcije	1.996	2.229	1.902	1.640	2.290
Ranije izrečene krivične sankcije	200	293	322	186	330
%	**10,0**	**13,1**	**16,9**	**11,3**	**14,4**

23 Ignjatović Đ, Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet Beograd, 2007, str. 92.

24 Stevanović, I., Banić, M., Marković, Lj. i drugi: Korak ka preduzimanju odgovornosti, Centar za prava deteta, Beograd, 2012. god., str. 81.

U Srbiji je prema raspoloživim podacima u periodu od 2007. ddo 2011. godine izrečeno ukupno 9.157 krivičnih sankcija, koje se prema zakonu izriču maloljetnicima. U istom periodu, maloljetničkim recidivistima je izrečena ukupno 1.321 krivična sankcija. Na osnovu podataka iz tabele 4. može se zaključiti da je broj maloljetnika recidivista u porastu i da se kreće u rasponu od 10% (2007) do čak 14% (2011). Najveće učešće maloljetnika recidivista u vršenju krivičnih djela u posmatranom periodu zabilježeno je 2009. godine (16,9), a najmanje 2007. godine (10).

Sem psiholoških faktora koji u sklopu osobina ličnosti mogu da utiču na ponavljanje vršenja krivičnih djela, u literaturi i istraživanjima se navodi da je među recidivistima veliki broj psihopata ili sociopata. S obzirom na osobine ličnosti sa psihopatskom (sociopatskom) strukturom, kao što su impulsivnost-eksplozivnost, nasilnost, razdražljivost, antisocijalnost u afektivnoj oblasti; bezosjećajnost, egoizam i povodljivost u moralno-etičkoj oblasti; uzbudljivost, kolebljivost, nestalnost, emocionalna nezrelost, emocionalna hladnoća, izopačena seksualnost, sugestibilnost, nemogućnost adaptacije na postojeće životne prilike i uslove, nedostatak čvrsto postavljenog životnog cilja i sl., proizilazi da kod njih mogu postojati predispozicije ka kriminalnom ponašanju[25]. Svakako da se sve navedene osobine ličnosti ne mogu posmatrati izolovano i odvojeno od djelovanja ostalih faktora na ponavljanje kriminalnog ponašanja.

6. Zaključak

Povratnici su lica koja po svojim biopsihosocijalnim karakteristikama najčešće predstavljaju tzv. „nepopravljivi" dio kriminogene populacije. Međutim, cjelokupne mjere u procesu suzbijanja kriminaliteta, i sveukupan napor društva, države, a posebno penalnog i postpenalnog tretmana osuđenika uspijevaju makar da i dio te populacije odvrate ili odviknu od budućeg vršenja krivičnih djela.

Za društvo, državu i nadležne organe posebno su problematični oni povratnici koji i nakon preduzetih mjera nastavljaju sa vršenjem krivičnih djela. Takva lica predstavljaju stalnu opasnost po društvo, okolinu, jer cjelokupan mehanizam reakcije nije dao pozitivne rezultate.

Posebno je značajno i problematično pitanje kaznene politike prema maloljetničkoj povratničkoj populaciji, s obzirom na to da se radi o licima koja su tek u prvoj fazi kontakta sa kriminalnom djelatnošću pokazala sklonost i namjere da i u budućnosti čine krivična djela.

U tom kontekstu, pored klasičnih oblika izricanja krivičnih sankcija prema maloljetnicima – recidivistima, javljaju se i novi „vanzakonski" modeli djelovanja prema njima, kroz oblike svojevrsne „civilne arbitraže" – medijacije kojom se prema postojećim iskustvima mogu postići i bolji rezultati i efekti u budućem odvraćanju maloljetnika od vršenja krivičnih djela.

Značajno je istaći da je neophodno sprovoditi adekvatna naučna istraživanja iz oblasti maloljetničkog – povratničkog kriminaliteta u svim segmentima (počev od otkrivanja i analiziranja uzroka maloljetničke i povratničke delinkvencije,

25 Prema provedenom istraživanju među omladinskom populacijom u Bihaću, veliki procenat ispitanika smatra da su maloljetnički delinkventi „skloni" ponavljanju kriminalnih radnji.

preko vršenja krivičnih djela od strane povratnika maloljetnika, pa do onih koji u određenom periodu napuštaju „kriminalitet“ kao vid zanimanja, navika).

Od toga koliko će se država uspjeti suprotstaviti narastajućim problemima i maloljetničke delinkvencije, zavisiće i dalje mjere prevencije i represije prema sveukupnom kriminalitetu, jer se iz kategorije „maloljetnika“ regrutuju budući kriminalci. Zbog toga je država u obavezi da se opredijeli za još efikasnije mjere, kako penalnog prevaspitanja, tako i postpenalnog tretmana maloljetnih povratnika.

.

8. Literatura:

1. Babić, M., Marković, I., Krivično pravo – opšti dio, Pravni fakultet Banja Luka, 2009

2. Bošković, M., Kriminologija, Pravni fakultet Novi Sad, 2007.

3. Bošković, M. Matijević, M., Penologija, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2010.

4. Doležal, D., Razlike u dubini uključenosti u kriminalni životni stil među zatvorenicima s obzirom na dob, recidivizam te nasilnost kaznenog djela, Kriminologija i socijalna integracija, 2009.

5. Ignjatović, Đ., Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet, Beograd, 2007.

6. Koler-Trbović, N., Gmaz-Luški,V., Primjena izvansudske nagodbe (medijacija), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 2006.

7. Jovanović, Lj., Krivično pravo – opšti dio, Policijska akademija, Beograd, 1995.

8. Marković, I., Kriminologija, Pravni fakultet Banja Luka, 2007.

9. Matijević, M., Kriminalističke i kriminološke karakteristike recidivističkog kriminaliteta, Oktobarski pravnički dani, Banja Luka, 2009.

10. Matijević, M., Bujanović, T., Uzroci, uslovi i fenomen maloljetničke delinkvencije, Naučni skup „Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja“, Zbornik radova, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka, 2008.

11. Međedović.J., „Struktura ličnosti i kriminalitet“, Primenjena psihologija, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2009.

12.

13. PhD Mile Matijevic, Faculty of Law, University of Business Studies - Banja Luka

14. Dejan Matijevic, psychologist, mediator

ABSTRACT:

Juvenile delinquency is one of the most serious crime phenomena and problems in society. Considering that we are talking about young people that have yet to tel cope with life, to be a vehicle of social progress, it is important to determine factors that cause, and repeat the exercise of criminal action, and thus the formation of the future "criminogenic personality."

Through psychological research aspects, it will be given some cause - effect relationship, "which forms" criminogenic personality, future delinquent and irecidiviste. The problem of recidivism (return) is more present among juvenile delinquents. Causes of recidivism are very different, diverse. They are primarily found in the personality of a minor, which generates its behavior in the context of family life, and social environment.

It is particularly interesting and important how does society respond to juvenile offenders in general, but also in specific cases. Appropriate social reactions can surely give positive effects, which would be located primarily in deterring minors in future criminal behavior. In this paper we will compare some statistics of juvenile recidivism in the Republic of Srpska and Serbia). That in mind, we will make a conclusion about the characteristics of juvenile recidivism and efficacy of existing and other repressive measures taken against them state. Analysis on the status and trends of juvenile crime in general, especially as subsequent recidivism overall complex phenomenon of crime is central to the work, which will be compared through various methodological procedures and techniques.

Keywords: Juvenile, juvenile delinquency, recidivism, offense, crime, social reaction, families, educational measures, criminal penalties, resocialization

VRŠNJAČKO NASILJE KAO ODRAZ DISFUNKCIONALNOSTI DRUŠTVA

doc. dr Nebojša Macanović
Fakultet političkih nauka Banja Luka
macanovicn@yahoo.com

Apstrakt: Cjelokupna društvena situacija u Bosni i Hercegovini, u kojoj kulminira poremećeni sistem vrijednosti, pogoduje nastanku raznih vidova socijalno neprilagođenog ponašanja. Jedna od takvih pojava jeste i vršnjačko nasilje. Riječ je o kompleksnoj pojavi koja je prisutna u svim društvenim sistemima, ali svakako da je izraženija i učestalija u nerazvijenim zemljama i zemljama u tranziciji, kao što je slučaj i sa Bosnom i Hercegovinom. Društvena dezorijentacija i gubitak kontrole faktora socijalizacije samo su neki od faktora koji utiču na ovu pojavu. Upravo cilj ovoga rada jeste da se prikaže kako učenici u osnovnim i srednjim školama procjenjuju prisustvo vršnjačkog nasilja, kakav stav imaju prema nasilnicima, te koliko se druže sa njima. Radi se o istraživanju koje je spovedeno u šest gradova Republike Srpske i koje ukazuje koliko društvene i vrijednosne promjene utiču na takvo ponašanje učenika i njihov sistem vrijednosti.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, disfunkcionalnost društva, učenici, kriza sistema vrijednosti.

UVOD

Polazeći od nekih ranijih istraživanja (Jugović, 2003, Milosavljević, 2004) vidimo da je pojava vršnjačkog nasilja među učenicima u osnovnim i srednjim školama postala svakodnevnica, a uzroke takvog ponašanja najčešće pronalazimo u krizi porodice, disfunkcionalnosti obrazovnog sistema, krizi sistema vrijednosti, dezorijentaciji društva, migracijama, uticaju vršnjačkih grupa, medija, neadekvatnom organizovanju slobodnog vremena, strukturi ličnosti i brojnim drugim faktorima. Vršnjačko nasilje u osnovnim i srednjim školama ukazuje na socijalno neprilagođeno ponašanje mladih, ali i na potrebu preventivnog djelovanja na njih od samog dolaska u školu, pa čak i znatno ranije u predškolskim ustanovama.

Svakodnevni članci u štampi, informacije u medijima koje govore o nasilju u školama, iznuđivanju, napadu na nastavnike, bježanju iz škole, o seksualnom zlostavljanju i prostituciji mladih, suicidima i sl. ukazuju da je kriminogena inficiranost jako raširena među mladima. Sve to ukazuje na činjenicu da su djeca u riziku direktna posljedica društva u riziku (Macanović, 2012). Upravo ta društvena dezorijentacija i gubitak kontrole faktora socijalizacije nad vaspitanjem djece i mladih, utiče na pojavu vršnjačkog nasilja. Želeći da pokažemo koliko disfunkcionalnost društva i njegovih institucija utiče na pojavu vršnjačkog nasilja, mi smo u ovom radu predstavili rezultate istraživanja koje je spovedeno u osnovnim i srednjim

školama u Republici Srpskoj, a koje pokazuje koliko je vršnjačko nasilje zapravo prisutno u školama, te koliko je ova pojava zapravo povezana sa krizom sistema vrijednosti u našem društvu.

RASPROSTRANJENOST I KARAKTERISTIKE VRŠNJAČKOG NASILJA

Pojava vršnjačkog nasilja uslovljava adekvatne društvene intervencije sa ciljem da se ono uoči i okarakteriše, da se otklone uzroci nastanka, spriječe posljedice i da se osobe sa takvim poremećajima naposlijetku osposobe za društveno koristan život. Tim prije jer je riječ o pojavi koja pogađa mlade ljude, odnosno dio stanovništva jedne zemlje na kome počiva njena budućnost (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004).

Utvrđene karakteristike ili uticaji individue, porodice, zajednice ili vršnjačke grupe na povećanje vjerovatnoće ispoljavanja vršnjačkog nasilja smatraju se riziko faktorima. Postoji nekoliko oblasti preko kojih se ispoljavaju faktori rizika za različite oblike nasilnog ponašanja među djecom. To su: porodica (nedostatak roditelja, česte konfliktne situacije bez pronalaženja adekvatnog rješenja, narkomanija, alkoholizam, podrška problematičnom ponašanju, zlostavljanje uz prećutkivanje i inferiornost), sredina (loši materijalni uslovi, migracije i problem nove sredine, razni oblici diskriminacije, dostupnost alkohola, droge, česte promjene sredine kod maloljetnika koji žive u domovima i zavodima), škola (opšta nezainteresovanost za pohađanje škole, negativan stav roditelja o školovanju), vršnjačke grupe (koje podstiču bunt, različite oblike društvenog i ličnog otuđenja i gubljenje sopstva) i psihofizičko stanje (intelektualna ometenost, senzomotorni hendikep, distraktibilnost, inferiornost, manjak samopouzdanja, emocionalna nezrelost) (Jugović, 2004).

Mladi danas žive u društvu krize i rizika koje oni nisu proizveli, već upravo oni postaju žrtve krize društva i rizika koji je proizveo svijet odraslih. Oni postaju rizična populacija sa brojnim rizičnim i kriminogenim obilježjima, a neki od njih se i počinju ponašati u skladu sa tim obilježjima. Jedna od posljedica je i pojava vršnjačkog nasilja. Događaji koji ukazuju na vršnjačko nasilje sve su zastupljenije kako u stupcima žute štampe, tako i u senzacionalističkom predstavljanju od strane televizijskih medija (Kostić, 2004).

U svijetu je proveden niz istraživanja o raširenosti vršnjačkog nasilja. Postotak školske djece koja su žrtve vršnjačkog nasilja u školi u većini zemalja je sličan: u Australiji 17%, u Engleskoj 19%, Japanu 15%, Norveškoj 14%. Španjolskoj 17%, SAD-u 16%. Najčešće se događa od 4. do 8. razreda osnovne škole. Čak 71% profesora i nastavnika ne obazire se i ne poduzima ništa da spriječi ili zaustavi nasilničko ponašanje i zastrašivanje u školi. Agresivno ponašanje se nauči rano i teško se mijenja ako je još uvijek postojano u dobi od osam godina. I dječaci i djevojčice zastrašuju, uglavnom učenike istog pola, osim kad je riječ o seksualnom nasilju. (Buljan – Flander, Šostar, 2012)

Koliko je pojava vršnjačkog nasilja ozbiljan društveni problem i u našem društvu govore i podaci istraživanja koje je sproveo Ombudsman za djecu Republike Srpske, ispitujući primjenu Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske. Istraživanje je sprovedeno 2009. godine. U njemu su se podaci o vršnjačkom nasilju u obrazovnim ustanovama tražili od školske uprave, a 2012. godine je istraživanje o vršnjačkom nasilju sprovedeno i među učenicima. Prema tim podacima, a na osnovu procjene učenika, u osnovnim

školama vršnjačko nasilje je prisutno u 36% slučajeva, a u srednjim školama 58,4% (Ombudsman za djecu Republike Srpske, 2012).

METODOLOŠKI PRISTUP U ISTRAŽIVANJU

U našem radu željeli smo istraživati koliko trenutna društvena situacija praćena raznim kriminogenim faktorima utiče na prisutnost pojave vršnjačkog nasilja kod učenika u osnovnoj i srednjoj školi. Vršnjačko nasilje je problem iz kojeg se, kao iz rezervoara, crpi problem i maloljetničke delinkvencije u društvu. Dodatni razlog za proučavanje baš ovog problema proistekao je iz činjenice da se vršnjačkom nasilju do sada nije poklanjala dovoljna pažnja. Postavljeni problem usmjeren je, prije svega, na sagledavanje realnog stanja u školama u vezi sa vršnjačkim nasiljem, kako bi društvo ovom problemu posvetilo više pažnje, prije svega u prevenciji i traženju novih alternativnih modela rada sa ovom populacijom

Polazeći od stanja u kome se nalazi naše društvo, te sve većeg uticaja brojnih kriminogenih faktora, mi smo se u našem istraživanju željeli baviti problemom vršnjačkog nasilja koje je sve izraženije među mladima. Takođe, željeli smo uvidjeti i koliko novonastale društvene i vrijednosne promjene utiču na njihovo ponašanje i njihov sistem vrijednosti.

Cilj istraživanja je bio utvrđivanje prisutnosti vršnjačkog nasilja koje se po procjeni učenika najviše javlja u školi, kao i odnos ispitanika prema onim licima koja ispoljavaju takvo socijalno neprilagođeno ponašanje.

Zadaci istraživanja:

Ustanoviti prisutnost vršnjačkog nasilja u školi po procjeni učenika osnovne i srednje škole.

Ispitati koliko su sami ispitanici skloni maltretiranju svojih vršnjaka u školi.

Utvrditi koliko su ispitanici spremni pomoći drugu koji je žrtva vršnjačkog nasilja.

Ispitati koliko je prisutno vršnjačko nasilje u samom odjeljenju ispitanika.

Ustanoviti da li se ispitanici druže s licima koja su sklona delinkventnom ponašanju.

Metode istraživanja. Metodom teorijske analize istražili smo dobijena saznanja o vršnjačkom nasilju u osnovnim i srednjim školama, kao i brojne druge činjenice vezane za ovu pojavu.

Tehnike istraživanja. U našem istraživanju koristili smo i tehniku anketiranja kako bismo prikupili podatke o tome kako učenici procjenjuju i vrednuju prisutnost vršnjačkog nasilja u školi. Za prikupljanje neophodnih podataka koristili smo Upitnik za procjenu i vrednovanje devijantnog ponašanja od strane učenika u školi i okolini (UPVDP).

Uzorak istraživanja. Uzorak su sačinjavali učenici sedmog i devetog razreda u sedam osnovnih škola (296 učenika), te učenici prvog i trećeg razreda u sedam srednjih škola (318 učenika) na području Banje Luke, Prijedora, Doboja, Kneževa i Srpca. Istraživanje je sprovedeno u decembru 2010. godine.

U istraživanju smo primjenjivali sljedeće statističke postupke: Hi kvadrat test (χ^2), određivanje frekvencije (f), izračunavanje procenta (%).

Obrada rezultata ovog istraživanja realizovana je primjenom softverskog paketa za statističku obradu podataka SPSS 16.0 for Windows.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA INTERPRETACIJA

Prva hipoteza u našem istraživanju odnosila se na pretpostavku da učenici osnovnih i srednjih škola različito procjenjuju intenzitet prisutnosti vršnjačkog nasilja u školi i okolini. Za provjeru ove hipoteze, koristili smo upitnik UPVDP, tj. analizirali smo odgovore učenika na pitanja koja su se odnosila na pojavu vršnjačkog nasilja u školi. Nakon prikupljenih podataka izvršili smo kvalitativnu analizu svih dobijenih odgovora ispitanika. Zbog sve veće prisutnosti vršnjačkog nasilja u školama zanimalo nas je mišljenje učenika o tome koliko su oni izloženi maltretiranju od strane nasilnih učenika.

Tabela 1. Vršnjačko nasilje u školama

Škola	Maltretiranje od strane drugih učenika									
	Da		Ne		Ponekad		Ne znam		Ukupno	
Osnovna	21	6,6%	218	68,6%	35	11%	44	13,8%	318	100%
Srednja	16	5,4%	221	74,7%	29	9,8%	30	10,1%	296	100%
Ukupno	37		439		64		74		614	
df	3									
X^2	3,123									

Izračunati hi – kvadrat ne ukazuje na statistički značajan odnos između prisutnosti vršnačkog nasilja u osnovnoj i srednjoj školi. Ipak, poredeći odgovore učenika osnovnih i srednjih škola, uviđamo da je maltretiranje učenika u osnovnim školama od učenika sklonih vršnjačkom nasilju nešto češća pojava nego u srednjim školama. Djeca u Bosni i Hercegovini mlađa od 14 godina ne podliježu zakonskim krivičnim sankcijama, te se kažnjavanje ovog oblika delinkventnog ponašanja svodi samo na školske vaspitno-disciplinske mjere što često i nema posebnog efekta kada je u pitanju sprečavanje i suzbijanje vršnjačkog nasilja u školama. Često se dešava da učenici starijih razreda, ili čak učenici srednjih škola, sačekuju učenike osnovnih škola nakon nastave maltretirajući ih, ili reketirajući, kako bi ostvarili određenu materijalnu korist. Takva djeca, iako izložena maltretiranju, često ne smiju prijaviti zlostavljanje, bojeći se revanšizma i drugih mogućih posljedica. Podatak da je 21 ili 6,6% učenika u osnovnim školama izloženo maltretiranju, a 35 ili 11% ponekad, odnosno 16 ili 5,4% učenika u srednjim školama je izloženo maltretiranju, a 29 ili 9,8% ponekad, svakako zabrinjava, što ukazuje i na problem sigurnosti djece u školama, a često može biti uzrok sve većeg broja suicida kod mladih. U srednjim školama kao što su gimnazija, medicinska, ili ekonomska škola, vršnjačko nasilje je rijetko, za razliku od škola kao što su ugostiteljska, tehnička ili poljoprivredna, koje, uglavnom, pohađaju učenici koji su skloni takvom ponašanju, pa ne čudi činjenica da je upravo u takvim školama i vršnjačko nasilje učestalije. Međutim, posmatrajući podatke u cjelini uviđamo da je vršnjačko nasilje, kao jedan od oblika delinkventnog ponašanja, neznatno učestalije u osnovnim školama, iako je očekivanje bilo suprotno. Česte frustracije kod djece i mladih, lično ne-

zadovoljstvo, nemogućnost zadovoljavanja pojedinih potreba, izazivaju određenu agresivnost koja se često usmjerava i na vršnjake, te dolazi do maltretiranja drugih učenika u školi. Upravo polazeći od te pretpostavke, željeli smo ispitati da li sami ispitanici maltretiraju druge u školi.

Tabela 2. Maltretiranje učenika u školi od strane samih ispitanika

Škola	Da li Vi maltretirate druge u školi							
	Da		Ne		Ponekad		Ukupno	
Osnovna	12	3,8%	281	88,4%	25	7,9%	318	100%
Srednja	8	2,7%	261	88,2%	27	9,1%	296	100%
Ukupno	20		542		52		614	
df	0,828							
X^2	2							

Podaci prikazani u tabeli 2 pokazuju da učenici osnovnih škola, njih 12 ili 3,8%, maltretiraju druge učenike u školi, dok kod učenika srednjih škola, njih 8 ili 2,7%, maltretira druge. Ova činjenica svakako ukazuje na pojavu vršnjačkog nasilja, ali i na visok stepen agresivnosti koji je sve intenzivniji kod mlađe populacije. Maltretiranje od ispitanika uglavnom je najčešće usmjereno prema mlađim i fizički slabijim učenicima. Prezentovani podaci svakako mogu ukazati i na činjenicu da je maltretiranje vjerovatno izraženije van škole, u naselju, tj. mjestu prebivališta. Evidentno je da je broj ispitanika koji su odgovorili da maltretiraju druge u školi, ili da ih ponekad maltretiraju, ujednačen kada je u pitanju osnovna i srednja škola, što pokazuje da nema značajnije razlike, na šta ukazuje i izračunati hi –kvadrat, kada je u pitanju intenzitet ovog oblika delinkventnog ponašanja, kao što je to bio slučaj i sa vršnjačkim nasiljem u školama.

Koliko su učenici spremni pomoći drugu i prijaviti učenika koji ga maltretira, ispitali smo pomoću upitnika UPVDP. Dobijene rezultate prikazali smo u tabeli 3.

Tabela 3. Prijavljivanje maloljetnih delinkvenata od strane učenika

Škola	Pomoć drugu									
	Da		Ne		Ne smijem		Možda		Ukupno	
Osnovna	189	59,4%	38	11,9%	11	3,5%	80	25,2%	318	100%
Srednja	141	47,6%	35	11,8%	9	3%	111	37,5%	296	100%
Ukupno	330		73		20		191		614	
df	3									
X^2	11,563									

Upoređujući rezultate koje smo prikazali u tabeli 3, uviđamo da je kod učenika osnovnih škola veća spremnost da se pomogne drugu i prijavi maloljetni delinkvent koji ga maltretira, tj. takav stav ima 189 ili 59,4% učenika, za razliku od učenika srednjih škola, gdje je spremnost da se prijave takvi učenici pokazalo

141 ili 47,6% učenika. Takođe, 80 ili 25,2% učenika osnovnih škola smatra da bi možda pomogli drugu, dok 111 ili 37,5% učenika srednjih škola ima identičan stav. Ovi podaci ukazuju da postoji određena doza straha od revanšizma ili maltretiranja od maloljetnih delinkvenata u slučaju da se oni prijave, što ukazuje na problem sigurnosti učenika za vrijeme školovanja, ali i na njihovu solidarnost, kolegijalnost i etičnost. Učenici osnovnih škola provode više vremena zajedno u toku školovanja, često žive i u istim naseljima, više je razvijeno drugarstvo, te su i spremniji da prijave delinkventa koji maltretira njihovog druga, što nije slučaj sa učenicima srednjih škola, koji nisu na takav način povezani i koji najčešće imaju takav odnos samo prema učenicima iz istog mjesta ili grada iz kojeg dolaze, i često se ne žele miješati zbog straha da će i oni biti žrtve maltretiranja. Upravo ovaj odnos učenika osnovne i srednje škole prema ovom problemu smo i potvrdili izračunavanjem Hi – kvadrata. Dobijeni Hi – kvadrat iznosi 11,563 i uz df = 3 statistički je značajan na nivou 0,01, što ukazuje da postoji značajan odnos između procjene učenika osnovne i srednje škole u vezi sa spremnošću da se pomogne drugu i prijavi učenik koji ga maltretira. Dok su učenici osnovnih škola spremni prijaviti nasilničko ponašanje i tako zaštititi druga, učenici srednjih škola pokazuju veće kolebanje (odgovor «možda» daje čak 37,5% učenika), što ne mora da bude shvaćeno samo kao indikator kriminogene inficiranosti, već i kao njihova potreba da sami uređuju međusobne odnose.

Zbog sve češće pojave vršnjačkog nasilja u školama željeli smo ispitati i stavove učenika o tome koliko zapravo u njihovim odjeljenjima ima učenika koji ispoljavaju delinkventno ponašanje. Analizom njihovih odgovora dobili smo rezultate koje smo prikazali u tabeli 4.

Tabela 4. Prisutnost vršnjačkog nasilja u odjeljenju

Škola	**Prisutnost vršnjačkog nasilja u odjeljenju**							
	Ima		**Nema**		**Ne znam**		**Ukupno**	
Osnovna	**128**	**40,3%**	**116**	**36,5%**	**74**	**23,3%**	**318**	**100%**
Srednja	**81**	**27,4%**	**161**	**54,4%**	**54**	**18,2%**	**296**	**100%**
Ukupno	**209**		**277**		**128**		**614**	
df	**2**							
X^2	**20,243**							

Analizirajući odgovore učenika osnovnih i srednjih škola, utvrdili smo da 128 ili 40,3% učenika osnovnih škola smatra da u njihovim odjeljenjima ima učenika koji su skloni vršnjačkom nasilju, dok je taj broj kod učenika srednjih škola 81 ili 27,4%. Prezentovani podaci ukazuju da su učenici osnovnih škola kritičniji i da u većoj mjeri procjenjuju prisustvo delinkventnog ponašanja u svom odjeljenju od učenika srednjih škola. Oni možda lakše i jednostavnije uočavaju svako delinkventno ponašanje u svom odjeljenju zbog činjenice da takvih učenika nema mnogo i da njihovo ponašanje odudara od ponašanja većine učenika. Takođe, često neko ponašanje, kada i nije društveno prihvatljivo, a prihvaćeno je od većine, postaje normalno za tu grupu, te je i to jedan od razloga zašto neki od učenika srednjih ško-

la smatraju da u njihovom razredu nema učenika koji su skloni vršnjačkom nasilju. Oni to doživljavaju kao normalnu pojavu u školi. Rezultati istraživanja ukazuju na značajan odnos između učenika osnovne i srednje škole kada je u pitanju njihova procjena u vezi s prisutnošću vršnjačkog nasilja u njihovim odjeljenjima. Izračunati Hi – kvadrat u ovom slučaju iznosi 20,243 i uz df = 2 statistički je značajan na nivou 0,01.

Prema istraživanju koje je sproveo Ombudsman za djecu (2010) o uzrastu počinilaca nasilja, podaci ukazuju da su počinioci nasilja zabilježeni u svim razredima osnovnih škola, ali je primijetan blagi rast broja počinilaca od prvog do petog razreda, gdje se od 1% u prvom razredu broj u petom povećava na 8%, zatim nastupa nagli porast pa u šestom razredu imamo 14% počinilaca, što je skoro dvostruko više. Taj broj raste i u sedmom razredu iznosi 18%, a u osmom dostiže maksimum od 25% počinilaca. U devetom razredu broj blago pada na 23% počinilaca vršnjačkog nasilja. Analizom se moze zaključiti da broj počinilaca nasilja raste srazmjerno približavanju pubertetskom uzrastu.

Svakodnevno u medijima možemo vidjeti određene tekstove ili priloge koji govore o maloljetničkoj delinkvenciji, delinkventima, ali i posljedicama takvog neprilagođenog ponašanja. Upravo zbog toga, ispitali smo koliko učenici izbjegavaju vršnjake koji ispoljavaju delinkventno ponašanje.

Tabela 5. Izbjegavanje maloljetnih delinkvenata od strane učenika

Škola	Izbjegavanje maloljetnih delinkvenata							
	Da, izbjegavam		Ponekad izbjegavam		Ne izbjegavam		Ukupno	
Osnovna	216	67,9%	57	17,9%	45	14,2%	318	100%
Srednja	153	51,7%	87	29,4%	56	18,9%	296	100%
Ukupno	369		144		101		614	
df	2							
X^2	17,438							

Iz prezentovanih podataka uočavamo da 216, ili 67,9% učenika osnovnih škola izbjegava druženje sa delinkventima, za razliku od učenika srednjih škola, gdje 153 ili 51,7% učenika izbjegava takvo druženje. Učenici osnovnih škola češće izbjegavaju učenike koji ispoljavaju delinkventsko ponašanje, jer se delinkventi u osnovnoj školi najčešće druže sa učenicima sličnih karakteristika i sklonosti. Često takve grupe postaju i neformalne grupe u školi i sredini u kojoj žive. Najčešći razlozi za neizbjegavanje delinkvenata su želja za dokazivanjem, osjećaj važnosti kroz status u grupi, ali i strah od reketiranja, maltretiranja i sl. Predstavljeni podaci ukazuju i na činjenicu da učenici znaju identifikovati problematično ponašanje svojih vršnjaka, kao i negativne strane takvog ponašanja, zbog čega izbjegavaju druženje sa njima. Posmatrajaći podatke u cjelini, uočavamo značajan odnos između učenika u osnovnim i srednjim školama kada je u pitanju njihova procjena u vezi s izbjegavanjem učenika sklonih delinkventnom ponašanju. Izračunati Hi – kvadrat u ovom slučaju iznosi 17,438 i uz df = 2 statistički je značajan na nivou

0,01. Kriminogena inficiranost se najčešće i prenosi preko učenika koji su skloni delinkventnom ponašanju, te nas je zanimalo koliko se učenici u osnovnim i srednjim školama druže sa takvim vršnjacima. Iako je kontekst prethodnog pitanja veoma sličan, zanimalo nas je koliko zapravo ispitanici imaju potrebu da se druže sa učenicima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje.

Tabela 6. Druženje sa vršnjacima sklonim delinkventnom ponašanju

Škola	Druženje sa vršnjacima sklonim delinkventnom ponašanju							
	Družim se, kao i sa ostalim drugovima		Družim se samo kad moram		Ne družim se		Ukupno	
Osnovna	69	21,7%	46	14%	203	63,8%	318	100%
Srednja	70	23,6%	44	14,9%	182	61,5%	296	100%
Ukupno	139		90		385		614	
df	2							
X^2	0,488							

Iz prikazane tabele vidimo da se učenici osnovnih škola, njih 69 ili 21,7%, odnosno učenici srednjih škola, njih 70 ili 23,6%, druže sa vršnjacima sklonim delinkventnom ponašanju kao i sa ostalim vršnjacima. Ovaj podatak ukazuje da se učenici često nalaze u društvu učenika sklonih delinkventnom ponašanju radi sopstvene sigurnosti i zaštite koju dobijaju od takvih vršnjaka, a s druge strane i zbog statusa u grupi i «rejtinga» koji takvi vršnjaci imaju u školi. Takođe, podatak da se 14% učenika u osnovnoj i srednjoj školi druži sa vršnjacima sklonim delinkventnom ponašanju samo kad moraju, dovoljno govori o aspektu sigurnosti, tj. primoravanju primoravanju da se druže sa takvim vršnjacima radi sopstvene sigurnosti. Ova činjenica ukazuje na jedan poremećen sistem vrijednosti, jer učenici zaštitu i sigurnost traže kod vršnjaka sklonih delinkventnom ponašanju, a ne u društvenim institucijama i s djelatnicima kojima je to dužnost i obaveza. Prezentovani podaci ukazuju da nema značajnije razlike između učenika osnovne i srednje škole kada je u pitanju njihovo druženje sa vršnjacima sklonim delinkventnom ponašanju.

Procjena učenika predstavlja jednu realnu sliku našeg društva, njegovih nedostataka i problema. Takođe, rezultati istraživanja ukazuju i na problem sigurnosti djece u školi, koja često zaštitu traže upravo u vršnjacima sklonim delinkventnom ponašanju, postajući i sami žrtve takvog ponašanja. Sve veća prisutnost vršnjačkog nasilja i nepoštovanje autoriteta nastavnika ukazuje na entropiju koja sve više narušava naš obrazovni sistem, a što upućuje na problem zapostavljenosti ili lošeg pristupa u vaspitanju mladih, kao i na problem njihove socijalizacije uopšte.

ZAKLJUČAK

Djeca i mladi predstavljaju najosjetljiviju kategoriju ljudske populacije koju najteže pogađa i na nju utiče kriza društvene zajednice, posebno zemalja koje prolaze kroz proces tranzicije, kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom. Reakcija na krizu kod mladih se najčešće ogleda kroz prihvatanje sistema vrijednosti koji nije društveno prihvatljiv. Posljedica prihvatanja takvog sistema vrijednosti jeste i kriminogena inficiranost mladih koja se prepoznaje kroz njihove antisocijalne stavove, asocijalno ponašanje, odnos prema članovima porodice, nastavnicima, vršnjacima u školi, ali i sve češće delinkventno ponašanje. Jedan od takvih oblika socijalno neprihvatljivog ponašanja jeste i vršnjačko nasilje, koje je posljedica krize društva, njegove entropije i sve izraženije dezorijentacije, loše socioekonomske situacije, nedavnih ratnih dešavanja, ali i i krize onih faktora koji bi trebalo da budu nosioci socijalizacije ličnosti djeteta, prije svega porodice i škole. Takođe, odbacivanje i prevazilaženje ranijih društvenih normi, te još nejasno precizirane i nedefinisane nove, a koje evidentno nisu usklađene sa transformacijom političkih, ekonomskih i socijalnih prilika u Bosni i Hercegovini, otežavaju mladima da prepoznaju i prihvate nove društvene norme i vrijednosti. Upravo ta društvena dezorganizacija i gubitak kontrole faktora socijalizacije nad vaspitanjem djece i mladih, utiče na pojavu kriminogene inficiranosti koja predstavlja osnovu svih vidova poremećaja u ponašanju, posebno vršnjačkog nasilja. Polazeći sa takvog stanovišta, uzroke vršnjačkog nasilja treba tražiti ne samo u porodici nego i svim drugim faktorima koji utiču na socijalizaciju učeničke populacije. Vulgarno ponašanje, nepoštovanje autoriteta, agresivnost, nasilje, brutalnost mladih, često i mlađih maloljetnih lica, ukazuje na neophodnost prevencije ove pojave od samog dolaska u školu, identifikovanje i praćenje ponašanja učenika, savjetodavni rad sa učenicima i roditeljima, ali i adekvatnu edukaciju nastavnog osoblja u prepoznavanju i preveniranju ove pojave.

Pojava vršnjačkog nasilja je prisutna svuda u svijetu, ali svakako je učestalija u disfunkcionalnim društvima. Upravo zbog ove činjenice škola, kroz saradnju sa nosiocima društvenih aktivnosti, mora postati glavni nosilac aktivnosti usmjernih ka upoznavanju i identifikovanju djece koja su sklona takvom socijalno neprilagođenom ponašanju. Uloga roditelja ni u ovom segmentu ne smije biti sporedna, jer sticanje znanja i podizanje svijesti o uzrocima i posljedicama opasnosti koje mogu dovesti do devijantnog ponašanja njihove djece, svakako će doprinijeti njihovom aktivnom učešću u prevenciji takvog društveno neprihvatljivog ponašanja. Društvo treba da kroz sistem obrazovanja precizira i utvrdi društvene norme i vrijednosti, te izgradi osjećanje pripadnosti svojoj zajednici, društvenoj grupi, religiji, ali i osjećaj za vlastitu kulturu, poštovanje principa i solidarnosti, jer će na takav način najbolje prevenirati socijalno neprilagođeno ponašanje mladih.

Podaci prezentovani u radu pokazuju da je vršnjačko nasilje podjednako prisutna pojava i u osnovnoj i srednjoj školi, što ukazuje na potrebu veoma rane prevencije, ali i pravovremenog identifikovanja brojnih kriminogenih faktora koji utiču na ovu pojavu, a koji su proizvod disfunkcionalnosti i krize našeg društva. Rezultati koje smo prezentovali ukazali su i na krizu sistema vrijednosti koja je prisutna među mladim, posebno njihov aspekt moralnosti i pomoći onima koji su žrtve

vršnjačkog nasilja. Takođe, druženje sa takvim osobama radi sopstvene sigurnosti često ima za posljedicu da mladi postaju nasilnici pod uticajem problematičnih pojedinaca sklonih vršnjačkom nasilju. Podaci iz istraživanja ukazuju na to da se ovom društvenom problemu mora ukazati veća pažnja, posebno kada je u pitanju aspekt prevencije, prije svega iz razloga što on negativno utiče na odrastanje mladih i njihovu socijalizaciju.

LITERATURA:

1. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Zagreb, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

2. Buljan–Flander, G., Šostar, Z. (2012). Na sajtu:: http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/ Očitano: 20.01.2013.

3. Izvještaj Ombudsmena za djecu (2012). Banja Luka.

4. Jugović, A. (2004), Rizična ponašanja omladine, U: Zbornik radova – Mladi zagubljeni u tranziciji. Beograd, Centar za proučavanje alternativa, str. 177–203.

5. Jugović, A. (2009). *Teorija društvene devijantnosti*. Beograd: JP Službeni glasnik.

6. Kostić, M. (2004), Kriminološki značaj bio-psiho-socijalnih promena u detinjstvu i mladosti. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 44, str. 173–191.

7. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Besjeda: Banja Luka.

8. Macanović, N. (2012). *Kriminogena inficiranost učenika i njena obilježja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Banja Luka.

9. Milosavljević, M. (2003). *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić.

10. Ombudsman za djecu Republike Srpske (2010), *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*, Banja Luka.

RESUME:

Children and youth represent most sensitive category of human population which is strongly affected and influenced by crisis of social community, especially in countries which are in transition process, like Bosnia and Herzegovina. Reaction to crisis in youth population is often seen through accepting value system which is not socially acceptable. Consequence of accepting this value system is criminal infection of young people which is recognized through their antisocial attitudes, asocial behavior, relation towards family members, teachers, peers in school, but

also delinquent behavior. One of these forms of socially unacceptable behavior is peer violence which is consequence of society crisis, its entropy, more and more present disorientation, bad social and economic situation, recent war, but also crisis of all those factors which should be base for socialization of child personality, mainly school and family. Also, rejection and overcoming of previous social norms and still vaguely defined new attitudes, which are not adjusted to transformation of political, economical and social situation in Bosnia and Herzegovina, complicate recognition and acceptation of new forms of social norms and values. Exactly this social disarrangement and loosing control over socialization factors in education of children and youth, influence to appearance of criminal infection which represents ground of all behavior disorder, especially peer violence. Starting from this, causes of peer violence should be found not only in family, but also in all other factors which influence to their socialization. Vulgar behavior, authority disrespect, aggression, violence, brutality of young people which are often younger minors points to necessity of prevention of this behavior from coming to school, identifying and monitoring pupil's behavior, educational work with pupils and parents, but also adequate education of teachers in recognition and prevention of this behavior.

Appearance of peer violence is present all over the world, but it is more present in dysfunctional societies. Because of this fact, school through collaboration with carriers of social activities, must become major carrier of activities pointed towards identifying children who are more inclined to such socially unadjusted behavior. Role of parents should not be secondary, because through gaining knowledge and raising awareness about causes and consequences which can lead to deviant behavior of their children, will surely contribute to their more active role in prevention of such social unacceptable behavior. Society should determine social norms and values through educational system, and build feeling of belonging to their community, social group, religion, but also feeling for their own culture, respect of principles and solidarity, because in this way, socially unadjusted behavior will be best prevented.

Presented data show that peer violence can be found as in elementary as well in high school, which points need of early prevention, but also early identifying numerous criminal factors which influence to this phenomena, and which are product of disfunctionality and crisis of society in which they live. Presented results also point to crisis of value system among young people, especially their aspect of morality and help to those who are victims of peer violence. Also, socializing with these people, because of their own security, often has consequence that young people become violent under influence of these friends who are more inclined to peer violence. These data point out that we should pay more attention to this problem, especially in prevention, because it has negative influence to healthy growing of youth and their socialization.

KRIMINALISTIČKE KARAKTERISTIKE MALOLETNIČKOG NASILNIČKOG IMOVINSKOG KRIMINALITETA U REPUBLICI MAKEDONIJI

Doc. dr Svetlana Nikoloska[1]
Fakultet bezbednosti – Skoplje
svetlananikoloska@hotmail.com
snikoloska@fb.uklo.edu.mk

Marijana Blazevska[2]
marijana.blazevska@hotmail.com

Apstrakt: Maloletnici u izvršavanju krivičnih dela sve više koriste fizičko nasilje, nasilna sredsta i metode. Najčešći oblici kriminalnog delovanja jesu nasilni imovinski delikti, pri čemu maloletnici ne biraju sredstva i metode u ostvarivanju kriminalnog cilja. Teške krađe, razbojništva i razbojničke krađe su krivična dela koja su najčešće vršena od strane maloletnika, koji deluju kao organizovana kriminalna grupa u kojoj su involvirani i punoletni učinioci. Istraživanja nasilnog maloletničkog kriminala potreba je svake države koja vodi računa o bezbednosti i razvoju maloletničke populacije. Istraživanjima maloletničkog nasilnog kriminala dobijamo podatke o pojavnim oblicima, tipovima nasilja i nasilnim metodama, sredstvima, vremenu i prostoru kriminalnog delovanja, sa ciljem građenja strategije za prevenciju ovog tipa kriminaliteta. Maloletnici se kriminalno povezuju i deluju lokalno, regionalno i na nacionalnom nivou, ali maloletnički kriminalitet sve više ima karakteristike i međunarodnog kriminala, što predstavlja poseban izazov za istraživanje ove pojave.

Ključne reči: maloletnički kriminalitet, kriminalističke karakteristike, fizičko nasilje, kriminalne grupe, prevencija.

UVOD

Društvenonegativna ponašanja mladih predstavljaju ozbiljan i kompleksan problem koji proučava više naučnih disciplina kroz istraživanje faktora devijantnih ponašanja koja se najčešće manifestuju kao povreda uobičajenih, moralnih normi ponašanja, ali i ponašanja koja predstavljaju krivična dela. Povrede moralnih normi osuđuje i sama okolina, dok su teži kriminalni oblici ponašanja mladih ljudi predmet rada nadležnih organa i institucija.

Kriminalnu aktivnost maloletnika, poznatiju kao maloletnički kriminalitet, karakterišu uzrast, lična svojstva i motivi maloletnika. Maloletnički kriminalitet predstavlja pojavu koja se prilagođava uslovima života i koristi ih da u njima na-

1 Profesor u oblasti kriminalističke metodike, Fakultet bezbednosti u Skoplju.
2 Demonstrator u oblasti kriminalističke metodike, Fakultet bezbednosti u Skoplju.

lazi elemente za svoje održavanje[3].

U savremenoj kriminalističkoj literaturi se sve više poklanja pažnja proučavanju maloletničke delinkventske taktike i tehnike u izvršavanju krivičnih dela. Uzrast, telesna i lična svojstva mladih kriminalaca su specifična za vršenje imovinskih delikata. Maloletnici često vrše i druge oblike kriminalnog ponašanja, kao što su krvni, seksualni i saobraćajni delikti, ali u ukupnom broju preovlađaju imovinska krivična dela. Proučavanje delinkventske taktike i tehnike u vršenju imovinskih delikata je predmet ovog rada, odnosno: kako maloletnici vrše imovinske delikte, koja sredstva koriste, na kom području kriminalno deluju, da li deluju samostalno ili vrše kriminal udruženo kao maloletničke kriminalne bande.

Kvalitativno, maloletnički kriminalitet karakteriše upotreba sile i nasilja, organizovanost, recidivizam, a starost mladih kriminalaca je sve niža. Kao maloletni izvršioci krivičnih dela javljaju se i deca od 6 godina, koja su deo organizovane bande i ravnopravno učestvuju u kriminalnim operacijama sa starijim maloletnicima. Svoju kriminalnu karijeru počinju kao deca i usavršavaju kriminalni zanat i kriminalno deluju i kao punoletni građani. U kriminalnom ponašanju maloletnika glavni motiv predstavlja oduzimanje tuđih stvari kao što su novac, zlato, mobilni telefoni, kompjuteri, muzički uređaji, ali i cigarete, alkohol, obuća i brendirana odeća. U kriminalnom ponašanju maloletnici koriste nasilna sredstva i ne vode računa o metodama kriminalnog delovanja, buduće da im je najbitnije ostvarivanje kriminalnog cilja. Maloletnici obijaju kuće, stanove, dućane, automobile, vrše razbojništva i razbojničke krađe, koriste gužvu, metež, koriste sve prilike kako bi ukrali. U kriminalnim operacijama, maloletnici više čine štetu pri krađi, od same krađe. Više nanose štetu u savlađivanju prepreka, nego u oduzimanju tuđih stvari. Maloletnički kriminalitet karakteriše delinkventna taktika i tehnika kriminalnog ponašanja, po čemu se ovaj kriminalitet razlikuje od kriminaliteta odraslih. Ako odrasli kriminalci paze da pri provalnoj krađi ostave što manje tragova, maloletnici ostavljaju puno tragova. Maloletnici u vršenju krivičnih dela ostavljaju puno tragova i dokaza, štete su očigledne, često su na mestu kriminalnog zločina vidlijivi ostaci njihovog razjarenog ponašanja, tako da nanose velike materijalne štete. Mesto kriminalnog događaja nudi obilje materijalnih tragova i dokaza, tako da već pri samom izlasku na mesto kriminalnog događaja, policijski inspektori znaju da su krivično delo izvršili maloletni kriminalci.

Kriminalističko-geografska znanja o lokalnim razvojnim elementima kriminaliteta prema grupisanju krivičnih dela sa istim ili sličnim kriminalističkim karakteristikama, o mestu življenja i o kriminalnom delovanju delinkvenata, kriminalističkim praktičarima stvara značajne pretpostavke za savremeni pristup u građenju preventivno-represivne strategije: otkrivanje i sprečavanje kriminaliteta se vezuje za delinkventa i kreće se ka prikupljanju informacija o najavljenom deliktu. Za sada (još uvek), otkrivajuća funkcija se kreće u obrnutom pravcu (krivično delo – delinkvent).[4] Proučavanjem kriminalističkih karakteristika već izvršenih dela omogućava se građenje preventivne strategije maloletničkog kriminaliteta.

3 Milutinović, M. i Aleksić, Ž., Maloletnička delinkvencija, Naučna knjiga, Beograd, 1989, str. 8.

4 Angeleski, M., Kriminalistički aspekti na istražuvanje na geografijata na kriminalitetot, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminalistika, br. 1/98, Skopje, 1998, str. 105.

Prevencija maloletničkog prestupništva (najopasniji deo prestupništva su izvršena krivična dela) predstavlja danas značajno pitanje svakog društva, pri čemu čak prevencija pretstavlja prioritet[5], jer omladina predstavlja budućnost svake zemlje.

POJAVNI OBLICI MALOLETNIČKOG IMOVINSKOG KRIMINALITETA

Maloletnički kriminalitet u svetu i kod nas se manifestuje kroz izvršenje određenih oblika krivičnih dela, i to onih istih koja vrše i punoletna lica, sa određenim specifičnostima u majoljetničkoj taktici i tehnici kriminalnog ponašanja. U izvršavanju kriminalne radnje primećuje se u većoj meri upotreba nasilnih sredstava, oružja i određeni stepen agresivnosti, brutalnosti i organizovano vršenje krivičnih dela maloletničkih bandi. Način izvršenja, tipologija izvršenih krivičnih dela i karakteristike ličnosti maloletnih izvršilaca, stvaraju potrebu za razvijanjem naučnoteorijske misli o pravcima primene posebnih sredstava u otkrivanju uzroka i uslova pojave ovog kriminaliteta[6]. Kretanje kriminaliteta maloletnika, u svetu i kod nas, pokazuje, u poslednjim godinama, zaista zabrinjavajući porast. Ono što posebno zabrinjava to je brži porast ovoga kriminaliteta od porasta kriminaliteta punoletnih. Istraživanje sprovedeno u periodu 1991–2000. u Republici Makedoniji pruža podatke da je u tom periodu udeo maloletničkog u ukupnom kriminalitetu 30,2 %. Za ovaj period istraživanja nađeno je da su izvršena 147.063 krivična dela, a od njih maloletnici su izvršili 44.468 krivičnih dela[7]. Ovaj procenat je promenljiv iz godine u godinu, ali ono što zabrinjava je da maloletnici sve više vrše nasilni kriminalitet; posebno to rade stariji maloletnici, koji su već usavršili kriminalni zanat – povratništvo je jako bitna karakteristika maloletnih izvršilaca krivičnih dela.[8]

Maloletnički kriminalitet vrše maloletnici, a pod pojmom maloletnik se podrazumeva lice do 18 godina starosti. Pri tome lica do 14 godina su deca, ona su krivično neodgovorna kategorija, a njihova kriminalna aktivnost se istražuje i sa njima se radi pod posebnom režimom. Sa decom radi centar za socijalni rad i ona ne idu pred sud. Maloletnici iznad 14 godina su krivično odgovorna kategorija i oni podležu posebnim merama zbog izvršenih krivičnih dela. Upravo je ova kategorija maloletnika predmet ovog rada.

Pojavni oblici maloletničkog kriminaliteta, njihova struktura i dinamika su zavisni od psihofizičkih osobina i bioloških karakteristika mlade osobe koja je u razvojnoj fazi života. U tom smislu, fenomenološka svojstva maloletničkog kriminaliteta daju značajne indikacije o njihovim determinantama koje mogu da se koriste kao orijentir u proučavanju uzroka i uslova u pojavi i strukturalnih karakteristika, odnosno u utvrđivanju etiologije maloletničkog kriminaliteta. Koji su uzroci maloletničkog kriminaliteta može se utvrditi kroz proučavanje pojavnih oblika

5 Bačanović, O. i Jovanova, N., Prevencija maloletničkog prestupništva u Republici Makedoniji (zakonski okvir, Zbornik radova, Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011, str. 205.

6 Nikoloska, S., Maloletničkiot kriminalitet vo Republika Makedonija , Grafotrans, Skopje, 2005, str. 21.

7 Nikoloska, S., Maloletničkiot kriminalitet vo Republika Makedonija , Grafotrans, Skopje, 2005, str. 42.

8 Velkova, T., Povtorot kaj maloletnite storiteli na krivični dela, Štip, 1999, str. 33.

maloletničkog kriminaliteta, kao i proučavanje načina, metoda i sredstava kojima maloletnici vrše krivična dela. Sve to, kao i prostor i način kriminalnog napada, govori da li se radi o kriminalcima početnicima ili o profesionalnim kriminalcima. Proučavanje pojavnih oblika maloletničkog kriminaliteta i delinkventske taktike i tehnike maloletnika je predmet kriminalističke metodike i to posebnog dela kriminalističke metodike koji proučava kriminalitet mladih ljudi i usavršava ili prilagođava primenu adekvatnih kriminalističkotaktičkih metoda i tehnika u procesu istraživanja kriminalnih oblika.

U kriminalistici se teži ka stvaranju takozvane maloletničke kriminalistike, koja je neohodna u borbi protiv maloletničkog kriminaliteta, jer je naoružana znanjem za rad na otkrivanju i razjašnjavanju izvršenih krivičnih dela i to u najužoj vezi sa snažnim razvojem privrednih i tehničkih nauka. Krivičar koji zapostavlja pravila i saznanja kriminalistike, po pravilu neće imati pun uspeh u svom radu. U diskusijama o kriminalističkim pitanjima i krivično-dogmatskim dilemama, ne bi se smelo zaboraviti da je krivično pravo kao pravo suzbijanja kriminaliteta, imanentno praktična nauka i da u praktičnom radu krivičnog pravosuđa pored pravnog supsumiranja i izbora svrsishodne kazne ništa nema veći značaj od stvaranja i primenjivanja sigurnih metoda, besprekornog istraživanja istine, a to je upravo istinski domen kriminalistike.[9]

Kriminalitet se može izučavati jedino na osnovu empirijskog materijala, koji u svakom prostornom i vremenskom okviru manifestuje svoje stavove i zaključke.[10]

U Republici Makedoniji za izvršena krivična dela ukupno je prijavljeno za period 2007–2011. 6.510 maloletnika, od njih su optužena 4.602, a 3.404 su osuđena, ili 52,28 % od prijavenih maloletnika je i osuđeno.[11] Maloletnici su izvršili više krivičnih dela koja spadaju u sledeće grupacije krivičnih dela: 454 krivična dela protiv života i tela; 14 krivičnih dela protiv slobode i prava čoveka i građanina; 6 krivičnih dela protiv časti i ugleda; 92 krivična dela protiv polne slobode i polnog morala; 61 krivično delo protiv zdravlja ljudi; 73 krivična dela protiv javnih finansija, platnog prometa i privrede; 5.036 krivičnih dela protiv imoivne; 40 krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine; 336 krivičnih dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja; 77 krivična dela protiv pravnog saobraćaja; 253 krivična dela protiv javnog reda, a 68 su ostala krivična dela. Od ukupo 6.510 krivičnih dela koja su izvršili maloletnici 77, 35 % su imovinska krivična dela.

U imovinska krivična dela koja su izvršili maloletnici spadaju krađe, teške (provalne krađe), razbojništva, razbojničke krađe, oduzimanje motornog vozila, utaja i dr. U 2010. godini za izvršena imovinska krivična dela prijavljena su ukupno 937 izvršioca, a od njih 672 za izvršeno krivično delo teška krađa, ili 71,71%, prijavljenih za krađe 135 izvršilaca, ili 14,40 %. Za razbojništva je prijavljen 51 izvršilac, ili 5,44 %, a 12 je prijavljenih za razbojničke krađe – 1,28 %. Za oduzimanje motornog vozila prijavljeno je 45, što je 4,80 %, a samo 2,37 % su izvršioci

9 Milutinović, M. i Aleksić, Ž., Maloletnička delinkvencija, Naučna knjiga, Beograd, 1989, str. 107.

10 Milutinović, M. i Aleksić, Ž., Maloletnička delinkvencija, Naučna knjiga, Beograd, 1989, str. 8.

11 Statistički izveštaj o izvršiocima krivičnih dela, Zavod za statistiku Republike Makedonije, 2011, str. 103.

ostalih imovinskih krivičnih dela. U sledećoj godini, 2011, prijavljenih maloletnika za izvršena imovinska krivična dela je ukupno 917, od kojih 652 za teške krađe – 71,10 %, 119 je prijavljenih za krađe – 12,97 %, 77 je prijavljenih za razbojništva – 8,39 %, 8 za razbojničke krađe, ili 0,87 %, 44 prijavljena za oduzimanje motornog vozila, ili 4,79 %, dok je samo 1,88% prijavljenih za ostala imovinska krivična dela.

Prikazani statistički podaci o izvršiocima imovinskih krivičnih dela ukazuju na to da maloletnici najčešće vrše teške krađe, zatim krađe, razbojništva, oduzimanje motornog vozila, razbojničke krađe i druga imovinska krivična dela.

U makedonskom kaznenom zakonu krađa je inkriminisana kao odizimanje tuđeg pokretnog predmeta u nameri da se protivpravno prisvoji. Teška krađa je u stvari krađa izvršena u težim okolnostima i savlađivanjem prepreka.[12]

Teška krađa predstavlja krađu koja je izvršena lomljenjem ili provalom u zatvorene prostorije, savlađivanjem većih prepreka, krađu koja je izvršena od strane više lica udruženih radi vršenje krađe, krađu izvršenu na drzak način, krađu izvršenu upotrebom oruđa i oružja radi napada ili odbrane, krađu u vreme požara, poplave ili druge nesreće ili iskorišćavanjem nemoći ili nesreće drugog ili ako je krađa stvari u većoj vrednosti (više od pet prosečnih plata u vreme izvršenja krađe).

Razbojništvo je krađa izvršena upotrebom sile ili pretnje da će biti neposredno napadnut život ili telo drugog lica pri oduzimanju tuđeg pokretnog predmeta sa namerom protivpravnog prisvajanja, ako je predmet velike vrednosti (50 prosečnih plata u vreme izvršavanja dela), ako je delo sa predumišljajem ili je pri tom nanesena teška telesna povreda ili je delo izvršila organizovana grupa, i ako je upotrebljeno vatreno oružje ili drugo opasno oruđe.

Razbojnička krađa je slučaj krađe kada je izvršilac zatečen u krađi i onda upotrebi silu ili pretnju da će neposredno napasti život ili telo drugog u nameri da zadrži ukradeni predmet, ako je ukradeni predmet velike vrednosti (iznad 50 prosečnih plata u vreme izvršenja dela), ako je delo izvršeno sa predumišljajem i pri tom je nanesena teška telesna povreda ili ako je razbojničku krađu izvršila grupa ili maloletnička banda, ili je pri izvršenju dela žrtva lišena života – ovo su teži oblici razbojničke krađe i predviđena je veća zatvorska kazna.

Oduzimanje motornog vozila je protivpravno odizimanje tuđeg motornog vozila u nameri da se isto upotrebi u vožnji, ako to oduzimanje traje duže vremena ili je nastala veća šteta.

Pri vršenju imovinskih krivičnih dela maloletni delinkventi ispoljavaju sve češće crte vandalizma. Kriminalno deluju udruženi u tzv. maloletničke grupe ili bande (gangs). Maloletnici se najpre povezuju kao lica koja imaju izvesne psihološke i društvene probleme. Oni ulaze u početku u marginalne, neformalne grupe, koje su veoma difuznog karaktera, ali koje imaju veliki uticaj na proces „kriminalizacije„. Tome doprinosi niz spoljnih faktora i uslova kao što su: uticaji okoline (ulice, škole), uticaji filma, televizije na maloletnike i internet. Svoj doprinos kriminalizaciji mladih imaju i uslovi vaspitanja i stanje u porodici (ako maloletnik živi u porodici gde je kriminal tema razgovora, način življenja, postoji visoka verovatnost da će i on biti kriminalac). U procesu kriminalizacije mladih duži niz godina uticaj ima i narkomanija, alkoholizam i druga psihopatološka stanja maloletnika.

12 Čl. 235 i 236 Krivičnog zakona Republike Makedonije, Sl. list. Republike Makedonije, 19/04.

Kriminalističko-geografske karakteristike maloletničkog kriminaliteta su izazov za proučavanje radi određivanja specifičnosti u načinu izvršavanja krivičnih dela – modus operandi; sredstvima izvršenja – instrumentum operandi; mestu izvršenja – locus operandi; prostoru kriminalnog delovanja – radius operandi i vremenu izvršenja krivičnog dela – tempus operandi. Proučavanje kriminalističko-geografskih karakteristika maloletničkog kriminaliteta je u cilju uspešne preventivne politike maloletničkog kriminaliteta.

SPECIFIČNOSTI U NAČINU VRŠENJA NASILNIH IMOVINSKIH KRIVIČNIH DELA MALOLETNIKA – MODUS OPERANDI

Način izvršenja imovinskih krivičnih dela maloletnika je primitivniji od načina izvršenja ovog kriminala punoletnih izvršilaca. Maloletnici često ponove način izvršenja krivičnog dela, koriste isti metod kriminalnog delovanja, a vrlo često napadaju isti objekat ili objekat u blizini već napadnutog. Postoji mišljenje u praksi da je način izvršenja krivičnih dela od strane maloletnika skoro identičan sa načinom izvršenja punoletnih lica. Međutim, kada se bolje izvrši analiza postojećih izvršenja i podataka, vidi se da se do ovog mišljenja dolazi zbog toga što se maloletnici sve više specijalizuju za vršenje pojedinih vrsta krivičnih dela, posebno teške krađe i oduzimanja motornih vozila. Oni koriste drzak način kriminalnog ponašanja, brutalnost, ali ipak postoji mišljenje da maloletnici koriste isti način kriminalnog delovanja, bez dovoljno priprema, nanose nepotrebnu štetu na licu mesta.[13]

Analiza praktičnih slučajeva krivičnih dela koja su izvršili maloletnici ukazuje na to da maloletnici sve više kriminalo deluju u grupama koja mogu biti i organizirane kriminalne grupe ili maloletničke bande koje koriste isti način kriminalnog delovanja, koriste ista sredstva, a dosta često napadaju i isti objekt (prodavnica, stan, kuća). Vrlo često maloletni kriminalci vrše serijske teške krađe u jednom delu grada (provale i opljačkaju više kuća, stanova u jednoj zgradi ili kvartu, članovi kriminalne grupe ukradu više motornih vozila i dr.).

Maloletnici vrše krivična dela dobro osmišljena i isplanirana, biraju objekat napada, planiraju vreme izvršenja krivičnog dela, ali u određenim situacijama vrše krivična dela i neplanirano. Neki od maloletnika vrše krivična dela i u momentu posmatranja objekta kriminalnog napada, ako im se za to ukaže prilika.

Načini izvršenja krivičnih dela koja čine maloletnici mnogo su jednostavniji od onih koji vrše odrasli izvršioci krivičnih dela. Provaljuju tamo gde je to moguće, bez posebnih priprema i odgovarajućeg oruđa. U mnogim slučajevima ostaju neotkriveni i ponavljaju krivična dela na štetu iste žrtve. Maloletnici skrivaju ukradene predmete kod kuće ili u neposrednoj blizini mesta gdje se najčešće zadržavaju. Predmete neplanski prodaju ili ih poklanjaju, zamenjuju i sami upotrebljavaju. Upravo je zato otkrivanje izvršioca krađe maloletnika prema veoma često i uspešno.[14]

Maloletni izvršioci pri izvršenju krivičnih dela, naročito prilikom provlanih krađa, često na mestima tih događaja uzrokuju nepotrebnu štetu (vandalizam).

---

13 Milutinović, M. i Aleksić, Ž., Maloletnička delinkvencija, Naučna knjiga, Beograd, 1989, str. 165.

14 Žerjav, C., Kriminalistika, Zagreb, 1986, str. 333.

U mnogim slučajevima razbijaju prozore, ormare i druge stvari, te čine štetu koja nije ni u kakvoj vezi sa izvršenjem dela i višestruko premašuje vrednost ukradenih predmeta. Ponekad rade neverovatne gluposti, uriniraju u kuhinjske posude, veliku nuždu obave u vreću šećera, ljudski izmet razmazuju po zidovima, trgaju slike itd. Prilikom uviđaja na mestu takvih dela brzo se može shvatiti da su na licu mesta bili maloletnici, jer su na mestu događaja činili stvari koje odrasli, iskusni izvršioci ne čine. Pri izvršenju krivičnih dela maloletnici su drski i bezobrazni, pri vršenju razbojništva primenjuju više sile, oružja i raznog oruđa, napadaju kuće u vlasništvu starih i nemoćnih ljudi. U određenim situacijama, maloletnici pored toga što su onesposobili za pružanje otpora stara i nemoćna lica, vrše silovanja starica, vrše teške povrede na njihovim telima, nekada su svirepi do kraja, motaju njihova tela u posteljinu i spaljuju ih. Tipično za maloletne izvršioce je i nanošenje dodatne štete i dodatne patnje i ponižavanja njihovih žrtava.

U zavisnosti od načina izvršenja krivičnog dela, maloletnici upotrebljavaju i adekvatne alatke, sredstva izvršenja, ali oni kriminal vrše i bez alata, onako kako odluče u momentu kada dobiju ,,inspiraciju,, da kriminalo napadnu. To je karakteristično kod razbojničkih krađa, ako primete ,,dobar plen,, na žrtvi i ,,dobru priliku,, – oni napadnu žrtvu u deliću sekunde i skinu joj nakit, oduzmu tašnu, a ako se žrtva usudi da pruži otpor, brzo je savladaju primenom fizičke sile. U određenim situacijama u borbi sa žrtvom nanose teške telesne povrede, a često izazivaju i smrt žrtve primenom sile ili opasnog oruđa (izvršilac upotrebi nož i nanese smrtonosni udar žrtvi).

Krivična djela sa saučesnicima su značajka maloletničkog kriminaliteta. Mnogi se maloletnici učešćem u krivičnim delu prvi put otisnu na put kriminala. Na takav način učestvuju u delu i oni bojažljivi, neodlučni maloletnici, koji se tek nakon brojnih takvih slučajeva osamostale i samostalno izvršavaju krivična dela. Pored toga i sazrevanje maloletnika, te psihofizički razvoj koji to sazrevanje prati stvara određenu klimu za saučesništvo i međusobno razumevanje, kojeg kod odraslih učinilaca nema. Za odrasle učinioce najznačajnija je tajnost njihovog nezakonitog postupanja te se povezuju samo s onim osobama koje im, prema vlastitom uverenju, osiguravaju tajnost. Takva tajnost maloletnicama obično i ne odgovara, jer bi u tom slučaju njihova ,,hrabrost,, i ,,spremnost,, ostala nepoznata i skrivena u njihovoj sredini.[15]

Maloletnici stalno ponavljaju krivična dela, kriminal predstavlja njihov način života, kriminalno ponašanje je njihov zanat, hobi. Oni često ponavljaju ista krivična djela, menjaju lokacije, često se vrate i na staru lokaciju (provaljivanje trafika, crkava, manastira, kolonijalnih prodavnica, zlatarskih radnji i sl.). Postoje mišljenja u teoriji da ponavljanje krivičnog dela istim načinom izvršenja i na istom mestu pretstavlja određeni stereotip kod psihopata. Ponavljanje krivičnih dela sigurno je vezano i za stepen inteligencije i sam psihički razvoj maloletnika, sa jedne strane, a sa druge strane maloletni kriminalac je siguran da ako mu jedanput uspe kriminalno delovanje i ne bude otkriven, da će to biti slučaj i drugi, treći put, da će mu kriminalna delatnost ići od ruke.

Kod nekih krivičnih dela pokazalo se da je izvršlac ranije istrenirao kriminalni napad i ima svoj metod rada. Osnova više ponavljanja jedne iste kriminalne

15 Žerjav, C., Kriminalistika, Zagreb, 1986, str. 331.

metode leži u razumljivoj činjenici: vršenje krivičnih dela je veština koja treba da se nauči. Izvršilac, ako računa na razvoj i uspeh i hoće da preskoči kaznu, mora se nužno specijalizovati. Pojava ponavljanja načina izvršenja određenih krivičnih dela u kriminalistici je poznata kao **perseveransa.**[16]

Otkrivački proces u značajnoj meri se oslanja na sam način izvršenja, MOS – evidenciju, kao i na savremene elektronske evidencije o registraciji krivičnih dela na osnovu načina izvršenja pojedinih već poznatih maloletnika. U tom smeru sve više dolazi do primene kibernetičke policijske evidencije, od koje se dobijaju kriminalističko-geografske karakteristike o modus operandi sistemu evidencije. Korišćenjem komjuterske evidencije po modus operandi sistemu, operativni radnici policije na brz i jednostavan način mogu da obezbede podatke o ranije izvršenim krivičnim delima na isti način već registriranih maloletnika, tako da je proces otkrivanja izvršioca lakši, a proces obezbeđenja dokaza ipak iziskuje primenu tehničkih metoda (da li je pronađeni trag krvi od osumnjičenog maloletnika, da li je to njegov pramen kose i sl.).

SPECIFIČNOSTI SREDSTAVA VRŠENJA NASILNIH IMOVINSKIH KRIVIČNIH DELA MALOLETNIKA – INSTRUMENTUM OPERANDI

Sredstvo izvršenja krivičnog dela može da ukaže na cilj i na pobudu.[17]

Maloletni delinkventi u zavisnosti od same kriminalne situacije, vremena i načina izvršenja krivičnog dela, u fazi pripreme nabavljaju pogodna sredstva kako bi kasnije lakše izvršili provalu, kao jedan oblik teške krađe, a to su dela koja najviše vrše maloletnici. Savlađivanje prepreka je izazov maloletnicima, u nekim situacijama oni više vole da savladaju veću prepreku, nego da ukradu bogati plen. Maloletnici deluju u bandama, a maloletničke bande se takmiče koja će više i opasnije izvršiti provala ili razbojništava. Pripreme pre izvršenja dela vrše stariji maloletni kriminalci, oni iskusniji, koji već znaju šta i kada treba uraditi i koje sredstvo je najprikladnije u vršenju provala kuće, provala stanova, provala magacina, provala zlatarske radnje. U današnje vreme maloletnici peku „kriminalni zanat„ i savlađivanjem modernih prepreka, a to su isključivanje bezbednosnih kamera, provala pogodnim alatom a da pritom ne ostave vidljive tragove, planiraju vreme i pogodna sredstva i za to vreme kriminalno operišu i udaljuju se s lica mesta. Maloletni kriminalci osposobljavaju se i u izradi pogodnih predmeta, koriste svoje znanje (ako uče neki zanat, u izradi pogodnog alata primenjuju zanatsko znanje), koriste sve što može da im pomogne da izvrše provalu, a to je već alat koji poseduju kod kuće, ili kradu alat i njega koriste u vršenju provale. Oni često koriste isti alat, koji je već jednom isproban, taj alat dobro skrivaju i čuvaju. Maloletnici koriste više alata, odvijač, razne ključeve, heblu, topokršač, koriste i najsitniji alat za provaljivanje (češalj, kalauz, iglu, žicu). Sitniji alat oni često svugde nose sa sobom i u zgodnoj prilici ga iskoriste, a krupniji alat koriste kada je provala dobro isplanirana. U vršenju razbojništva, maloletnici koriste i oružje, koje je ranije ukradeno, ali u određenim situacijama koriste i dobro napravljene igračke (pištolj), kojima prete

16 Angeleski, M., Kriminalistički aspekti na istražuvanje na geografijata na kriminalitetot, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminalistika, br. 1/98, Skopje, 1998, str. 115.

17 Vodinelić, V., Kriminalistika, Beograd, 1984, str. 220.

žrtvama. Oni koriste i razna oruđa kao što su: nož, jež ili drugo sečivo za vršenje pretnje, ali ih često i upotrebe. Pored sredstava koja maloletnici specijalno nabave ili naprave za vršenje provala, oni često koriste i sredstva koja pronađu na samom mestu gde vrše provalu (alat koji nađu ispred kuće koju provaljuju, koriste žicu na kojoj se prostire veš, često lome prozore i kamenom). Maloletnici koji su dobro fizički spremni koriste i svoje fizičke sposobnosti i veštine penjajna, preskakanja, brzog hodanja, ali i veštine koje su trenirali u savlađivanju žive sile (karate veštine, džudo, boks, ili koriste nemoć i iznenađenost same žrtve). Dosta često maloletnici koji u žurbi da spasu svoj kriminalni plen zaborave alat na licu mesta, bace alat bežući, a njega policija pronađe pri vršenju uvida i to je signal u kom pravcu da vode istragu. Ostavljanje alata kojim je izvršena provala je corpora delict koji policija analizira, veštači da li je njime izvršena sporna provala i druge provale koje su u procesu rasvetljavanja. Dosta često jednim corpora delictom – alatom rasvetli se više provalnih krađa koje su izvršene tim alatom.

Maloletni kriminalci koji su već dugo u kriminalnom zanatu specijalno nabavljaju skup alat kako bi što brže i efikasnije provaljivali, tako da nabavljaju specijalni alat i za sečenje stakla, čime režu izlog za kratko vreme, oduzimaju stvari koje su planirali i ono što nisu planirali, a što su pronašli na licu mesta. Na lice mesta, u zavisnosti od gustine žitelja, maloletnici dolaze ukradenim autima, njima tovare ukradene predmete i odlaze, a uopšte ne vode računa kakve tragove ostavljaju ta vozila (tragovi točkova), jer su i sama ta vozila ukradena. (Pre neki dan je u Ohridu napravljena teška krađa zlatarske radnje, kriminalci su tamo došli ukradenim autom, a onda su ga, posle krađe i bega sa lica mesta spalili). To mogu da urade i stariji maloletnici ili bande u kojima učestvuju i maloletni i punoletni izvršioci. Mnogo češće maloletnici odbacuju sredstva izvršenja krivičnog dela u široj okolini, nekad im sredsta ispadnu dpk beže, nekad im sredstva budu veći teret – da li da ponesu ono što su ukrali ili sredstvo izvršenja (često prave i račun, odbace alat koji mogu da nabave za male pare, ili je to alat koji već potiče iz prethodne krađe).

SPECIFIČNOSTI MESTA IZVRŠENJA NASILNIH IMOVINSKIH KRIVIČNIH DELA MALOLETNIKA – LOCUS OPERANDI

Gde maloletnici vrše krivična dela? Svuda, i u gradskim i u seoskim sredinama. Ovo je jako bitna kriminalističko-geografska karakteristika u cilju preventivnog delovanja policije. Maloletnici kriminalno deluju na onim mestima gde žive, gde se školuju, provode se, ali oni i specijalno putuju da bi vršili krivična dela. Veći broj maloletnika počinje kriminalni zanat od malih nogu, neki su se ranije bavili prosjačenjem, poznaju mesta gde su bili na prosjačenju, pamte kuće gde su prosjačili. Ta mesta posete i kad malo porastu i bave se kriminalom, tamo gde su prosili vrše provale, koriste zgodne prilike i vrše najobičnije krađe.

Maloletnici obično počinju delikte sitnim krađama, i to većinom u roditeljskoj kući, kod bliskih srodnika ili poznanika, a tek posle izvan ovog kruga, ali u većini slučajeva u mestu stanovanja, a na početku njihove karijere i u blizini mesta sakupljanja.[18]

18 Milutinović, M. i Aleksić, Ž., Maloletnička delinkvencija, Naučna knjiga, Beograd, 1989,

Kriminalitet maloletnika ima svoje specifičnosti u odnosu na mesto izvršenja krivičnog dela – locus operandi, po čemu se bitno razlikuje od kriminaliteta punoletnih i iskusnih izvršilaca. Te specifičnosti imaju jako važnu ulogu u procesu otkrivanja i istraživanja krivičnih dela: najpre da li su ta dela počinili maloletnici, a ako na licu mesta postoji više indicija da su to maloletnici, policija traga za njima. Na mestima krivičnih dela koja su učinili maloletnici nalazimo brojne tragove koji ukazuju na njihovu prisutnost u trenutku izvršenja (tragovi nogu, paplilarnih linija, mikro tragova, izlučevina itd.), na izvršenje dela, način izvršenja i druge okolnosti. Često nalazimo i zaboravljene, izgubljene ili odbačene predmete koje su maloletnici imali sa sobom.[19]

Maloletni izvršioci krivičnih dela dosta često pri vršenju krivičnih dela čine određene stvari koje ne rade odrasli ljudi. To su radnje koje nemaju nikakvu povezanost sa samim delom (pišu na ormarima, otvaraju frižider i uzimaju hranu, jedu slatkiše, mažu kečapom po zidovima, seku stolice, lome staklene predmete, rečju, oni na licu mesta prave takav lom kao da je prošao tajfun. Često su te stvari policiji putokaz da su izvršioci maloletnici. Maloletnici na licu mesta kradu, nekada i ono što ne vredi, a ostavljaju vredne stvari (ne prepoznaju vrednost predmeta). Oni sa sobom ponesu cigarete, novac, zlato (belo zlato često ostave, misleći da to nije tako vredno), sa sobom uvek ponesu laptop, ako ga ima na mestu krađe, sigurno ponesu i mobilni telefon, ali ostave kineske vaze, srebreni svećnjak i sl.

Na mestu izvršenja dela maloletnici se dugo zadržavaju, i ako je to lepa poslastičara, oni se ugoste slatkišima, ali i kad se najedu, bacaju slatkiše. Ako provale u neki stan gde žive bogati ljudi, maloletnici ih kažnjavaju zato što su bogati, seku skupe kožne garniture, cepaju skupu odeću, igraju se skupim igračkama, nekad i ponesu neku za njih dobru igračku, ponesu lutku svojoj sestri, ponesu lepu košulju ili parfem i „počaste devojku„. Samo mesto izvršenja „zrači bogatstvom tragova„ njihovog prisustva, a to su sve značajne kriminalističke informacije koje treba otkriti i dešifrovati.[20] Lice mesta u kriminalistici pretstavlja mesto gde je izvršeno delo, mesto gde se pronađu tragovi, dokazi krivičnog dela i svako drugo mesto gde nastaju pripreme i posledice krivičnog dela i mesto gde je pronađen izvršilac takvog dela.

Spoznaja i proučavanje ukupnog ambijenta u kome je izvršeno krivično delo najznačajniji su preduslov koji direktno utiče na efikasnost u otkrivačkom procesu i uopšte na preventivno-represivnu funkciju. U procesu istraživanja operativni radnici, pored toga što istražuju ukupni ambijent na mestu kriminalnog delovanja, svoj rad upućuju i na mesta gde se skupljaju maloletnici, mesta gde prodaju ili menjaju ukradene stvari. Često u kriminalnim operacijama učestvuju i maloletnici iz domova gde žive kao maloletna lica koja su bez roditelja, ali krivična dela vrše i maloletnici koji beže iz domova prevaspitanja, zavoda i sl.[21]

Maloletnici se često vraćaju na ista mesta gde su jednom uspešno provalili i opet provale, ako su pokrali neku žrtvu u udaljenoj ili neosvetljenoj ulici, oni se

---

str. 164.

19 Žerjav, C., Kriminalistika, Zagreb, 1986, str. 332.

20 Angeleski, M., Kriminalistički aspekti na istražuvanje na geografijata na kriminalitetot, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminalistika, br. 1/98, Skopje, 1998, str. 106.

21 Žerjav, C., Kriminalistika, Zagreb, 1986, str. 333.

opet tamo pojave i izvrše krivično delo. To su indicije koje koriste operativni radnici kako bi pronašli maloletnike i uhapsili ih.

SPECIFIČNOSTI PROSTORA VRŠENJA NASILNIH IMOVINSKIH KRIVIČNIH DELA MALOLETNIKA – RADIUS OPERANDI

Mesto izvršenja krivičnog dela može biti i dosta udaljeno od mesta gde žive maloletnici, ili su to tzv. putujući kriminalci. Maloletnici dosta često i one stvari koje ukradu prodaju ili menjaju u okolnim mestima u vreme pijace, vašara i sl. U kriminalistici su poznati lokalni, regionalni, nacionalni i internacionalni kriminalci. Internacionalni kriminalci su i maloletna lica i ona se kreću u okolnim mestima u blizini granice, koriste ,,divlje prelaze,, kako bi se što brže vratila u svoje mesto življenja. Maloletnici koriste i vreme velikih vašara, turističke sezone kako bi kriminalno operisali na tim mestima. Oni kradu na plažama, u kampovima, diskotekama, ali kradu i na autobuskim i železničkim stanicama, tamo gde je gužva, a koriste svoje delinkventske veštine.

Prostor kriminalnog delovanja je isto tako jako značajna kriminalistička karakteristika maloletničkog kriminala, jer maloletnici vrše kriminal svuda gde se nađu u pogodnom momentu, ali oni i putuju radi vršenja krivičnih dela. Svoju kriminalnu aktivnost maloletnici vrše na prostoru koji oni dobro poznaju (gde vladaju prostorom). Ali maloletničke bande znaju i da se udruže sa lokalnim maloletnicima iz drugih mesta i da jedne drugima pomažu u kriminalnoj delatnosti. Domaći kriminalci pokazuju ili budu vodiči kriminalcima koji dolaze iz drugih mesta samo da izvrše veću provalnu krađu i vrate se kući. Može se reći da su maloletnici solidarni i da pomažu svojim ,,kolegama,, – ne samo u odabiranju objekta provale, posuđuju im svoj alat, obezbeđuju im smeštaj (prenoćište). Često maloletnici i kriminalno operišu u mešovitim kriminalnim grupama, u kojima ima kriminalaca iz mesta gde se krade i iz drugih mesta. Takvi kriminalci se okupljaju u tzv. kriminalnim žarištima, mestima gde se dogovaraju, donose kriminalni plen i sl. Interlokalni kriminalci[22] često i više dana putuju od mesta do mesta i vrše krivična dela; to rade u vreme leta kad je vreme toplo i u turističkim mestima.

Proučavanje geografskih karakteristika, rasprostranjenosti maloletničkog kriminaliteta i njegovih lokalnih i regionalnih karakteristika povezani su sa ličnošću maloletnog izvršioca krivičnog dela. Maloletni kriminalci u Republici Makedoniji su jako mobilni, oni često putuju radi vršenja krivičnih dela, koriste autobuski i železnički prevoz, ali oni i dok putuju vrše krađe. To su vešte džepne krađe, a maloletnici često ukradu mobilni telefon, tuđi novčanik, laptop i sl. Ono što koriste organizovane maloletničke grupe su taksi prevoz od mesta življenja do mesta kriminalnog delovanja, a u tim grupama učestvuju i sami taksisti. Nekad su oni i organizatori provale, odnose maloletnike do objekta provale, sačekaju ih i zajedno odlaze s kriminalnim plenom.

Policija vrlo često ima problem s putujućim kriminalcima je joj to otežava posao. U tom cilju policijski radnici međusobno sarađuju i razmenjuju podatke i iskustva, ali i rade na rasvetljavanju i obezbeđivanju dokaza o već izvršenim krivič-

22 Vodinelić, V., Kriminalistika, Beograd, 1984, str. 207.

nim delima, ali i preventivno ,,pokrivaju teren,,. Time iznenade i same kriminalce koji su ,,naoružani voljom, motivima i sredstvima za vršenje provale,, kad na tom prostoru – ,,policije u izobilju,,. To često može da bude i razlog za ,,nervozu kod maloletnih delinkvenata,, – koji razočarani što nisu mogli da izvrše provalu, vrše druga krivična dela, iako to nisu planirali. Vrlo često dok beže oni kradu auta, prave saobraćajne nezgode, ili prouzrokuju nered tučama.

Prostor kriminalnog delovanja maloletnicima se sve više širi razvojem saobraćaja i saobraćajnih sredstava, tako da oni mogu za vrlo kratko vreme da otputuju, izvrše krađu (provalu) i udalje se sa lica mesta. ,,Putujući kriminalci,, su u određenoj taktičkoj prednosti u odnosu na svoje otkrivanje i hvatanje: dok policija dozna za izvršeno krivično delo, oni su već otišli. Maloletnici koji žive u okolini granice, svoj kriminal šire i u susednim državama, u susednim mestima, preko državne granice. U tom slučaju je neophodna međunarodna policijska saradnja u procesu istraživanja maloletničkog kriminaliteta, a često države za to imaju i bilateralni dogovor.

SPECIFIČNOSTI VREMENA IZVRŠENJA NASILNIH IMOVINSKIH KRIVIČNIH DELA MALOLETNIKA – TEMPUS OPERANDI

Kada maloletnici vrše nasilna imovinska krivična dela, jeste pitanje koje daje odgovor o vrlo značajnoj kriminalističkoj karakteristici. Vreme kriminalnog delovanja pre svega zavisi od načina kriminalnog delovanja ili izvršenja krivičnog dela. Ako je to obična krađa, tada maloletnici koriste tuđu nepažnju, određenu situaciju. Ali kada maloletnici vrše provale, razbojništva, to rade u vreme kada ih niko ne može videti, koriste nemoć žrtava, ili koriste odsustvo iz kuće, stana. Često maloletnici vrše provalu danju, kada su vlasnici stana na poslu, deca u školi. Maloletnici kriminalno deluju noću, vrše provale u mesta gde ima manje ulične svetlosti, provale kuće čiji su vlasnici na putu, u inostranstvu, u gostima. Provale prehrambenih prodavnica, poslastičarnica vrše takođe noću, kad radnici ne rade. Maloletnici vrše neka nasilna imovinska krivična dela i usred bela dana. Razbojništva u bankama, menjačnicama se vrše pretnjom zaposlenim radnicima, koristi se prilika kada nikoga nema na šalteru; prete pištoljem, nožem. Maloletnici planiraju vreme izvršenja dela, ali i napadaju kad im se za to ukaže prilika. Može se reći da maloletnici ne biraju uvek vreme kriminalnog napada, više biraju objekt i žrtvu kriminalnog napada. Maloletnici uvek napadaju, njima je bitan plen, a ne vreme.

ZAKLJUČAK

Maloletni kriminalitet u Republici Makedoniji, s obzirom na psihofizičke karakteristike maloletnih počinilaca obično spada u grupu klasičnog kriminala, odnosno prema rezultatima istraživanja za period 2007–2011. godina, preko 77% krivičnih slučajeva bili su imovinska krivična dela. Od ukupnog broja počinjenih imovinskih krivičnih dela, maloletni delinkventi najviše su izvršavali krađe, preko 70% od svih imovinskih dela.

Maloletnici izvršavaju i oduzimanje motornih vozila, razbojništva, oružane pljačke, a druga imovinska krivična dela su malo zastupljena, jedno do pet dela u

istraživanom periodu od pet godina. Prema kriminalističkim karakteristikama počinjenih zločina, maloletnici su koristili silu i nasilje, a u karakteru maloletnika, u njihovoj kriminalnoj aktivnosti je da izazivaju veliku štetu na mestu zločina i ekstra štetu pored osnovne štete koja je uzrokovana krađom. Maloletnici koriste fizičko nasilje, silu, pretnje kriminalnim radnjama, ali vrše i druge akte nasilja nad žrtvama nanoseći im teške telesne povrede, vrše silovanja, čak i u ekstremnim situacijama nanose posmrtne povrede, pa čak vrše i spaljivanje ili bacanje tela u vodu. Proučavanje kriminalističkih karakteristika maloletničkog kriminaliteta kojim se nanosi šteta imovini žrtava pokazuje da se vrše krađe s primenom nasilja i upotrebe fizičke sile, kao i mentalne snage, i da zapravo sve ove aktivnosti nanose tešku fizičku ili moralnu štetu žrtvama. Na osnovu proučivanja gradi se strategija za sprečivanje maloletničkog kriminaliteta, a naročito kriminalnog ponašanja zbog kojeg žrtve trpe imovinsku štetu, ali su istovremeno i žrtve nasilja maloletnih prestupnika. Bitno je da država ulaže u mlade, tako da će ulaganjem u sigurnu budućnost, budućnost zemlje biti u rukama mladih.

LITERATURA

1. Angeleski, M., Kriminalistički aspekti na istražuvanje na geografijata na kriminalitetot, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminalistika, br. 1/98, Skopje, 1998.

2. Vodinelić, V., Kriminalistika, Beograd, 1984.

3. Bačanović, O. i Jovanova, N., Prevencija maloletničkog prestupništva u Republici Makedoniji (zakonski okvir, Zbornik radova, Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011.

4. Velkova, T., Povtorot kaj maloletnite storiteli na krivični dela, Štip, 1999.

5. Žerjav, C., Kriminalistika, Zagreb, 1986.

6. Milutinović, M. i Aleksić, Ž., Maloletnička delinkvencija, Naučna knjiga, Beograd, 1989.

7. Nikoloska, S., Maloletničkiot kriminalitet vo Republika Makedonija, Grafotrans, Skopje, 2005.

8. Statistički izveštaj o izvršiocima krivičnih dela, Zavod za statistiku Republike Makedonije, 2011.

9. Krivični zakon Republike Makedonije, Sluzbeni list Republike Makedonije, 19/04.

RESUME:

Juvenile crime in the Republic of Macedonia, considering the psycho-physical properties of juvenile perpetrators usually belongs in the group of classic crime, ie according results of made research for the period 2007 - 2011, over 77% criminal cases were property crimes. Of the total number of committed property crimes, juvenile delinquents most committed robberies, over 70% of all property offenses. Juveniles performed and subtraction motor vehicles, robbery and armed robbery and other property crimes are little represented this, with one to five works in the investigated five - year period. According criminalistic features of commited crimes, juveniles used force and violence, and in the character of the juveniles in their criminal activity is causing a lot of damage at the crime scene and more extra damage, from the basic damage inflicted by theft. Juveniles used the physical violence, using force, threats with criminal activity, but carried out other violent acts on the victims and inflicting grievous bodily harm on victims of robbery, perform rape, even in extreme situations and inflict mortal injuries and even perform their burnings or throwing the body in the water. Studying of criminalistic characteristics of juvenile criminality that can damage the property of victims, rubbed them with violence and use of physical injuries, mental strength, they inflict severe physical or moral harm to the victims. Based on studies build strategy for the prevention of juvenile criminality, especially the crimes behaviors with that victims endure property damage, but are victims of violence by juvenile offenders. How much a country invests in its youth, so investing in a secure future, the future of a country is still in its youth.

RISK FACTORS OF VIOLENT BEHAVOIUR AMONG THE YOUTH IN REPUBLIC OF MACEDONIA WITH EMPHASIS ON PEER GROUP VIOLENCE

Saše Gerasimoski, PhD,
Assistant Professor
Faculty of Security, Skopje, Republic of Macedonia
sgerasimoski@yahoo.com

Abstract: The paper examines the risk factors of violent behavior among youth population in Republic of Macedonia, with a special overtone on the risk factors that determine peer group violence. The peer group violence has increased in the last years, with different and numerous risk factors simultaneously influencing this sensitive and vulnerable population. Using secondary data and contents analyses, we try to determine the priority risk factors, their incidence, strength, manifestation and influence on the violent behavior among youth and peer groups as specific and very affected target group. We give an analysis of the state-of-arts in this field in the Republic of Macedonia, considering also some possible preventive strategies, activities and measures of dealing with this very rapidly growing and concerning form of deviant behavior.

Key words: violence, violent behavior, youth, risk-factors, peer groups

INTRODUCTION

With every day passed behind we are becoming more aware of the risk culture and society in which we are living. The world as we knew it before several decades doesn't exist anymore. Ulrich Beck, a renowned German sociologist, was the first one to scientifically explain this reality, although all of us feel the omnipresence of risks and their continuing increase in scope and diversity with every new day. We are now living in a social and cultural environment where almost every phenomenon could get risky, and by saying risky I mean risky in a security sense of this word. We are now literary flooded by and preoccupied with numerous and various risks all around us, irrespective of their origin[1]. It looks like most of them are security risks, or, they have turned into security risks, by some authors also recognized as negative risks. Even the word risk itself has come to mean something negative, dangerous and detrimental. When we say risky, we instantly suppose of it as something unfavorable is about to happen in a nearest future, something harmful or inconvenient.

What contributed to the fact that we are living in so called 'risk society'[2] and 'risk culture'? Surely, the root of the reasons could be traced back to the late modernity, or early post-modernity as different scholars would like to name it. It is almost

1 Frank, Furedi (2006), *Culture of Fear Revisited: Risk-Taking and the Morality of Low Expectaion*, London: Continuum, p. 23.

2 Ulrih, Bek (2001), *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjič, s. 32.

certain that globalization and individualization as contradictory and yet simultaneous processes that have been taking place essentially changed the society and culture in which we live. The society has become very unstable, constantly moving and changing due to the changes within its structure, and, consequently, that produced changes within culture that are also more rapid, unstable and superficial than any cultural epoch before in the humankind history. It results in deepening of the gap between social and cultural, thus widening the so called 'cultural lag', or simplified, the cultural values and norms as key elements of any culture are getting more and more late behind the societal changes[3]. At the same time, those rapid societal changes only deepen the problem of societal anomie defined as one of the crucial societal disorganizations since more than a century by French sociologist Emile Durkheim[4]. It could be said that all of the modern problems of humanity, including the risky society and culture, could be in a very convincing way explained through these developments. In actual fact, they are, as I could say, responsible for creating the superficial world of ambivalent values, relativized norms and instant culture in which we are all living. The combination of postmodernity and globalization seems to function like a perfect mix for creating a liquid societal and cultural reality full of deconstructed fragments, almost unlimited choices and lake of so much needed socio-cultural anchor that could serve as a minimal standard of order. The value and normative complex of culture is suffering its hardest days, and therefore, no wonder that we have an abrupt increase of all security risks, that could easily turn into threats and encroachments. Since these risks are borne out of the socio-cultural structure, nobody has to be surprised that societal deviance is increasing constantly, and, regretfully, it hits most severely the most vulnerable population, the young one. Being a young is not at all easy nowadays. Even more, it is quite paradoxical. Namely, the young generations experience unprecedented freedom in all aspects of life, and yet, paradoxically enough, that freedom pushes them into the claws of different forms of societal temptations and deviant behavior, most concerning of them being the violent behavior. We are now starting to recall what Erich From was alluding half a century ago, that at one point of the freedom we start to fear freedom and seek to escape from it. And that is the point where freedom tends to acquire its own unrestrained run. The point where societal values and morals that have crucial integrative function start to become unrecognizable not observed or shared by most of the people in a given society.

This introduction is aimed at pointing out to the core of the problem about risk factors that determine the violent behavior among youth today, especially the peer group violence. Although the focus of the paper is the current state of arts in this sphere in Republic of Macedonia, we consider such a general introduction as inevitable and useful for designing the key points of this paper.

RISK, RISK FACTORS AND VIOLENT BEHAVIOR

The risk can be defined as possible, presumed, expected phenomenon, probable event with positive or negative outcome, but most often negative (possible

3 Jelena, Špadijer Džinić (1988), *Socijalna patologija: sociologija devijantnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, s. 66.

4 Milosav, Milosavljević (2003), *Devijacije i društvo*, Beograd: Draganić, s. 226.

danger-negative risk)[5]. In everyday life, we usually refer to risk as an entirety of one or more risk factors and we used them even as synonyms. Thus, when we say risk of certain disease, we usually imply the entirety of risk factors that contribute towards making that risk happen, or, to make the negative risk turn into encroachment. We look on the risk factors as causes of something negative or positive that is about to happen in near future with certain amount of probability. Precisely, characteristics of the risk that increase the probability of negative risk happen into encroachment can be defined as risk factors[6]. There's almost no scientific discipline related to destructive phenomena that has not integrated these concepts and for some of them made them central. That can be said for all security sciences, sociology, criminology and social pathology which are of our concern here.

In order to better understand the nexus between risk factors and violent behavior and determine the most important risk factors that influence such a behavior, we have to see first where the violent behavior comes from. As for the sociology and social pathology is concerned, the violent behavior has its roots in aggression, a distinctive human peculiarity that is formed in a complex ways of hereditary and environmental factors and their mutual influence, but, mostly by the genetic and inherited factors. Precisely, aggression is a potential for aggressive or violent behavior and doesn't mean by itself that it'll transform itself in destructive aggressive behavior since it can be also transformed into constructive aggressive behavior, which, by the way, is the primary biological function of aggression and aggressive behavior[7]. Erich From calls constructive aggression benign whereas destructive malign[8]. The constructive aggressive behavior helps the individual or societal groups defend themselves and their existential values, make the people survive the competition that reigns in a biological world and help them progress. We can speak of destructive aggression or destructive aggressive (violent) behavior only when this normal biological expression of aggression is being societally and culturally instrumentalized, misused or deformed for attacking other's people lives or their core values or destroying the things around us, especially those considered valuable. So, when we speak of violent behavior we speak of it mostly as social deviance of aggression and constructive aggressive behavior. Surely, the risk factors that stay behind this violent behavior are mainly societal or socio-cultural, i.e., part of their sociopathology, but, we must also bear on mind the individual or biological and psychological risk factors related with the bio-genetic structure and predispositions of people and groups and with their psyche. We also have to bear on mind different manifestations of violence and violent behavior that can take most often different forms that physical violence, such as verbal, non-verbal, psychological, etc.[9]

---

5 Саше, Герасимоски (2011), „Безбедносната култура и културата на ризикот", *Хоризонти*, Битола, бр.7, сс: 361-370.

6 Fernando Justicia, Juan Luís Benítez, Carmen Pichardo, Eduardo Fernández, Trinidad García & María Fernández (2006), "Towards a new explicative model of antisocial behavior", *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, No. 9, Vol. 4 (2), pp: 131-150.

7 Јордан Спасески, Пере Аслимоски, Оливер Бачановиќ (2009), *Педагошка социопатологија*, Битола: Педагошки факултет, с. 183.

8 Đorđe, Ignjatović (2011), "Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta", *Crimen II*, 2, ss: 179-211.

9 Dragan, Popadić (2009), *Nasilje u školama*, Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF

For the purpose of this paper, among numerous of different classifications of risk factors of violent behavior, we have divided them into biological, psychological and socio-cultural[10]. Here, we must not omit that many authors when determining risk factors of violent behavior also determine the so called protective risk factors of violent behavior, meaning the factors that prevent the violent behavior from happening, alleviate or reduce their negative impact. Here, we are not primarily interested in protective risk factors, although we necessarily refer to them in terms of prevention of violent behavior. The first and main goal of this paper is determining the most important risk factors of violent behavior among the young population and especially in peer group violence.

Although there is a difference between known causes and risk factors of deviant behavior, the lay people and even scholars do not make significant difference between them speaking of their future manifestations. Here, the risk rules, and consequently, we almost equalize the causes with risk factors of violent behavior, especially stating with the fact that risk is something unknown entirely, but usually with some known aspects from its past manifestations important in risk assessment and risk prognosis. Since the risk has become one of the most important features of contemporary societies, we can only confirm its crucial importance and unavoidability when it comes to the assessment and prognosis of future violent behavior.

The current state of arts with violent behavior and peer group violence in the world shows some universal denominators such as its constant rise, permanent diversification of causes (risk factors) and manifestations (phenomenology), as well as, which is considered especially important, the rise of degree of brutality while committing antisocial violent behavior, sociopathological phenomena and crimes. Certainly, there can be no universal model of presenting or coping with violence since it differs substantially from one to another socio-cultural setting, but, some global risk factors of violent behavior has yet been recognized, such as the value ambivalence and moral relativization instigated by contradictory processes of globalization and individualization on a structural, macro-sociological level. Speaking of the risk factors on micro-sociological level, some of the theories of interactonism, symbolic interactionism and structural symbolic interactionism seem to describe and explain the risk factors of violent behavior and peer group violence especially. Here, we will not make classification of the risk factors that are to be found in regional or wider socio-cultural settings, but we'll focus only on the risk factors of violent behavior and peer group violence in Republic of Macedonia.

RISK FACTORS AS ETIOLOGY OF VIOLENT BEHAVIOR AND PEER GROUP VIOLENCE AMONG YOUTH IN REPUBLIC OF MACEDONIA

We are nowadays undoubtedly living in what is commonly known as risk society and inevitably enough in risk culture. The risks that we are encircled within our everyday lives has been increasing in number, forms, seriousness in terms of negative (security) risks, intensity and latency. Most of the so called post-modern

Srbija, ss: 43-50.

10 Kate, Fitch (2009), *Teenagers at Risk: The Safeguarding Needs of Young People in Gangs and Violent Peer Groups*, London: NSPCC, p. 10.

and globalized risks are not directly manifested or manifested in its initial form, but transformed in many new ways, hidden, hard to spot, define, and differentiate. It means that they can be present in variety of forms and the people could not be even aware of the presence of such a dangerous risks. Examples of this can be find elsewhere, and irrespective of the origin of the risks, for instance environmental (natural risks), socio-cultural or technological risks. What is most concerning and interesting for us is how to detect the risk factors of violence, violent behavior and peer group violence on time, how to assess them properly and how to act towards them in a preventive manner.

The Republic of Macedonia is a post-socialist country that still struggles to find the best possible model of socio-cultural development and to give rise to the stable democratic order. It is almost impossible to speak of the risk factors of violent behavior and peer group violence nowadays without making reference to both general (global) socio-cultural risk factors and specific (local) socio cultural factors up to the individual biological and psychological factors. These risk factors are inseparable in reality and act simultaneously and mutually, thus making the single out of these risk factors painstaking work. Of course, here we classify the risk factors of violent behavior and peer group violence among the youth mainly for the analytical scientific purposes, while they create a tangled mix in reality.

The youth population in Republic of Macedonia is probably the most affected segment of the population concerning the negative consequences of transition and reorganization of society. The generations born between these two decades are even called by some as "lost generations" because they find themselves in a very ungrateful situation of breaking of one and constituting of other socio-cultural order, meaning, they found themselves in a kind of vacuum and actually they've been pushed to the margins of society[11]. The older socio-cultural values and norms confronted with the new and yet not very known and accepted ones. This only worsened the situation placing the young ones in a position where they could not follow a clear model of behavior, pretty much of a classical definition of societal anomie. Suddenly, everything seemed like upside-down and mostly important incomprehensible for the young people. Moreover, the older generations that were and still are in a situation to prepare the young generation for its desired and expected societal roles through the process of socialization, also found themselves caught them in surprise and unprepared and, they literary, let the moment guide them through the ebb and flow of the transition. This is already pretty much of a confusing situation full of risk factors that could let the young ones in a dangerous grip of the violence. It actually proved so far and it proving more and more with every day that passes. The young generations are definitely the most vulnerable to these abrupt, sudden and unexplained changes, to the crisis for which they contributed with nothing, but paying the price for almost everyone. It is like the young ones have turned into a scapegoat that suffers most of the bads and sins of transition.

According to what is known in sociological, criminological and socio-pathological science and experience of the institutions and other societal factors that

11 Oliver, Bačanović i Nataša, Jovanova (2011), "Tranzicija, mladi i kriminalitet", u Branislava, Knežić i Jovan, Ćirić (eds.), *20 godina od razbijanja SFRJ*, Beograd: Institut za uporedno pravo, ss: 253-273.

are involved in prevention of violent behavior and peer group violence in Republic of Macedonia, we could classify the risk factors in three main groups: biological, psychological and socio-cultural.

The first group encompasses the biological risk factors of violent behavior and peer group violence among the youth. We can sublimate them in:

- Gender affiliation
- Age
- Physical superiority vs. physical inferiority
- Mental disorders

The second group is consisted of these psychological risk factors:

- Low degree of intelligence (IQ)
- Emotional instability and imbalance
- Propensity to impulsive and violent behavior
- Uncritical and illogical thinking
- Propensity to instant needs satisfaction
- Faulty perceptions
- Accumulated frustrations

The third group or risk factors include the socio-cultural factors that could be subdivided in two separate groups. The first one is consisted of general (global) socio-cultural risk factors of violent behavior and peer group violence among the youth that are in fact macro sociological risk factors. They are, indeed, the socio-cultural reasons that mostly affect and determine the later manifestations of violence, but usually they are too general, vague, unclear and for some of the youth even incomprehensible. This group of risk factors is:

- Unstructured and complex socio-cultural relations
- Contradictory processes of globalization (integration) and individualization (disintegration)
- Politization of society
- Criminalization of society
- Cultural polarizations on ethnic, ideological and religious bases
- Value ambivalence
- Moral relativization

The second subgroup of risk factors of violent behavior and peer group violence among the youth from the socio-cultural risk factors is consisted of specific (local), micro sociological factors. They encompass peer groups and relations inside these groups (intrarelations) and relations among different peer and other societal groups (interrelations). The most important, of course, are the states, processes and relations among youth peer groups itself (inside and between them). Commonly, they are taken for granted as the real reasons and risk factors of violent behavior and peer group violence due to their direct manifestation, visibility and comprehensiveness. But they are only the direct reasons, catalysts and in most cases only manifestations of the risk factors of the previous subgroup. This subgroup of risk factors contains:

- Identification with instant, material and superficial values
- Projection of snobbish behavior
- Unadjusted intergroup relations
- Choosing violent peer group leaders
- Imitating violent media models
- Disrespect of elder, superior and opposite gender
- Presence of apathy (lethargy) or extreme dissatisfaction
- Manifestation of antisocial phenomena
- Presence of related sociopathological behavior
- Propensity to crime

In order to substantiate the previously said, we refer in this paper mostly to some latest significant situations of violent behavior and peer group violence among the youth that took place in the last few years and we'll uphold these examples with some numbers, but not entirely and necessarily referring to them, since they can be sometimes misleading due to the considerable number of unreported cases. In addition, the official statistical data for juvenile delinquency as one of the reliable source concerning this question, gives a relatively stable statistical data and looked only through numbers we cannot get clear picture of the situation. This is also owing to the strong multiplication effect that has youth and peer group violence among the youth between the public. So it means that here the numbers play significant, but not decisive role where explaining the seriousness of the phenomenon. The risk factors involved the seriousness of the incidents and media amplification of the risks surely put essential emphasis on interpreting the phenomenon. Thus, if we take a look at the official statistical data from State Statistical Office of Republic of Macedonia, we'll see that there were 1226 total reported crimes made by juvenile perpetrators of which 68 against life and body in 2002 (that mainly cover our topic of interest) and 1163 total reported crimes of which 88 against life and body in 2011. That means that the crimes against life and body committed by juvenile perpetrators have increased by 23% from 2002 to 2011 which is something really concerning (look the table below). We'll mention the peer group violence in public transportation vehicles, sport games and schools as the most peculiar settings where this violence took place.

Table 1. Reported criminal offences committed by juveniles[12]

Year	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Crimes against life and body	68	70	90	82	83	72	84	103	107	88
Total crimes committed	1266	1278	1488	1262	1500	1229	1355	1519	1244	1163

12 Група автори (2012), *Сторители на кривични дела во 2011: статистички преглед*, Скопје: Државен завод за статистика, с. 104.

Last years the public of Republic of Macedonia has been disturbed by repeated episodes of violent behavior caused by young people, mostly pupils from elementary and high schools. They have been manifested in different forms such as bullying, peer group violence and individual violence[13]. But, what is most important for the aims of this paper is why there's an increase in peer group violence among the youth in our country? The answer surely has to be searched among the risk factors mentioned before, but, let's take a look at the most intriguing cases.

The first case is the peer group violence that took place within the public transportation buses in the capital Skopje. A series of cases of peer group violence, mostly among the high school pupils happened in the last year, mostly motivated by the ethnical, but, not entirely from interethnic reasons and intolerance. Some of the cases showed violence being manifested between contesting peer groups of one nationality and some of the peer group violence was directed towards other innocent victims, such as elderly or younger people than the attackers. The second case is the violence noticed among the elementary and high school pupils. There were a few serious violent incidents, especially among the high school pupils in Skopje, Struga and Tetovo that were motivated or instrumentalized mainly by interethnic tensions. In most of the cases the participants in these fightings were only lightly or more severely injured, but, it was not the case with the tragic outcome from the fighting between two groups of pupils in the high school Zdravko Cvetkovski in Skopje in 2011, where one young life perished. Though many have rushed to conclude that the case was caused by interethnic motives, it actually showed a case of typical violent behavior where those elements were almost excluded. Namely, the victim of the fighting was an Albanian pupil who died protecting his Macedonian friend pupil. This incident shocked the entire public, but at the same time showed that the interethnic tensions shouldn't be always considered at first reasons when peer group violence among youth from different ethnic affiliation happens. On the other hand, the violence between Macedonian and Albanian high school pupils in Tetovo and Struga can be mainly attributed to the interethnic factors. The fact that especially worried public is the brutality of these fightings and the means the youth peer groups use to inflict injuries or even fatal blows. The third case is one of the most dangerous when we talk about violent behavior and peer group violence. It is the violence that so called fun groups or groups of team supporters happens. It is very concerning because here we have a multiple risk factors that are contributing to such a violent behavior, from individual, societal, intergroup etc, and from biological, psychological and socio-cultural. The public use to present as these violent incidents are mainly instigated by political or ethnic factors, but scientists usually give more nuanced picture of the phenomenon. Namely, in most of the cases of sports violence, such as that recorded in football, handball and basketball games, they recognize other, more deep, hidden, latent and non visible causes and risk factors. Many of them link different theoretical approaches trying to describe and

13 Christina, Salmivalli (2010), "Bullying and the Peer Group: A Review", *Aggression and Violent Behavior*, 15, pp: 112-120.; Marshall B., Clinard & Robert F., Meier (2011), *Sociology of Deviant Behavior*, Belmont CA: Wadsworth Cengage Learning, p. 508.; McLaughlin, Eugene & Muncie, John (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, London: SAGE Publications, pp: 316-317.

explain the violent behavior, most of them boil down to theory of anomie, theory of alienation and some of them even to labeling interactionist theory[14]. However, they see a chain of mutually dependent and numerous risk factors leading to some clue in finding answer on the question: What made today's youth so violent?

Given the previous list of risk factors of violent behavior and peer group violence among youth in Republic of Macedonia, and using the findings from researches and our personal insight in this complex and subtle problem, we can make a list of risk factors that mostly contributed to this negative phenomenon so far. The list is not prioritized in its entirety, with a remark that it is expresses average risk factor presence in different incidents and that it each single incidents could show some differences and deviations from that average value. The list is as it follows:

- Age
- Physical superiority vs. physical inferiority
- Emotional instability and imbalance
- Propensity to impulsive and violent behavior
- Uncritical and illogical thinking
- Propensity to instant needs satisfaction
- Accumulated frustrations
- Politization of society
- Cultural polarizations on ethnic, ideological and religious bases
- Value ambivalence
- Moral relativization
- Identification with instant, material and superficial values
- Projection of snobbish behavior
- Imitating violent media models
- Disrespect of elder, superior and opposite gender
- Presence of apathy (lethargy) or extreme dissatisfaction
- Manifestation of antisocial phenomena

PREVENTION OF PEER GROUP VIOLENCE-MACEDONIAN EXPERIENCE

One of the most imminent challenges of present prevention policy in Republic of Macedonia is how to prevent the increasing violent behavior and peer group violence among youth especially. From our experience, little serious and comprehensive has been done in this field, although, there are some attempts to act preventively, but, most of them are not as integral, all-encompassing and coordinate as it would be expected to be If we want to solve this problem or put into some tolerant level. The other side of the story is the fact that many people, even the state

14 Donald J., Shoemaker (2010), *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, Oxford: Oxford University Press, p. 259.

and non-state security and social policy actors have not sufficient and clear understanding and knowledge of what real prevention means, nor do they have sufficient training and experience in dealing with preventive strategies and measures. We'll give a short account of what has been done so far and what remains to be done in this sphere in the future.

At first place, from the scientific viewpoint, we can speak of primary and secondary prevention in terms of whether the prevention aimed at reasons or consequences of the reasons sometimes viewed as reasons, usually when the real reasons are not known or are not clear. Thus, primary prevention is aimed at preventing the risk and encroachments factors from happening, which can be done in two ways: positive and negative. The positive way refers to transfer of positive values and norms to youth during the process of socialization, while the negative refers to the formal sanctions that stipulate the state in case of violation of the legal norms regulating this sphere. The secondary prevention is usually associated with some subject, place or situation and is aimed at providing conditions that will prevent the possibility of some kind of violence and other transgression, by deterring the potential offender, increasing the risk for it or them of doing offence, discouraging the intentions for such actions etc. Unfortunately, the Macedonian and many other societies in the world have so far taken the secondary prevention as their first choice, so, no wonder that the results are not satisfactory. In actual fact, the things are still displaced from its axis and secondary (fragmentary) prevention approach, strategy and measures still overshadow the primary (integral) prevention approach, strategy and measures. We can substantiate these claims with the abovementioned examples of resolving or attempts to resolve or reduce the violent behavior and peer group violence among the youth in Republic of Macedonia.

In case of the violent behavior among the youth peer groups in the schools, the first preventive measures that were taken were preventive measures of secondary situational prevention. They include hiring private security agencies to guarantee security within the schools, covering physical and technical security. It soon proved inadequate and inappropriate solution because the murder of the 17 year old pupil in Skopje high school "Zdravko Cvetkovski" was committed in spite of the private physical security. It affirmed one more time that the only right approach towards this question is by implementing primary prevention measures through socialization first and only complementing, not replacing them, with secondary preventive measures. Soon after that, the police took their primary responsibility and nowadays there is one police officer in every elementary and high school in Republic of Macedonia that is responsible for overseeing and preventing violence from happening among young peer groups. The name of this project is "We are socializing with police" and so far it has reduced bigger incidents, but, since it is yet not integral solution, we have to be careful in the future in terms of repeating of similar incidents. The reason why police took the things in its own hands seems brave, but at the moment pretty justified since the police has shown increased efficaciousness in resolving crimes against life and body from 2004 onwards[15]. We

15 Министерство за внатрешни работи на Република Македонија (2012а), *Движење на криминалот во Република Македонија во периодот 2001-2010 година*, Скопје: Министерство за внатрешни работи на Република Македонија

have to mention that despite the presence of the police, many of the schools didn't give up from private security services of physical and technical protection as additional security prevention.

Considering the case with the violence among peer groups in public transportation busses of "JSP"-Skopje and some private transportation carriers in Skopje, the similar measures have been taken. Police started the preventive patrols, driving together with passengers, who showed as pretty positive, but yet, it seems for a certain period of time. When the policemen withdraw and with their presence in busses reduced, the public fears that the problems could start again. Therefore, similar to the previous example, only with concerted preventive measures from various subjects and with implementation of primary and secondary preventive measures we could hope that the problem could be put under control, significantly reduced or even completely eradicated.

At last, but not the least important, the problems with peer groups violence before, during and after the sports games and off-site violence, looks like much serious than the previous ones[16]. This is because it involves larger groups of youth that could be confronted with much complex etiology and risk factors, as well as much greater potential for human and material consequences. Here, the problems are still persisting, and, the latest development considering prevention here is introduction of new criminal offence related with violence in the sport terrains in the Criminal Code of the Republic of Macedonia. That means that from now on the parties (irrespective of them being individuals or groups) will be held responsible, prosecuted and judges it they commit violence before, during and after the sport games and off-site violence, of course, if they are related with the games only. This formal sanctions are clear determination expressed by the authorities to put the end of the chain of serious events on sports games, like the football incidents between Macedonian and Albanian supporters during the games were played teams with dominant Macedonian and Albanian players, most notably and most risky being the games between "Macedonian" team Vardar from Skopje and "Albanian" team Shkendija from Tetovo and also between Teteks and Shkendija or Teteks and Renova, all of them from Tetovo. The introduction of such legislative measures came after many unsuccessful attempts to calm down the situation by preventive measures taken from the parties directly involved and responsible for this, i.e., sport clubs (teams), sports federations and supporters. The author of this paper as a representative of the science participates in the National Coordinative Body for Preventing the Violence on Sport Terrains, so, this are not only professional, but also conclusions brought from his experience in dealing with these problems.

When we take a look of the whole problem with violent behavior and peer group violence among the youth in Republic of Macedonia, we can give some proposals of how to overcome this worrying problems with using primarily preventive strategies and measures. These strategies and measures could include:

- Placing emphasis on primary prevention strategies and measures in primary socialization settings (agencies) such as family and education;

16 Randal, Collins (2008), *Violence: A Micro-Sociological Theory*, Princeton & Oxford: Princeton University Press, p. 282.

- Creating integral prevention approach among the subjects directly involved in socialization and education of children and youth in general;
- Strengthening the capacities of the recently formed Local Prevention Councils;
- Adoption of up-to-date national and local legislation on prevention of violent behavior and peer group violence;
- Affirming the role of the centers for social work and NGO-s in implementation of primary and secondary prevention;
- Implementation of mostly preventive strategies and measures of coping with violent behavior and peer group violence by the institutions from the security system (public /state/, private and civilian);
- Developing security culture among the youth.

CONCLUSION

The paper attempted to highlight the current situation with violent behavior and peer group violence among the youth in Republic of Macedonia and risk factors that stay behind this phenomenon. We have listed the risk factors that are most important, frequent and that affect the violence among the youth, thus giving an analytical, as well as practical tool for successful assessment and prognosis of risk factors of violent behavior and peer group violence in the future. We have also given an account of what is happening with prevention of this phenomenon nowadays in Republic of Macedonia and concluded that still has to be done to ensure that the real preventive approach, strategy and measures have been chosen and implemented. We strongly believe that without primary prevention through socialization on different stages and levels of that process, we can hardly talk of effective and successful prevention of this worrisome phenomenon.

REFERENCES

1. Bačanović, Oliver i Jovanova, Nataša (2011), "Tranzicija, mladi i kriminalitet", u Knežić, Branislava i Ćirić, Jovan (eds.), *20 godina od razbijanja SFRJ*, Beograd: Institut za uporedno pravo, ss: 253-273

2. Bek, Ulrih (2001), *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjič

3. Vowell, Paul R. (2007), "A Partial Test of an Integrative Control Model: Neighborhood Context, Social Control, Self-Control and Youth Violent Behavior", *Western Criminology Review*, 8 (2), pp: 1-15

4. Герасимоски, Саше (2011), „Безбедносната култура и културата на ризикот", *Хоризонти*, Битола, бр.7, сс: 361-370

5. Група автори (2012), *Сторители на кривични дела во 2011: статистички преглед*, Скопје: Државен завод за статистика

6. Ignjatović, Đorđe (2011), "Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta", *Crimen II*, 2, ss: 179-211

7. Justicia Fernando, Benítez Juan Luís, Pichardo Carmen, Fernández Eduardo, García Trinidad & Fernández María (2006), "Towards a new explicative model of antisocial behavior", *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, No. 9, Vol. 4 (2), pp: 131-150

8. Collins, Randal (2008), *Violence: A Micro-Sociological Theory*, Princeton & Oxford: Princeton University Press

9. Clinard, Marshall B. & Meier, Robert F. (2011), *Sociology of Deviant Behavior*, Belmont CA: Wadsworth Cengage Learning

10. Loeber, Rolf (1990), "Development and Risk Factors of Juvenile Antisocial Behavior and Delinquency", *Clinical Psychology Review*, Vol.10, pp: 1-41

11. McLaughlin, Eugene & Muncie, John (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, London: SAGE Publications

12. Milosavljević, Milosav (2003), *Devijacije i društvo*, Beograd: Draganić

13. Министерство за внатрешни работи на Република Македонија (2012а), *Движење на криминалот во Република Македонија во периодот 2001-2010 година*, Скопје: Министерство за внатрешни работи на Република Македонија

14. Parrillo, Vincent N. (eds.) (2008), *Encyclopedia of Social Problems*, Vol. I & II, London: SAGE Publications

15. Popadić, Dragan (2009), *Nasilje u školama*, Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF Srbija

16. Salmivalli, Christina (2010), "Bullying and the Peer Group: A Review", *Aggression and Violent Behavior*, 15, pp: 112-120

17. Scott Jones, Julie (2007), "'Are We There Yet?' Negotiating Transitions and Meaning Crisis in Young Adults", in Scott Jones, Julie & Raisborough, Jayne (eds.), *Risk, Indentities and The Everyday*, Burlington VT: Ashgate, pp: 113-132

18. Спасески Јордан, Аслимоски Пере, Бачановиќ Оливер (2009), *Педагошка социопатологија*, Битола: Педагошки факултет

19. Fitch, Kate (2009), *Teenagers at Risk: The Safeguarding Needs of Young People in Gangs and Violent Peer Groups*, London: NSPCC

20. Furedi, Frank (2006), *Culture of Fear Revisited: Risk-Taking and the Morality of Low Expectaion*, London: Continuum

21. Shoemaker, Donald J. (2010), *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, Oxford: Oxford University Press

22. Špadijer Džinić, Jelena (1988), *Socijalna patologija: sociologija devijantnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

PREVENTIVE ACTION OF THE STATE AUTHORITIES TO PREVENT VIOLENCE AMONG CHILDREN AND YOUTH

Tatjana Gerginova, PhD
Faculty of security – Skopje
tanjagerginova@gmail.com

Abstrakt: Under violence among children and youth means any intentional physical or psychological aggression directed towards children and young people by their peers done intentionally to hurt, and that regardless of the place of execution, may vary according to shape, weight, the intensity and the time duration, which involves repeating the same manner of execution and maintains unequal relationship between the forces (stronger against poor or group against an individual). Within this paper I will talk about the commonly accepted definition of violence; obligations of the state authorities and NGOs; around the form, manner and content of cooperation and coordinated action between relevant state bodies. I will also subside and the major risk factors related to violence among youth: individual factors; influence of family and peers as well as the social, political and cultural factors. Implementation of preventive programs and activities related to the prevention of violence among children and youth, presumably as soon as possible to establish cooperation between the competent national authorities and other institutions involved in the prevention, detection and prevention of violence among children and youth (educational institutions homes for working with children, social work centers, police stations, with competent health care and doctors for medical school, local and regional, regional governments, NGOs, family counseling, as well as professionals who work with issues around performance peer violence. necessary is some problem related to violence among children and youth, to regularly inform parents and children, and to encourage them to report cases of violence, and in curricular and extracurricular activities, to develop model nonviolent communication, mutual tolerance and respect, organizing discussions, parent meetings, student events, publishing important works on the bulletin board in educational institutions or otherwise (mass media - press, radio and television), visit cultural institutions.

Keywords: violence, risk factors about violence among youth, cooperation of state bodies

INTRODUCTION

Violence amongst children and young people is very specific both for its phenomenon and etiological features. The changes which occurred in contemporary society, created aggressive climate in everyday life and caused increased aggression with children and youth in schools and in general. Besides manifestations of physical violence, there is an increased volume of a different type of violence,

which is verbal and psychological violence. [1]

Contemporary prevention policies and programs are building a positive approach (restorative approach) based on reconciliation, improvement, learning by mistakes and consequences, rebuilding trust, active cooperation of all parties including the victim parents, health workers, employees of the Centre of Social Work, prevention police detectives, encouraging young people to report violence, promotion of models of non-violent communication during school and enrichment classes, mutual tolerance and respect, organization of debates, parents' meetings, publication of important notions on boards in education institutions, homes for accommodation of children, social centres, police stations, cooperation with health institutions and and doctors of school medicine, as well as with units of local and regional self-government, non-government organizations, parent advisory corners, experts on violence amongst classmates etc.

DEFINITION OF VIOLENCE

In foreign literature is emphasized the question of violence amongst children and youth (for this type of violence is used the term "bullying"), and not only that the situation is explained, a step further is taken by taking appropriate measures and activities for its decrease. This type of violence has been researched by the Norwegian researcher Dan Olweus who under violence between children and youth recognizes that "one person is a victim of bullying when he/she is often or always under influence of negative behavior of one or more people. Negative behavior is manifested when an individual intentionally hurts or provokes a feeling of discomfort in front of other individuals by a physical contact, with words or in any other way.[2] Another explanation of the term violence amongst children and youth is that "it is an act of repeated aggressive behavior with the intention of hurting another person". There is a definition of this term in one Croatian research of violence amongst children in 2004, where under violence amongst children in schools is recognized "one or more children together intentionally aggravate, attack or hurt another child which cannot defend itself.[3]

In an Italian research upon bulling amongst children and youth in schools in Italy, the bullying is defined as a proactive type of aggression (Coie, Dodge, Terry and Wright, 1991) which has an intention - hurting or any other ways, including physical attacks (hitting and fighting), verbal insult (calling names, bullying and threatening) and indirect ways (social exclusion, calling names in public).[4] This definition covers basic shapes in which bullying can appear in schools and it can be a good basis of taking early preventing measures for a certain type of violence.

Other definition of bullying is that under "violence amongst children and

---

1 Orpinas, P., Horne, A. M " *Bullying prevention-creating a positive school climate and developing social competence",* American Psychological Association, Washington.

2 Dan Olweus, *A research definition of bullying: Definition of bullying*

http://www.cobb.k12.ga.us/preventionintervention/Bully/DefinitionofBullying.pdf

3 Child protection polyclinic – Zagreb, *Violence amongst children,* Zagreb 2004, p.3

4 Gini Gianluca, *Bullying in Italian Schools: An Overview of Intervention Programs,* Sage Publication, Padova, 2004, http://www.dpss.psy.unipd.it

youth is considered every intentional physical or psychological violent behavior towards children[4] and youth[5] by individuals their age[6] done with the intention to hurt, and which can be, apart from the place of occurrence, differentiated by shape, intensity and time durance[7] and which includes repetition of occurrence in the same way and maintains unequal ratio amongst forces (stronger against less strong or a group against an individual)".

Under violence amongst children and youth is considered the following:

Intentional physical attack in an shape, examples of hitting, pushing, aiming, pulling hair, attack with various objects, spitting and similar regardless of the fact if the attacked child had a physical injury;

Psychological and emotional violence with long-term negative actions by one child or several children.[8]

Negative actions are as follows:

Gossiping, calling names, being laughed at, threatening, purposeful neglect and exclusion from the group a person belongs to, or exclusion or forbidden participation in various activities with the purpose of causing pain and suffering, spreading rumors with the purpose of isolation of the student from other students, violent seizure of money and possessions, destruction and damage of student's belongings, humiliation, order or controlling or provoking obedience of the child in any other way, as well as all other acts of children and youth (including upsetting and molestation) with which physical and psychological damage and shame are caused.[9]

In theory there are a lot of psychological and social theories explaining violence amongst children and youth (Theory of non-adaptation, Theory of labeling,

---

4 According to the Convention of the rights According to the Convention of the rights of children from 1989, a child is any individual younger than 18, unless the law applicable to a child doesn't state it earlier.

5 According to the Law for Youth Courts (Government gazette numb. 111/97., 12/02.) a minor is an individual who is 14 of age at the time of the criminal activity and still hasn't turned 18, whereas a young adult is an individual who turned 18 at the time of the criminal activity, and still hasn't turned 21. According to the Law of Social Protection (Government gazette numb. 73/97., 27/01., 59/01. 82/01, 103/03) a younger adult is an individual under the age of 21.

6 The term individuals of same age implies upon a huge category of children and youth (explained in the previous two footnotes).

7 Violent behavior understands 6 defined causes: intention to hurt or damage, intensity and duration, power of the violator, vulnerability of the victim, lack of support and consequences. Normal conflict amongst individuals of the same age has the following features: there aren't elements noted as violence; children don't insist upon their position persistently at any cost; they can note reasons for the conflict; they apologize or accept the solution that it's nobody's victory; they freely negotiate in order to meet their need; they can change the subject and avoid the situation.

8 Olweus 1986 and 1991. Violent behavior of children (bulling) is different from isolated incidents and fights amongst children because it is behavior which is not characterized b aggressive behavior with the intention to hurt, repeat in a given period, unequal ratio amongst forces (stronger versus weaker or a group versus an individual).
Violence and maltreatment include various behaviors: verbal (down talking, threatening), social (avoiding, ignoring, exclusion from activities, gossiping and spreading rumors), psychological (damaging of property, theft and throwing possessions, threatening look, following) and physical (pushing, hitting)

9 Protocol on taking measures in case of violence amongst children and youth, Zagreb, October, 2004.

Theory of studying and imitation; Multifactor theory).[10]

With the aim to stop the increase in violence amongst children and youth in schools, first we should start from the etymology of this situation.

Through a good and thorough analysis of the cause and conditions which contribute to the development and widespread, we can get to a solid basis for taking preventing measures and activities in time. According to a Croatian research, causes of violence amongst youth can be classified in three levels: Family, Individual Characteristics and School[11]

Another wider classification of reasons which contribute to aggressive behavior of youth is: Global processes – the transition, Anomy of society, Poverty and social differences, educational passivity, Violence in the Media, Lack of Ethnic Tolerance, Pressure from parents, Overburdened school programs, Inappropriate teachers, Bad relations at school.

Violence amongst children and youth can be found in the following shapes:

- Psychological
- Emotional
- Verbal
- Combination of the abovementioned

Bullying can take one child being violent or intimidating another, a group of children against one or a group against a group (gang).[12]

According to another classification, violence amongst children and youth can be: direct and indirect.

Direct violence includes: insulting, humiliation, criticizing, ordering or asking for obedience, pushing, hitting, pulling hair etc.

Indirect violence is more difficult to notice (it is more commonly accepted with girls) such as: intentional exclusion of the child from group games, gossiping etc.[13]

The author Ross claims that direct bullying includes physical aggression, such as pushing, hitting, throwing objects, hitting and fighting, biting, pulling hair, scratching etc. As verbal forms of indirect bullying he states: calling names, acting as superior to another person, manipulation, gossiping, lies, making fun of the victim, provoking reaction to some past event by talking etc.[14]

WHICH ARE THE MAIN RISK FACTORS FOR YOUTH VIOLENCE?

In the last 5 decades programs for intervention to violent behavior amongst children and youth are mainly concentrated upon eliminating the risk factors and reactive activities. Risk factors which can contribute to violent behavior amongst children and youth can interact on 4 levels: individual, interpersonal the level of

10 Jordan Spaseski, Pere Aslimoski, Oliver Bachanovich, *Pedagogical Sociopatology,* Faculty of Pedagogy, Bitola, 2006, p.57

11 Policlinic for child protection – Zagreb, *Violence amongst children,* Zagreb 2004, p.9.

12 Safe Child Bullies, *Dealing with Bullies,* http:// www. safechild. org/bullies

13 Polyclinic for child protection – Zagreb, *Violence amongst children,* Zagreb 2004, p.3

14 http:// en. wikipedia. org/wiki/bullying

union and the level of society as a whole. [15]

INDIVIDUAL FACTORS

Features of the person and ways of behavior connected to violence amongst youth are: hyperactivity, impulsiveness, weak behavior control, underachievement at school.

INFLUENCE BY FAMILY AND INDIVIDUALS SAME AGE

The domestic atmosphere is the key to development of violent behavior with youth. Some of the main domestic factors connected to adolescent behavior are: Bad supervision of children by their parents and heavy physical punishment for their discipline, conflict between parents in their early childhood, a low level of connection between parents and children, a mother who got their first child at a very early age, a low level of family cohesion, a low socio-economical status of the family, spending time with delinquents of the same age is also connected to violence amongst young people.

SOCIAL, POLITICAL AND CULTURAL FACTORS

A low level of social cohesion within the union is connected to higher rates of youth violence; gangs and local weapon and drugs supply are a possible combination which increases possibility of violence amongst young population; the quality of leading the state, its laws and the degree to which they are applicable, as well as the policy of social protection have a huge effect upon violence; factors such as unequal assets, fast demographic changes with young population and urbanization have a stimulating effect on violence amongst young people.

In the process of creating and development of prevention programs and policies are several directions, such as greater cooperation between schools, families and the community.

There should be conscience with the majority of the school employees and parents that there is school violence and their inclusion in the prevention of such cases.

Efficient policy and program for prevention of violence amongst children and youth shouldn't focus only on individuals, but also on the system as a whole.[16]

The active relation and cooperation of the student who committed a violent act, the victim, the school employees, the parents and the community as one of the principles of the restorative approach should be integrated as an essential pillar upon which preventing school policy would be based.

---

15 Orpinas,P., Horne, A.M *"Bullying prevention-creating a positive climate and developing social competence"* American Psychological Association, Washington, 2008, p.3

16 Boyle, D.J. (2005). Youth Bullying: Incidence, Impact and Interventions. *Journal of the New Jersey Psychological Association*, 55 (3), 23

Creating and practicing preventing policy and program should be in a few steps:

- Education of the school employees (introduction of the methods of early identification of the signs who point to existence of violence; introduction to the restorative methods and development of skills for their implementation).
- Establishing long-term and active cooperation of school employees and parents and local government in the whole process of creating and implementing preventive activities (there should be implemented standards of behavior which would give a clear message to the students that any kind of violence at school is unacceptable and won't be tolerated).
- To consider measures that wouldn't go down to punishing, suspending and exclusion, but on restoring, reconciliation, fixing damage, having a sense of responsibility and reintegration).
- Implementation of preventing policy should include various drills and techniques and restoring models as part of the preventing program. Drills and techniques will be practiced with the aim of forming a positive and creative pattern of behavior and peaceful and non-violent conflict solving (role play, group discussion, recognition of various emotions, problem-solving, playing stories of violence and ways how students would solve the problem, a drill in which students would describe what a quality school would look like, giving tasks – every student to sat at least one good thing during the day to another student etc.[17]
- Early detection and intervention (through a continual surveillance of places where violence can be found and providing help and protection and continual assessment of school policies and program with the aim of adjusting and improvement of concrete circumstances and conditions. [18]

OBLIGATION OF COMPETENT AUTHORITIES
A/ EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In case of reporting the violence between children and youg people, the expert for coordination the activities about the problem of violence in the educational institutions is obligated to:

● Imediately to take all the steps about preventing and stoping the violence and in spesific case to require help from other experts from eductional institutions or to require help from police.

● In case the children is injured and he needs a medical intervention, it is neccesary the ambulance to be called immediately. The children has to be examed by experts or to make a recommendation for further medication in the presence of

17 Bullying A practical guide to coping for schools Third Edition Edited by MICHELE ELLIOTT, 2002, p. 126

18 Pepler DJ, Craig WM, Connolly J. "*Bullying and victimization: the problems and solutions for school-aged children".* Fact sheet prepared for the National Crime Prevention Council of Canada. Ottawa: National Crime Prevention Centre, Department of Justice; 1997, p. 10

the parents of the child.

● Immediately after reporting the violence, it is neccesary the parents to be report about it and all the consequences that will be take about the case.

● After reporting the violence, immediately has to be arranged conversation with the child that is victim. In case the child is injured the conversation needs to be done according to the competent doctor.

● The parents of the child-victim need to be familiar with the advisory help about the child in the frames of educational institutions, in order to give suport to the child after the traumatical experience. (parents need to be familiar with the damage and inapropriate behavior of their child and they need to make arragement with a coucilor for help).

● There is obligation to make conversation with other children or adults who have information about the violence.

● A violence that is happening for a long time can cause a trauma at the child victim or at the other children who have witness the violence.The cildren need to be advised with an expert for help.

● It is neccesary to make conversation with the child who have done the violence in presence of an expert. The child need to know about the damage and his inapropriate behavior and he need to be advised to make changes, to improve his behavior. The expert need to find out if the child is victim of family violence. In that case the centar of social work need to be familiar with this or in more difficult cases the police need to be report.

● For all the activities, conversation, statements, the experts in educational institutions are obligated to make evidence about the violence.

B/ CENTAR FOR SOCIAL WORK

In case of reporting violence between children or young people, submitted from educational institutions, orphans, police or public prosecution, the child his self, his parents or any other person, the expert for coordination the activities about the problem of violence in the centar of social work is obligated to:

● After the report all the datas about the family of child need to be collected and examed.

● Immediately the parents of the child-victim need to be called for conversation. During this it is neccesary to be define if the child was exposed on any kind of family violence

● For the protection of the rights of he child and for quickly deflection of the curcomstances who contributing for violent behavior of the child, it is neccesary to take seriously steps about this.

● In case of doubt that the child is exposed of family violence, there is obligation to filed misdemeador or criminal statement.

● It is neccesary to introduce the parents with the damage and inapropriate behavior of their child who commited a violence and to introduce the experts of the centar of social work about protecting the rights and interested of the child.

● The parents of the child-victim need to be included in councelig or giving help to the child in the center of social work of any other propriate institution. The parents need to take their child on propriate psichosocial help and during that to be

present all the time.

● The centers of social work have to control the behavior of the parents to their child who caused the violence in the educational institutions or any other enviroment where he stays. They need to follow the behavior of the child and if it still inapropriate and violent, the propriate steps can be take against it.

● For all the activities, conversation, statements, the experts in the centers of social work are obligated to make evidence about the violence.

C/ POLICE ADMINISTRATION- POLICE STATION

In case of reporting violence between children or young people, submitted from educational institutions, orphans, police or public prosecution, the child his self, his parents or any other person, the expert for coordination the activities about the problem of violence in police station is obligated to:

● Immetiately to send specialised policeman for minor deliquency, for taking undelayed steps and actions, only if specialised officer can not take action, and to determined all facts about the report of violence and to take all steps and actions for helping the victim and to take care of his medical cure.

● To get information for clarification the case and to determined the exsistence of elements for detention and to define the person who caused it.

● In case of intervention of the policeman, when is determined that crime is commited or there is doubt about possibilities for commiting a crime, the policemans are obligated to react according to the regulations.

● There is obligation for implementation a criminal procesing of minors who commited a violence, in presence of the parents or executor from the center of social work.

● According to the regulations there must be implement of reshearching and according to the circumstances, there is obligation for submitting a criminal charges.

● For the existing charge about vioence between children and young people, there is obligation to report the centar of social work about taking steps for parental protection.

● There is obligaton for making evidence about the protected datas in case of reporting a violence between children and young people.

SHAPES, WAYS AND CONTENT OF COOPERATION

Because of realising the Program and activity about stoping the violence, there is need for constant cooperation between the authorities and other kind of institutions who are included in stoping and discovering the violence between children and young people (educational institutions, orphans, centars for social work, police stations). Obligations of the authorities and other kind of institutions who are included in stoping and discovering the violence between children and young people are:

● There is obligation for the units of local and regional self administration for mainteining regular meetings with experts for coordinating the activities about the problem of violence and to established ways of cooperation and exchange of important datas about solving the problem with violence.

● In case of reporting a violence, there is obligation to collect all the important datas about the case and to handle all the activities for protecting the children.

● There is obligation for cooperation and exchange of datas with other units of local and regional self administration with purpose to exchange expiriences and creating "good practice".

● To established cooperation with other institutions who can help with the case, for example with non govermental organisations, parental counseling, with experts etc.

● Making plans about how to react in case of violence between children and young people, with respect of the specifis enviroments.

● To established cooperation with the health centar and doctors.

OTHER ACTIVITIES AND OBLIGATIONS

In accordance with the Program about taking activities for stoping the violence between children and young people, it is necessary the parents and children to be regulary report about the violence and to be encourages to report it. Durig the educational and non educational activities, it is neccesasy to be promoted different kind of non violent communication, mutual tolerance and respect, organizing debates, parental meetings, studens events, announcement on boards in educational institutions.

It is necessary in all the activities for stoping the violence, to be included all children and young people, their parents, educational institutions or other experts as active members and partners, in purpose the principles to be realized for quality and safe development of the children.

The treatment according to the problem about stoping the violence, requires equal contribution of all parts of the government for accomplishing quality protection of the children and young people.

CONCLUSION

About the question: "What can be done about stoping the violence between children and young people?" therefore many methods are used about decreasing the violent behavior.

One of the most common interventions are changing the skills, the attidutes and believes of one person. These kind of programs often are implementet in the schools for helping the children and adolescents to menage their anger, to teach them how to solve the conficts and to develop unneccesary social skills for solving different problems.

Other group of preventive strategies who are treating the violence are concentrated of early intervention between children and families. These kind of programs are often:

a) effective for decreasing the violence or decreasing the risking factors of violence between young people.

b) non effective in decreasing the violence or decreasing the risking factors of violence between young people.

There are many efforts for decreasing the violence in the mediums too; Strenghtening and improvemment of the police and court sistems; Reforms in educational sistems; Changes in politics for decreasing of the poverty and unequality between people; Activitis for mitigation the effects from fast social changes and menaging the armed violence; Getting more information about development of the children and teaching how to discipline them; Following and monitor the children how to improve the communication and how to solve the family problems.

The interventions between the parents and children are on of the most promissing strategies for long term decreasing the volence. The other approaches are concentrated on communities or on other society factors connected with the violence. They covers companies for informing the publicy and development the politics in the community, improvement the institutions, such as schools and hospials. Here also are included laws, courts and educational reforms, reforms in politics, so the fast socal changes can be facilated and also the armed violence can be stoped. But however, many of these approaches are not so valuable as they should be.

Examples and strategies for preventive of the violence:

Individual-Preschool progmars for enriching the contents:

a) Programs for social development (especialy the one who are giving acent on the social skills and competents)
b)) Programs for preventive of intimidation
c) Counseling
d) Profesional orientation-stimuls for young people with big risk for violence in the high school
e) Relations- visiting the home (together with the nurses or other health worker);

Training the parents; Family treatments; Mentoring programs; Meditation/ counseling; Community-improvement of the school as enviroment, including the instuctional practice; school politic and security.

Additional educational programs: Activities outside the educational program; Creating politic of the community; Programs for prevention of actions of gangs; Improvement in reacting in emerrgences; Training the health workers for discovering and indicates the adolescents with big risk of violence.

REFERENCES

1. Ashley, J.&Burke, K. “Implementing restorative justice: A guide for schools, Ilinois Criminal Justice Information Authority

2. Bargen, C. “Safe schools: Strategis for changing a culture”, VOMA Connections, No 13, 2003

3. Classen, R., that restores,,, *Concilation Quaterly Newsletter,* 12(2), 1993

4. Morrison, B., “Building safe and healthy school communities: restorative justice and response regulation”, Centre for restorative justice, Australian National University Canberra,2005

5. O'Brien, S. "Restoring schools: A case of school accountability boards", VOMA Connections, No21, 2005

6. Riese, J. "Anti-bullying program aims to shift culture in schools: is this restorative justice in action", VOMA Connections, No13, 2003

7. Riestenberg, N. "Aids, Administrators and all the teachers you can get", VOMA Connections, No13, 2003

8. Swanson, C.&Owen, M. "Building bridges: integrating restorative justice with the school resource officer model", International police executive symposium working paper no 1, 2007

9. Orpinas, P., Horne, A.M "Bullying prevention-creating a positive school climate and developing social competence", American Psychological Association, Washington, 2008

10. Cowie. H., Dawn, J., "New perspectives on bullying", Mc Graw Hill-Open University press, New York, 2008

11. Boyle, D.J. (2005). Youth Bullying: Incidence, Impact and Interventions. *Journal of the* New Jersey Psychological Association, 55 (3)

12. Bullying A practical guide to coping for schools Third Edition Edited by MICHELE ELLIOTT, 2002, p. 126

13. Pepler DJ, Craig WM, Connolly J. "*Bullying and victimization: the problems and solutions for school-aged children".* Fact sheet prepared for the National Crime Prevention Council of Canada. Ottawa: National Crime Prevention Centre, Department of Justice; 1997

14. Olweus Dan, A research definition of bullying: Definition of bullying

15. http://www.cobb.k12.ga.us/preventionintervention/Bully/DefinitionofBullying.pdf

16. Gianluca Gini, *Bullying in Italian schools: An overview of intervention programmes,* Sage Publication, Padova,2004, http://www.dpss.psy.unipd.it

17. Paulo Sergio Pinheiro-Secretary-General' s Stydu on Violence against children, World report on violence against children, United Nation, 2006

ULOGA JAVNIH USTANOVA U TRETMANU VRŠNJAČKOG NASILJA

Doc. dr Nevenko Vranješ
Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci,
nvranjes@blic.net;

Dijana Petković, dipl. pedagog
d.pe@teol.net

Apstrakt: Vršnjačko nasilje prema procjenama domaćih i svjetskih institucija predstavlja najzastupljeniji oblik devijantnog ponašanja školske djece. Unificiran sadržaj, kontinuiranost i moć nasilnika nad žrtvom predstavljaju glavne determinante vršnjačkog nasilja, što ga izdvaja i čini specifičnim te posebno opasnim u poređenju sa jednokratnim i drugim oblicima nasilja. Upravo iz navedenih razloga, prevencija i tretman vršnjačkog nasilja iziskuju ozbiljnu, odlučnu i koordiniranu aktivnost različitih društvenih subjekata, među kojima posebno mjesto čine javne ustanove obrazovnog, socijalnog i zdravstvenog karaktera.

Javne ustanove predstavljaju oblike javnih službi koje se osnivaju za zadovoljavanje vitalnih potreba građana u oblastima obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva, socijalne zaštite i dr. Identifikacija uloge javnih ustanova u prevenciji i tretmanu vršnjačkog nasilja s pravnog i pedagoškog aspekta predstavlja predmet ovog rada. Pri tome, rad posebno analizira ulogu škola, centara za socijalni rad i zdravstvenih ustanova kroz prizmu njihovih javnih ovlašćenja *de lege lata*, kao i kroz fokusiranje na praktične aspekte njihovog rada s osloncem na stručno-specijalistički segment kako bi se izveli operativni zaključci od korekcije postojećih pravnih rješenja do nivoa *de lege ferenda*.

Ključne riječi: *vršnjačko nasilje, javna ustanova, škola, prevencija i tretman.*

POJMOVNO ODREĐENJE VRŠNJAČKOG NASILJA I JAVNIH USTANOVA

Društvo i vrijeme u kome živimo obiluju različitim tipovima nasilja. Porast nasilja je veoma vidljiv posebno u školama, čime su zahvaćene i urbane i ruralne sredine, te ono, čini se podjednako pogađa i bogate i siromašne zemlje.[1] O ozbiljnosti problema govori i činjenica da se ovom negativnom pojavom danas bave obrazovne, naučne, bezbjednosne pa i zdravstvene ustanove nacionalnog i svjetskog nivoa. U tom kontekstu, Svjetska zdravstena organizacija (World Health Organization – WHO) bavi se pitanjem vršnjačkog nasilja kao javno-zdravstvenim problemom.[2]

1 Nedimović, T. (2010). *Vršnjačko nasilje u školama: pojavni oblici, učestalost i faktori rizika, doktorska disertacija*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

2 World Health Organization (2002) *World report on violence and health*, Geneva:

Proučavanjem pedagoške dokumentacije može se utvrditi da u posljednje vrijeme pojava vršnjačkog nasilja pokazuje tendenciju rasta. S obzirom na to da nasilni oblik ponašanja mladi mogu ispoljavati i u odraslom dobu, ovaj problem bi se morao shvatiti veoma ozbiljno. U suprotnom, civilizacijske tekovine modernog društva mogu doživjeti ozbiljnu regresiju u smislu ponovnog vraćanja na „pravo jačeg". Iako se budućnost formira na temeljima prošlosti, ovakav primitivan oblik ponašanja ni u čemu ne pogoduje prosperitetnoj budućnosti.

U naučnoj, stručnoj pa i pravničkoj literaturi mnoštvo je različitih definicija vršnjačkog nasilja. Vršnjačko nasilje često ima elemente i fizičkog i psihološkog nasilja, pa je samim tim teško da se pojedini oblici ispoljavanja vršnjačkog nasilja izričito klasifikuju u čisto fizičko ili psihološko nasilje. Pri tome, zanimljivo je napomenuti da u Pedagoškoj enciklopediji nema pojmovnog određenja vršnjačkog nasilja ili nasilja u školi.

Pod pojmom vršnjačkog nasilja podrazumijeva se pojava kada je učenik iznova ili trajno izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika. Takođe, vršnjačko nasilje prema Denu Olvesu (Dan Olweus) mora imati tri osnovna elementa: (1) negativno postupanje; (2) uzastopno ponavljanje i kontinuitet i (3) asimetričan odnos snaga na relaciji nasilnik–žrtva.[3]

Negativno postupanje u kontekstu vršnjačkog nasilja obuhvata: (a) negativne postupke riječima (prijetnje, zadirkivanje, izrugivanje, vrijeđanje i sl.); (b) negativne postupкe koji nastaju fizičkim kontaktom (udaranje, guranje rukama i/ili nogama, štipanje, čupanje i sl.) i (c) negativno postupanje bez upotrebe riječi i fizičkog kontakta (uglavnom se odnosi na isključivanje osobe iz igre ili iz bilo kog kolektiviteta odnosno grupe).

Uzastopno ponavljanje i kontinuitet je sastavni element definicije vršnjačkog nasilja koji odvaja ovu devijantnu kategoriju od povremenih beznačajnih postupaka usmjerenih protiv učenika, poput zadirkivanja, a koji su sastavni dijelovi igre i relativno su prijateljske prirode.

Najzad, nasilništvo karakteriše i asimetričan odnos snaga u smislu da je žrtva inferiorna pa čak i bespomoćna u odnosu na zlostavljača, što se ogleda u činjenicama da je učenik žrtva fizički slabiji od učenika zlostavljača, zatim da žrtva sebe doživljava fizički ili mentalno slabijim/om i ako postoji brojčani nesrazmjer između žrtve i zlostavljača.

Iako postoje određene razlike između domaćeg termina vršnjačko nasilje (vršnjačko zlostavljanje) i engleske odrednice bullyng, u ovom radu nećemo se baviti diferencijacijama ovog tipa niti širim teorijskim razmatranjima. U tom smislu moglo bi se reći da je vršnjačko zlostavljanje (bullying) svako svjesno (namjerno) nasilno i ničim opravdano (nepravedno) ponašanje djeteta ili grupe djece usmjereno ka drugom djetetu, s ciljem da se ono fizički i/ili psihički povrijedi, pri čemu takvo nasilno ponašanje karakteriše ponavljanje, nesrazmjer moći, evidentan osjećaj uživanja kod nasilnika, te osjećaj ugnjetavanja kod žrtve.

U pravnom smislu (kompilacijom više određenja stranih, mahom doktrinarnih dokumenata) bullying se definiše kao namjerna radnja koja izaziva štetu

---

Switzerland World Health Organization.

3 Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Šta znamo i šta možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga.

drugima, a koja podrazumijeva verbalno uznemiravanje, verbalne i neverbalne prijetnje, fizički napad, proganjanje ili druge metode prinude, kao što su manipulacija, ucjene i iznuđivanje. To je agresivno ponašanje preduzeto s namjerom da se uplaši, povrijedi ili zaprijeti drugoj osobi (...).[4] Iz navedene definicije uočavamo da se pod okriljem termina bullying nazire nekoliko krivičnih djela kao što su: prijetnja, ucjena, iznuda i dr.

Kako nam je u radu namjera sagledati ulogu javnih ustanova u prevenciji i tretmanu vršnjačkog nasilja, ukratko ćemo dati pravni pristup određenju javnih ustanova s organizacionog (formalnog) stanovišta.

Javne ustanove predstavljaju jedan od dva najčešća oblika javnih službi (pored javnih preduzeća). Javne ustanove mogli bismo definisati kao oblik organizovanja čiju osnovu čine ekonomske, sociokulturne i druge aktivnosti s ciljem zadovoljavanja vitalnih potreba (materijalnih, duhovnih i dr.) građana, države i društva u cjelini. Ustanove se osnivaju u oblastima: obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva, socijalne zaštite i dr. Djelatnosti u ovim oblastima se ispoljavaju kroz različite organizacione oblike kao što su npr. škole, bolnice, univerziteti, instituti, domovi zdravlja, centri za socijalni rad i dr. Ustanove imaju status pravnog lica i stiču ga upisom u sudski registar, što im omogućava da u pravnom prometu stiču prava i obaveze te da budu stranke pred sudovima, drugim državnim organima i organizacijama. Ustanova predstavlja javnopravni subjekt i potpada pod poseban pravni režim. Ima vlastite organe, svoj budžet i svoju imovinu. Unutrašnja organizacija ustanove regulisana je statutom. Organi ustanove su: direktor, upravni i nadzorni odbor.[5]

Kao pokretač fokusiranja pojave vršnjačkog nasilja na našem području javljaju se vandržavni subjekti, i to uglavnom nevladine organizacije i institucija Ombudsmena za ljudska prava. Tako, 2006. godine, Ombudsman Republike Srpske konstatuje da se Bosna i Hercegovina u odnosu na zemlje okruženja ne može pohvaliti značajnijim istraživanjima kategorije vršnjačkog nasilja. U odnosu na zemlje u svom neposrednom okruženju (Republika Srbija, Hrvatska i Slovenija) za koje je specifičan aktivan stav vlade u rješavanju problematike vršnjačkog nasilja, u BiH je ovaj problem još uvijek nedovoljno analiziran i tretiran. Pažnju javnosti na pojavu nasilnog ponašanje djece u školama skrenule su nevladine organizacije.[6] Navedene kritike, realno pogoršavanje stanja ove pojave, kao i nešto izraženija medijska fokusiranost dovode do određenih pomaka, o čemu svjedoči i Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu koji su u novembru 2008. godine potpisala tri ministarstva u vladi Republike Srpske: Ministarstvo prosvjete i kulture, Ministarstvo zdravlja i socijalne

4 Uselegal, http://definitions.uslegal.com/b/bullying/, pristupljeno: 12.02.2013. godine.

5 Kunić, P. (2010). *Upravno pravo*, Banja Luka: Pravni fakultet i Uprava za policijsko obrazovanje. Takođe, šire pogledati: Lilić, S. (2009). *Upravno pravo i Upravno procesno pravo*, *treće izdanje*, Beograd: Službeni glasnik i Pravni fakultet, str. 151–152; Tomić, Z. (2009). *Opšte upravno pravo, peto, skraćeno i osavremenjeno izdanje*, Beograd: Službeni glasnik i Pravni fakultet, str. 174–175; Petrović, M. (2010). *Upravo pravo, opšti deo, novo izmenjeno izdanje*, Niš: Sven, str. 107–114; Borković, I. (2002). *Upravno pravo, VII izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Zagreb: Narodne novine, str. 12–25; *Zakon o sistemu javnih službi*, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 68/07.

6 Ombudsman Republike Srpske (2006). *Ne zatvarajmo oči pred nasiljem u školi, empirijsko istraživanje o vršnjačkom nasilju u školama i percepcijama rodnih stereotipa*, Banja Luka.

zaštite i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Pomenuti protokol utvrđuje postupke na uspostavljanju reakcije svih učesnika kako bi se djelovalo na sprečavanje, identifikaciju, prijavljivanje, istraživanje, liječenje i slično, u svim slučajevima vršnjačkog nasilja u obrazovnom sistemu, a sve sa ciljem da se pruži potrebna podrška prije svega djetetu, ali i onima koji se o djetetu brinu. Protokol reguliše: definiciju nasilja; obaveze nadležnih institucija; oblike, način i sadržaj saradnje između nadležnih institucija i ostale aktivnosti i obaveze.

U ovom radu prvenstveno sagledavamo škole, centre za socijalni rad i zdravstvene ustanove kao javne ustanove od ključnog značaja za prevenciju i tretman vršnjačkog nasilja.

ULOGA ŠKOLE U TRETMANU VRŠNJAČKOG NASILJA

Osnovno obrazovanje i vaspitanje kod nas predstavlja djelatnost od opšteg društvenog interesa.[7] U tom smislu, osnovno obrazovanje je obavezan, organizovan i od strane države pravno normiran institut. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju daje mogućnost fizičkim i pravnim licima da osnivaju škole, uz saglasnost vlade, pod zakonom utvrđenim uslovima. Naravno da se besplatno osnovno obrazovanje nudi samo u režiji države, a do sada ne baratamo podatkom da kod nas postoji privatna osnovna škola i nemoguće je u uslovima tržišnog poslovanja obezbijediti da privatno lice ponudi besplatno osnovno obrazovanje. Takođe, u razmatranje treba uzeti i zakonske odredbe koje govore da se škola ne može osnovati radi sticanja dobiti. Ovdje se nameće ključno pitanje, nije li osnovno obrazovanje isuviše kompleksna aktivnost i sociološki senzibilna kategroija da bi bilo povjereno nekim izvandržavnim akterima?

Kada je u pitanju srednje obrazovanje, valja istaći da ono kod nas ne predstavlja zakonski obavezan vid obrazovanja, te da takođe može biti u režiji javnog ali i privatnog subjekta.[8] U tom kontekstu posmatrano, potrebno je istaći podatak da danas na našim prostorima postoji veliki broj privatnih srednjoškolskih ustanova koje funkcionišu na komercijalnoj osnovi.

Analizom oba pomenuta zakona ne nalazimo odredbe koje tangiraju problematiku vršnjačkog nasilja, kako sa aspekta prevencije tako i sa aspekta tretmana.

U razmatranju vršnjačkog nasilja, slogan „bolje spriječiti nego liječiti“ dolazi do potpunog izražaja. Tretman vršnjačkog nasilja *ex post festum* podrazumijevao bi samo sanaciju štete što u ovoj problematici predstavlja mnogo težu fazu u odnosu na prevenciju, jer je šteta već nanesena kako žrtvi nasilja tako i samom nasilniku.

Period školskog doba se u najvećem dijelu poklapa sa periodom

7 *Čl. 2 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 74/08, 71/09 i 104/11.

8 *Čl. 13, stav 1 i 4 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju*, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 74/08, 106/09 i 104/11.

adolescencije. Adolescentno doba u formiranju ličnosti obiluje brojnim ljepotama i pozitivnim karakteristikama. Međutim, ovaj period može da bude vrlo rizičan za formiranje ličnosti ukoliko se ne usmjeri u pozitivnom pravcu. Naime, dijete u ovom periodu traga za ličnom identifikacijom tražeći uzore u određenim osobama. Nerijetko, u savremenim porodicama, roditelji su preokupirani sopstvenom karijerom, pa su djeca prepuštena sama sebi. Upravo onda kada je djetetu najpotrebnija podrška roditelja, ona često, nažalost, izostaje. Kako pažnja roditelja izostaje, djeca sve češće uzore traže u vršnjacima, veoma često u raznim ličnostima iz medija sa kojima se poistovjećuju, pogotovo ako se suprotstavljaju moralnim i tradicionalnim normama. Takođe, slobodno vrijeme mladih je od neprocjenjivog značaja za razvoj i formiranje ličnosti, te je veoma bitno koje sadržaje oni usvajaju i kojim se aktivnostima bave u slobodno vrijeme.

Pored porodice, koja je prvi i osnovni agens za razvoj i socijalizaciju djeteta, škola kao javna (vaspitno-obrazovna) ustanova je takođe jedan od najznačajnijih faktora u formiranju dječije ličnosti. Dijete u školi, pored sticanja znanja, usvaja i određene obrasce ponašanja, te stiče različita iskustva. Iako nema dovoljno istraživanja na temu vršnjačkog nasilja, svakodnevna iskustva govore da se u školi pojavljuju brojni oblici nasilja kao što su: fizičko, verbalno, socijalno, te seksualno nasilje i uznemiravanje. Činjenica je da škola, kao vaspitno-obrazovna ustanova, ima poteškoće da se izbori sa nasiljem među vršnjacima te da ga stavi pod kontrolu.

Da bi se na odgovarajući način suprotstavila svakom obliku vršnjačkog nasilja, škola mora, prije svega, da utvrdi faktore koji doprinose vršnjačkom nasilju. Ti faktori su brojni, a izdvajamo: slab uspjeh u školi, veliki broj neopravdanih izostanaka, nedisciplina, nesređeni porodični odnosi, siromaštvo, uticaj asocijalnih vršnjaka, neadekvatan roditeljski nadzor, te nepravilno korištenje slobodnog vremena.[9]

Sledstveno navedenom, zaključujemo da bi prvi korak škole u prevenciji vršnjačkog nasilja morao biti identifikacija faktora koji bi mogli izazvati neprilagođeno ponašanje učenika.

Praksa tradicionalne škole u tretmanu učenika sklonih nasilju svodila se na njihovo isključivanje iz škole ili prebacivanje u drugu školu. Danas se ovaj koncept veoma rijetko primjenjuje, budući da je ocijenjen pogrešnim. Prebacivanje odgovornosti na druge, te prepuštanje djeteta samom sebi predstavlja poraz škole u pokušaju da se izbori sa pojavom kao što je vršnjačko nasilje. Stoga, ovakva praksa bi morala biti potpuno ukinuta.

Realno gledano, školama nedostaje sistem za prevenciju i zaštitu od vršnjačkog nasilja. U tom smislu, neophodno je obezbijediti saradnju stručnjaka iz oblasti medicine, pravosuđa, socijalne zaštite i policije koji su posebno osposobljeni

9 Jevtić, B. (2010). *Prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama u Vršnjačko nasije: Priručnik za škole*, Banja Luka: Filozofski fakultet.

za ovu veoma osjetljivu i specifičnu pojavu.

Pored identifikacije faktora koji mogu izazvati nasilje, jedan od koraka u prevenciji vršnjačkog nasilja jeste i saradnja škole sa porodicom. Naime, odnos škole i porodice je veoma specifičan. Čest je slučaj da i škola i porodica prebacuju odgovornost jedna na drugu, a veoma je bitno da obje institucije zarad dobrobiti djece imaju korektan odnos. Uključivanjem roditelja u rad na suzbijanju vršnjačkog nasilja škola stiče partnera koji joj može biti od velike koristi za uzajamno rješavanje nastalog problema.

Kod učeničke populacije, u sklopu prevencije vršnjačkog nasilja, važnim se smatra i razvoj empatije. Empatija podrazumijeva sposobnost osoba da se užive u osjećanja drugih, te da ih razumiju.[10] S razvijanjem ove osobine treba početi još od ranog uzrasta, budući da djeca vrlo često nisu u stanju da prepoznaju osjećanja drugih, a samim tim ne mogu da razumiju ni određena ponašanja svojih vršnjaka. Ne mareći za osjećanja i stanja u kojima se nalaze njihovi vršnjaci, učenici skloni nasilju ih često verbalno i fizički zlostavljaju, pri tome ne uviđajući svoju krivicu. Stoga učitelji, nastavnici, stručni saradnici i drugi nadležni, moraju upoznati učenike sa pravilima nenasilne komunikacije. Jedan od najboljih načina da učenici razvijaju empatiju i upoznaju pravila nenasilne komunikacije jeste igra uloga.[11]

Kako je funkcija škole obrazovno-vaspitna, *ipso facto* slijedi i njena obaveza da razvija koncept participacije učenika u prevenciji vršnjačkog nasilja. Riješiti probleme koji se tiču učenika, a ne uključiti i njih same, nije moguće. Donositi odluke i rješenja za njih, bez sagledavanja njihovog mišljenja, predstavlja autoritativan način ophođenja prema učenicima, što može da izazove novi bunt. Kada je u pitanje nasilje među vršnjacima, učenici nerado govore o tome, pogotovo ako su žrtve. Pored toga, nasilnici nisu svjesni srazmjere štete koju nanose svojim vršnjacima, ma koliko se stručne službe trudile da ukažu na posljedice njihovog ponašanja. Upravo zato, potrebno je uključivati učenike u rješavanje ovog problema. Pozitivan primjer na ovu temu daje nam jedna osnovna škola u Banjoj Luci koja se bavila problematikom vršnjačkog nasilja. Za istraživanje vršnjačkog nasilja angažovala je učenike koji su bili identifikovani kao nasilnici. Njihov zadatak je bio da provedu anketu te da analiziraju dobijene rezultate. Tek nakon analize rezultata učenici su uvidjeli kao njihovo ponašanje utiče na druge učenike te su nastojali da se koriguju.

Shodno Protokolu o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu[12], u slučaju prijave nasilja ili dojave o nasilju među djecom osoba koja je ovlaštena ili stručna služba za koordinaciju aktivnosti vezanih uz problematiku nasilja u vaspitno-obrazovnoj ustanovi, koju imenuje vaspitno-obrazovna ustanova, dužna je: (1) odmah preduzeti sve mjere da se zaustavi i prekine nasilno postupanje prema djetetu, a u slučaju potrebe zatražiti

10 Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*, Banja Luka: TT-Centar.

11 Šire vidjeti: *Radionice senzitivizacije učenika za nenasilno rješavanje sukoba u školi u Vrršnjačko nasilje u školi, priručnik za škole*, Banja Luka: Filozofski fakultet, str. 61–69.

12 *Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu*, Banja Luka: Vlada Republike Srpske.

pomoć drugih radnika vaspitno-obrazovne ustanove ili po potrebi pozvati policiju; (2) ukoliko je dijete povrijeđeno u mjeri koja zahtijeva ljekarsku intervenciju ili pregled ili se prema okolnostima slučaja može razumno pretpostaviti ili posumnjati da su takva intervencija ili pregled potrebni, odmah pozvati službu hitne pomoći ili na najbrži mogući način, koji ne šteti zdravlju djeteta, otpratiti ili osigurati pratnju djeteta od strane stručne osobe ljekaru, te sačekati ljekarsku preporuku o daljem postupanju, te dolazak djetetovih roditelja ili zakonskih zastupnika; (3) odmah po prijavljenom nasilju o tome obavijestiti roditelje djeteta ili zakonske zastupnike, te ih upoznati sa svim činjenicama i okolnostima koje su do tada poznate i obavijestiti ih o aktivnostima koje će se preduzeti; (4) po prijavi, odnosno dojavi nasilja odmah obaviti razgovor s djetetom koje je žrtva nasilja, a u slučaju da je postojala ljekarska intervencija, uz dogovor s ljekarom, čim to bude moguće, s tim da se ovi razgovori s djetetom obavljaju uvijek u prisutnosti nekog od stručnih radnika vaspitno-obrazovne ustanove, a na način da se postupa posebno pažljivo, poštujući djetetovo dostojanstvo i pružajući mu podršku; (5) roditeljima ili zakonskim zastupnicima djeteta koje je žrtva vršnjačkog nasilja dati obavještenja o mogućim oblicima savjetodavne i stručne pomoći djetetu u vaspitno-obrazovnoj ustanovi i izvan nje, a s ciljem podrške i osnaživanja djeteta te prevazilaženja traumatskog doživljaja; (6) obaviti razgovor s drugom djecom ili odraslim osobama koje imaju saznanje o učinjenom nasilju, te utvrditi sve okolnosti vezane uz oblik, intenzitet, težinu i trajanje nasilja; (7) ukoliko se radi o posebno teškom obliku, intenzitetu ili dužem trajanju nasilja, koje može izazvati traumu i kod druge djece koja su vidjela nasilje, savjetovati se s nadležnom stručnom službom radi pomoći djeci svjedocima nasilja; (8) što hitnije obaviti razgovor s djetetom koje je počinilo nasilje, uz prisustvo stručne osobe, ukazati djetetu na neprihvatljivost i štetnost takvog ponašanja, te ga savjetovati i podsticati na promjenu takvog ponašanja, a tokom razgovora posebno obratiti pažnju iznosi li dijete neke okolnosti koje bi ukazivale da je dijete žrtva zanemarivanja ili zlostavljanja u svojoj porodici ili izvan nje, u kom slučaju će se odmah obavijestiti centar za socijalni rad, a po potrebi ili sumnji na počinjenje kažnjive radnje obavijestiti policiju ili nadležno tužilaštvo, a vaspitno-obrazovna ustanova će preduzeti sve mjere za pomirenje djece i za stvaranje tolerantnog, prijateljskog ponašanja u vaspitno-obrazovnoj ustanovi; (9) pozvati roditelje ili zakonske zastupnike djeteta koje je počinilo nasilje, upoznati ih s događajem, kao i s neprihvatljivošću i štetnošću takvog ponašanja, savjetovati ih s ciljem promjene takvog ponašanja djeteta, te ih pozvati na uključivanje u savjetovanje ili stručnu pomoć unutar škole ili izvan nje (centri za socijalni rad, poliklinika za djecu i mlade, centri za mentalno zdravlje, policija i Ombudsmen i slično) i obavijestiti ih o obavezi vaspitno-obrazovne ustanove da slučaj prijavi nadležnom centru za socijalni rad, policiji ili drugim nadležnim institucijama; (10) o preduzetim aktivnostima, razgovorima, izjavama te svojim zapažanjima napraviti službene zabilješke, kao i voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka koje će se dostaviti na zahtjev drugim nadležnim tijelima.

Pomenute odredbe protokola ukazuju na aktivnosti nakon počinjenog djela zlostavljanja, dakle mjere korekture i tretmana, pri čemu je prevencija kao veoma značajna faza zanemarena.

ULOGA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD U TRETMANU VRŠNJAČKOG NASILJA

Centri za socijalni rad su javne ustanove, čiji osnivači su jedinice lokalne samouprave (opštine i gradovi). Konkretnije, osnivaju se odlukom skupštine jedinice lokalne samouprave, a pored toga, pravni položaj temelje na statutu kao opštem pravnom aktu. Radi se o ustanovama koje obavljaju poslove socijalne, dječije i porodične zaštite.

Uloga javnih ustanova centara za socijalni rad u prevenciji i tretmanu vršnjačkog nasilja nije precizirana zakonskim odredbama niti njihovim statutima, iako oni u oblasti pružanja psihološke pomoći u domenu psihoterapije vrše tretman problema koji se odnose na devijantno ponašanje djece i mladih, u okviru čega se vrši psihološki tretman agresivnog ponašanja, problema u školi i sl.

U slučaju prijave nasilja ili dojave o nasilju među djecom, koja je upućena od strane vaspitno–obrazovne ustanove, policije, Ombudsmena, djeteta, njegovog roditelja, zakonskog zastupnika ili neke treće osobe, centar za socijalni rad dužan je da: (1) po prijemu prijave ili obavještenja kontaktira sa stručnim radnicima vaspitno-obrazovne ustanove (pedagogom, socijalnim radnikom, psihologom); (2) u saradnji sa stručnim licem iz obrazovne ustanove pozove roditelje, odnosno staratelje, djeteta žrtve i djeteta počinioca nasilja; (3) sačini socijalnoanamnestičke podatke o porodičnim uslovima u kojima dijete žrtva i dijete počinilac žive; (4) u saradnji sa stručnim licima obrazovne ustanove napravi plan psihosocijalnog tretmana za dijete žrtvu i dijete nasilnika koji će se odvijati uz pristanak roditelja ili staratelja; (5) o svakoj primljenoj prijavi, odnosno obavještenju o nasilju među djecom i mladima vodi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka, te evidentira i bilježi svako postupanje centra za socijalni rad.

Takođe, Centar za socijalni rad će u saradnji sa obrazovnim ustanovama kontinuirano pratiti provođenje aktivnosti u sprečavanju pojave vršnjačkog nasilja.[13]

ULOGA ZDRAVSTVENIH USTANOVA U TRETMANU VRŠNJAČKOG NASILJA

Zdravstevnu ustanovu možemo odrediti kao javnu ustanovu koja obavlja zdravstvenu djelatnost i koja je dobila dozvolu od ministarstva nadležnog za poslove zdravlja za obavljanje zdravstvene djelatnosti u skladu sa zakonom kojim se uređuje zdravstvena zaštita i propisima donijetim za sprovođenje tog zakona. U zdravstevene ustanove koje mogu vršiti medicinski pregled djeteta žrtve nasilja spadaju: ambulante porodične medicine, domovi zdravlja i bolnice, a poseban značaj imaju centri za mentalno zdravlje[14] te psihijatrijske klinike i psihološka savjetovališta.[15]

---

13 *Protokol o o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu*, Banja Luka: Vlada Republike Srpske.

14 Radi sagledavanja značaja i uloge centara za mentalno zdravlje vidjeti: Centar za zaštitu mentalnog zdravlja koji djeluje pri javnoj ustanovi Dom zdravlja u Banjoj Luci, koji, između ostalog, vrši prevenciju mentalnih poremećaja i oboljenja kod djece i omladine (...) uz saradnju sa školama i drugim vaspitnim institucijama, http://www.domzdravljabanjaluka.com/centar-za-zastitu-mentalnog-zdravlja,14.html, pristupljeno: 14.02. 2013. godine.

15 O kategorijama zdravstvenih ustanova vidjeti šire: *Čl. 41 Zakona o zdravstvenoj zaštiti*,

U slučaju prijave nasilja ili dojave o nasilju među djecom, koja je upućena od strane vaspitno-obrazovne ustanove, policije, ombudsmena, djeteta, njegovog roditelja, zakonskog zastupnika ili neke treće osobe, imenovana stručna služba za koordinaciju aktivnosti vezanih za problematiku nasilja među djecom i mladima u zdravstvenoj ustanovi ili ovlaštena osoba, dužna je: (1) odmah po dolasku djeteta u neku zdravstvenu ustanovu (ili ambulantu porodične medicine) uraditi detaljan pregled i ustanoviti postojanje eventualnih tjelesnih povreda, te ako iste postoje adekvatno ih zbrinuti; (2) nakon zbrinjavanja eventualnih tjelesnih povreda, obavijesti roditelje ili staratelje o počinjenom nasilju te uz njihovu saglasnost uputiti dijete u centar za mentalno zdravlje, te u saradnji sa roditeljima, a na bazi procijenjenog psihosocijalnog statusa djeteta planirati tretman; (3) ako je u pitanju dijete koje se nasilno ponaša, obavezno uključiti i roditelje li staratelje u proces dijagnostike, planiranja i provođenja tretmana (u ovom segmentu tretiranja nasilnika izuzetno je važna saradnja između škola, centara za socijalni rad i centra za mentalno zdravlje); (4) takođe, veoma je važno kontinuirano raditi na prevenciji vršnjačkog nasilja u okviru aktivnosti Centara za mentalno zdravlje.

Sagledavnjem odredaba pomenutog protokola (posebno stava 3), uočavamo sadržaje prevencije vršnjačkog nasilja koje vrše centar za socijalni rad i centar za mentalno zdravlje.

ULOGA POLICIJE U TRETMANU VRŠNJAČKOG NASILJA

Iako policija nije javna ustanova već klasičan organ državne uprave, ukratko ćemo se osvrnuti i na njenu ulogu u tretmanu vršnjačkog nasilja, a koja je svakako neiziostavna i značajna. Policijske nauke diferenciraju tri ključne funkcije policije, i to: upravnu, prekršajnu i krivičnu.[16] Smatramo da kroz sve tri ove funkcije policija u većoj ili manjoj mjeri može da ostvaruje uticaj na vršnjačko nasilje. Njena uloga posebno dolazi do izražaja u okviru prekršajne i krivične funkcije kada se postupcima vršnjačkog nasilja počine prekršaji ili krivična djela, što jeste veoma čest slučaj.

Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu definiše postupak policije. Tako, u slučaju prijave nasilja ili dojave o nasilju među djecom, koja je upućena od strane vaspitno-obrazovne ustanove, centra za socijalni rad, Ombudsmena, djeteta, njegovog roditelja, zakonskog zastupnika ili neke treće osobe, nadležna policijska stanica, dužna je: (1) hitno uputiti nadležnog inspektora za maloljetničku delinkvenciju, ili drugo ovlašteno službeno lice na mjesto događaja radi preduzimanja neophodnih mjera i radnji, utvrditi sve činjenice i okolnosti vezane uz prijavu, odnosno dojavu, te preduzeti sve potrebne radnje s ciljem pružanja pomoći žrtvi radi sprečavanja nastavljanja nasilja, kao i zdravstvenog zbrinjavanja žrtve; (2) utvrditi činjenice potrebne za razjašnjavanje događaja, te preduzeti sve neophodne mjere i radnje propisane zakonom na dokumentovanju eventualnog postojanja elemenata kažnjive

Službeni glasnik Republike Srpske, br. 106/2009.

16 Vranješ, N. (2009). *Upravna funkcija policije*, Bezbjednost, policija, građani, 2/09 (ur. Amidžić, G.), Banja Luka: Uprava za policijsko obrazovanje.

radnje; (3) u slučajevima intervencije pripadnika policije kada se utvrdi postojanje osnova sumnje da je počinjeno krivično djelo ili prekršaj, ovlaštena službena lica postupiće u skladu sa propisima iz svoje nadležnosti; (4) ovlaštena službena lica će preduzimanje mjera i radnji prema maloljetnom izvršiocu nasilja obavezno vršiti u prisustvu roditelja ili zakonskog zastupnika, ili nadležnih predstavnika centra za socijalni rad, odnosno u skladu sa odredbama ZKP; (5) u skladu sa važećim propisima provesti hitne istražne radnje, te u zavisnosti od okolnosti događaja podnijeti izvještaj nadležnom tužilaštvu, odnosno podnijeti zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka nadležnom sudu uz prijedlog za izricanje primjerenih vaspitnih mjera; (6) o svakoj primljenoj prijavi, odnosno dojavi o nasilju među djecom i mladima odmah obavijestiti nadležni centar za socijalni rad, radi preduzimanja mjera odgovarajuće zaštite iz njegove nadležnosti; (7) voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka o slučajevima prijave ili obavijestiti o nasilju među djecom i mladima.[17]

ZAKLJUČAK

Javne ustanove, prvenstveno škole, centri za socijalni rad, centri za mentalno zdravlje i javne zdravstvene ustanove predstavljaju ključne subjekte u tretmanu vršnjačkog nasilja. Njihov pravni status regulisan je mnogobrojnim zakonskim i podzakonskim aktima, pri čemu preovladava statut kao podzakonski osnivački pravni akt. U navedenim dokumentima nema eksplicitne odrednice koja bi upućivala na prevenciju i tretman vršnjačkog nasilja.

U Republici Srpskoj postoji Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu, koji predstavlja konkretan i operativan akt sa jasno naznačenim aktivnostima koje svaki subjekat treba da preduzme u slučaju da se desi slučaj vršnjačkog nasilja. Međutim, iz samog njegovog naziva kao i sadržine vidljivo je da on podrazumijeva aktivnosti sanacije posljedica, dok veoma malo značaja pridaje prevenciji pojave.

Prevenciji vršnjačkog nasilja treba dati jasan pravni, tj. zakonski okvir kroz izmjene i dopune Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju kao i Zakona o zdravstvenoj zaštiti ili kroz poseban zakonski akt krovnog karaktera koji bi detaljno regulisao ovu devijantnu pojavu. Polazno rješenje može predstavljati i donošenje strategije borbe protiv vršnjačkog nasilja.

Imajući u vidu obilježja, intenzitet i učestalost pojave vršnjačkog nasilja, uloga škole kao obrazovno-vaspitne ustanove treba biti fokusirana na tri ključna sadržaja: identifikacija faktora vršnjačkog nasilja, jačanje saradnje škole i porodice i razvijanje koncepta participacije učenika u prevenciji vršnjačkog nasilja.

17 *Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu*, Banja Luka: Vlada Republike Srpske.

LITERATURA

1. Jevtić, B. (2010). *Prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama u Vršnjačko nasije: Priručnik za škole*, Banja Luka: Filozofski fakultet.

2. Kunić, P. (2010). *Upravno pravo*, Banja Luka: Pravni fakultet i Uprava za policijsko obrazovanje.

3. Nedimović, T. (2010). *Vršnjačko nasilje u školama: pojavni oblici, učestalost i faktori rizika, doktorska disertacija*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

4. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Šta znamo i šta možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga.

5. Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu, Vlada Republike Srpske, Banja Luka, 2008.

6. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*, Banja Luka: TT-Centar.

7. Vranješ, N. (2009). *Upravna funkcija policije*, Bezbjednost, policija, građani, 2/09 (ur. Amidžić, G.), Banja Luka: Uprava za policijsko obrazovanje.

8. World Health Orhanization (2002). *World report on violence and health*, Geneva: Switzerland World Health Organization.

9. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 74/08, 71/09 i 104/11.

10. Zakon o sistemu javnih službi, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 68/07.

11. Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 74/08, 106/09 i 104/11.

12. Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 106/2009.

ABSTRACT:

According to estimates by national and international institutions bullying is the most common form of deviant behavior of school children. Unified content, continuity and power abuser over the victim are the main determinants of bullying which saparate it and makes specific and especially dangerous when compared with single and other forms of violence. It is for these reasons, prevention and treatment of bullying require serious, determined and coordinated action of various social actors among which are public institutions of education, health and social character. Public institutions are forms of public services that are created to meet the vital needs of citizens in the fields of education, science, culture, health, social welfare and others. Identification of the role of public institutions in the prevention and treatment of bullying from a legal and pedagogical aspect is the subject of this paper. In addition, the work also analyzes the role of schools, centers for social work and health care facilities through the prism of their public powers *de lega lata*, and by focusing on the practical aspects of their work and relies on professional specialist segment to derive operational conclusions from the existing correction legal solutions to the level of *de lege ferenda*..

Keywords: bullying, public institutions, schools, prevention and treatment.

ULOGA POLICIJE U SUPROTSTAVLJANJU VRŠNJAČKOM NASILJU

doc. dr Zvonimir Ivanović,
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
mr Sergej Uljanov,
Uprava za međunarodnu operativnu policijsku saradnju, INTERPOL
Beograd, MUP RS
Radojković Ivan, PS Kladovo, MUP RS

Apstrakt: U poslednje dve decenije nasilje nad decom uzima sve više maha u Republici Srbiji a posebno: emocionalna zloupotreba, zanemarivanje, nemarno postupanje, fizičko i seksualno zlostavljanje i vršnjačko nasilje. Da bi se ove veoma ozbiljne društveno negativne pojave, koje mogu ostaviti dalekosežne posledice, stavile pod kontrolu, savremeno društvo mora uložiti dovoljno napora da obezbedi subjekte, sredstva i procedure kojima će u zakonskim okvirima ostvariti neophodne aktivnosti. Jedan od osnovnih subjekata u širokom sistemu suprotstavljanja ovim negativnim pojavama jeste policija, čiji službenici najčešće prvi primenjuju zakonska ovlašćenja u svakom pojedinačnom slučaju. U cilju potpunijeg postupanja, od značaja je i razumevanje uzroka ovih pojava. Zlostavljanje, nasilje i polna zrelost počinju vrlo rano kod dečaka sa pojedinačnim rezonancama u sedmoj i osmoj godini života. U ovom smislu, prilikom postupanja u slučajevima koji se tiču maloletnih lica i dece, prvenstveno treba imati u vidu duševnu i emocionalnu zrelost maloletnih lica, stavove, navike i svest o okruženju, kao i moguće štetne uticaje na njihovu ličnost i zdravlje. Tu je od značaja uzeti u obzir i društvenu determinisanost rodnih razlika manifestovanu u razvoju deteta. Preovlađujuća usmerenja u tumačenju adolescentskog nasilja kreću se od isticanja negativnog uticaja preterano agresivnih medijskih sadržaja posvećenih deci i omladini, uključujući internet i video igre koje podstiču identifikovanje adolescenata sa nasilničkim ponašanjem, do socijalno-psiholoških objašnjenja koja uključuju porodičnu patologiju, siromaštvo, nejednakost, i sl. Rodni aspekt je dugo bio zanemaren u teorijama o kriminalitetu i maloletničkoj delinkvenciji. Upravo zbog toga neophodno je da policijski službenici poseduju posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, te da primenjujući svoja ovlašćenja i učestvujući aktivno u mnogim projektima, doprinose ukupnosti zaštite maloletnika i dece. Uprkos sličnostima između polova, u većini statističkih merenja pojavljuje se jedna uporna rodna razlika, a to je nasilje i spremnost da ga dečaci vide kao legitimno sredstvo u rešavanju konflikata. Četiri puta više tinejdžera od tinejdžerki smatra da je fizički sukob neizbežan i opravdan u odbrani sopstvene pozicije. Autori u ovom radu pokušavaju da ukažu na naročitu prirodu aktivnosti policijskih službenika utemeljenih na zakonu i podzakonskim propisima kojima je uređen način postupanja u pomenutim slučajevima, kao i da ukažu na značaj izučavanja uzroka ovih pojava.

Ključne reči: policija, vršnjačko nasilje, rodna ravnopravnost, deca, maloletna lica, zakon.

UVOD

Može se reći da gotovo da nema nijedne negativne društvene pojave u srpskom društvu koja se u manjoj ili većoj meri ne može dovesti u vezu sa masivnim društvenim razaranjem iz devedestih godina prošlog veka. Posebno kada je reč o najrazličitijim oblicima kriminala, taj period se može posmatrati kao doba sveopšte kriminalizacije društva i potpune konverzije društvenih vrednosti, koja je omogućila da se na svim društvenim nivoima malverzacije razumeju kao najuspešnije sredstvo borbe za opstanak, jer ih je legitimisala politička elita u okolnostima socijalnog haosa. I nakon skoro dvadeset godina koje su protekle od tog vremena, može se govoriti o posledicama koje se osećaju u svim društvenim sferama, a stanje permanetne krize koja se iz tranzicione nastavila u ekonomsku, čini društvo nesposobnim da u potpunosti sagleda i koncipira socijalnu politiku, koja će na adekvatan način tretirati problem maloletničkog kriminala. Ovo, naravno, nije jedini uzrok pojave o kojoj je reč, a može se spekulisati da predstavlja jedan od uticajnijih. Uzroci su i u svakodnevnoj dekadenciji društva i vrednosti uopšte, zatim u nemogućnosti uspostavljanja predvidivog i stabilnog razvoja sistema, nepostojanju planiranih razvojnih elemenata, predviđanja u makroekonomskoj i mikroekonomskoj sferi, nepostojanja sigurnih radnih mesta i njihovog planiranja i popune, posebno, razlozi su vezani za ukupnu nepredvidivu budućnost mladih u našem društvu.

Razumevanje promena koje je donela traumatična transformacija srpskog društva, predstavlja korak u sagledavanju uzroka koji dovode do maloletničkog kriminala, uz uvažavanje činjenice da se oni više ne mogu objašnjavati isključivo konfuzijom procesa tranzicije, već postaju uslovljeni posttranzicionim promenama i efektima novog društvenog ambijenta.

Transformoracija koja je započeta osamdesetih godina prošlog veka, odvijala se na političkom, ekonomskom i kulturnom planu, uvodeći neoliberalni kapitalizam u svom rudimentarnom obliku u srpsko društvo, pri čemu, promene na kulturnom planu, koje su bile izuzetno dramatiče, ostaju u senci političkih i ekonomskih potresa. Vakuum koji je nastao, omogućio je haos različitih vrednosnih koncepata koji su u velikoj meri bili deo političke mobilizacije, dok je nezaustavljivo prodirala „brutalna ideologija tržišnog fundamentalizma“ i vrednosne orijentacije potrošačke kulture, izazivajući komercijalizaciju i banalizaciju društvene stvarnosti. Čak i tu nismo postigli nikave pozitivne rezultate, s obzirom na to da se ova kultura u Evropi neguje kao deo mera na održavanju socijalnog mira, dok se kod nas takva situacija ni ne pokušava ostvariti. Prost primer je da i osnovne akcije na sniženju proizvoda šire potrošnje ne dostižu ni trećinu iznosa u okolnim zemljama članicama Evrozone (ekonomski značajno jačim), a što govori o socijalnim dimenzijama koje dostižu mere naših napora u tom pravcu.

Novi socijalni realiteti izmenjeni su u meri koja zahteva multivalentno opisivanje složenih i višedimenzionalnih procesa u svim društvenim sferama, posebno odnosa između kulture i svakodnevnog života. Promene na planu kulture, kao aspekta ljudskog života koji „duboko zadire u unutrašnjost individualnog i grupnog života”, predstavljaju najznačajnije polje za razumevanje ljudskih vrednosti, pri čemu analiza i dešifrovanje antropološko-kulturne paradigme jednog društva treba da rastumači odnos pojedinca i sveta u kome živi (Golubović, Jarić, 2000).

ADOLESCENTSKO NASILJE I MASKULINITET

Preovlađujuća usmerenja u tumačenju adolescentskog nasilja kreću se od isticanja negativnog uticaja preterano agresivnih medijskih sadržaja posvećenih deci i omladini (Klein i Chancer, 2000), uključujući internet, video igre koje podstiču identifikovanje adolescenata sa nasilničkim ponašanjem, do socijalno-psiholoških objašnjenja koja uključuju porodičnu patologiju, siromaštvo, nejednakost, i sl. Rodni aspekt je dugo bio zanemaren u teorijama o kriminalitetu i maloletničkoj delinkvenciji.

Prvi značajan osvrt na ulogu muškosti u maloletničkom kriminalitetu dao je Albert Koen (Alber Choen, 1956) u knjizi *Delinkvnetni dečaci*, stavljajući je u centar kriminološke analize. Prema Koenu, muška mladalačka supkultura u osnovi obezbeđuje alternativni kontekst u kome obični dečaci, ili pak oni koji su manje od običnih, uspevaju da steknu sigurnost u sebe kroz maskulinitet, koji će ih učiniti važnim u ovom svetu (Carrington, 2010). U kasnijim istraživanjima se "opasni maskulinitet" ili "hipermaskulinitet" pojavljuje kao moguća, ali ne i neizbežna faza u adolescentskom sazrevanju dečaka. Adolescentsko doba je izuzetno problematičan prelaz iz dečaštva, i tokom tog procesa se mnoge instance seksualnog, homofobičnog i drugih nasilja pojavljuju u kontekstu dečačkog stabilizovanja (Carrington, 2010). Okretanje ka maskulinitetu, kao rizičnom faktoru, usmerava pažnju istraživača na lokalnu kulturu i hijerarhije, vršnjačke interakcije, normativne rodne ideologije i interakcije između nastavnika, adolescenata i rodnog identiteta (Kimmel i Mahler, 2003).

Neoklasična teorija kejnezijanske nezaposlenosti, prema Gordonu (Gordon, 1974), koristi Filipsovu krivu u objašnjavanju nezaposlenosti mladih kroz neujednačenost ili pad i povećanje razlika u vrednosti rada, čime se fluktuacija i migracija zaposlenja uvećava progresivno. Način na koji se i ovaj problem može objašnjavati može biti vezan za dublje razumevanje pojave fluktuacija i migracija, koje se mogu shvatiti kao normalna društvena kretanja na koja se može uticati prema planovima razvoja regiona i planovima ulaganja prema regijama. Sve je ovo tačno za relativno bogate zemlje i one koje su planski regionalno usmerene u održivom razvoju uz pomoć sa strane od različitih međunarodnih regionalnih organizacija. No, ukoliko zemlja jeste u tranziciji i nije ekonomski razvijena, onda ova teorija nije pravi smer objašnjavanja problema. Upravo suprotno, nepostojanjem normalnih migracija i fluktuacija radne snage i mladih dolazi do siromašenja regiona sa mladom radnom snagom, dolazi do opadanja vrednosti rada u nekim regionima, a u drugim dolazi do nerealnog povećanja vrednosti rada. Ovo takođe utiče na sve druge oblasti društva, između ostalog i u školama. Baveći se problemom školskog nasilja američki sociolozi su ukazali da termini kao što su „tinejdžersko nasilje", „omladinsko nasilje", „gang nasilje", „nasilje iz predgrađa", pretpostavljaju jednaku zastupljenost dečaka i devojčica u kriminalitetu sa elementima nasilja i da se malo pažnje posvećuje činjenici da je nasilje u značajnoj meri zastupljenije kod dečaka, te da se maskulinitet pojavljuje kao pojedinačni i najveći rizični faktor kod školskog nasilja. Po mišljenju autora, dečaci koji ga čine nisu psihopatološki devijanti, već se pre mogu opisati kao previše prilagođeni partikularnim normativnim konstrukcijama maskuliniteta, konstrukciji koja definiše nasilje kao legitiman odgovor na stanje ugroženosti i pretpostavljenog poniženja (Kimmel i Mahler, 2003). Uprkos sličnostima između polova, u većini statističkih merenja pojavljuje se jedna

uporna rodna razlika, a to je nasilje i spremnost da ga dečaci vide kao legitimno sredstvo u rešavanju konflikata. Četiri puta više tinejdžera od tinejdžerki smatra da je fizički sukob neizbežan i opravdan u odbrani sopstvene pozicije (Kimmel, 2000). Psihološka saznanja koja se zasnivaju na merenju stavova o muškosti i ideologiji muškosti dokumentuju u svojim rezultatima da se nasilje legitimiše kao „muškost" i da je ono normativno za većinu dečaka (Lefkowitz, 1997). U osnovi ovakvog ponašanja stoje kriterijumi koji određuju adekvatnu rodnu pojavnost sa utvrđenim kodovima muškosti. Oni dovode do „kulturne marginalizacije" onih koji ne pripadaju „tvrdoj muškosti", što se često ispoljava kroz homofobično nasilje, maltretiranje, pretnje drugim dečacima, mazohističke i sadističke igre i rituale, ekscesne i rizične postupke (pijanstva i vožnje u pijanom stanju) i seksualno nasilje. Zlostavljanje, nasilje i polna zrelost počinju vrlo rano kod dečaka sa pojedinačnim rezonancama u sedmoj i osmoj godini života (Chu, 2000). Za razliku od devojčica, dečaci „stiču glas" neautentičnim stavovima muškosti, lažnom hrabrošću, bezrazložnim i rizičnim nasiljem, koje ustanovljava „dečačke kodekse" ili „maske muškosti". Ovaj „oklop muškosti" skriva topla, saosećajna, komunikativna i ranjiva bića iza veoma rano izabranog stoičkog, nekomunikativnog i grubog ponašanja. Priče o dečacima i njihovim bandama u američkoj kulturi imaju svoje društveno-istorijsko utemeljenje. Konstrukt „dečačkog koda" se povezuje sa razvojem kulture industrijskog društva u Americi, a promene koje su zahvatile postindustrijsko društvo poznog kapitalizma (nestabilno tržište rada, promene na planu porodice, porast individualizma) dovele su do diverzifikacije obrasca muškosti.

Odgovor na pitanje „šta znači biti muškarac" u Srbiji, kao postkonfliktnom i posttranzicionom društvu, suočava se sa konfuzijom u kojoj se u okviru patrijahalnog modela prožimaju različiti diskursi muškosti. Dominatni tradicionalni patrijahalni obrazac, koji je opstajao tokom socijalističkog perioda u formi emancipovane muškosti koja je deklarativno priznavala rodnu jednakost, pod naletom tranzicije će biti rekonstruisan u procesu retradicionalizacije i repatrijarhalizacije (Blagojević, 2008/09), da bi se u posttranzicionoj Srbiji situacija menjala pod uticajem potrošačko-konzumerske kulture rukovođene potrebama tržišta. Smena ideologija neće osporiti dominaciju patrijahalne muškosti u Srbiji, ali će se u različitim periodima različitim intenzitetom ispoljavati dva osnovna sidnroma patrijarhata – agonizam i hedonizam. S tim u vezi, normativni maskulinitet ostaje u okvirima tvrde muškosti, a sa njim povezano nasilje će biti posledica različitih izvora frustracije. Mačomaskulinitet postaje zlokoban, jer poprima konfliktnost koja stoji u interakciji sa društvenom i kulturnom nestabilnošću. „Dugotrajno osećanje nemoći i nemogućnost afirmacije u očima značajnih drugih, generatori su hroničnog i dubokog nezadovoljstva. Strah, strepnja, nesigurnost i hronično stanje i osećanje bespomoćnosti mogu biti izazvani i produbljeni različitim oblicima društvene krize i patoloških pojava koje je prate" (Pavićević i Patić, 2010).

U devedesetim godinama prošlog veka u Srbiji su, u procesu repatrijarhalizacije i mitologizacije nacionalističko-ratnički aspekti pseudopatrijhalnog maskuliniteta činili dominatan obrazac muškosti, koji je u osnovi skrivao konverziju društvenih vrednosti i totalnu kriminalizaciju društva. „Heroizacija kriminalaca (upravo kriminalaca) pojavljuje se kao logična posledica procesa mitologizacije heroja u uslovima kriminalizovanog društva (opšte prihvatanje neminovnosti izbegavanja regulativnih normi društva u dostizanju ciljeva)". Otpor konvencionalnim

društvenim uzorima i celokupni koncept buntovništva pomeren je iz sfere pop kulture u daleko brutalniju ikonografiju kriminala, paravojnih jedinica i huliganstva. Glamurizacija novih junaka imala je neospornu političku i medijsku podršku, ali su impulsi za novom krvavom ikonografijom izbijali iz ekstremne kolektivne uznemirenosti i nemoćnog prezira prema društvenim elitama. „Podvizi" kriminalca prepoznati su kao junačka dela, pri čemu je kuburu zamenio kalašnjikov. Populizam i nacionalistička ideologija tranzicionog perioda nametali su antikulturni hibrid, u kome su se mešale „zapadnopotrošačke i populističko nacionalističke matrice" (Kronja, 2008), da bi se u nastavku društvene transformacije postepeno, ali ne i potpuno gubio pseudopatrijahalni, militantni i nacionalistički sadržaj i ustupao mesto glamuru potrošačkog spektakla.

Tenzije unutar kulturnog hibrida patrijahalne i potrošačke kulture dovode do novih teškoća na planu definisanja normativnog maskuliniteta, jer se on otvoreno (bez ideoloških izmaglica) gradi na temelju materijalističkih vrednosti i mogućnosti realizacije ekonomskog uspeha. Nakon decenija u kojima su obrazovanje i intelektualne veštine obezvređene kao nebitne za postizanje društvenog i materijalnog uspeha, statusa i ugleda, nove generacije se suočavaju sa kontradiktornom situacijom u kojoj se mešaju poruke da se može uspeti brzo, nelegitimnim sredstvima i bez rada na sebi (privatizacioni dobitinici, estradne zvezde, učesnici rialiti programa) i zahteva novog tržišta koje traži nove obrazovne profile za koje su ograničeni resursi, jer školovanje nije više svakome dostupno. Prolongirana ekonomska kriza, velika nezaposlenost i propadanje privrede u Srbiji stvara društvene viškove, koje u velikoj meri čine muškarci, što pak dovodi do velikog potresa na planu ostvarivanja normativnih rodnih uloga. Onemogućen da ostvari tradicionalnu mušku ulogu zaštitnika i hranitelja porodice, muškarac se od poniženja brani autoagresijom (alkoholizam, depresija, samopovređivanje) ili agresijom sa velikim kapacitetom mržnje prema svemu što simbolizuje privilegije i status „uspešnog muškarca novog doba". U tom smislu, „protestna muškost" zadržava nacionalističko-antievropski-tradicionalno-patrijarhalni diskurs otpora prema procesima globalizacije, vesternizacije i, na kraju, preteće demaskulinizacije, koja se tumači kao njihov neposredni rezultat. Dečaci koji stasavaju, muškost doživljavaju kao fizičku snagu, ispoljavanje fizičkog otpora i uništenja svega što se tumači kao izvor zla, pri čemu su kriterijumi razdvajanja dobrog i lošeg daleko od promišljenog sagledavanja stvarnih uzroka nelagode, već su svedeni na kriterijume hegemonijskog maskuliniteta. Kao rezultat se pojavljuje nasilje prema drugačijem seksualnom opredeljenju, antiintelektualizam, huliganstvo, uništavanje znamenja potrošačke zapadne kulture (u čije vrednosti su sami duboko uronjeni), pljačkanje sportskih radnji, razbijanje McDonald's restorana, paljenje stranih ambasada, kao i konzumiranje stimulativnih sredstava koja ojačavaju utisak moći. Revolt nezadovoljnih, dezorijentisanih tinejdžera sadrži izuzetan manipulativan potencijal, što za posledicu ima njihovo angažovanje, privremeno ili trajno, u ostvarivanju različitih ideoloških, političkih i kriminalnih ciljeva.

U vezi sa navedenim, neophodno je istaći sledeće statističke podatke koji se odnose na korelaciju broja prijavljenih, optuženih i osuđenih maloletnih lica u periodu od 2001. do 2010. godine.[1] Imajući u vidu temu ovog rada, naš fokus biće

1 Preuzeto iz Biltena Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije br. 547, str. 13, 29. i 43.

usmeren na krivična dela čije obeležje je najviši stepen društvene opasnosti, a čije zaštitne objekte je zakonodavac definisao kao život, telo i imovinu. Mišljenja smo da se u navednom desetogodišnjem periodu može uočiti trend porasta delikata protiv života i tela, što se ne bi moglo reći za krivična dela protiv imovine. Ovo samo po sebi ukazuje na porast agresivnosti u ponašanju maloletnih lica radi ostvarivanja materijalnih ciljeva, bez obzira na težinu posledice učinjenog dela. Shodno tome, slede tabele sa predmetnim statističkim podacima radi ilustracije osnove za ovakav zaključak, te ostvarivanja uvida u reakciju organa krivičnog gonjenja.

Tabela br. 1 Prijavljena maloletna lica prema krivičnom delu, 2001–2010.

krivična dela	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
protiv života i tela	289	369	310	374	402	436	432	592	461	482
protiv imovine	2.923	2.374	1.656	2.128	1.994	1.931	2.198	2.471	2.015	2.142

Tabela br. 2 Optužena maloletna lica prema krivičnom delu, 2001–2010.

krivična dela	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
protiv života i tela	261	319	403	332	401	309	421	388	369	278
protiv imovine	2.674	2.929	2.250	1.972	2.347	1.494	1.570	1.807	1.424	1.256

Tabela br. 3 Osuđena maloletna lica prema krivičnom delu, 2001–2010.

krivična dela	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
protiv života i tela	186	220	266	235	252	212	318	321	275	208
protiv imovine	1.954	1.856	1.525	1.425	1.635	1.033	1.271	1.424	1.091	960

NASILJE MEĐU VRŠNJACIMA

Kada razmatramo dodatne elemente ove problematike, dodatni aspekti se mogu pronaći usmeravanjem u pravcima kojima se nasilje ispoljava. Tu možemo razlikovati najrazličitije oblike – od onih koji su krivičnim zakonikom predviđeni kao krivična dela, do onih koji nisu sankcionisani ni kao prekršaji ili bilo koji drugi oblici nedozvoljenih radnji. Jedan od najnovijih oblika manifestacije nasilja jesu oblici sajber nasilja. Ono što je kod mladog čoveka ili osobe u razvoju veoma značajan aspekt života, a i izražaj razvoja ličnosti, jeste sve što je vezano za gregarni motiv, pripadnosti određenoj grupi, motiva za priznanjem od strane sredine u kojoj se živi i sa kojom se socijalizuje. U savremenim okolnostima razvoja mladih, školska sredina i njeni nedostaci i problemi veoma lako i često se prebacuju na druge dimenzije, upotrebom sve češće prisutnih smart mobilnih telefona

i dostupnošću interneta i drugih „visokih tehnologija“ koje omogućavaju pristup socijalnim mrežama ali i direktnije lične pristupe (npr. mobilni telefoni u vlasništvu dece) komplikuju situaciju. Ono što je nekada bilo klasično vršnjačko nasilje u školama i zlostavljanje i mučenje, dobilo je na ovaj način potpuno nove dimenzije i vidove ispoljavanja. Nivo socijalnog upliva u različite oblike komuniciranja u vidu regulisanja međusobnih prava i obaveza učesnika u takvoj komunikaciji kao i onih koji ovu komunikaciju omogućavaju a uz to i državnih i društvenih zahteva u ovoj oblasti, jeste veoma konfuzno postavljen. Stihijski napori u regulisanju ove oblasti pogodovali su nerazvijenosti socijalnog nadzora nad maloletnicima i decom kao korisnicima komunikacijskih i drugih sredstava u ovom globalnom selu. Palijativni i deklarativni okviri i ograničenja u dostupnosti ovih komunikacionih tehnologija i sredstava takođe pogoduju ovom problemu. Ovo je naročito izraženo u socijalnim mrežama, npr. fejsbuku (facebook), koji kao minimalni uzrast za korišćenje ove mreže postavlja 13 godina, na šta se svaki novi korisnik upozorava i tu se sva kontrola završava što se tiče administratora mreže. Očekuje se od korisnika da oni takođe vrše kontrolu, pa se uz pomenuto daju i instrukcije kako bi određena lica koja saznaju da osoba koja se prijavila na istu socijalnu mrežu, a nema dovoljan uzrast za korišćenje, bila prijavljena. Mnogo je lakše prebaciti loptu obaveza na drugi teren nego je zadržati na svom. U svakom slučaju nasilje koje je doskora imalo fizičku manifestaciju praćenu posrednom psihičkom posledicom i eventualnom fizičkom povredom ili ugrožavanjem, sada ima manje vidljivu fizičku manifestaciju, i mnogo manje primetnu psihičku posledicu. Ovakvo zlostavljanje predstavlja višestruko psihičko maltretiranje i mučenje žrtve. Odavno je poznato da su deca u socijalnim dimenzijama mnogo direktnija i sa manjim inhibicijama, direktnija. To u komunikaciji i opservaciji takve komunikacije izgleda surovo u očima odrasle osobe, ali u ovakvim okolnostima i okruženju to ima dublji zahvat nego u realnom svetu. Svako ko otvori profil na nekoj od socijalnih mreža otvoren je većini korisnika ove mreže sa sopstvenim manama, nedostacima, problemima, različitom obliku korišćenja takvih osobina u zlonamerne svrhe. Kombinacija efekata kod deteta koje okači svoje lične podatke, privatne fotografije, svoje želje, aspiracije, idole, a da te informacije budu u nekom obliku dostupne osobi koja ima potrebu da ih zloupotrebi, daje oružje neslućenih razmera za zlostavljanje. Oblici korišćenja različitih podataka i informacija ličnog karaktera i njihova zloupotreba zavise od položaja, nivoa inteligencije, stepena zlonamernosti kod izvršilaca ovakvih akata, ali i karakteristika žrtava, njihove inteligencije, položaja u društvenom okruženju, stepena osetljivosti na ovakve probleme i sl. Metodologija izvršilaca se po pravilu svodi na, prvenstveno, uspostavljanje veze sa osobom koja je predmet zlostavljanja, a zatim ostvarivanje uvida u raspoloživa sredstva za zloupotrebu, uobičajeno kreiranje nekog okvirog plana u maltretiranju i ciljevima koji se žele ostvariti. Nakon opisanog izvršilac, koji je najčešće vršnjak osobe pasivnog subjekta radnje zlostavljanja, prelazi u konkretno ostvarivanje kontakta koji će služiti uspostavljanju kontrole nad objektom napada. Ovaj kontakt je inicijalni napad na žrtvu, on mora da ispunjava sve elemente koji se od takvog akta zahtevaju, a oni su: da je dovoljno snažan da žrtvu adekvatno uplaši, kako bi se ostvarila i započela kontrola (on mora biti i dovoljno snažan da stavi do znanja žrtvi da se izvršilac ne šali, da je ozbiljan, ali i da pokaže da izvršilac ne poseduje samo te informacije već i druge), a zatim i da stavi do znanja žrtvi da od nje nešto želi (po pravilu da je određenim aktivnostima kon-

troliše u ponašanju). Nakon ovih inicijalnih aktivnosti koje veoma brzo prelaze u kontrolu, izvršilac ovog akta ima više različitih mera i radnji na raspolaganju u cilju zlostavljanja žrtve i zloupotrebe pribavljenih i saznatih informacija. One mogu varirati od nošenja pri sebi „kompromitujućih" informacija, do slanja u vidu fotomontiranih fotografija i video-zapisa na telefon žrtve. Ovde se može pomenuti da deo aktivnosti koje su ovde opisane imaju elemente krivičnog dela ucene, ali je veoma problematično u svakom konkretnom slučaju doći do dokaza o takvim aktivnostima, i veoma je teško u svakom konkretnom slučaju utvrditi njihovo postojanje. To i jeste jedan od veoma specifičnih momenata u okviru aktivnosti koje opisujemo, jer sam cyberbullying ne predstavlja krivično delo ili prekršaj u pravom smislu reči u Srbiji. Aktivnosti opisane u prethodnom slučaju mogu predstavljati krivično delo po kom bi postupali pripadnici policije u situaciji krivičnih dela: Prinude iz čl. 135. KZ, Zlostavljanja i mučenja iz člana 137. KZ, odnosno Povrede tajnosti pisma i drugih pošiljki iz člana 142, zatim Neovlašćenog objavljivanja i prikazivanja tuđeg spisa, portreta i snimka čl. 145, Ucene iz čl. 215. KZ i sl.

POSTUPANJE POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Postupanje policijskih službenika prema maloletnim licima jasno je definisano zakonskim okvirom[2], pri čemu se posebna pažnja pridaje poštovanju prava i sloboda ovoj kategoriji lica. Prema maloletnim licima mogu postupati policijski službenici koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava maloletnika i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Ako to nije moguće, što nije redak slučaj u praksi, prema maloletnim licima mogu postupati i ostali policijski službenici uz obaveznu konsultaciju sa kolegama koje su stručno osposobljene i poseduju potrebna navedena znanja.

Policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju se u prisustvu roditelja ili staratelja tog lica, odnosno, u slučaju da su nedostupni, u prisustvu predstavnika organa starateljstva, izuzev kad zbog posebnih okolnosti ili neodložnosti postupanja to nije moguće[3]. Maloletno lice se može pozvati radi prikupljanja obaveštenja, i to isključivo preko roditelja, usvojioca ili staratelja, ili ukoliko se ono nalazi u nekoj od ustanova za smeštaj, preko odgovornog lica takve ustanove.

Slučajevi koji podrazumevaju ograničenje slobode kretanja[4] maloletnog lica takođe zahtevaju izvršenje zakonom propisanih obaveza postupajućih policijskih službenika. Pre primene policijskog ovlašćenja dovođenje, policijski službenik je dužan da maloletno lice obavesti o njegovim pravima tako što mu uručuje obaveštenu-

2 Zakon o policiji ("Sl. glasnik RS" broj 101/05, 63/09 – odluka US i 92/11), član 38; Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Sl. glasnik RS" broj 85/05), Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, MUP R. Srbije, Beograd, 2012. godine; Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima, MUP R. Srbije, Beograd, 2006. godine; Uputstvo o postupanju prema dovedenim i zadržanim licima, MUP R. Srbije, Beograd, 2012. godine.

3 Član 38. st. 2. Zakona o policiji.

4 Ograničenje slobode kretanja možemo posmatrati u širem i u užem smislu. U užem smislu, to je policijsko ovlašćenje propisano Zakonom o policiji (čl. 30. st. 2. tač. 5). U širem smislu, pod ovim terminom se mogu podrazumevati svako dovođenje i zadržavanje lica. Ovo stanovište je svakako opravdano, jer se po prirodi stvari u svakom dovođenju ili zadržavanju lica radi o radnjama koje se preduzimaju protivno volji lica prema kojima se primenjuju.

je koje sadrži sledeća prava: da od strane ovlašćenih lica, pre početka dovođenja bude poučeno o svojim pravima; da bude obavešteno o razlozima dovođenja; da ovlašćenim službenim licima ne daje izjave o delu koje mu se stavlja na teret; da bude poučeno da sve što izjavi može biti upotrebljeno protiv njega kao dokaz; na branioca po svom izboru, da neometano kontaktira sa braniocem; da zahteva da se o vremenu i mestu dovođenja obavesti lice po njegovom izboru, njegovi roditelji, usvojilac ili staralac, diplomatsko-konzularni predstavnik zemlje čiji je državljanin ili predstavnik odgovarajuće međunarodne organizacije ako je izbeglo lice ili lice bez državljanstva; da neometano kontaktira sa diplomatsko-konzularnim predstavnikom svoje države, odnosno predstavnikom odgovarajuće međunarodne organizacije ili Zaštitnikom građana Republike Srbije; da zahteva da ga u svako doba i bez odlaganja pregleda lekar; da pokrene postupak pred nadležnim pravosudnim organima radi ispitivanja zakonitosti dovođenja; da zahteva nadoknadu štete zbog neosnovanog dovođenja.

Takođe, ako se prema maloletnom licu primenjuje policijsko ovlašćenje zadržavanje ili lišenje slobode, policijski službenik je dužan da isto upozna sa sledećim pravima, uručujući mu obaveštenje o tim pravima: da od strane ovlašćenih lica, pre početka zadržavanja ili lišenja slobode bude poučeno o svojim pravima; da bude obavešteno o razlozima zadržavanja; da ovlašćenim službenim licima ne daje izjave o delu koje mu se stavlja na teret; da bude poučeno da sve što izjavi može biti upotrebljeno protiv njega kao dokaz; na branioca po svom izboru, ili branioca po službenoj dužnosti koji je stekao sertifikat kojim se garantuje da ima posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva maloletnika, da nesmetano kontaktira sa braniocem, da branilac prisustvuje njegovom saslušanju; da bude obavešteno da će se branilac postaviti po službenoj dužnosti, ukoliko ga samo ne izabere u skladu sa zakonom; da zahteva da se o vremenu i mestu zadržavanja ili lišenja slobode obavesti lice po njegovom izboru, njegovi roditelji, usvojilac ili staralac, diplomatsko-konzularni predstavnik zemlje čiji je državljanin ili predstavnik odgovarajuće međunarodne organizacije ako je izbeglo lice ili lice bez državljanstva; da neometano kontaktira sa diplomatsko-konzularnim predstavnikom svoje države, odnosno predstavnikom odgovarajuće međunarodne organizacije ili Zaštitnikom građana Republike Srbije; da zahteva da ga u svako doba i bez odlaganja pregleda lekar; na ishranu i osmočasovni odmor; da pokrene postupak pred nadležnim pravosudnim organima radi ispitivanja zakonitosti zadržavanja; da zahteva nadoknadu štete zbog neosnovanog zadržavanja.

Kada je neophodno dovesti maloletno lice u prostorije MUP-a ili drugog nadležnog organa, ovo policijsko ovlašćenje primenjuju policijski službenici u civilnom odelu i službenim vozilom bez vidnih obeležja policije. U slučaju kada se radi o maloletnim licima – deci, ograničena je i upotreba sredstava prinude, osim u slučajevima kada oružjem, oruđem ili opasnim predmetom mogu ugroziti život policijskog službenika ili drugih lica**.**

MERE PREMA MALOLETNICIMA

U postupanju sa maloletnim izvršiocima krivičnih dela, u naše zakonodavstvo uvedeni su određeni oblici sankcija za maloletnike koji predstavljaju svojevrsne alternative klasičnim krivičnim sankcijama, i predstavljaju oblike društvene reakcije na kriminalitet maloletnika. One se određuju kao vaspitni nalozi i posebne obaveze. Za razmatranje postupanja policije od značaja je i rezultat koji se u ovom smislu postiže primenom ovih sankcija na maloletnike, kao krajnji domet državnog aparata. Primena vaspitnih naloga i posebnih obaveza u praksi doživela je veoma značajan razvoj od početaka primenjivanja do ovog momenta. Analiza bi mogla obuhvatiti sledeće (Prava lica lišenih slobode, 2011):

maloletnici kojima je izrečen vaspitni nalog shvatali su ga kao šansu za promenu a roditelji ga percipiraju kao podršku u vaspitanju njihove dece. (Centar za socijalni rad – CSR Kruševac),

efekat primene vaspitnih naloga ogleda se u činjenici da veći broj maloletnika ne ponovi krivično delo, ostvari dobru saradnju sa CSR kao i sa predstavnicima organizacija u kojima izvršavaju izrečenu meru i nauče da bolje organizuju svoje vreme i kreiraju i iskoriste nove i ponuđene sadržaje.

Prema statistici pravosuđa, u 2008. god. podneto je krivičnih prijava prema 4.085 maloletnika, od kojih je optuženo 2.833 a osuđeno 2.229 maloletnika, a vaspitni nalozi su primenjeni prema 69 maloletnika, što procentualno u odnosu na krivične prijave iznosi 1,69%, a u odnosu na optužne akte, 2,44%, i presude, 3,10%. U 2009. god. podneto je krivičnih prijava protiv 3.497 maloletnika, od kojih je optuženo 2.465, a osuđena 1.902, vaspitni nalozi primenjeni na 110 maloletnika, a što je 3,15% u odnosu na prijave, a 4,47% prema optužnim aktima i 5,79% prema presudama.

Značajno je pomenuti da je u godišnjim izveštajima Republičkog zavoda za statistiku (RZS) navedena sledeća grupa podataka; u Srbiji je, prema RZS, na sledeći način zastupljena problematika vaspitnih naloga:

Tabela 4. *Vaspitni nalog*

Vaspitni nalog	2008. god.	2009. god.
Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile u celini ili delimično štetne posledice dela	56	121
Redovno pohađanje škole ili odlaženje na posao	25	23
Uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja	23	41
Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkohola ili opojnih droga	3	4
Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu	6	134
Ukupan broj dece	113	202

Iz prikazanog se može videti da se izvori razlikuju u brojevima vaspitnih naloga, a razlog tome su izvori podataka, sektor pravosuđa evidentira broj primenjenih vaspitnih naloga od strane JT i sudije za maloletnike, dok sektor centara za socijalni rad evidentira broj maloletnika prema kojima su primenjeni vaspitni nalozi, što uključuje i okolnosti da se na jedno lice mogu primeniti jedan ili više vaspitnih naloga. Inače, prema evropskoj statistici vaspitni nalozi se primenjuju na oko 20–30% dece i maloletnika koji su izvršili krivična dela. Što se tiče maloletnih lica i izvršenja krivičnih sankcija prema njima, za 2008–2009.god. statistika izgleda ovako:

Tabela 5. *Disciplinske mere*

	2008.		2009.	
	Broj	%	Broj	%
Ukupno	2.229	100	1.902	100
Mlađi maloletnici	992	44,5	791	41,6
Vaspitne mere	992	44,5	791	41,6
Disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja)	468	21	363	19,1
Mere pojačanog nadzora	460	20,6	387	20,3
Zavodske mere	64	2,9	41	2,2
Stariji maloletnici	1.237	55,5	1.111	58,4
Maloletnički zatvor	17	0,8	19	1,0
Preko 5–10 godina	1	0,1	2	0,1
Preko 2–5 god.	7	0,3	4	0,2
Od 6m do 2 god.	9	0,4	13	0,7
Vaspitne mere	1.220	54,7	1.092	57,4
Disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja)	479	21,5	471	24,8
Mere pojačanog nadzora	684	30,7	573	30,1
Zavodske mere	57	2,6	48	2,5
Ukupno disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja)	947	42,5	834	43,8

Pored ovoga neophodno je prikazati i broj maloletnika sa izrečenom merom posebne obaveze.

Tabela 6. *Posebne obaveze*

Sud maloletniku može izreći sledeću obavezu	2008.	2009.
Da se izvini oštećenom	58	47
Da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao	40	33
Da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla	97	122
Da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima	24	86
Da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja	61	102
Da se uključi u određene sportske aktivnosti	1	6
Da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju ili odvikavanju od zavisnosti od alkohola ili droga	25	20
Da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sastavljeni u tim ustanovama	17	27
Da pohađa kurseve za stručno obrazovanje i osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje	6	10
Da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva	1	0
Ukupno	330	453

ZAKLJUČAK

Ovim radom pokušali smo da spojimo nekoliko interesantnih momenata u razvoju nasilja maloletnika, kroz akcentovanje uzroka i osnova, značajnih faktora za njegovo stvaranje i pojačavanje efekata, kao i sintetičku analizu nasilja i njegovih uzroka u stranoj i domaćoj literaturi. Kao rezultat dobili smo apostrofiranje pojedinih elemenata, kao npr. maskuliniteta i njegove uloge u nastanku i razvoju nasilja, kao i uticaj nezaposlenosti ili migracija u njegovom povećanju intenziteta i posledica kao rezultata. Posebno smo pokušali da ukažemo na novije forme nasilja, kao reprezenta savremenih oblika ispoljavanja među maloletnicima, od kojih smo naročito istakli sajberzlostavljanje, pri čemu smo ukazali na specifičnosti koje ova pojava nosi sa sobom. U tom pravcu naročito je podvučeno da pojedini manifestacioni oblici predstavljaju nekažnjive aktivnosti, što predstavlja posebno netretiran problem od strane države. Nakon ovog isticanja, prikazani su spektar ovlašćenja organa unutrašnjih poslova u pogledu postupanja sa maloletnicima i procedure propisane značajnim aktima ove oblasti, kao i mogućnosti da pripadnici policije u individualnoj primeni prema maloletnicima poštuju specifičnosti maloletnih učesnika u pretkrivičnom i drugim postupcima, kako prema mogućim izvršiocima

(osumnjičenim) tako i prema mogućim svedocima (ali i oštećenim i žrtvama). Na kraju, ukazano je i na mere u obliku sankcija prema maloletnicima, koje primenjuju i ostali državni organi u postupku prema maloletnicima kao alternativne ograničenju slobode kretanja, uz ukazivanje na njihove specifičnosti i moguća poboljšanja i unapređenja u ovoj oblasti. Sveobuhvatan pristup ovoj temi u potpunosti odgovara problematici koju ona sa sobom nosi i odražava stratešku koncepciju u suprotstavljanju maloletničkom prestupništvu, sa posebnim načinom bavljenja problemom vršnjačkog nasilja.

LITERATURA

1. *Bilten Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije br. 547*, 2012, Beograd

2. Blagojević, M., 2008/2009. *Ko polaže računa ženama? Rod i odgovornost*. Altera – Gender Research and Consultancy, Budapest,

3. Carrington, K., Pereira, M., 2010. *Offending Youth: Sex, Crime and Justice* Federation Press,

4. Choen, A., 1956. Delinquent boys: the culture of the gang, Bloomington, Indiana University Press,

5. Chu, J. 2000. *Learning what boys know: An observational and interview study with six four yearoldboys*. Unpublished doctoral dissertation, Graduate School of Education, Harvard University, Cambridge, MA,

6. Connell, R.W. 1987. Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics. Sydney, Allen & Unwin; Cambridge, Polity Press; Stanford, Stanford University Press,

7. Collier, R. 1998. *Masculinities, crime and criminology: Men, heterosexuality and the criminal(ised)other*. London: Sage,

8. Connell, R.W. 1993. Schools and Social Justice. Toronto, Our Schools Ourselves; Sydney, Pluto Press; Philadelphia, Temple University Press,

9. Connell, R. W. 1998. Masculinities and globalization. *Men and Masculinities* 1:3–23,

10. Connell, R. W. 2005. Masculinities. Cambridge, Polity Press; Sydney, Allen & Unwin; Berkeley, University of California Press,

11. Connell, R. W. and Messerschmidt J. W. 2005. HEGEMONIC MASCULINITY Rethinking the Concept, *GENDER & SOCIETY*, Vol. 19 No. 6, December 829–859,

12. Golubović, Z., Jarić, I. 2000. Kultura i preobražaj Srbije – vrednosna usmerenja građana u promenama posle 2000. godine, Res Publica, Službeni glasnik,

13. Gordon, D. F. 1974, A neo-classical theory of keynesian unemployment. Economic Inquiry, 12: 431–459. doi: 10.1111/j.1465–7295.1974.tb00415.x,

14. Kimmel, M., Matthew M., 2003. Adolescent Masculinity,Homophobia, and Violence Random School Shootings, 1982–2001. *American Behavioral Scientist*, Vol. 46 No. 10, June, pp.1439–1458,

15. Kimmel, M., 2000. *The gendered society*. New York: Oxford University Press,

16. Klein, J., Chancer, L., 2000. Masculinity Matters: The Role of Gender in HighProfile School Violence Cases, in S. Spina (ed.) *Smoke and Mirrors: The HiddenContext of Violence in Schools and Society*, pp. 129–62. New York: Rowman & Littlefield,

17. Kronja, I. 2008. Čovjek tranzicije u mas-medijskom društvu (slučaj Srbija) Filozofska istraživanja 109. 28 Sv. 1 (97–106),

18. Lefkowitz, B., 1997. *Our Guys*. New York: Vintage Books,

19. Messerschmidt, J. W. 1993. *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield,

20. Messerschmidt, J. 1997. *Crime as structured action: Gender, race, class and crime in the making*. Thousand Oaks, CA: Sage,

21. Prava lica lišenih slobode, 2011. Nezavisna procena stanja prava dece u sukobu sa zakonom u institucijama maloletničkog pravosuđa u Srbiji, Ur. Đurađ Stakić, Ministarstvo pravde RS, Vlada Kraljevine Norveške, IMG, Beograd,

22. Pavićević, O. Uljanov, S.: Fenomeni potrošačke kulture i njihov uticaj na maloletnički kriminal u Srbiji, 2012. u Zborniku radova sa Druge godišnje konferencije Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima *„Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji"*, Centar za prava deteta, Beograd, str. 17–27,

23. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. and Tippett, N. 2008. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49: 376–385. doi: 10.1111/j.1469–7610.2007.01846.x.

ABSRACT:

In the last two decades the violence against children takes various forms in the Republic of Serbia such as: emotional abuse, neglect, negligent treatment, physical and sexual abuse and bullying. To end or control these very serious negative social phenomena, which can leave far-reaching consequences, modern society has to make sufficient efforts to ensure the subjects, resources and procedures to provide the legal framework to achieve the necessary actions. One of the leading subjects in an extensive system of countering these negative phenomena, is the police, whose officials are often first to apply legal powers in each case. To the aim of proper treatment it is important to understand the causes of these phenomena. Abuse, violence and sexual maturity begin very early among boys with individual resonances in the seventh and the eighth year of life. In this sense, when acting in cases involving minors and children, it is important primarily to keep in mind the mental and emotional maturity of minors, attitudes, habits and awareness of the environment and possible adverse effects on their personality and health. In this regard it is significant to take into account the social determination of gender differences manifested in child development. The prevailing direction in the interpretation of adolescent violence ranges from highlighting the negative impact of overly aggressive media dedicated to children and youth, including the Internet, video games that encourage adolescents to identify the bully, up to the socio-psychological explanations include a family pathology, poverty, inequality, etc. Gender aspect has long been neglected in theories of crime and delinquency. This is why it is essential that police officers possess special knowledge in the fields of rights of child and criminal law protection of minors, and in applying its powers and actively participating in many projects, contributing to the totality of protection of minors and children. Despite similarities between the sexes in most statistical measurements appears a persistent gender gap, and that is violence and a readiness for it to be recognized by boys as a legitimate means of resolving conflicts. Four times more male teenagers than teenage girls think that physical confrontation is inevitable and justified in the defense of their own position. The authors of this paper are trying to point out the special nature of police officers' activities based on the legislation and regulations governing the manner of treatment in these cases, and to show the importance of studying the causes of these phenomena.

Keywords: police, bullying, gender equality, children, juveniles, law.

PREKRŠAJI MALOLJETNIKA PROTIV JAVNOG REDA I MIRA

prof. dr Ljubinko Mitrović[1]
Fakultet pravnih nauka
Panevropski univerzitet APEIRON u Banjoj Luci

Apstrakt: Činjenje kaznenih delikata, odnosno krivičnih djela i prekršaja od strane maloljetnih lica ne predstavlja danas nikakvu novost niti ekskluzivu nigdje u svijetu pa ni u Republici Srpskoj, odnosno Bosni i Hercegovini. Nasuprot tome, danas smo često svjedoci izvršenja izuzetno teških krivičnih djela, odnosno prekršaja, posebno onih sa elementom nasilja od strane ove, po mnogima najrizičnije kategorije stanovnika jedne zemlje. Zbog toga, ali svakako i zbog posebnih, specifičnih biosocijalnopsihičkih osobina maloljetnika, odnosno preuzetih obaveza po međunarodnopravnim dokumentima, i u Republici Srpskoj je donesen poseban maloljetnički zakon, s tim da posebne odredbe kojima se uređuje taj poseban odnos prema ovoj kategoriji učinilaca kaznenih delikata nalazimo i u Krivičnom zakonu Republike Srpske, Zakonu o krivičnom postupku Republike Srpske, Zakonu o prekršajima Republike Srpske, Zakonu o javnom redu i miru Republike Srpske i dr. U ovom radu, predmet našeg istraživanja jesu prekršaji maloljetnih lica, a posebno evidentirani i procesuirani prekršaji protiv javnog reda i mira na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka u periodu od 1. januara 2008. godine do 31. decembra 2011. godine.

Ključne riječi: maloljetnici, prekršaji, javni red i mir, javno mjesto.

a) Uopšte o javnom redu i miru

Uz prekršaje iz oblasti saobraćaja na putevima, te prekršaje koji se odnose na nasilje u porodici, odnosno na sportskim priredbama, prekršaji protiv javnog reda i mira spadaju u izuzetno značajnu kategoriju prekršaja sa stanovišta javnog poretka i statusa građanina u njemu.[2] Ova kategorija prekršaja koja predstavlja i najstariju vrstu prekršaja od posebnog je značaja svakako sa stanovišta djelatnosti policijskih organa, jer ti organi imaju odlučujuću ulogu u sprečavanju, otkrivanju i prijavljivanju ove vrste prekršaja.[3] S druge strane, javni red i mir pretežno se štiti kroz preventivne aktivnosti policije i primjenom prekršajnopravnih odredaba. Stoga, u većini država evropskog, odnosno kontinentalnog prava, a posebno država stvorenih na prostorima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ovi kazneni delikti predviđeni su posebnim zakonima o javnom redu i miru. Slična situacija jeste i u Bosni i Hercegovini, odnosno Republici Srpskoj, a shodno tome Republika Srpska je svoj trenutno važeći Zakon o javnom redu i miru donijela

1 *Autor je vanredni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci. e-mail: ljubinko58@gmail.com.*
2 S. Pihler, *Prekršajno pravo*, Graphica Academica, Novi Sad, 2005.
3 Đ. M. Đorđević, *Prekršajno pravo*, Policijska akademija, Beograd, 2004.

marta 2007. godine[4]. Zakon o javnom redu i miru Republike Srpske u odredbama čl. 7 do 30 predviđa dvadesetak različitih prekršajnih djela kojima se narušavaju, odnosno remete javni red i mir ili ugrožava spokojstvo ili bezbjednost građana. U pogledu ove vrste prekršaja, objekt prekršajnopravne zaštite jeste, u pravilu, javni red i mir, odnosno spokojstvo građana, dok, s druge strane, kada se radi o posljedici prekršajnog djela, ona je po obimu i intenzitetu znatno ispod društvene opasnosti koja postoji kod krivičnih djela protiv javnog reda i mira (radi se o krivičnim djelima predviđenim u Glavi XV Krivičnog zakona Republike Srpske, poput krivičnog djela nasilničkog ponašanja, zatim sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje ili samovlašća i sl.).[5]

Prema odredbi člana 2 stav 1 Zakona o javnom redu i miru Republike Srpske, javni red i mir se ispoljava kao "usklađeno stanje međusobnih odnosa građana nastalo njihovim ponašanjem na javnom mjestu i djelovanjem organa i službi u javnom životu, radi obezbjeđivanja jednakih uslova za ostvarivanje prava građana na ličnu bezbjednost, mir i spokojstvo, privatni život, slobodu kretanja, zaštitu ljudskog dostojanstva i prava maloljetnika i drugih lica". Dakle, javni red i mir definisan na ovakav način, u svakom slučaju ispoljava odgovarajuću mjeru društveno pozitivne vrijednosti, a samim tim i određenu kulturnu vrijednost.[6] Stanje u kojem su javni red i mir nepovredivi i nisu značajno ugroženi predstavlja bitan preduslov za miran život i rad svih građana. Javni red i mir podrazumijeva stanje koje odbacuje ekscese i sukobe, dok, s druge strane, postupanje kojim se javni red i mir narušava ili ugrožava izaziva i traži intervenciju društvene zajednice, odnosno postupanje policijskih organa i sudova koji vode prekršajni postupak i izriču prekršajne sankcije. Nadalje, pod pojmom javni red i mir podrazumijeva se stanje postojanja pravnog poretka i pravne sigurnosti, odnosno osjećanje građana da postoji pravna sigurnost i lična bezbjednost.[7] Javni red svakako čine međusobni odnosi građana koji su u skladu sa pravilima ponašanja o normalnom načinu života i društvenoj disciplini.[8] Javni red i mir podrazumijeva svakodnevni miran društveni život građana koji se odvija po određenim pravilima.[9] I konačno, pod javnim redom i mirom se podrazumijeva održavanje svakodnevnog reda i mira, tj. neometano odvijanje života i rada građana, službi i drugih poslova.[10]

Definisati prekršaje javnog reda i mira nije teško, a uglavnom se polazi od zakonskih definicija, te tako u ovu kategoriju prekršaja ubrajamo ona ponašanja njihovih učinilaca kojima se remeti normalan način života građana, ugrožava lična bezbjednost i imovinska sigurnost građana, remeti i onemogućava nesmetano kretanje lica na javnim mjestima, izaziva uznemirenost građana, narušava javni moral, ometa rad i izvršenje službenih zadataka državnih i drugih organa koji vrše javna ovlašćenja ili na drugi način, protivno propisima, narušava društvena disciplina i mir građana. Prema odredbi člana 2 stav 2 Zakona o javnom redu i miru Republike

4 Službeni glasnik Republike Srpske, broj 20/2007.
5 P. Dimitrijević, D. Jovašević, *Prekršajno pravo*, Službeni list SCG, Beograd, 2005.
6 D. Vasiljević, *Osnovi prekršajnog prava sa zaštitom javnog reda i mira*, VŠUP Zemun, 1998.
7 J. Tahović, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 1955.
8 Z. Stojanović, Z. Perić, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2002.
9 N. Mrvić-Petrović, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2011.
10 V. Đurđić, D. Jovašević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2006.

Srpske, prekršajima javnog reda i mira smatraju se: a) prekršaji protiv funkcionisanja državnih organa i javnih službi, b) prekršaji protiv interesa maloljetnika i drugih lica i c) ostali prekršaji koji su učinjeni na javnom mjestu.

U zakonskoj odredbi kojom se definiše, odnosno određuje pojam prekršaja javnog reda i mira u Republici Srpskoj (član 2 stav 2) sasvim je nedvosmislen i poseban uslov nužan za postojanje ove vrste prekršaja: dakle, da je prekršaj javnog reda i mira učinjen na javnom mjestu. Uz to, sam zakonodavac daje i definiciju javnog mjesta, te se shodno odredbi člana 2 stav 3 Zakona o javnom redu i miru Republike Srpske pod javnim mjestom podrazumijeva mjesto na kojem je slobodan pristup pojedinačno neodređenim licima bez uslova ili pod određenim uslovima, kao i prostorije državnih organa, preduzeća, drugih pravnih lica i druga mjesta kada je usljed blizine ili izloženosti vidiku ili čujnosti izvršenom radnjom došlo do uznemiravanja ili negodovanja građana. Prema tome, javnim mjestom smatra se naročito mjesto na kome je slobodan pristup neodređenom broju lica bez ikakvih uslova (ulice, trgovi, putevi, sredstva javnog prevoza, ugostiteljske, trgovačke i zanatske radnje i dr.) ili pod određenim uslovima (sportski stadioni, igrališta, bioskopi, pozorišta i dr.).

b) Prekršaji maloljetnika u nadležnosti Centra javne bezbjednosti Banja Luka[11] za period od 1. januara 2008. godine do 31. decembra 2011. godine

Prema statističkim podacima Centra javne bezbjednosti Banja Luka za period od 1. januara 2008. godine do 31. decembra 2011. godine, stanje izvršenja prekršaja od strane lica mlađih od osamnaest godina jeste sljedeće:

U toku 2008. godine na području koje pokriva Centar javne bezbjednosti Banja Luka lica mlađa od osamnaest godina izvršila su ukupno 681 prekršaj, i to kako slijedi: 349 prekršaja iz oblasti bezbjednosti saobraćaja na putevima, 72 prekršaja čija je radnja izvršenja konzumiranje alkoholnih pića suprotno odredbi člana 4 Uredbe o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima licima mlađim od osamnaest godina, četiri prekršaja u oblasti oružja i municije i dva prekršaja iz oblasti nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Kada su prekršaji maloljetnika protiv javnog reda i mira u pitanju, ukupno su edvidentirana 254 prekršaja, od čega najviše, odnosno 148 prekršaja sa radnjom izvršenja predviđenom u članu 12 Zakona o javnom redu i miru[12], te po 26 prekršaja sa radnjom izvršenja iz člana

---

11 Centar javne bezbjednosti Banja Luka obavlja poslove iz svoje nadležnosti na području Grada Banja Luka i opština: Gradiška, Kotor Varoš, Kneževo, Laktaši, Prnjavor, Srbac, Čelinac, Prijedor, Kozarska Dubica, Novi Grad, Kostajnica, Oštra Luka, Mrkonjić Grad, Ribnik, Šipovo, Kupres, Jezero i Krupa na Uni.

12 Član 12 Zakona o javnom redu i miru glasi:

Tuča i fizički napad

Ko narušava javni red i mir izazivanjem, učestvovanjem u tuči ili fizičkim napadom na drugoga, kazniće se novčanom kaznom od 400 do 1.200 KM.

U članu 12 Zakona o javnom redu i miru propisan je prekršaj javnog reda i mira pod nazivom "tuča i fizički napad". Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u: a) izazivanju tuče ili fizičkog napada na drugog, b) učestvovanju u tuči i c) fizičkom napadu na drugoga.

Izazivanje tuče ili fizičkog napada na drugog ima karakter podstrekavanja i to je takvo realno ili verbalno protivpravno ponašanje lica kojim ono, raznim verbalnim ili fizičkim radnjama, navodi,

7 i 8 zakona, odnosno osamnaest prekršaja koji se tiču ometanja državnih organa u vršenju javnih funkcija (iz člana 24).

Tabela 1. *Prekršaji maloljetnika protiv javnog reda i mira*

NAZIV PREKRŠAJA	ZAKON I ČLAN	BROJ PREKRŠAJA
Ugrožavanje bezbjednosti prijetnjom napada na život i tijelo	član 11 ZJRM	7
Prosjačenje	član 26	1
Svađa, vika, vriska i nepristojno ponašanje	član 7	26
Vrijeđanje	član 8	26
Tuča i fizički napad	član 12	148
Lažno predstavljanje	član 23	13
Uživanje droge	član 17	2
Upotreba pirotehničkih sredstava	član 14	1
Uznemiravanje građana bukom	član 15	2
Neovlašćena upotreba oružja	član 16	3
Uništavanje javnih oglasa i objava	član 21	1

odnosno podstiče druga lica na tuču, a što opet ima za posljedicu, kada su drugi građani u pitanju, njihovo negodovanje ili ugrožavanje njihovog spokojstva.

Učestvovanje u tuči je stanje u kojem neko lice aktivno sudjeluje u tuči na bilo koji način (to je sudjelovanje u fizičkom obračunu sa drugim licima i ne može se izvršiti nečinjenjem). Tuča je fizičko obračunavanje između dva ili više lica koje ima za posljedicu stanje u odnosu na druge građane koje se ispoljava u njihovom negodovanju ili ugrožavanju njihovog spokojstva. Ovo fizičko obračunavanje sastoji se u međusobnom udaranju učesnika u tuči rukama, nogama, glavom ili drugim dijelovima tijela, kao i u upotrebi raznih predmeta i sredstava.

Pod fizičkim napadom na drugoga podrazumijeva se upotreba fizičke snage od strane učinioca prekršaja prema drugom licu. Fizički napad na drugoga ima objekt napada (drugo lice), a zaštitni objekt u prekršajnopravnom smislu jeste mir i spokojstvo građana.

Fizički napad dovodi do tuče (u tuči moraju učestvovati najmanje dva lica), a posljedica tuče se ispoljava kroz negodovanje građana, ugrožavanje njihovog spokojstva i remećenje javnog reda i mira. Ukoliko je u tuči neko lice teško tjelesno povrijeđeno ili lišeno života, onda će postojati krivično djelo učestvovanja u tuči iz člana 157 Krivičnog zakona Republike Srpske. Krivično djelo učestvovanja u tuči spada u krivična djela ugrožavanja života i tijela kojima se predviđa kažnjavanje za samo učestvovanje u tuči u kojoj je neko lice lišeno života ili je drugom nanesena teška tjelesna povreda (pod učestvovanjem u tuči podrazumijevaju se i situacije u kojima su odgovorni učesnici tuče u kojoj je neko lice lišeno života ili teško povrijeđeno pobjegli sa mjesta događaja neposredno prije nego što je do lišavanja života došlo, s obzirom na to da su svojim ponašanjem doprinijeli nastanku tuče, zatim njenom razmahivanju, odnosno stvaranju vrlo opasne protivpravne situacije u kojoj je neko lice lišeno života ili teško povrijeđeno).

Izvršilac ovog prekršaja može biti svako fizičko lice, odgovorno za prekršaj. Za ovaj prekršaj propisana je veoma visoka novčana kazna, a ovaj prekršaj po zaprijećenoj novčanoj kazni spada u kategoriju najtežih prekršaja. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jesu mir i spokojstvo građana, a posljedica se sastoji u izazivanju negodovanja građana i ugrožavanju njihovog spokojstva.

Tabela 2. *Prekršaji maloljetnika protiv javnog reda i mira*

Ograničenje kretanja na određenom prostoru	član 22	4
Ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija	član 24	18
Ugrožavanje prolaznika	član 29	1
Držanje opasnih životinja bez nadzora	član 30	1
Konzumiranje alkoholnih pića – prekršaj iz člana 4 Uredbe o zabrani prodaje, upotrebe i usluživanja alkoholnih pića licima mlađim od osamnaest godina u ugostiteljskim objektima	-	72
Prekršaji protiv bezbjednosti saobraćaja	ZOBS BiH	349
Prekršaji iz Zakona o oružju i municiji	-	4
Prekršaji iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici	ZOZNUP član 6	2
U K U P N O	-	**681**

U toku 2009. godine na području koje pokriva Centar javne bezbjednosti Banja Luka lica mlađa od osamnaest godina izvršila su ukupno 732 prekršaja, i to kako slijedi: 457 prekršaja iz oblasti bezbjednosti saobraćaja na putevima, 47 prekršaja čija je radnja izvršenja konzumiranje alkoholnih pića suprotno odredbi člana 4 Uredbe o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima licima mlađim od osamnaest godina, četiri prekršaja u oblasti oružja i municije, četiri prekršaja iz oblasti nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, te po jedan prekršaj koji se odnosi na nasilje na sportskim priredbama i proizvodnju i promet opojnih droga. Kada su prekršaji maloljetnika protiv javnog reda i mira u pitanju, ukupno je edvidentirano 220 njihovih prekršaja, od čega najviše, odnosno 115 prekršaja sa radnjom izvršenja iz člana 12 Zakona o javnom redu i miru, te 35 prekršaja iz člana 8 zakona[13], odnosno 23 prekršaja koja se odnose na ispoljenu svađu,

13 Prekršaj iz člana 8 Zakona o javnom redu i miru glasi:
Vrijeđanje
Ko grubim vrijeđanjem drugog lica ili drugim bezobzirnim ponašanjem izazove osjećanje fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana, kazniće se novčanom kaznom od 200 do 800 KM.
Prekršaj iz člana 8 Zakona o javnom redu i miru koji nosi naziv "vrijeđanje" ima dva vida ispoljavanja s obzirom na radnju izvršenja, i to: a) izazivanje osjećaja fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana grubim vrijeđanjem drugog lica i b) izazivanje osjećaja fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana svakim drugim bezobzirnim ponašanjem.
Vrijeđanje podrazumijeva davanje izjave ili ponašanje kojim se omalovažava ili potcjenjuje ličnost drugoga, pred drugim ljudima (u suštini, ovdje se radi o svojevrsnom, višestrukom ismijavanju, odnosno vrijeđanju određenog lica pred drugima). Za razliku od krivičnog djela uvrede, preduslov za postojanje ovog prekršaja ogleda se u tome da se činjenjem, odnosno izvršenjem ovog prekršaja ugrožava spokojstvo građana tj. onih koji to vrijeđanje slušaju.
U posebne oblike bezobzirnog ponašanja (bezobzirno ponašanje je jedna vrsta siledžijstva) ubrajamo razne oblike maltretiranja i šikaniranja drugog ili drugih lica, pri čemu se to drugo ili druga lica od strane izvršioca prekršaja stavljaju u podređen položaj, odnosno izvršenjem radnje prekršaja narušava se i vrijeđa ljudsko dostojanstvo tog, odnosno tih lica, kao i ugrožavanje spokojstva građana fizičkim ili psihičkim zlostavljanjem drugog ili drugih lica nanošenjem fizičkog ili psihičkog bola manjeg intenziteta drugom licu na javnom mjestu ili u prisustvu drugih građana (bez nanošenja tjelesne povrede, najčešće u vidu šamaranja, vučenja za kosu, odgurivanja i sl.). Svi ovi oblici bezobzirnog ponašanja jednog ili više lica, počinilaca prekršaja prema drugom licu, pojedincu i grupi lica predstavljaju oblike vršenja nasilja nad drugim licem, odnosno njegovog zlostavljanja, čime se remeti javni red i mir i ugrožava spokojstvo građana koji to gledaju, slušaju ili tome prisustvuju (postupanje

viku, vrisku i nepristojno ponašanje maloljetnog učinioca prekršaja (iz člana 7).

Tabela 3. *Prekršaji maloljetnika protiv javnog reda i mira*

NAZIV PREKRŠAJA	ZAKON I ČLAN	BROJ PREKRŠAJA
Ugrožavanje bezbjednosti prijetnjom napada na život i tijelo	član 1 ZJRM	12
Prosjačenje	član 26	3
Svađa, vika, vriska i nepristojno ponašanje	član 7	23
Vrijeđanje	član 8	35
Tuča i fizički napad	član 12	115
Lažno predstavljanje	član 23	6
Uznemiravanje građana bukom	član 15	1
Neovlašćena upotreba oružja	član 16	8
Ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija	član 24	8
Držanje opasnih životinja bez nadzora	član 30	1
Posluživanje alkohola	član 25	3
Vršenje fizioloških potreba i pokazivanje polnog organa	član 9	2
Neprijavljivanje narušavanja javnog reda i mira	član 18	1
Prekršaji iz Zakona o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama	-	1
Prekršaji iz Zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga	-	1
Konzumiranje alkoholnih pića – prekršaj iz člana 4 Uredbe o zabrani prodaje, upotrebe i usluživanja alkoholnih pića licima mlađim od osamnaest godina u ugostiteljskim objektima	-	47
Prekršaji protiv bezbjednosti saobraćaja	ZOBS BiH	457
Prekršaji iz Zakona o oružju i municiji	-	4
Prekršaji iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici	ZOZNUP član 6	4
U K U P N O	-	**732**

učinioca treba da osjeti određena sredina u stanju negodovanja, odnosno ugrožavanja spokojstva). Kod ovog prekršaja, zaštitni objekt je javni red i mir izražen u negodovanju, odnosno ugrožavanju spokojstva građana, a posljedica se ispoljava osjećanjem uznemirenosti ili fizičke ugroženosti građana. Izvršilac ovog prekršaja može biti svako fizičko lice, odgovorno za prekršaj, koje riječima ili djelom grubo vrijeđa, odnosno fizički ili psihički zlostavlja drugo lice, te tako ugrožava spokojstvo građana, odnosno remeti javni red i mir. Ovaj prekršaj spada u kategoriju lakših prekršaja.

U toku 2010. godine na području koje pokriva Centar javne bezbjednosti Banja Luka lica mlađa od osamnaest godina izvršila su ukupno 648 prekršaja, i to kako slijedi: 359 prekršaja iz oblasti bezbjednosti saobraćaja na putevima, 76 prekršaja čija je radnja izvršenja konzumiranje alkoholnih pića suprotno odredbi člana 4 Uredbe o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima licima mlađim od osamnaest godina, pet prekršaja u oblasti oružja i municije, tri prekršaja iz oblasti nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, te jedan prekršaj koji se odnosi na proizvodnju i promet opojnih droga. Slično prethodnim, i 2010. godine, u oblasti javnog reda i mira od ukupno 204 registrovana prekršaja maloljetnika, najviše je registrovano prekršaja protiv javnog reda i mira koji se odnose na tuču i fizički napad (113 prekršaja), a zatim prekršajnih djela vrijeđanja iz člana 8 zakona – 37 prekršaja, te prekršaja čija je radnja izvršenja svađa, vika, vriska i nepristojno ponašanje maloljetnog učinioca – 17 prekršaja[14].

Tabela 4. *Prekršaji maloljetnika protiv javnog reda i mira*

NAZIV PREKRŠAJA	ZAKON I ČLAN	BROJ PREKRŠAJA
Ugrožavanje bezbjednosti prijetnjom napada na život i tijelo	član 11 ZJRM	7
Kockanje	član 13	1
Svađa, vika, vriska i nepristojno ponašanje	član 7	17

14 Član 7 Zakona o javnom redu i miru glasi:
Svađa, vika, vriska i nepristojno ponašanje
Ko narušava javni red i mir svađom, vikom, vriskom, izvođenjem ili reprodukcijom muzičkih sadržaja ili tekstova, nošenjem ili isticanjem simbola, slika, crteža ili tekstova, nepristojnog, uvredljivog ili uznemiravajućeg sadržaja i drugim nepristojnim ili drskim ponašanjem, kazniće se novčanom kaznom od 50 do 300 KM.
Narušavanje javnog reda i mira svađom, vikom, vriskom, izvođenjem ili reprodukcijom muzičkih sadržaja ili tekstova, nošenjem ili isticanjem simbola, slika, crteža ili tekstova nepristojnog, uvredljivog ili uznemiravajućeg sadržaja i drugim nepristojnim ili drskim ponašanjem predstavlja prekršaj. Iz dispozicije ovog prekršaja vidljivo je da kod ovog prekršaja imamo više radnji izvršenja, i to: a) narušavanje javnog reda i mira svađom, vikom ili vriskom, b) narušavanje javnog reda i mira izvođenjem ili reprodukcijom muzičkih sadržaja ili tekstova, c) narušavanje javnog reda i mira nošenjem ili isticanjem simbola, slika, crteža ili tekstova nepristojnog, uvredljivog ili uznemiravajućeg sadržaja i d) narušavanje javnog reda i mira drugim nepristojnim ili drskim ponašanjem.
Svađa je verbalni sukob između dva, odnosno između više lica, koja se sastoji u njihovom međusobnom razračunavanju riječima uz povišen ton, odnosno uz upotrebu grubih, nepristojnih, uvredljivih i pogrdnih riječi. Radi se žučnom kazivanju riječi ili razmjeni riječi između dva ili više lica, a intenzitetom kojim se narušava red i mir i bezbjednost i spokojstvo građana.
Vika ili vriska jeste verbalna radnja koja se sastoji u izgovaranju riječi ili puštanju glasa na neuobičajen način, jakim intenzitetom koji izaziva uznemirenje građana ili narušavanje javnog reda i mira.
Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir, spokojstvo i bezbjednost građana, a posljedica se uglavnom ispoljava u uznemiravanju okoline. Izvršilac ovog prekršaja može biti svako fizičko lice, odgovorno za prekršaj, koje naruši javni red i mir svojim nepristojnim i drskim ponašanjem. Ovaj prekršaj, prema zaprijećenoj prekršajnoj sankciji, odnosno propisanoj novčanoj kazni koja se može izreći počiniocu ovog prekršaja, spada u kategoriju lakših prekršaja.

Vrijeđanje	član 8	37
Tuča i fizički napad	član 12	113
Lažno predstavljanje	član 23	5
Uništavanje javnih oglasa ili objava	član 21	4
Upotreba pirotehničkih sredstava	član 14	2
Ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija	član 24	9
Neovlašćena upotreba oružja	član 16	2
Posluživanje alkohola	član 25	1
Prosjačenje	član 26	4
Uznemiravanje građana bukom	član 15	1
Držanje opasnih životinja bez nadzora	član 30	1
Prekršaji iz Zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga	-	1
Konzumiranje alkoholnih pića – prekršaj iz člana 4 Uredbe o zabrani prodaje, upotrebe i usluživanja alkoholnih pića licima mlađim od osamnaest godina u ugostiteljskim objektima	-	76
Prekršaji protiv bezbjednosti saobraćaja	ZOBS BiH	359
Prekršaji iz Zakona o oružju i municiji	-	5
Prekršaji iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici	ZOZNUP član 6	3
U K U P N O	-	**648**

U toku 2011. godine na području koje pokriva Centar javne bezbjednosti Banja Luka lica mlađa od osamnaest godina izvršila su ukupno 1.005 prekršaja, i to kako slijedi: 599 prekršaja iz oblasti bezbjednosti saobraćaja na putevima, 136 prekršaja čija je radnja izvršenja konzumiranje alkoholnih pića suprotno odredbi člana 4 Uredbe o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima licima mlađim od osamnaest godina, dvanaest prekršaja u oblasti oružja i municije, šesnaest prekršaja iz oblasti nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, četiri

prekršaja koja se odnose na konzumiranje duvanskih proizvoda suprotno odredbi člana 4 Uredbe o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od osamnaest godina, te jedan prekršaj koji se odnosi na nasilje na sportskim priredbama. Slično prethodnim, i 2010. godine u oblasti javnog reda i mira od ukupno 237 registrovanih prekršaja izvršenih od strane maloljetnih lica, najviše je registrovano prekršaja protiv javnog reda i mira koji se odnose na tuču i fizički napad (121 prekršaj), a zatim prekršaja pod nazivom vrijeđanje iz člana 8 zakona – 49 prekršaja; ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija – osamnaest prekršaja[15], te na kraju svađe, vike, vriske i nepristojnog ponašanja maloljetnog učinioca – petnaest prekršaja.

NAZIV PREKRŠAJA	ZAKON I ČLAN	BROJ PREKRŠAJA
Ugrožavanje bezbjednosti prijetnjom napada na život i tijelo	član 11 ZJRM	7
Upotreba pirotehničkih sredstava	član 14	6
Svađa, vika, vriska i nepristojno ponašanje	član 7	15
Vrijeđanje	član 8	49
Tuča i fizički napad	član 12	121
Lažno predstavljanje	član 23	9
Ugrožavanje prolaznika	član 29	1
Vršenje fizioloških potreba i pokazivanje polnog organa	član 9	4
Ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija	član 24	18

15 Član 24 Zakona o javnom redu i miru glasi:
Ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija
Ko ometa ili sprečava djelovanje državnih organa, preduzeća i drugih pravnih lica koja vrše javna ovlašćenja ili njihove službenike da vrše svoje funkcije, ili ko ne postupi na licu mjesta po zakonitom zahtjevu ili naređenju njihovog službenog lica – kazniće se novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM. Radnja izvršenja kod prekršaja pod nazivom "ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija" sastoji se u: a) ometanju ili sprečavanju djelovanja državnih organa, preduzeća i drugih pravnih lica koja vrše javna ovlašćenja, odnosno u sprečavanju njihovih službenika da vrše svoje funkcije i b) nepostupanju na licu mjesta po zakonitom zahtjevu ili naređenju istih. Činjenjem ovog prekršaja ometa se rad i izvršenje službenih zadataka nadležnog državnog organa. Učinilac ovog prekršaja može biti svako fizičko (odgovorno i vino) lice. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir građana. Ovaj prekršaj spada u kategoriju teških prekršaja.

Neovlašćena upotreba oružja	član 16	3
Prosjačenje	član 26	3
Uznemiravanje građana bukom	član 15	1
Konzumiranje duvanskih proizvoda – prekršaj iz člana 4 Zakona o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od osamnaest godina	-	4
Prekršaji predviđeni Zakonom o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama	-	1
Konzumiranje alkoholnih pića - prekršaj iz člana 4 Uredbe o zabrani prodaje, upotrebe i usluživanja alkoholnih pića licima mlađim od osamnaest godina u ugostiteljskim objektima	-	136
Prekršaji protiv bezbjednosti javnog saobraćaja	ZOBS BiH	599
Prekršaji iz Zakona o oružju i municiji	-	12
Prekršaji iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici	ZOZNUP član 6	16
U K U P N O	-	**1.005**

ZAKLJUČAK

Prekršaji protiv javnog reda i mira sa stanovišta ukupne bezbjednosti jedne zemlje, a posebno u pogledu ostvarenja javnog poretka, odnosno spokojstva građana u njemu, predstavljaju posebno važnu kategoriju prekršaja. Ova kategorija prekršajnih delikata koja predstavlja i najstariju vrstu prekršaja od posebnog je značaja svakako sa stanovišta djelatnosti policijskih organa, jer ti organi imaju odlučujuću ulogu u sprečavanju, otkrivanju i prijavljivanju ove vrste prekršaja. S druge strane, javni red i mir u jednom društvu pretežno se štiti kroz preventivne aktivnosti policije i primjenom prekršajnopravnih odredaba. Stoga, u većini država kontinentalnog prava ovi kazneni delikti predviđeni su posebnim zakonima o javnom redu i miru, a takvo stanje je i u Bosni i Hercegovini, odnosno Republici Srpskoj (Republika Srpska je svoj trenutno važeći Zakon o javnom redu i miru donijela marta 2007. godine).

Iz provedenog istraživanja koje se odnosi na izvršenje ove kategorije prekršaja od strane maloljetnih lica na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka

vidljivo je da ovu vrstu prekršajnih djela svakako čine i maloljetnici, ali ne u tako značajnom broju (u odnosu na punoljetna lica). Svakako, tome je i razlog što se policijski službenici kod izvršenja velikog broja ovih prekršaja opredjeljuju na usmene opomene ili upozorenja maloljetnika djelujući na taj način preventivno i ne posezajući za njihovim kažnjavanjem. Jer, kako drugačije objasniti statističke pokazatelje prema kojima je tokom 2008. godine samo protiv jednog maloljetnog lica pokrenut prekršajni postupak zbog upotrebe pirotehničkih sredstava (ili 2010. godine kada se radilo o dva lica). S druge strane, prekršajni postupak protiv maloljetnika može se pokrenuti isključivo podnošenjem zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka nadležnom sudu (a to onda podrazumijeva i usmeni pretres, obezbjeđenje dokaza, prisustvo službenog lica usmenom pretresu i sl.) što zasigurno doprinosi manjem broju ovih postupaka.

ABSTRACT:

Nowadays, criminal acts and offenses committed by minors are nothing new or exclusive anywhere in the world, and so it is in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. On the contrary, we are often witnesses of very serious crimes or offenses, especially those involving violence, committed by this population category, which is considered to be the category of the highest risk according to many people. Because of this, but also because of some particular, specific biosocial-psychological characteristics of the minors, and of the assumed obligations according to international legal documents, the Republic of Srpska has adopted a special juvenile law, whereas the special provisions governing this special relation to this category of perpetrators of criminal offenses are also found in the Criminal Law of the Republic of Srpska, the Law on Criminal Procedure of the Republic of Srpska, the Law on Minor Offenses of the Republic of Srpska, the Law on Public Order and Peace of the Republic of Srspka, etc. In this paper, the subject of our research are offenses of minors, and in particular the offenses against public order and peace recorded and prosecuted in the area of the Centre of Public Security Banja Luka during the period from 1 January 2008 to 31 December 2011.

Keywords: minors, offenses, public order, public place.

LITERATURA:

1. Dimitrijević, P., Jovašević, D., *Prekršajno pravo*, Službeni list SCG, Beograd, 2005.

2. Đorđević, Đ. M., *Prekršajno pravo*, Policijska akademija, Beograd, 2004.

3. Đurđić, V., Jovašević, D., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2006.

4. Mrvić-Petrović, N., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2011.

5. Pihler, S., *Prekršajno pravo*, Graphica Academica, Novi Sad, 2005.

6. Stojanović, Z., Perić, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2002.

7. Tahović, J., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 1955.

8. Vasiljević, D., Osnovi prekršajnog prava sa zaštitom javnog reda i mira, VŠUP Zemun, 1998.

VRŠNJAČKO NASILJE, STANJE I SPECIFIČNOSTI NA PODRUČJU KOJE OPERATIVNO POKRIVA CJB DOBOJ U PERIODU 2007–2012.

Dragan Prodanović,
CJB Doboj, mail: prodanovicdragan@gmail.com

Denis Pijetlović,
CJB Doboj, mail: dennis@teol.net

Apstrakt: CJB Doboj u skladu sa zakonskim nadležnostima kontinuirano prati ukupno stanje bezbjednosti na području koje operativno pokriva. Jedan od oblika devijantnog ponašanja kojem sa posebnom pažnjom pristupa CJB Doboj jeste i maloljetnička delinkvencija, odnosno vršnjačko nasilje. Stanje vršnjačkog nasilja, kao posebnog oblika maloljetničke delinkvencije se na nivou CJB Doboj detaljnije prati od 2008. godine, odnosno od potpisivanja Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske, čiji je i MUP RS jedan od potpisnika. Analizirana je problematika vršnjačkog nasilja za period 2007–2012 godina, sa iskazanom distinkcijom vršnjačkog nasilja u užem smislu, kao vršnjačkog nasilja isključivo vezanog za školske ustanove, i vršnjačkog nasilja u širem smislu kao svih oblika činjenja prekršaja i krivičnih djela od strane maloljetnika, a na štetu drugih maloljetnika. Razmatranje stanja vršnjačkog nasilja, odnosno krivičnih djela i prekršaja iz ove oblasti neminovno nameće potrebu da se stanje vršnjačkog nasilja analitički posmatra kao dio stanja krimianliteta, odnosno dio stanja javnog reda i mira i kvantitativno iskazuje brojem evidentiranih krivičnih djela, odnosno brojem prekršaja u posmatranom periodu.

Ključne riječi: CJB Doboj, vršnjačko nasilje, krivična djela, prekršaji, analitičko posmatranje.

VRŠNJAČKO NASILJE KAO POJAVA

Prije svega, da bi se uopšte moglo nešto reći o vršnjačkom nasilju kao devijantnom ponašanju, a nisu definisani pozitivni pravni propisi koji su precizirali ''vršnjačko nasilje'' kao konkretno krivično djelo ili prekršaj, u kratkim crtama ćemo opisati nasilje u globalnom smislu. Nasilje u stvari označava jednu vrstu odnosa između dvije strane, i tom prilikom jedna strana upotrebom, ili prijetnjom da će upotrijebiti silu kod druge strane stvara osjećaj boli, straha, uznemirenosti. Kada govorimo o nasilju među djecom, odnosno vršnjačkom nasilju, onda sa sigurnošću možemo reći da se radi o maloljetničkoj delinkvenciji. Prema teorijskom shvatanju,'' maloljetnička delinkvencija je svako ponašanje pojedinca ili grupe mladih ljudi koje je protivdruštveno, odnosno društveno neprihvatljivo, tj. kada se krše pravne ili moralne norme nekog društva i koje kada je vidljivo izaziva spontano ili

organizovano društveno reagovanje u namjeri da se zaštite društvena dobra i vrijednosti a i sami akteri takvog ponašanja" [1] Devijantno ponašanje okarakterisano kao vršnjačko nasilje jeste jedan od problema koji u novije modereno vrijeme ima tendenciju rasta. Većina psihologa, sociologa, kriminologa, kriminalista i ostalih relaevantnih subjekata je mišljenja da djeca koja stupaju u interakciju sa svojim vršnjacima i stvaraju odnose sa njima, mogu predstavljati sliku ponašanja kaja će se manifestovati u periodu kada budu ''zrele'' ličnosti.

Kada govorimo o vršnjačkom nasilju, onda se u većini slučajeva radi o nasilništvu među učenicima (eng. ***bullying***). Vršnjačko nasilje je karakterističan oblik agresivnog ponašanja, proces koji kod svakog adolescenta može dovesti do ozbiljnih i dugotrajnih posljedica kako fizičkih, tako i u socijalnom i emocionalnom životu. Upravo se ovaj vid devijantnog ponašanja smatra *najzastupljenijim oblikom neprihvatljivog ponašanja djece u školi.* Uglavnom, nasilništvo među učenicima ili vršnjačko nasilje je veoma često zanemareno i na njega se gleda kao na sastavni dio odrastanja. Ali za one adolescente koji ga gotovo svakodnevno doživljavaju, jeste veoma ozbiljan problem. Problem iz razloga što je kod osoba koje su često izložene vršnjačkom nasilju **– nasilništvu među učenicima** (eng. ***bullying***) **evidentan pad samopuzdanja,a izražena** depresija, anksioznost...

U Republici Srpskoj je 2008. godine, između Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite i Ministarstva unutrašnjih poslova potpisan *"Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske"*. Ovim protokolom su regulisana prava i obaveze, način saradnje i ostale aktivnosti nadležnih institucija. Takođe, protokolom su prihvaćene i obaveze iz člana 19. Konvencije o pravima djeteta, koji glasi; ''*Države ugovornice će preuzeti sve zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu"*[2].

Ovim protokolm je praktično i započet program prevencije vršnjačkog nasilja u Republici Srpskoj.

KARAKTERISTIE I OBILJEŽJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Karateristike vršnjačkog nasilja su podijeljene u nekoliko segmenata, a to su:

- ponašanje koje uključuje neželjene, negativne postupke;
- ponašanje koji se ponavlja;
- podrazumijeva neravnopravnost snage i moći.

Smatra se da je vršnjačko nasilje izvršeno kada adolescent (učenik) ili nekoliko drugih adolescenata čine sljedeća negativna ponašanja:

1 Žarko Jošović: Kriminologija maloljetničke delinkvencije, Naučna knjiga, Beograd, 1983, str. 44.

2 Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske, Banja Luka, 2008, str. 3.

- repetitivnost;
- govore pogrdne riječi drugom;
- isključuju učenika iz svoje grupe prijatelja ili ga zanemaruju;
- udaraju, guraju, gađaju;
- zaključavaju u prostoriju;
- lažu i šire lažne glasine;
- nastoje odvratiti druge učenike od njega;
- zastrašivanje;
- prijetnje;
- svjesno, namjerno nanose štetu,
- nezakonito vrše snimanje i vrše distribuciju sadržaja....

Ove karakteristike su upravo ono što vršnjačko nasilje razlikuje od običnog prepiranja, konflikta među vršnjacima ili nekih ozbiljnijih obilježja nasilja, tj., odnosi se isključivo na one slučajeve u kojima jedan ili više adolescenata, fizički ili psihološki ''jači'', čini neku od gore nabrojanih negativnih ponašanja prema drugom učeniku, a da to ponašanje prethodno nije ničim izazvano, kao i namjera da se nanese povreda i ponavljanje u više navrata.

Slika 1. vršnjačko nasilje

Ko su nasilnici?

Kada govorimo o vršnjačkom nasilju, treba opisati ''ko je, šta je'' nasilnik. Postoje stereotipi koji kažu, kada je u pitanju vršnjačko nasilje, da se uglavnom radi o nasilnicima dječacima. I to dječacima koji su asocijalni, nepopularni, sa malim IQ. Ova teza i nije prihvatljiva, odnosno nepotupna je iz nekoliko razloga. Evidentna je činjenica u ovoj negativnoj pojavi, vršnjačko nasilje, nasilnici mogu biti i devojčice, da su među nasilnicima često najpopularniji učenici iz razreda, da su veoma inteligentni, da su socijalno vješti. Psihološki profil nasilnika se ogleda kroz sljedeća stanja:

- ima snažnu potrebu za moći i kontrolom;
- nema osjećaj za bol svoje žrtve;
- uživa u tuđoj boli i patnji;

- razdražljivo je i impulsivno;
- visokog je samopoštovanja;
- nije strašljivo;
- veoma teško, gotovo nikako ne podnosi neuspjeh;
- ne pridržava se školskih pravila…

Većina relevantnih teoretičara (*Galtug*) koji se bave istraživanjem nasilništva slaže se u podjeli na:

- **Fizičke nasilnike** – udaranje;
- **Verbalne nasilnike** – koriste riječi da bi povrijedili ili ponizili žrtve;
- **Relacione nasilnike** – nagovaraju svoje vršnjake da izbegavaju određenu djecu;
- **Reaktivne nasilnike** – izazivaju druge na tuču, govoreći da su se branili[3].

Slika 2. vršnjačko nasilje u školama

Odgovor na pitanje ‘’Zašto su djeca nasilna’’, možemo donijeti na bazi iznesenih činjenica kao što su: pokušaj sticanja popularnosti; da se pokažu odlučnim, sposobnima, da na sebe skrenu pažnju, kao i izraz nemoćne ljubomore na žrtvu nasilja, ili pokušaj prevladavanja ličnih problema, frustracija koje dijete ne može na drugi način riješiti.

STANJE I SPECIFIČNOSTI VRŠNJAČKOG NASILJA NA PODRUČJU CJB DOBOJ, PERIOD 2007–2012. GODINA

Centar javne bezbjednosti Doboj (u daljem tekstu CJB Doboj) operativno pokriva područje grada Doboja i 9 opština – Teslić, Derventa, Modriča, Brod, Šamac, Petrovo, Vukosavlje, Pelagićevo i Donji Žabar, na kojem je nastanjeno oko 300 000 stanovnika.

3 Galtug, J. (1990). Cultural Violence. Journal of Peace Research, 27(3).

CJB Doboj u skladu sa zakonskim nadležnostima kontinuirano prati ukupno stanje bezbjednosti na području koje operativno pokriva, a isto se u osnovi definiše kroz stanje kriminaliteta, javnog reda i mira i bezbjednosti saobraćaja.

Vršnjačko nasilje se pojavljuje kao poseban oblik maloljetničke delinkvencije u obliku izvršenja krivičnih djela i prekršaja od strane maloljetnih izvršilaca na štetu, takođe, maloljetnih lica. Imajući u vidu naprijed navedeno, potpuno razmatranje stanja vršnjačkog nasilja na nekom području mora počivati na kvalitetnim analizama stanja kriminaliteta i javnog reda i mira, sa posebnim akcentom na krivična djela i prekršaje koji se u odnosu na izvršioca i oštećenog mogu svrstati u vršnjačko nasilje.

Vršnjačko nasilje se iz dosadašnjih iskustava na području CJB Doboj može posmatrati u širem smislu kao ukupnost svih krivičnih djela i prekršaja učinjenih od strane maloljetnih izvršilaca na štetu drugih maloljetnika ili u užem smislu samo kao dio izvršenih krivičnih djela i prekršaja od strane maloljetnih lica na štetu drugih maloljetnika u obrazovnom sistemu odnosno u školama, njihovoj neposrednoj blizini ili na putu od kuće do škole i nazad.

Stanje vršnjačkog nasilja, kao posebnog oblika maloljetničke delinkvencije se na nivou CJB Doboj detaljnije prati od 2008. godine, odnosno od potpisivanja Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske.

Razmatranje stanja vršnjačkog nasilja, odnosno krivičnih djela i prekršaja iz ove oblasti neminovno nameće potrebu da se stanje vršnjačkog nasilja analitički posmatra kao dio stanja krimianliteta odnosno dio stanja javnog reda i mira i kvantitativno iskazuje brojem evidentiranih krivičnih djela, odnosno brojem prekršaja u posmatranom periodu[4].

Tabela 1. *Statistički pregled krivičnih djela iz domena vršnjačkog nasilja izvršenih na području CJB Doboj u periodu 2007–2012. godina*[5]**.**

Vrsta krivičnog djela	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.*	ukupno
Laka tjelesna povreda, član 155 stav 1 KZ RS				2 (2)**	1(1)	2	**5(3)**
Tjelesna povreda, član 155 stav 1 KZ RS	2 (1)	5 (3)	2(1)	2(1)			**11(6)**
Teška tjelesna povreda, član 156 stav 1 KZ RS		2 (1)	1		1(1)	2 (1)	**6(3)**

4 Godišnji izvještaji o radu MUP RS – CJB Doboj, 2007–2012 :
5 Analitički/statistički Izvještaj o radu MUP RS – CJB Doboj, 2007–2012.

Ugrožavanje sigurnosti, član 169 stav 1 KZ RS				1(1)			**1(1)**
Silovanje, član 193. u vezi sa članom 20. KZ RS			1				**1**
Krađa, član 231 stav 1 KZ RS		3(1)	3(1)	3(3)	3(2)	1	**13(7)**
Teška krađa, član 232 stav 1 KZ RS	1						**1**
Iznuda, član 242 KZ RS	1(1)				1(1)	1(1)	**3(3)**
Lažno prijavljivanje, član 364. stav 1 KZ RS	1(1)	2(2)					**3(3)**
Nasilničko ponašanje, član 385 stav 2 KZ RS			1 (1)				**1(1)**
	5(3)	**12(7)**	**8(3)**	**8(7)**	**6(5)**	**6(2)**	**45(27)**

U posmatranom periodu na području CJB Doboj je evidentirano ukupno 45 KD koja se mogu smatrati pojavnim oblicima vršnjačkog nasilja. Od navedenog broja, 27 KD predstavljaju KD iz domena vršnjačkog nasilja u obrazovnom sistemu u užem smislu. Spektar evidentiranih krivičnih djela je relativno širok i čine ga sljedeća KD:

- Laka tjelesna povreda,
- Tjelesna povreda,
- Teška tjelesna povreda,
- Ugrožavanje sigurnosti,
- Silovanje u pokušaju,
- Krađa,
- Teška krađa,
- Iznuda,
- Lažno prijavljivanje KD,
- Nasilničko ponašanje.

Sa aspekta ukupnog broja izvršenih krivičnih djela ističe se 2007. godina, u kojoj je evidentrano ukupno 12 KD iz domena vršnjačkog nasilja, od kojih 7 KD vršnjačkog nasilja u obrazovnom sistemu.

Upoređujući ukupan broj krivičnih dijela koja se u širem smislu smatraju vršnjačkim nasiljem, može se zaključiti da je broj takvih krivičnih dijela u 2007. godini predstavljao 0,25 % od ukupno evidentiranog broja KD opšteg kriminalite-

ta, u 2008. godini 0,58%, u 2009. godini 0,44%, 2010. 0,47 %, u 2011. 0,37 %, dok je u deset mjeseci 2012. godine taj udio iznosio 0,35 %.

Naprijed navedena krivična djela iz domena vršnjačkog nasilja su izvršena od strane ukupno 60 maloljetnih izvršilaca, od kojih 58 izvršilaca muškog i 2 izvršioca ženskog pola.

Od ukupnog broja izvršilaca naprijed navedenih krivičnih djela, 13 izvršilaca je starosti 14–16 godina, dok je 47 izvršilaca starosti 16–18 godina.

Kao mjesto izvršenja naprijed navedenih krivičnih dijela se u 9 slučajeva pojavljuju osnovne a u 18 slučajeva srednje škole ili prostori u njihovoj neposrednoj blizini.

Sagledavajući strukturu evidentiranih krivičnih djela, možemo konstatovati da najveći udio predstavljaju krivična djela protiv života i tijela, odnosno krivično djelo Tjelesna povreda/Laka tjelesna povreda od 2010. godine i KD Teška tjelesna povreda, kojih je ukupno evidentirano 22 odnosno 48,9% od ukupno evidentiranog broja. Dvanaest KD protiv života i tijela je evidentirano u obrazovnim ustanovama ili njihovoj neposrednoj blizini.

Najzastupljenije krivično djelo od krivičnih djela protiv života i tijela je krivično djelo Tjelesna povreda/ Laka tjelesna povreda, kojih je evidentirano 16, od čega 9 u obrazovnim ustanovama. [6]

Kao specifičnost u izvršenju ovih krivičnih djela može se istaći činjenica da je prilikom izvršenja 6 KD Tjelesne/Lake tjelesne povrede evidentirana pojava da krivično djelo izvršavaju 2 do 4 maloljetna izvršioca u grupi, pri čemu je uvijek napad odnosno nanaošenje tjelesnih povreda usmjereno prema samo jednom maloljetnom licu, pri čemu se prilikom izvršenja krivičnog djela nerijetko koriste i predmeti pogodni za nanošenje povreda (nož, palica i slično). U svim krivičnim djelima protiv života i tijela iz domena vršnjačkog nasilja izvršilac i oštećeni se međusobno poznaju. Posebnu pažnju zaslužuje pojava, uočena tokom 2012. godine, koja se odnosi na organizovanje fizičkih obračuna – tuča međusobno suprotstavljenih grupa maloljetnika, koje se zakazuju putem društvenih mreža, a u pravilu je riječ o neformalnim navijačkim grupama, pri čemu je evidentirano jedno KD Teška tjelesna povreda.

Daljnjim sagledavanjem strukture evidentiranih krivičnih djela iz domena vršnjačkog nasilja, dolazimo do toga da se po učestalosti ističe – prednjači krivično djelo „Krađa“, kojih je evidentirano ukupno 13 u posmatranom periodu, od čega 7 direktno u obrazovnim ustanovama. Specifičnosti ovog krivičnog djela u domenu vršnjačkog nasilja se ogledaju u činjenicama da se izvršilac krivičnog djela i oštećeni u pravilu poznaju, u preko 90 % slučajeva predmeti otuđenja su mobilni telefoni ili vredniji predmeti iz školske opreme i pribora. Vrijeme izvršenja ovih krivičnih djela je u najvećem broju slučajeva između 08.00 i 22.00 časa.

Značajno je istaći da su u posmatranom periodu evidentirana 3 KD Iznuda

6 Analitički/statistički Izvještaj o radu MUP RS – CJB Doboj, 2007–2012.

i da su sva tri evidentirana krivična djela izvršena u obrazovnim ustanovama. Navedena krivična djela su u dva slučaja bila izvršena od strane jednog izvršioca, dok je jedno krivično djelo izvršeno od strane dva izvršioca. Sva evidentirana krivična djela su izvršena upotrebom ozbiljne prijetnje, pri čemu je predmet iznude bio novac u iznosu od 15 do 300 KM. Kao i kod ostalih KD vršnjačkog nasilja, evidentno je prethodno međusobno poznavanje izvršioca i oštećenog.

Tokom posmatranaog perioda evidentirana su i tri krivična djela Lažno prijavljivanje, koja se u svim slučajevima odnose na podnošenje lažnih anonimnih prijava putem telefona o postavljanju eksplozivnih naprava u obrazovnim ustanovama. Sva tri KD su naknadno rasvijetljena i njihovo rasvjetljavanje je medijski propraćeno, a uz saradnju sa školama koje su bile ugrožene izvršavanjem ovih krivičnih djela organizovano je i upoznavanje učenika sa činjenicom da su izvršioci ovakvih krivičnih djela identifikovani i da će biti zakonski procesuirani. Ovakav pristup je dao pozitivne efekte, jer od 2008. godine nisu evidentirana ovakva krivična djela[7].

Tabela 2. *Analitički pregled prekršaja javnog reda i mira iz domena vršnjačkog nasilja u periodu 2007–2012. godina*

Prekršaj JRiM	**2007.**	**2008.**	**2009.**	**2010.**	**2011.**	**2012.***	**ukupno**
Član 7. ZoJRiM						1	**1**
Član 9. ZoJRiM						1	**1**
Član 12. ZoJRiM	1	7	6	10(1)	5	9(1)	**38(2)**
	1	**7**	**6**	**10(1)**	**5**	**11(1)**	**40(2)**

Sagledavanjem strukture evidentiranih prekršaja JRiM iz domena vršnjačkog nasilja, evidentira se da je 95% prekršaja iz člana 12. ZoJRiM, odnosno Tuča i fizički napad na drugo lice. Svi uzvršioci prekršaja su lica muškog pola. Specifičnost je da su samo dva prekršaja izvršena u obrazovnim ustanovama, iako je u istom periodu izvršeno 27 KD iz domena vršnjačkog nasilja u obrazovnim ustanovama. Ova činjenica ukazuje na mogućnost da se značajan dio događaja koji imaju obilježja vršnjačkog nasilja ne prijavljuje, sve dok to nasilje ne poprimi društveno ozbiljniji oblik ili ne rezultuje ozbiljnim posljedicama po lica i imovinu[8].

CJB Doboj je tokom 2004. godine započeo sa aktivnostima na projektu „Školski policajac“, koji je imao za cilj da se kontinuiranim prisustvom policijskih službenika u obrazovnim ustanovama razvije i unaprijedi povjerenje učenika u policiju, a sve u cilju stvaranja bezbjednijeg okruženja u školama i njihovoj neposrednoj blizini. Ovaj projekat se još uvijek sprovodi i organizacione jedinice iz sastava CJB Doboj u sklopu ovog projekta obezbjeđuju stalno prisustvo policijskih službenika u ukupno 11 osnovnih i srednjih škola i povremeno prisustvo u 27 osnovnih i srednjih škola. Tokom deset mjeseci 2012. godine policijski službenici su održali

7 Isto.
8 Analitički/statistički Izvještaj o radu MUP RS – CJB Doboj, 2007–2012

31 predavanje učenicima osnovnih i srednjih škola iz oblasti vršnjačkog nasilja.

S obzirom na zakonske nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova RS, postupanje policije je u značajnoj mjeri ograničeno samo na slučajeve vršnjačkog nasilja koji imaju obilježja prekršaja ili krivičnih djela. Analiza evidentiranih slučajeva vršnjačkog nasilja posebno težih KD ukazuje da su određeni oblici vršnjačkog nasilja postojali i prije samog KD, da je to nasilje bilo „niskog intenziteta" , često dugotrajno, ali da oštećeni nisu nikome prijavljivali takvo nasilje koje po svojoj suštini nije predstavljalo prekršaj ili krivično djelo ali je imalo značajan negativan psihološki efekat.

ZAKLJUČAK

Iznesena analiza počiva na podacima koji se odnose na EVIDENTIRANE – prijavljene događaje koji imaju obilježja krivičnih djela ili prekršaja iz domena vršnjačkog nasilja, međutim, dosadašnja iskustva nažalost ukazuju da se veliki broj takvih događaja ne prijavljuje, čime se nasilnicima omogućava nesmetano sprovođenje nasilja a oštećeni ne dobijaju zaštitu koja im je neophodna. Razlozi neprijavljivanja su često strah od osvete nasilnika, strah od „socijalnog odbacivanja", strah od vlastite odgovornosti i slično.

CJB Doboj odnosno policijske stanice iz sastava CJB Doboj imaju veoma dobru saradnju sa svim prosvjetnim i zdravstvenim ustanovama koje imaju određene nadležnosti u oblasti sprečavanja vršnjačkog nasilja.

Dosadašnja iskustva upućuju na potrebu da se vršnjačko nasilje sprečava pravovremenim pedagoško-psihološkim radom sa maloljetnicima, uz adekvatno ukuljučivanje porodice, čime bi se dugoročno umanjila mogućnost da vršnjačko nasilje iz nekih benignih oblika preraste u događaje koji imaju krivičnopravnu dimenziju odnosno obilježja krivičnih djela.

Ukupno stanje vršnjačkog nasilja na području CJB Doboj upućuje na potrebu daljnjeg unapređivanja saradnje između svih subjekata nadležnih za sprečavanje i procesuiranje ovakvih pojava.

RESUME

Presented analysis is performed based on data relating to RECORDED - reported events that have elements of the crimes and offenses in the field of bullying, however the experience unfortunately shows that a large number of such incidents are not reported, which allows the smooth implementation of the perpetrators of violence and the victim does not receive protection they need. Reasons for not reporting were often fear of violent reprisals, fear of "social dumping", the fear of their own responsibilities and the like.

PSC Doboj police station or the composition of the PSC Doboj have very good cooperation with all the educational and health care institutions that have specific responsibilities in the prevention of bullying.

Past experiences indicate the need to prevent bullying timely pedagogical

psychological work with juveniles with adequate ukuljučivanje family, which would reduce the long-term ability to bullying from some benign forms evolve into criminal events that have a legal dimension and elements of the crimes.

The overall situation in the area of bullying PSC Doboj suggests the need for further improvement of cooperation between all the entities responsible for the prevention and prosecution of such phenomena

LITERATURA

1. American psyhological Association, http://www.apa.org/index.aspx;

2. Analitički/statistički Izvještaj o radu MUP RS – CJB Doboj, 2007–2012;

3. Galtug, J. (1990). Cultural Violence. Journal of Peace Research;

4. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske. (2008). Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu;

5. Žarko Jošović: Kriminologija maloljetničke delinkvencije, Naučna knjiga, Beograd.

NASILJE PUTEM INTERNETA KAO OBLIK MALOLJETNIČKOG VRŠNJAČKOG NASILJA

mr Sanja Sumonja
MUP RS, CJB Banja Luka
e-mail: sumonja@blic.net

Tatjana Skakavac, mr
Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad

Apstrakt: Nasilje je sve prisutnija pojava kojom smo okruženi. Percepcija društva je da je nasilje u porastu, uključujući nasilje među vršnjacima i nasilje u školama, međutim, za sada nema sistematskog praćenja ove pojave, zbog čega ne možemo sa sigurnošću tvrditi kakvi su trendovi. Nasilje u školama nije nova pojava. Generacijama već odmjeravanje snaga među pojedinim učenicima, zadirkivanje, guranje ili izrugivanje bili su obilježje školskih dana. Međutim, iz analize današnje situacije i oblika vršnjačkog nasilja, očigledno je da su današnji oblici agresivnog ponašanja odavno izgubili obilježje bezazlenog dječijeg dokazivanja, s obzirom na to da je pojava povratništva – recidivizma sve izraženija. Pod pojmom vršnjačko nasilje najčešće podrazumijevamo učestalo fizičko nasilje maloljetnih lica koje nad svojim fizički slabijim vršnjacima provode pojedinci. Ovaj fenomen u svim svojim oblicima i varijantama danas se u svijetu definiše kao vršnjačko nasilje ili „*bullying"*. Međutim, ono što moramo imati u vidu jeste činjenica da su informaciono-komunikacione tehnologije, kao što su računari, mobilni telefoni i internet već odavno postali sastavni i gotovo neizbježan dio naše svakodnevnice. Ove tehnologije koriste i odrasli i djeca i oni koji o internetu znaju mnogo i oni koji o njemu ne znaju gotovo ništa. Kad govorimo o djeci, poseban problem predstavlja činjenica da veliki broj djece a ni njihovih roditelja nije svjestan opasnosti do kojih može dovesti neprimjereno i nekontrolisano korištenje računara i interneta. Nasilje putem interneta opšti je pojam za svaku komunikacionu aktivnost putem informacionih i komunikacionih tehnologija, koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca tako i za opšte dobro, a u svijetu je poznato kao cyberbullying.

Ključne riječi: Maloljetnici, **v**ršnjačko nasilje, informacione tehnologije, cyberbullying, recidivizam.

VRŠNJAČKO NASILJE (BULLYING)

Vršnjačko nasilje podrazumijeva svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno na djecu od strane njihovih vršnjaka, koje je počinjeno sa ciljem povređivanja i ponavljanja istog obrasca ponašanja sa namjerom da se drugi povrijedi (Ombudsman za djecu Republike Srpske, 2010).

Destruktivni oblici agresije mogu se ponekad razlikovati od «normalne» agresije samo po njihovom izražavanju, učestalosti, držanju učesnika (npr. osjećaju krivice) i uzrocima. Kada se govori o porastu nasilja kod djece, tada se misli na destruktivnu agresiju. Međutim, tek kada nam je poznato zašto se neko dijete agresivno ponaša, možemo suditi o karakteru nasilne radnje, i tek tada možemo prilagoditi pomoć koja je potrebna da se pruži djetetu.

Nasilje je svaki oblik agresivnog ponašanja jedne osobe prema drugoj, sebi ili imovini (izvor: http://webmedicina.org/aktuelnosti/prevencija/1076-definicija-nasilja-, pristupljeno dana 24.03.2011. godine). Za razliku od toga, zlostavljanje je specifičan vid nasilja: zbir učestalih (2–3 puta mjesečno i češće) namjernih negativnih postupaka usmjerenih prema istoj osobi kroz određeno vrijeme (Olweus Bullying Prevention Program – The Worlds Foremost Bullying Prevention Program). Može ga činiti pojedinac ili grupa, a pri tom je uvijek prisutan nesrazmjer snaga (ne isključivo po kriteriju tjelesne snage), tako da se onaj koji trpi nasilje ne može sam odbraniti.

Da bi se nasilništvo dogodilo, najprije moraju biti zadovoljeni određeni preduslovi. Obično se nasilje događa između pojedinaca koji nisu prijatelji, iako to nije striktno pravilo. U „bullying" situacijama postoji razlika u fizičkoj snazi između nasilnika i žrtve. Na primjer, nasilnik može biti viši, krupniji, fizički jači, u stanju je zaplašiti druge ili imati moć da isključi druge iz njihove socijalne grupe. Namjera nasilnog ponašanja jeste da se žrtva dovede u nepriliku. Nasilnik želi pokazati snagu. Nasilništvo ne pravi kulturološke ili socijalne razlike i ne mora uvijek imati isti oblik, ali zato ima iste, razarajuće posljedice.

Zlostavljanje među učenicima (vršnjačko zlostavljanje ili „bullying") ima mnogo oblika, a najčešće se dijeli na fizičko i psihičko nasilje te socijalnu izolaciju. Može uključivati različita ponašanja, kao što su (Olweus Bullying Prevention Program – The Worlds Foremost Bullying Prevention Program):

1) Udaranje, guranje, nanošenje boli, uzimanje ili uništavanje ličnih stvari;
2) Ruganje, ucjenjivanje, zadirkivanje, ogovaranje, omalovažavanje, prijetnje, ismijavanje;
3) Izolacija, ignorisanje, uvredljive grimase i kretnje, namjerno isključivanje i nepozivanje u društvo;
4) Neželjeni dodiri, štipkanje, komentari seksualne prirode;
5) Vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi;
6) Krađa, iznuđivanje novca.

Istraživanja pokazuju da trač, kao indirektan oblik agresivnosti, češće koriste djevojčice, dok su dječaci skloniji direktnom nasilju poput fizičkih sukoba (Olweus Bullying Prevention Program – The Worlds Foremost Bullying Prevention Program). Razlog za ove polne razlike neki autori nalaze u prirodi vršnjačkih grupa dječaka i djevojčica. Ističu da su djevojčice usmjerenije na odnos s prijateljima te zato kad su povrijeđene ili razočarane i koriste oblike agresije koji narušavaju pri-

jateljstvo (na primjer gubljenje povjerenja ili izbacivanje iz grupe). Njima su prijateljstva emocionalno važnija, pa ih zato i sam trač može jako povrijediti. Suprotno tome, dječacima je cilj postizanje materijalne i fizičke dominantnosti te su stoga vidljivije i otvorenije agresivni (udaranje, tučnjava), te rjeđe posežu za oblicima poput širenja glasina.

O bulingu se radi samo ako su uključena tri osnovna elementa (Olweus, 1993):

1) *Negativni postupci* – Negativan postupak je namjerno nanošenje ozljeda drugoj osobi. Može biti fizički i verbalni. Fizičko nasilje je kada neko udara, gura ili sputava drugog tjelesnim dodirom, dok verbalno uključuje izrugivanje, zadirkivanje, ali i prijetnju. Međutim, treba naglasiti kako se negativni postupci pojavljuju i bez upotrebe riječi ili tjelesnog dodira – na primjer u obliku društvene izolacije, kreveljenjem, nepristojnim kretnjama ili odbijanjem da se udovolji željama druge osobe;
2) *Ponavljano i trajno* – Da bi se neki negativan postupak smatrao nasiljem, mora se ponavljati i biti trajan. Ovaj uslov je postavljen u definiciju nasilja kako bi se iz pojave nasilja u školi isključili povremeni beznačajni sukobi između učenika, poput zadirkivanja, a koji su sastavni dio igre i relativno prijateljske namjere;
3) *Asimetričan odnos snaga* – Termin nasilništvo se koristi samo ako između učenika postoji nesrazmjer snaga. Stvarni i/ili percipirani nesrazmjer snaga može se javiti u situacijama direktnog nasilništva ako je učenik (žrtva) zaista fizički slabiji u odnosu na učenika (zlostavljača), ako žrtva sebe doživljava fizički ili mentalno slabijom, ako postoji nesrazmjer u broju između žrtve i zlostavljača. U situacijama indirektnog nasilništva nesrazmjer snaga može se javiti u slučaju izolacije učenika iz grupe, širenju glasina i tome slično.

Za razliku od fizičkog zlostavljanja čije su posljedice relativno lako uočljive, te zbog oblika manifestovanja lakše privlače pažnju, ostale oblike zlostavljanja ni vršnjaci niti odrasli često ne primijete ili ih pak ignorišu. Ukoliko izostane pravovremena i primjerena pomoć, posljedice gore pobrojanih ponašanja mogu osobama koje trpe nasilje nanijeti dugoročne ili trajne štete. Posljedice vršnjačkog zlostavljanja vrlo su ozbiljne, kako za one koji se nasiljem koriste tako i za one koji ga trpe.

U slučajevima kada je dijete uzastopno izloženo nasilju, dolazi do promjena u stavovima i ponašanju, koja odstupaju od uobičajenog. Takva djeca su često previše uznemirena, preplašena i ponižena da bi se usudila prijaviti pretrpljeno nasilje. Djeca i mladi izloženi maltretiranju svojih vršnjaka najčešće su plašljivi i nesigurni, imaju manjak samopoštovanja, ne znaju se zauzeti za sebe, nemaju prijatelja, oprezni su i tihi, nisu agresivni (osim rijetkih), skloni su povlačenju. Učenici izloženi nasilju nerado idu u školu, ne postižu rezultate koje bi mogli, imaju problema s koncentracijom i sa spavanjem, a nisko samopoštovanje često ih prati do

odrasle dobi. Najgora posljedica vršnjačkog nasilja može biti samoubistvo djeteta. Zabilježeno je i da su neka djeca žrtve kontinuiranog vršnjačkog nasilja posegnula za oružjem te sama prouzrokovala vrlo ozbiljne pa i tragične incidente. U najvećem broju slučajeva žrtve nose emocionalne ožiljke cijeloga života.

Nasilničko ponašanje se može identifikovati još u predškolskom uzrastu. Neka djeca koja su tada nasilna, nastavljaju sa istim ponašanjem i u kasnijoj životnoj dobi. Većina djece nauči kako ljutnju obuzdati i držati je pod kontrolom. Kako odrastaju, pod uticajem okoline oni uglavnom nauče kontrolisati ratoborne instinkte, što nije slučaj i sa nasilnom djecom. Takva djeca imaju posebne karakterne osobine. Djeca koja sistematski zlostavljaju vršnjake, često nasrću na uvijek istu grupu, dok drugi svoje žrtve odabiraju nasumice. Djeca i mladi koji učestalo maltretraju svoje vršnjake obično su temperamentni i impulsivni, teže saosjećaju s drugima, pronalaze zadovoljstvo u dovođenju drugih u neugodnu situaciju te imaju povećanu želju za dominacijom i moći. U pravilu imaju pozitivno mišljenje o sebi (Seesar, 2011).

Nasilnik ima posebne karakterne crte i ponašanje. Takva djeca pokazuju povećan stepen nasilnog ponašanja, žele dominirati među vršnjacima, imaju potrebu da kontrolišu situaciju, da pobjeđuju, nemaju osjećaj griže savjesti zbog toga što su povrijedili drugo dijete i odbijaju prihvatiti odgovornost za svoje postupke. Nasilnik uživa "popularnost" u svom okruženju do 14-te, 15-te godine. Pojedinoj djeci nasilnici su na neki način uzor, zato što su snažni i rade ono što žele ili misle da trebaju, kako bi se dokazali pred svojim vršnjacima. U kasnijoj adolescenciji popularnost nasilnika postupno opada. U srednjoj školi koju nasilnik pohađa, njegovi vršnjaci u svoj krug primaju i druge nasilnike. U kasnom srednjoškolskom periodu nasilništvo i tuča u školskom dvorištu rjeđa su pojava, ali ono što se umjesto toga događa mnogo je ozbiljnije.

Ukoliko ne nauče i ne usvoje novi način ponašanja, nasilnici nastavljaju zlostavljati okolinu tokom cijelog života. Nasilnički se ponašaju prema drugovima, kolegama, vlastitoj djeci i, vrlo vjerojatno, prema podređenima na radnom mjestu. Djeca i mladi koji nasilje čine skloniji su postati agresivne osobe kad odrastu, sa znatno većom mogućnosti sticanja višestrukih krivičnih osuda od prosjeka.

Istraživanja o nasilju u školi pokazuju da 60% učenika nikada, ni na koji način nije umiješano u nasilje, bilo kao žrtve ili kao nasilnici. Ipak, učenici su svakodnevno svjedoci nasilnog ponašanja i često ne shvataju da ono čemu su prisustvovali u stvari predstavlja „bullying" odnosno nasilje. Mnoga se djeca susreću sa nasilnicima već na početku školskog iskustva ili kada promijene školu. Hoće li nasilje biti ponovljeno, umnogome zavisi od prve učenikove reakcije pri prvom sustretu sa bullying-om. Većina učenika u razredu ili školi ne čine stalno nasilje niti su stalno žrtve nasilja. Mnogi su često u situacijama da promatraju svoje kolege kako se tuku, svađaju ili vrijeđaju. Promatrači su treća grupa vršnjaka koji indirektno i sami učestvuju u procesu zlostavljanja. Ponekad su oni podržavajuća grupa koja pomaže i ohrabruje osobu koja inicira zlostavljanje, a ponekad se zbog straha da će i sami biti povrijeđeni ili zbog neznanja šta uopšte učiniti, odlučuju ne reagovati.

Učestala zabluda o učenicima „posmatračima" je da ostanu neutralni ili

da pokušavaju podržati žrtvu kada vide da se nasilje događa. Nažalost, istina je zapravo da su učenici koji posmatraju nasilje skloniji stati na stranu nasilnika i pomoći mu nego da pokušaju pomoći žrtvi, a katkad postanu i aktivni sudionici nasilja. Postoji nekoliko objašnjenja zašto se to događa. Jedan je da nasilnici uživaju određeni ugled među vršnjacima, oni su „cool face" kojima se ostali dive te na taj način mogu uticati na posmatrače. Uticaj će biti snažniji ako posmatrač ima osjećaj nesigurnosti i ne uklapa se lako u društvo. Može se bojati da će se, ukoliko bi pokušao spriječiti nasilje, nasilnici njemu osvetiti ili da će nekog od svojih prijatelja dovesti u nevolju. Takođe, ako se čini da je nasilnik na neki način nagrađen za svoje ponašanje, posmatrač je skloniji uključivanju. Drugo objašnjenje zašto se nekad i posmatrači počnu nasilno ponašati jeste da se posmatrač osjeća manje odgovornim i krivim za ono što čini kad je dio grupe. Nekad kod djece postoji strah da će ih vršnjaci izbaciti iz društva ako se ne ponašaju na način sličan njihovom. Nadalje, mnogi žrtvu smatraju odgovornom za nasilje jer je izazivala, manje im je simpatična, vide je u negativnom svjetlu, te joj zato teže prilaze u pomoć.

Važno je znati da većina učenika izložena vršnjačkom nasilju, nasilje ili ne prijavljuje odraslima ili čeka vrlo dugo dok to učini. Razlozi uglavnom proizlaze iz osjećaja srama, straha od osvete ili uvjerenja da odrasli neće htjeti ili moći nešto preduzeti. Jedan od razloga zašto djeca ne reaguju kako bi spriječila nasilje jeste što mnogi misle da se ni tako ništa ne bi promijenilo i odrasli im ne bi pomogli. Prevenciju vršnjačkog nasilja otežava upravo činjenica da među učenicima postoje jaki tabui protiv informiasanja nastavnika o pojavama nasilja. Mnogi učenici navode zabrinutost da bi bili nezaštićeni u nenadgledanim područjima škole. Neki posmatrači takođe osjete olakšanje kada nisu meta i često se udalje od žrtve, smanjujući empatiju i olakšavajući sebi odlazak od neugodne situacije.

NASILJE PUTEM INTERNETA – CYBERBULLYING

Brzim i intenzivnim razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija u posljednjih nekoliko godina, internet je postao veoma važan i veoma moćan alat koji ima višestruku primjenu. Između ostalog, služi i kao veoma pogodno sredstvo za komunikaciju. Međutim, kao i svaki alat, internet se može upotrijebiti ali se isto tako može i zloupotrijebiti, u zavisnosti od toga ko ga koristi i kakve su namjere korisnika.

Internet nosi veoma mnogo prednosti, od kojih su najvažnije brza i sveobuhvatna, relativno jeftina ili čak besplatna komunikacija, pa i među osobama koje su hiljadama kilometara udaljene jedna od druge. Internet omogućava pristup mnogobrojnim korisnim informacijama i razmjenu iskustava između korisnika kad su u pitanju različite teme i različite oblasti života, od naučnostručnih istraživanja koja se provode diljem cijelog svijeta pa sve do razmjene iskustava korisnika o određenim proizvodima ili razmjene kulinarskih recepata za domaćinstvo.

Djeca danas već od ranog uzrasta koriste internet, te na zabavan i zanimljiv način uče o tome kako koristiti informacione tehnologije. Velika većina ih u znanju o tome daleko nadmašuje svoje roditelje. S pravom možemo konstatovati da u današnje vrijeme djeca mnogo više vremena provode na internetu i za računarom nego u igri u prirodi i na otvorenom u društvu svojih vršnjaka. Odrastanje u ovom virtuelnom svijetu umnogome se razlikuje od načina odrastanja koji poznaju ro-

ditelji djece. Zbog toga način odgoja i vaspitavanja djece postaje pravi izazov za roditelje koji su često nepripremljeni za sve izazove kojima su njihova djeca, iako nedorasla, itekako izložena na internetu.

U situacijama kada dijete zatreba neke informacije, posebno ako se one odnose na učenje i razvijanje kreativnosti, internet predstavlja idealan medij. Upravo zbog toga roditelji ne mogu i ne treba da brane djeci pristup internetu. Za djecu i mlade internet je uglavnom veoma pozitivan, kreativan i produktivan medij, koji, između ostalog, koriste i u razvoju svog vlastitog identiteta. Djeci i mladima veoma je važno da putem interneta i raznih socijalnih mreža budu povezani sa svojim vršnjacima, da sa njima razmjenjuju iskustva, stavove, da pripadaju grupama koje okupljaju vršnjake istih ili sličnih interesovanja i slično. Ovakva komunikacija svakako da na određen način podržava socijalizaciju kod mladih, međutim, stručnjaci koji rade sa djecom primjećuju da veliki broj djece koja u razredu nemaju nikakvu komunikaciju ili čak i ne razgovaraju, imaju veoma intenzivnu komunikaciju putem informatičkih sredstava.

Iako internet pruža brzu dostupnost različitih i zanimljivih informacija, kao i komunikaciju s velikim brojem ljudi, potrebno je biti svjestan i opasnosti koje može predstavljati. Glavni rizici upotrebe interneta za djecu su: izloženost uznemirujućim, agresivnim ili nepristojnim e-mail porukama, direktna komunikacija s osobom koja traži neprimjerene odnose, izlaganje seksualnim sadržajima, pretjerana izolovanost djeteta koja je posljedica prečestog/dugotrajnog korištenja računara/interneta i sl. Djeca ne shvataju ozbiljno mogućnosti zloupotrebe interneta, kao ni potencijalne posljedice, a opet, spremna su da učestvuju u „igrama“ i „šalama“ koje su usmjerene prema drugoj djeci, ne shvatajući da mogu da dovedu do povrijeđenih osjećanja, narušenog samopouzdanja, ozbiljnih trauma, pa i do dramatičnih posljedica...

Među djecom internet je već odavno postao novo područje za ispoljavanje nasilja (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2006). Sindrom vršnjačkog nasilja na internetu i nasilja putem mobilnih telefona – tzv. „sajber buling“ (*cyber bulling*) širi se velikom brzinom na internetu. Fizičko i psihičko nasilje dobilo je novi oblik s kojim se susreću djeca i maloljetnici. Za razliku od „običnog bulinga“, koji se dešava u školi ili na ulici, zbog mogućnosti koje pruža internet, žrtva *sajber bulinga* može da doživi neprijatnosti bilo kad i od bilo kuda, potpuno neočekivano i potpuno nepripremljena, tokom bilo kojeg doba dana ili noći, jer nasilnik, skrivajući se iza anonimnosti koju pruža internet, često bude nepoznat i teško se otkriva njegov identitet.

Vršnjačko nasilje na internetu podrazumijeva slanje poruka putem interneta ili mobilnog telefona sa ciljem da se povrijedi ili uznemiri neko dijete. Nasilje se manifestuje kroz tekstualne ili video-poruke, fotografije ili pozive kojima se šire nasilni i uvredljivi komentari o vršnjaku.

Nasilje putem interneta može uključivati bilo kakav oblik višestruko slanih poruka internetom ili mobilnim telefonom čiji je cilj povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način oštetiti dijete, mlade ili odrasle koji se ne mogu zaštititi od takvih postupaka. Može biti u obliku tekstualnih ili video poruka, fotografija ili poziva, a nasilje se sve češće odnosi na nekoliko oblika komunikacije, uključujući zvuk, slike, animacije i fotografije. Nasilje pitem interneta uključuje podsticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje in-

ternet stranica koje sadržavaju priče, crteže, slike i šale na nečiji račun. Takvo se nasilje, nadalje, odnosi i na slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno da glasaju za osobu koja je, na primjer, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi. Djeca ponekad na određenoj popularnoj internet stranici traže od ostalih da navedu osobu koju najviše mrze te da o njoj napišu nekoliko riječi, a sve s ciljem da žrtvu osramote pred što većim brojem ljudi. Nasilje na internetu uključuje i „provaljivanje" u tuđe e-mail adrese te slanje zlobnih i neugodnih sadržaja drugima (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, str. 7). Pored ovoga, vršnjačko nasiljem putem interneta uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, vrijeđanje te nesavjestan pristup štetnim materijalima. Sve češće se i na Youtube-u pojavljuju snimci fizičkog nasilja nad vršnjakom, sa velikim brojem pregleda i brojnim, često neprimjerenim komentarima koji sekundarno viktimizuju žrtvu kojoj se nasilje dogodilo. Društvene mreže se takođe koriste kao sredstvo za širenje nasilja, jer omogućavaju da u kratkom periodu veliki broj ljudi komentariše, vrijeđa ili vidi fotografiju ili komentar. Konflikti koji ovako započinju uglavnom se završavaju fizičkim sukobima.

Jedan od takvih novijih primjera jeste da djeca u tuđe ime otvaraju tzv. blogove ili profile na društvenim stranicama kao što je Facebook, Netlog, i slično. Zatim na tim stranicama iznesu nekoliko istinitih detalja o navodnom vlasniku bloga, odnosno profila kako bi podaci bili uvjerljivi onima koji poznaju tu osobu. Nakon toga navode ružne detalje ili na primjer napišu da "vlasnik bloga ili profila" nudi seksualne usluge, te uz to navede tačan broj telefona i adresu. Dijete na čije ime je otvoren blog ili profil ne može izbrisati stranicu niti lažne podatke, jer mu je za to potrebna šifra koju ima samo onaj ko je zapravo i kreirao lažni blog, odnosno profil. Uz ovaj primjer možemo navesti i iskustvo jednog dječaka u SAD-u kojeg su vršnjaci na jednoj Internet stranici prozvali islamskim teroristom, za drugog su proširili "vijest" da je homoseksualac...

Slična iskustva imala su i maloljetna lica iz Banje Luke. Neka od njih su se obraćala nastavnom kadru ili direktoru škole, dok druga pak slučaj prijave policiji. Ovakve prijave još uvijek izazivaju jedan vid zbunjenosti kod pripadnika policije, koji, očigledno nenaviknuti na ovakav vid nasilja odnosno zlostavljanja jer nisu imali priliku da se sa njim susretnu, često ne znaju kako da reaguju i kako da ovakve pojave okvalifikuju. Ovo je često posljedica činjenice da veliki broj odraslih ne koristi internet na način da otvaraju profile i blogove na internetu, pa im je teško i objasniti o čemu se zapravo radi.

Postoje specifičnosti nasilja putem interneta koje ga razlikuju od nasilja u neposrednom odnosu, a to su (Buljan-Flander, 2010):

- može biti prisutno 24 sata, svih sedam dana u sedmici;
- izloženost i kod kuće i na mjestima koja su ranije bila sigurna za dijete;
- publika i svjedoci mogu biti mnogobrojni i brzo se povećavaju;
- anonimnost pojačava osjećaj nesigurnosti kod žrtve;
- zlostavljanje putem interneta može biti prisutno među vršnjacima, ali mete mogu biti i odrasli, kao na primjer profesori i učitelji;

- bez fizičkog kontakta sa žrtvom i publikom, djeca i mladi teže vide i razumiju štetu koju njihove riječi mogu nanijeti, ponekad i poruke koje se šalju iz šale mogu povrijediti, premda nisu imale namjeru zlostavljati nekoga.

To su samo neki od mnogih primjera nasilja na internetu. No, ono što mnoga djeca, mladi, a ni odrasli ne znaju jestew da se takvi događaji mogu i trebaju prijaviti provajderu, koji onda spornu stranicu ukloni s interneta, te se na taj način zaustavi nasilje, omalovažavanje i izrugivanje maloljetnog lica koje može da ima nesagledive posljedice.

Još jedan oblik nasilja među vršnjacima koji nam donosi moderno doba tehnologije jeste i nasilje putem mobilnih telefona (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, str. 16). Ovaj oblik nasilja uključuje bilo kakav oblik poruke zbog koje se osoba osjeća neugodno ili joj se na taj način prijeti – može biti tekstualna, video poruka, fotografija, poziv – odnosno, bilo kakva višestruko slana poruka kojoj je cilj uvrijediti, zaprijetiti, odnosno nanijeti bilo kakvu štetu maloljetnom vlasniku mobilnog telefona. Mogućnost da se izbjegnu ovakva nasilna ponašanja, s obzirom na to da se na internetu može dogoditi bilo kad i bilo gdje, veoma je mala. Pošto nasilnik može ostati anoniman, velikom broju djece upravo ta činjenica služi kao podsticaj da se nasilno ponašaju, iako u stvarnom svijetu vrlo vjerojatno ne bi bila nasilna. Zbog moguće anonimnosti internet može djelovati tako da se lakše otpuste kočnice neprihvatljivog ponašanja. Nasilnik dobije na hrabrosti jer se ne mora direktno suočiti sa žrtvom i dobija lažni utisak da je u potpunosti anoniman. Budući da nemaju direktnog kontakta sa žrtvom ili publikom, mladim nasilnicima je teže vidjeti i razumjeti štetu koju mogu prouzrokovati ovakvim oblikom nasilja. Često nemaju ni predstavu o tome da je takvo ponašanje prouzrokovalo štetu i kakve su sve posljedice takvog ponašanja. Upravo ova moguća anonimnost nasilnika pruža im lažan osjećaj da su sigurni i moćni, kao i osjećaj da to i dalje mogu nekažnjeno činiti.

Danas je među mladima, a kako se čini i među odraslima, uvriježeno mišljenje da nasilje putem interneta može proći nekažnjeno i da odrasli, a ni djeca ne mogu učiniti ništa da bi se taj vid nasilja zaustavio.

Posljedice nasilja preko interneta često mogu biti i ozbiljnije od posljedica nasilja u stvarnim situacijama. Nasilje preko interneta često je mnogo šire od onog na školskom igralištu, u razredu, ispred zgrade i dostupnije mnogo većoj publici. Uz to, kod nasilja na internetu postoji snaga pisane riječi, jer žrtva može svaki put ponovno da pročita šta je nasilnik o njoj napisao, a u verbalnom obliku uvrede se lako mogu zaboraviti. Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene. Veliki broj korisnika kompjutera i interneta upravo su djeca, a samim tim i moguća grupa koja će se suočiti s ovim problemom. Žrtvi je u ovakvim situacijama još teže, jer može više puta pročitati št je nasilnik o njoj napisao, pri čemu je publika koja svjedoči nasilju često mnogo šira nego kod drugih oblika vršnjačkog nasilja. Zbog svega navedenog, posljedice nasilja preko interneta katkad mogu biti i ozbiljnije od posljedica nasilja u stvarnim situacijama. Posebno kad se ima u vidu da sve češće nasilje putem interneta prethodi fizičkom nasilju mežu djecom i mladima, a primjer za to su tuče i sukobi između različitih grupa vršnjaka, navijača i slično, dogovorene upravo putem socijalnih mreža odnosno interneta.

Način da se počne rješavati problem jeste odgovornost čitave šire zajednice. Vršnjačko nasilje, kao i nasilje putem interneta kod maloljetnika nije problem

samo škole, niti samo roditelja. To je problem koji se rješava na multidisciplinarnom nivou na kojem treba da su uključeni roditelji, škola, služba socijalnog staranja odnosno centar za socijalni rad, policija i lokalna zajednica. Ne rješava se problem tako da se dijete uputi pedagogu, psihologu ili direktoru školu, te mu se, eventualno, izrekne neka kazna u školi za neprimjereno ponašanje.

Samo zajedničkim naporima cijele školske zajednice, i nastavnika i roditelja i učenika, kao i centra za socijalni rad, te policije, problem "bullynga" i „cyberbullynga" je moguće svesti na najmanju moguću mjeru. Prepuštanje tereta odgovornosti i djelovanja samo jednom učesniku, bilo da se radi o školi, policiji ili centru za socijalni rad, neće dati očekivane rezultate, niti će doprinijeti smanjivanju vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. Sveobuhvatna i kvalitetna zaštitia djece podrazumijeva zajednički rad svih nadležnih institucija i tijela.

Kada govorimo o vršnjačkom nasilju putem interneta, ova vrsta problema je relativno nova, nepoznata, i nažalost vrlo često neopravdano zanemarivana. Jedna od najvažnijih stvari u sprečavanju ovih dešavanja i pomaganju djeci da u savremenoj digitalnoj eri budu sigurna i zaštićena jeste da se i sami roditelji informišu o takvom obliku zloupotrebe interneta i načinima zaštite djece. Iako je dijete u kući za računarom, u svojoj ili dnevnoj sobi, to u današnje vrijeme nikako ne znači da nije u opasnosti. I roditelje i djecu neophodno je konstantno upozoravati na moguće opasnosti koje korištenje interneta može prouzrokovati, te i roditelje i djecu upoznati sa sigurnim načinima korištenja interneta. Djeca više nemaju tu sigurnost da mogu otići kući i skloniti se od nasilja. Danas, kada djeca i mladi provode toliko vremena ispred računara, djeca lakše postaju metom nasilja putem interneta i izložena su mu toliko dugo koliko su na internetu.

ZAKLJUČAK

Vršnjačko nasilje je složen fenomen, kojem se, nažalost, još uvijek ne pridaje dovoljno značaja. Ono predstavlja veoma uznemirujuće iskustvo koje traje i po nekoliko godina. Učestvovanje u vršnjačkom nasilju može da dovede do psihičkih poteškoća kod maloljetnika različitog uzrasta.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti maloljetničkom vršnjačkom nasilju putem interneta. Djeca često nisu ni približno svjesna opasnosti koja vreba sa interneta. Još veći problem predstavlja činjenica da veliki broj roditelja uopšte ne koristi računar, te da nisu dovoljno upoznati sa društvenim mrežama, opasnostima kojima djeca mogu biti izložena na internetu te rizicima njegovog korištenja. Roditelji su često u zabludi da su djeca bezbjednija dok sjede kod kuće za računarom, nego dok provode vrijeme na ulici. Nažalost, potpuno efikasan sistem zaštite djece na internetu još uvijek ne postoji. Zabrana pristupa internetu od strane roditelja najčešće će samo proizvesti suprotan efekat, jer u današnjem svijetu informaciono-komunikacionih tehnologija internetu se može pristupiti bilo gdje i bilo kada. Dovoljno je da dijete ode kod druga, u internet ili bilo koji kafić odakle prosječnim mobilnim telefonom može pristupiti internetu bez ikakve mogućnosti kontrole nad sadržajima kojima je izloženo.

Internet je, iako veoma moćan, ipak samo alat u rukama onih koji ga koriste. Potrebno je znati da internet, u zavisnosti od načina na koji se koristi, takve posljedice i proizvodi. Kako bi internet zaista postao više prednost nego izvor opasnosti i prijetnja za djecu i mlade, potrebno je od strane svih relevantnih faktora, prije svega škole, obezbijediti multidisciplinaran pristup edukaciji svih uzrasnih grupa i korisnika interneta, počev od roditelja, preko djece do nastavnog kadra. Pravilnom edukacijom kao i adekvatnim preventivnim programima djeca se mogu zaštiti od opasnosti koje vrebaju sa medijskih prostora. Važno je znati kako funkcioniše internet i ostale informaciono-komunikacione tehnologije, koji su rizici i šta se može preduzeti kad djetetu prijeti opasnost od ove vrste nasilja.

LITERATURA

1. Olweus, D. (1993). *Bullying at school.* Cambridge, MA: Blackwell Publishers

2. Olweus Bullying Prevention Program – The Worlds Foremost Bullying Prevention Program, dostupno na http://www.violencepreventionworks.org/public/index.page

3. Ombudsman za djecu Republike Srpske, (2010): *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*, Banja Luka

4. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, (2006): *Trebamo li brinuti – priručnik o adolescentima za roditelje i stručnjake*, Zagreb

5. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, (2006): *Nasilje preko interneta*, Zagreb

6. Rumpf, J. (2009): *Vikati, udarati, uništavati – kako postupati sa agresivnom djecom*, Naklada Slap, Zagreb

7. Trebješanin, Ž., Lalović, Z. (2011): *Pojedinac u grupi*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica,

8. U.S. Departmnent of justice, (2008): *Child abduction response plan*, Federal Bureau of Investigation, Virginia

9. Ured UNICEF-a za Hrvatsku: *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima*,

10. USAID, (2008): *Kako prepoznati nasilje nad djecom i pomoći djetetu žrtvi nasilja*, Udruženje „Žena BiH“, Mostar

ZBORNICI RADOVA, ČASOPISI

Buljan, Flander G. (2010): "Internet i djeca – trebamo li brinuti", *Zbornik radova sa skupa "Nasilje nad djecom i među djecom"***, Filozofski fakultet Osijek, str. 13–22,**

Sesar, K (2011): Obilježja vršnjačkog nasilja, *Ljetopis socijalnog rada 2011.*

Skakavac, Z., Simić, T. (2008): „Uticaj sredstava masovne komunikacije na kriminalitet maloljetnika", tematski naučni skup *„Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja"*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 135–150,

INTERNET ADRESE

1) http://www.media.ba/mcsonline/bs/vijest/istrazivanje-izlozenost-medijima negativno-djeluje-na-zdravlje-djece, pristupljeno dana 19.09.2010. godine

2) http://www.nezavisne.com/stampano-izdanje/nedeljne/Mladi-zoru-docekaju-na-Internetu-ili-u-kafani-53577.html, pristupljeno dana 22.09.2010. godine

3) http://webmedicina.org/aktuelnosti/prevencija/1076-definicija-nasilja-, pristupljeno dana 24.03.2011. godine

4) http://www.olweus.org/public/index.page, pristupljeno dana 01.10.2011. godine

5) http://www.unicef.hr/upload/file/353/176706/FILENAME/Izvjestaj_Iskustva_i_stavovi_djece_roditelja_i_ucitelja_prema_elektronickim_medijima.pdf, pristupljeno dana 14.10.2012. godine

6) http://www.academia.edu/1191514/Obiljezja_vrsnjackog_nasilja, pristupljeno dana 12.12.2012. godine

7) http://www.psiholoskosavetovaliste.org/index.php/nasiljee/vrsnjacko-nasilje, pristupljeno dana 17.12.2012. godine

8) http://www.roditelj.org/2010/04/22/agresivnost-kod-dece-i-vrsnjacko-nasilje/, pristupljeno dana 10.01.2013. godine

RESUME:

Violence is a growing phenomenon we are surrounded by. Perception of society is that violence is increasing, including peer violence and violence in schools, however, so far there is no systematic monitoring of this phenomenon so we can not claim with certainty what the trends are. Violence in schools is not a new phenomenon. For generations, a power struggle between individual students, teasing, pushing, or ridicule were characteristic of the school day. However, analyzing the present situation and forms of bullying, it is obvious that the current forms of aggressive behavior a long time ago lost characteristics of harmless child proof featuring, considering that the emergence of recidivism is increasingly present. The term bullying usually implies frequent physical abuse of minors by their peers physically weaker by individuals. This phenomenon in all its forms and varieties in the world today is defined as "bullying". However, what we have in mind is the fact that information and communication technologies such as computers, mobile phones and the Internet have long become an integral and almost inevitable part of our everyday life. The technologies are used by both, adults and children, those who know much about the internet and those who does not know almost anything about it. When we talk about children, a particular problem is the fact that a large number of children and their parents is not even aware of the dangers that may result in uncontrolled and inappropriate use of computers and the Internet. Violence on the Internet is a general term for all communications activities through information and communication technologies, which can be harmful for both the individual and the general in the world is known as cyberbullying. Parents often mistakenly think that children are safer at home while sitting at a computer, but while spending time on the streets.

Unfortunately, a fully effective system of child protection on the Internet does not yet exist. The Internet, even very powerful, is just a tool in the hands of those who use it. It is necessary to know that the Internet, depending on how it is used, produces such consequences. In order to become more an advantage than a source of danger and threat to children and young people, it is necessary to provide a multidisciplinary approach by all relevant factors, especially schools, to educate all Internet user different age groups, including parents, children and teachers. Proper training and adequate prevention programs can protect children from the dangers of media space. It is important to know how does the Internet and other technologies work, what are the risks and what should be done when the child is exposed to risk of this kind of violence.

ELEKTRONSKO VRŠNJAČKO NASILJE

Aleksandar Miladinović
Policijska akademija Banja Luka
E-mail: aaleksandarbl@yahoo.com

Vitomir Petričević
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
E-mail: vitomir.petricevic@education.muprs.org

Apstrakt: Inkorporiranost interneta i savremenih informaciono-komunikacionih uređaja u svakodnevne vršnjačke aktivnosti svakako je uslovilo i pojavu elektronskog vršnjačkog nasilja kao savremenog oblika ispoljavanja nasilja među mladima. Elektronsko vršnjačko nasilje predstavlja oblik vršnjačkog nasilja koji se, za razliku od tradicionalnog oblika ispoljavanja, ne ispoljava u fizičkoj agresiji, već u mnogo rafiniranijim manifestacijama, koje, naravno, nisu manje drastične od fizičkih posljedica. Elektronsko vršnjačko nasilje ne treba posmatrati samo u kontekstu specifičnosti ispoljavanja ovog oblika nasilja, s obyirom na njegove mnogobrojne druge karakteristike, odnosno specifičnosti. Usljed mnogobrojnih karakteristika (specifičnosti) ovog oblika nasilja, može se reći da ono predstavlja kvantitativnu, a pogotovo kvalitativnu nadgradnju u tradicionalnom poimanju vršnjačkog nasilja, što je veoma bitno i sa sociološkog, i sa kriminološkog, i sa policijskog, i sa preventivnog, a pogotovo sa praktičnog aspekta posmatranja. Fenomenološki posmatrajući, elektronsko vršnjačko nasilje se uglavnom odvija u internet okruženju (mada nije pravilo), koristeći se brojnim resursima interneta, a pogotovo mogućnostima koje pružaju brojne usluge interneta, u prvom redu društvene mreže. Društvene mreže su posebno ‘’pogodne’’ i ‘’podobne’’ za elektronsko vršnjačko nasilje, s obyirom na gotovo aklamativnu inkorporiranost školske u internautsku populaciju, a u tom smislu je svakako najznačajniji Fejsbuk kao društvena mreža koju su u ogromnom procentu prihvatili najmlađi internauti.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, elektronsko vršnjačko nasilje, internet, internet okruženje, društvene mreže, Fejsbuk...

UVODNA RAZMATRANJA

Vršnjačko nasilje[1] je relativno dugi niz generacija zastupljeno u školskoj populaciji, ali je, sa naučnog aspekta, počelo da se proučava tek krajem šezdesetih godina prošlog vijeka, i to prvobitno u skandinavskim zemljama, primarno u Švedskoj, dok naučna analiza ovog problema dobija na intenzitetu osamdesetih godina

1 Za vršnjačko nasilje se često u literaturi koristi i engleski pojam buling (*Bullying*), koji potiče od engleske riječi *Bully* kojom se označava nasilnik, siledžija… U tom kontekstu se *Bullying* predstavlja kao izvedenica za siledžijstvo, šikaniranje, maltretiranje…

prošlog vijeka. Smatra se da je u nauku ovaj problem uveo Den Olvejs, autor knjige ‘’Buling u školama: šta znamo i šta možemo da uradimo’’ (*Dan Olweus, Bullying at school: what we know and what we can do*). Zbog navedenog, on se smatra se i ‘’ocem teorije o bulingu’’, pogotovo ukoliko se ima u vidu da je dao deskriptivnu definiciju ovog problema koja se smatra klasičnom, a po kojoj je buling agresivno ponašanje koje uključuje namjeru da se neko unesreći ili uništi, da postoji u odnosima gdje je disbalans moći i snage i da se ponavlja.[2]

Razvojem savremenih tehnologija, i vršnjačko nasilje se ‘’preselilo’’ na usluge koje pružaju te savremene informaciono-komunikacione tehnologije (u prvom redu, internet i mobilna telefonija), naravno, zadržavajući i svoj klasični koncept.

Ispoljavanje nasilja uz pomoć interneta, odnosno korištenje savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija je realnost. Od usluga (servisa) interneta, teško da bi se mogla diferencirati makar i jedna koju uglavnom ili pretežno koriste (i) mladi, a da se preko nje ne mogu ili i ne ispoljavaju konkretne aktivnosti elektronskog vršnjačkog nasilja. S obzirom na prisutnost i inkorporiranost mladih na pojedinim uslugama interneta, i elektronsko vršnjačko nasilje se najčešće ispoljava upravo posredstvom tih usluga: na stranicama (sajtovima), posredstvom elektronske pošte, posredstvom audiovizuelnih sredstava komunikacije, korišćenjem pornografskih stranica ili nasilje erotskom ili pornografskom konotacijom...

Realnost je i da se nasilje, a pogotovo vršnjačko nasilje, ispoljava i preko društvenih mreža koje su posebno popularne među mlađom populacijom. Fejsbuk u tome svakako ima primat, sudeći na osnovu broja korisnika, pogotovo školske populacije. S obzirom na to da sve veći broj školske populacije koristi Fejsbuk na internetu, a imajući u vidu prirodu klasičnog vršnjačkog nasilja, kao i tendencije elektronskog vršnjačkog nasilja, razumljivo je da se sve veći broj nasilnih aktivnosti i nasilnih sadržaja vršnjačkog nasilja usmjerenih ka žrtvi realizuje upravo preko Fejsbuka.

ELEKTRONSKO VRŠNJAČKO NASILJE

Pod vršnjačkim nasiljem bi se mogao podrazumijevati specifičan oblik kontinuiranog intrageneracijskog nasilja koje proističe iz određenog odnosa među vršnjacima u osnovnoj i srednjoj školi, sa ciljem da se žrtvi nanese šteta (najčešće psihička), ali primarno da se nasilnik prikaže dominantnim u grupi. Na osnovu navedenog, kao i uvažavajući brojne definicije ovog problema, mogu se diferencirati određeni sadržaji koji ovaj vid nasilja čine specifičnim. To je, primarno, oblik ispoljavanja nasilja, zatim akteri koji učestvuju u nasilju (nasilnik, žrtva, posmatrači, ‘’heroj’’), milje i odnosi unutar kojih se nasilje odvija (vršnjačka mikrosredina) i posljedice ispoljenog nasilja.

Podjela vršnjačkog nasilja se može izvršiti po raznim kriterijima, pa tako, ukoliko kao kriterij posmatramo sadržaj nasilja, imamo fizičko i psihičko vršnjačko nasilje (što je i najopštija podjela), ukoliko kao kriterij posmatramo brojnost nasilnika, imamo individualno vršnjačko nasilje i grupno vršnjačko nasilje (koje je daleko zastupljenije). Takođe, vršnjačko nasilje se može klasifikovati i po tome ko

2 Đorić, M. (2009). *Buling kao vrsta socijalnog nasilja.* Subotić, D. (Ur.), Politička revija, 145–164, Beograd: Institut za političke studije.

ga vrši, kao i gdje se vrši. Prema sredstvima koja se koriste prilikom ispoljavanja nasilnih akata u cilju vršenja vršnjačkog nasilja, vršnjačko nasilje se može podijeliti na klasično i elektronsko vršnjačko nasilje.

Elektronsko vršnjačko nasilje[3] se definiše kao agresivan, tendenciozan akt koji grupa ili pojedinac sprovodi koristeći elektronska sredstva komunikacije, u više navrata i tokom dužeg perioda protiv žrtve koja ne može lako da se odbrani od ovakvih napada,[4] odnosno podrazumijeva upotrebu modernih sredstava komunikacije, prije svega interneta, mejlova, sajtova i mobilnih telefona za diskreditaciju potencijalne žrtve i njeno uznemiravanje[5].

Konkretno, elektronsko vršnjačko nasilje je savremeni, moderni oblik vršnjačkog nasilja koji se realizuje pomoću sredstava masovne komunikacije koju koriste učenici, u prvom redu preko interneta i mobilnih telefona, u cilju ponižavanja, diskreditacije, omalovažavanja i na druge načine nanošenja štete drugima. Kao glavne specifičnosti ovog oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, mogu se posmatrati (mogućnost) anonimnost(i) nasilnika, sadržaj nasilja, oblici ispoljavanja nasilnih sadržaja, brzo širenje sadržaja, dostupnost nasilnog sadržaja velikom broju lica, konstantnost i kontinuiranost ispoljavanja nasilja, sredina unutar koje se nasilje realizuje…

Za razliku od klasičnog oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, kod elektronskog vršnjačkog nasilja anonimnost nasilnika je najčešće zagarantovana, odnosno veoma teško je otkriti identitet nasilnika, usljed čega nasilnik, znajući da je mogućnost njegovog otkrivanja, a samim tim i sankcionisanja, relativno mala, najčešće intenzivira nasilničke aktivnosti. Posljedica ovoga svakako je tendencija kvantitativnog, ali i kvalitativnog povećanja konkretnih oblika ispoljavanja elektronskog vršnjačkog nasilja. Naravno, činjenica je da se nasilnici i sami otkriju, kao i da nasilje preko interneta čine otkrivajući vlastiti identitet na početku ispoljavanja nasilnih sadržaja, ali je ovo rjeđe, što svakako nameće i potrebu revizije uobičenih biopsihosocijalnih karakteristika nasilnika, prihvaćenih analizom nasilnika koji vršeklasično vršnjačko nasilje.

Iako se i kod klasičnih oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, fizičko nasilje relativno rijetko pojavljuje (ne posmatrajući fizičku interakciju kao izolovan čin, gdje se i ne može govoriti o vršnjačkom nasilju kao dugotrajnijem procesu), kod elektronskog je ono isključeno. Nasilje se potencira slanjem tekstualnih prijetećih, uvredljivih, ponižavajućih, degradirajućih, omalovažavajućih i sličnih negativnih poruka i komentara, kao i fotografija i snimaka kojima se omalovažava, degradira, ponižava, sramoti ili na drugi način nanosi šteta žrtvi koja je najčešće na fotografijama ili snimcima. Dovitljiviji nasilnici koriste i razne softverske mogućnosti na internetu radi ‘’unapređenja’’ sadržaja nasilja, a samim tim i štete koju nanose žrtvi.

Za najučestalije oblike ispoljavanja elektronskog vršnjačkog nasilja smatraju se: vrijeđanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje,

3 Ovaj oblik vršnjačkog nasilja se naziva još i sajber buling (*cyberbullying*), sajber zlostavljanje ili maltretiranje, onlajn (*on line*) nasilje, virtuelno nasilje, sajber nasilje, internet nasilje, digitalno nasilje… Ovi termini se često koriste kao sinonimi, mada među njima ima određenih razlika.

4 Ljepava, N. (2011). *Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu,* Mirjanić, Ž. (Ur.), Aktuelnosti, 22–33, Banja Luka: Banja Luka koledž.

5 Đorić, M., *op. cit.*

nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje, proganjanje, tzv. ''veselo šamaranje'' (*happy slapping*)... Poseban aspekt elektronskog vršnjačkog nasilja je svakako seksualno uznemiravanje, gdje su najučestaliji oblici seksualno napastvovanje (*grooming, sexting*...)…

Sadržaj na internetu se neslućeno brzo širi, a to pogotovo važi sa sadržaj kojim se čini vršnjačko nasilje. Usljed veće brzine širenja kompromitujućeg sadržaja, sigurno je da je i brzina nanošenja štete žrtvi proporcionalno veća, zbog čega se ovaj oblik nasilja može smatrati mnogo opasnijim i pogubnijim po žrtvu od klasičnog oblika vršnjačkog nasilja. Naravno, brzina širenja nasilnog sadržaja na internetu, odnosno uz pomoć elektronskih sredstava komunikacije nije ekvivalentna brzini saniranja nastalih posljedica. Čak bi se moglo reći da je brzina saniranja nastale štete povlačenjem postavljenog kompromitujućeg sadržaja obrnuto proporcionalna brzini širenja tog sadržaja, a nerijetko je i nemoguće u potpunosti sanirati štetu (eliminisati kompromitujući sadržaj).

Ono što elektronsko vršnjačko nasilje čini posebno štetnim po žrtvu, a što nasilnici naravno znaju, jeste to što je sadržaj kojim se čini nasilje dostupan velikom broju korisnika elektronske komunikacije (interneta i mobilne telefonije), te je, samim tim, i šteta koja se nanosti žrtvi mnogo veća, sa tendencijom neprestanog i brzog širenja. Kao reakciju na konstantno i kontinuirano ispoljavanje vršnjačkog nasilja prema određenoj osobi, određeni broj mlađih internauta može da izvrši i samoubistvo.[6]

KARAKTERISTIKE ELEKTRONSKOG VRŠNJAČKOG NASILJA

S obzirom na prethodno navedeno, mogle bi se diferencirati određene specifičnosti elektronskog vršnjačkog nasilja u odnosu na samo vršnjačko nasilje u realnom okruženju.

Za elektronsko vršnjačko nasilje se još uvijek može reći da nije prepoznato kao problem kako među relevantnim državnim i društvenim institucijama, tako ni među vršnjačkom populacijom, sve dok se sami akteri (primarno žrtva) ne nađu u takvoj situaciji. To implicira i banalizovanje konstatovanih posljedica, ali i nemogućnost adekvatnog i blagovremenog reagovanja svih relevantnih subjekata u rješavanju ovog problema (škole, policije, vršnjačke populacije, roditelja, subjekata nasilja...). Štaviše, neprepoznavanje elektronskog vršnjačkog nasilja kao problema unutar vršnjačke populacije, i to eskalirajućeg problema, koji (može da) predstavlja ''bure baruta'' za mnogo veće i teže oblike fizičkog nasilja, onemogućava i adekvatnu preventivnu aktivnost relevantnih subjekata, pogotovo ako se imai u vidu da je prevencija ovog oblika nasilja primarna u suzbijanju vršnjačkog nasilja.

Za elektronsko vršnjačko nasilje se može reći da je mnogo zastupljenije nego vršnjačko nasilje u realnom okruženju, iz razloga što školska populacija mnogo više u slobodno vrijeme ili za vrijeme škole koristi internet, kao i usljed činjenice da je to svakako populacija iz koje se regrutuje najveći broj internauta, odnosno najveći procenat ove populacije su internauti.

Zlostavljač, odnosno nasilnik koji produkuje elektronsko vršnjačko nasilje je najčešće anoniman ili se krije pod pseudonimom iza lažnih ili kompromitovanih

6 Procjena je, koju je iznio Asošijeted Pres, da je u SAD od 2003. godine najmanje 12 osoba starosti od 11–18 godina izvršilo samoubistvo usljed izloženosti nekoj vrsti nasilja na internetu.

identiteta, usljed čega maksimizira vlastitu aktivnost bez opasnosti kako od otkrivanja, tako i od potencijalne žrtvine osvete. Navedeno se može posmatrati i kao jedan od faktora eskalacije ovog oblika nasilja na internetu.

Vršnjačko nasilje na internetu je pogubno po žrtvu i usljed inkorporiranosti internauta u određene grupacije iz kojih, najčešće, potiče i sama žrtva i napadač, kao i sami posmatrači. Te grupacije se najčešće odnose na školsku populaciju, populaciju vršnjaka iz ulice ili naselja, populaciju onih koji imaju slična interesovanja (sportska, edukativna, umjetnička...). Nadalje, ova vrsta nasilja je pogubna i s obzirom na činjenicu da se ,'publika'' u vidu namjernih ili slučajnih posmatrača može povećavati ekstremnom brzinom, prevazilazeći lokalne ili populacijske granice.

Za razliku od klasičnih oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, u okviru kojeg su i žrtva i zlostavljač pripadnici istog miljea (škole, ulice, naselja), dotle kod elektronskog vršnjačkog nasilja žrtva uopšte ne mora da bude korisnik interneta, a da se prema njoj primjenjuju mnogobrojne aktivnosti iz dijapazona vršnjačkog nasilja. Usljed navedenog, ovom obliku nasilja žrtva je izložena konstantno i kontinuirano, i to bez obzira gdje se nalazila. Drugim riječima, žrtva elektronskog vršnjačkog nasilja je njemu izložena svaki minut, svaki sat, svaki čas i svaki dan, s obzirom na to da je kompromitujući materijal posmatračima konstantno dostupan preko resursa interneta.

Elektronsko vršnjačko nasilje je posebno pogubno po žrtvu, s obzirom na to da, za razliku od vršnjačkog nasilja u realnom okruženju, ono ne prestaje smirivanjem ili eliminisanjem napadača. Drugim riječima, sadržaj vršnjačkog nasilja, ukoliko se postavi na internet (bez obzira na to da li se radi o tekstualnom, video, muzičkom, slikovnom, ilustrativnom, grafičkom ili sličnom sadržaju) može da se širi i umnožava među drugim internautima i nakon što ga sam napadač povuče ili izbriše, usljed čega žrtva osjeća posljedice i mnogo poslije same hejterske aktivnosti u vidu postavljanja kompromitujućeg ili omalovažavajućeg sadržaja. Takođe, samo vršnjačko nasilje, odnosno posljedice vršnjačkog nasilja ne prestaju distanciranjem od miljea u kojem se nalazi zlostavljač i posmatrači, već se ono nastavlja, s obzirom na rasprostranjenost internauta.

S obzirom na mogućnosti anonimnog i pseudonimnog djelovanja na internetu, kao i na mnogobrojne manipulacije lažnim ili ukradenim digitalnim identitetima, žrtva često i ne zna od koga potiče vršnjačko nasilje, niti ko dalje produkuje samo nasilje. Isto tako, primarna žrtva može, preko lažnog ili kompromitovanog identiteta, da bude isprovocirana prema navodnom zlostavljaču i u cilju osvete prema njemu produkuje aktivnosti vršnjačkog nasilja, a potom on, kao sekundarna žrtva, namjeravajući da se osveti primjenjuje prema primarnoj žrtvi vršnjačko nasilje i tako unedogled, iako ni jedan ni drugi nisu inicirali samo nasilje.

Elektronsko vršnjačko nasilje je izuzetno teško eliminisati, odnosno spriječiti nakon njegove pojave, a pogotovo nakon njegove eskalacije, usljed čega se treba preventivno reagovati kako do njega uopšte ne bi došlo ili kako bi se ono efikasno preduprijedilo već prilikom same početne manifestacije.

Elektronsko vršnjačko nasilje može da se manifestuje, kao posljedica, i konkretizacijom fizičkog nasilja prema žrtvi, ali i prema zlostavljaču. Fizičko nasilje prema žrtvi će najčešće preduzeti ili zlostavljač ili neko od posmatrača u cilju povlađivanja zlostavljaču ili ,'dokazivanja'' vlastitog imidža u okviru grupacije kojoj pripada, dok će žrtva prema zlostavljaču fizički reagovati usljed osvete. Zbog

osvete je moguće i da sama žrtva pokrene i produkuje mnogobrojne oblike vršnjačkog nasilja prema zlostavljaču, usljed čega se kreira krug vršnjačkog nasilja koji najčešće ima implikacije i na druge internaute, odnosno posmatrače i jednog i drugog nasilja.

Elektronsko vršnjačko nasilje je zastupljenije na Fejsbuku nego na drugim uslugama interneta ili na drugim društvenim mrežama, s obzirom na to da najveći broj pripadnika školske populacije samo ili uglavnom koristi ovu društvenu mrežu na internetu, ali isto tako, samo Fejsbuk okruženje im omogućava da vlastite hejterske aktivnosti ispolje na ovoj mreži, odnosno u okviru mreže. Vršnjačko nasilje preko Fejsbuka dobija svakako sve veći i kvalitativni i kvantitativni aspekt u odnosu na cjelokupno vršnjačko nasilje, ali takođe i na kriminalne aktivnosti realizovane uz pomoć interneta, odnosno na internetu, a prevashodno preko društvenih mreža kakav je i Fejsbuk.

Činjenica je da vršnjačko nasilje preko Fejsbuka sve više koriste i djevojčice, odnosno da se djevojčice sve češće pojavljuju i u ulozi žrtve i u ulozi nasilnika, što je kod klasičnog vršnjačkog nasilja, bar onih njegovih najkonkretnijih (fizičkih) oblika ipak u daleko manjoj mjeri zastupljeno.

FENOMENOLOGIJA ELEKTRONSKOG VRŠNJAČKOG NASILJA

Iako je internet ,'stariji'' od savremene mobilne telefonije, može se reći da se početak elektronskog vršnjačkog nasilja vezuje upravo za mobilnu telefoniju, odnosno za mogućnosti koje pruža mobilna telefonija. Naime, inkorporiranjem mobilnih telefona u školsku populaciju, nasilnici iz školske populacije su usluge mobilne telefonije ubrzo počeli i da koriste u cilju ispoljavanja nasilja prema drugim učenicima, prepoznajući mogućnosti koje im nude mobilni telefoni. Gotovo aklamativnim prihvatanjem (dobijanjem) mobilnih telefona među vršnjacima, razumljivo je da je elektronsko vršnjačko nasilje doživjelo ekspanziju i da je tek tada počelo da se prepoznaje kao problem u okviru vršnjačkog nasilja, odnosno u okviru fenomenologije vršnjačkog nasilja. U kvantitativnom, a pogotovo u kvalitativnom smislu novu ekspanziju elektronskog vršnjačkog nasilja korišćenjem mogućnosti mobilne telefonije, nasilnici su prepoznali u MMS-u, imajući u vidu da se do tada koristio uglavnom SMS. Upravo SMS i MMS su usluge mobilne telefonije preko kojih se i najčešće plasiraju nasilni sdadržaji. Kada je u pitanju sam nasilni sadržaj elektronskog vršanjčkog nasilja korišćeenjm ovih usluga, on se u prvom redu posmatra kroz razne uvrede i prijetnje, te omalovažavanja i ponižavanje žrtve, ali je u zadnje vrijeme primijetno da se sve više koriste i snimci gdje se žrtva prikazuje u ponižavajućem, degradirajućem, omalovažavajućem ili drugom negativnom kontekstu ili se takav kontekst prema žrtvi implicira samim snimkom, bez obzira na to što na njemu i ne mora da bude žrtva. Iako se u ovom smislu kao žrtve najčešće posmatraju učenici, odnosno vršnjaci nasilnika, treba napomenuti da se na ovaj način u negativnom kontekstu prikazuju i nastavnici i drugo školsko osoblje.

Uporedo s počecima mobilne telefonije, počelo je i masovnije korišćenje interneta od strane školske populacije. To je, između ostalog, uslovilo i ,'preseljavanje'' aktivnosti elektronskog vršnjačkog nasilja sa mobilne telefonije u okruženje interneta, ali iz toga ne treba izvlačiti zaključak da je elektronsko vršnjačko nasilje napustilo mobilnu telefoniju. Naprotiv, od ovog perioda se može posmatrati para-

lelnost oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, s obzirom na to da se ispoljava korišćenjem i mogućnosti mobilne telefonije i mogućnosti mnogobrojnih usluga (servisa) interneta. Štaviše, vremenom su se nasilni sadržaji elektronskog vršnjačkog nasilja sa ove dvije usluge počeli međusobno preplitati dobijajući jedan novi sinergijski kapacitet posebno poguban po žrtvu. Od usluga na internetu, elektronsko vršnjačko nasilje se najviše koristi uslugama veba, zatim erotskim i pornografskim stranicama, elektronskom poštom... U zadnje vrijeme, popularnošću i ekspanzijom društvenih mreža, sve više se one koriste za elektronsko vršnjačko nasilje, pogotovo Fejsbuk kao najpopularnija društvena mreža, imajući u vidu gotovo aklamativnu prihvaćenost ove društvene mreže od školske populacije.

Sajberskvoting je jedan od modaliteta elektronskog vršnjačkog nasilja na vebu koji se sastoji u zlonamjernom kreiranju ili zaposjedanju (potencijalnog) digitalnog identiteta žrtve na internetu, najčešće lažnim kreiranjem stranice ili sličnog identiteta žrtve u kojem se ona, odnosno u okviru kojeg se prikazuje u negativnom kontekstu. S obzirom na informatičko i internet znanje školske populacije, ne očekuje se da se zaposjedanje tuđeg (žrtvinog) identiteta vrši na sofisticiran način, već se najčešće radi o zaposjedanju već kreiranih identiteta u okviru školskih ili dječijih stranica, gdje nije neophodno veće znanje kreiranja, pa čak ni zaposjedanja tih identiteta. Međutim, činjenica je da stariji nasilnici u okviru vršnjačke populacije vrše i kreiranje ličnih stranica na ime žrtve, kako bi na taj način maksimizirali štetu prema žrtvi u okviru internet okruženja. To se najčešće čini kreiranjem stranica sa nastavkom *.name*, s obzirom na to da su relativno jeftine i za zakup i za održavanje, a takođe samo kreiranje ne zahtijeva određeno znanje iz veb dizajna. Razumljivo je da se nedozvoljeno i zlonamjerno kreiranje ličnih stranica na vebu kao modaliteta elektronskog vršnjačkog nasilja ne ispoljava u tome, već se u okviru tako kreiranog lažnog digitalnog identiteta postavljaju određeni sadržaji koji degradiraju žrtvu, bez obzira na to da li se postavlja negativan materijal prema žrtvi ili se postavlja materijal koji inkriminiše žrtvu, pa čak idući i ka tome da se u okviru tih stranica postavlja sadržaj koji će inicirati nasilje prema žrtvi u realnom okruženju, koje nije uspoznato sa pravim razlozima i subjektima kreiranja tih stranica, a pogotovo postavljenog materijala.

Karakteristika elektronskog vršnjačkog nasilja je i erotska ili pornografska konotacija žrtve, gdje se na ovaj način žrtva nastoji omalovažiti, degradirati ili poniziti. To se najčešće radi postavljanjem žrtvnih fotografija ili snimaka u nedoličnom kontekstu na internet, a pogotovo u okviru pornografskih stranica. Dolazak do tih fotografija i snimaka je različit, ponekad čak i bezazlen, a nije rijetkost da se preuzmu i fotografije ili snimci koje je sama žrtva postavila na internet. Naravno, ovdje je razumljivo da se ne radi o fotografijama koje su kompromitujuće same po sebi (mada ni to nije isključeno), već se radi o fotografijama koje su kompromitujuće za žrtvu samo u određenom kontekstu ili u okruženju u okviru kojeg su i postavljene, kao što je pornografska stranica. Dodatna kompromitacija žrtve je svakako postavljanje i drugih metapodataka o žrtvi kako bi se ona dodatno kompromitovala, poput punog identiteta, broja telefona, adrese, škole koju pohađa... Kao primjer krajnje podle kompromitacije na ovaj način je postavljanje žrtvine fotografije ili snimka u okviru pornografskih stranica, gdje se, pored fotografije i snimka, postavi i broj telefona žrtve, aludirajući na njen promiskuitet, vršenje seksualnih usluga za naknadu, pornografsku aktivnost, hot-lajn...

Jedan od najučestalijih oblika kriminogenog ponašanja na društvenim mrežama je vršnjačko nasilje. Sinergijska inkorporiranost prethodno navedenih modaliteta ispoljavanja elektronskog vršnjačkog nasilja se konkretizovala upravo na društvenim mrežama, iz više razloga. Ovaj oblik elektronskog nasilja usmjeren ka mlađim korisnicima društvenih mreža je posebno poguban, pogotovo u odnosu na klasične oblike ispoljavanja vršnjačkog nasilja, s obzirom na to da su žrtve ovom nasilju izložene konstantno i kontinuirano, pa čak i bez obzira na to da li su korisnici društvene mreže. Drugim riječima, žrtva vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama može da postane čak i onaj ko sam nije ni korisnik društvenih mreža, pa čak ni interneta. Uzrok ovome je što nasilnički sadržaj (bez obzira na to o kakvoj vrsti sadržaja se radi) dolazi do drugih korisnika društvenih mreža koji poznaju žrtvu ili su iz njenog životnog okruženja, a čega je svjesna i sama žrtva, usljed čega dolazi do njene reakcije u vidu pasivizacije i drugih posljedica koje vršnjačko nasilje nanosi samoj žrtvi.[7]

S obzirom na to da su mlađi internauti (iz kojeg ce ,'crpe'' žrtve vršnjačkog nasilja, ali najčešće i sami nasilnici) uglavnom i korisnici Fejsbuka, dok ostale društvene mreže rjeđe (ili čak i nikako ne koriste) koriste, oblici elektronskog nasilja na društvenim mrežama se najučestalije i ispoljavaju na ovoj društvenoj mreži. Kao što je već navedeno, usljed gotovo aklamativne prihvaćenosti Fejsbuka u okviru školske populacije, pa i budući da ova populacija koristi samo ovu od brojnih društvenih mreža, razumljivo je da se preko ove društvene mreže ispoljava i najveći broj slučajeva elektronskog vršnjačkog nasilja.

VRŠNJAČKO NASILJE NA FEJSBUKU

S obzirom na koncept privatnosti, anonimnost i masovnost korisnika, te Fejsbuk okruženje, Fejsbuk je ''idealan'' za razne prevare, krađe, sumnjive finansijske transakcije, ucjene i iznude, pornografiju, za širenje određenih ideja i sadržaja, za prijetnje drugima i slične kriminalne aktivnosti. Stoga je i razumljivo da je Fejsbuk i pogodna lokacija za vršenje elektronskog vršnjačkog nasilja. Čak bi se moglo reći da je Fejsbuk ''idealna'' lokacija za realizaciju nasilnih aktivnosti i plasiranje nasilnih sadržaja elektronskog vršnjačkog nasilja. Razlog tome je, primarno, samo Fejsbuk okruženje koje nasilniku omogućava anonimnost djelovanja i mnoštvo mogućnosti, dok žrtvi onemogućava bijeg i (efikasnu) zaštitu. Pored navedenog, masovnost korisnika Fejsbuka, pogotovo vršnjačke populacije, kao i brzina širenja određenih sadržaja na Fejsbuku među korisnicima i lokalna fokusiranost i koncentrisanost korisnika, svakako da omogućavaju ekspanziju nasilnih sadržaja i aktivnosti vršnjačkog nasilja na Fejsbuku.

Kada je u pitanju vršnjačko nasilje na Fejsbuku, odnosno faktori koji omogućavaju vršnjačko nasilje na Fejsbuku kao poseban oblik elektronskog vršnjačkog nasilja, činjenica je da samo Fejsbuk okruženje doprinosi tome. U tom kontekstu neophodno je da se obrati pažnja na formiranje grupa, anonimnost korisnika koju omogućavaju lažni profili, na sadržaje koji se postavljaju na tzv. ''glavni zid'' ili

7 Miladinović, A., Petričević, V. (2012)., *Kriminogeni aspekt društvenih mreža*, Šikman, M. (Ur.), Suzbijanje kriminala i evropske integracije, s osvrtom na visokotehnološki kriminal, 257–270, Laktaši: Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka i Hans Zajdel fondacija.

novosti (*News feed*), zatim na mogućnost postavljanja raznih aplikacija, na ‘’lajkovanje’’…

U cilju vršnjačkog nasilja usmjerenog ka određenoj žrtvi, često se na Fejsbuku kreiraju grupe, što je svakako specifičnost načina izvršenja elektronskog vršnjačkog nasilja na Fejsbuku. Primjeri za ovo su mnogobrojni, što se, između ostalog, objašnjava i lakom mogućnošću kreiranja ovih grupa, a što inicira i pitanje njihove ozbiljnosti i konkretnosti. Jasno je da članovi grupa u kojima se prijeti žrtvama neće preduzeti nikakvu aktivnost prema konkretnom licu, ali i same takve aktivnosti (prijetnje) zahtijevaju adekvatnu reakciju određenih organa, usmjerenu i ka kreatoru grupe, a nerijetko i prema ličnosti kojoj se prijeti. Kriminogeni aspekt prijetnji osnivanjem grupa posebno je ‘’popularan’’ na Fejsbuku, jer privlači veliku pažnju i korisnika Fejsbuka. Najčešće sam naziv grupe implicira prijetnju, dok se u diskusiji unutar za te potrebe formirane grupe svakako nalaze prijeteći komentari, a sve to povećava zainteresovanost i za naziv, ali i za sadržaj komentara unutar te grupe. Naravno, upravo iz toga je i jasno da se određeni broj korisnika Fejsbuka koji se učlani u te grupe, učlani iz radoznalosti. Pored ozbiljnosti ovih grupa, svakako se mora imati u vidu i njihova masovnost, što (može da) ima uticaj i na bezbjednost žrtve kojoj se prijeti. Poseban aspekt kreiranja ovih grupa je, kao što je već rečeno, u tome što se kod određenih lica koja već imaju formiranu svijest i namjeru o nanošenju neposredne povrede ili druge štete žrtvi, može dodatno inicirati motiv za realizaciju unaprijed donesene odluke o tome, bez obzira na to da li poznaju kreatora grupe ili ne.

Poseban aspekt vršnjačkog nasilja na Fejsbuku su lažni profili koji omogućavaju anonimnost nasilnika, a samim tim i onemogućavaju, odnosno otežavaju otkrivanje njegovog identiteta, čega je i sam nasilnik svakako svjestan. Pored lažnih profila, poseban aspekt elektronskog vršnjačkog nasilja na Fejsbuku imaju kompromitovani, odnosno preuzeti (ukradeni) profili žrtve, s obzirom na to da nanose dvostruku štetu žrtvi: s jedne strane, žrtva je oštećena samim tim što joj je preuzet profil, dok, s druge strane, preko tako preuzetog profila će se najčešće i realizovati nasilni sadržaji i nasilne aktivnosti prema drugim korisnicima ili će se sama žrtva prikazivati u negativnom kontekstu, što može i da se viktimogeno posmatra.

Nasilni sadržaji koji imaju za cilj da ugroze žrtvu vršnjačkog nasilja najčešće se plasiraju preko novosti postavljanjem uvredljivih, ponižavajućih, prijetećih i sličnih negativnih komentara tako da ih vidi što veći broj korisnika Fejsbuka. Na taj način se nasilni sadržaj (bez obzira na to da li je postavljen u vidu tekstualnog komentara, fotografije, snimaka…) veoma brzo širi među korisnicima, odnosno za kratko vrijeme ga veliki broj korisnika prihvata, nerijetko ga i dalje šireći. Štaviše, ‘’lajkanje’’ sadržaja, s jedne strane, korisnicima nagovještava da se radi o ‘’zanimljivom’’ sadržaju, zbog čega će ga oni pogledati, dok, s druge strane, ‘’lajkanje’’ negativnih nasilnih sadržaja kod žrtve stvara još veću potištenost i povučenost, jer ona vjeruje da ‘’lajkanje’’ znači i odobravanje, odnosno podržavanje navedenog (što, naravno, nerijetko i jeste slučaj).

Mogućnost postavljanja fotografija i snimaka, kao i raznih aplikacija sasvim sigurno se koristi i za realizaciju vršnjačkog nasilja preko Fejsbuka. Specifičnost elektronskog vršnjačkog nasilja na Fejsbuku vezana je i za ‘’tagovanje’’ (označavanje) neprimjerenih i neprikladnih fotografija sa žrtvinim imenom, ukoliko žrtva ima profil na Fejsbuku. Ovo je posebno rasprostranjen način realizacije vršnjačkog

nasilja na Fejsbuku, s obzirom na veliku mogućnost postavljanja fotografija na Fejsbuku (korisnici Fejsbuka mogu postavljati vlastite, ali i tuđe fotografije, pa čak i neprimjerene i neprikladne fotografije ‘’skinute’’ sa interneta).

Ono što elektronsko vršnjačko nasilje preko Fejsbuka čini posebno pogubnim za žrtvu jeste masovnost korisnika, kao i lokalna fokusiranost većine korisnika Fejsbuka, a pogotovo nasilnika, pasivnih subjekata (posmatrača) i žrtve. Ukoliko se tome doda da većina korisnika, pogotovo među ovom populacijom, za prijatelje ima korisnike iz lokalne sredine, jasno je da se nasilni sadržaj svakako veoma brzo širi u okviru sredine iz koje su, najčešće, i nasilnik i žrtva, kao i pasivni posmatrači.

FENOMENOLOGIJA VRŠNJAČKOG NASILJA NA FEJSBUKU

Kao što je već navedeno, sve oblike elektronskog vršnjačkog nasilja možemo svrstati u: prijetnje, vrijeđanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje, proganjanje, seksualno uznemiravanje…

Prijetnje i vrijeđanje preko Fejsbuka svakako nije rijetkost, a pogotovo ne među vršnjacima. Prijeti se i vrijeđaju korisnici Fejsbuka na njihovim profilima, kao i na novostima i u grupama. Takođe, šalju se prijeteće i uvredljive poruke ili se prijeti i vrijeđa u direktnoj komunikaciji preko četa. Iako bi se moglo konstatovati da su prijetnje i uvrede svakodnevnica, odnosno da nisu specifičnost Fejsbuka, već da se svakodnevno dešavaju i u stvarnom životu, pogotovo među učenicima, ipak su prijetnje i uvrede preko Fejsbuka specifične. Specifične su po tome što se najčešće upućuju javno, odnosno tako da budu vidljive što većem broju korisnika Fejsbuka, što svakako kod žrtve stvara osjećaj ugroženosti, uznemirenosti i nespokojstva, a što je i cilj nasilnika koji upućuje prijeteće i uvredljive poruke. Naravno, činjenica je da najveći dio prijetećih, a pogotovo uvredljivih poruka upućenih preko Fejsbuka (ali i uopšte) nisu ozbiljne, odnosno da su same sebi cilj (da zastraše, izazovu nespokojstvo, ugroženost, strah, a ne da se sama prijetnja realizuje), što, naravno, ne umanjuje njihov kriminogeni aspekt.

Iako zvuči bizarno, činjenica je da se na Fejsbuku postavljaju i sadržaji (najčešće u vidu komentara i poruka) koji iniciraju ubistvo određene ličnosti. Bizarnije djeluje činjenica da tu inicijativu nerijetko podržavaju i drugi korisnici Fejsbuka, pa čak i ako se međusobno i ne poznaju.[8] Najčešće su ove inicijative bezazlene, ali ipak iziskuju određenu reakciju, prije svega administratora Fejsbuka, ali i policije koja treba da provjeri kreatore takve inicijative, ali i članove koji podržavaju takvu aktivnost, bez obzira na to što je ona samo virtuelno iskazana. Ovo se najčešće vrši u cilju nanošenja psihičke patnje žrtvi vršnjačkog nasilja.

Lažno predstavljanje, kao oblik elektronskog vršnjačkog nasilja, na Fejsbuku ima određenih specifičnosti, uslovljenih, primarno, mogućnošću kreiranja lažnih profila, ali takođe i mogućnošću krađe, odnosno kompromitacije kreiranog

8 Kao ilustracija navedenog može da posluži primjer iz Bjelovara u Hrvatskoj. Nekoliko učenika petog i šestog razreda osnovne škole je osnovao grupu u kojoj otvoreno pozivaju na ubistvo nastavnice matematike. Osnivanje grupe je naišlo na odobravanje i drugih učenika, koji su se učlanili u grupu, u okviru koje su postavljali komentare da im ‘’nastavnica nije po volji’’, ‘’ne vole matematiku’’, ‘’ne razumiju predavanja’’... U grupu se učlanilo oko 200 učenika.

profila. Iako krađa profila na Fejsbuku može da bude i sama sebi cilj, češći su slučajevi da je krađa profila samo metod, odnosno način za realizaciju drugih kriminalnih aktivnosti preko Fejsbuka, najčešće prevara, ali takođe se profili kradu da bi se preko njih realizovalo vršnjačko nasilje. Naime, ukoliko se želi nanijeti šteta drugom licu, pogotovo njegovoj časti i ugledu ili omalovažiti ličnost korisnika profila, najčešće će krađa profila imati taj cilj, bez preduzimanja dodatnih kriminalnih aktivnosti preko tako ukradenog profila. Na ukradenom profilu će se preduzimati određene aktivnosti kojima će se nanijeti šteta, najčešće neimovinska, korisniku profila. Česti su i slučajevi gdje se krađa profila realizuje da bi se preko tako ukradenog profila, koristeći se identitetom drugog lica koje je žrtvama najčešće poznat, odnosno u koje žrtve imaju povjerenje, lakše realizovale određene kompromitujuće aktivnosti. Naravno, ponekad će se ukradeni profil koristiti i za zavaravanje žrtava u pogledu lica koje prema njima primjenjuje određene nedozvoljene aktivnosti vršnjačkog nasilja. Kada je u pitanju kreiranje lažnih profila, oni se najčešće kreiraju na ime žrtve, te sa na navedenim profilima postavljaju razni za žrtvu inkriminišući ili kompromitujući sadržaji, te se navedeni sadržaji čine dostupnim široj populaciji korisnika, postavljanjem na glavni zid ili slanjem poruka drugim korisnicima. Međutim, lažne profile u cilju vršnjačkog nasilja je moguće da kreira i nasilnik na nepostojeće ili na sasvim treće ime, te da preko navedenog profila šalje kompromitujuće poruke prema konkretnoj žrtvi ili konkretnim žrtvama. To će se najčešće raditi kada je u pitanju nasilnik koji, iz određenih razloga, ne želi da otkrije vlastiti identitet. Moguće je, s obzirom na mogućnosti koje Fejsbuk pruža, da ovaj način vršnjačkog nasilja bude i reakcija žrtve na elektronsko vršnjačko nasilje ispoljeno prema njemu preko Fejsbuka u prethodnom periodu, gdje žrtva, na ovaj način, pokušava da se osveti ili revanšira nasilniku ili pasivnim posmatračima.

Poseban aspekt vršnjačkog nasilja na Fejsbuku vezan je za postavljanje seksualno inkriminišućih i ponižavajućih fotografija, snimaka ili drugog sličnog sadržaja na profilu.[9] S obzirom na masovnost korisnika Fejsbuka, postavljanje seksualno inkriminišućih fotografija (i drugog seksualno inkriminišućeg sadržaja) na Fejsbuku, koje postaju svima dostupne, svakako je jedan od najpodlijih, ali i češćih načina činjenja (nematerijalne) štete drugom, najčešće (bivšim) djevojkama. Sve češće se dešava da se na ukradeni profil postavlja sadržaj koji diskredituje samu osobu koja je vlasnik profila, odnosno na koju se profil odnosi, dok drugi korisnici Fejsbuka, odnosno prijatelji nisu upoznati sa činjenicom da je profil kompromitovan. Najčešće se kradu profili ženskih osoba, i to od strane bivših momaka (ili bivših prijatelja) koji znaju korisničko ime i lozinku, te na taj način žele da napakoste korisniku profila. Međutim, pored krađe već kreiranog profila, odnosno uspostavljanja kontrole nad istim, te postavljanjem seksualno kompromitujućih fotografija i sadržaja na tako ukraden profil, moguće je i da se kreira profil sa imenom i prezimenom osobe koja se želi diskreditovati (pogotovo ukoliko ona nema profil na Fejsbuku ili nije aktivna na Fejsbuku), te da se potom na njega postavljaju kompromitujuće fotografije i sadržaj. Pornografski sadržaj kojim se želi diskreditovati žrtva moguće je postaviti i na pravi profil osobe koja ga postavlja, bez obzira na to

9 U literaturi se za navedeno koristi termin *sexting,* koji se prvi put pominje 2005. godine u magazinu *''Sunday Telegraph"*, a označava slanje seksualno eksplicitnih fotografija ili poruka seksualnog sadržaja drugoj osobi elektronskim putem.

da li se na postavljenim slikama, snimcima ili na drugom materijalu nalazi samo osoba koja se diskredituje ili i druge osobe (pa i osoba koja postavlja pornografski materijal), a to će se pogotovo raditi kada bivši (anonimni) momci žele da nanesu štetu bivšim (poznatijim) djevojkama, iz određenih razloga, a posjeduju kompromitujući materijal.[10]

Nadalje, usljed mogućnosti koje pružaju tzv. ‘’alatni profili’’, kao i alati fotošopa, inkriminacija određene osobe pornografskom konotacijom na određenim slikama i na snimcima moguća je i ‘’tagovanjem’’ žrtve na kompromitujućim slikama i snimcima. Ovo se najčešće radi kod žrtava koje imaju vlastiti profil na Fejsbuku, ali na njemu nisu aktivne (i po nekoliko dana ili čak sedmica).

U vezi sa navedenim je i tzv. onlajn seksualno napastvovanje, koje se sastoji u konstantnom i kontinuiranom slanju poruka, fotografija i snimaka, te postavljanju komentara i sličnih aktivnosti koje imaju određenu seksualnu pozadinu ili kontekst. Seksualno napastvovanje na Fejsbuku je određeni vid uznemiravanja, odnosno internet nasilja prilagođeno Fejsbuk okruženju koje se sastoji u verbalnom dosađivanju, omalovažavanju, vrijeđanju, ponižavanju, maltretiranju, zlostavljanju i na druge načine uznemiravanju, s tim što su elementi uznemiravanja seksualne prirode. Seksualno napastvovanje se najčešće realizuje preko poruka i komentara (češće u javnoj komunikaciji), a sadržaj poruke najčešće prema žrtvi implicira potencijalni seksualni odnos sa napasnikom, prethodnu seksualnu aktivnost žrtve, seksualnu orijentaciju žrtve, promiskuitetnost žrtve...[11] Pored poruka, ovaj vid uznemiravanja preko Fejsbuka vrši se i postavljanjem, kao što je već naznačeno, fotografija seksualno omalovažavajućeg ili degradirajućeg sadržaja za žrtvu, a pojavljuju se i prve aplikacije, pa čak i igrice (doduše, nezavidnog programerskog nivoa) sa aluzijom na seksualnu aktivnost, seksualni odnos ili seksualnu orijentaciju. Iako se smatra da je seksualno napastvovanje čin lične prirode, odnosno da napasnik i žrtva imaju određenu (prethodnu) interakciju (da se poznaju), to ne mora da znači, s obzirom na to da napasnik najčešće seksualno uznemirava veći broj žrtvi, od kojih mnoge (ili sve) i ne zna. Takođe, pogrešno se smatra da seksualno napastvovanje nije ozbiljan problem, odnosno da ga je lako riješiti.[12]

---

10 U medijima je plasirana informacija da je momak sa maloljetnom djevojkom snimao vlastiti seksualni odnos, uz njen pristanak (i na seksualni odnos, i na snimanje odnosa), a nakon raskida, s obzirom na to da se navedeni snimak nalazio i kod njega, on je navedeni snimak postavio i na Jutjub, kao i na vlastiti profil na Fejsbuku, s tim što je je djevojku označio na snimku. Naravno, veoma brzo je snimak preuzet sa interneta (mada je moguće da je snimak dijelio i telefonom), a epilog je podnesen izvještaj protiv navedenog lica usljed indicija da je izvršio krivično djelo obljube djeteta, prikazivanje, pribavljanje i posjedovanje pornografskog materijala, kao i iskorišćavanje maloljetnog lica za pornografiju.

11 U literaturi se za navedeno koristi termin *grooming*. Ovaj termin kod nas još uvijek nema adekvatan prevod, mada se u Srbiji i Hrvatskoj prevodi kao ,’timarenje’’, a zapravo je riječ o procesu u kojem se djeca, dok su na internetu, ,’podstiču’’ da učestvuju u interakcijama seksualne prirode pri čemu se često izlažu neželjenim pornografskim sadržajima. *Grooming* najčešće predstavlja fazu u kojoj se dijete priprema ili na stvarni seksualni čin s odraslom osobom ili na učešće u proizvodnji dječije erotike ili pornografije, pri čemu zlostavljač zloupotrebljava povjerenje djeteta koje u većini slučajeva ne zna ni u koje će svrhe njegove fotografije ili snimci biti upotrebljeni, niti kakve će to posljedice imati po njegov daljnji život.

12 Miladinović, A., Petričević, V. (2011). *Vršnjačko nasilje na Fejsbuku,* Matijević, M. (Ur.), Nasilnički kriminalitet, Banja Luka: Univerzitet Apeiron.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U pogledu sprečavanja navedenog, osvrnućemo se na prevenciju vršnjačkog nasilja među školskom populacijom.

Primarno je da se među školskom populacijom u školi sprovode preventivni programi koji bi se zasnivali na favorizovanju zdrave interpersonalne i intrageneracijske komunikacije, bez obzira na to da li se ona odvija posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija ili neposredno, u realnom vremenu i prostoru.

Pored prevencije vršnjačkog nasilja u školama, odnosno među školskom populacijom, neophodno je sprovoditi i programe prevencije maloljetničke delinkvencije na internetu, kao i programe prevencije od elektronskog nasilja, gdje je učenike neophodno upoznati i sa opasnostima na internetu (a posebno na društvenim mrežama), ali takođe i sa mogućnostima represivnih organa (u prvom redu policije) u pogledu otkrivanja identiteta korisnika usluga na internetu.

Činjenica je da se, sa jedne strane, prevencija mora usmjeriti ka mogućim izvršiocima elektronskog nasilja, ali je takođe činjenica da se, s druge strane, programi prevencije moraju fokusirati i ka potencijalnim žrtvama, s obzirom na to da većina internauta uopšte nije svjesna opasnosti koje postoje dok koriste ove usluge.

L I T E R A T U R A :

1. Banović, B., Miladinović, A. (2010). *Kriminološko-fenomenološki aspekt Fejsbuka,* Matijević, M. (Ur.), Kriminalističko-forenzička istraživanja, 45–58, Banja Luka: Internacionalna asocijacija kriminalista;

2. Đorić, M. (2009). *Buling kao vrsta socijalnog nasilja.* Subotić, D. (Ur.), Politička revija, 145–164, Beograd: Institut za političke studije;

3. Popović-Ćitić, B. (2009) *Vršnjačko nasilje u sajber prostoru,* Petrušić, N. (Ur.), Temida, 43–61, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej;

4. Miladinović, A., Petričević, V. (2011). *Vršnjačko nasilje na Fejsbuku,* Matijević, M. (Ur.), Nasilnički kriminalitet, Banja Luka: Univerzitet Apeiron;

5. Miladinović, A., Petričević, V. (2012)., *Kriminogeni aspekt društvenih mreža*, Šikman, M. (Ur.), Suzbijanje kriminala i evropske integracije, s osvrtom na visokotehnološki kriminal, 257–270, Laktaši: Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka i Hans Zajdel fondacija;

6. Ljepava, N. (2011). *Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu,* Mirjanić, Ž. (Ur.), Aktuelnosti, 22–33, Banja Luka: Banja Luka koledž;

7. *www.iak-bl.com/images/casopis/volumen1/4.pdf*;

8. *www.sigurnodijete.ba*.

ABSTRACT:

Incorporation of the internet and modern informational-communicational devices to everyday peer activities has definitely caused appearance of electronic bullying as a modern form of youth violence. Electronic bullying is a form of bullying that, unlike tradicional form of expression, doesn't manifest in physical agression, but in a more sophisticated form, which of course aren't less drastic than physical consequence. Electronic bullying shouldn't be observed only in the specifity of expression context,in view of its many other features and peculiarities. Due to the many characteristics (specifities) of this form of violence, we can say that it is quantitative and certainly qualitative upgrade to the traditional understanding of bullying, which is very important from sociological, criminological, police, prevention,and especially practical point of view. Phenomenologically speaking, electronic bullying takes place mainly in the Internet environment (though not a rule) using various Internet resources, especially the possibilities offered by a number of Internet services, primarily the social network. Social networks are particularly 'suitable' and 'eligible' for electronic bullying in view almost by acclamational incorporation of peer internaut population.

Keywords: peer violence, elecronic bullying, Internet, Internet environment, social network, Facebook.

DEFINISANJE I VRSTE NASILJA MEĐU DJECOM I MALOLJETNICIMA

spec. Željko Ratković,
Uprava kriminalističke policije MUP-a Republike Srpske,
E-mail: zeljoratkovic@yahoo.com

***Apstrakt**:* Vršnjačko nasilje u posljednjem periodu dobija sve veće razmjere i kao takvo nije zaobišlo teritoriju Republike Srpske. Aktuelnost i važnost ovog problema najbolje se spoznaje na osnovu činjenice da su djeca i maloljetnici najzaštićeniji dio populacije i osnova za sljedeću zdravu generaciju. Postavlja se pitanje: šta jeste, a šta nije nasilje? U radu će biti prezentovani neki oblici ponašanja vršnjaka koji se ne mogu smatrati vršnjačkim nasiljem, te će biti objašnjene terminološke nejasnoće u vezi s definisanjem i razlikovanjem zdravog od poremećenog ponašanja. Veoma je široka lepeza ispoljavanja vršnjačkog nasilja. To je složena kombinacija fizičkog, psihičkog (emocionalnog), socijalnog, seksualnog nasilja, vidova nasilja koji se samo teorijski posmatraju odvojeno. Posebnu pažnju treba posvetiti sve učestalijim oblicima nasilja putem zloupotrebe informacionih tehnologija.

***Ključne riječi**: nasilje, agresija, oblici nasilja, atipično ponašanje, predelinkventno ponašanje, poremećeno ponašanje, vrste vršnjačkog nasilja.*

UVOD

Potreba da se definiše normalno i svako ponašanje koje odstupa od normalnog jeste prvi uslov da se razdvoje oblici ponašanja koji se pominju u svakodnevnom govoru. Definisanje pojma nasilja i svakog drugog oblika ponašanja koje se kao takvo razlikuje od opšteprihvaćenog ponašanja, bitno je radi shvatanja svih oblika i nijansi devijantnog ponašanja. Postoji ogroman broj radova u kojima autori pokušavaju da objasne i povuku liniju između zdravog i nezdravog, prihvaćenog i neprihvaćenog ponašanja. Osnovni uslov da se kvalitetno i svrsishodno procjenjuje stanje normalnog, zdravog ili poremećenog ili devijantnog ponašanja jeste poznavanje simptomatologije određenih pojava i dešavanja u okviru socijalno-društvenog konteksta. Poremećaji u ponašanju predstavljaju naziv za sve one pojave, biološke, psihološke i socijalne geneze, koje manje-više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost, reaktivnost, te neugodno ili štetno djeluju na druge pojedince i društvene organizme (npr. porodicu, školu, kolektiv, dječije organizacije i organizacije mladih, te užu i širu zajednicu)[1].

Prema nekim autorima, odstupanje dječijeg ponašanja od pedagoške norme razvrstava se na mane i poremećaje. Mane u ponašanju su ona odstupanja koja spadaju u pedagošku sferu, a nastale su većinom na vaspitnom osnovu. Poremećaji u ponašanju spadaju u medicinsku sferu, te kao i mane imaju pedagošku osnovu, ali

1 Milić, A., (2010), Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije, Psimedica, Banja Luka.

ipak prerastaju u oblik nekakvog bolesnog stanja[2]. Drugi autori ističu da djeca sa poremećajima u ponašanju označavaju onu djecu čije ponašanje uzrokuje konfliktne situacije. U tom slučaju se radi o socijalno neprilagođenoj djeci. Ako ponašanje lica u određenoj okolini dobije oblik prekršaja, onda se govori o delinkventnom ponašanju.

Poremećaji u ponašanju u širem smislu obuhvataju kako poremećaje organske ili biološke etiologije, tako i psihološke i socijalne poremećaje, pri čemu se ovim terminom prvenstveno upozorava na poremećaje odstupanja na opštem području i na području lične i socijalne adaptacije[3].

RAZLIKOVANJE NASILJA OD OSTALIH SLIČNIH POJAVA

Pod nasiljem podrazumijevamo destruktivne reakcije, aktivnosti i ponašanja koja se ispoljavaju u formi napada na prepreke – fizičke objekte i ljude. Može se reći da je to primjena sile u cilju sticanja moći radi savladavanja protivljenja ili otpora prepreke zadovoljenju potreba. Pored nasilja, u literaturi se često uz ovaj pojam sreće pojam agresije, a koji se često zajednički i definišu. Nasilja i agresije, iako pojmovno neznatno različiti, jesu protivzakonita, necivilizovana, nesocijalizovana, antisocijalna, nemoralna, napadna, prisilna, prinudna, abnormalna zadovoljavanja normalnih, a češće abnormalnih – patoloških potreba i nagona[4]. U rječnicima se riječ „nasilje" izjednačava s engleskom rječju „violence". Ako pogledamo stručna određenja termina „violence", vidjećemo da se ona razlikuju od našeg određenja nasilja. „Violence" se ne definiše jednoznačno, ali se po pravilu eksplicitno izjednačava sa fizičkom agresijom[5]. Tako, u često navođenoj definiciji, Olveus nasilje određuje kao „agresivno ponašanje u kojem akter ili nasilnik koristi svoje tijelo ili neki predmet (uključujući oružje) da bi nanio (relativno ozbiljnu) povredu ili neprijatnost drugoj osobi"[6]. Slična ovoj je definicija da je nasilje „ponašanje osoba prema drugim osobama kojim se namjerno prijeti da će se nanijeti, pokušava da se nanese ili stvarno nanosi fizička povreda"[7].

Postoji još jedna teškoća vezana za izbor terminologije u vezi s nasiljem. Ova teškoća povezana je s jednim vrlo modernim, popularnim terminom, koji se odskora odomaćio u stručnoj, ali i svakodnevnoj komunikaciji u inostranstvu – terminom *bullying.* Ovaj termin se naročito često koristi kada se govori o vršnjačkom nasilju i nasilju u školama. Ta riječ se na srpski obično prevodi kao siledžijstvo, zlostavljanje, maltretiranje ili nasilje[8].

---

2 Ibidem.

3 Milić, A., (2009), Čovjek i njegov socijalni svijet – odabrane teme iz socijalne psihologije, Psimedica, Banja Luka.

4 Ibidem.

5 Popadić, D., (2009), Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Beograd.

6 Olweus, D., (1999). Sweden, Norway. U P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger–Tas, D. Olweus, R. F. Catalano, P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying: A Cross- National Perspective*. London, Routledge.

7 Reiss, A. J., & Roth, J. A. (Eds.), 1993. *Understanding and preventing violence.* Washington, DC: National Academy of Sciences,

8 Olveusova knjiga „*Bullying at School*" prevedena je na hrvatski pod naslovom „Nasilje među djecom u školi" (Olweus, 1998).

Postavlja se pitanje šta jeste, a šta nije nasilje. Veoma je bitno neke klase pojava razgraničiti od školskog nasilja. Tako na primjer antisocijalno ponašanje nije isto što i nasilje. Antisocijalno ponašanje predstavlja znatno širu kategoriju, kojoj pripada i nasilje, ali ne samo ono. Kod učenika, antisocijalno ponašanje obuhvata čitav dijapazon ponašanja, od relativno blagih do izraženih formi: neposlušnost, nedisciplina na času, laganje, loše društvo, tvrdoglavost, bježanje iz škole, uzimanje droge i alkohola, krađe, vandalizam itd. Antisocijalno ponašanje je u koliziji sa prihvaćenim socijalnim normama ili je štetno po društvo, a u svojoj blažoj formi ono pokazuje nemarenje za grupu i društvo kojem se pripada[9].

Takođe treba razlikovati nasilje od bavljenja borilačkim sportovima. Istina, kada bi jedan učenik u učionici izudarao, gurnuo, sapleo drugoga onako kako je to uradio na fudbalskom terenu ili u fiskulturnoj sali tokom takmičenja u karateu ili u boks meču, sigurno bi bio označen kao opasan nasilnik. Ipak, isto ponašanje ponovljeno u drugom kontekstu zahtijeva i drugi opis (primijetno je da su definicije agresije koje ne uzimaju u obzir neopravdanost postupka neosjetljive na ove razlike u kontekstu)[10].

Sljedeća pojava koju treba razlikovati od nasilja jesu tuče među vršnjacima. Tuče kao igre razlikuju se od agresivnih najprije po tome što su, kao vrsta igre, učesnicima zabavne i oni drage volje učestvuju u njima. One imaju svoja pravila i često zahtijevaju međusobnu saradnju. Tuča kao igra ima različite stepene ozbiljnosti: od prave igre, preko odmjeravanja snaga, do viteškog sukoba po pravilima. Tuča koja je igra, vrlo lako može da preraste u ozbiljnu tuču. Pogotovo su ozbiljne tuče između grupa. Svrha tuča kao igre može biti uvježbavanje za stvarne tuče, kao i uspostavljanje socijalne dominacije unutar grupe (opet bezbolnije od pravih tuča). Prave tuče jesu slučajevi nasilja, ali one često izmiču pažnji istraživača, ne samo zato što ih je teško razlikovati od tuča-igara. Razlog je taj što se tuče među jednakima eksplicitno izostavljaju iz definicije siledžijstva (zbog pretpostavljene jednakosti moći), pa ih istraživači školskog nasilja koji polaze od određenja siledžijstva i ne uključuju u inventar pojava koje ispituju[11].

U svakodnevnom govoru čujemo da se poistovjećuje nasilje djece i igranje video igrica. Odvajanje djece i maloljetnika u virtuelni svijet igrica koje obiluju nasiljem, ne može se okarakterisati kao nasilničko ponašanje. U određenjima agresije i nasilja podrazumijeva se da se šteta nanosi drugoj osobi ili bar drugom živom biću, te otuda ni udaranje lutke, ali ni igranje nasilnih video igrica, ne bi se svrstavalo u agresiju. Bez obzira ne to što to nije nasilje, ovakvo ponašanje nesumnjivo utiče na povećanje nasilja, čineći da dijete emocionalno ogugla na nasilje, ili da razvije uvjerenje kako je nasilje korisno i prestižno[12].

Konflikt nije isto što i agresija/nasilje, i pogrešno bi bilo smatrati da djeca

9 Milić, A., (2010), Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije, Psimedica, Banja Luka.

10 Popadić, D., (2009), Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Beograd.

11 Ibidem.

12 Anderson, C. A., Gentile, D. A., & Buckley, K. E., (2007). *Violent video game effects on children and adolescents: theory, research, and public policy*. New York: Oxford University Press.,,

ulaze u konflikte zato što su agresivnija i da se samim tim broj konfllikata u kojima se dijete nađe može uzeti kao dokaz njegove agresivnosti. Ako se konflikt definiše kao situacija u kojoj dvije strane imaju međusobno neuskladive ciljeve[13], moglo bi se zaključiti da je u stvari svako sa svakim u pogledu nečega u konfliktu. Konflikt stiče naznake destruktivnosti kada se inkompatibilnim ciljevima pridruže pokušaji svake strane da kontroliše ponašanje one druge i uzajamne negativne emocije[14].

Neke kazne mogu da predstavljaju nasilje, ali kažnjavanje nije isto što i nasilje. Kažnjavanje se definiše kao „smišljeno i namjerno davanje negativnih potkrepljivača[15] i uskraćivanje pozitivnih, koje je uslovljeno djetetovim nepoželjnim ponašanjem i koje se preduzima sa ciljem da se smanji vjerovatnoća javljanja tog ponašanja"[16] Ono što kaznu izdvaja od agresije jeste to što se ona navodno primjenjuje za dobro djeteta, u namjeri da se djetetu pomogne, i što je legitimna. Opet dolazimo do važnog shvatanja da je agresija oblik prisilnog djelovanja, kažnjavanje takođe, a da ih razlikuje pozicioniranje na dimenziji opravdanosti.

Rano ispoljeno predelinkventno i delinkventno ponašanje značajno narušavaju dalje zdravo odrastanje i stvaraju pretpostavke za formiranje odrasle delinkventne osobe. U stručnoj literaturi često se sreće pojam atipičnog ponašanja. Osnovni oblici atipičnog ponašanja jesu: zapuštanje obaveza u porodici i školi, neorganizovanost u slobodnom vremenu, besposličarenje, skitnja, pijenje, hazardne igre, bjekstvo od porodice, samovoljno prekidanje škole, upotreba alkohola i narkotika[17].

VRSTE NASILJA MEĐU DJECOM I MALOLJETNICIMA

Brojni su modaliteti nasilja među djecom i maloljetnicima, a osnovni oblici su fizičko, verbalno, neverbalno (psihička nasilja), zanemarivanje i seksualno zlostavljanje.

Fizičko nasilje je karakterisano primjenom sile, i tu spadaju najčešće napadi, prinude, zabrane, zlostavljanja, tuče, povrede, ubistva, silovanja, razbojništva, uništavanja materijalnih dobara. Vidovi fizičkog nasilja su upadljivi i evidentni i zbog toga su često zakonski sankcionisani i kao takvi su predmet institucionalnog reagovanja (socijalni rad, policija, pravosuđe...).

Sa druge strane, verbalno (psihičko) nasilje su napadi i česte kritike, grdnje,

13 Deutsch, M. (1973)., *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. New Haven, C. T.: Yale University Press.

14 Popadić, D., (2009), Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Beograd.

15 Ovdje se pod „negativnim potkrepljivačima" očigledno misli na averzivne draži. U savremenoj terminologiji teorije učenja ustalila se konvencija da se averzivne draži (npr. zabrana izlaska) zovu pozitivnim kaznama, a negativno potkrepljenje bi bilo uskraćivanje izlaganja averzivnim dražima (ukidanje zabrane izlaska).

16 Gašić-Pavišić, S., (1998). Nasilje nad decom u školi: funkcija obrazovnih ustanova u prevenciji i zaštiti dece od nasilja; u M. Milosavljević (ur.): *Nasilje nad decom* (159–186). Beograd, Fakultet političkih nauka.

17 Milić, A., (2010), Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije, Psimedica, Banja Luka.

prijetnje, zastrašivanja, uvrede, potcjenjivanje i ignorisanje, omalovažavanje, psovke, vulgarnosti, konflikti, svađe, optužbe itd. Verbalno nasilje je za razliku od fizičkog manje upadljivo, vidljivo i evidentno. Rjeđe je predmet intervencije, iako je često, brojno, stresogeno i izrazito psiho-socijalno štetno[18].

Neverbalni vidovi nasilja proističu iz narušenih emotivnih veza i odnosa, iz hladne porodične klime ili porodične klime koju karakteriše netrpeljivost Manifestuju se postupcima koji su svjesno ili nesvjesno usmjereni ka psihičkom povređivanju i koji uzrokuju iritiranje, nerviranje, provociranje, uznemiravanje, preziranje, mržnju, ljutnju, osvetu, laganje, neprijatnosti, neizvjesnosti, napetost, nezadovoljstvo, strah, gnjev, tugu, bespomoćnost, patnju...

NIVOI (STEPENI) VRŠNJAČKOG NASILJA

Vršnjačko nasilje predstavlja posebnu grupu poremećaja u ponašanju, a karakterišu ga različiti modaliteti, i to fizičko, emocionalno, socijalno, seksualno nasilje, i u posljednje vrijeme nasilje zloupotrebom informacionih tehnologija. Ovakvi modaliteti vršnjačkog nasilja predstavljaju dio predelinkventnog i delinkventnog ponašanja djece i maloljetnika. Oni se dešavaju u različitim ambijentima, na ulici, u školi, porodici, na sportskim manifestacijama, tj. na svim mjestima gdje se mladi najčešće okupljaju. Oblici vršnjačkog nasilja su izrazito štetni i ponekad se završavaju izrazito lošim ishodom (ranjavanja, nanošenje povreda, premlaćivanja, ubistva i slično). U posljednje vrijeme učestalije je seksualno nasilje, nasiljaena sportskim terenima, kao i nasilje zloupotrebom informacionih tehnologija, koje delinkventi često sami publikuju putem internet servisa.

Postoji potreba da se vršnjačko nasilje podijeli u tri nivoa (stepena) po determinantama delinkventnosti.

Oblici fizičkog nasilja prvog stepena su: guranja, štipanja, gađanja, čupanja, udaranja, saplitanja, šutiranja, uništavanja odjeće i slično. Oblici fizičkog nasilja drugog stepena su: šamaranja, ujedanja, gaženja, pljuvanja, otimanja, oštećenja imovine. Oblici fizičkog nasilja trećeg stepena su: tuče i premlaćivanja, davljenja, bacanja, paljenja, napadi hladnim i vatrenim oružjem, upotreba eksplozivnih sredstava, pljačke, ucjene, iznude[19].

Oblici psihičkog nasilja prvog stepena su ismijavanja, ruganja, omalovažavanja, ogovaranja, vrijeđanja, etiketiranja. Oblici psihičkog nasilja drugog stepena su: ucjenjivanja, prijetnje, ignorisanja, manipulisanja, ucjene. Oblici psihičkog nasilja trećeg stepena su: zastrašivanja, reketiranja, prinude na krađu, navođenje na pušenje, pijenje alkohola i upotrebu droga, uključivanje u sekte, iznude...

Oblici socijalnog vršnjačkog nasilja prvog stepena su: dobacivanja, podsmijavanja, ignorisanja, povrede nacionalne i vjerske pripadnosti, širenje glasina[20].

---

18 Ibidem.

19 Npr. Bus koji kao primjer fizičke agresije navodi podmetanje požara u susjedovu kuću, Buss, A. (1961). *Psychology of aggression*. New York: Willey.

20 Milić, A., (2010), Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije, Psimedica, Banja Luka.

Socijalna nasilja drugog stepena su neprihvatanja, manipulisanja, ekspoloatacije, nacionalizam. Socijalna nasilja trećeg stepena su: prijetnje izolacije, odbacivanja, teror, torture, mučenja, prinudna nasilja, pristupanje klanovima i grupama.

Seksualno nasilje prvog stepena jeste dobacivanje, vulgarizmi, psovanje, verbalne povrede, etiketranje, seksualno dodirivanje, gestikulacija. Seksualno nasilje drugog stepena jeste pokazivanja pornografskog sadržaja, pokazivanje intimnih dijelova tijela. Seksualno nasilje trećeg stepena jeste zavođenje od strane odraslih, podvođenje, iznuđivanje, prinuda na seksualni čin, silovanja i incesti[21].

Novina u oblicima nasilja djece i maloljetnika jeste nasilje zloupotrebom infromacionih tehnologija ili elektronsko nasilje (engl. *cyberbullying*), koje se definiše kao „slanje ili objavljivanje povređujućih ili surovih tekstova ili slika korištenjem interneta ili drugih digitalnih komunikacionih sredstava"[22]. Ovo su dakle savremeni vidovi vršnjačkog nasilja koji značajno narušavaju i uznemiravaju zdravo odrastanje i integritet ličnosti djece i maloljetnika. Može se reći da prvi stepen ove vrste nasilja čine uznemiravanja telefonima, uznemiravanja putem internet servisa, veb sajtova. Prema rezultatima ispitivanja svakodnevnice srednjoškolaca u Srbiji, koje je sproveo Institut za psihologiju 2008. godine, čak 98% srednjoškolaca ima mobilni telefon, a 85% svakodnevno koristi kompjuter kod kuće[23].

Drugi stepen elektronskog nasilja podrazumijeva postavljanje video klipova, blogova, zloupotrebu foruma, snimanje kamerom pojedinaca protiv njihove volje, snimanje kamerom nasilnih scena, distribuciju snimaka i slika, montaže blamantnih scena. Na sajtu YouTube lako je naći scene maltretiranja učenika u školi, pa i video-zapisa na kojima učenici maltretiraju nastavnika[24]. Najteži ili treći stepen nasilja zloupotrebom informacionih tehnologija je snimanje nasilnih scena, distribucija snimaka i slika dječije pornografije, neovlašteno upadanje u kompjuterske sisteme, hakerizam.

ZAKLJUČAK

Postoji ogromna teškoća kod definisanja i odvajanja normalnog, zdravog, zrelog, konstruktivnog ponašanja od svih oblika atipičnog, abnormalnog, neprihvatljivog, neadekvatnog, nezrelog i, na kraju, destruktivnog ponašanja. Definisanje svih pojava koje se graniče sa normalnim postupanjem ima za cilj da se ukaže na sve oblike predelinkventnog ponašanja.

Raznovrsnost pojava neprihvatljivog ponašanja djece i maloljetnika uzrokuje neadekvatno i pravovremeno institucionalno reagovanje. Blaži oblici nasilja, kako je vidljivo bez blagovremenog reagovanja, prerastaju u teže oblike vršnjačkog

21 Ibidem.

22 Willard, N. E., (2004). *An Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. dostupno na http://cyberbully.org/docs/cbcteducator.pdf.

23 Podaci sa sajta http://www.youth.rs/biblioteka-/index.php

24 Ortega, R., Mora–Merchán, J., & Jäger, T. (Eds.)., (2007) *Acting against school bullying and violence. The role of media, local authorities and the Interne,*

nasilja. Dijete i maloljetnik u grupi vršnjaka često pronađe oslonac i zaštitu koju nema u porodici. Najranjiviji i najosjetljiviji maloljetnici u grupi dobijaju enormnu snagu i osjećaj zaštite, te u takvom stanju unutar grupe čine najbrutalnija krivična djela. Ponekad su krivična djela nanošenja tjelesnih povreda motivisana objavljivanjem na internet sajtovima. Takva krivična djela su često pripremana i organizovana, pa imamo grupu vršnjaka koji učestvuju u tuči, dok su drugi dobili zadatak da takav događaj snime i objave na internet sajtu, kako bi kasnije tog maloljetnika ili odraslu osobu izložili javnosti ili vršili pritisak u cilju dobijanja neke imovinske koristi. Teorijskim razlaganjem svih ovih definicija i vrsta nasilja među djecom i maloljetnicima nastoji se ukazati na prelazne faze između raznih oblika nasilja. Te granice među stepenima nasilja u praksi su nevidljive i zahtijevaju valjanu identifikaciju i pravovremenu reakciju.

Ovim definisanjem i prikazivanjem širokog dijapazona nasilništva mladih, nastoji se ukazati na složenost ove pojave. Identifikovanje same pojave je prva faza prije svakog oblika institucionalnog reagovanja na devijantne pojave djece i maloljetnika. Takođe se nastoji animirati rad svih subjekata u vidu multipartnerskog djelovanja svih institucija na preventivnom djelovanju, tj. ka sprečavanju, kako je vidljivo, težih oblika nasilja među djecom i maloljetnicima.

I najblaži oblik predelinkventnog ponašanja treba da bude alarm svim subjektima koji postupaju s djecom i maloljetnicima u procesu njihove socijalizacije. Tu se, prije svega, misli na porodicu, školu, socijalne radnike, zdravstvene institucije, crkvu, sportske organizacije, policiju i pravosuđe.

LITERATURA

1. Anderson, C. A., Gentile, D. A., & Buckley, K. E. (2007). *Violent video game effects on children and adolescents: theory, research, and public policy*. New York: Oxford University Press.

2. Bilić, V. i Karlović, A. (Ur.) (2004). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

3. Buss, A. (1961). *Psychology of aggression*. New York: Willey.

4. Gašić–Pavišić, S. (1998). Nasilje nad decom u školi: funkcija obrazovnih ustanova u prevenciji i zaštiti dece od nasilja; u M. Milosavljević (ur.): *Nasilje nad decom* (159–186). Beograd: Fakultet političkih nauka.

5. Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. New Haven, C. T.: Yale University Press.

6. Milić, A.,(2009), Čovjek i njegov socijalni svijet – odabrane teme iz socijalne psihologije, Psimedica, Banja Luka.

7. Milić, A., (2010), Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije,

Psimedica, Banja Luka.

8. Olweus, D. (1973). *Hackkycklingar och översittare* [Bullies and whipping boys].Stockholm: Almqvist & Wiksell.

9. Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: bullies and whipping boys*. Washington, DC: Hemisphere.

10. Olweus, D. (1993a). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.

11. Olweus, D. (1993b). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. U K. H. Rubin & J. B. Asendorf (Eds.), *Social withdrawal, inhibition, and shyness* (str. 315–341). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

12. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*: *Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga (prevela Gordana V. Popović).

13. Olweus, D. (1999). Sweden, Norway. U P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger–Tas, D. Olweus, R. F. Catalano, P. Slee (Eds.) *The Nature of School Bullying: A Cross- National Perspective*. London, Routledge.

14. Ortega, R., Mora–Merchán, J., & Jäger, T. (Eds.). (2007) *Acting against school bullying and violence. The role of media, local authorities and the Interne,*

15. Popadić, D.,(2009), Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Beograd.

16. Reiss, A. J., & Roth, J. A. (Eds.) 1993. *Understanding and preventing violence.* Washington, DC: National Academy of Sciences.

17. Reis, J., Trockel, M., & Mulhall, P. (2007). Individual and school predictors of middle school aggression. *Youth & Society*, 38, 322–347.

18. Savović, B. (2001). Stavovi učenika prema disciplinskim problemima u osnovnoj i srednjoj školi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 33, 408–416.

19. Savović, B. (2003). Agresivnost učenika u školi. Magistarska teza. Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu.

20. Willard, N. E. (2004). *An Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. dostupno na http://cyberbully.org/docs/cbcteducator.pdf.

21. http://www.youth.rs/biblioteka-/index.php, pretraženo 09.02.2013.

22. http://www.danas.rs/dodaci/psihologija/agresivnost_kod_dece_i_vrsnjacko_nasilje.,pretraženo pretraženo 22.02.2013.

23. http://www.cybermed.hr/clanci/nasilje_medu_vrsnjacima,pretraženo pretraženo 17.02.2013.

24. http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/,pretraženo 09.02.2013

25. http://www.stetoskop.info/Vrsnjacko-nasilje-u-skoli-4103-s1-content.htm, pretraženo 09.02.2013

ABSTRACT:

Peer violence in recent years has grown and as such did not bypass the territory of the Republic of Srpska. Relevance and importance of this issue is known through the fact that children and juveniles are the most protected part of the population and a sound basis for the next generation.

There are a number pre-delinquent behavior, neglected behavior, atypical behavior, disruptive behavior, expression of various forms of aggression and violence by their peers. The question is, what is and is not violence? This paper will present some types of peers bahaviour that they cannot be considered a peer violence, and will explaine the difficulties of defining and distinguishing healthy and disturbed behavior.

There is a wide range of peer violence. It is a complex combination of physical, mental-emotional, social, sexual violence which is only in theory observed separately. Particular attention should be paid to all forms of violence expressed through misuse of information technologies.

AGRESIVNOST KOD DJECE I VRŠNJAČKO NASILJE

Branka M. Pavlović, mr[1]

Apstrakt: U posljednjih nekoliko decenija svjedoci smo porasta nasilja u školskim i predškolskim ustanovama. Istorijski posmatrano, činjenica je da se djeci i maloljetnicima više pažnje poklanjalo kao učiniocima, nego kao žrtvama kriminaliteta. Trenutna međunarodna istraživanja pokazuju da je nasilje među djecom postalo globalni problem. Ono je prisutno među maloljetnicima bez obzira na društveno-ekonomski položaj porodice iz koje potiču. Nesporno je da porodica predstavlja osnovno jezgro svakog društva, a pri tom izvjesni odnosi iz ove najuže ćelije su od velikog uticaja na razvoj ličnosti djeteta, pa imaju značaj i za društvo u cjelini. U porodici se stvaraju osnovni uslovi za razvoj djece, ona se u porodici odgajaju i vaspitavaju, počev od raznih oblika zaštite djeteta, preko stvaranja emocionalnih veza, sve do oblika socijalizacije djeteta. Istoriji pedagogije nisu bili poznati široki zahtjevi postavljeni pred nastavnike, kao što su ovi na početku trećeg milenijuma, pa pomjeranjem djelatnosti škole sa dominantne obrazovne na vaspitnu ulogu, otvara se pitanje novih i sve složenijih kompetencija nastavnika. Nasilništvo se sastoji od niza ponovljenih, namjernih, okrutnih i uznemirujućih incidenata, koji gotovo u pravilu uključuju istu djecu, sa istim ulogama – zlostavljače i žrtve. Između ostalog, kao potpora nasilništvu, današnji mediji obiluju nasiljem i agresijom, stvaraju osjećaj napetosti, straha, uzbuđenja, što se vremenom neminovno odražava na ponašanje mladih ljudi.

Ključne riječi: dijete, porodica, škola, agresija, nasilje.

UVOD

Pojava vršnjačkog nasilja, nasilja među djecom, vrlo je česta i značajna tema, kako u javnom tako i u strukovnom miljeu, a naročito je intenzivna u posljednjih nekoliko godina. Vršnjačko nasilje (engl. bullyng), u svom izvornom obliku sastoji se od niza ponovljenih, namjernih, okrutnih i uznemirujućih incidenata, koji po pravilu uključuju istu djecu, sa uvijek istim ulogama – zlostavljač i žrtva.[2] Bullyng se obično događa između individua koji nisu prijatelji, i u takvim situacijama uglavnom postoji razlika u fizičkoj snazi između žrtve i nasilnika. Školski uzrast djece uvijek je bio povezan sa različitim vrstama nasilja – od udaranja i guranja do prijetnji, ogovaranja ili ismijavanja i potpunog isključivanja iz grupe. U svijetu punom nasilja u kakvom danas živimo, nasilje među djecom, nažalost, postalo je trend. Iako je svima nama poznato da se nasilje u školi dešava, ovaj ozbiljan socijalni problem često se ignoriše. Često se dešava da većina u školama mirno posmatra nasilje ili ga podržava i navija.

---

1 *Branka M. Pavlović, MA, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka

2 Klarić: Znanje daje sigurnost, Zagreb, 2007.

O nasilju među djecom govorimo kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno napada, uznemiruje ili isključuje iz igre i aktivnosti drugo dijete, a koje se ne može odbraniti. Takvo nasilje može imati više oblika, i takvo nasilje može imati različit dijapazon ponašanja: prijetnje, odbacivanja, ogovaranja, uzimanje stvari i njihovo uništavanje, tjelesne povrede, neugodni komentari.

Nasilje među vršnjacima možemo podijeliti u više oblika: fizičko, verbalno, emocionalno, seksualno, kulturalno i ekonomsko nasilje. Fizičko nasilje je najuočljivije i usmjereno je na akciju. Ono uključuje udaranje, premlaćivanje žrtve, ali i prisvajanje i oštećivanje žrtvine imovine. Srazmjerno uzrastu nasilnika, raste i njegova agresivnost.

Verbalno nasilje je najjednostavnije provesti. Brzo je i učinkovito, događa se u veoma kratkom roku, a osnovni instrument su uvredljive riječi kako bi se povrijedila druga strana, i može imati i pogubnije posljedice od fizičkog nasilja. Emocionalno nasilje podrazumijeva isključivanje iz zajedničkih aktivnosti grupe i ignorisanje. Kulturalno nasilje izražava se kroz vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi, a ekonomsko nasilje uključuje krađu i iznuđivanje novca.

Nasilna djeca (nasilnici) imaju posebne karakterne crte i ponašanje – pokazuju povećan stepen nasilnog ponašanja, imaju želju za vladanjem i moći, impulsivna su, imaju izraženu potrebu da kontrolišu situaciju, kao i odsustvo grižnje savjesti zbog toga što su nanijela povredu drugom. Neki od uzroka ovakvog ponašanja su emocionalni odnosi roditelja bez topline u ranom razvoju, roditelja koji ne postavljaju granice i tolerišu agresivno ponašanje, ali svakako i uticaji grupe i medija. S druge strane, djeca koja trpe nasilje preplašena su i nesigurna, osjetljiva, povučena i često prezaštićena od strane roditelja, nisu agresivna.

Jedna od čestih pojava u društvu uopšte, pa tako i među vršnjacima, jeste širenje glasina – trač. On je uobičajen način razgovora među vršnjacima, koji je vrlo često bezazlen, ali nerijetko može da ima i ružne posljedice. Laganje najdublje ugrožava dostojanstvo djeteta, njegov integritet. Svrha širenja laži je često socijalna izolacija djeteta – učenika. Trač kao individualan oblik agresivnosti češće koriste djevojčice nego dječaci, iz razloga što su djevojčicama prijateljstva emotivno važnija, pa ih trač može jako povrijediti, za razliku od dječaka kojima je cilj postizanje fizičke ili materijalne dominantnosti, pa više naginju otvorenoj agresiji kao što je tuča.

U posljednje vrijeme primijetno je i nasilje među djecom putem interneta i mobilnih telefona. Djeca u tuđe ime otvaraju blogove i na taj način iznose lažne podatke. To čine i putem sms poruka bilo kakvog oblika, zbog kojih se druga osoba osjeća neugodno ili joj se prijeti.

Strah koji se javlja kod djece koja su meta nasilja, zapravo je sam cilj sistematskog nasilja koje se zato i koristi. Nakon što se postigne taj cilj, žrtva postaje toliko bespomoćna, da je malo vjerovatno da će nekome reći za nasilništvo, što kod nasilnika dovodi do slobodnog ponašanja i dominacije, bez straha od odmazde.

AGRESIVNOST KOD DJECE

Riječ agresivnost vodi porijeklo od riječi ***ad*** - prema i ***gradior*** – **kretati se**, što bi označavalo **korak ka nečemu**, a u širem smislu a**ktivnost koja je usmjerena ka postizanju određenog cilja.** Iako ovo primarno određenje pojma agresivnosti

nema negativnu konotaciju, o ovoj pojavi se najčešće govori u svjetlu različitih oblika destruktivnog, antisocijalnog, rušilačkog ponašanja. Interesovanje za agresivnost naročito se pojavljuje u situacijama ratova, naleta kriminalnih događanja i sve češće maloljetničke delinkvencije.[3]

Agresivnost je složena pojava i stanje koje se motivaciono, emocionalno i kroz akciju manifestuje kao nagon, srdžba, ljutnja, neprijateljstvo, posezanje i napadanje na osobu, objekt, teritoriju, grupu. Ona je biopsihološki motiv (nagon ili potreba) ili crta ličnosti koja se ispoljava u agresivnom ponašanju. Agresivnost predstavlja dispoziciju za borbenost, energičnost, potrebu za afirmacijom ili, sa druge strane, težnju za razaranjem, povređivanjem ili ponižavanjem drugog. Ovo svojstvo je osnovano na instinktu samoodržanja i težnji ka afirmaciji ličnosti. Ogleda se u akcijama napadanja na sve što sprečava (ili bi moglo spriječiti) zadovoljenje životnih potreba, ali i okrnjiti društveni ugled, uspjeh, slobodu akcije, itd.

Usmjereno izražavanje agresije kod djeteta dolazi do izražaja u momentu kada ono shvati koncept nezavisnog postojanja drugih osoba, i kada shvati da napad zapravo dovodi do bola. Ovakve epizode agresije uglavnom se javljaju kod djece u predškolskom uzrastu i kratkotrajne su, a tiču se ometanja inicijative djeteta od strane odraslih ili ako ono nije u stanju da postigne neki cilj. Ovakvi agresivni napadi postepeno se povlače kada dijete dođe do školskog uzrasta, i ustupaju mjesto namjernom i simboličnom ponašanju. U adolescenciji dominira verbalno izražavanje agresije preko sarkazma, ponižavanja i tokom razvoja djeteta u mladu osobu nastaju značajni konflikti u kojima se uspostavlja i učvršćuje socijalna dominantnost. U period adolescencije, ako je veza koja je uspostavljena sa porodicom i školom slaba, može doći do kidanja veze. U tim slučajevima adolescent se obično veže za grupu vršnjaka koja može biti "dobar izvor devijantnog ponašanja". U tim slučajevima adolescent prihvata i preuzima ponašanja koja mogu biti rizična i opasna.[4]

Agresivnost je ponašanje koje sadrži neprijateljsku namjeru, i cilj takvog postupka ne mora biti samo fizičko, već i duševno oštećenje. Veliki uspjeh, a istovremeno i izazov, jeste upravo otkriti ovakvu namjeru kod djeteta, ako uzmemo u obzir to da namjera nije nešto što se može uočiti neposredno, "golim okom".

Otvorena agresivnost definiše se kao otvoreni čin sukobljavanja povezan sa fizičkim nasiljem. Djeca otvorenog antisocijalnog ponašanja sklona su reagovati na neprijateljsku situaciju razdražljivije, negativnije i osjetljivije od djece koja pokazuju prikriveno agresivno ponašanje. Prikrivenu agresivnost karakterišu prikriveni agresivni postupci koji se događaju potajno. Primjeri su krađe, podmetanje požara, bježanje sa nastave i bježanje od kuće. Djeca prikrivenog antisocijalnog ponašanja manje su društvena, bojažljiva su i u većoj mjeri nepovjerljiva prema drugima, i često unutar svoje porodice dobijaju malo potpore.[5]

Djeca se ne rađaju kao nasilnici, niti je agresivnost kod njih urođena. Fak-

3 Ana Gvozdić: Agresivnost. Preuzeto 3. februara 2013, sa http://www.akademijauspeha.org/clanci_svi/Agresivnost.html4

4 Postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, 2010, str. 27.

5 Cecilia A.Essau, Judith Conradt: Agresivnost u djece i mladeži, 2009. Preuzeto 4. februara, 2013, sa http://www.nakladaslap.com/knjige.aspx?gid=7d512259415741bdba6bc24d13d2f9e9

tori koji određuju da li će dijete kao reakciju na određenu situaciju izabrati agresivnost ili neki drugi emocionalni odgovor, brojni su. To su u prvom redu temperament djeteta i njegove karakteristike, uticaj porodične klime, ali i uticaj vršnjaka, socijalne zajednice, medija i sredstava informisanja uopšte.

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Budući da se ovaj rad odnosi na maloljetna lica u ulogama nasilnika i žrtve, ne bi bilo naodmet da se na ovom mjestu ukaže i na ponašanja maloljetnika koja vode ka krivičnim deliktima, kao i da pomenemo i određene međunarodne dokumente iz ove oblasti, a koji uređuju maloljetničku delinkvenciju.

Maloljetnici su posebna kategorija izvršilaca krivičnih delikata, s obzirom na to da njihovu ličnost karakteriše drugačija psihofizička struktura u odnosu na odrasla lica, pa je zbog toga i oblik društvenog reagovanja u odnosu na ponašanja maloljetnika sasvim specifičan.

Najznačajniji međunarodni dokumenti iz oblasti maloljetničkog pravosuđa jesu:

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (1989)[6],

Minimalna standardna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko krivično pravosuđe – tzv. Pekinška pravila (1985)[7],

Smjernice Ujedinjenih nacija za sprečavanje (prevenciju) maloljetničke delinkvencije – tzv. Rijadske smjernice (1990)[8].

Svako društvo pozvano je da štiti djecu kao najslabiji dio društvene zajednice, pa su tako djeca zaštićena i Ustavom Bosne i Hercegovine, ali i međunarodnim dokumentima koje je naša država ratifikovala. Samim tim država je dužna, shodno Preporukama Komiteta za prava djeteta iz 2005. godine[9], da ojača napore kako bi opšte nsčelo najboljih interesa djeteta bilo shvaćeno i na odgovarajući način ugrađeno i implementirano u sve zakonske odredbe, sudske i administrativne odluke, te projekte, programe i odluke koje utiču na djecu.

Država bi trebala djelovati u pravcu stvaranja adekvatnog mehanizma za prevenciju i suzbijanje pojave vršnjačkog nasilja, kako bi se djeci omogućilo sigurno okruženje za obrazovanje. U cilju preduzimanja dodatnih mjera radi zaštite djece od svakog oblika nasilja u obrazovnom sistemu, od velikog značaja je Protokol o postupanju u

6 Konvenciju o pravima djeteta usvojila je Generalna skupština Ujedinjenih nacija 20. novembra 1989. godine, a stupila je na snagu 2. septembra 1990. godine, i ratifikovana je od strane Bosne I Hercegovine.

7 The United Nations Standard Minimum Rules far the Administration of Juvenile Justice – The Beijing Rules, usvojila Generalna skupština UN Rezolucijom broj 40/33 od 29. novembra 1985. godine.

8 The United Nations Guidelines far the Prevention of Juvenile Delinquency – The Rijadh Guidelines, 1990, usvojila Generalna skupština UN Rezolucijom broj 45/112 od 14. decembra 1990. godine.

9 Ombudsman za djecu Republike Srpske. Preuzeto 1. februara, 2013, sa http://www.djeca.rs.ba/index.php?p=35&lang=1

slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske (u daljem tekstu: Protokol), potpisan 19. novembra 2008. godine.[10] Protokol definiše nasilje, obaveze nadležnih institucija, način i sadržaj saradnje između nadležnih institucija i ostale aktivnosti i obaveze. Na osnovu Protokola, Ombudsman za djecu Republike Srpske 2010. godine dao je svoje Preporuke u primjeni Protokola.[11] Ove preporuke idu u pravcu aktueliziranja tema nasilja u školi, stimulacije školama koje u godini dana nisu imale slučajeve vršnjačkog nasilja, te da se i školama u kojima je evidentirano postojanje vršnjačkog nasilja dodatnim programima obezbijedi stručna pomoć u iznalaženju adekvatnih rješenja. Preporuke usmjeravaju i na unapređenje saradnje između škola i roditelja u cilju edukacije i prevencije, ali i u radu sa djecom u slučajevima prijave nasilja, te pokretanja inicijative za imenovanje tima za koordinaciju u svim lokalnim zajednicama za ovu problematiku, kako bi se ostvarila bolja povezanost svih institucija u praćenju i evidentiranju slučajeva nasilja.

Nasilje među djecom u školama je prisutno, i to u različitim oblicima. Nažalost, činjenica je da su djeca neprestano, kako u porodici i putem medija, tako i u školi, svjedoci ponašanja koje sadrži elemente nasilja, i te obrasce često usvajaju kao modele ponašanja. Društvo, roditelji, nastavno osoblje, program rada škola, uslovi egzistencije, uzajamno nepoštovanje, nepostojanje kulture dijaloga i uopšte kulture komunikacije, mediji i još mnogo toga utiču na povećani obim nasilja u društvu. Zato postoji potreba sistematskog rada na rješavanju ovog problema koji podrazumijeva ranu identifikaciju i prevenciju pojavnih oblika nasilja među vršnjacima, te rad sa roditeljima i nastavnicima.

Nakon potpisanog Protokola, Ombudsman za djecu Republike Srpske proveo je empirijsko istraživanje o primjeni Protokola i o prisutnosti vršnjačkog nasilja u svim osnovnim i srednjim školama u Republici Srpskoj. Rezultati istraživanja pokazali su sljedeće:

Broj odazvanih škola ne može se smatrati dovoljnim, i postavilo se pitanje zašto dio škola nije dao svoj doprinos u analizi stanja vršnjačkog nasilja. Naime, u Republici Srpskoj od 204 evidentirane osnovne škole, odgovore je dostavilo 105 škola ili 51%, a od toga 80 škola ili 76% upoznalo je roditelje, nastavnike i djecu sa Protokolom. Sedamdeset i četiri škole imenovale su osobe (uglavnom pedagoge) za bavljenje pitanjima vršnjačkog nasilja, što iznosi 70%. Veći broj škola pridržava se vođenja evidencija o vršnjačkom nasilju u školama, pa je potvrdan odgovor na ovo pitanje dalo 66 škola ili 63% od 105 ispitanih. Nadalje, 54 škole imale su slučajeve vršnjačkog nasilja, što iznosi 51%. Od ove 54 škole, u Banjoj Luci je evidentirano 18 škola u kojima je bilo vršnjačkog nasilja, a to iznosi 1/3 od svih škola koje su prijavile nasilje. Škole u kojima je bilo nasilja, ovako bilježe uzrast počinilaca nasilja prikazan u procentima. Počinioci nasilja zabilježeni su u svim razredima osnovnih škola. U prvom razredu od 1% počinilaca, u petom se povećava na 8%, a zatim se bilježi nagli porast u šestom na 14%, što je skoro dvostruko više. U sedmom

10 Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu: Primjena protokola u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske, Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka, 2010.

11 Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu potpisan između Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske 19. novembra 2008. godine, na osnovu Konvencije o pravima djeteta iz 1985. godine.

razredu taj broj raste i iznosi 18%, a u osmom kulminira i dostiže 25% počinilaca. U devetom razredu broj blago pada na 25% počinilaca. Zaključeno je da broj počinilaca raste srazmjerno približavanju pubertetskom uzrastu. Kao počinioci javljaju se uglavnom dječaci i to 344 ili 92%, a djevojčice kao počinioci evidentirane su u 25 slučajeva ili 7%. Na osnovu ovog podatka može se zaključiti da je češće fizičko nasilje kojem su skloniji dječaci. Ukupan broj djece nad kojom je izvršeno nasilje u 54 škole je 350, od čega 270 dječaka ili 77% i 74 djevojčice ili 21%. Primjećuje se da je broj djevojčica nad kojima je izvršeno nasilje tri puta veći od broja djevojčica koje su počinile nasilje. Fizičko nasilje evidentirano je kao najčešće u 47 škola ili 87%, psihičko nasilje evidentirano je u 25 škola ili 46%, a seksualno nasilje nije zabilježeno ni u jednoj od 54 škole koje su imale slučajeve vršnjačkog nasilja. U 19 škola zabilježeno je i psihičko i fizičko nasilje.

U Republici Srpskoj evidentirana je 91 srednja škola, a u analizi stanja učestvovalo je 55 srednjih škola ili 60%. Od ovog broja 18% škola dao je odričan odgovor na pitanje da li su s Protokolom upoznale djecu, nastavnike i roditelje. Trideset i pet škola imalo je slučajeve vršnjačkog nasilja, što čini 64%. U prvom razredu srednje škole javlja se 26% počinilaca vršnjačkog nasilja. U drugom razredu taj procenat je najveći i iznosi 29%, dok u trećem razredu blago pada na 28%. Nagli pad počinilaca nasilja (17%) bilježi se u četvrtom razredu. Ove promjene svjedoče o fazama odrastanja, prilagođavanja i potpunog uklapanja u školsku sredinu. Djeca nad kojima je počinjeno nasilje nešto su mlađa od one koja su počinila nasilje. U prvom i drugom razredu bilježi se jednak procenat žrtava koji iznosi 29%, u trećem blago pada na 26%, a nagli pad nalazimo u četvrtom razredu gdje iznosi 16%. Kao počinioci u 74% slučajeva javljaju se dječaci, a djevojčice u 23% slučajeva. Broj dječaka počinilaca veći je tri puta u odnosu na djevojčice. U poređenju sa osnovnim školama, evidentan je porast broja djevojčica koje su počinile nasilje. To se može dovesti u vezu sa većim brojem slučajeva psihičkog nasilja koje je prisutnije kod djevojčica. Broj dječaka žrtava vršnjačkog nasilja je 97 ili 62%, a djevojčica 55 ili 35%. Iz analize proizilazi zaključak da su dječaci češće počinioci nasilja (74%), ali i žrtve (62%) vršnjačkog nasilja u srednjoj školi. Najviše je fizičkog nasilja koje je evidentirano u 29 škola, što iznosi 83%, a nešto manje je psihičkog nasilja u 26 škola, odnosno 74%. Seksualno nasilje prijavljuje samo jedna škola u jednom slučaju. Evidentno je da se u školama javljaju istovremeno različiti oblici nasilja.

Društveni razvoj kod djece usko je vezan za emocionalni razvoj. Roditelji su najvažnija spona sa svojim djetetom, kao i spona između djeteta i svih drugih, jer djeca uče o međusobnim odnosima iz načina kako se roditelji odnose prema njima i prema drugima. Njihov zadatak je da pomognu djeci da steknu dobar osjećaj o sebi, jer samopoštovanje je ključno za zdrav društveni razvoj. Porodica je, prema tome, prvi i osnovni prenosnik zadatih društvenih vrijednosti, pravila i ponašanja, ili morala uopšte. Osim što je osnovna ćelija društvene strukture, ona je i prva karika neformalne socijalne kontrole i kao takva značajna i za djecu i za odrasle. Zbog te svoje funkcije, porodica kao agens socijalizacije predstavlja i osnovu na kojoj se nadograđuju uticaji ostalih agenasa procesa socijalizacije: vršnjaci, škola i sredstva masovne komunikacije.[12]

12 Z.Nikolić: Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 53.

Škola je institucija u kojoj djeca provode sve više vremena, i uz obrazovnu funkciju ona ima i odgojnu, ali i funkciju prenošenja društveno korisnih vrijednosti. Međutim, budući da se u školi okuplja veliki broj djece, ona je istovremeno i poligon vršnjačkog nasilja. Škola kao institucija preuzima od porodice i vršnjaka dio funkcije procesa socijalizacije. Svako organizovano društvo preko škole nastoji da razvije osobine, stavove i shvatanja koja su za to društvo prihvatljiva. Zato je škola kontrolisani agens socijalizacije koji planski djeluje u pravcu u kome to žele vladajuće snage u društvu.[13]

Jedno od ključnih pitanja jeste percepcija djece o problemu vršnjačkog nasilja, odnosno njihova informisanost. O ovom problemu se inače malo govori, i pažnju bi trebalo usmjeriti ka opsežnijem informisanju učenika u školama i načinu plasiranja informacija. Neophodno je uspostaviti adekvatne puteve širenja informacija koje mogu doprijeti do svakog djeteta – učenika, i podsticati učenike da prenose drugima vlastita iskustva i znanja. Pedagozi moraju nastojati da edukuju nastavno osoblje za prepoznavanje vrsta nasilja i svoja saznanja dalje prenose roditeljima. Ukoliko su nastavnici svjesni težine problema sa kojima se učenici sve više susreću i uloge koju oni imaju, vrlo često i kao medijatori, oni imaju mogućnost da podignu svijest učenika o tome kako trebaju postupati u situacijama nasilja ako su žrtva ili posmatrač. Odrasli su važan oslonac djeci u rješavanju problema nasilja, i ukoliko odrasli tu ulogu ne shvate ozbiljno, dolazi do problema.

ZAKLJUČAK

Kvalitet života ljudi, a s tim u vezi i način zadovoljavanja životnih potreba, između ostalog i pod uticajem životne filozofije većine ljudi prema kojoj se smisao života nalazi u moći, novcu, prestižu i hedonizmu, u drugi plan odnosi zadovoljavanje potreba porodice, socijalnih obaveza, potreba komunikacije, što sve više podstiče agresiju i nasilje, posebno kod mladih ljudi. Zaustaviti porast nasilja među djecom i mladima svakako je veliki izazov, ne samo za represivni sistem već i za društvo u cjelini, kao i za svakog pojedinca u njemu. Nasilje je teško otkriti i nije jednostavno pomoći žrtvi i „obuzdati“ nasilnika. Provođenje programa, pojačana briga i nadzor, uključivanje svih edukativnih struktura, od nastavnika, pedagoga, školske medicine, roditelja... važan su dio sveobuhvatne borbe protiv nasilja u školama. Nasilje u školama povezano je sa nasiljem u društvu, i jedno drugo nadopunjuju. Koncepcija nenasilnog rješavanja konflikata i u školama i u društvu ne može se riješiti u kratkotrajnoj kampanji, već je neophodna dugotrajna strategija i aktivnost. Sastavni dio našeg života su svakako i kultura i mediji, a pretjerano nasilje u medijima predstavlja realnu opasnost u odgoju i formiranju stavova i reakcije djece prema njima. Zbog svega ovoga neophodno je da država preuzme glavnu odgovornost za pružanje adekvatne i sistematske obuke za profesionalne grupe koje rade sa djecom, ali i za roditelje, nastavnike, školsko osoblje kao i za druga potrebna

13 Postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, 2010, str. 27.

stručna lica. Jer savremeno društvo donosi promjene u svim oblastima života, i zato društvo ima i obavezu i odgovornost da prati sve oblike nasilja, kao i da aktivira reakciju prema njima, jer nasilja kod pojedinih slučajeva vrlo često prerastaju u pojavu koju najprije prepoznaju mladi ljudi. Živimo u vremenu u kojem ponašati se „agresivno" predstavlja trend, trend podrazumijeva globalni nivo, a ovo je doba kada „moramo pripadati grupi po svaku cijenu". Nasilje nad djecom i među djecom danas je ozbiljan društveni problem, a predstavlja kršenje osnovnih prava i interesa djeteta. Različitim oblicima nasilja ta prava djeteta su povrijeđena i istovremeno ozbiljno ugrožena, jer nasilje ostavlja trajne i teške psihičke i fizičke posljedice po njegov razvoj. Roditelji i škola igraju presudnu ulogu u podučavanju svakog djeteta samodisciplini koja podrazumijeva sposobnost razumijevanja situacije, zauzimanje odgovarajućeg stava u odnosu na vlastito ponašanje i primjereno ponašanje u odsustvu odraslih. I ono što je važno, jeste kontinuirana edukacija roditelja, nastavnog osoblja i učenika o vršnjačkom nasilju, izrada i distribuiranje pisanih i drugih materijala namijenjenih djeci, mladima, roditeljima i drugim subjektima čija je djelatnost u direktnoj ili indirektnoj vezi sa djecom i mladima (nadležne institucije i organizacije – nadležno resorno ministarstvo, lokalni organi vlasti, MUP, sud, tužilaštvo, centri za socijalni rad, mediji...), a odnosi se na sprečavanje nasilja i sukoba među njima.

LITERATURA:

1. Ana Gvozdić: Agresivnost. Preuzeto 3. februara 2013, sa http://www.akademijauspeha.org/clanci_svi/Agresivnost.html.

2. Dubravko Klarić: Znanje daje sigurnost, Zagreb, 2007, str. 114.

3. Cecilia A. Essau, Judith Conradt: Agresivnost u djece i mladeži, 2009. Preuzeto 4. februara, 2013, sa http://www.nakladaslap.com/knjige.aspx?gid=7d512259415741bdba6bc24d13d2f9e9

4. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (1989).

5. Postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku; Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, 2010, str. 27.

6. Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu, Banja Luka, 2008. godine.

7. Ombudsman za djecu Republike Srpske. Preuzeto 1. februara 2013, sa http://www.djeca.rs.ba/index.php?p=35&lang=1

8. The United Nations Guidelines far the Prevention of Juvenile

Delinquency – The Rijadh Guidelines, 1990.

9. The United Nations Standard Minimum Rules far the Administration of Juvenile Justice – The Beijing Rules, 1985.

10. Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu: Primjena protokola u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske, Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka, 2010.

11. Krivični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 49/03, 37/06, 70/06, 73/10 i 1/12).

12. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 102/12).

RESUME:

Quality of people's life, and in connection with it the way of satisfying living needs, under, among other, influence of the majority's philosophy of life, according to which the meaning of life is to be found in power, money, prestige, and hedonism, pushes into the background requirement to satisfy family's needs, social obligations, need to communicate, which altogether encourage more and more aggression and violence, especially in young persons. To stop growth of violence among children and adolescents is, most certainly, a big challenge, not only to the repressive system but to the society as a whole, as well as to each individual in it. Violence is very difficult to be discovered, and it is not easy to help the victim and to "suppress" the bully. Implementation of programs, strengthened care and supervision including all educational structures from teachers, pedagogues, school-medicine, parents….are an important part of combat against violence in schools. The violence in schools is connected to the violence in the society, and they complement each other. The concept of non-violent solution of conflicts in schools and society cannot be adopted in a short-term campaign; on the contrary, it is necessary to develop a long-term strategy and activity. An integral part of our life is, of course, culture and mass media, and excessive violence in media represents a realistic danger in upbringing of children and in creating their attitude and reaction to violence. That is why it is necessary for the state to take over the main responsibility in providing adequate and systematic education for professional groups working with children, but for parents, teachers, school staff, and other professionals as well. The necessity is even higher considering the changes introduced in all spheres of our lives by contemporary society, where the society should be obligated and responsible to observe all forms of violence, as well as to trigger a reaction in such cases, since very often violence in individual cases overgrows into a phenomenon recognized firstly by young people. Unfortunately we are living in such a period of time where acting "aggressively" represents a trend, and the trend implies the global level, and

this is an era in which we have to "belong to a group at all costs". Abuse of children and violence among children is a serious social problem today, which represents violation of fundamental rights and interests of children. A child's rights are violated and seriously jeopardized at the same time by various types of abuse, which creates permanent and serious psychological and physical consequences in development of such a child.

Parents and the school play a major role in teaching every child in self-discipline, which means ability to understand the situation, to establish an appropriate attitude in relationship with one's own behavior, and to behave adequately in absence of adults. What is the most important in this process is a continuous education of parents, teachers, and pupils themselves on peers' bullying, development and distribution of written and other materials intended for children, adolescents, parents and other persons involved, directly or indirectly, in the work with children and adolescents (authorized institutions and organizations – relevant ministry, local authorities, ministry of internal affairs, judicial power, prosecution, centers for social work, mass media…) with the main goal to prevent violence and conflicts.

SPECIFIČNOSTI VRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA

Milan Salamadija
Policijska akademija
E-mail: milansalamadija@yahoo.com

Rada Mirnić
E-mail: beki@blic.net

***Apstrakt*:** Vršnjačko nasilje se sve više širi i u urbanim i u ruralnim sredinama. Svaka osoba je u djetinjstvu iskusila neki vid nasilja, bilo da je sama bila nasilnik, žrtva ili samo posmatrač.

Agresivno ponašanje je često uzrokovano interakcijom među vršnjacima koji se odlikuju asocijalnim ponašanjem. Oni imaju svoju grupu u kojoj se razumiju i međusobno podržavaju nasilje, opravdavaju agresiju i agresivno ponašanje, a omalovažavaju bilo kakvo pozitivno postignuće i druge kvalitete socijalizovanih vršnjaka. Na asocijalno ponašanje utiču mnogobrojni faktori kao što su sukobi među roditeljima, porodično nasilje nad djecom, zanemarivanje djece ili djeca koja su konstantno izložena strogoj disciplini u kući, djeca koja su izložena kritikama u kući i u školi. Ovakva djeca naći će način da se kroz vršnjačko nasilje oslobode sopstvenih frustracija i da se kroz maltretiranje drugih osjete boljima i jačima jer ona u tome vide sopstvenu satisfakciju.

Nasilno ponašanje se uči u sredini gdje borave djeca (kuća, škola i druge ustanove), prenosi se sa jednog na drugo dijete i uzroke takvog ponašanja treba tražiti i u porodici i u školi i u društvenoj sredini.

U prevenciju vršnjačkog nasilja treba uključiti djecu, roditelje i nastavnike. Samo timskim radom i radnim angažovanjem svih učesnika vršnjačkog nasilja možemo spriječiti nasilje nad vršnjacima. Lažna je dilema da li je pomoć potrebnija žrtvama ili nasilnicima – potrebna je i jednim i drugima.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, nasilnik, žrtva, prevencija.

UVOD

Svjedoci smo svakodnevnog vršnjačkog nasilja, popularno nazvanog *bullying*, koje je sve više rasprostranjeno i u urbanim i u ruralnim sredinama. Što se tiče nasilja među vršnjacima, reklo bi se da ono nije bilo zastupljeno ranije u ovolikoj mjeri. Donekle smo i u pravu, jer danas imamo razne uticaje koji podstiču agresivno ponašanje i vršnjačko nasilje. Međutim, nasilja je uvijek bilo i uvijek će biti, s tim da se pedagozi, psiholozi, nastavnici, roditelji i djeca trude da nasilje smanje na najmanju moguću mjeru, mada se pretpostavlja da se ono nikad neće iskorijeniti.

Danas je uočljivije vršnjačko nasilje zato što u eri medija ne možemo ostati neinformisani, niti možemo biti nezainteresovani za nasilje među vršnjacima kada

znamo da se to dešava svakodnevno i da se ne bira ni mjesto ni vrijeme da bi se sprovelo nasilje. Ipak, najčešće se odvija u školskim dvorištima, poslije časova. Skoro su svakodnevno u dnevnim listovima stranice ispunjene člancima o fizičkim i psihičkim zlostavljanjima učenika od strane drugih učenika. Imamo primjere iz dnevnih listova sa naslovima: "Vršnjak iz škole godinama maltretirao djevojčicu", "Djevojčicu silovale drugarice", "Skočio u smrt zbog zlostavljanja u školi" i još mnogo sličnih naslova sa različitim akterima. Roditelji, da bi zaštitili svoje dijete od nasilnika odlučuju da ga upišu u drugu školu, jer njihovo dijete više ne želi da ide u istu školu sa nasilnicima i ne želi da trpi nasilne drugove.

Nasilje ne obuhvata samo fizički napad na osobu, ono je mnogo kompleksnije i obuhvata više faktora, kao što su fizičko, psihičko, emocionalno, relaciono, seksualno nasilje. Nasilje je sve više u porastu. Prema dostupnim podacima, skoro dvije trećine djece trpi nasilje u školama. Sva djeca su iskusila neki vid nasilja, bilo da su žrtve, nasilnici ili samo slučajni posmatrači. To je složena pojava koja ima nesagledive i dalekosežne posljedice. Glavne karakteristike nasilja su prijetnje, udaranje, vrijeđanje, otimanje tuđih stvari, isključivanje iz grupe, ignorisanje, ismijavanje i sl. Nasilje se često ponavlja, a žrtve se, u strahu od nasilnika, teško odlučuju da prijave zlostavljanje. S druge strane, žrtve se boje, i ako prijave nasilnike, da će biti ismijane od strane drugih učenika, da će biti proglašene za tužibabe, mamine i tatine maze i slično.

Razne pojave podsticajno utiču na nasilno i agresivno ponašanje. Najčešće je to društvena sredina i porodica u kojoj dijete odrasta. Ako se dijete od malena susreće sa nasiljem, ima veoma velike šanse da i ono postane nasilnik, jer usvaja obrazac sredine u kojoj odrasta. Agresivno ponašanje se javlja kao posljedica neuspjeha koji se manifestuje ljutnjom, bijesom, konfliktom sa drugim osobama, fizičkim napadima na drugu osobu. Društvena sredina i okruženje najčešće od učenika napravi delinkventa. Delinkvencija je kršenje ustaljenih društvenih, moralnih i vrijednosnih normi – od strane maloljetnika – u koje se ubrajaju zlostavljanja, krađe i uništavanje tuđe imovine. Neispunjavanjem svojih potreba i ciljeva, maloljetnici se okreću od ustaljenih društvenih normi ka delinkventnim grupama kako bi zadovoljili svoje potrebe i gdje smatraju da dobijaju željeno razumijevanje.

POJAM I OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA

U naučnoj i stručnoj literaturi prisutna su različita shvatanja pojmovnog određenja nasilja. Definisanje pojma nasilja je poseban izazov, i stoga bi se *nasilje* moglo definisati kao namjerno fizičko ili psihičko maltretiranje osobe upotrebom sile ili prijetnje u određenom vremenskom periodu radi postizanja određenog cilja.

Vršnjačko nasilje među školskom djecom je široko raširen društveni fenomen prisutan mnogo generacija unazad. Veliki je broj pojedinaca koji je doživio neku vrstu maltretiranja ili uznemiravanja od strane druge djece tokom školovanja. Međutim, prema Olveusu, vršnjačko nasilje nije sistematski proučavano sve do kasnih 1970-tih, kada su sociolozi u skandinavskim zemljama počeli da istražuju ovu pojavu na učenicima osnovne škole. Ubrzo nakon toga, vršnjačko nasilje je priznato kao važna društvena pojava u školskom okruženju i postalo tema istraživanja u brojnim zemljama širom svijeta.[1]

1 Ljepava, N. (2011). Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu. *Aktuelnosti*, str. 22–33.

Bullying (nasilništvo), *mobbing* (napadanje, provociranje) i *victimize* (mučiti, žrtvovati) su tri termina uzeta iz engleskog jezika kojim se označava pojam vršnjačkog nasilja. "Buling je vrsta siledžijstva ili njegova podvrsta koja je skoncentrisana na interpersonalne odnose pretežno u osnovnim i srednjim školama između samih učenika ili između učenika i nastavnika, gdje je primarni način komunikacije – nasilje, a cilj – maltretiranje ili degradiranje žrtve u fizičkom ili psihičkom smislu riječi".[2]

Jednu od najuopštenijih definicija pojma nasilništva ili viktimizacije daje Dan Olveus: "da je učenik zlostavljan ili viktimiziran kada je opetovano ili trajno izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više vršnjaka, odnosno drugih učenika".[3]

Vršnjačko nasilje, po Brankoviću, možemo definisati kao "specifičan oblik nasilja koje se prepoznaje prema različitim negativnim namjerama, postupcima i događajima kojima se želi uznemiriti, omalovažiti, isključiti ili napasti drugi učenik (učenici) s ciljem da se nanesu fizičke, psihičke ili socijalne posljedice".[4]

Na osnovu navedenog, kao i uvažavajući brojne definicije ovog problema, mogu se diferencirati određeni sadržaji koji ovaj vid nasilja čine specifičnim. To je, primarno, oblik ispoljavanja nasilja, zatim akteri koji učestvuju u nasilju, milje i odnosi unutar kojih se nasilje odvija i posljedice ispoljenog nasilja.

Kada je u pitanju vršnjačko nasilje, nasilje se ispoljava kontinuirano duži period. Samo kontinuirano nasilje prema žrtvi, bez obzira na različitost nasilnika, kao i vrste ispoljenog nasilja, može se smatrati vršnjačkim nasiljem. Kod vršnjačkog nasilja, kontinuiranost nasilja, odnosno akata i aktivnosti koje se smatraju nasilnim, jedna je od glavnih karakteristika, usljed čega se izolovan incident (bez obzira na ispoljene posljedice) ne bi mogao smatrati vršnjačkim nasiljem.

Iako se vršnjačko nasilje, odnosno akti vršnjačkog nasilja mogu realizovati na različitim mjestima, činjenica je da je ono vezano za određenu mikrosredinu u okviru koje žrtva egzistira. Ta sredina se, najčešće, odnosi na školsku sredinu, kao i lokaciju stanovanja žrtve. Ovo su i najčešće lokacije ispoljavanja vršnjačkog nasilja, mada su moguće i druge.[5]

Problem nasilja među učenicima predstavlja jedan od većih problema današnjice, koji posljednjih godina pokazuje tendenciju rasta. Način na koji djeca stupaju u interakciju sa svojim vršnjacima i stvaraju odnose sa njima, može predstavljati obrazac ponašanja koji će primjenjivati i u odraslom dobu. "Neprijateljstvo kod djece prepoznajemo u raznim formama vršnjačkog nasilja, u omalovažavanju i ponižavanju pojedinca ili grupe. Bilo da se radi o instrumentalnoj agresiji ili neprijateljstvu, ono predstavlja osnov separacije ili segregacije pojedinca ili grupe učenika".[6]

Antidruštveno ponašanje maloljetnika se ispoljava kroz različite oblike nasilja, kao što su:

a) Verbalno – zadirkivanje, provociranje, ismijavanje, izrugivanje,

---

2 Đorić, M. (2009). Buling kao vrsta socijalnog nasilja. *Politička revija br. 3*, str. 145–164.

3 Suzić, N. (2010). Akademski self koncept i vršnjačko nasilje. U zborniku: *Vršnjačko nasilje – priručnik za škole* (str. 5–26). Banja Luka: Filozofski fakultet.

4 Branković, D. (2010). Formalno i neformalno nasilje u školama. U zborniku: *Vršnjačko nasilje – priručnik za škole* (str. 27–46). Banja Luka: Filozofski fakultet.

5 O određenim karakteristikama vršnjačkog nasilja u svijetu i kod nas, vidjeti u: Černi-Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A., Šilić, N. (2010). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine. *Društvena istraživanja br. 3*, str. 561–575.

6 Suzić, N. (2008). Uvod u inkluziju. Banja Luka: XBS, str. 76.

vrijeđanje,

b) Fizičko – udaranje, guranje, čupanje za kosu,

c) Emocionalno – manipulisanje osjećanjima žrtve, izazivanje osjećaja krivice i kompleksa niže vrijednosti,

d) Socijalno – širenje glasina i raznih neistina,

e) Seksualno – dodirivanje intimnih dijelova tijela, iznuđivanje seksualnih usluga, prinuda na seksualni čin,

f) Kulturološko – vrijeđanje na vjerskoj i nacionalnoj osnovi,

g) Ekonomsko – otimanje tuđih stvari, iznuđivanje ili otimanje novca, školskog pribora, mobilnih telefona i sl.

Nasilničko ponašanje može da dovede do velikih fizičkih, emocionalnih i psiholoških posljedica po žrtvu, a emotivne teškoće nastale kao posljedica ovakvog maltretiranja mogu imati potencijalno dugoročni negativan ishod za psihološko zdravlje i samopoštovanje pojedinca koji je nasilju izložen, jer u mnogim slučajevima posljedice maltretiranja ne nestaju tokom vremena. Pored toga, utvrđeno je i da nasilnici imaju veće šanse da kasnije u životu ispolje različite vidove antisocijalnog ponašanja, u odnosu na svoje vršnjake koji nikada nisu učestvovali u vršnjačkom zlostavljanju.[7]

AKTERI VRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA I NJIHOVE KARAKTERISTIKE

Kada je riječ o vršnjačkom nasilju, bitno je ukazati na njegove aktere, kao i na njihove karakteristike. Tu se ne misli samo na žrtvu i na nasilnika, već i na posmatrače, a rjeđe i na tzv. branioce.

Nasilnici – Mnogobrojni su razlozi zbog kojih neka djeca koriste svoje sposobnosti i talente za zlostavljanje druge djece. Niti jedan faktor ne otkriva cjelokupnu sliku. Nasilnici se ne rađaju kao nasilnici. Pored urođenog temperamenta, kao jednog od faktora, tu su i uticaji okoline kao što su: atmosfera u porodici, školski život, zajednica, kultura i mediji, koji dopuštaju ili podstiču takvo ponašanje. Ono što se za nasilnike sa sigurnošću može reći, jeste da oni uče kako to postati. Iako se razlikuju po načinima i metodama nasilništva, svi nasilnici imaju neke zajedničke crte:

vole biti dominantni nad drugima,

da bi dobili ono što žele, iskorištavaju druge,

teško im je sagledati situaciju iz perspektive druge osobe,

ne mare za potrebe, prava i osjećaje drugih, jer su zaokupljeni isključivo svojim željama i zadovoljstvom,

skloni su ozljeđivanju druge djece kad roditelji ili druge odrasle osobe nisu u blizini,

preusmjeravaju svoje vlastite neadekvatnosti na svoje mete kroz okrivljavanje, kritiku i lažne optužbe,

ne žele preuzeti odgovornost za svoje ponašanje,

nedostaje im sposobnost predviđanja i shvatanja mogućih nenamjernih posljedica njihovog trenutnog ponašanja,

željni su pažnje.

7 Ljepava, N., *op. cit*., str. 22–33.

Nasilništvo je arogancija na djelu. Djeca koja se nasilnički ponašaju izgledaju superiorno, što je često maska kojom prikrivaju bol i osjećaj neprilagođenosti. Ona racionalizuju da im njihova tobožnja superiornost daje pravo da povrijede nekoga prema kome osjećaju prezir, no, u realnosti to je samo izgovor kako bi se osjećali bolje kroz omalovažavanje drugog.[8]

Nasilnici mogu ispoljavati *razna problematična (antisocijalna) ponašanja* kao što su školske tuče, sklonost krađi, uništavanju imovine, kao i zloupotreba alkohola, cigareta i drugih supstanci. Zbog čestih problema koje prave u školi, mogu imati *loš odnos sa nastavnicima i slabiji uspjeh u školi.* Ovakva ponašanja, kao i zloupotreba moći nad drugima, mogu se prolongirati do odraslog doba i prerasti u *ozbiljnije forme kriminalnog ponašanja* i nasilja u međuljudskim odnosima.

Olveus je dao jednu od mnogobrojnih podjela nasilnika: na tipične nasilnike i na pasivne nasilnike ili pratioce/sljedbenike. Glavna osobina tipičnih nasilnika u školi jeste agresivnost prema vršnjacima; često su agresivni i prema roditeljima i nastavnicima, imaju pozitivne stavove prema nasilju i korišćenju nasilnih sredstava. Nasilnike karakteriše naglost, snažna potreba da vladaju drugima, odsustvo krivice u odnosu na žrtvu i (ako su u pitanju dječaci) fizička nadmoć u odnosu na druge dječake. Zbog izraženog nezadovoljstva prema okolini, osjećaj ih navodi da uživaju nanoseći zlo i patnju ostalim pojedincima. Postoji i koristoljubiva komponenta njihovog ponašanja, jer često prisiljavaju svoje žrtve da im nabavljaju novac, cigarete i druge vrijedne stvari. Nasilno ponašanje ima razne uzroke koji mogu biti nedostatak topline i pažnje u najranijoj dobi: pretjerana popustljivost roditelja i dopuštanje nasilničkog ponašanja ili tjelesno kažnjavanje i nasilni emocionalni izlivi roditelja. Pasivni nasilnici ili pratioci/sljedbenici učestvuju u nasilništvu, ali ne preduzimaju inicijativu. Među njima ima i nesigurnih i plašljivih učenika, koji se pridružuju zlostavljanju da bi zaštitili svoj položaj i spriječili da i sami postanu meta napada.[9]

Žrtve – To su najčešće ranjiva djeca ili djeca koja odskaču od drugih po raznim karakteristikama (po boji kože, načinu hoda, imenu, visini, debljini, religiji, ako nose naočale, u zavisnosti iz kakve su porodice, načinu i stilu oblačenja, materijalnoj situaciji). Nasilnike, takođe, privlače djeca koja su mirna, tiha, povučena, nesigurna, niskog samopouzdanja.

Karakteristike kojim se odlikuju žrtve nasilništva često mogu biti:

- manjak sigurnosti i spremnosti na traženje pomoći,
- manje podrške od strane nastavnika i drugih učenika,
- osjećaj krivice jer smatraju da su sami krivi za to što im se događa,
- želja da se uklope, na bilo koji način.

Može se pretpostaviti je da se za žrtvu najčešće bira:

- novo dijete u razredu,
- nadareno, pametno dijete,
- kurlturno dijete,
- dijete koje ima dobar odnos s učiteljem,
- dijete nižeg materijalnog statusa,

8 Na sajtu: http://www.vesta.ba/images/publikacije/nasiljemedjudjecom.pdf. Očitano: 04.02.2013.

9 Sinobad, S. (2005). Obeležja vršnjačkog nasilja u školama. *Temida br. 3*, srt. 19–23.

- dijete druge etničke pripadnosti,
- hendikepirano dijete/ dijete s posebnim potrebama,
- dijete razvedenih roditelja,
- dijete žrtva porodičnog nasilja.

Djeca žrtve često od odraslih prikrivaju da su izložena raznim oblicima nasilja iz straha da će ih smatrati kukavicama ili krivcima za situaciju u kojoj se nalaze. Iz bojazni da se situacija ne pogorša, oni ćute i trpe do krajnjih granica, što može imati kobne posljedice na njihov razvoj. Dijete koje je žrtva vršnjačkog nasilja može ispoljavati različite oblike neuobičajnog ponašanja. Po određenim karakteristikama može se uočiti/posumnjati da je dijete žrtva školskog nasilničkog ponašanja. Među te karakteristike se ubrajaju:

- osjećaju strah od odlaska u školu i povratka kući,
- mijenjaju uobičajeni put do škole,
- mole roditelje da ih voze u školu,
- odbijaju ići u školu,
- često izmišljaju razne bolesti kako ne bi išli u školu,
- smanjuje im se školsko postignuće,
- dolaze kući s pocijepanom odjećom i oštećenim školskim knjigama,
- dolaze kući izgladnjeli jer im je uzet novac,
- povlače se u sebe i smanjuje im se samopouzdanje,
- anksiozni su, napeti i smanjuje im se apetit,
- prijete ili pokušavaju izvršiti samoubistvo,
- čestu plaču i imaju noćne more,
- lažu da im se kradu stvari i često ”gube” džeparac,
- sve češće pitaju za novac ili počnu krasti (da daju nasilniku),
- odbijaju govoriti o problemima,
- imaju neobjašnjive modrice, ogrebotine i posjekotine,
- počnu zastrašivati drugu djecu,
- postanu agresivni ili depresivni,
- daju nevjerovatne izgovore za gore navedena ponašanja,
- sami provode vrijeme tokom odmora,
- udaljavaju se od drugih, sve ih manje sport interesuje.[10]

Jedna od podjela žrtava vršnjačkog nasilja jeste i podjela na pasivne i provokativne žrtve. **Pasivne žrtve** su oni učenici koji su jako često izloženi maltretiranju svojih vršnjaka, a da pri tome sami nisu nasilni i ne zadirkuju druge, tako da se njihov položaj ne može protumačiti kao posljedica provokacije vršnjaka. Ova djeca su povučena, ćutljiva, oprezna i često djeluju anksiozno. Rijetko iniciraju konverzaciju s drugom djecom i loše se snalaze u socijalnim situacijama. Ispoljavaju lošiju socijalnu i emocionalnu prilagođenost, imaju veće teškoće u sticanju prijatelja, manjak odnosa sa vršnjacima, a veću usamljenost.[11]

10 Na sajtu: http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/. Očitano: 07.02.2013.

11 Na sajtu: http://www.psiholoskosavetovaliste.org/index.php/nasiljee/efekti-nasilja. Očitano: 04.02.2013.

Pasivne žrtve su oprezne, osjetljive i tihe, a kad ih napadaju ostali učenici, odreaguju plakanjem i odstupanjem. Žrtve imaju manjak samopoštovanja i negativan stav prema sebi i svom položaju, a o sebi misle da su promašeni, glupi i neprivlačni. Žrtve su u školi usamljene i napuštene, nemaju prijatelje i fizički su slabije od ostalih dječaka (kad su u pitanju dječaci žrtve).[12] Kako vrlo često nemaju podršku ni drugova ni nastavnika, kao i usljed već postojeće negativne slike o sebi ,javlja se osjećaj krivice i samooptuživanja zbog sopstvenog položaja. Zbog osjećaja stida i straha od osvete, ova djeca vrlo rijetko prijavljuju da su zlostavljana.

Provokativne žrtve, osim što su mete napada nasilnika **i sami napadaju druge**. Oni nemaju pasivan stav u nasilničkim interakcijama, već *reaguju na uvrede i napade braneći se, a vrlo često i sami isprovociraju napad nasilnika* i maltretiraju drugu djecu. Ispoljavaju takve osobine koje su svojevrsna kombinacija nekih karakteristika nasilnika (agresivnost, nizak prag tolerancije na frustraciju i sl.) i karakteristika tipičnih žrtava (anksioznost, nisko samopoštovanje i sl.). U odjeljenje unose nemir, provociraju i ometaju druge učenike, tako da ih ne vole ni učenici, a ni nastavnici. Zbog svog iritantnog ponašanja, vrlo često u njihovom maltretiranju učestvuje cijelo odjeljenje. Impulsivni su, agresivni, hiperaktivni i imaju problem sa koncentracijom, pažnjom i samokontrolom. Iako su istraživanja pokazala da je procenat djece koja se ubrajaju u ovu grupu mali, interesovanje za njih je veliko, zbog toga što se pokazalo da ih kombinacija osobina koje ispoljavaju (socioemocionalni problemi i problemi sa ponašanjem) čine visoko rizičnom grupom djece, sklone raznim nedruštvenim i rizičnim ponašanjima.[13]

Posmatrači – Pored neposrednih aktera vršnjačkog nasilja, veoma je važno osvrnuti se i na posmatrače vršnjačkog nasilja, koji su pasivni učesnici, s obzirom na to da, iako možda ne odobravaju nasilje, ništa ne čine u njegovom sprečavanju. Ovi učenici ne žele da budu umiješani, ne zauzimaju stav, niti aktivno učestvuju u bilo kom pravcu (mogu razmišljati na način: "To nije moja stvar." ili "Hajde da vidimo šta će se desiti."). Pored toga, solidarišući se (ne sprečavajući ga) sa nasiljem, posmatrači kod žrtve izazivaju dodatnu potištenost i bespomoćnost, jer se žrtva na taj način dodatno izoluje iz vršnjačke sredine, što samo još više povećava posljedice nasilja. Svjedoci nasilja ili posmatrači, osim uloge koju imaju u nasilju, izloženi su i tzv. "sekundarnoj viktimizaciji". Nasilje je i za njih stresan doživljaj i poruka da tako nešto i njima može da se dogodi, što može uticati na razvoj raznih emocionalnih problema, kao i na opredjeljenje pojedinih da se i sami priklone nasilniku jer će ih to zaštititi od moguće viktimizacije.

Branioci – U vršnjačkoj populaciji među posmatračima nasilja se relativno rijetko pojavljuje lice koje prekida nasilje, bilo direktnom zaštitom žrtve od nasilnika ili direktnim uzvraćanjem nasilnih sadržaja ka nasilniku, bilo na drugi indirektan način. Ne vole nasilje i pomažu ili pokušavaju da pomognu učeniku koji je meta nasilja – žrtvi. Ova lica su najčešće lica sa izraženim osjećajem za pravdu, a nerijetko su i sami bili izloženi sličnim aktima nasilja, usljed čega se solidarišu sa žrtvom.

---

12 Sinobad, S., *op. cit*., str. 19–23.

13 Na sajtu: http://www.psiholoskosavetovaliste.org/index.php/nasiljee/efekti-nasilja. Očitano: 04.02.2013.

FAKTORI RIZIKA KOJI PODSTIČU VRŠNJAČKO NASILJE U ŠKOLAMA

Pod uticajem brojnih faktora dolazi do pojave vršnjačkog nasilja u školama. U ovom radu biće nabrojani i objašnjeni pojedini faktori rizika koji imaju najveći uticaj na nasilno ponašanje u školama. U te faktore ubrajaju se:

Porodica – Ona je jedna od bitnih determinanti razvoja ličnosti i sredina u kojoj dijete treba da se osjeća voljeno, zastićeno i uljuljkano u sigurnost porodičnog doma. Međutim, u pojedinim porodicama ne vladaju skladni i harmonični odnosi već nestabilni odnosi puni napetosti, konflikta i raznih sukoba i gdje djeca najviše ispaštaju. Ako je porodica razorena, ako su roditelji razvedeni ili su narkomani, alkoholičari, zlostavljači, djeca će, učeči po modelu koji imaju u kući, prenijeti taj model u školsko okruženje i počeće primjenjivati isti obrazac nasilnog ponašanja i prema vršnjacima. Nikolić-Ristanović smatra da "Porodično nasilje postaje model ponašanja koji se prenosi s generacije na generaciju i ono predstavlja manifestaciju moći i kontrole nad žrtvom, rezultirajući narušavanjem domena sigurnosti".[14]

Ukoliko dijete odrasta uz oca koji vrši nasilje u porodici, dijete se tu ne može suprotstaviti roditelju, ali može učeći po modelu, da takvo ponašanje prenese u školu i počne maltretirati vršnjake. "Zanemarivanje djeteta može dovesti do teških posljedica za dijete i njegov dalji razvoj. Pored toga što se te posljedice mogu odraziti na zdravstveno stanje djeteta, one se ispoljavaju i u odnosu na ponašanje takve djece koja počinju da bježe iz škole, da se tuku, da uživaju alkohol i droge, da skitaju i prosjače, pa sve do početka vršenja lakših krivičnih djela, kao što su sitne krađe, džepne krađe, krađe po prodavnicama i drugim objektima, da bi kasnije neki od njih prešli i na vršenje težih krivičnih djela".[15] Ako se roditelji bahato ponašaju, arogantni su, svadljivi i dijete će se ponašati na sličan način. Materijalna situacija porodice igra bitnu ulogu u tome da li će ta porodica odgojiti malog nasilnika ili vaspitanog učenika. Djeca imućnih roditelja očekuju privilegije u školi, očekuju da budu zaštićena u svakom obliku i da za svoje nasilno ponašanje ne snose nikakve posljedice i ne preuzimaju odgovornost za svoje postupke jer misle da bogatstvom svojih roditelja imaju neograničenu kontrolu i moć nad slabijim i siromašnijim vršnjacima.

Škola – kao organizovana društvena institucija za vaspitanje i obrazovanje mladih generacija i sistem obrazovanja koji se putem nje ostvaruje, povezana je sa razvijanjem emocionalnih, socijalnih i društvenih svojstava ličnosti koja mogu biti uzročnici pojave maloljetničke delinkvencije. Nedostaci u usvajanju radnih navika, ostvarivanju ciljeva i zadataka vaspitanja, kulturnih i moralnih navika i drugih svojstava mladih generacija, mogu izazvati negativne efekte u ponašanju ličnosti. Usljed nedostataka u vaspitnom procesu stvaraju se društveno i psihološki povoljni uslovi za pojavu devijacija u ponašanju maloljetnika koji su došli pod udar takvih nedostataka i uticaja.

Obrazovni školski faktori koji doprinose pojavi antidruštvenog načina života su:

- zanemarivanje razvijanja radnih navika i sklonosti u procesu

14 Bošković, D. (2009). Nasilje u porodici – društveni kriminološki i kriminalistički aspekt. Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str. 22.

15 *Ibid*., str. 50.

vaspitnog rada,
- nedostatak adekvatno osposobljenih nastavnika na elementarnom nivou,
- pridržavanje zastarjelih shvatanja u nastavi,
- favorizovanje djece iz gornjih društvenih slojeva,
- sprečavanje učenikove inicijative,
- zanemarivanje školske i radne discipline,
- odsustvo profesionalnih savjetovališta za obavljanje neophodnih konsultacija,

nepravilni intra i interpersonalni odnosi kod učenika.[16]

Vršnjačke, maloljetničke grupe – Oduvijek su se djeca okupljala da bi se družila, igrala i razmjenjivala mišljenja. Grupe se formiraju po nedefinisanim kriterijumima, ali sa zajedničkim karakteristikama. Pod pojmom grupa podrazumijeva se "grupna kohezija bazirana na konformizmu članova grupe koji imaju sklonost da precijene sebe, svoju moć i moralnost, koji imaju bliske ideje, emocije i sklonost ka akciji, tendirajući ka zatvorenosti, isključivosti i netoleranciji prema drugim grupama i pojedincima".[17] Organizovanje grupa ili klanova u školama dovodi do razmimoilaženja sa društveno prihvatljivim normama i sva djeca koja ne prihvataju norme organizovanih klanova na meti su nasilnika.

Društvena zajednica – Samim rođenjem postajemo dio društvene zajednice u kojoj vladaju određene društvene i socijalne norme. Procesom socijalizacije većina djeca po navici se nauči da poštuju društvene norme koje pripadaju društvu u kojem odrastaju. Socijalizacija, uz davanje vaspitanja, treba dati i lični doprinos mladoj osobi kako bi ona bila korisna i zadovoljna svojim položajem u društvu. Da nije društvenih uticaja, osoba ne bi ni bila društveno biće. "Postoji izvjesna protivrječnost društvenih i individualnih vrijednosti. Ma koliko stvaralo okvir za slobodan razvitak individua, društvo čovjeku nužno oduzima dio slobode primoravajući ga da usvoji društvene norme i zakone kako sloboda jednih ne bi oduzimala slobodu drugima. S jedne strane društvo nameće norme i obaveze koje pojedinac mora poštovati, s druge strane pojedinac nastoji te norme izmijeniti i prilagoditi svojim ličnim potrebama i interesima".[18] Drugim riječima, postupke i uloge mlade osobe treba podrediti njenim ličnim potrebama i potrebama društva i drugih ljudi.

Mediji – Prisustvo medija nam pomaže da budemo informisani o raznim stvarima blagovremeno i da uvijek imamo svježe informacije o mnogim temama. Mediji, pored neosporno pozitivnih stvari, obiluju i negativnim stvarima i pojavama. Jedna od tih pojava je i vršnjačko nasilje u školama, koje putem medija dobija na intenzitetu, te se maloljetnici identifikuju sa likovima prikazanim na malim ekranima, kao i putem interneta. Djeca su sve više asocijalna i prepuštena uticaju medija, interneta i raznih društvenih mreža kao što su Facebook, Twitter i sl. Filmovi, crtani filmovi, igrice, sve su više ispunjene scenama nasilja. Mediji su u velikoj mjeri glavni podstrekači nasilja među djecom. Agresivnim scenama nasilja utiču na

16 Krstić, O. (2009). Maloljetnička delinkvencija. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu, str. 141.

17 Suzić, N. (2005). Pedagogija za XXI vijek. Banja Luka: TT-Centar, str. 205.

18 Suzić, N. (2001). Sociologija obrazovanja. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Republike Srpske, str. 165.

obrazac dječijeg ponašanja. Nasilje je ekranizovano, djeca mnogo vremena provode uz kompjutere, televizijske programe i igrice koje obiluju scenama nasilja. Ilić nam rezultatima istraživanja pokazuje sljedeće negativne efekte medijskog nasilja:

- gledajući nasilje na televiziji, djeca postaju tolerantnija prema njemu, ono postaje svojevrstan vid komunikacije,
- suočavajući se sa nasilnim scenama, djeca postaju manje osjetljiva,
- sve frekventnije ispoljavaju antisocijalno i agresivno ponašanje,
- svijet posmatraju kao nasilan i zloban, plašeći se da ne postanu žrtve,
- teško saosjećaju za žrtvom nasilja,
- imaju potrebu za više nasilja tokom igre ili drugog vida interakcije i komunikacije,
- konfliktne situacije pokušavaju razriješiti koristeći se isključivo nasiljem,
- odnos između nasilja i agresije je cirkularan,
- živeći u svijetu virtuelne pojavnosti, ne razvijaju u dovoljnoj mjeri samopouzdanje, niti emocionalnu inteligenciju.[19]

Nasilje preko Interneta, u svijetu poznato kao cyberbullying označava situacije kada je maloljetnik izložen napadu drugog maloljetnika ili više njih putem Interneta ili mobilnog telefona. Iako nema sigurnih podataka, smatra se da cyberbullying može imati i veće posljedice nego direktno verbalno napadanje, jer je publika koja prati društvenu mrežu šira nego kada se to desi u školskom dvorištu. Anonimnost korisnika Interneta pruža veću mogućnost iskorištavanja djece i postavljanja neprikladnih sadržaja bez straha da će biti otkriveni.

ZAKLJUČAK

Zadržavajući tradicionalni sistem vaspitno-obrazovnog procesa, škola se teško prilagođava promjenama koje nastaju pod uticajem modernih sistema nastave i novih savremenih tehnologija. Prema tome, neophodno je planirati promjene u školi kako bi se ona prilagodila potrebama učenika i sredine u kojoj djeluje. Potrebno je da škola bude otvorena, fleksibilna i orijentisana na budućnost. Neophodno je da se na vrijeme uočavaju pozitivni i negativni uticaji među vršnjacima, s ciljem da se pozitivni uticaji stimulišu, a negativni uklone i spriječe.

Šta uraditi da se nasilje ne bi dešavalo u budućnosti? Kako spriječiti nasilje? Na koji način pomoći žrtvama? Kako na vrijeme prepoznati nasilnika? Smatramo da bi se bar pojedini problemi vršnjačkog nasilja jednostavnije riješili kada bi se sa realizacijom preventivnih programa počelo što ranije. Odgovore na ova i slična pitanja moguće je dobiti ako bi se preduzele neke od sljedećih mjera i aktivnosti:

- ostvariti dobru komunikaciju nastavnika, stručnih saradnika, roditelja i učenika,

19 Ilić, M. (2010). Forme, intenzitet i posljedice vršnjačkog nasilja. U zborniku: Vršnjačko nasilje – priručnik za škole (str. 47–70). Banja Luka: Filozofski fakultet.

- edukacija školskog tima za ranu identifikaciju i prevenciju vršnjačkog nasilja,
- kontinuirana edukacija roditelja, nastavnog osoblja i učenika o vršnjačkom nasilju,
- redovno sprovoditi istraživanja o nasilju u školi,
- na časovima odjeljenskih zajednica upoznavati učenike o pojavama i posljedicama vršnjačkog nasilja,
- organizovanje raznih radionica i predavanja o vršnjačkom nasilju na nivou škole,
- omogućiti anonimnost prijavitelja vršnjačkog nasilja tako što bi se postavili sandučići za ubacivanje prijava,
- organizovanjem raznih sekcija,
- osmisliti aktivnosti pomoću kojih bi tiha, povučena i sramežljiva djeca došla do izražaja,
- uključivanje šire zajednice u rješavanje problema.

Savremena organizacija škole, okrenutost ka unutrašnjim problemima škole i održavanje spoljnih veza sa raznim institucijama, obezbijediće uslove za prevenciju i stvoriti pozitivnu klimu u školi, a sve sa ciljem da se smanji vršnjačko nasilje, podstaknu pozitivna postignuća, poboljšaju odnosi, povezanost i bliskost učenika u razredu i u cijeloj školi. Samo pravovremenim djelovanjem, edukacijom i socijalizacijom svih učenika u školi možemo zaustaviti nasilje i podstaći međusobnu toleranciju.

LITERATURA:

1. Bošković, D. (2009). Nasilje u porodici – društveni kriminološki i kriminalistički aspekt. Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.

2. Branković, D. (2010). Formalno i neformalno nasilje u školama. U zborniku: *Vršnjačko nasilje – priručnik za škole* (str. 27–46). Banja Luka: Filozofski fakultet.

3. Černi-Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A., Šilić, N. (2010). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine. *Društvena istraživanja br. 3*, str. 561–575.

4. Đorić, M. (2009). Buling kao vrsta socijalnog nasilja. *Politička revija br. 3*, str. 145–164.

5. Ilić, M. (2010). Forme, intenzitet i posljedice vršnjačkog nasilja. U zborniku: Vršnjačko nasilje – priručnik za škole (str. 47–70). Banja Luka: Filozofski fakultet.

6. Krstić, O. (2009). Maloljetnička delinkvencija. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu.

7. Ljepava, N. (2011). Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu. *Aktuelnosti*, str. 22–33.

8. Sinobad, S. (2005). Obeležja vršnjačkog nasilja u školama. *Temida br. 3*, srt. 19–23.

9. Suzić, N. (2001). Sociologija obrazovanja. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Republike Srpske.

10. Suzić, N. (2005). Pedagogija za XXI vijek. Banja Luka: TT-Centar.

11. Suzić, N. (2008). Uvod u inkluziju. Banja Luka: XBS.

12. Suzić, N. (2010). Akademski self koncept i vršnjačko nasilje. U zborniku: *Vršnjačko nasilje – priručnik za škole* (str. 5–26). Banja Luka: Filozofski fakultet.

13. Internet:

a) http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/. Očitano: 07.02.2013.
b) http://www.vesta.ba/images/publikacije/nasiljemedjudjecom.pdf. Očitano: 04.02.2013.
c) http://www.psiholoskosavetovaliste.org/index.php/nasiljee/efekti-nasilja. Očitano: 04.02.2013.

RESUME

Bullying is increasingly widespread in both urban and rural areas. However, violence has always been and always will be. When we hear about violence among peers, one could say that the violence was not previously represented on this scale, as much as today. Each person has experienced some form of violence in their childhood, whether as a bully or a victim of violence or as an observer. Violence includes any form of injury, regardless of whether physical or mental character, which is a continuation of a longer period of time. The most common forms of manifestations of violence were verbal (provoking, teasing, verbal abuse), physical (fighting, hitting the hand, foot, hair pulling) and relational (exclusion from the group, ignoring).

Various phenomena affect the violent and aggressive behavior. Most often it is the family and social environment in which the child grows up. If the child since childhood encounters with violence chances are very good that the child becomes a bully, because adopts the form of the environment in whi-

ch they grow up. Aggressive behavior occurs as a result of the failure, manifested by anger, rage, conflict with others, physical assault on another person.

Aggressive behavior is often caused by interactions among peers that are characterized by asocial behavior. They have a group in which they understand and support each other violence, justifying aggression and aggressive behavior, and disparage any positive achievement and other quality socialized peers. On antisocial behavior influenced by numerous factors such as conflicts between parents, domestic violence against children, child neglect, or children who are constantly exposed to a strict discipline in the home, children who are under attack at home and at school. These children will find a way to get rid of their own frustration through bullying other children and because of that they will feel better, stronger and satisfied.

Violent behavior have been learned in the environment where there are children, and violence is passed from one child to another, and the causes of such behavior should be sought in the family and social environment.

Victims try to avoid places where they are bullies, avoiding society and even go so far as to leave the school because they can not cope with the bullies and the reactions that occur as a result of violent behavior. Girls looking for more support and involvement of other persons in the conflict, while boys are more trying to get into open conflict and to retaliate with violence to violence.

In violence prevention should include children, parents and teachers. Only through teamwork and working engagement of all participants bullying can prevent violence against peers. it is false dilemma whether help is necessary for victims or bullies, it is same necessary for all.

ELEKTRONSKO NASILJE – NOVI OBLIK VRŠNJAČKOG NASILJA

Dr Nenad Putnik
Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
nputnik@fb.bg.ac.rs

Dr Mladen Milošević
Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
milosevic@fb.bg.ac.rs

Dr Milica Bošković
Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
mboskovic@fb.bg.ac.rs

Apstrakt: Članak je posvećen razmatranju problema zaštite dece i omladine od elektronskog nasilja. Imajući u vidu prirodu elektronskog nasilja i visokotehnološkog kriminala, može se konstatovati da posebno ranljivu kategoriju korisnika interneta predstavlja populacija mladih: dece, adolescenata i studenata. I pored toga što obrazovno-vaspitne ustanove igraju značajnu ulogu u procesu prevencije i suzbijanja bezbednosnih rizika, istraživanja pokazuju da su aktivnosti na polju prevencije i suprotstavljanja rizicima kojima su mladi izloženi u sajber prostoru nedovoljne. Stoga je u članku analizirano postojeće normativno i faktičko stanje u ovom domenu, a zatim su predložene i konkretne mere za redukciju ovih bezbednosnih rizika.

U prvom delu rada dato je pojmovno određenje elektronskog nasilja i analizirana je pravna regulativa u ovoj oblasti u Republici Srbiji. Imajući u vidu specifičnost predmeta istraživanja, analizirane su odredbe zakonskih i podzakonskih propisa u oblasti zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, s fokusiranjem na norme o tzv. elektronskom nasilju.

U drugom delu rada elaborirane su specifičnosti ovog, relativno novog oblika nasilja u odnosu na tradicionalno shvaćeno vršnjačko nasilje, objašnjeni su njegovi pojavni oblici i predložena su neka od mogućih rešenja za prevenciju ove društveno neprihvatljive pojave.

Ključne reči: elektronsko nasilje, učenici, društvene mreže, bezbednost, prevencija.

UVOD

Psihofizički integritet učenika i zaposlenih, imovina i kritična infrastruktura, ali i interpersonalni odnosi i socijalna klima u obrazovno-vaspitnim ustanovama izloženi su različitim bezbednosnim rizicima i pretnjama.

Vršnjačko nasilje, zloupotreba alkohola i droga, seksualni delikti i zloupotrebe ovlašćenja i položaja, sumorna su i potresna realnost vaspitno-obrazovnih ustanova ne samo u Republici Srbiji već i u celom regionu. Bez ustezanja se

može zaključiti kako uznemirujuće scene nasilja, netolerancije, zanemarivanja i zlostavljanja, koje se sve češće otkrivaju zahvaljujući potresnim, a medijski snažno propraćenim svedočenjima dece, roditelja i nastavnika i video-snimcima koji kruže slobodnim i necenzurisanim sajber prostorom, poprimaju alarmantne razmere.

Napomena da je posebno interesovanje za fenomen nasilja „u školama i oko škola" relativno novijeg tipa, i da, kako se u literaturi navodi, „postaje *trendy* devedesetih godina dvadesetog veka zahvaljujući spektakularnom izveštavanju u medijima" (Tillmann, 2000) ne umanjuje suštinu problema, već naprotiv, pomaže u naglašavanju problema koji je ranije bio zanemaren i relativizovan paternalističkim pristupom problemima dece.

Dakle, iako je pitanje postoji li dovoljno pouzdanih podataka o tome koje su stvarne razmere ovih uznemirujućih, često kriminalnih fenomena, jasno je da se informacije do kojih dolazimo zahvaljujući pojedinim istraživanjima i studijama, putem Interneta, ostalih medija ili pojedinačnih izjava učesnika u događajima, toliko učestale i upečatljive, da stručna i šira javnost ne mogu da „zatvaraju oči" pred jakim indicijama velikog pogoršanja bezbednosnog stanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

Osim toga što nasilje u školama postaje sve prisutnije, činjenica je da se ispoljavaju i novi pojavni oblici ove društveno neprihvatljive i zabrinjavajuće pojave. Jedan od njih je i tzv. elektronsko nasilje – specifična forma vršnjačkog nasilja koja je omogućena razvojem savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija i koja se temelji na zloupotrebi različitih tehnoloških platformi kako bi se narušio psihički, a nekada i fizički integritet žrtve. Elektronsko nasilje raste kao socijalna pretnja, prvenstveno za učenike. Međutim, ono nije ograničeno samo na učenike, već i na njihove nastavnike, a dešava se i na radnom mestu (Privitera, Campbell, 2009).

POJAM ELEKTRONSKOG NASILJA

Od pojave interneta do bežičnog povezivanja računara i prenosivih uređaja (poput mobilnih telefona, iPOD, iPhone i sl.), kao i daljinskog pristupa virtuelnim mrežama i tamo pohranjenim informacijama, prošlo je nešto manje od dve decenije. Posmatrajući sa tehnološkog, sociološkog, politikološkog a potom i bezbednosnog stanovišta, internet je načinio prekretnicu u shvatanju i funkcionisanju svakodnevnog života i rada, ostavivši pozitivne efekte na edukaciju, širenje ideja i socijalnu komunikaciju (Gross et al., 2002). Nebrojene, raznovrsne informacije (u vidu tekstualnih, fotografskih, audio ili video zapisa), putem web-prezentacija i pratećih aplikacija, postale su dostupne za saznavanje, dopunu i razmenu, stotinama miliona ljudi širom planete. Takva virtuelno-informaciona povezanost bila je inspiracija i osnova za kreiranje i implementaciju onoga što danas ustaljeno nazivamo društvenim mrežama. Najpopularnije društvene mreže među mladima danas su Facebook, Twitter i MySpace, i može se reći da one pružaju značajne koristi učenicima – pomažu u započinjanju i održavanju prijateljstava, praktikovanju pisanja i čitanja i sl. (Boyd, 2007). Pristup različitim sadržajima na internetu i omiljenim društvenim mrežama učenici ne ostvaruju samo posredstvom personalnih računara i kompjuterskih mreža, već i zahvaljujući „pametnim" telefonima (smartphone). Brz i bežičan pristup internetu, putem ovih uređaja, omogućava primanje i slanje e-mail poruka kao i komuniciranje na društvenim mrežama.

Sa druge strane, globalna računarska mreža otvorila je i nove mogućnosti za ispoljavanje nasilja i izvršavanje kriminalnih dela. Internet je, usled ogromnog broja korisnika, otvorenosti i pravne neregulisanosti postao poligon i, ujedno, idealno skrovište za agresore različitog tipa. Posebno ranljivu kategoriju korisnika interneta predstavlja upravo populacija mladih: dece, adolescenata i studenata, koji često postaju žrtve nasilnika u sajber prostoru.

Mladi su, nesumnjivo, i najčešći i najlakoverniji korisnici društvenih mreža. Usled nedostatka edukacije u pogledu opasnosti kojima su izloženi na društvenim mrežama, neiskusni korisnici na svoje profile nepromišljeno ostavljaju informacije i multimedijalne sadržaje koji mogu biti zloupotrebljeni od strane različito motivisanih korisnika interneta. Osim što su izloženi riziku od narušavanja lične privatnosti i zloupotrebe privatnih sadržaja za sprovođenje tzv. elektronskog nasilja, mladi su izloženi i riziku od političke ili ideološke manipulacije.

Među teoretičarima ne postoji univerzalno prihvaćena definicija elektronskog nasilja. Ono se može definisati kao namerno i ponavljano povređivanje korišćenjem elektronskog teksta (Patchin, Hinduja, 2006), odnosno korišćenje interneta, mobilnih telefona ili druge tehnologije da bi se poslale i/ili postavile slike ili tekstovi s namerom da se povredi ili posrami druga osoba (National Crime Prevention Council, 2006). Ovaj agresivan i nameran čin može izvoditi pojedinac ili grupa korišćenjem elektronskih formi, što se ponavljaju u toku određenog vremena prema žrtvi koja ne može lako da se odbrani (Smith et al., 2008). Ukoliko se sprovodi među pripadnicima učeničke populacije, ono predstavlja specifičan vid vršnjačkog nasilja, zasnovanog na korišćenju elektronskih komunikacionih tehnologija kojima se žrtvi preti, ona se ocrnjuje ili socijalno isključuje (Hinduja, Patchin, 2008).

Elektronsko nasilje se može sprovoditi korišćenjem različitih tehnoloških platformi kao što su: društvene mreže, blogovi, forumi, elektronska pošta, mobilni telefoni (upotreba SMS i MMS) i sl. Bez obzira na tehnološku platformu sa koje se inicira ovaj vid nasilja, ono je značajno zbog toga što može ostaviti ozbiljne i trajne posledice po psihički integritet žrtve. U praksi je zabeleženo nekoliko pokušaja samoubistava u populaciji dece i omladine, koji su nastupili kao posledica trpljenja ovog vida nasilja. Osim toga, ono je danas široko rasprostranjeno među mladima i ima tendenciju rasta (Li, 2007).

ELEKTRONSKO NASILJE U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE

Potpuna slika o normativnom okviru za suprotstavljanje heterogenim oblicima visokotehnološkog kriminala i elektronskog nasilja u Republici Srbiji može se dobiti tek ukoliko se analiziraju odredbe zakonskih i podzakonskih akata koji se bave zaštitom školske dece i omladine od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u školama, uključujući i bezbednosne rizike u sajber prostoru.[1] Međutim, to ne bi bilo

1 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09, 52/11), u daljem tekstu: ZOSOV; Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (*Službeni glasnik RS*, broj 85/05); Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima deteta, «Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori», br.15/90), Porodični zakon (*Službeni glasnik RS*, broj 18/05), Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (*Službeni glasnik RS*, br. 30/10).

od velike koristi za ovaj rad. Naime, predmet našeg proučavanja je vrlo specifičan i predstavlja novost za naše zakonodavstvo, te se u pomenutim aktima ne može naići na koncept elektronskog nasilja. Eksplicitan pojam elektronskog nasilja kao oblika vršnjačkog nasilja nalazimo samo u odredbama jednog podzakonskog akta, dok se ostali zakoni, propisi i opšti akti u ovoj oblasti bave sličnom i srodnom, ali ne i ovom konkretnom tematikom. Jasnu i direktnu vezu sa konceptom elektronskog nasilja u školama vidimo u zakonskom aktu koji je uže vezan za obrazovno-vaspitni sistem i zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

Ovde mislimo na Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja – ZOSOV (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09, 52/11), kao temeljni zakon u oblasti obrazovno-vaspitnog sistema. Nama su odredbe ZOSOV prvenstveno važne jer se odnose i na zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Ovaj zakon je, inače, logičan i konzistentan nastavak strateških dokumenata u oblasti zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja – Nacionalnog plana akcije za decu, Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja i Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Stupanjem na snagu odgovarajućih odredaba ZOSOV-a, Srbija je započela sa ispunjavanjem obaveza preuzetih ratifikacijom Konvencije o pravima deteta i obaveze postupanja po preporukama Komiteta za prava deteta iz 2008. godine (Nešić, Jović, 2011: 54). Ratifikacija Konvencije nameće državi obavezu da obezbedi ostvarivanje svih prava deteta, uključujući zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, potpunu informisanost, pravično postupanje i zaštitu privatnosti, kao i da detetu koje je bilo izloženo nasilju obezbedi podršku za fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju.

Upravo na ovom mestu dolazimo do jasne veze između odgovarajućih odredaba ZOSOV i naše teme – zaštite dece i učenika od elektronskog nasilja. Članovi 44 i 45 ovog Zakona eksplicitno zabranjuju nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje i diskriminaciju u školama. Član 103 stav 1 tačka 4 ZOSOV propisuje da je zaštita od nasilja, zlostavljanja i diskriminacije pravo deteta. Član 44 stav 1 ZOSOV propisuje da je u vaspitno-obrazovnoj ustanovi zabranjeno: fizičko, psihičko i socijalno nasilje; zlostavljanje i zanemarivanje dece i učenika; fizičko kažnjavanje i vređanje ličnosti, odnosno seksualna zloupotreba dece i učenika ili zaposlenih. Stav 3 objašnjava šta obuhvata pojam „fizičko nasilje“ – fizičko kažnjavanje dece i učenika od strane zaposlenih i drugih odraslih osoba; svako ponašanje koje može da dovede do stvarnog ili potencijalnog telesnog povređivanja deteta, učenika ili zaposlenog; nasilno ponašanje zaposlenog prema deci, učenicima ili drugim zaposlenim, kao i učenika prema drugim učenicima ili zaposlenim. Psihičko nasilje pak podrazumeva svako ponašanje koje dovodi do trenutnog ili trajnog ugrožavanja psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva deteta i učenika ili zaposlenog. Zakonodavac u stavu 7 uvodi i pojam „socijalno nasilje“, koji se odnosi na isključivanje deteta i učenika iz grupe vršnjaka i različitih oblika socijalnih aktivnosti ustanove.

Stav 2 ovog člana definiše pojmove nasilja i zlostavljanja, podrazumevajući pod njima svaki oblik jedanput učinjenog ili ponavljanog verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje ima za posledicu stvarno ili potencijalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva ličnosti deteta i učenika ili zaposlenog. Stav 3 definiše

zanemarivanje i nemarno postupanje kao propuštanje ustanove ili zaposlenog da obezbedi uslove za pravilan razvoj deteta i učenika. Odredba stava 8 istog člana precizira da se zabrana iz stava 2 odnosi i na situaciju u kojoj učenici, njihovi roditelji, odnosno staratelji ili drugi odrasli, izvrše neki oblik nasilja nad nastavnikom, vaspitačem, stručnim saradnikom i drugim zaposlenim.

Preciziranje odredaba ZOSOV-a u smislu dalje konkretizacije definicija zakonom propisanih vrsta nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, učinjeno je donošenjem Pravilnika o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (Službeni glasnik RS, br. 30/10). Pravilnik dodatno precizira pojmove socijalnog, psihičkog i fizičkog nasilja i zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnog postupanja, ali posebno izdvaja i zloupotrebu, seksualno nasilje, eksploataciju deteta i učenika i elektronsko nasilje kao oblike prethodnih. Za materiju koju istražujemo najznačajnija je činjenica da Pravilnik definiše pojam elektronskog nasilja: „elektronsko nasilje i zlostavljanje je zloupotreba informacionih tehnologija koja može da ima za posledicu povredu druge ličnosti i ugrožavanje dostojanstva i ostvaruje se slanjem poruka elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, putem veb-sajta (web site), četovanjem, uključivanjem u forume, socijalne mreže i sl".

Elektronsko nasilje se svakako ne može izjednačiti sa pojmom visokotehnološkog kriminala. Vršenje dela elektronskog nasilja može podlegati sankcijama predviđenim ZOSOV-om, osim u slučaju da je njime ostvareno biće nekog krivičnog dela, u kom slučaju će se primenjivati krivičnopravne odredbe. Smatramo dobrim rešenjem uvođenje pojma elektronskog nasilja, jer ono daje normativni osnov za sankcionisanje ponašanja koja se ne mogu obuhvatiti pojmom visokotehnološkog kriminala, ali ostavljaju negativne i društveno štetne posledice, te se na njihovom suzbijanju i sankcionisanju treba ozbiljno angažovati.

KARAKTERISTIKE ELEKTRONSKOG NASILJA

Kako u fizičkom, tako i u elektronskom nasilju aktivno sudeluju nasilnici, žrtve i posmatrači (koji takođe imaju značajnu ulogu – njihov stav prema događaju može imati podsticajno ili inhibišuće dejstvo na nasilnika). Pa ipak, elektronsko nasilje se u mnogim aspektima razlikuje od tradicionalnog nasilja. Tradicionalno nasilje se odvija u fizičkom svetu, dok se elektronsko nasilje odvija u digitalnom, tj. sajber svetu. Digitalni svet ne poznaje fizičke granice i iz toga proističu i najznačajnije karakteristike elektronskog nasilja: moguće je sačuvati anonimnost napadača (napad se može izvršiti iz bilo kog dela sveta ili, ako je neophodno, i sa više tačaka u isto vreme); posledice napada se mogu manifestovati nakon dužeg vremenskog perioda; žrtva se ne može sakriti (jer u virtuelnom svetu nema barijera – jednom publikovani sadržaj zauvek ostaje u „elektronskom etru") a publika je beskonačna (to je celokupna onlajn zajednica). (Popović-Ćitić, 2009).

Postojanje prostorne razdaljine između nasilnika i žrtve jeste bitna karakteristika elektronskog nasilja. Prostorna prikrivenost kauzaliteta žrtva – napadač (mesta gde se nalazi žrtva i onog sa kojeg deluje nasilnik) otežava otkrivanje učinioca. On najčešće uspeva da sačuva anonimnost koristeći lažne onlajn identitete (kreiranje ovakvih identiteta je veoma jednostavno i ne zahteva proveru pravog identiteta). Većina nasilnika u sajber svetu (84%) zna identitet svoje žrtve, dok samo 30% žrtava može da identifikuje nasilnika (Ybarra, Mitchel, 2004). U nekim

slučajevima kada je identitet nasilnika i moguće otkriti, njegovo lociranje i povezivanje sa delom se pokazuju kao dodatno teški zadaci.

Osim toga, nasilnik u virtuelnom prostoru može da izabere vreme započinjanja napada, sredstvo i način izvršenja napada (tehnološku platformu) i da odredi da li će scena nasilja biti dostupna onlajn auditorijumu. Jedna novija studija pokazuje da su pojedini protagonisti nasilja smeliji u ispoljavanju agresivnog ponašanja u sajber prostoru nego u fizičkom prostoru (Dempsey et al., 2011). Da stvar bude gora, otkrivanje vršnjačkog i elektronskog nasilja otežava činjenica da žrtve nerado obaveštavaju roditelje i nadležne u obrazovno-vaspitnim ustanovama o događaju, prevashodno zbog straha da će pretrpeti neku vrstu sankcije ili socijalne izolacije (Agatston et al., 2007). Zbog toga se dešava da žrtve nasilja u fizičkom svetu zadržavaju svoju ulogu i u virtuelnom svetu, ne prijavljujući događaje odraslima (Vandebosch, Cleemput, 2009; Dempsey et al, 2011).

Pojedina istraživanja su se bavila analizom odnosa između tradicionalnog i elektronskog nasilja i pokazala postojanje jake veze između njih – nasilje koje započinje u školi kao da se nastavlja u sajber prostoru (Li, 2007). Dakle, rezultati pokazuju postojanje korelacije između uključenosti u vršnjačku agresiju u sajber prostoru i agresije u fizičkom svetu. Nije redak slučaj da žrtve fizičkog nasilja u školi postaju elektronski nasilnici i osvetnici u virtuelnom svetu (Wilard, 2008). Tako je, na primer, utvrđeno da jedna trećina tradicionalnih nasilnika i 17% žrtava nasilja u fizičkom svetu postaju sajber nasilnici (Li, 2007). Ovo može biti indikacija lančanih reakcija gde nasilnici postaju žrtve, a žrtve nasilnici. Sa druge strane, kako smo ranije pomenuli, postoje i slučajevi kada protagonisti iz fizičkog sveta zadržavaju svoje uloge i u sajber prostoru – nasilnici ostaju nasilnici a žrtve ostaju žrtve. Učenici koji su u većoj meri zavisni od interneta i koji provode više vremena na društvenim mrežama imaju veće šanse da postanu žrtve elektronskog nasilja. Stoga zabrinjava podatak da sve veći postotak adolescenata provodi vreme za računarom. Prema istraživanju Instituta za psihologiju iz Beograda 2008. godine, čak 98% srednjoškolaca je imalo mobilni telefon, a 85% je svakodnevno koristilo kompjuter (Pavlović-Babić, 2008).

OBLICI ELEKTRONSKOG NASILJA

Informacije koje deca obznanjuju na internetu ili javnoj društvenoj mreži mogu biti zloupotrebljene od strane vršnjaka ali i drugih, neprijateljski nastrojenih korisnika globalne računarske mreže, među kojima su: sajber kriminalci, mentalno poremećene osobe i druge patološke ličnosti, politički i ideološki motivisane grupe i slično. Najmlađi korisnici, nesvesni opasnosti, često ostavljaju podatke o adresi stanovanja, brojeve telefona, obaveštenja o tome kada su im roditelji na poslu (kada su sami kod kuće), u kom periodu će biti na letovanju i druge osetljive informacije. Tviter (Twitter), koji je veoma popularan kod ove populacije, čak omogućava objavljivanje ličnog rasporeda aktivnosti tokom dana – kada je dete u školi, kuda ide posle školskih aktivnosti, gde se trenutno nalazi i čime se bavi itd. Ove informacije mogu biti zloupotrebljene za planiranje i izvršenje širokog spektra kriminalnih radnji: pljačke, kidnapovanja, fizičkog i psihičkog maltretiranja itd. Narušavanje privatnosti u virtuelnom svetu, dakle, može voditi i narušavanju fizičkog integriteta ličnosti, tj. fizičkom nasilju.

Pa ipak, najčešći je slučaj da informacije koje deca ostavljaju na korisničkom profilu bivaju zloupotrebljene od strane njihovih vršnjaka. Dakle, najrasprostranjeniji vid zloupotrebe informaciono-komunikacione tehnologije vezuje se za fenomen elektronskog nasilja, koji može poprimiti različite forme: zadirkivanja, kinjenja ili, u težim oblicima, pravog zlostavljanja u virtuelnom svetu. Elektronsko nasilje je fenomen koji je u neprestanom porastu. Preliminarne svetske studije o rasprostranjenosti elektronskog nasilja govore da je između 11% i 17% učenika uključeno u ovu vrstu aktivnosti (Li, 2007), dok se postotak žrtava kreće u rasponu od 19% do 29% (Beran, Li, 2005). Rezultati istraživanja koje je sprovedeno u pet srednjih škola u Beogradu, pokazali su da je 10% učenika uzrasta od 11 do 15 godina sprovodilo ovu vrstu aktivnosti prema drugim učenicima. Osim toga, istraživanje je pokazalo da je 20% učenika bilo žrtva ovakvih, virtuelnih, kampanja (Popović-Ćitić et al., 2011: 412). Ovaj vid torture može ostaviti značajne psihološke posledice, o čemu se u stručnoj literaturi vodila široka debata nakon otkrivanja prvog slučaja virtuelnog silovanja (Džonson, 2006).

Sa druge strane pak registrovani su i slučajevi da napadač preuzima i virtuelni identitet mete napada, tj. žrtve, u cilju pojačanja efekta ocrnjivačke kampanje ili pak postizanja kriminalnih ciljeva.

Na osnovu relevantne literature, primetno je da postoji više oblika elektronskog nasilja. Najčešće prijavljivan oblik elektronskog nasilja među decom i tinejdžerima jeste tzv. *isključivanje* (*exclusion*) – ignorisanje žrtve u pričaonici ili konverzaciji (Patchin, Hinduja, 2006). Osim ovog, učestali su i sledeći oblici nasilja koje identifikuje Vilard (Willard, 2007; 2008):

- Lažno predstavljanje (*masquerade*) – nasilnik u sajber prostoru koristi identitet žrtve (žrtvin profil, nalog), s ciljem da uništi njen ugled i/ili je dovede u sukob sa drugima;

- Vređanje (*flaming*) – verbalno napadanje dvojice ili više korisnika na ličnom nivou;

- Uznemiravanje (*harassment*) – najpribližnije je tradicionalnom nasilju sa stereotipnom relacijom žrtva-nasilnik i podrazumeva ciklično slanje uvredljivih poruka;

- Sajber pretnje (*cyber threats*) – slanje poruka koje sadrže pretnje, zastrašujuće su ili veoma uvredljive ili uključuju iznuđivanje;

- Sajber proganjanje (*cyberstalking*) – intenzivno onlajn uznemiravanje i klevetanje koje sadrži pretnje i/ili izaziva strah;

- Klevetanje (*denigration*) – onlajn tračarenje, tj. pisanje vulgarnih, podlih i netačnih glasina o nekom drugom korisniku da bi se uništila njegova reputacija ili pokvarili odnosi sa drugima. Posebna vrsta klevetanja je kada nasilnik i žrtva imaju bliske lične relacije (u virtuelnom ili realnom svetu), i to uključuje onlajn objavljivanje nečijih tajni ili posramljujućih informacija;

❖ Obmanjivanje (trickery) – objavljivanje ličnih i kompromitujućih informacija o žrtvi, do kojih se došlo prevarom ili lukavstvom;

❖ Izazivanje (trolling) – namerno slanje komentara koji nisu u saglasnosti sa drugim postovima, sa ciljem provociranja.

Svaki pojedinac je ranjiv na različite vrste otvorenih ili prikrivenih napada od strane zlonamernih aktera, bilo da oni za cilj imaju pravljenje neslanih šala ili jasne kriminalne namere. Sa stanovišta tzv. hakerske kulture se elektronske prevale i krađa digitalnog identiteta opisuju kao „vragolasto ali prihvatljivo ponašanje" (Thomas, 2002: 115). Žrtva, međutim, na stvari gleda potpuno drugačije.

Osećaj narušavanja ličnog mira i privatnosti može imati dugotrajne psihološke posledice. Društvene mreže na Internetu snabdevaju agresora veoma velikom količinom informacija o žrtvi, što njemu daje mogućnost da se upusti u psihološko ratovanje. Sajber klevetanje ili digitalne kampanje za ozloglašavanje imaju potencijal da dopru do neverovatno velikog broja ljudi, ogromnom brzinom i da, pri tome, nanesu velike frustracije i kolateralnu štetu žrtvi. Ponovno uspostavljanje poverenja i spasavanje reputacije u jeku virtuelnih ocrnjivačkih kampanja predstavljaju veliku teškoću za žrtvu.

Lakoća s kojom javne kampanje „ocrnjivanja" mogu biti otpočete na Internetu stvara značajnu disproporcionalnost u korist nasilnika. Meta napada se stavlja u položaj da se brani, i u stanju je nesigurnosti povodom napadačevog identiteta, motiva, lokacije, ciljeva, kao i toga da li je napad izvršio pojedinac ili grupa ljudi. Ona, najčešće, i ne zna kome se može obratiti za pomoć u takvoj situaciji, budući da je u većini država izražena konfuzija nadležnosti nad ovakvim deliktima.

MOGUĆNOSTI SUPROTSTAVLJANJA ELEKTRONSKOM NASILJU

Prethodno iznete karakteristike elektronskog nasilja, kao i statistika koja beleži porast ovog vida nasilja, nameću pitanje na koji se način može adekvatno suprotstaviti ovom fenomenu. Jedan od osnovnih problema, sa aspekta suprotstavljanja, jeste onaj koji se tiče otkrivanja elektronskog nasilja. Elektronsko nasilje je specifično upravo po tome što nije lako uočljivo, kao tradicionalno nasilje. Žrtva često prikriva da je izložena maltretiranju u sajber prostoru, ne želeći tu informaciju da podeli ni sa vršnjacima ni sa starijima - roditeljima i nastavnicima.

Pojedini autori smatraju da se određeni rezultati u otkrivanju elektronskog nasilja mogu postići primenom tehnika veštačke inteligencije, tj. tekst mininga (text mining). Tekst mining se odnosi na proces izdvajanja značajnih informacija i znanja iz nestrukturiranog teksta. Ova tehnika se, dakle, zasniva na mašinskoj analizi teksta, koja podrazumeva izdvajanje nepoznatih informacija iz velike količine teksta. Pa ipak, primena ove tehnike je do sada dala samo ograničene rezultate (Kovačević, 2012).

Prema tome, jasno je da se u suprotstavljanju elektronskom nasilju mora zauzeti holistički pristup, koji podrazumeva ne samo primenu logičkih i tehničkih alata, već i usaglašavanje nacionalnih zakona sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, razvoj kompjuterske etike, edukaciju učenika, roditelja i zaposlenih u školi.

Poseban značaj u procesu prevencije i suprotstavljanja elektronskom na-

silju imaju promene na normativnom planu. Iako je uvođenje pojma elektronskog nasilja odredbama Pravilnika o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje dobar potez subjekata nacionalne politike zaštite školske dece, mišljenja smo da on nije i dovoljan. Učestalost i društvena štetnost ovog oblika vršnjačkog nasilja, kao i projekcije njegovog razvoja u budućnosti, ukazuju na potrebu za adekvatnijim i obuhvatnijim normativnim regulisanjem. Mišljenja smo da je neophodno uvrstiti koncept elektronskog nasilja i u okvire ZOSOV, ali i inkriminisati elektronsko nasilje kaznenopravnim zakonskim normama. Identifikacija elektronskog nasilja kao ozbiljnog rizika po bezbednost školske dece jeste prvi stadijum u procesu njegove redukcije, ali su propisivanje i primena odgovarajućih sankcija prema subjektima koji ga vrše, korak bez kog će borba protiv elektronskog nasilja biti samo deklarativna.

Sa aspekta preventivnog delovanja i zaštite dece i omladine od elektronskog nasilja i drugih pretnji u sajber prostoru posebnu pažnju bi trebalo posvetiti izgradnji i razvoju etičkih normi i principa koji se tiču korišćenja informaciono-komunikacione tehnologije. Među takva pitanja se mogu ubrojiti pitanja demokratičnosti, svojinskih prava, ali i privatnosti. Uspostavljanje i razvoj ovih normi i principa je od izuzetnog značaja, jer bi oni mogli pronaći primenu u svim onim slučajevima narušavanja bezbednosti koji nisu u suprotnosti sa pravom ali se percipiraju kao neprihvatljivo ponašanje.

Globalni opseg komunikacije mnogih sa mnogima, anonimnost i mogućnost reprodukcije su crte komunikacije na internetu koje stvaraju niz mogućih prednosti i poteškoća. Pred organizacijama koje sprovode urađivačku politiku na internetu stoji izazov da, do maksimuma, ostvare pozitivne potencijale ove tehnologije i da, istovremeno, ograniče mogućnosti za njenu zloupotrebu. Izazov se, između ostalog, sastoji u tome da se pristupi rešavanju problema kriminala, nasilja i drugih zloupotreba na internetu, a da se za to primene strategije koje ne bi umanjile moć koju on pruža pojedincima. Do sada je, nažalost, veza između tehnologije i etike bila takva da je polje kompjuterske etike naprosto sledilo razvoj kompjuterske tehnologije (Džonson, 2006). U istorijskom smislu, dakle, polje kompjuterske etike je bilo reaktivno u odnosu na tehnologiju – kompjuterski etičari su pratili tehnološki razvoj i tek naknadno reagovali na njega. Svakako da bi bilo bolje kada bi tehnologija sledila etiku. Tada bi se, sigurno, posvećivalo više pažnje onim tehnologijama koje povećavaju stepen zaštite privatnosti korisnika računarskih sistema.

Prvenstvena, ujedno i najbolja zaštita od elektronskog nasilja i drugih oblika uzmemiravanja ili kriminala „na mreži" jeste – znanje. Konstantne inovacije u oblasti tehnologije i virtuelnih komunikacija zahtevaju i stalnu edukaciju kako o njihovom svrsishodnom, tako i bezbednom korišćenju, odnosno o opasnostima koje bezrezervno ponašanje korisnika u odnosu na tehnologiju, nose. U odnosu na interesovanja, starost i ulogu u zajednici (dete, roditelj, zaposleni), edukacija zahteva različite pristupe i znanja i veštine koje je korisnicima potrebno preneti. Zajedničko načelo u edukaciji svih kategorija korisnika jeste da treba biti oprezan, ali ne i plašiti se. Internet i društvene mreže svojom primenom mogu korisnicima doneti mnoštvo korisnih informacija, poboljšati motoristiku, pomoći u učenju i usavršavanju jezika, razmeni iskustava. Time, ove tehnologije ne treba posmatrati kao „jahače apokalipse", već kao korisnu riznicu znanja, podataka i mogućnosti, ali kojoj treba pristupati odgovorno, zrelo i bezbedno. Jedino nedovoljno razvije-

na bezbednosna kultura, skromna saznanja o opasnostima i neoprezno postupanje „na mreži“, mogu ove tehnologije učiniti izvorom najrazličitijih opasnosti, koje često ne ostaju samo u „virtuelnoj stvarnosti“, već se mogu i ostvariti/realizovati u „stvarnom“ svetu.

Edukacija korisnika o bezbednom ponašanju u sferi Interneta, može se organizovati na različitim nivoima, po različitim modelima, institucionalno, kao i neformalno. Jedan nivo edukacije dece, pre svega, potrebno je organizovati u okviru redovnog sistema obrazovanja (školske nastave), ali je za populaciju mladih prijemčiviji pristup svakako neformalna edukacija kroz aktivnosti i aplikacije koje već koriste – putem dobro osmišljenih, dinamičnih i efektnih web-stranica. Roditelji su, svakako, proživeli sve ono što su i njihova deca i mnogo više od toga, ali u „realnom“ životu. Kako bi razumeli ponašanje svoje dece i pomogli im da budu bezbedna na internetu, potrebno je da razumeju i upoznaju kompleksan virtuelni svet, koji je, kao svojevrsna paralelelna stvarnost, prisutan u savremenom društvu. Roditelji treba da uspostave odnos poverenja i iskrenosti sa svojom decom i da se ne stide da priznaju da o internetu i društvenim mrežama znaju manje od njih. Traženjem pomoći od dece i pokazivanjem želje da od njih nauče tehnologiju i mogućnosti interneta, zapravo će istovremeno i prepoznati način ponašanja i interesovanja svoje dece u virtuelnom svetu. Stručna edukacija roditelja vrši se kroz različite radionice, uglavnom pod okriljem nevladinih organizacija, kao i kroz edukativne web-stranice koje ove, ali i državne institucije kreiraju, sa ciljem da podignu nivo znanja i bezbednosne kulture roditelja.

Na kraju, potrebno je istaći da je i u elektronskom nasilju, kao i u ostalim vrstama nasilja, važno smanjiti broj pasivnih posmatrača, jer što je nasilje vidljivije, to je lakše suprotstaviti mu se.

ZAKLJUČAK

S obzirom na to da su u savremenom svetu izražene tendencije razvoja informaciono-komunikacionih tehnologija, ali i proces progresivne informatizacije društva, može se očekivati da će elektronsko nasilje biti sve zastupljenije među mladima u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

Premda apsolutnu bezbednost na polju informaciono-komunikacionih tehnologija nije moguće ostvariti, pred roditelje, lokalnu zajednicu i rukovodstvo obrazovno-vaspitnih ustanova se postavlja zadatak da usmere aktivnosti na prevenciju štetnih događaja koji bi mogli da ugroze bezbednost dece i omladine. Visokotehnološki kriminal i elektronsko nasilje predstavljaju vrlo ozbiljne pretnje školskoj populaciji i infrastrukturi, o čemu svedoče i zakonodavne promene u Republici Srbiji, koje idu ka prepoznavanju i iznalaženju politika za suprotstavljanje i suzbijanje ove vrste bezbednosnih rizika. Jasno je da problem zaštite dece od visokotehnoloških rizika ne može biti postignut samo uvođenjem normativnih novina ili primenom tehničko-logičkih alata, već da je nužno uključivanje svih važnih društvenih činilaca u proces borbe protiv ove vrste devijantnog ponašanja. Iako je normativni okvir za suprotstavljanje visokotehnološkim rizicima uopšte, pa i u školskom sistemu, poboljšan usklađivanjem sa ratifikovanim međunarodnim dokumentima, stvarni rezultati mogu se očekivati tek nakon stvaranja i odgovarajućih socijalnih, organizacionih i tehničko-tehnoloških pretpostavki suzbijanja i prevencije ovih pojava. U

tom smislu, obrazovno-vaspitne ustanove treba da postanu jedna od ključnih karika sistema društvene zaštite dece i omladine, što se može postići ozbiljnim i planskim pristupom ovom problemu. Polazna tačka u ovom pravcu bila bi edukacija dece, roditelja i nastavnika o elektronskom nasilju i drugim bezbednosnim rizicima u sajber prostoru. Sledeći korak bi podrazumevao izgradnju jedinstvenog, funkcionalnog i pragmatičkog modela višeslojne (društvene i tehničke) zaštite školske populacije i infrastrukture. Na ovaj način obrazovno-vaspitni sistem bi se pokazao kao društveno odgovoran činilac koji aktivno deluje u smeru unapređenja bezbednosti dece i učenika.

LITERATURA

1. Agatston, P., Kowalsky, R., Limber, S. (2007). Students perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S 59–S60.

2. Beran, T. N., Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265–277.

3. Boyd, D. (2007).Why youth (heart) social networks site: The role of networked publics in teenage social life. In D. Buckingham (ed.), *MacArthur Foundation Series on Digital Learning – Youth, Identity, and Digital Media Volume*. Cambridge, MA: MIT Press.

4. Dempsey, A., Sulkowski, M., Dempsey, J., Storch, E. (2011). Has cyber technology produced a new group of peer aggressor. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 14(5), 297–302.

5. Džonson, D. (2006). *Kompjuterska etika*. Službeni glasnik, Beograd.

6. Gross, E. F., Juvonen, J., Gable, S. L. (2002). Internet use and well-being in adolescence. *Journal of Social Issues*, 58(1), 75–90.

7. Hinduja, S., Patchin, J. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129–156.

8. Kovačević, A. (2012). Korišćenje tehnika veštačke inteligencije u otkrivanju sajber nasilja. U B. Popović-Ćitić, S. Đurić, Ž. Kešetović (Ur.), *Bezbednosni rizici u obrazovno-vaspitnim ustanovama* (str. 223–241). Beograd: Fakultet bezbednosti.

9. Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777–1791.

10. National Crime Prevention Council (2006). *Cyberbullying*. http://www.ncpc.org/cyberbullying.

11. Nešić, S., Jović, N. (2011). *Zaštita dece od nasilja u školama – izveštaj zaštitnika građana i panela mladih savetnika*. Beograd: Zaštitnik građana.

12. Patchin, J. W., Hinduja, S. (2006). Bullies move beyound the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth violence and juvenile justice*, 4(2), 148–169.

13. Pavlović-Babić, D. (2008). Slobodno vreme mladih u Srbiji: potrebe, ponuda i dostupnost. Simpozijum "Ka mudro definisanoj strategiji za mlade", 56. naučnostručni skup psihologa Srbije, Razvoj i standardizacija u psihologiji. Društvo psihologa Srbije, 4–7. jun, 2008, Kopaonik, str. 115.

14. Popović-Ćitić, B. (2009). Vršnjačko nasilje u sajber prostoru. *Temida*, 12(3), 43–62.

15. Popović-Ćitić, Djurić, Cvetković. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia. *School Psychology International*, 32(4), 412–424.

16. Porodični zakon (*Službeni glasnik RS*, broj 18/05).

17. Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (*Službeni glasnik RS*, br. 30/10).

18. Privitera, C., Campbell, M. (2009). Cyberbullying: The new face of workplace bullying? *CyberPsychology & Behavior*, 12(4), 395–400.

19. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 49(4), 376–385.

20. Thomas, D. (2002). *Hacker culture*. University of Minnesota, Minneapolis.

21. Tillmann, K. J. (2000). Violence around schools. *European Education*, 32(1), 5–19.

22. Vandebosch, H., Cleemput, K. V. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349–1371.

23. Wilard, N. (2008). An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Use of Internet. http://www.nasponline.org/resources/bullying/Cyberbullying.pdf

24. Willard, N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign, IL: Research Press.

25. Ybarra, M. L., Mitchel, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics, *Journal of Adolescence*, 27(3), 319–336.

26. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (*Službeni glasnik RS*, broj 85/05).

27. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09, 52/11).

28. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima deteta, «Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori», br.15/90).

RESUME:

This article analyses the phenomenon of cyberbullying as a new form of peer violence, its manifestations, characteristics, specificities in regard to traditionally perceived violence and means of confronting this socially unacceptable phenomenon. So, the first paragraph of the article gives an introduction to peer violence and the significance which information-communication technology (together with social networks) assumes in the everyday lives of children and young people. After that, the term "*cyberbullying*" was defined according to relevant foreign literature sources and Serbian legislation. Hi-tech crime and cyberbullying present very serious threats to school population and infrastructure, which is testified by the legislative changes in the Republic of Serbia, aimed at finding policies for recognition, confronting and preventing this form of security risks. The second part of the paper explains characteristics of cyberbullying which arise, for the most part, from the specificity of the ambience (cyber space) where this violence takes part. The nature of cyber space is such that it relativizes categories of space and time, and that fact offers the bully a large variety of possibilities for choosing techniques and tools for committing the attack, as well as those for hiding his identity. Apart from that, in this part of the paper certain statistical indexes on the nature of the bully-victim relationship in the real and virtual world that is on the phenomenon of the exchange of their roles in cyber world have been shown. The following section of the paper tries to classify various kinds of cyber bullying phenomena. Regardless of the fact that there are several forms of this kind bullying, it is important to state that any of them can cause significant psychological consequences to the victim. The last section of the paper analyzes possibilities for prevention and confronting this kind of violence. We analyzed in detail four possible aspects of prevention: technical, legal, ethical and educational, and we highlighted the importance of holistic approach in confronting this negative phenomenon. It is clear that the problem of protecting children against high tech risks cannot be achieved only by means of introducing normative innovations or applying technical and logical tools, but that it is necessary to include all important social factors in the process of fighting against this kind of deviant behavior. Although the normative framework for confronting high tech risks in general, as well as in school systems, is improved by standardization with ratified international documents, real results can be expected only after adequate social, organizational and technical-technological assumptions of stopping and preventing this phenomena have been created. In that regard, educational institutions should become one of the key links in the system of social protection of children and young people, and that can be achieved by a seriously planned approach to this problem. A starting point would be education of children, parents and teachers about cyberbullying and other security risks in cyber space. The next step would be building a uniform, functional and pragmatic model of multi-layered (social and technical) protection of school population and infrastructure.

MARKETINŠKOISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI POLICIJE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

doc. Dr Branislav Radnović
Univerzitet Educons,Novi Sad – Sremska Kamenica
rabanyu@yahoo.com

Nemanja Radović
Centar za osnovnu policijsku obuku, Novi Sad – Sremska Kamenica
nemanja.radovic@copo.edu.rs

Apstrakt: Rešavanje bilo kojeg problema zahteva detaljno analitičko sagledavanje njegovih uzroka. Jedino pravilno analiziranje uzroka problema vodi ka njegovog ispravnom rešenju. U bilo kom poslu, pa i u poslovima policije cilj nije represija, već preventiva, a da bi se postigla odgovarajuća prevencija neophodno je pronaći prave uzroke problema i raditi dalje na njihovom eliminisanju. Upravo danas policija, prihvatajući marketing koncept posmatran kroz intenzivnu dvosmernu korelaciju policija – građani, ima mogućnost korišćenja marketing-istraživanja kao naučne discipline. Marketing-istraživanje je naučna disciplina koja na prvom mestu služi za otkrivanje problema, odnosno uzroka problema, a sve u cilju donošenja rešenja koja doprinose uspešnijoj implementaciji marketing strategije. Danas je ne samo za policiju, već i za celo društvo, vršnjačko nasilje postalo zaista ozbiljan problem, i to ne samo kod nas, na području Balkana, već i u celom svetu. Problem vršnjačkog nasilja zahteva pun angažman cele društvene zajednice..., u prvom redu porodice, obrazovnih institucija... i policije. Treba znati da otkrivanjem vršnjačkog nasilja i represivnim aktivnostima se postižu samo trenutni efekti. Cilj su trajniji efekti, uz izbegavanje represivnih metoda ili njihovo svođenje na najmanju moguću meru. Prihvatanje ovog koncepta u rešavanju problema se zahteva od savremenih porodica, obrazovnih institucija, pa i od savremene policije, a uspehu njegove realizacije doprinosi i adekvatno sprovođenje marketing-istraživanja. Zato je cilj kroz ovaj rad pokazati koje bi sve marketing-istraživačke aktivnosti bilo neophodno da sprovede policija u prevenciji vršnjačkog nasilja, i to od momenta definisanja problema do momenta sprovođenja rešenja.

Ključne reči: marketing-istraživanje, policija, prevencija, vršnjačko nasilje, problem, rešenje

UVOD

Savremena policija danas više nego ikada ima za zadatak da percipira moguće negativne događaje, koji mogu narušiti bezbednost i time doprineti kako materijalnim, tako, nažalost, i ljudskim žrtvama. U uslovima kada je prisutan porast mnogih vrsta kriminaliteta; kada nastaju novi vidovi, kao što je elektonski kriminalitet; kada mnoge društveno-negativne pojave poprimaju nažalost ozbiljne razmere,

kao što je to upravo slučaj sa vršnjačkim nasiljem..., sinhronizovano delovanje svih društevnih činilaca, u pre svega prevenciji, jeste više nego potrebno. Kada se kaže svih društvenih činilaca, tu se pre svega misli na porodicu, kao primarnu ljudsku zajednicu, ali svakako i na obrazovne institucije..., kao i na policiju. Često se govori da policija mora da bude servis građana, ali nekako većini građana do kraja ostaje nejasno šta to u stvari treba da znači. To podrazumeva maksimalnu interakciju između policije, odnosno policijskih službenika, s jedne strane i građana, s druge strane. Jer, interes je isti, život u bezbednom okruženju. Rešavanje problema, ili bolje rečeno prvencija problema, zajednički je zadatak obe strane, i policije i građana, a upravo prihvatanje marketing koncepta od strane policije to i omogućava. Prihvatanje marketing koncepta moglo bi doslovno značiti i pravilno postavljanje i prihvatanje policije u lokalnoj zajednici. Da bi se to i omogućilo neophodno je da policija zasluži maksimalno poverenje, što je preduslov svih preduslova. Što se tiče prethodno navedenog,upravo treba potencirati i apostrofirati termin zaslužiti, jer su građani, bez obzira na velike pomake u radu, još uvek skeptični prema rezultatima pojedinih aktivnosti policijskih službenika. Upravo prihvatanje marketing koncepta kao filozofije organizovanja, savremenoj policiji omogućava, kroz kontinuiran interaktivan dvosmeran kontakt i komunikaciju sa građanima, rešavanje egzistirajućih i prevenciju postojećih problema, a samim tim i sticanje preko potrebnog poverenja, koje sa druge strane gledajući olakšava i sam rad policijskih službenika i policije u celini. Kada govorimo o sadejstvu implementacije marketing koncepta i prevenciji problema, bitno je istaći odlučujuću ulogu i značaj marketing istraživanja, upravo sa ciljem percepcije problema i pokušaja sprečavanja njihovog manifestovanja. Kako reakcija na pojavu, razvoj i prevazilaženje vršnjačkog nasilja ne bi bila samo postdeliktna, koja u sebi sadrži represivne elemente – „nasilje nad nasilnicima“ ili tzv. „antinasilničko nasilje“[1], marketing-istraživačke aktivnosti savremena policija mora da uključi u svoj ne samo strateški, već i taktički, odnosno operativni nivo rada svojih policijskih službenika.

VRŠNJAČKO NASILJE – POJAM I VRSTE

Generalno, nasilje se odnosi na različite vrste ponašanja:

- verbalno (omalovažavanje, dobacivanje, pretnje i sl.)
- socijalno (ignorisanje, ogovaranje i spletkarenje, izbegavanje, tračarenje i sl.),
- psihičko (krađa, preteći pogledi, praćenje, oštećivanje imovine i sl.)
- fizičko/telesno (udarci, guranje, rušenje i sl.)

Za razliku od nasilnog, agresivno ponašanje je jednokratno, može biti samo nekontrolisana reakcija ili odbrana. Nasilno ponašanje ima obično isti ili sličan sadržaj, traje duži period (kontinuirano) i nasilnik ima moć nad žrtvom. Cilj je kod žrtve izazvati trajan strah. Nasilje nije rezultat agresije izazvan ljutnjom nakon nečeg specifičnog i nešto što se neće ponoviti.

1 Ilić, Z., (2011). Društveni kontekst nasilja nad decom u školi. Tematski zbornik radova: Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, str. 9–11.

Vršnjačko nasilje je u sve većoj ekspanziji ne samo u Srbiji, na teritoriji Balkana, već moglo bi se reći u čitavoj Evropi i svetu. Nažalost, situacija što se tiče vršnjačkog nasilja je iz dana u dan sve gora. Vršnjačko nasilje trpi gotovo svaki mališan, pokazuju brojna istraživanja. Jedno od takvih je i istraživanje koje je sprovelo udruženje "Korak Napred". Skoro devedeset pet odsto anketirane dece u četiri kruševačke škole kaže da je bilo izloženo vršnjačkom nasilju.[2] Po ovom istraživanju vršnjačkim sukobima i nasilnoj komunikaciji jednako su sklona deca u gradskim, baš kao i seoskim školama, a razlike nema ni među dečacima i devojčicama, pokazala je anketa među 229 đaka. Anketa je pokazala da su dečaci i devojčice, učenici šestog, sedmog i osmog razreda, gradskih, prigradskih i seoskih škola podjednako žrtve, ali i nasilnici. Ono što je posebno strašno i što posebno treba da zabrine sve, jeste činjenica da iako su više od 72% anketiranih bili svedoci vršnjačkog nasilja, samo trećina ih je to i prijavila. Kao razlog nereakcije, većina navodi da nije želela da bude umešana u sukob, a 17% dece to je odbilo da ih vršnjaci ne bi smatrali „cinkarošima". Šutnuti, udariti, ismevati, pretiti, gađati, opsovati samo su neki od oblika vršnjačkog nasilja koje je u anketi više od 82% učenika izjavilo da povremeno čini. O tome da je nasilje na svojevrstan način postalo stil ponašanja, svedoči i podatak da je tek oko 25% dece znalo da ga prepozna. Šta je u stvari vršnjačko nasilje?

Jedna od opšteprihvaćenih definicija glasi: nasilje među decom smatra se kada jedno ili više dece permanentno i namerno uznemiruje, napada i fizički ozleđuje drugo dete koje se ne može odbraniti. Takođe, neka od osnovnih i najviše eksploatisanih definicija nasilja bila bi da nasilje predstavlja svaki oblik ponašanja koje ima za cilj namerno povređivanje ili nanošenje bola, bilo psihičkog ili fizičkog. Takođe, sem vidljivih oblika vršnjačkog nasilja, kakvi su direktno nasilje manifestovano kroz fizičko i verbalno nasilje, postoji i teže uočljivo, često na prvi pogled nevidljivo nasilje kroz odnose, koje se manifestuje kao: ogovaranje, širenje ružnih izmišljenih priča, isključivanje deteta iz grupnih igara, nepozivanje na zajedničke zabave i druženja... Svako od ovih svesnih postupaka se može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju. Nasilničko ponašanje dece, poznato i kao buling (*bullying*, eng. termin), razlikuje se od kratkotrajnih incidenata i svađa dece. Osnovna razlika je upravo u namernoj želji da se drugom detetu nanese zlo, kao i u ponavljanju takvog postupanja tokom određenog vremena i dominaciji sile na individualnom ili grupnom planu.[3]

Nasilje se pojavljuje u različitim oblicima. Verbalno nasilje je svaki vid ismevanja, nazivanje pogrdnim imenima, ruganje, vređanje, dobacivanje. Nije neophodno naglašavati koliko deca, bez obzira na uzrast, mogu biti inventivna u ovakvim ''kreativnim'' oblicima verbalnog izražavanja. Fizičko nasilje podrazumeva udaranje, guranje, otimanje i uništavanje stvari. Ranijih godina je uglavnom bilo karakteristično za dečake, ali se, nažalost, sve češće javlja i kod devojčica.

Deca koja su izolovana iz društva, ignorisana od strane drugova, trpe ogovaranje i o njima se izmišljaju razne priče koje obično nemaju lep i istinit sadržaj,

2 http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/Srbija+danas/1216896/Vr%C5%A1nja%C4%8Dko+nasilje+u+porastu.html; datum pristupa: 05.02.2013

3 Nedimović, T., (2010). Vršnjačko nasilje u školama: pojavni oblici, učestalost i faktori rizika. Doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, str. 50–53.

jesu žrtve socijalnog nasilja. Psihičko nasilje podrazumeva preteće poglede, grimase, neželjene komentare, iznuđivanje novca, ucenjivanje. Seksualno nasilje je neželjeno dodirivanje na neželjeni način i neželjenih delova tela, iznuđivanje seksualnih usluga, prinuda na seksualni čin. Pošast interneta jeste i zloupotreba fotografija i video snimaka dece. U novije vreme sve češće se pominje elektronsko nasilje ili sajber nasilje kao najnoviji oblik vršnjačkog nasilja, pod kojim se podrazumeva svako nasilje koje se sprovodi pomoću interneta i mobilnih telefona, a čini ga širok dijapazon, od slanja uznemiravajućih i pretećih poruka do stavljanja na internet portale snimaka u kojima postoji vršnjačko nasilje prema nekom od učenika.

Ono što je posle definisanja vršnjačkog nasilja i određenja vrsta vršnjačkog nasilja evidentno, jeste činjenica da je svaki čovek bio ili tokom života verovatno biće svedok nasilja, žrtva nasilja ili nažalost sam nasilnik.

ŽRTVE VRŠNJAČKOG NASILJA – SIMPTOMI I KARAKTERISTIKE

Potencijalna žrtva vršnjačkog nasilja jeste dete koje je submisivno, defanzivno, često to je dete introvert sa niskim samopoštovanjem. Ovakvo dete će i na najbezazlenije opaske reagovati plačem, povlačenjem, izolovanjem od društva. Plašljivo, tiho i povučeno dete omiljena je meta one dece i onih osoba koji vole da svoju snagu demonstriraju nad drugima, bilo fizičku ili psihičku.

Decu žrtve obično odlikuju sledeće osnovne karakteristike:

- mirna, ljubazna, sramežjiva deca, koja imaju dobar odnos sa učiteljem i roditeljem,
- često visoko inteligentna deca,
- usamljena deca, često teško sklapaju prijateljstva,
- često deca sa fizičkim i psihičkim poteškoćama, ali ne mora biti (kod ove dece je 2 do 3 puta veća verovatnoća da će biti žrtva nasilja),
- spoj plašljivog obrasca ponašanja i fizičke slabosti, ali ne mora biti.

Nepotrebno je naglašavati da bi roditelji morali da imaju uvida u ponašanje i raspoloženje svoje dece. Ukoliko se primeti da je dete povučenije nego inače, slabo jede, razdražljivo je, loše spava i budi se vrišteći ili mokreći u krevet, to se ne bi smelo nipodaštavati. Jako trzanje na iznenadne zvuke, menjanje maršute odlaska ili vraćanja iz škole, kašnjenje u školu, modrice po telu mogu takođe biti pokazatelji vršnjačkog nasilja. Nestanak ličnih stvari i veći zahtevi za džeparac mogu značiti iznuđivanje novca, što se takođe često dešava u slučaju vršnjačkog nasilja.

Svi imaju zadatak da pomognu deci žrtvama vršnjačkog nasilja. Prvenstveno je cilj da do vršnjačkog nasilja ne dođe, ali u slučaju da dođe, cilj je da se blagovremeno problem koji vršnjačko nasilje nosi sa sobom prepozna i identikifuje, kako bi se krenulo u njegovo saniranje. Marketing-istraživačke aktivnosti implementirane u rad policije upravo omogućavaju policijskim službenicima da blagovremeno dođu do informacija o deci žrtvama nasilja, kao i da naprave listu dece potencijalnih žrtava vršnjačkog nasilja, a sve u pravcu prevencije vršnjačkog nasilja. Nakon toga imaju zadatak da kontinuirano obavljajući razgovore i prateći decu potencijalne žrtve nasilja spreče njegov nastanak. Deci žrtvama nasilja ili deci potencijalnim žrtavama nasilja mora se ukazati na značaj i ulogu saradnje sa policijskim službenicima ne samo na otkrivanju, već i na sprečavanju ove po društvo

veoma štetne pojave. Saradnja zasnovana na uzajamnom poverenju je od izuzetnog značaja, ali se ona može postići isključivo približavanjem obe strane, jedne drugoj, kontinuiranom komunikacijom, razmenom infomacija..., a to se postiže upravo prihvatanjem marketing koncepta i sprovođenjem marketing-istraživačkih aktivnosti u policijskom delovanju.

DECA NASILNICI – KARAKTERISTIKE

Uvek kada se dogodi bilo koji vid nasilja, a u ovom slučaju vršnjačkog, postavlja se pitanje motiva. Motivi mogu biti zaista raznoliki. Neka deca, naročito mlađeg uzrasta, nemaju adekvatan uvid u sopstveno ponašanje. Tako za njih nema određenu težinu rečenica, niti ona ima za njih bilo kakvu posledicu, koja podrazumeva ismevanje drugog deteta zbog fizičkih ili materijalnih nedostataka. Starija braća ili sestre, odrasli ljudi kojima se dive ili jednostavno likovi iz akcionih filmova mogu i te kako biti modeli za imitaciju i kreiranje sopstvenog imidža. Danas, veliki uzrok problema su sem filmova sa agresivnim sadržajem, i niskobudžetne emisije sa primitivnim i uznemiravajućim sadržajem, često sa elementima nasilja, koje se emituju na pojedinim televizijama, nažalost često i na televizijama sa nacionalnom frekvencijom. Ovome bi svakako energičnije trebalo da se suprotstavi radio difuzna agencija, kao i ostali državni organi, jer posledice takvih emisija imaju nesagledive razmere ne samo trenutno, već i u budućnosti.

Pošto se deca ne rađaju kao nasilnici, postavlja se pitanje kako ona postaju nasilnici, odnosno koji su najčešći uzroci takvog ponašanja.

Uzroci ovakvog ponašanja najčešće se mogu pronaći u:

- porodici – oduvek se govorilo ,‘deca su ogledalo roditelja‘‘, po nekim istraživanjima 30–40% nasilnog vršnjačkog ponašanja ima korene u porodici, tj. porodičnim odnosima i vezama, roditeljskom ponašanju, ophođenju, kulturi, stilu odgajanja dece, mehanizmu socijalnog učenja...
- genetske osobine – slaba mentalna razvijenost, oštećenje centralnog nervnog sistema...
- obrazovne institucije – neučešće, nedovoljno učešće ili neadekvatno učešće obrazovnih institucija u opštem vaspitavanju dece,
- kultura, društvo i lokalna zajednica – usvojen model i sistem ponašanja u društvu, od strane zajednice nekažnjeno ponašanje, nasilje neizloženo ruglu, osudi i preziru...

Deca nasilnici obično imaju sledeće osnovne karakteristike:

- višeznačne reči i postupke druge dece tumače kao agresivne
- ne poštuju ni odrasle osobe
- ne uočavaju suptilne socijalne znakove
- nizak kulturni, često i obrazovni nivo
- imaju nisko samopoštovanje (neka novija istraživanja ovu konstataciju opovrgavaju)
- čest spoj agresivnog ponašanja sa telesnom snagom
- upotreba alkohola i droga

Komunikacija sa vršnjacima je veština koja se uči, tako da je moguće da je deca ne usvoje na adekvatan način. U detinjstvu je pripadnost grupi od izuzetne

važnosti. Ali ako je pojedinac član grupe, onda bi trebalo da se ponaša kao njeni članovi. Ovim poslednjim želi se pokazati da se pojedina deca i ne bi izolovano tako ponašala ukoliko ih drugovi ne bi nagovarali na nasilje.

Deca koja prolaze kroz neki težak period u životu, gubitak ili razvod roditelja, selidba i sl., mogu svoje nezadovoljstvo pokazati i kroz agresiju nad drugom decom. Roditelji ili staratelji bi u tom slučaju morali više pažnje posvećivati detetu koje je nespremno za novonastalu situaciju i potražiti pomoć stručnih lica.

Po pravilu nasilje će vršiti i dete koje je i samo žrtva porodičnog nasilja ili se u porodici toleriše ovakav vid ponašanja. Roditelji koji su bez saosećanja i topline, ili previše popustljivi i ne postavljaju granice u ponašanju, odgovorni su za naslino ponašanje dece. Takođe, stereotipni način mišljenja, sistem vrednosti i mentalitet utiču na razvoj ličnosti svakog, moguće i negativno.

Inače, bez obzira na osnovne zajedničke karakteristike, bez obzira na pol dece nasilnika, postoje među njima i određene razlike:

- dečaci nasilnici skloniji su direktno usmerenom fizičkom i verbalnom nasilju; njihove žrtve su i dečaci i devojčice; sekundarna dobit se ogleda u korišćenju nasilja za sticanje ‚'ugleda'' u društvu,
- devojčice nasilnici sklonije su indirektno usmerenom nasilju; njihove žrtve su uglavnom devojčice; sekundarna dobit se ogleda u zaštiti svog ‚'ugleda'' u društvu.

Uloga policije je da identifikuje decu nasilnike i to ne nakon sprovedenog nasilja, nego već u ranoj fazi, već pri pojavi naznaka da bi neko mogao napraviti vršnjačko nasilje. Da bi se to najbolje postiglo, neophodna je permanentna komunikacija na relaciji policija – škola, kako bi se blagovremeno identifikovala deca potencijalni nasilnici, nakon čega bi se sa njima obavio informativni razgovor i preduzelo niz aktivnosti sa ciljem njihovog usmeravanja u određene po njih i društvo konstruktivne aktivnosti. To se može postići, kao što je rečeno, samo komunikacijom policijskog službenika, kulturno i ljubazno, bez elemenata represije, sa iskazanom željom za pomoći, a primarno u cilju dobijanja informacija od dece nasilnika o uzrocima i motivima koja ih vode ka nasilju. Upravo marketing-istraživačkim aktivnostima se dobijaju neophodne informacije, od same dece potencijalnih nasilnika, koje omogućavaju kasnije svima, roditeljima, nastavnicima, zaposlenima u centrima za socijalni rad..., pa i policijskom menadžmentu osmišljavanje strategije, primarno u pravcu prevencije vršnjačkog nasilja.

DECA SVEDOCI VRŠNJAČKOG NASILJA – PONAŠANJE

Kao što se i zna, postoje mnogobrojni svedoci nasilja, ali se u većini slučajeva niko ne usuđuje da ga prijavi. Zašto je to tako? Najčešće zbog straha deteta svedoka da i samo ne postane žrtva deteta nasilnika. Često i zbog nepoznavanja razlike od strane deteta svedoka između tužakanja i prijavljivanja nasilja. Treba porodica i obrazovnih institucija objasniti da je razlika u krajnjem cilju prijave. Cilj je eliminisanje postojećeg nasilja nad drugovima i drugaricama, kao i prevencija potencijalno mogućeg novog nasilja, gde onda, u tom slučaju, jedna od žrtava može biti i samo dete svedok. Dakle, deca svedoci nasilja moraju biti spremna i obučena da prijave nastalo, ako već ne ukažu na potencijalno moguće nasilje nad vršnjacima.

U prijavi potencijalnog, odnosno već nastalog vršnjačkog nasilja veliku ulogu igraju kako porodica i obrazovne institucije, tako i ostale državne službe, između ostalog i policija. Policija bi kroz usvojen i implementiran marketing koncept, koji podrazumeva permanentnu dvosmernu interakciju između policijskih službenika, s jedne, i škole, odnosno dece unutar škola, s druge strane, trebala da podstakne, a ujedno i zaštiti decu svedoke vršnjačkog nasilja, kako bi već preventivno delovali u cilju blagovremenog reagovanja na potencijalnu pojavu ili prve znake vršnjačkog nasilja.

ULOGA I ZNAČAJ MARKETING-ISTRAŽIVANJA I POLICIJSKI RAD

Kao što je već naglašeno, probleme vezane za vršnjačko nasilje treba predupredi, ali ako su već egzistirajući, treba ih brzo rešavati. Naravno da je rešavanje poslednji korak u jednom svobuhvatnom procesu istraživanja koje mora početi definisanjem problema, odnosno prepoznavanjem i identifikovanjem problema. Upravo tu krucijalnu ulogu ima marketing-istraživanje, te je neophodno pobliže se upoznati sa njegovom ulogom i značenjem.

Kada bi pokušali dati čisto ekonomsku definiciju marketing-istraživanja, ona bi glasila ovako: marketing-istraživanje predstavlja naučnu disciplinu koja se bavi prikupljanjem, obradom, analizom tržišnih problema i na osnovu toga prognozira akcije koje je potrebno preduzeti na pojedinim instrumentima marketing miksa, kako bi se formirala odgovarajuća marketing strategija koja vodi ka rešavanju određenog problema. Ono što dalje treba znati: prikupljanje i prezentacija informacija zahteva postojanje stručnih kadrova, kako bi se te iste informacije pre svega uspešno prikupile, a potom adekvatno obradile i prikazale donosiocima upravljačkih odluka.

Iz prethodno datih definicija marketing-istraživanja jasno je da je njegova implementacija u kako strateški, tako i operativni rad policije od izuzetnog značaja. Prikupljanje tačnih, pouzdanih i verodostojnih informacija je u osnovi marketing-istraživanja, a upravo su one policijskim službenicima preko potreban alat u cilju rešavanja svih oblika kriminaliteta i drugih destruktivnih i društveno neprihvatljivih pojava, pa i ovde analiziranog vršnjačkog nasilja.

Donosilac marketing menadžment odluka (u slučaju rešavanja kriminaliteta to je policijski službenik ili tim policijskih službenika), na osnovu informacija dobijenih marketing-istraživanjem donosi odluke u pravcu eliminisanja egzistirajućeg problema, u ovom slučaju vršnjačkog nasilja. Zanimljivo je istaći da na osnovu informacija dobijenih marketing-istraživanjem funkcije planiranja i razvoja proizvoda, odnosno usluga, kao i aktivnosti marketinga unutar organizacije, dolazi do formiranja i razvoja proizvoda, odnosno usluga, koji su prilagođeni zahtevima, željama i mogućnostima samih potrošača i potencijalnih potrošača. I ova prethodna ekonomska definicija značaja informacija dobijenih marketing-istraživanjem nalazi mesto u svakodnevnom radu policije. Upravo dobijanje informacija sprovođenjem marketing-istraživačkih aktivnosti policijskim službenicima treba da omogući kvalitetniji i bolji rad, što bi upravo trebao da bude i cilj svakog, pa i policijskog delovanja. Dalje, nakon što se proizvod, odnosno usluga, pojavi na tržištu, zadatak je da prati proizvod, odnosno uslugu, na tržištu, pruža potrebne informacije osobi zaduženoj za praćenje proizvoda/usluge na osnovu kojih se proizvod/usluga neprestano prilagođava i

osavremenjava zahtevima potrošača. Tako je i u slučaju policijskog rada; zahtevi građana, odnosno dece za bezbednost, odnosno prevenciju vršnjačkog nasilja jesu ono čime se policijski službenik u svom radu mora voditi.

Prilikom donošenja odluke potrošači, odnosno korisnici usluga suočeni su sa većim stepenom percipiranog rizika za razliku od potrošača, odnosno korisnika proizvoda, jer su tri elementa produženog marketing miksa (ljudi, fizička sredina-uslužni ambijent i proces usluživanja) ključni uticaji na percepciju potrošača o kvalitetu same usluge. Dakle, među tri dopunska elementa u okviru uslužnog sektora, a kada je reč o policijskom delovanju, govorimo o javnom uslužnom sektoru, jesu, između ostalog, ljudi (policijski službenici) i proces usluživanja (odnos policijskih službenika i dece, i to: dece žrtava vršnjačkog nasilja, dece vršnjačkih nasilnika i dece svedoka vršnjačkog nasilja).

Posebno zanimljivo, ali i značajno kada je reč o ulozi i značaju marketing-istraživanja jeste sledeće: zapravo kvalitet usluge je neraskidivo povezan sa kvalitetom davaoca usluge.[4] Ovo je i te kako bitna stvar za svakog ko prihvati marketing koncept delovanja i u okviru njega sprovodi marketing-istraživačke aktivnosti. Dakle, iz ovog razloga jasno je da bi svaki policijski službenik trebao da ima dovoljno profesionalnog, a gledajući savremenu policiju u okviru toga i marketinškoistraživačkog znanja, kako bi kvalitet davaoca usluge bio podignut na što veći nivo, što upravo doprinosi i boljoj usluzi oličenoj u boljim operativnim rezultatima, i to ne samo u rešavanju, već i u prevenciji vršnjačkog nasilja. Ukoliko organizacija dobro postupa prema svojim uslužnim radnicima, drugim rečima ukoliko ima dobru i savremenu organizaciju, dobre međuljudske odnose, jasnu organizaciju rada, pravilan sistem nagrađivanja, implementiran interni marketing..., onda će ti isti radnici dobro da postupaju i sa potrošačima. Najvažniji zadatak jeste da se postave standardi koji će unaprediti kvalitet usluge koju pružaju zaposleni, kao i obezbediti kontrolu učinka/rada. Informacije dobijene marketing-istraživanjem daju sliku i o potrebnoj selekciji pri izboru adekvatnih ljudi, potrebnoj edukaciji, o zahtevima posla, kulturi organizacije, sposobnosti izabranih ljudi tj. osoblja da zadovolji potrošače i reši njihove probleme. Isto tako, informacije dobijene marketing-istraživačkim aktivnostima na terenu, od policije traže preraspodelu postojećeg ili angažovanje novog kadra, sa specifičnim znanjima (pedagozi, psiholozi...) u cilju lakšeg, bržeg i boljeg rešavanja problema, u ovom slučaju problema vršnjačkog nasilja.

Ono što bi policijski službenici prilikom usvajanja i prihvatanja marketing koncepta i u okviru njega marketing-istraživačkih aktivnosti trebalo da znaju, a što vodi ka rešavanju problema u okviru svake vrste kriminaliteta ili drugih društveno-negativnih pojava, pa i vršnjačkog nasilja, jeste i postojanje s obzirom na cilj sledećih marketing-istraživanja:

1. Eksplorativno marketing-istraživanje podrazumeva traženje i otkrivanje "nečega" u šta istraživač nije siguran, ali "oseća" njegovo postojanje.
2. Kvantitativno marketing-istraživanje primenjuje se u slučajevima kada se žele dobiti samo kvantitativne informacije, tj. kada se želi dobiti odgovor o događajima na tržištu (informacije o demografskim kretanjima, kvantitativnim karakteristikama potrošača preduzeća i dr.).

4 Salai, S., Božidarević, D., (2009). Marketing-istraživanje. Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica, str. 33.

3. Kvalitativna ili deterministička marketing-istraživanja – kada se pored kvantitativnih informacija, žele dobiti i kvalitativne informacije o tome "zašto" se potrošači pojedinci ili preduzeća upravo "tako" ponašaju na tržištu. Tada su neophodne informacije o preferencijama, motivima i stavovima koje objašnjavaju ponašanje potrošača na tržištu, što zahteva dublja istraživanja motiva i ponašanja.
4. Prognostičko marketing-istraživanje ide korak dalje u odnosu na kvantitativna i kvalitativna marketing-istraživanja nudeći modele kojima se prognozira kako će se u budućnosti ponašati potrošač.[5]

PROCES MARKETING-ISTRAŽIVANJA I POLICIJSKI RAD NA PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

Svaka organizacija treba da prilikom sprovođenja marketing-istraživanja napravi odgovarajući plan i postupak istraživanja. Kada se sprovode marketing-istraživačke aktivnosti moraju se dati objašnjenja o ciljevima istraživanja, podacima i informacijama koje su potrebne, izvorima informacija, metodama dobijanja podataka i informacija iz potencijalnih izvora, metodama koje će se koristiti u obradi i analizi, metodama dobijanja podataka i informacija, troškovima istraživanja, kao i potrebnom vremenu u kojem će istraživanje biti sprovedeno.

Generalno, marketing-istraživanje je moguće sprovesti na dva načina, i to:

- "na terenu" – korištenjem podataka i informacija iz primarnih izvora,
- "za stolom" – korištenjem podataka i informacija sekundarnih izvora i karaktera nekog raspoloživog fonda podataka.

Način koji će se izabrati zavisi od samog problema, raspoloživih i potrebnih podataka i informacija, raspoloživog vremena, kao i karaktera odluke koju treba doneti.

Svaki proces marketing-istraživanja, pa samim tim i proces marketing-istraživanja u okviru prevencije vršnjačkog nasilja, trebao bi da obuhvati sledeće aktivnosti:

- definisanje problema (predmeta) i ciljeva istraživanja,
- utvrđivanje izvora podataka (informacija),
- utvrđivanje kadrova za realizaciju istraživanja, planiranje troškova i vremena istraživanja (terminski plan)
- izbor metoda i tehnika marketing-istraživanja i prikupljanje podataka,
- obrada i analiza podataka i
- izveštavanje i prezentacija dobijenih rezultata.

Ukoliko bi se želeo objasniti značaj svake marketinškoistraživačke aktivnosti, to bi se moglo uraditi na sledeći način:

Definisanje problema (predmeta) i ciljeva istraživanja

Za uspeh svih marketinškoistraživačkih aktivnosti je od izuzetnog značaja jasno i pravilno definisanje problema, kao i formulacija ciljeva samog marketing-istraživanja. Blagovremeno prepoznavanje i utvrđivanje problema je prvi marketinškoistraživački korak. U radu policije, odnosno policijskih službenika za-

5 Salai, S., Božidarević, D., (2009). Marketing-istraživanje. Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica, str. 34.

duženih za vršnjačko nasilje[6] je od izuzetnog značaja da se dobro i ispravno definiše sam problem. Uz određenje problema ide i jasno i nedvosmisleno iskazivanje cilja marketing-istraživanja, a u slučaju vršnjačkog nasilja cilj je otkriti potencijalno moguće kritične tačke, okidače i uzroke nastanka vršnjačkog nasilja, dakle preventivno delovati, a ako je prevencija iz bilo kog razloga izostala, i vršnjačko nasilje se već desilo, onda doći do svih potrebnih informacija i podataka da se posledice istog što je moguće više umanje. Naravno, kao jedan od ciljeva policijskih službenika je i da se na osnovu prikljupljenih informacija uspostavi kontinuirana dvosmerna interakcija na relaciji policijski službenici – deca žrtve nasilja, deca nasilnici i deca svedoci nasilja, i da se pokuša s njima razgovarati sa ciljem njihove edukacije u pravcu potpunog eliminisanja nasilja. Cilj te edukacije je da se deci potpuno objasni šta je vršnjačko nasilje, da sagledaju i lične i društvene posledice njegovog manifestovanja, da steknu mogućnost da se upoznaju sa radom policije, pogotovo policijskih službenika zaduženih za oblast vršnjačkog nasilja, kao i sa svim bezbednosnim rizicima i pretnjama vršnjačkog nasilja, ali i sa načinima za ostvarivanje bezbednosne samozaštite. Na kraju edukacije, cilj je da deca potencijalni učesnici vršnjačkog nasilja mogu da: razumeju najvažnije poslove policije u ostvarivanju zaštite građana, prepoznaju pojavne oblike vršnjačkog nasilja, razumeju štetnost konzumiranja droga i alkoholnih pića, koja su čest okidač svakog oblika nasilja pa i vršnjačkog nasilja...

Utvrđivanje izvora podataka (informacija)

Da bi se rešio određeni problem, neophodno je prepoznati prave i pouzdane izvore podataka, odnosno tačno definisati pojedince neophodne i spremne na saradnju i pružanje potrebnih informacija u cilju rešavanja problema. Što se tiče uspešnosti rada policije, to u velikoj meri zavisi od saradnje sa civilnim licima. U slučaju vršnjačkog nasilja, sem roditelja i nastavnika, kao izvora podataka i informacija, potencijalno mogući, a uže gledajući najbolji izvori podataka su i sama deca, učesnici u vršnjačkom nasilju, i to kako deca žrtve vršnjačkog nasilja, tako i deca svedoci vršnjačkog nasilja. Takođe, kada se govori o izvorima podataka i informacija vršnjačkog nasilja, možemo reći da često izvori mogu biti i deca nasilnici, pre svega deca raniji nasilnici – ‘’iskupljenici’’.

Utvrđivanje kadrova za realizaciju marketing-istraživanja, planiranje troškova i vremena istraživanja (terminski plan)

Izuzetno je bitno znati da je u marketing-istraživačkim aktivnostima neophodno da učestvuju stručni i obrazovani kadrovi. Takođe, bitno je i jasno planiranje troškova, kao i vremena za sprovođenje samog marketing-istraživanja. Za uspeh svakog marketing-istraživačkog procesa, pa i onog policijskog na prevenciji vršnjačkog nasilja, od izuzetnog značaja je utvrđivanje, ili bolje rečeno odabir kadrova za realizaciju marketing-istraživanja. Već je napomenuto da u samom procesu marketing-istraživanja na prevenciji vršnjačkog nasilja moraju učestvovati visokoprofesionalni policijski službenici, sa dopunskim elementima znanja iz kako marketing istrživačkog procesa, tako i iz drugih oblasti poput psihologije, pedago-

6 U Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije to su prvenstveno policijski službenici posebno osposobljeni za rad s maloletnicima, koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta, prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, kao i policijski službenici tzv. „školski policajci“.

gije... Često postoji neophodnost širokog timskog rada multidisciplinarnog tima stručnjaka na suzbijanju, a prvenstveno prevenciji vršnjačkog nasilja. Takođe, ono što svi učesnici bilo kog procesa marketing-istraživanja, pa i marketing-istraživanja u okviru prevencije vršnjačkog nasilja, moraju da imaju jesu dovoljna sredstava za njegovo sprovođenje, kao i tačno utvrđen terminski plan trajanja marketing-istraživanja, s tim da se u slučaju prevencije vršnjačkog nasilja često može utvrditi samo okvirni plan (zbog raznih terenskih – situacionih iznenađenja).

Izbor metoda i tehnika marketing-istraživanja i prikupljanje podataka

Tačan izbor metoda i tehnika je od izuzetnog značaja za uspeh samog marketing-istraživačkog procesa. Koje metode i tehnike primeniti, zavisi od mnogo faktora: samog problema istraživanja, uzorka u procesu istraživanja, osposobljenosti i znanja kadrova učesnika u procesu marketing-istraživanja... Što se tiče samih metoda i tehika marketing-istraživanja koje se mogu koristi prilikom rada policije na prevenciji svakog, pa i vršnjačkog nasilja, to bi bili: posmatranje, kvantitativno i kvalitativno istraživanje. To su neke od osnovnih metoda i tehnika, sasvim dovoljnih za dobijanje verodostojnih podataka i informacija. Policijski službenici veoma često koriste metodu posmatranja (praćenja), i to je metoda, odnosno tehnika koja daje određene rezultate. Svakako, rezultati su bolji ukoliko se ova metoda, odnosno tehnika kombinuje sa kvantitativnim, odnosno kvalitativnim istraživanjima. Ova istraživanja se vrše putem ankete (upitnika) koja se specijalno dizajnira za određenu namenu, u ovom slučaju rešavanje problematike iz domena vršnjačkog nasilja. Takođe, sem anketa (upitnika), u operativnom radu policijski službenici trebali bi da koriste i metodu intervjua, a da bi ova metoda dala pune rezulate, neophodno je poverenje dece u rad policijskih službenika, što je jedino moguće izgraditi kontinuiranom dvosmernom komunikacijom. Suvišno je ovde pričati da, bilo pri anketiranju ili vođenju intervjua, treba biti maksimalno pažljiv i obazriv, kako potencijalni saradnici (izvori informacija) ne bi iz bilo kog razloga odustali od iznošenja relevantnih činjenica. Naravno, da se ovo ne bi desilo jako je bitno učešće multidisiplinarnog tima stručnjaka u kreiranju upitnika i postavljanju pitanja u okviru intervjua. Cilj svih metoda i tehnika je naravno prikupljanje što više informacija u pravcu rešavanja definisane i postavljene problematike.

Obrada i analiza podataka

Bez obzira što sve prethodne faze mogu biti uspešno urađene, ukoliko obrada i sama analiza podataka bude neadekvatna, ceo marketinškoistraživački poduhvat pada, odnosno poprima drugu dimenziju, koja ne dovodi do rešavanja problema, već celokupnu problematiku dodatno komplikuje. Nažalost, to je često i slučaj.

Kvantitativna analiza podataka, dobijenih popunjavanjem upitnika, obavlja se uz pomoć softverskih paketa. Posedovanjem softverskih paketa za analizu često se obavlja i sam proces analize. Međutim, kod tumačenja rezultata marketing-istraživanja treba biti oprezan. Česta greška je da se zaključi da postoji uzročno-posledični odnos samo na osnovu toga što je ustanovljena asocijacija. Takođe, treba biti oprezan kod interpretacije srednjih vrednosti i procenata. Kada se radi na uzorku, za bilo koju srednju vrednost ili procenat mora se uzeti u obzir "greška uzorka" – tj. greška u proceni, koja je posledica toga što je intervjuisan uzorak, a ne čitava populacija.

Policija, odnosno policijski službenici, prilikom obrade i analize dobijenih podataka i informacija, trebalo bi da takođe uključe multidisciplinaran tim stručnjaka, jer često su određene pojave i ponašanja na granici više naučnih oblasti, te je i te kako poželjan i potreban zajednički rad visokokompetentnih stručnjaka iz različitih oblasti. Ovde se jasno mora utvrditi uzrok problema, kao i dati zaključci kako efektivno i efikasno rešiti problem, pogotovo ako je on iz oblasti dečije bezbednosti i zaštite, kakav je problem vršnjačkog nasilja. Moraju se dati konkretni predlozi za realizaciju, koji se mogu sprovesti u praksi i koji mogu rešiti nastali problem, odnosno prvenstveno prevenirati nastanak vršnjačkog nasilja.

Pisanje i prezentacija izveštaja

Kao krajnji rezultat svakog marketing-istraživanja pojavljuje se izveštaj. Elementi koje bi trebao da poseduje svaki izveštaj jesu:

1. naslovna strana
2. sadržaj
3. uvod – prikaz dogovorenih uputstava, ciljeva, opsega i metoda istraživanja
4. kratak pregled zaključaka i preporuka
5. prethodna slična istraživanja – kako su prethodna istraživanja uticala na ovo istraživanje
6. metod istraživanja
7. nalazi istraživanja
8. zaključci
9. dodaci

Svaki policijski službenik o svom radu sačinjava određeno pismeno, ili u ovom slučaju izveštaj. Prethodno dat je samo primer koje bi sve celine taj izveštaj trebao da ima. Izveštaj je bitan za dalji policijski rad, odnosno za donošenje tačnih i pouzdanih odluka, u ovom slučaju na eliminisanju, odnosno prevenciji vršnjačkog nasilja. Kroz izveštaj treba da se prikaže ceo tok marketing-istraživanja zasnovanog na problematici vršnjačkog nasilja, kao i da se jasno ukaže na postojeće i potencijalno moguće uzroke nastajanja ove negativne društvene pojave.

ZAKLJUČAK

Danas, je više nego ikada ranije, policiji potrebno uključivanje multidisciplinarnog tima stručnjaka i saradnika iz različitih oblasti, u suzbijanju, a primarno gledano u prevenciji svakog oblika nasilja, pa i vršnjačkog nasilja. Što se tiče opravdanosti za uvođenje multidisciplinarnog tima u proces suzbijanja i prevencije vršnjačkog nasilja, razlog s jedne strane leži u činjenici da je ovaj vid nasilja u porastu, a s druge strane u kompleksnosti ovog vida nasilja. S druge strane i samim policijskim službenicima u boljem rešavanju svih, a pogotovo ovako specifičnih vidova nasilja je potrebna pomoć, ali i znanje iz mnogih oblasti poput psihologije, pedagogije..., pa i marketing-istraživanja. Upravo se iz tog razloga želela u ovom radu prikazati uloga i značaj marketing-istraživanja u policijskom delovanju na eliminisanju, odnosno prvenstveno na prevenciji vršnjačkog nasilja. Dakle, osnovni cilj je da do vršnjačkog nasilja, po mogućstvu uopšte i ne dođe, a tu veliku ulogu može da ima usvojen i implementiran marketing koncept, koji podrazumeva i sprovođenje

marketing-istraživačkih aktivnosti. Prikazom pojedinačnih faza marketing-istraživačkog procesa, kao i njegovim razdvajanjem na pojedine marketinške aktivnosti, želelo se jasnije predočiti kolegama stručnjacima i saradnicima iz oblasti bezbednosti postojeća komplementarnost pojedinih istraživačkih aktivnosti, kao i moguća sinergija u istraživačkim aktivnostima, od značaja za uspeh policijskog delovanja koje ima za glavni i osnovni zadatak utvrđivanje uzroka i potencijalnih uzroka vršnjačkog nasilja. S tim u vezi od izuzetne važnosti za organizaciju kakva je policija jeste prihvatanje samog marketing koncepta, koji podrazumeva spremnost na saradnju i uspostavljanje permanentne dvosmerne komunikacije sa građanima, u ovom slučaju i decom učesnicima vršnjačkog nasilja, bilo u ulozi žrtve, svedoka, pa i nasilnika. Takođe, poruka ovog rada jeste i da se nijedan korak u policijskom delovanju ne sme preduzeti bez kvalitetno sprovedenog marketing-istraživanja, koje podrazumeva pravilno definisanje problema, određivanje uzorka za dobijanje informacija, odabir kvalitetnih multidisiplinarnih kadrova za njegovu realizaciju, samo sprovođenje istraživanja, pravilnu obradu i analizu rezultata, sačinjavanje izveštaja sa zaključcima i odlukama i tek onda operativno delovanje. Praksa iz različitih društvenih oblasti, pa i iz oblasti bezbednosti, pokazala je da se uspešnost postignutog konačnog rezultata, a to je u ovom slučaju, s obzirom na tematiku, rešavanje problema vršnjačkog nasilja, uopšte ne dovodi u pitanje.

LITERATURA

1. Ilić, Z., (2011). Društveni kontekst nasilja nad decom u školi. Tematski zbornik radova: Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.

2. Jobbler, D., Fahy, J., (2006). Osnovi marketinga. Beograd: Data status.

3. Koter, F., Wong, V., Saunders, J., Armstrong, G., (2006). Upravljanje marketingom. 4. izdanje, Zagreb: Mate.

4. Kotler, K., Keller, K.,L., (2006). Marketing menadžment. Beograd: Data status.

5. Marđokić, B., (2005). Marketing-istraživanja. Beograd: Beogradska poslovna škola.

6. Nedimović, T., (2010). Vršnjačko nasilje u školama: pojavni oblici, učestalost i faktori rizika. Doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.

7. Salai, S., Božidarević, D., (2009). Marketing-istraživanje. Subotica: Ekonomski fakultet u Subotici.

8. Veljković, S., (2009). Marketing usluga. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu.

ABSTRACT:

Any problem which needs to be solved demands a detailed analytical analysis of its causes. In any job, as well as in the jobs of police, repression is not the goal, but prevention, and to provide an appropriate prevention it is necessary to find the real causes of the problem and to continue working on their elimination. Nowadays, police, accepting marketing concept seen through an intensive two-way correlation police-citizens, has the possibility of using marketing research as a scientific discipline. Marketing research is a scientific discipline which is primarily developed for detecting problems, that means the cause of the problems, all in order to bring solutions which contribute to more successful implementation of the marketing strategy. Today, not only for the police, but for the whole society as well, bullying has become a really serious problem, not only here, in an area of the Balkans, but in the whole world. Only current effect can be achieved by the discovery of peer violence and repressive activities aimed at its suppression. The aims are, however, lasting effects which can be achieved primarily through preventive activities, among which there are very important marketing research activities of the police. Contemporary police must include marketing research activities in its not only strategic, but also tactical and operational level of work of its police officers in solving all types of crime and the other anti-social and asocial behavior, particularly bullying. Marketing research activities implemented in the work of police allow police officers to come to the pieces of information about children as victims of violence opportunely, as well as to make a list of children as potential victims of peer violence and everything in order to prevent bullying. By implementing of marketing research activities, police can identify the children perpetrators, not after the conducted violence, but in the early stage, at the occurrence of signs that someone could make bullying. In that way, necessary information could be got by children potential abusers themselves, which, later, allow everybody, parents, teachers, even police management to design strategy, primarily aimed at bullying prevention. In order to act preventively with the aim of the opportunely response to potential appearance or the first signs of bullying, the police should adopt and implement in its work marketing concept, which involves permanent two-way interaction between police officers on one hand, and school that means children within schools on the other hand. In that way, children would be encouraged to report and also children witnesses of bullying would be protected. For that reason, each police officer should have enough professional, and looking at contemporary police within that, marketing research knowledge as well, how to increase the quality of the service provider to the higher level as possible, and that will contribute to a better service reflected in better and improved operational results and not only in solving, but also in the prevention of bullying. So, a great role in prevention of bullying has an adopted and implemented marketing concept, which implies the implementation of marketing research, that involves properly defining

of a problem, defining the sample for collecting the information, the selection of high-quality multidisciplinary staff for its implementation, self-implementation of the research, a proper processing and analysis of the results, drafting the report with conclusions and decisions and then an operational action.

Key words: marketing research, police, prevention, bullying, a problem, a solution

RIZIČNI I PROTEKTIVNI FAKTORI VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLAMA[1]

Ivana Radovanović
ivana.radovanovic@kpa.edu.rs,
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
Danijela Spasić
danijela.spasic@kpa.edu.rs,
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
Dalibor Kekić
dalibor.kekic@kpa.edu.rs,
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Apstrakt: Podaci o poremećajima ponašanja vezani za mlade školskog uzrasta mogu se pronaći još u radovima sa početka 20. veka. Međutim, pojavni oblici znatno su se menjali protokom vremena. Nasilje se dešava u svim prostorijama u školi i u toku svih školskih aktivnosti. Podaci istraživanja pokazuju i njegovu prisutnost u većini škola, u osmogodišnjim, kao i u srednjim školama, nezavisno od vrste i usmerenja, kao i da je osim međusobnog nasilja učenika, prisutno i nasilje u koje su uključeni i odrasli – nastavnici, roditelji, školsko osoblje. Nasilno ponašanje rezultat je kompleksnog međudejstva mnogobrojnih rizičnih i protektivnih faktora. Postoji veliki broj činilaca koji može uticati na povećanje verovatnoće pojave, razvoja i ispoljavanja nasilnog ponašanja i na povećanje podložnosti mladih dejstvu različitih negativnih uticaja – rizičnih faktora, kao što postoji i veliki broj faktora koji mogu u rizičnim situacijama i nepovoljnim uslovima sprečiti pojavu nasilnog ponašanja – protektivnih faktora. Njihova identifikacija, analiza područja i intenziteta delovanja, pretpostavka je efikasnih planova i strategija prevencije, kao i tretmana već ispoljenih poremećaja u ponašanju.

***Ključne reči*:** vršnjačko nasilje, škole, rizični faktori, protektivni faktori.

UVOD

Škole su, generalno posmatrano, institucije koje su bezbedne, mada ovaj nalaz varira od lokacije do lokacije, pri čemu se pojedini oblici kriminala i nasilničkog ponašanja javljaju u pojedinim školama, zavisno od toga da li one pripadaju ur-

1 Ovaj rad je nastao kao rezultat realizovanja internog naučnoistraživačkog projekta Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu, pod nazivom *Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvena reakcija.*

* Ovaj rad je nastao i kao rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *Bezbednost i zaštita organizovanja i funkcionisanja vaspitno-obrazovnog sistema u Republici Srbiji (osnovna načela, principi, protokoli, procedure i sredstva)* (br. 47017) koji realizuje Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu (2011−2014).

banoj ili ruralnoj sredini odnosno da li su manje ili veće. Efektivni plan bezbednosti u školama zavisi od specifičnosti javne bezbednosti u samoj lokalnoj zajednici.[2] Nasilje u školi predstavlja problem u mnogim zemljama širom sveta. Do gotovo samo pre neku godinu dečje grubosti se nisu smatrale društvenim problemom i/ili problemom vrednim značajnije pažnje. Školskim zadirkivanjima i ponekad surovim dramama školskog dvorišta bavili su se pretežno nastavnici ili školski psiholozi. Menjanjem društvenih normi menjalo se i shvatanje agresivnog, nasilnog i neprihvatljivog ponašanja među decom.

Do šezdesetih godina prethodnog stoleća, nasilje u školama, ni u svetu, pa ni u našem regionu, nije bilo prepoznato kao naročito ozbiljan problem, koji zahteva posebnu pažnju, istraživanja i intervencije. Da su dotadašnja „bezazlena" fizička nadmetanja, čarke i dokazivanja snage mnogo više nego obična dečija igra i neophodan uslov razvoja, postalo je jasno nakon slučajeva žestokog fizičkog nasilja krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 20. veka. U sredinama koja su do pre nekoliko decenija slovile kao sigurno okruženje za odrastanje mladih, nasilje i sukobi, ne samo među učenicima, postali su svakodnevnica.

Nasilje se može razumevati kao namerno i neopravdano nanošenje štete drugoj osobi. Ponašanje kojim se nanosi šteta raznovrsno je i kompleksno koliko uopšte ljudska komunikacija raznovrsna i složena može biti, ali ga grubo možemo razvrstati na verbalno i neverbalno,[3] i može se sastojati u fizičkom povređivanju, nanošenju materijalne štete, ili psihološkom povređivanju kao što je zastrašivanje, sramoćenje, socijalna izolacija i slično. Neopravdanost se sastoji u nelegitimnosti, nezasluženosti, prekomernosti ili neprimerenosti takvog postupka.

Nasilje se dešava u svim prostorijama škole i u toku svih školskih aktivnosti. Za vreme nastave, u prisustvu nastavnika je suptilnije i prikrivenije, ali na mestima gde su nadzor i kontrola ograničeni, ispoljava se nesmetano u svom pravom obliku i obimu. Podatak da oko četiri od prosečno trideset učenika jednog razreda nije doživelo nasilje od strane drugih učenika ili odraslih, a da je više od trećine izloženo sistematskom nasilju, više je nego zabrinjavajući.[4] Kad su u pitanju vrste nasilja među učenicima, većina autora se slaže da postoji: fizičko, verbalno i socijalno/relaciono nasilje. Osim ovih vrsta nasilja, Popadić izdvaja elektronsko, kao i seksualno nasilje. Prema vrsti posledica koje izaziva, Trebješanin nasilje u školi deli na fizičko, psihološko, socijalno i moralno povređivanje, dok prema sredstvima razlikuje fizičko, verbalno i siledžijstvo.[5] Pod siledžijstvom ovaj autor podrazumeva ono nasilje koje se sastoji u ponovljenom maltretiranju učenika.

---

2 Atkinson, A. (2002). Fostering School-Law Enforcement Partnerships. Safe and Secure: Guides to Creating Safer Schools, Guide 5. Portland, O.R.: Northwest Regional Educational Laboratory.

3 Popadić, D. (2009). Nasilje u školama. Beograd: Insitut za psihologiju, UNICEF, str. 13.

4 Pejović-Milovančević, M., Popović-Deušić S., Lečić-Toševski D., (2007). Agresija kod maloletnih delinkvenata – savremeni koncepti i terapija. U: Radovanović, D., (ur.) *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs*, FASPER, 345–360.

5 Trebješanin, Ž., (2008). Nasilje u školama: motivi, prevencija i suzbijanje. U: Radovanović, D., (ur.) *Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja*. Beograd: FASPER, 193–213.

NASILJE U ŠKOLAMA – PROCES ILI NEŠTO DRUGO

Mnoštvo je definicija nasilja u literaturi uopšte, kao i definicija specifično usredotočenih na određenje pojma nasilja u školskoj sredini (vršnjačkog nasilja). Farington (Farrington,1993) nasilje definiše kao postupak koji uključuje elemente fizičkog, verbalnog ili psihološkog napada ili zastrašivanja sa namerom da izazove strah ili štetu žrtvi.[6] U okviru Svetske zdravstvene organizacije nasilje se određuje kao "namerna upotreba fizičke ili psihološke sile ili moći pod pretnjom, protiv sebe, drugog lica ili protiv grupe ili zajednice, koja rezultira ili postoji velika verovatnoća da će rezultirati povredom, smrću, psihološkom štetom, lošim razvojem ili lišavanjem".[7] Po mišljenju Popović – Ćitić (2007), nasilno ponašanje je ono ponašanje koje je intencionalno i repetitivno ispoljavanje fizičkih ili verbalnih oblika agresije u cilju nanošenja fizičkih povreda, izazivanja psihološkog bola i patnje ili ostvarivanja kontrole i nadmoći nad drugom osobom.[8] Nasilje je radnja koja je izvedena činjenjem nečega, ali ta radnja se opisuje kao nasilje zato što joj se pripisuje namera da se neko povredi, a ne bilo koja namera.

Autor koji je često u radovima na temu nasilja i posebno nasilja u školama – Olveus (Olweus), siledžijstvo definiše kao više puta ponovljene, negativne postupke jednog ili više učenika usmerene ka pojedincu (ili grupi) i precizira da je to oblik agresivnog ponašanja kod kog postoji repetitivnost i nesrazmera moći.[9] Značajno za određenje pojma vršnjačkog nasilja uopšte jeste da su konstitutivni elementi njegovih definicija namerno preduzimanje negativnih akcija, ponavljanje tih akcija i obavezno postojanje disbalansa u snazi (psihičkoj i/ili fizičkoj).

Na engleskom govornom području za ovakav oblik nasilja među vršnjacima, koji se odnosi na zadirkivanje, pa ponekad i na surove drame koje se odvijaju u školskim dvorištima, upotrebljava se teško prevodiv izraz buling (*bullying*). Buling podrazumeva svaku namernu, ponavljanu, neizazvanu upotrebu moći sa svrhom nanošenja bola ili stresa drugoj osobi. Zajednički element ovih oblika ponašanja jeste ostvarivanje lične nadmoći kroz agresiju.[10] Buling obuhvata negativnu fizičku ili verbalnu akciju koja ima neprijateljske namere, uznemiruje žrtvu, ponavlja se tokom vremena, a zasniva se na nesrazmeri moći između žrtve i napadača.[11] Za razliku od tuče, gde su učesnici obično sličnih godina i otprilike podjednako snažni,

---

6 Farrington, D. P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. In: M. Tonry's (ed.) *Crime and Justice: A Review of Research* (Vol. 17). Chicago, IL: University of Chicago Press, 381–458.

7 WHO (2002). *World report on violence and health*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

8 Popović – Ćitić, B., (2007). Pojam i tipovi nasilnog ponašanja. U: Đurić, S. (ur.), *Bezbednosni rizici u školama – modeli otkrivanja i reagovanja*. Beograd: Fakultet bezbednosti.

9 Olweus, D., (1993). *Bullying at School – What we know and what we can do?*. Oxford: Blackwell Publishers.

10 Kuzman, M., Pejnović Franelić, I., Pavić-Šimetin, I. (2008). *Ponašanje u vezi sa zdravljem u djece školske dobi – 2005/2006 – The health behaviour in school-aged children 2005/06 (HBSC)*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Edinburgh: CAHRU – Child and Adolescent Health Research Unit, The Moray House School of Education.

11 O'Moore, A. M., Kirkham, C., Smith, M. (1997). Bullying behavior in Irish schools: A nationwide study. *Irish Journal of Psychology*, *18*(2), 141–169.

kod bulinga postoji nesrazmera moći. Žrtva bulinga obično je manje snažna (nasilnici su obično veći, snažniji i stariji). S ponavljanjem ovakvog ponašanja razlike postaju sve veće, nasilnici su sve snažniji, a žrtve sve slabije. U takvom odnosu deca, žrtve nasilja, postaju sve manje sposobna da se odbrane. Retrospektivne studije pokazuju da adolescenti koji su bili žrtve nasilja sa 13 godina ostaju žrtve nasilja i sa 16 godina.[12] Školski nasilnik može imati moć, ne samo zato što je snažniji ili jači, nego i zbog toga što mu se pridružuju druga deca, često da bi tako zaštitila sebe. Ovakvo ponašanje ostavlja dugotrajne negativne posledice na sve: nasilnike, žrtve, ali možda najviše na one koji su samo promatrači.[13] Retrospektivne studije ukazuju na intenciju da deca koja su nasilna prema drugima imaju velike izglede da nastave s takvim ponašanjem u odraslom dobu, a da i njihova deca pokazuju slične obrasce ponašanja. Deca koja su žrtve, mogu u odraslom dobu imati decu koja su sklona sličnom ponašanju. S razvojnog aspekta, ova vrsta nasilnog ponašanja zaslužuje pažnju zato što je podloga mnogih problema povezanih s nasiljem među odraslima. Longitudinalne studije upućuju na činjenicu da je buling povezan sa antisocijalnim ponašanjem kao što je kriminalitet i ograničenim mogućnostima postizanja društveno poželjnih ciljeva. Žrtve bulinga su u većem riziku od različitih negativnih ishoda: ta su deca više anksiozna i nesigurna, imaju manje samopouzdanja i usamljenija su, češće su odbačena od svojih vršnjaka i više depresivna nego deca koja nisu žrtve. Istodobno, skupina nasilnika vrši pritisak na posmatrače kako bi i oni postali učesnici njihovih agresivnih aktivnosti. Tako i svedoci nasilja mogu patiti od stresa.[14]

Premda, na prvi pogled, nije teško definisati „fizičko nasilje“ među učenicima, i u tako suženom značenju postoje problemi u njegovom definisanju. Klasična definicija nasilja u ovoj oblasti je ona koju je dao Olveus (1999), i po kojoj je nasilje „agresivno ponašanje kojim akter ili nasilnik koristi svoje telo ili neki predmet, uključujući i oružje, da bi naneo, relativno ozbiljnu povredu ili neprijatnost drugoj osobi.“[15] Otuda, fizičko nasilje, za razliku od siledžijstva može postojati iako nema repetitivnosti i neravnoteže moći.

Vršnjačko nasilje ima i druge pojavne oblike. Tako postoji verbalno nasilje i odnosi se na svaki vid ismevanja, nazivanja pogrdnim imenima, ruganje, vređanje, dobacivanje. Psihološko nasilje podrazumeva preteće poglede, grimase, neželjene komentare, iznuđivanje novca, ucenjivanje. Pored verbalnog oblika psihološkog nasilja, postoji i neverbalni, ali i oblik namernog isključivanja i zapostavljanja od strane vršnjaka. Žrtva psihološkog nasilja može biti svako ko se može okarakterisati kao drugačiji od ostalih.

Seksualno nasilje je neželjeno dodirivanje na neželjeni način i neželjenih delova tela, iznuđivanje seksualnih usluga, prinuda na seksualni čin i sl. Internet

12 Olweus, D. (1987). School-yard bullying: Grounds for intervention. *School Safety, 6,* 4–11.

13 Halldorsson, M., Kunst, A. E, Kohler, L., Mackenbach, J. P. (2000). Socio-economic inequalities in the health of children and adolescents: A comparative study of the five Nordic countries. *European Journal of Public Health*, *10*(4), 281–288.

14 Spasić, D. (2012). Rasprostranjenost školskog nasilja u evropskim zemljama. U: Popović-Ćitić, B., Đurić, S., Kešetović, Ž. (ur.) Bezbednosni rizici u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Beograd: Fakultet bezbednosti, str. 153–167.

15 Citat prema: Popadić, D., Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost, *Psihologija*, Vol. 40, 2, 309–328.

opet pruža mogućnost zloupotrebe fotografija i video snimaka dece, itd. Žrtve seksualnog nasilja se tretiraju kao objekti, dok su seksualnim uznemiravanjem obuvaćene neverbalne i verbalne seksualne insinuacije: postavljanje neugodnih pitanja, izlaganje žrtve pornografskom sadržaju, voajerizmu, egzibicionizmu, i dr.[16]

RIZIČNI FAKTORI NASILNOG PONAŠANJA U ŠKOLAMA

Postoji veliki broj činilaca koji može uticati na povećanje verovatnoće pojave, razvoja i ispoljavanja nasilnog ponašanja i na povećanje podložnosti mladih dejstvu različitih negativnih uticaja – rizičnih faktora, kao što postoji i veliki broj faktora koji mogu u rizičnim situacijama i nepovoljnim uslovima sprečiti pojavu nasilnog ponašanja – protektivnih faktora. Njihova identifikacija, analiza područja i intenziteta delovanja, pretpostavka su efikasnih planova i strategija prevencije, kao i tretmana već ispoljenih poremećaja u ponašanju.

Rizični faktori su oni individualni ili sredinski činioci ili karakteristike koje povećavaju vulnerabilnost ka negativnim ishodima razvojnog procesa.[17] Svi rizični faktori nasilnog ponašanja prema području na koje deluju i iz kog potiču mogu se podeliti na dve osnovne velike grupe: faktori čiji je izvor u individualnim karakteristikama i faktori koji potiču iz sredinskih uslova i situacija.

Individualni rizični faktori potiču iz bioloških i socijalno-psiholoških karakteristika, dok sredinski rizični faktori izviru iz oblasti porodičnih uslova, školske i vršnjačke sredine, lokalne zajednice i susedstva. Bez obzira iz koje oblasti potiču, efekti rizičnih faktora su kumulativni i najčešće indikrektni, a njihovo dejstvo zavisno je od njihove međusobne interakcije i dinamičkog međuodnosa.[18]

Opserviranjem rizičnih faktora čije izvorište je u individualnim karakteristikama najčešće se razmatraju nasledne i genetski određene karakteristike, odlike temperamenta, fizička građa, nivo inteligencije, crte ličnosti kao što su egocentričnost, samoprecenjivanje, osećanje inferiornosti, nedostatak osećanja odgovornosti, emocionalna nestabilnost i dr., dok se u okviru sredinskih činilaca najviše pažnje posvećuje razmatranju porodičnih uticaja i uticaja vanporodične socijalne sredine. Mnogobrojna istraživanja potvrdila su pretpostavku o postojanju uticaja naslednih faktora na ispoljavanje nasilnog i agresivnog ponašanja, što su posebno potvrdila istraživanja blizanaca i kriminalnih porodica. Odlike temperamenta, koji je u osnovi biološki determinisan, takođe su u brojnim studijama navođene kao pogodna osnova za razvoj nasilnog ponašanja. S tim u vezi, naglasak je na psihopatskim karakteristikama kao što su impulsivnost, teškoće u adaptaciji, nemogućnost održavanja pažnje, traganje za senzacijama.

Ono što je sigurno i važi za sve rizične faktore jeste da njihov uticaj nije izo-

16 Đurić, Z. (1998). *Uloga škole u borbi protiv nasilja i droge.* Beograd: Ministarstvo prosvete, Sektor za istraživanje i razvoj.

17 Hawkins, J. D., Catalano, F. & Miller, J. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64–105.

18 Popović – Ćitić, B. (2007). Pojam i tipovi nasilnog ponašanja. U: Đurić, S. (ur.) *Bezbednosni rizici u školama – modeli otkrivanja i reagovanja*. Beograd: Fakultet bezbednosti.

lovan, nije jednosmeran, već da je postojanje i drugih individualnih karakteristika koje mogu poticati iz sredinskih uslova, prevashodno porodičnih, važno za razvoj i ispoljavanje nasilnog ponašanja. Postojanje i negativan uticaj porodičnih faktora u pojedinim slučajevima nasilnog ponašanja, može imati prioritetan značaj. Uticaj porodičnih činilaca, i njihovo dejstvo na razvoj ličnosti, i obrazaca ponašanja, predmet su mnogobrojnih istraživanja čiji rezultati nedvosmisleno potvrđuju ovu pretpostavku. Kao uticaji od najveće važnosti iz oblasti porodičnog života najčešće se pominju struktura i funkcionisanje porodice, stilovi roditeljstva i odnos prema detetu i postojanje sociopatoloških poremećaja i lične patologije kod roditelja.

Praktično ne postoji istraživanje koje kao predmet svog interesovanja ima nasilna ponašanja dece i mladih, a da ne pridaje značaj karakteristikama porodice, kao faktorima koji mogu biti od presudnog uticaja. Karakteristike porodice koje se najčešće navode kao posebno važne, tiču se načina rešavanja konflikata i postojanja nasilja među njenim članovima. Postojanje agresivnog i nasilnog ponašanja među članovima porodice, može biti snažan faktor rizika za nastajanje nasilnog ponašanja dece iz takvih porodica, zato što u njima uče i razvijaju mehanizme inhibicije nepoželjnih ponašanja. Ono što može biti presudno nije samo postojanje konflikta, već i način njegovog rešavanja. U poređenju sa decom čiji roditelji ne ispoljavaju ovakve oblike ponašanja, deca iz porodica u kojima su svađe i nasilno rešavanje sukoba svakodnevnica, najverovatnije će ispoljavati agresivno ponašanje u porodičnoj i u školskoj sredini. Agresivna deca najčešće dolaze iz porodica u kojima je bar jedan od roditelja ispoljavao agresivne oblike ponašanja, gubljenje kontrole, razbijanje stvari po kući, nasilno ponašanje prema nekom drugom članu porodice, najčešće majci, ostaloj deci.[19] Osim toga, deca iz porodica u kojima je prisutno nasilje mogu u vršnjačkoj grupi tražiti pojedince sa sličnim iskustvom i sličnim, već razvijenim obrascima ponašanja, čime se pojačavaju međusobni negativni uticaji i povećava rizik od razvoja i stabilizovanja nasilnog ponašanja.[20]

Iz grupe uticaja čije dejstvo može biti od posebne važnosti, izdvajaju se zlostavljanje, zanemarivanje deteta, slaba roditeljska kontrola i nadzor, permisivnost i nedoslednost roditelja, nizak nivo angažovanja roditelja i njihova neresponzitivnost. Veza zlostavljanja (fizičkog, seksualnog), strogog disciplinovanja fizičkim kaznama u ranom detinjstvu i delinkventnog ponašanja na tinejdžerskom uzrastu i u kasnijem odraslom dobu, potvrđena je u mnogim istraživanjima. Ovim rezultatima potvrđuje se i teza o međugeneracijskoj porodičnoj transmisiji nasilja, po kojoj su deca žrtve nasilja izložena većem riziku usvajanja nasilnih obrazaca ponašanja u porodici i povećanom riziku da i sama postanu nasilnici u adolescentnom i odraslom dobu.[21] Rezultati pokazuju da je procenat dece koja su imala iskustvo zlostavljanja među maloletnim delinkventima u odnosu na opštu populaciju znatno viši, kao i da je ovaj procenat u izvesnoj meri zavisan od vrste i intenziteta zlostavljanja,

19 Hodges, V. E., Card N. A., Isaacs J. (2003). Learning of Aggression in the Home and the Peer Group, in International Handbook of Violence Research, Ed. Heitmeyer W. and Hagan J., Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 495–511.

20 Finley L. L. (2007). Encyclopedia of Juvenile Violence, Greenwood Press, WestportConnecticut-London.

21 Patić -Simeunović, B., (2002). Socijalne karakteristike izvršilaca krivičnih dela ubistva, u: Delikti nasilja – krivično-pravni i kriminološki aspekt: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 289–312.

i varira među različitim oblicima delinkventnog ponašanja. Iako nasilno ponašanje nije jedina posledica zlostavljanja i strogog fizičkog kažnjavanja, niti je isključivo posledica ovakvog odnosa, empirijski podaci dokazuju da je veza između ova dva fenomena čvrsta i stabilna. „Delinkventi, naročito nasilni delinkventi, a posebno delinkventi zlostavljači, i sami su bili žrtve zlostavljanja u ranom detinjstvu ili adolescenciji."[22]

Kvalitetu interakcije između roditelja i dece u mnogim istraživanjima dat je veliki značaj kao potencijalnom rizičnom faktoru za razvoj nasilnog ponašanja. Nedostatak topline u emotivnim odnosima, odbacivanje deteta od strane roditelja, neodgovaranje na potrebe deteta za podrškom i brigom, sugestijama, savetom, nezainteresovanost za probleme, slaba kontrola i nadzor nad slobodnim vremenom značajno narušavaju odnose poverenja i sigurnosti dece u porodici i otvaraju put mnogim negativnim uticajima. Nepostavljanje jasnih granica dozvoljenih i nedozvoljenih obrazaca ponašanja, nepridržavanje postavljenih pravila, nedoslednost u kažnjavanju, permisivnost roditelja dovode do propuštanja kažnjavanja i nezaustavljanja razvoja početnih oblika poremećaja u ponašanju i učenja nasilnog ponašanja kao pogodnog načina za postizanje ciljeva.

Uticaj porodične i lične patologije na razvoj ličnosti dece i kasnije nasilno ponašanje takođe je od nesumnjivog značaja. Alkoholizam, zloupotreba droga, kriminalitet roditelja su samo neki od značajnih oblika poremećaja čije postojanje u porodičnom okruženju može imati izrazito negativan uticaj na razvoj deteta. Kao posledica njihovog prisustva u porodičnoj sredini može doći do razvoja anksioznosti, osećanja straha i nesigurnosti, usamljenosti i odbačenosti, gubitka samopoštovanja i osećanja manje vrednosti, razvoja ekstremne iritabilnosti, impulsivnosti, nepoverenja, što kao krajnji ishod može imati pojavu nasilnog ponašanja dece.

Podaci iz istraživanja karakteristika izvršilaca krivičnog dela ubistva ili pokušaja ubistva na teritoriji grada Beograda pokazuju da je u 32% slučajeva u primarnoj porodici izvršioca postojao neki oblik lične patologije, očevi oko jedne petine izvršilaca imali su probleme sa upotrebom alkohola, a kod trećine onih koji su poticali iz kompletnih porodica (što je oko 64% iz ukupnog uzorka) izjavilo je da su u porodici postojali poremećeni odnosi, sukobi, problemi sa alkoholizmom, neko duševno oboljenje roditelja ili pokušaji samoubistva.[23]

Odrastanjem uticaji porodice sve više gube na značaju, a primat preuzimaju školska sredina i naročito uticaj vršnjačkih grupa. Faktori koji izviru iz školske sredine mogu imati svoju osnovu u individualnim karakteristikama deteta ili u okolnostima u školskom okruženju i samoj školskoj sredini. Nestimulativna školska sredina, nezainteresovani nastavnici, zahtevi neprilagođeni uzrastu učenika, previsoki ili suviše niski kriterijumi ocene postignuća, odsustvo odnosa poverenja i podrške, osećanje nesigurnosti, negativna klima u školi, česte konfliktne situacije između nastavnika i nastavnika i učenika, odsustvo jasnih školskih pravila i nepridržavanje postojećih, sve to može dovesti do negativnog stava i osećanja odbojnosti učenika

22 Stakić, Đ. (2007). IMA NEKA T(R)AJNA VEZA: Zlostavljanje i zanemarivanje dece i maloletnička delinkvencija, u: Radovanović, D., (ur.) Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs, FASPER, 187–206.

23 Simeunović-Patić, B. (2003). Ubistva u Beogradu, Vojno-izdavački zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

prema školi, školskom okruženju i školskom postignuću.[24] Nezainteresovanost za školu, negativan stav prema nastavnicima i drugim učenicima i neuspeh u školi, povećava rizik stvaranja osećanja bezvrednosti i frustracije, niskog samopoštovanja i odnosa prema školi kao izvoru neprijatnosti. Celokupno osećanje ‘’odvratnosti’’ koje učenik u ovakvoj situaciji oseća prema školi i svemu što je vezano za nju, može imati kao ishod napuštanje škole i prekid procesa obrazovanja, što najčešće dovodi do viška vremena u toku koga ne postoji nikakva kontrola (roditeljska ili institucionalna), čime se otvara prostor za negativno delovanje i uticaj delinkventnih grupa vršnjaka, stvara se višak slobodnog vremena koje se provodi na ulici, u skitnji i na mestima poput kladionica, igraonica i sl.

Početkom perioda adolescencije uticaj vršnjačkih grupa postaje sve značajniji. Iskustvo žrtve vršnjačkog nasilja, izolacija i odbacivanje od grupe vršnjaka mogu biti značajan rizični faktor za razvoj nasilnog ponašanja. Viktimizovana, izolovana i odbačena deca, usled osećanja neadekvatnosti, nepoželjnosti, bezvrednosti mogu pribeći nasilnom ponašanju. U takvim situacijama nasilno ponašanje, kao posledica odbacivanja, može poslužiti kao način da se zadobije pažnja, pokušaj da se povrati svoje mesto u „ekipi“ ili kao osveta onima koji su ga „neopravdano“ isključili. Ovo odbacivanje od strane grupe može biti posledica prethodnog nasilnog i agresivnog ponašanja same žrtve. Tako se stvara začarani krug u kome agresivni i nasilni pojedinci bivaju odbačeni od strane vršnjaka, što vodi dubljoj izolaciji. Jedan od neadekvatnih načina na koji pokušavaju da prevaziđu neprijatna osećanja kao posledicu odbacivanja, može biti i ponovno nasilno ponašanje. Delinkventne grupe vršnjaka, takođe, u periodu adolescencije mogu odigrati važnu ulogu u nastajanju ili pojačavanju nasilnog ponašanja, kako kroz uticaj na nastajanje, tako i kao pogodno okruženje, kome se prethodno nasilni i odbačeni pojedinci priključuju, čime se stvaraju uslovi za dalje ispoljavanje nasilnog ponašanja, pa i njegovo prerastanje u oblike ozbiljnog kriminalnog ponašanja.

Pored školskog i vršnjačkog okruženja, ukupna atmosfera u širem socijalnom okruženju, stanje dezorganizacije društva i porodice, ekonomskog i moralnog osiromašenja, mogu dovesti do razvoja stavova i vrednosti koje opravdavaju upotrebu nasilja. Izloženost scenama nasilja u medijima i u okruženju, neadekvatna, nedosledna i zakasnela društvena reakcija na nasilna i kriminalna ponašanja, dostupnost oružja, predstavljaju dobru osnovu za pojavu i razvoj agresivnog i nasilnog ponašanja, kao oblika reakcije i načina rešavanja konfliktnih situacija. Nasilni oblici komunikacije među članovima socijalnog okruženja, utiču na povećanje osećanja straha i anksioznosti, tolerancije i spremnosti da se upotrebe nasilni oblici rešavanja sukoba, smanjuju osetljivost i empatiju i stvaraju osećanje ravnodušnosti.

Kao potvrda prethodnih redova, mogu se navesti zaključci jedne longitudinalne studije istraživača sa Kembridža, sprovedene u Londonu na uzorku od oko 400 muškaraca starosti od 8 do 32 godine. Na osnovu njenih rezultata tipičan prestupnik rođen je u višečlanoj porodici, sa niskim dohotkom i roditeljima sa istorijom kriminalnog ponašanja. U mladosti su od strane roditelja dominirale grube i nestalne tehnike roditeljstva, slab nadzor, sukobi i neretko razvod. U školi je problematičnog ponašanja, hiperaktivan, impulsivan, sa čestim izostajanjem i nižim

24 Popović-Ćitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005). Prevencija prestupništva dece i omladine, Ministarstvo prosvete i sporta, Pedagoško društvo Srbije, Beograd.

postignućem i udruživanjem sa delinkventnim vršnjacima.[25] Poput ovih nalaza, i nalazi istraživanja u Srbiji potvrdili su čestu disfunkcionalnost primarne porodice izvršilaca teških krvnih delikata – ubistva. Kako navodi Patić-Simeunović (2002), svega jedna trećina njih odrasla je u potpunim porodicama u kojima nije bilo prisutno nasilno rešavanje konfliktnih situacija i bez sociopatoloških ponašanja roditelja.

PROTEKTIVNI FAKTORI NASILNOG PONAŠANJA U ŠKOLAMA

Pod protektivnim faktorima smatraju se „unutrašnje i spoljašnje snage koje pomažu deci i omladini da se odupru ili prevaziđu rizike.“[26] To su oni faktori pod čijim dejstvom dolazi do smanjenja verovatnoće javljanja ili potpunog izostanka nasilnog ponašanja. Njihovo dejstvo ispoljava se kroz sprečavanje nastanka rizičnih faktora, sprečavanje njihovog dejstva u situacijama kad već postoje i kroz smanjivanje efekata koje rizični faktori i njihovo dejstvo mogu ostvariti na ličnost i ponašanje pojedinca.[27] Slično kao i rizični faktori, i protektivni mogu imati svoju osnovu kako u individualnim karakteristikama pojedica, tako i u uticajima socijalne sredine – porodičnog, školskog, vršnjačkog okruženja. Među individualnim protektivnim faktorima najveći značaj pridaje se karakteristikama temperamenta, razvijenim intelektualnim sposobnostima, stabilnom osećanju sigurnosti i samopoštovanja, snažnoj unutrašnjoj kontroli i stabilnom sistemu prosocijalnih stavova i vrednosti. Dobra integrisanost u vršnjačku ekologiju, privrženost i posvećenost socijalnim odnosima sa porodicom, povezanost sa prosocijalno orijentisanim pojedincima i vršnjacima, podržavajuće okruženje koje potkrepljuje pozitivno ponašanje i obezbeđuje uslove za prosocijalno angažovanje stvaraju dobru osnovu za razvoj otpornosti na stresne događaje i delovanje rizičnih faktora.

Rani upozoravajući znaci da se nešto ozbiljno dešava u životu mlade osobe, ako se na vreme primete, mogu biti od krucijalnog značaja za sprečavanje i saniranje posledica, koje mogu biti izuzetno ozbiljne. Iako se na osnovu njih ne može sa sigurnošću tvrditi da se radi o umešanosti u nasilno ponašanje (bilo kao nasilnik ili kao žrtva), niti se svako nasilno ponašanje može predvideti, neki od njih su ozbiljni signali da takva situacija postoji i da je neophodno obratiti posebnu pažnju. Upozoravajući znaci najčešće se mogu prvo primetiti u školskoj sredini, ali veliku ulogu u njihovom uočavanju imaju i roditelji i blisko porodično okruženje. Navešćemo neke upozoravajuće znake na osnovu radova Trebješanina (2008), Đurić i Dwyer, Osher i Hoffman.[28]

---

25 Farrington, D. P., (1996). The Explanation and Prevention of Youthful Offending, in: Delinquency and Crime – current theories, Ed. Hawkins J. D., University of Washington, Cambridge University press, str. 68–146.

26 Popović-Ćitić, B., (2007), Porodični rizični faktori nasilnog ponašanja dece i omladine, Socijalna misao 2/2007, 27–50.

27 Ibidem.

28 Trebješanin, Ž. (2008). Nasilje u školama: motivi, prevencija i suzbijanje, u: Radovanović, D., (ur) Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja, FASPER, Beograd, 193–213; Đurić, S. (2008). Strategija za identifikovanje parametara bezbednosnih rizika u školama, u: Radovanović, D., (ur.) Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja, FASPER, Beograd, 295–313; Dwyer, K., Osher, D. & Hoffman, C. C. (2000). Creating Responsive Schools: Contextualizing Early Warning, Timely Response. Exceptional Children, 66: 3, 347–365.

Upozoravajući znaci koji mogu ukazati na postojanje nasilnog ponašanja kod nekog učenika i njegovu ulogu nasilnika u odnosu sa vršnjacima, najčešće su:

- povučenost i osećanje usamljenosti i odbačenosti od društva vršnjaka;
- problemi u ispunjavanju školskih obaveza, nezainteresovanost i nagli pad školskog uspeha;
- često i nekontrolisano ispoljavanje osećanja besa, ljutnje, nezadovoljstva čak i na najbeznačajniju provokaciju;
- nesvesno ili namerno izražavanje nasilja kroz crteže;
- preokupiranost nasilnim medijskim sadržajima koji su ispunjeni nasilnim scenama, kao i postojanje ozbiljnih pretnji nasiljem;
- namerno prkošenje autoritetima u školi i porodici i ignorisanje disciplinskih pravila u školi i pravila grupe vršnjaka;
- raniji disciplinski problemi u školi i kod kuće, postojanje ranijih nasilnih i agresivnih ispada prema vršnjacima, članovima porodice, životinjama i predmetima, kao i pretnje i pokušaji samoubistva;
- netolerantnost prema razlikama i postojanje predrasuda;
- druženje sa delinkventnim vršnjacima, udruživanje u gangove, destruktivne grupe navijača ili druge grupe koje propagiraju nasilje prema manjinama, političkim i sportskim neistomišljenicima;
- upotreba alkohola i droga;
- posedovanje predmeta ili vrednosti koje ranije nije imao;
- dostupnost oružja ili njegovo donošenje u školu;
- iskustvo žrtve ili svedoka nasilja u porodičnom ili vršnjačkom okruženju.

Postojanje nekog ili više ovih znakova, po mišljenju ovih autora, ne mora da znači da će do javljanja nasilničkog ponašanja i doći, ali mogu ukazivati na postojanje ozbiljnih uslova i okolnosti koje mogu biti ključne za njegovo ispoljavanje. Nepružanje neophodne pomoći i podrške, u velikom broju slučajeva dovodi do ustaljivanja nasilnog ponašanja kao stabilnog obrasca ponašanja koje u kasnijem i odraslom dobu može dobiti oblike ozbiljnog nasilnog kriminaliteta. Kao što postoje signali koji okolini mogu ukazati na dete koje je sklono nasilnom ponašanju, tako postoje izvesni upozoravajući znaci koji mogu ukazivati na povećanu verovatnoću da je dete žrtva pretnji nasiljem ili da je žrtva nasilnog ponašanja vršnjaka. Pomenuti autori kao najčešće znake moguće viktimizacije navode:

- ispoljavanje osećanja niže vrednosti, nesigurnosti, uznemirenosti i straha, o čijim uzrocima žrtva ne želi da govori;
- usamljenost, preosetljivost i zabrinutost;
- rasejanost, povučenost i nezainteresovanost za kontakte i druženje sa vršnjacima i izvršavanje školskih obaveza;
- naglo opadanje školskog uspeha;
- osećanje odbojnosti prema školi i odlasku u školu, što često dovodi do izbegavanja odlaska izmišljanjem razloga i opravdanja;
- javljanje bezrazložnih glavobolja i bolova u stomaku i najčešće ujutru pred polazak u školu;
- početak mucanja i noćnog mokrenja, poremećaj ritma spavanja, noćne more;
- poguren, nesiguran i snužden hod;
- u školi na časovima se odgovara nesigurno, mucajući, tiho i nerazgovetno,

izbegava se kontakt očima;
- školski odmori se najčešće provode usamljeno, bez druženja sa vršnjacima;
- učenik nema bliskog prijatelja, ne ide na rođendane i zabave drugova, ne dovodi ih kući i ne ide ni kod koga;
- stvari, knjige i garderoba često su oštećeni, pocepani, prljavi, ima modrice i posekotine koje „ne ume“ da objasni;
- učenik učestalo „gubi“ džeparac, traži veće količine novca pod raznim izgovorima ili krade od ukućana.

Bilo da se javi pojedinačni ili više ovakvih znakova upozorenja, svaki od njih treba shvatiti ozbiljno i svaki zahteva hitnu i pravovremenu reakciju, jer posledice mogu biti višestruke. Promena i napuštanje škole su možda i najbezazlenije. Pokušaji i izvršena samoubistva, ubistva nasilnika ili masovna ubistva u školi su neretko posledica upravo iskustva žrtve vršnjačkog nasilja.

ZAKLJUČAK

U naukama koje se bave poremećajima ponašanja, a nasilno ponašanje to svakako jeste, sve više je dokaza da ozbiljna kriminalna karijera, naročito kod višestrukih recidivista, počinje na ranijim uzrastima. Čuvena teza Moffitove (Moffitt, 1993, 2002) o trajnim i adolescencijom limitiranim poremećajima ponašanja, dovoljan je razlog da se puna pažnja posveti onim ponašanjima koja počinju rano i koja perzistiraju tokom celog perioda adolescencije.[29] Ozbiljnost i težina posledica koje vršnjačko nasilje može imati nameće neophodnost stvaranja efikasnog sistema društvene reakcije, čiju osnovu moraju činiti naučna istraživanja i preventivni programi bazirani na njima.

Koncept rizičnih i protektivnih faktora, osnova je većine modela prevencije koji se danas primenjuju u praksi. Njegova osnovna pretpostavka je da verovatnoća javljanja nekog poremećaja ponašanja zavisi od interakcije i dinamičkog međuodnosa ovih faktora. Povećanje ili smanjenje verovatnoće javljanja poremećaja ponašanja zavisi od prirode samih interakcija, ali i od broja rizičnih i/ili protektivnih faktora koji učestvuju u njima. Preventivne aktivnosti se moraju usklađivati kako sa prirodom tih interakcija, tako i sa brojem jednih i drugih faktora. Razume se, rizični faktori su oni koji deluju u pravcu povećanja verovatnoće javljanja poremećaja ponašanja ili prestupa. Protektivni faktori, međutim, nisu samo oni koji znače niski intenzitet rizičnih, odnosno drugi pol kontinuuma rizičnih, već i oni koji doprinose stvaranju takvog okruženja u kome postoji povoljna klima za socijalni razvoj jedinke i odsustvo poremećaja ponašanja. U praktičnoj primeni, akteri preventivnih postupaka dužni su, najpre, da se detaljno upoznaju i sa jednim i sa drugim faktorima, a onda da dobro prouče njihove interakcije zato što od tih interakcija najviše zavisi uspeh u primeni programa.

29 Moffitt, T. E. (1993). “*Life – course – persistent” and “adolescence-limited” antisocial behavior. A developmental taxonomy*. Psychological Review, 100, (pp. 674–701); Moffitt, T. E., Caspi, A., Harrington, H., Milne, B. (2002). *Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: follow-up at age 26 years.* Development and Psychopathology, 14 (1), pp. 179–206.

LITERATURA

1. Atkinson, A. (2002). Fostering School-Law Enforcement Partnerships. Safe and Secure: Guides to Creating Safer Schools, Guide 5. Portland, O.R.: Northwest Regional Educational Laboratory.
2. Dwyer, K., Osher, D. & Hoffman, C. C. (2000). Creating Responsive Schools: Contextualizing Early Warning, Timely Response. Exceptional Children, 66:3, 347–365.
3. Đurić, Z. (1998). *Uloga škole u borbi protiv nasilja i droge.* Beograd: Ministarstvo prosvete, Sektor za istraživanje i razvoj.
4. Đurić, S. (2008). Strategija za identifikovanje parametara bezbednosnih rizika u školama, u: Radovanović, D., (ur.) Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja, FASPER, Beograd, 295–313.
5. Farrington, D. P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. In: M. Tonry's (ed.) *Crime and Justice: A Review of Research* (Vol. 17). Chicago, IL: University of Chicago Press, 381–458.
6. Farrington, D. P. (1996). The Explanation and Prevention of Youthful Offending, in: Delinquency and Crime – current theories, Ed. Hawkins J. D., University of Washington, Cambridge University press, str. 68–146.
7. Finley L.L. (2007). Encyclopedia of Juvenile Violence, Greenwood Press, WestportConnecticut-London.
8. Halldorsson, M., Kunst, A. E, Kohler, L., Mackenbach, J. P. (2000). Socio-economic inequalities in the health of children and adolescents: A comparative study of the five Nordic countries. *European Journal of Public Health*, *10*(4), 281–288.
9. Hawkins, J. D., Catalano, F. & Miller, J. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64–105.
10. Hodges, V. E., Card N. A., Isaacs J. (2003). Learning of Aggression in the Home and the Peer Group, in International Handbook of Violence Research, Ed. Heitmeyer W. and Hagan J., Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 495–511.
11. Kuzman, M., Pejnović Franelić, I., Pavić-Šimetin, I. (2008). *Ponašanje u vezi sa zdravljem u djece školske dobi – 2005/2006 – The health behaviour in school-aged children 2005/06 (HBSC)*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Edinburgh: CAHRU – Child and Adolescent Health Research Unit, The Moray House School of Education.
12. Moffitt, T. E. (1993). "*Life – course – persistent" and "adolescence-*

limited" antisocial behavior. A developmental taxonomy. Psychological Review, 100, (pp. 674-701); Moffitt, T. E., Caspi, A., Harrington, H., Milne, B. (2002). *Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: follow-up at age 26 years.* Development and Psychopathology, 14 (1), pp. 179–206.

13. Olweus, D. (1987). School-yard bullying: Grounds for intervention. *School Safety, 6,* 4–11.
14. Olweus, D. (1993). *Bullying at School – What we know and what we can do?*. Oxford: Blackwell Publishers.
15. O'Moore, A. M., Kirkham, C., Smith, M. (1997). Bullying behavior in Irish schools: Anationwide study. *Irish Journal of Psychology*, *18*(2), 141–169.
16. Patić-Simeunović, B. (2002), Socijalne karakteristike izvršilaca krivičnih dela ubistva, u: Delikti nasilja – krivično-pravni i kriminološki aspekt,: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 289–312.
17. Patić-Simeunović, B. (2003). Ubistva u Beogradu, Vojno-izdavački zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
18. Pejović-Milovančević, M., Popović-Deušić S., Lečić-Toševski D. (2007). Agresija kod maloletnih delinkvenata – savremeni koncepti i terapija. U: Radovanović, D., (ur.) *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs*, FASPER, 345–360.
19. Popadić, D. (2009). Nasilje u školama. Beograd: Insitut za psihologiju, UNICEF, str. 13.
20. Popadić, D., Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost, *Psihologija*, Vol. 40, 2, 309–328.
21. Popović – Ćitić, B. (2007). Pojam i tipovi nasilnog ponašanja. U: Đurić, S. (ur.), *Bezbednosni rizici u školama - modeli otkrivanja i reagovanja*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
22. Popović-Ćitić, B. (2007). Porodični rizični faktori nasilnog ponašanja dece i omladine, Socijalna misao 2/2007, 27–50. Popović-Ćitić, B., (2007), Porodični rizični faktori nasilnog ponašanja dece i omladine, Socijalna misao 2/2007, 27–50.
23. Popović-Ćitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005). Prevencija prestupništva dece i omladine, Ministarstvo prosvete i sporta, Pedagoško društvo Srbije, Beograd.
24. Trebješanin, Ž. (2008). Nasilje u školama: motivi, prevencija i suzbijanje. U: Radovanović, D., (ur.) *Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja*. Beograd: FASPER, 193–213.

25. WHO (2002). *World report on violence and health*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

26. Spasić, D. (2012). Rasprostranjenost školskog nasilja u evropskim zemljama. U: Popović-Ćitić, B., Đurić, S., Kešetović, Ž. (ur.). Bezbednosni rizici u vaspitno obrazovnim ustanovama. Beograd: Fakultet bezbednosti, str. 153–167.

27. Stakić, Đ. (2007). IMA NEKA T(R)AJNA VEZA: Zlostavljanje i zanemarivanje dece i maloletnička delinkvencija, u: Radovanović, D. (ur.) Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs, FASPER,187–206.

RESUME:

Bullying is a problem in many countries around the world. Until just over a year before the child's rudeness is not considered a social problem and/or a significant problem worthy of attention. School teasing and sometimes cruel schoolyard dramas dealt with mainly by teachers or school psychologists. Changing social norms and changing the perception of aggressive, violent and inappropriate behavior among children.

Violence can be understood as a deliberate and unjustified harm to another person. Behaviors that are harmful to the diverse and complex human communication in general as diverse and complex can be, but it can be roughly classified into verbal and non-verbal, and can consist of physical injuries, material damage or psychological injuries such as intimidation, shaming, social isolation, and the like. Unreasonableness consists of illegitimacy, undeserved, excessiveness or appropriateness of such a procedure.

Bullying means any intentional, repeated, unsolicited use of power for the purpose of causing pain or stress to another person. The common element of these behaviors is the realization of personal superiority through aggression. Bullying involves negative physical or verbal actions that have hostile intentions, harass the victim, repeated over time, based on the disproportion of power between the victim and attacker. Unlike the beats, where participants are usually of similar age and roughly equally strong, there is a discrepancy in the bullying powers. The victim of bullying is usually less powerful (bullies are usually bigger, stronger and older).

There are many factors that can cause an increase in probability of occurrence, development and expression of aggressive behavior and an increase in susceptibility to the effects of various youth negative impact - risk factors, as there are a number of factors that in situations of risk and adverse conditions prevent the emergence of violent behavior - protective factors. Their identification, analysis of the area and intensity of the effect, the presumption of effective plans and strategies of prevention and treatment, but the demonstrated behavior disorders.

All risk factors for violent behavior by acting on the field, and from which originate can be divided into two main broad groups: factors whose source is the

individual characteristics and factors stemming from environmental conditions and situations. Protective factors are those under whose influence a reduction in the probability of occurrence or the complete absence of violent behavior. Their action is manifested through the prevention of risk factors, preventing their action in situations where there are also reducing the effects of risk factors and their effects can be achieved on the personality and behavior of individuals.

MJERE UPOZORENJA I USMJERAVANJA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU REPUBLIKE SRPSKE

doc. dr Marina M. Simović,
Fakultet pravnih nauka u Banjoj Luci
doc. dr Vladimir M. Simović,
Fakultet za bezbjednost i zaštitu u Banjoj Luci

Sažetak: Prvu i najlakšu vrstu vaspitnih mjera koju poznaje maloljetničko krivično pravo u Republici Srpskoj čine mjere upozorenja i usmjeravanja. One se izriču kada je potrebno i dovoljno da se takvim mjerama utiče na ličnost maloljetnika i njegovo ponašanje kako više ne bi nastavio da vrši krivična djela. Dakle, njihova primjena dolazi u obzir kada se radi o maloljetnicima na koje nije potrebno primjenjivati trajnije mjere vaspitanja, maloljetnicima koji su izvršili bagatelno krivično djelo, najčešće zbog lakomislenosti i nepromišljenosti, a ne zbog vaspitne zapuštenosti.

Uvođenje mjera upozorenja i usmjeravanja u krivično zakonodavstvo Republike Srpske izvršeno je pod uticajem krivičnih zakona zapadnih zemalja, prvenstveno SR Njemačke i Engleske. Polazeći od činjenice da su ove vaspitne mjere namijenjene maloljetnicima koji vrše krivična djela iz nepažnje i lakomislenosti, zaključilo se da na njih treba reagovati rigoroznim, kratkotrajnim i energičnim mjerama čiji bi cilj bio da se maloljetnici malo potresu. Kasnije će se ovaj prvobitni smisao ovih mjera izmijeniti, pa su se disciplinski centri pretvorili u ustanove za kratkotrajni boravak maloljetnika, gdje se radilo na njihovom moralnom preporodu.

Prvobitno nazvane vaspitnim mjerama disciplinskog karaktera, ove mjere su primjenjivane često i na njih je dolazila blizu jedna trećina svih izrečenih vaspitnih mjera. U kasnijem periodu njihova primjena opada, ali je evidentno da su sudovi i dalje često koristili ovu mjeru pri reagovanju na kriminalno ponašanje maloljetnika.

Prigovori koji se upućuju ovim vaspitnim mjerama svode se na tvrdnju da lišene svake šok terapije nemaju uticaja u pogledu prevaspitanja maloljetnika i kratkim boravkom u centru ne može se izvršiti moralni uticaj, a pogotovu ne moralni preporod maloljetnika.

Ključne riječi: maloljetnici, vaspitne mjere, sudski ukor, posebne obaveze, vaspitni centar.

1. POJAM I VRSTE MJERA UPOZORENJA I USMJERAVANJA

Mjere upozorenja i usmjeravanja izriču se kada je potrebno i dovoljno da se takvim mjerama utiče na ličnost i ponašanje maloljetnika (član 32 stav 2 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike

Srpske[1]). One se primjenjuju prema maloljetnim delinkventima čije protivpravno ponašanje nije rezultat većeg stepena vaspitne zapuštenosti. Radi se o licima koja vrše krivična djela po pravilu zbog odsustva osjećaja lične odgovornosti za svoje postupke, kod kojih nije razvijen osjećaj za društvenu disciplinu. Izvršeno krivično djelo je više rezultat maloljetnikove nepromišljenosti ili lakomislenosti. Primjena ovih vaspitnih mjera pretpostavlja da maloljetni delinkvent živi u takvoj socijalnoj sredini koja obezbjeđuje njegov pravilan razvoj, tako da nije neophodno njegovo izdvajanje iz sredine u kojoj živi. Svrha ovih mjera je da se maloljetniku ukaže na nedozvoljenost takvog ponašanja, odnosno da se kroz određeni tretman disciplinuje i da se kod njega razvije smisao za odgovornost za svoje postupke.

U Zakonu (član 32 stav 1 tačka a) su propisane tri vrste mjera upozorenja i usmjeravanja. To su: sudski ukor, posebne obaveze i upućivanje u vaspitni centar.

Osnovni razlog da se ove tri mjere grupišu zajedno proizilazi iz njihovog cilja i tretmana: maloljetnik treba da se disciplinuje, a u pitanju je krivično djelo lakše prirode. Sudski ukor ne znači ograničenje slobode u bilo kojem smislu, dok je kod upućivanja u vaspitni centar i nekih posebnih obaveza to slučaj. S aspekta tretmana, sudski ukor spada u vaspitne mjere koje se izvršavaju kad je maloljetnik na slobodi, a posebne obaveze i upućivanje u vaspitni centar – u mjere kratkotrajnog postupanja na slobodi ili u ustanovi.

2. SUDSKI UKOR

Sudski ukor je najblaža vaspitna mjera koja može da se izrekne maloljetniku ako iz njegovog odnosa prema učinjenom krivičnom djelu i njegove spremnosti da ubuduće ne čini krivična djela može da se zaključi da će se i prijekorom postići svrha vaspitnih mjera. Izričući ovu mjeru, sud maloljetniku ukazuje na društvenu neprihvatljivost i štetnost njegovog ponašanja, posljedice koje takvo ponašanje može za njega da ima, kao i da u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog djela može da mu bude izrečena druga sankcija (član 34 stav 2 Zakona).

Iz sadržine ove odredbe ne vidi se bliže u kojim slučajevima ova mjera može da se primjenjuje. Neki autori polaze od određenih objektivnih kriterijuma kao uslova za primjenu ove mjere – da ono bude lakše krivično djelo, iako o tome u Zakonu ništa ne piše. Po našem mišljenju, primjena sudskog ukora treba da se vezuje ne za prirodu krivičnog djela već za ličnost učinioca. Pored ovoga, bitno je da maloljetnik svojim dotadašnjim ponašanjem stvara čvrsto uvjerenje kod suda da će takva mjera na njega vaspitno djelovati. Iz tog razloga smatra se da nije dovoljno da maloljetnik istakne kajanje i verbalno distanciranje od učinjenog krivičnog djela, nego da sve činjenice utvrđene u krivičnom postupku ukažu da maloljetni delinkvent uviđa sve štetne posljedice svog ponašanja.[2]

Ponašanje maloljetnika treba da je lakomisleno, odnosno nepromišljeno. Nepromišljenost znači nesposobnost da se shvate posljedice svog ponašanja, uvjerenje da neće nastupiti zabranjena posljedica ili, ukoliko se desi, da će ona biti spriječena. Kod lakomislenosti pažnja učinioca je usmjerana ka krivičnom djelu zbog nedovoljnog poznavanja stvari, neiskustva i olakog donošenja odluke. I u slu-

1 „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 13/10. U daljnjem tekstu: Zakon.
2 *F. Hirjan, M. Singer,* (2002), *68.*

čaju nepromišljenosti i lakomislenosti treba da se radi o ličnosti koja nije moralno pokvarena i za koju krivično djelo predstavlja samo neprijatnu epizodu u životu. Primjena ukora ne bi bila opravdana ako je u pitanju vaspitno zapušteni maloljetnik, a izvršeno djelo je odraz te zapuštenosti.[3]

Iz odredaba Zakona proizilazi da sudski ukor može da se izrekne na sjednici vijeća ili na glavnom pretresu. Sudovi češće izriču ovu mjeru na glavnom pretresu, ističući da se na ovaj način ostvaruje njen veći uticaj. Sudije su uvjerene da sudski ukor na glavnom pretresu ima veći uticaj na maloljetnika. Da li je to tačno nije provjeravano, ali za sada tu tvrdnju možemo da uzmemo samo kao hipotezu. Drugo shvatanje se zalaže da se ova mjera izriče na sjednici vijeća – da bi se eliminisao štetan uticaj javnosti na psihu maloljetnika. Po našem mišljenju, bitno je da se sudski ukor izriče u svečanoj formi. Time se oni najbliži, koji se interesuju za maloljetnika, obavještavaju o mjeri. Dakle, sudski ukor dobija ograničenu javnost. Sudski ukor za koji niko ne zna, nema nikakav značaj.[4]

Ova vaspitna mjera se izvršava samim izricanjem. Stoga za nju ne važe odredbe o izmjeni odluke o izrečenoj mjeri. Možda bi najbolje rješenje bilo u stvaranju mogućnosti da sudski ukor bude opozvan u slučaju kad se pokaže neadekvatnim, kad nisu postignuti očekivani rezultati, čak i u slučaju kad maloljetnik ne učini novo krivično djelo, već pod uslovima pod kojima inače može da dođe do izmjene i obustave izvršenja drugih vaspitnih mjera. S druge strane, na odluku suda kojom se izriče sudski ukor maloljetnik ima pravo žalbe, iako žalba kao i kod drugih vaspitnih mjera ne zadržava izvršenje.

Efikasnost sudskog ukora kod nas nije proučavana. Ne možemo tvrditi da se maloljetnici koji su primili taj društveni prijekor više puta pojavljuju pred sudovima nego oni kojima je sud izrekao koju od ostalih vrsta vaspitnih mjera.

Iako maloljetniku ne može da se izrekne sudska opomena kao jedna vrsta krivičnih sankcija upozoravajućeg karaktera za punoljetna lica (član 30 stav 4 Zakona), sudska opomena ima bliskosti sa sudskim ukorom, kao mjerom upozorenja i usmjeravanja prema maloljetnicima. Na to ukazuju i pojedini autori, ističući da je sudska opomena u stvari posebna vrsta vaspitne mjere, tj. da nije ni kazna, ni mjera bezbjednosti, te da je samo nova vrsta vaspitnog sredstva,[5] odnosno da nema bitne razlike između mjere ukora koja se primjenjuje prema maloljetnicima i sudske opomene[6] ili da se, s obzirom na njeno moralno dejstvo, smatra da je to nova vaspitno-pravna mjera.[7] Nesporno je da i jedna i druga vrsta sankcije imaju upozoravajući karakter, uz mišljenje da je u nekim slučajevima dovoljan i samo prijekor zbog izvršenog krivičnog djela, te da na taj način može da se postigne potpuno popravljanje maloljetnog učinioca krivičnog djela. Kod ovakvog stanja stvari, sadrži-

3 B. Vučković i V. Vučković, 340.

4 Lj.. Arnaudovski, O nekim pravnim aspektima vanzavodskih vaspitnih mjera u jugoslovenskom krivičnom pravu, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Beograd, broj 4/1975, 127.

5 J. Hrnčević, „Izmjene u sistemu kazni i mjera bezbjednosti“, *Naša zakonitost*, Zagreb, 5–6/1959, 198.

6 Ž. Horvatić, „Sudska opomena – nova mjera u našem Krivičnom zakoniku“, *Naša zakonitost*, Zagreb, 7–8/1963, 335.

7 C. Slijepčević, „*Položaj i značaj sudske opomene u sistemu krivičnih sankcija, Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, Novi Sad, broj 9/59, str. 6.

na sudske opomene odgovara sadržini sudskog ukora, jer se i kod jedne i kod druge sankcije ističe prijekor za izvršeno krivično djelo i istovremeno upozorava da, u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog djela, može da bude izrečena druga sankcija. Dakle, sudski ukor kao vrsta vaspitne mjere prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela javlja se kao supstitut sudske opomene prema punoljetnom učiniocu krivičnog djela, i to prvenstveno s ciljem specijalne prevencije, tj. da se na maloljetnog učinioca krivičnog djela utiče da više ne vrši krivična djela.

3. POSEBNE OBAVEZE

Pored sudskog ukora, u prvu grupu vaspitnih mjera ulaze i ***posebne obaveze,*** koje sud može da izrekne maloljetniku ako ocijeni da je odgovarajućim nalozima ili zabranama potrebno da se utiče na maloljetnika i njegovo ponašanje (član 35 stav 1 Zakona). Ovo je druga mjera u grupi vaspitnih mjera upozoravanja i usmjeravanja, koja je istina bila poznata i u ranijem maloljetničkom krivičnom pravu, u okviru skupa mjera koje su primjenjivane uz mjere pojačanog nadzora, tj. nisu imale svoju pravnu samostalnost.[8] Ovakvo rješenje, gdje se posebne obaveze javljaju kao samostalna vaspitna mjera u okviru mjera upozoravanja i usmjeravanja, svakako predstavlja odraz potrebe za primjenom tzv. alternativnih sankcija, kojima društvo treba da apeluje na vlastitu odgovornost maloljetnika, te da maloljetni učinilac krivičnog djela mora aktivno da učestvuje u izvršavanju neke od obaveza.[9] Ono što se zapaža na prvi pogled jeste da sud, kroz posebne obaveze, ostvaruje blaži vid prinude u pravcu ponašanja maloljetnika, nalažući mu da vrši ili da se uzdržava od vršenja nekih radnji. Takođe, sud kroz posebne obaveze ostvaruje i socijalno-pedagošku aktivnost čiji je cilj da utiče da se ličnost maloljetnika popravi tako da i sam počne da sagledava pozitivne društvene vrijednosti.

Zakon taksativno određuje posebne obaveze koje mogu da se izreknu maloljetniku, i to: redovno pohađanje škole; redovni odlazak na posao; obavezu osposobljavanja za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima; uključivanje u humanitarni rad, kao i poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; uzdržavanje od posjećivanja određenih lokala, priredbi, društva i lica koja na njega mogu štetno da utiču; podvrgavanje (uz saglasnost zakonskog zastupnika) stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili druge zavisnosti; uključivanje u grupni ili pojedinačni rad u savjetovalištu za mlade; pohađanje kurseva za stručno osposobljavanje ili pripremanje i polaganje ispita na kojima se provjerava određeno znanje; uključivanje u sportske i rekreativne aktivnosti; te nemogućnost da napusti prebivalište ili boravište bez saglasnosti suda (član 35 stav 2 tač. a)-i) Zakona). Ovako postavljene posebne obaveze mogle bi da se podijele u tri grupe. *Prva grupa* bi objedinjavala sve obaveze koje se odnose na stručno osposobljavanje maloljetnika, uz razumno očekivanje da bi škola i nova znanja mogli da imaju pozitivan uticaj na maloljetnika koji nije u stanju vaspitne zapuštenosti i dominantnog devijantnog ponašanja. *Druga grupa* bi obuhvatala posebne obaveze koje bi uklanjale moguće uzroke devijantnog ponašanja maloljetnika, a tiču se njegovog konzumiranja i uživanja supstanci koje prouzrokuju zavisnost. I najzad,

8 M. Simović, D. Jovašević, Lj. Mitrović, M. Simović-Nišević, 113.
9 *Hirjan, Singer,* (2002), 70.

treća grupa bi obuhvatala posebne obaveze koje su slične mjerama zabrane koje mogu da se izreknu punoljetnim učiniocima krivičnih djela, a odnose se na izričitu zabranu napuštanja prebivališta ili boravišta bez saglasnosti suda, kao i obavezu uzdržavanja od posjećivanja određenih lokala, priredbi, društva i lica koja na maloljetnika mogu štetno uticati.

Sveukupnim sagledavanjem posebnih obaveza nameće se zaključak da je zakonodavac njihovim uvođenjem kao samostalnih vaspitnih mjera, s ciljem da usmjere maloljetnika, pribjegao mjerama koje imaju socijalni i pedagoški karakter i koje u slučajevima vaspitne zapuštenosti u manjem obimu mogu da daju dobre rezultate. Na taj način posebne obaveze dobijaju svoj smisao – otklanjanje maloljetničke delinkvencije primjenom preventivnih pedagoških mjera koje izriče sud. Kod izricanja posebnih obaveza, kao i kod sudskog ukora, postoji snažna poruka licima koja se staraju o maloljetniku da podignu nivo brige i pomoći maloljetniku – kako bi se vratio na put društveno prihvatljivog ponašanja.

Sud pri izboru pojedinih obaveza vodi računa o spremnosti maloljetnika da sarađuje u njihovom ostvarivanju, kao i da one budu prilagođene njemu i uslovima u kojima živi (član 35 stav 3 Zakona). Svakako da je opravdano izreći posebnu obavezu koju i sam maloljetnik podržava, jer samo na takav način može da se očekuje da se potpuno postigne cilj ove vaspitne mjere. Međutim, to ne znači da sud treba maloljetnika da pita koja mu obaveza odgovara, ali svakako da je ključan momenat da se utvrdi uzrok koji je naveo maloljetnika na izvršenje krivičnog djela.

Prilikom izbora posebne obaveze treba da se vodi briga i o mogućnostima maloljetnika, o njegovoj ličnosti, kao i o okolnostima u kojima živi, jer bi pedagoški bilo besmisleno maloljetniku nalagati obavezu koja prevazilazi njegove mogućnosti, koju nije moguće provjeravati ili za koju se unaprijed može osnovano očekivati da je maloljetnik neće moći izvršiti.[10] Zbog takve mogućnosti, kada izriče neku obavezu, sud posebno ukazuje maloljetniku, njegovim roditeljima ili usvojiocu, odnosno staraocu da se, u slučaju da se ne mogu ispuniti jedna ili više posebnih obaveza, one mogu zamijeniti drugim obavezama, a da u slučaju neopravdanog neizvršavanja izrečene obaveze maloljetnik može da bude upućen u vaspitni centar (član 35 stav 8 Zakona). Kako se radi o samostalnoj vrsti vaspitne mjere, predviđeno je da ona ne može da traje duže od godinu dana, s tim da je podložna promjenama kako u pogledu vrste, tako i vremenskog trajanja, pa tako sud može, dok traje njeno izvršenje, obavezu naknadno izmijeniti ili obustaviti njeno izvršenje (član 35 stav 7 Zakona). U pogledu roka trajanja posebnih obaveza javlja se specifičnost u pogledu obaveze uključivanja u humanitarni rad, kao i poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja. U slučaju izricanja ove obaveze, maloljetnik ne može da radi više od 120 časova u periodu od šest mjeseci, koliko može da traje ova posebna obaveza, ali tako da se ne ometa njegovo školovanje ili zaposlenje i da ne šteti njegovom zdravlju (član 35 stav 5). Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske takođe je propisao da nadzor nad izvršenjem posebnih obaveza vrši sud, koji o tome može da traži izvještaj i mišljenje organa starateljstva (član 35 stav 6 Zakona).

Detaljnije odredbe o posebnim obavezama sadrži Pravilnik o primjeni vaspitnih mjera posebnih obaveza prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela.[11]

10 *Ibid*, 72.

11 „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 101/10.

4. UPUĆIVANJE U VASPITNI CENTAR

Ovo je vaspitna mjera upozorenja i usmjeravanja institucionalnog karaktera predviđena u članu 36 Zakona. Njena suština sastoji se u tome što se maloljetnik podvrgava kratkotrajnom i intenzivnom tretmanu čiji je cilj usklađivanje njegovog ponašanja s društvenim i pravnim normama postupanja. Ova vaspitna mjera uvedena je kod nas izmjenama Krivičnog zakonika FNRJ iz 1959. Godine, s motivacijom da se napusti kažnjavanje i da što više dođe do izražaja tretman koji se zasniva na zaštiti, pomoći, popravljanju i prevaspitanju maloljetnika. Dok su ostale vaspitne mjere iz noveliranog Krivičnog zakonika jednodušno prihvaćene kao efikasno sredstvo u borbi protiv maloljetničke delinkvencije, dotle je tadašnja vaspitna mjera upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike primljena s određenom rezervom.

Ni dalji razvoj događaja nije pridonio prihvatanju ove vaspitne mjere: javile su se teškoće u primjeni, a nisu bili dovoljno izrađeni ni kriterijumi u pogledu maloljetnika kojima je ona mogla da se izrekne. Zamisao pristalica mjere upućivanja u vaspitni centar da se ona izvršava u opštim vaspitno-obrazovnim ustanovama nije mogla da se ostvari, a upućivanje u specijalizovane ustanove ili odjeljenja pri nekoj vaspitnoj ustanovi ili centru za socijalni rad na ono vrijeme kako je bilo predviđeno ranijim propisima, a i sadašnjim – u dovoljnoj mjeri ne utiče na ostvarivanje svrhe ove vaspitne mjere. Uprkos činjenici što ova mjera kroz protekli period nije afirmisana, Zakon ne samo da je tu vaspitnu mjeru ponovo predvidio, već je, osim nekih neznatnih izmjena, u cjelini zadržao raniju formulaciju.

Primjenom ove mjere maloljetni delinkvent se upućuje na određeno vrijeme u vaspitni centar. Boravak u centru koristi se za vaspitni rad s maloljetnikom i u tom smislu se organizuje niz vaspitno-pedagoških i obrazovnih djelatnosti čiji je cilj da se utiče na maloljetnika, a posebno da se kod njega razvije osjećanje lične odgovornosti za postupke. Zakon posebno akcentira da će se u vaspitnom centru maloljetnik zaposliti na korisnim djelatnostima koje odgovaraju njegovom uzrastu.

Zakon predviđa dva oblika ove vaspitne mjere. Sud može maloljetnog delinkventa da uputi u vaspitni centar: a) na određeni broj časova tokom dana u trajanju od najmanje 14 dana, a najduže 30 dana i b) na neprekidni boravak u trajanju od najmanje 15 dana, ali ne duže od tri mjeseca. Dakle, maloljetnik dolazi u vaspitni centar u određeno vrijeme u kojem provodi određen broj časova u rehabilitacionom programu, da bi mu se kroz tretmanske intervencije pomoglo u sagledavanju uzroka njegovog delinkventnog ponašanja i otvorio put njihovog uklanjanja, a potom se vraća u svoju socijalnu sredinu. Radi se o pedagoški opravdanim mjerama kada sud procijeni da je neopravdano da se maloljetniku izrekne druga mjera iz grupe mjera upozorenja i usmjeravanja (sudski ukor ili posebnu obavezu). Tu se prvenstveno misli na slučajeve u kojima je maloljetnik izvršio krivično djelo iz oblasti sitnog kriminaliteta i gdje je potrebno da se djeluje kratkotrajnim mjerama na njegovu ličnost, odnosno na njegovo ponašanje.

U predviđenom zakonskom trajanju moći će se, po našem mišljenju, razviti različiti oblici izvršenja ove vaspitne mjere i odgovarajući uticaj na maloljetnika u skladu sa svrhom te mjere. Vaspitni centar, koji odgovara izloženoj intenciji zakonodavca, nesumnjivo mora da raspolaže odgovarajućim objektivnim uslovima rada, kao i stručnjacima koji će, pored adekvatnog fakultetskog obrazovanja, morati da budu i dodatno stručno osposobljeni za uspješno obavljanje tih zadataka.

Intenzivnim tretmanom u vaspitnom centru u dužem trajanju, uz zadovoljenje prethodnog uslova, smatramo da će se stvoriti pogodniji uslovi za uspješniji pedagoški tretman maloljetnika nego što je to do sada bio slučaj.

U odluci kojom se izriče mjera sud je obavezan da navede i njen oblik. Ako se radi o upućivanju na određen broj časova, sud mora da utvrdi i broj časova koje maloljetnik treba da provede u centru. Pri odlučivanju koji će oblik ove vaspitne mjere izreći, sud treba da vodi računa o školskim i drugim obavezama maloljetnika, jer zbog izvršenja mjere maloljetnik ne treba da izostaje sa školske nastave ili s posla. Boravak maloljetnika u vaspitnom centru mora da bude ispunjen djelatnostima primjerenim njegovim osobinama, učenjem, korisnim radom koji odgovara njegovim sposobnostima i interesima, kao i drugim vaspitnim sadržajima usmjerenim na razvijanje osjećaja odgovornosti (član 36 stav 4 Zakona). Smisao mjere upućivanja u vaspitni centar ogleda se u uspostavljanju atmosfere koja je povoljna za terapeutsko prilaženje. Terapeut u razgovoru s maloljetnikom mora da bude sposoban da prodre u njegovu ličnost, da pravilno dijagnostikuje i primijeni terapiju koja uslovljava pravilno razvijanje ličnosti.[12]

Prilikom donošenja odluke o načinu izvršenja ove mjere, sud treba da vodi računa o stepenu vaspitne zapuštenosti maloljetnika i stanju socijalne sredine u kojoj on živi. Primjena ovakve mjere smatra se posebno opravdanom u slučaju vršenja krivičnih djela protiv javnog reda i mira, lakših napada na fizički integritet građana i uopšte siledžijskih ponašanja, nedisciplinovanog ponašanja u javnom saobraćaju koje nije praćeno teškim posljedicama i sl., dakle, u onim slučajevima gdje izvršeno djelo nije izraz veće zapuštenosti maloljetnika, odnosno lošeg uticaja porodične ili druge socijalne sredine, već prije svega neobuzdanosti, lakomislenosti ili bezosjećajnosti maloljetnika.[13] Tako je izricanje mjere kojom se maloljetnika upućuje u vaspitnu ustanovu na određen broj časova u toku dana u određenom vremenskom periodu opravdano ako se radi o maloljetniku koji je učinio krivično djelo kao izraz lakomislenosti, te bi opravdano moglo da se očekuje da se maloljetnik na ovaj način vrati prihvatljivom ponašanju. Međutim, u situacijama gdje maloljetnik pokazuje znake lošeg ili zanemarenog vaspitanja, a socijalna sredina u kojoj živi, kao i porodične prilike, ne pružaju povoljne uslove za sprovođenje pravog oblika ove mjere, opravdano je izricanje „neprekidnog boravka“ u vaspitnom centru.

U diskusijama koje su se pokrenule oko primjene ove vaspitne mjere među pravnicima, pedagozima i drugim stručnjacima koji se bave problemima maloljetničke delinkvencije, kao i njenom praktičnom izvršenju, javile su se dvije različite koncepcije vaspitne mjere upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike.

Po jednom shvatanju, upućivanje u vaspitni centar je krivična sankcija disciplinskog karaktera i maloljetnik treba da je kao takvu osjeti kroz tretman prilikom njenog izvršenja. Boravak u vaspitnom centru treba da za maloljetnika predstavlja šok terapiju. Drugim riječima, treba pomoću oštrog i strogog postupanja s maloljetnikom proizvesti kod njega zastrašujući utisak i opomenuti ga da u budućnosti ne vrši krivična djela. Time bi se postiglo da maloljetnici shvate da su odstupili od društvenih pravila ponašanja koja treba poštovati, da postoje autoriteti koji će ih na to prinuditi. Dosljedno tome, vaspitni centar ne bi smio da bude atraktivno organi-

12 E. Johnson, 719 i 720.

13 B. Vučković, V. Vučković, 340 i 341.

zovan, tako da bi bio privlačan za maloljetnike. Naprotiv, mora da bude organizovan tako da oni koji su već bili u njemu nikad ne požele da u njega ponovo dođu. Maloljetnici bi u vaspitnom centru pod strogim režimom obavljali koristan fizički rad i učili. To bi, u stvari, bila neka vrsta pritvora za maloljetnike.

Prema drugom shvatanju, svrha vaspitne mjere upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike je da se na maloljetnike kojima je izrečena dobro organizovanim, vaspitnim i obrazovnim radom – djeluje tako da ih bavljenje u centru pravilno usmjeri. U tom cilju, za vrijeme bavljenja u centru maloljetnici su dužni da striktno ispunjavaju osnovne obaveze. Osim toga, oni bi u centru dobijali uputstva o mogućnostima za korišćenje slobodnog vremena. Osoblje centra bi usmjeravalo maloljetnika na sticanje radnih navika i pozitivnih težnji. Osoblje bi istovremeno sarađivalo s roditeljima, školom i određenim licima iz okoline maloljetnika, s organima socijalne službe i odgovarajućim društvenim organizacijama, da bi se maloljetnicima pružila podrška i razumijevanje u njihovom daljnjem razvoju. Dosljedno tome, postupanje s maloljetnicima u centru bilo bi u skladu s opštim principima vaspitanja, obrazovanja i svrhom vaspitnih mjera. Stručni rad u vaspitnom centru sastojao bi se od vaspitnog, obrazovnog, socijalnog i zdravstvenog rada. Ovo gledište shvata vaspitni centar kao specifičnu vaspitnu mjeru disciplinskog karaktera.

U pravnoj teoriji preovlađuje druga koncepcija. Kao argumenti u njen prilog navode se:

- izvršenje ove mjere dato je u nadležnost službi socijalne zaštite kojoj su strane sve policijske metode, pritisci, zastrašivanja i slično;

- postojeći zakonski propisi koji se odnose na vaspitni centar nedvosmisleno ukazuju da je u pitanju mjera vaspitnog, a ne represivnog karaktera;

- suviše oštar i represivan tretman ne odgovara poimanju i odnosu prema mladoj generaciji u našem društvu i

- najzad, tome ide u prilog i činjenica da je u praksi, ukoliko je mjera primjenjivana, preovladalo drugo shvatanje.[14]

Drukčije tumačenje pozitivnih propisa bilo bi u suprotnosti s intencijama materijalnog krivičnog prava za maloljetnike. Smatra se da primjena ove vaspitne mjere dolazi u obzir kad su u pitanju:

- lica mlađeg uzrasta, kao i maloljetnici koji su prvi put učinili krivično djelo;

- maloljetnici koji su izvršili krivično djelo u izuzetnoj situaciji ili su se našli u nekoj ličnoj krizi, tako da njihovo krivično djelo nije izraz nekog permanentnijeg devijantnog ponašanja;

- maloljetnici kod kojih je utvrđeno izvjesno odstupanje od normalnog ponašanja ili se ne ponašaju na ustaljeni način i

14 D. Marinković-Pejović, Položaj maloljetnika u materijalnom krivičnom pravu, *Prevencija maloljetničke delinkvencije*, Beograd, 1967, 275.

- maloljetnici kod kojih je situacija u porodici normalna, a roditelji su materijalno i moralno kvalifikovani da se o njima staraju i da vrše nadzor nad njima. [15]

Sud će, naravno, uzimajući navedene kriterijume kao orijentaciju, na osnovu utvrđenog stanja i sagledavanja određenog slučaja, ocijeniti da li će primijeniti vaspitnu mjeru upućivanja u vaspitni centar i koji od dva predviđena oblika za zadržavanje maloljetnika u centru. Prema nekim podacima o primjeni mjere, moglo bi se zaključiti da kriterijumi za određivanje ove mjere nisu dovoljno poštovani i da izrečene mjere upućivanja u vaspitni centar nisu bile odgovarajuće. Tako je mjera određivana prema maloljetnicima koji su u svom vaspitanju poremećeni; porodice maloljetnika su nesređene; uz to, maloljetnici su slabi đaci i slično, što ozbiljno dovodi u pitanje cjelishodnost izricanja ove vaspitne mjere u takvim slučajevima. Ima slučajeva da su sudovi zamijenili izrečenu vaspitnu mjeru upućivanja u vaspitni centar drugom vaspitnom mjerom, i to zavodskom, mada takva mogućnost u Zakonu nije predviđena.

Često se čuju mišljenja da u našem krivičnom zakonodavstvu nedostaje još jedna mjera oštrog i represivnog tretmana koja bi se sastojala u kratkotrajnom pritvaranju maloljetnog učinioca krivičnog djela. Ovaj argument ne dovodi u sumnju usvojeni koncept upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike. Međutim, on bi mogao da posluži kao osnov za ispitivanje stvarnih potreba za jednom takvom mjerom u krivičnom zakonodavstvu, ali izvan sistema vaspitnih mjera i mjera kaznenog karaktera.

U vezi s primjenom ove vaspitne mjere pojavili su se i neki pravni problemi. Postavlja se pitanje da li vaspitna mjera upućivanja u vaspitni centar može da se izrekne ponovo maloljetniku prema kojem je već bila primijenjena? Polazeći od svrhe vaspitnih mjera, opravdano je zaključiti da ne bi imalo svrhe primjenjivati istu mjeru ako ona, kada je prvi put bila primijenjena, nije pozitivno djelovala na maloljetnika. Da li se prema istom maloljetniku u toku izvršenja primjenjuje samo jedan ili više oblika zadržavanja u vaspitnom centru? Na ovo bi moglo da se odgovori da u sudskoj odluci o izricanju ove mjere mora da se navede i oblik njenog izvršenja. Po našem mišljenju, ako se jedan oblik zadržavanja maloljetnika u vaspitnom centru nije pokazao efikasnim, ne bi bilo cjelishodno primjenjivati i ostale oblike zadržavanja dotičnog maloljetnika u vaspitnom centru.

Evidentan problem u primjeni ove mjere jeste nedolaženje maloljetnika u vaspitni centar ili neredovno dolaženje, i to zbog neodgovornog roditelja, odnosno staraoca i udaljenosti mjesta stanovanja maloljetnika, kao i nedostatka sredstava za prevoz. Pojedini vaspitni centri u tom pogledu premalo koriste zakonske mjere. Jedan od glavnih problema je mali broj ustanova za smještaj maloljetnika i njihova slaba kadrovska i materijalna snabdjevenost. Nisu rijetki ni slučajevi da je izrečena ova mjera iako na teritoriji suda koji je izriče ne postoji centar za njeno izvršenje.

Postavlja se pitanje da li su zakonski zahtjevi u pogledu primjene vaspitne mjere upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike u skladu s uslovima i potrebama naše sredine. Postoje shvatanja da u našim uslovima ovakva mjera nije potrebna, jer je vrlo teško naći slučajeve u kojima ona dolazi u obzir za primjenu. Po našem

15 *Ibid*, 272.

mišljenju, vaspitna mjera upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike ima svoje mjesto u sistemu vaspitnih mjera. Treba je shvatiti kao jednu od mogućnosti za rješavanje određenih slučajeva, bez obzira na to u kojem obimu će biti primjenjivana. Važno je da postoje zakonske mogućnosti da se odgovarajućim kratkotrajnim mjerama izvrši uticaj na ličnost maloljetnika i njegovo vladanje – kad se za tim ukaže potreba. Izjašnjavajući se u prilog ovoj vaspitnoj mjeri, smatramo da se rješenje mora tražiti ne u dovođenju u pitanje njene egzistencije u krivičnom zakonodavstvu, već u uspješnijem uklapanju u jedinstven sistem sankcija za maloljetnike. Ovu mjeru treba izricati samo u onim slučajevima gdje nije nužan duži tretman maloljetnika.

Upućivanje maloljetnog učinioca u vaspitni centar može u nekim slučajevima da bude dovoljno za vaspitni uticaj na maloljetnika. Nekada, međutim, primjena ove mjere, iako u osnovi opravdana, nije dovoljna da bi se obezbijedio vaspitni uticaj na maloljetnika. Zato je u Zakonu (član 36 stav 5) predviđeno da sud uz ovu mjeru može da izrekne i neku mjeru pojačanog nadzora koja se izvršava poslije izlaska maloljetnika iz vaspitnog centra. Ovdje se radi o mogućoj kumulaciji ove vaspitne mjere s drugom vaspitnom mjerom (pojačani nadzor). U konkretnom slučaju, samo mjera upućivanja u vaspitni centar, da bi se ostvarilo prevaspitanje maloljetnog učinioca krivičnog djela, nije dovoljna, te se, shodno tome, sud odlučuje na njenu kumulaciju s mjerom pojačanog nadzora.[16] To bi značilo da sud izriče maloljetniku dvije vaspitne mjere, jednu upozoravajuću i usmjeravajuću vaspitnu mjeru (upućivanje u vaspitni centar) i mjeru pojačanog nadzora. Izricanjem vaspitne mjere pojačanog nadzora želi se obezbijediti intenzivniji uticaj na maloljetnika, jer je vaspitna mjera upućivanja u vaspitni centar relativno kratkog trajanja, te u nekim slučajevima nije dovoljna da bi se obezbijedilo adekvatno prevaspitavanje maloljetnog učinioca krivičnog djela.[17]

Rješenje iz člana 36 stav 5 Zakona ima niz prednosti, jer se proces prevaspitanja maloljetnika koji je započet u vaspitnom centru sprovodi kontinuirano i kasnije nadzorom organa starateljstva. Takvo kumulativno izricanje dvije mjere može da bude veoma korisno, posebno u onim slučajevima gdje zbog kratkoće vremena ne može da se ostvari u cijelosti željeni uticaj na maloljetnika. Tako se naknadni nadzor kao vaninstitucionalni tretman ukazuje kao dopuna i produžetak kratkotrajnog tretmana u vaspitnom centru s kojim čini jedan jedinstven pedagoško-socijalni tretman. Mišljenja smo da shvatanja koja se zalažu da fakultativno izricanje pojačanog nadzora uz upućivanje u vaspitni centar pretvori u obavezno – ne može da se prihvati, jer to ne zahtijeva uvijek ličnost maloljetnika.

5. ZAKLJUČAK

U Zakonu se generalno utvrđuju određena opšta pravila usmjeravanja kada je u pitanju izbor vaspitnih mjera u konkretnom slučaju. Mjere upozorenja i usmjeravanja izriču se onda kada se smatra da je potrebno i dovoljno da se takvim mjerama utiče na ličnost maloljetnika i njegovo ponašanje. Neophodno je da se kumulativno ispune uslovi „potrebnosti“ i „dovoljnosti“, mada se u praksi ti uslovi

16 S. Soković, S. Bejatović, 84.
17 M. Babić, I. Marković, 466.

suštinski prepliću i nije jednostavno utvrditi jasnu razliku između mjere koja je *potrebna* i one čija je primjena *dovoljna*. Mjere pojačanog nadzora izriču se kada su kumulativno ispunjena dva uslova: *uslov potrebnosti* – ukoliko radi vaspitavanja i razvoja maloljetnika treba preduzeti trajnije mjere, uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć, te ako je pri tome ispunjen i *uslov dovoljnosti,* koji se svodi na ocjenu da nije potrebno da se maloljetnik potpuno odvoji iz svoje dotadašnje sredine. Zavodske mjere izriču se maloljetniku prema kojem treba preduzeti trajniji tretman vaspitavanja, liječenja i osposobljavanja, uz njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine, kako bi se izvršio pojačan uticaj na maloljetnika. Ove mjere se izriču kao posljednje sredstvo, onda kada poželjni efekat ne može da se ostvari nezavodskim mjerama.

Vaspitna mjera upućivanja u vaspitni centar je kratkotrajna mjera pedagoškog tretmana i socijalnog rada, prevaspitanja maloljetnika i sprečavanja da ubuduće vrši krivična djela. Često se čuje mišljenje da u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske nedostaje jedna mjera oštrog i represivnog tretmana koja bi se sastojala u kratkotrajnom pritvaranju maloljetnog učinioca krivičnog djela. Ovaj argumenat ne dovodi u sumnju usvojeni koncept upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike. Međutim, on bi mogao da posluži kao osnov za ispitivanje stvarnih potreba za takvom mjerom u krivičnom zakonodavstvu, ali izvan sistema vaspitnih mjera i mjera kaznenog karaktera. Izjašnjavajući se u prilog vaspitnoj mjeri upućivanja u vaspitni centar za maloljetnike, smatramo da se rješenje mora tražiti ne dovođenjem u pitanje njene egzistencije u krivičnom zakonodavstvu, već u uspješnijem uklapanju u jedinstven sistem sankcija za maloljetnike.

LITERATURA

1.Aleksić, Ž. (1972) Metodika otkrivanja krivičnih dela maloletnika, Institut za kriminaološka i sociološka istraživanja, Beograd

2.Babić, M. i Marković, I. (2008) Krivično pravo, opšti dio, Pravni fakultet, Banja Luka

3.Baron, R., Feenev, F., Thornton, W. (1976) Preventing Delinquency through Diversion, Englewood Cliffs, NY: Prentice-Hall

4. Budimlić, M. i drugi (2010) Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi, CPRC, Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, Sarajevo;

5.Buljubašić, S. (2008) Maloljetnička delinkvencija – II dopunjeno izdanje, DES, Sarajevo

6. Hirjan, F., Singer M. (2001), Maloljetnici u krivičnom pravu, Zagreb,

7. Hirjan, F., Singer M. (2002), Komentar Zakona o sudovima za mlade i krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika, Zagreb

8. Ilić, Z. (2000) Resocijalizacija mladih prestupnika, Defektološki fakultet, Beograd

9. Jašović, Ž.. (1991) Kriminologija maloljetničke delinkvencije, Beograd, „Naučna knjiga“

10. Johnson, *E. (1964), Crime. Correction and Society, Homewood,* Illinois

11. Jovašević, D. (2008) Maloljetničko krivično pravo, „Beo-Sing“, Beograd

12. Jovašević, D. (2005) Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica, „Službeni list Srbije i Crne Gore“, Beograd

13. Knežević, S. (2010) Maloljetničko krivično pravo, Niš

14. Krstić, O. (2009) Maloljetnička delinkvencija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka

15. Milutinović, M. i Aleksić, Ž. (1989) Maloljetnička delinkvencija, Beograd

16. Ramljak, A. i Simović, M. (2011). Viktimologija, Pravni fakultet, Bihać, 2011

17. Radulović, Lj. (1989). Kriminalna politika, Beograd

18. Regoli, R. M., Hewitt, J. D. (1997) Delinquency in Society, 3rd ed „The McGraw-Hills Companies, Inc“, New York

19. Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., (2010), Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Grafid“, Banja Luka

20. Soković, S., Bejatović, S. (2009), Maloljetničko krivično pravo, Pravni fakultet, Kragujevac

21. Siegeel, J. L., Senna, J. J. (1994) Juvenile delinquency Theory, Practice and Law, West Publishing Company

22. Vučković, B., Vučković, V. (2009) Krivično pravo Crne Gore, Cetinje

23. Carić, A. (2004) Kazneni postupak prema maloljetnicima, Split

24. Carić, A. i Bilić, J. (1972) Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike, Kriminalističko-kriminološki institut „Ivan Vučetić“, Split;

25. Carpenter, M. (1970) Juvenile Delinquents: Their Condition and Treatment, Montclair, N.J. „Patterson Smith“

26. Škulić, M. (2003) Maloljetnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih djela, „Dosije“, Beograd;

27. Škulić, M., Stevanović, I. (1999) Maloletni delinkventi u Srbiji – Neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd

ABSTRACT:

The initial and mildest types of correctional measures known in juvenile delinquency law in Republika Srpska are the measures of warning and guidance. They are issued when they are necessary and sufficient to affect personality of juvenile delinquent and his/her behavior to prevent him/her from continuing to commit criminal offenses. Therefore, they are applied when this involves juveniles in whose cases more permanent measures are not necessary, who committed minor criminal offense, most often due to frivolousness and lack of judgment and not for disciplinary/educational neglect.

Introduction of measures of warning and guidance into criminal legislation of Republika Srpska was carried out under the influence of criminal laws of the Western countries, primarily Germany and England. Starting from the fact that these correctional measures were intended for the delinquents who commit criminal offenses due to lack of care or frivolousness, one must conclude that they had to be following by reacting by rigorous, short-term and energetic measures, with an aim to shake them up. This initial purpose of these measures will subsequently be changed and so the disciplinary centers have turned into institutions for short-term stay of juveniles in order to have them undergo moral renaissance.

Initially called educational measures of disciplinary character, these measures were applied often and they covered approximately one third of all issued measures. In the later period there is noticeable decline in their application but it is evident that the courts have often availed themselves of this measure when reacting to criminal behavior of juveniles.

Objections to these measures come down to claim that deprived of any shock therapy, they do not have an impact on reeducation of juveniles and that the short term stay in centers cannot represent sufficient time to affect them morally especially not make any moral renaissance of juveniles.

Keywords: juveniles, correctional/educational measures, court reprimand, special obligations, educational center

NAČINI ORGANIZOVANJA I OBLICI ISPOLJAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI SRPSKOJ – BiH

dr Želimir Škrbić
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
zelimir.skrbic@education.muprs.org

Apstrakt: U ovom se radu obrađuju kulturološki odnosi između mlade populacije različitog uzrasta i oblika nasilja u Republici Srpskoj – BiH, sa svrhom da se ustanove osnovne sličnosti i razlike između tih kulturoloških odnosa, a onda da se odrede različiti oblici nasilja. Pored toga, dodatna ambicija rada je da ponudi neke nove horizonte sagledavanja i uglove posmatranja povezanosti kulture i nasilja, što podrazumijeva uvođenje klasifikacija koje bi trebalo da olakšaju razumijevanje ovog fenomena. Tako, smatramo da podjela kulturoloških odnosa naznačava izdvojene oblike vršnjačkog nasilja, način organizovanja grupa, kao ozbiljnog društvenog, pa i političkog problema, koji je široko rasprostranjen i institucionalno prepoznat. Potrebno je naglasiti da se ovom fenomenu veći značaj pridaje tek sedamdesetih godina prošlog vijeka, a da u sadašnjem vremenu dobija na ekspanziji u EU, ali je pravovremenim donošenjem Zakona u nekim zemljama EU sveden na ‘’zadovoljavajuću’’ mjeru, što na ovim prostorima tek predstoji. Kod mladih počinje da preovladava mišljenje da je nasilje postalo stil života, zabava, a sve češće i nagrada.

Najveće grupe su grupe istih ili sličnih kulturoloških shvatanja. Supkultura ovakvih grupa (ne striktno samo njih) je duže vrijeme proučavana od strane naučnih radnika, ali tek krajem osamdesetih godina prošlog vijeka postala je izdvojen predmet zanimanja sociologa. Ovome u prilog idu česte konfrontacije različitih grupa mladih kao supkulture (uslovno rečeno i kontrakulture, imajući u vidu ekstremne kulturološke grupe) i etabliranog društvenog poretka. Osnovne karakteristike kulturoloških grupa supkulture jesu: grupna solidarnost, teritorijalnost i maskulinost. Nasilje među mladima u Republici Srpskoj – BiH postaje sve izraženije i sve brutalnije. Različita oruđa i oružja (šipke, pajseri, noževi, vatreno oružje) svakodnevno se pronalaze u mnogim školama i na drugim mjestima gdje se mladi masovnije okupljaju. Dok jedni tvrde da je nasilje među mladima u porastu, drugi kažu da je nasilje isto kao i ranije. Ipak, statistika govori u prilog onima koji kažu da je nasilje u porastu, o čemu svjedoči i nekoliko ubistava prošlih godina. Kroz rad će biti objašnjeni pojmovi direktnog strukturnog i kulturnog nasilja, kao i preventivna djelatnost nadležnih institucija.

Ključne riječi: *nasilje mladih, kulturološke grupe, kulturno nasilje, organizovanje, prevencija.*

UVOD

Nasilje nije ono ponašanje koje ugrožava čovjeka, nego uspostavljeni poredak.[1] Nasilje je negativan uticaj na osnovne ljudske potrebe (ili život) koji se može izbjeći, a koji ograničava potencijalnu mogućnost zadovoljenja tih potreba.

1 Simeunović, LJ.: Sport, kapitalizam, destrukcija, Lorka, Beograd, 1995. http://www.scribd.com/doc/256429/Sport-i-nasilje

Prijetnja nasiljem je takođe nasilje. Nasilje je sve ono što vrijeđa osnovna ljudska prava – to je napad na fizički integritet i dostojanstvo. Po izvršenim istraživanjima načnika koji su se bavili ovom tematikom, uvedeni su pojmovi direktnog strukturnog i kulturnog nasilja. *Direktno nasilje* je ono nasilje kod kojeg prepoznajemo konkretnog počinioca i to su djela čije su posljedice vidljive. *Strukturno nasilje* je ono kod kojeg **nema prepoznatog počinioca**. Mnogi ljudi shvataju da su im životi ugroženi, da se krše njihova osnovna ljudska prava, a da se ne može uočiti neposredna uzročna veza između onih koji trpe nasilje i nasilnog čina. Govorimo o ljudima kojima je **uskraćena sloboda** u političkom totalitarnom režimu, koji žive u bijedi zbog ekonomskog stanja, povrijeđeno je njihovo dostojanstvo zbog **rasne, seksualne ili religijske diskriminacije** i sl. Dakle, ekonomske, političke ili društvene strukture mogu imati razornije posljedice od oružja. *Kulturno nasilje* predstavljaju oni aspekti kulture koji su korišćeni za opravdanje ili legitimizaciju direktnog ili strukturnog nasilja. Ne postoje nasilne kulture, one koje bi u svim svojim aspektima sadržavale nasilje, ali postoje kulture nasilja (ugnjetavanje kroz ideologiju, religiju itd.). Pojam **nenasilja** ima dvostruko značenje: odbijanje nasilja s jedne strane i metode djelovanja bez nasilja s druge. Nenasilje nije pasivnost, već aktivno, konstruktivno, kreativno ophođenje s konfliktima.[2]

Naglašava se da podjela nasilja na određene kategorije naznačava izdvojen status kulturološkog nasilja kao ozbiljnog društvenog, pa i političkog problema, koji je široko rasprostranjen i institucionalno prepoznat. S obzirom na to da se tretman kulturološkog nasilja u nauci ne svodi samo na istraživanje njegovih posljedica, nego i na analizu njegovih društvenih uzroka i uslova, te na raspravljanje mogućih rješenja toga fenomena, logično bi bilo pažnju usmjeriti na pojavne oblike, uslove i načine suzbijanja kulturološkog nasilja mladih. U ovom tranzicionom vremenu i društvenim (kao i kulturnim) vrijednostima koje su organizovane na različitim nivoima (po entitetima i na nivou BiH), ovo predstavlja vrlo kompleksan zadatak. U poređenju sa EU, borba protiv ove vrste nasilja ne može se ''identično'' primijeniti i na ovim prostorima. Ovo zbog nedavno završenih tragičnih događaja (građanski rat u BiH), te drugih poteškoća koje određuje niz različitih faktora. Prvenstveno treba raditi na usaglašavanju domaće legislative sa legislativom u EU, zatim treba kategorisati kulturološko ponašanje mladih (ali i starijih) itd. Kod mladih počinje da preovladava mišljenje da je nasilje postalo stil života, zabava, a sve češće i nagrada. Najveća zabluda je da se devijantno ponašanje izjednačava sa delinkventnim ponašanjem. Na osnovu brojnih istraživanja dolazi se do zaključka da su poremećaji ponašanja mladih usko povezani sa modernim društvom, gdje su u većini slučajeva mladi ‘’zapostavljeni’’ od strane roditelja zbog nedostatka ‘’vremena’’. Roditelji, baš zbog nedostatka tog ‘’vremena’’ ne primjećuju da se mladi često osamljuju, drugačije se odnose prema vršnjacima, skloni su maltretiranju, agresivnom ponašanju, delinkventnom ponašanju, destruktivnim stavovima, a kao uzrok ovome najćešće se navodi ‘’vrijeme’’, koje bitno utiče i na narušavanje tradicionalnih pozitivnih odnosa u porodici.

NAČINI ORGANIZOVANJA (UDRUŽIVANJA) MLADIH U REPUBLICI

2 http://sezamweb.net/hr/nasilje/

SRPSKOJ – BIH

Proučavanje grupnog ponašanja ljudi predmet je socijalne psihologije u širem smislu, jer se time bave i druge nauke, kao što je sociologija, politikologija, antropologija, politička ekonomija i druge. Poznavanje i razumijevanje kolektivnog ponašanja, u užem i u širem smislu, pruža mogućnost za bolje sagledavanje i razumijevanje karakteristika i bitnih obilježja određenih kolektiviteta, kulturoloških, nacionalnih, prostornih i drugih. Kolektiv je po opsegu pojam širi od gomile, jer svaka gomila jeste kolektiv, ali nije svaki kolektiv gomila. Svaki pojedinac je slab, svjestan je svoje individualne nemoći i izloženosti drugim pojedincima i skupinama. Iz potrebe lakšeg preživljavanja i psihološkog identifikovanja sa grupom koje mu daje osjećaj moći i pripadanja, pojedinci se udružuju u skupine.[3] Najčešći načini organizovanja mladih ogledaju se kroz različite kulturološke grupe, navijačke grupe, vjerske sekte, partijske grupacije, radikalne nacionalističke grupacije, rasističke grupacije i tome slično. Pošto je tematika kulturološko nasilje mladih, o toj tematici će biti više kazano.

Kulturološke grupe su grupe koje okupljaju pripadnike iste ili slične kulture i po obimu se svrstavaju u najveće. Ove grupe, ''novopečeni naučnici i novinari'', često se poistovjećuju sa nacionalnim ili sličnim kolektivitetima, što dovodi u zabludu mnoge građane. Supkultura ovakvih grupa (ne striktno samo njih) je tek krajem osamdesetih godina prošlog vijeka postala izdvojen predmet zanimanja sociologa. Kao osnovne karakteristike ovih kolektiviteta, kao supkulture, navode se: grupna solidarnost, teritorijalnost i maskulinost. *(Maskulinizam (masculinism) se odnosi na političke, kulturne i ekonomske pokrete čiji je cilj uspostavljanje i odbrana jednakih političkih, ekonomskih i socijalnih prava i učešća u društvu za muškarce i dječake, wikipedia.)*. Ovi mladi ljudi imaju potrebu za društvenom emancipacijom, za izgradnjom sopstvenog identiteta, a to im je najlakše izvodljivo u okviru supkulture, pogotovo kroz ono djelovanje koje ne može biti neprimijećeno od javnosti (uzima se u obzir masovno okupljanje na prostorima gdje će skrenuti pažnju javnosti, trgovi, platoi ispred zgrada vlade, predsjedništva, i sl., a koje najčešće prenose TV kuće). Često se organizuju i konferencije za novinare. U svakom slučaju, ovi kolektiviteti su uvijek težili da skrenu pažnju javnosti na sebe, te da, na neki način, savladaju krizu identiteta. Ni kulturološke grupe, kao ni druge grupe, nisu tek zbir pojedinaca, već relativno stabilne kolektivne formacije u kojima postoji određeni vrijednosni sistem, svijest o grupnoj pripadnosti, postoje normama utvrđene uloge članova, uvriježeni oblici ponašanja i tome slično.

Suštinski svaki kolektivitet-grupa (tako i kulturološka) sastavljena je iz sljedećih strukturnih elemenata: *a) rukovodstvo – vođa ili vođe, b) jezgro i c) članovi – simpatizeri.*

RUKOVODSTVO – vođa ili vođe

U sastav rukovodstva, obično, ulazi nekolicina starijih i iskusnijih, najaktivnijih članova koji se najviše angažuju na ”opštim poslovima” grupe. Oni najčešće organizuju okupljanja, određene vrste druženja, konferencije za novinare i

3 Kostić, I.: Kriminalistička psihologija, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000, str. 245.

slično. Najviše se brinu o širenju kulturoloških ideja i ''vrbovanju novih članova kao i da vrše dogovore sa predstavnicima političkih struktura koje su na vlasti ali i u opoziciji, redovno vode sastanke u grupi, itd. ''Glavna'' uloga rukovodstva ogleda se u organizovanju određenih mirnih demonstracija u dane bitnih kulturoloških datuma. Naročito je uočljivo da, isključivo, članovi toga neformalnog rukovodstva kontaktiraju sa gore pomenutim faktorima. Ovo pretpostavlja da je jedna od njihovih ključnih dužnosti da predstavljaju grupu javnosti. Nameće se zaključak da kulturološka grupa počinje na optimalan način da funkcioniše tek onda kada rukovodstvo (vođe) počne ispunjavati svoje dužnosti, a svi ostali to prećutno odobre.

JEZGRO

Članovi grupe predstavljaju okosnicu grupe (od ''rasprostranjenosti'' kulture na određenom geografskom prostoru, zavisi i brojnost članova). Oni zajednički propagiraju kulturološke ideje, kako na domaćem terenu, tako često odlaze i na gostovanja na druge teritorije istog ili sličnog kulturološkog shvatanja, a nerijetko prisustvuju i mirnim demonstracijama na tim prostorima. Kao i oni iz rukovodstva, pripadnici jezgra uglavnom se druže i organizuju razne vrste sastanaka ili ''okupljanja'' i u dane kada se ne obilježavaju značajni kulturni datumi ili proslave. Ako bismo ''poistovjetili'' kulturu i sport, mora se citirati tvrdnja Helmutha Plessnera[4] *da sport ne može biti ni mnogo bolji, ni mnogo gori od društva u kojem postoji. Razumljivo je očekivati da sport i ono što se događa u vezi sa njim budu svojevrsno ogledalo društva u kojem se odražava i izražava sve ono što je inače u igri i na djelu danas u našem društvu.*

ČLANOVI – SIMPATIZERI

Pošto se članovi svih grupa razlikuju po određenim karakteristikama, potrebno je izvršiti tipologizaciju članova. *Članovi iz trenda* učestvuju u svim segmentima rada kulturološke grupe i preferiraju ponašanje većine članova, uključujući i nasilje, ali ne naročito agresivno. *Član – član* preferira ''čisto'' provođenje kulturoloških ideja , odnosno pokazuje osjećaj odanosti idejama na takav način da iskaže simpatije svim naporima grupe da je kulturološka ideja utemeljena i da treba što brže i više da se širi, te da broj članova svakodnevno raste. *Član, kao član političke stranke* ima za ideju vodilju da grupu ''koristi'' kao instrument za iskazivanje političkih opredjeljenja stranke kojoj pripada. Na različitim javnim skupovima članovi su uglavnom opremljeni određenim nacionalnim simbolima i nekim političkim obilježjima, a shvatanje politike zasniva na izrazu prijatelj – neprijatelj. *Član nasilnik* (vrlo često se nalaze pod dejstvom nekih od opijata ili alkohola) svoju agresivnost ispoljava prikriven u masi, što mu omogućava da prekomjerno prazni nagomilanu nasilničku energiju. Ovi članovi često potiču iz porodica sa poteškoćama i skloni su krivičnim djelima krađe, i drugim devijantnim oblicima ponašanja (mada su ovakvi slučajevi rijetki u posljednje vrijeme su učestaliji, *op. aut.)*. *Član – simpatizer* (''novi član'') je uglavnom mlađi maloljetnik. Kako ''ulaze'' u svijet odraslih, ovi članovi smatraju da je ovo najbrži i najprihvatljiviji način da ''odrastu''. Često slušaju sva ''naređenja'' starijih i – ili učestvuju u nasilničkom

4 Vrcan, S.: Sport i nasilje danas u nas, Naprijed, Zagreb, 1990, str. 47.

ponašanju ili stoje sa strane i sve pasivno posmatraju (nekada verbalno podržavaju grupu).

OBLICI ISPOLJAVANJA NASILJA MLADIH NAVIJAČA U SPORTU U REPUBLICI SRPSKOJ – BIH

Nasilje među mladima u Republici Srpskoj – BiH postaje sve prisutnije i sve brutalnije. Šipke, pajseri, noževi, čak i vatreno oružje, svakodnevno se pronalaze u mnogim školama. Dok jedni tvrde da je nasilje među mladima u porastu, drugi kažu da je nasilje gotovo isto kao i ranije. Ipak, statistika ide u prilog onima koji kažu da je nasilje u porastu, o čemu svjedoči i nekoliko ubistava prošle i tokom ove godine. Energija mržnje i netrpeljivosti svakako je najizraženija kad su u pitanju odnosi među komšijama iz neposredne blizine. Svako masovnije okupljanje mladih (povodom bilo koje manifestacije – kulturne, sportske, muzičke i slično), između današnjih susjeda, predstavlja skup visokog bezbjednosnog rizika. Ovakva okupljanja u današnje vrijeme, ne samo da ne povećavaju razumijevanje i toleranciju, nego sve više insistiraju na nepomirljivim razlikama i nepodnošljivoj prošlosti i često, kulturološkim razlikama, koje nikako da se prevladaju. Mediji (kojima javno mnjenje dosta vjeruje) veoma aktivno učestvuju u formiranju negativnog poimanja stvarnosti, ističući u prvi plan ponašanje suprotne strane. Izveštaji sa različitom vrstom komentara uvriježeni su model sa ovakvih i sličnih događaja. Bitno je napomenuti da se agresivno ponašanje pojedinca u masi bitno povećava jer tome doprinosi negova deindividualizacija. Obično se osjeća kao da je ''došlo i njegovih pet minuta''. Kada se govori o nasilju mladih u Republici Srpskoj – BiH, razlikujemo sljedeće vrste nasilja: 1) Verbalno nasilje (karakteristično u svim situacijama i na svim prostorima), 2) fizičko nasilje i 3) ostalo (postavljanje određenih simbola, amblema, isticanje zastava, pisanih parola i slično).

Verbalno nasilje je najučestalije i ispoljava se u svakom trenutku i na svakom mjestu. Najčešće se ogleda kroz izvikivanje raznih psovki, izgovaranje parola i pjevanjem pogrdnih stihova (različite sadržine nacionalnih, nacionalističkih, nacističkih, rasnih obilježja i sl.), uzvikivanjem različitih naziva uvredljivog karaktera itd. Obično počinje uzvicima pojedinaca, da bi se proširilo na grupice, a zatim i cijelu grupu.

Fizičko nasilje predstavlja najgori oblik nasilja koje ispoljavaju mladi. Kod ove vrste nasilja najčešće posljedice su fizičke povrede (u zavisnosti od načina tretiranja, medicinski – zakonski), lake, teške povrede i povrede opasne po život, a ne tako rijetko za posljedicu imaju smrt lica. Mladi ne upotrebljavaju samo fizičku snagu, nego i predmete koji su pogodni za napad (letve, lance, pajsere, noževe, šipke itd.), a sve u cilju nanošenja povreda drugima. U posljednje vrijeme učestali su i napadi vatrenim oružjem, što nedvosmisleno pokazuje da se radi o smišljenom povređivanju drugih, a naročito neistomišljenika.

Ostali oblici nasilja najčešće zavise od ''kreativnosti'' pojedinaca, ali posljedica je najčešće fizičke prirode. Pojedinci obično koriste eksplozivne naprave (petarde ili slično), razne vrste baklji, pirotehnike i sl. Svjedoci smo da je u zadnje dvije godine broj lica koja su ozlijeđena ovim sredstvima jako povećan, a nekoliko lica je i smrtno stradala. Razlog ovome je što su ova sredstva dostupna u javnoj

prodaji, a kontrola od strane nadležnih organa je veoma mala ili nikakva.

PREVENTIVNO DJELOVANJE NADLEŽNIH ORGANA I INSTITUCIJA U SPREČAVANJU NASILJA KOD MLADIH

Pošto je problem vršnjačkog nasilja veoma kompleksan, potreban je multidisciplinarni ali i multisektorski pristup da bi se ovaj problem riješio. U cilju rješavanja ovog problema nadležni organi Bosne i Hercegovine donijeli su Državnu strategiju za borbu protiv nasilja nad djecom u periodu 2007–2010. godina, ali su praćenjem sprovođenja uočene brojne manjkavosti. U Republici Srpskoj je u toku 2008. godine donesen ''Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu''. Ovim Protokolom određene su uloge škola, socijalne službe, policije i zdravstvenih ustanova. Naravno, potrebno je naglasiti ulogu i drugih segmenata društva (mediji, vjerske organizacije, nevladine organizacije i slično) koje imaju veliku ulogu u rješavanju ovog problema. Uglavnom, institucionalna nadležnost je podijeljena, ali je cilj svih institucija približno identičan, a to je smanjenje vršnjačkog nasilja. U osnovi je da se u što ranijoj fazi prepozna nasilje (kao i počinilac) i da se preduzmu sve neophodne preventivne mjere. U školskim ustanovama treba da se ''prepoznaju'' porodice sa određenim problemima, da se odnos roditelji–nastavnici odvija kroz aktivno djelovanje kroz forume roditelja, učešća u edukativnim predavanjima i tome slično. MUP odavno primjenjuje tehniku i projekat ''školskog policajca'', predavanja o nasilničkom ili drugim devijantnim ponašanjima itd. Socijalne službe treba da pored adekvatnog kadrovskog i materijalnog obezbjeđenja, oforme ili dobiju na raspolaganje evidencije o nasilničkom ponašanju mladih, kao i o porodicama iz kojih potiču i slično. Radnici zdravstvenih institucija treba da budu obučeni kako za rano prepoznavanje vršnjačkog nasilja, tako i za pružanje adekvatnog tretmana i pomoći stručnjaka žrtvama ali i nasilnicima. Da bi se u BiH, Republici Srpskoj sačinila adekvatna Strategija prevencije, potrebno je analizirati koja vrsta nasilja dominira, te napraviti gradaciju nasilja, pa onda pristupiti izradi strategije. Ovo je zaista ostvarljiv zadatak, ali zahtijeva nesebično zalaganje svih subjekata, počevši od svake individue koja mora da dâ svoj puni doprinos.

ZAKLJUČAK

Za sprečavanje vršnjačkog nasilja potrebno je angažovanje različitih institucija i pojedinaca. Sprečavanje vršnjačkog nasilja zahtijeva skladan i kontinuiran rad. Rješavanje ovog problema ne dozvoljava površni pristup i kampanjski rad. Iako je ovo problem većine evropskih država, treba ga posmatrati kao problem na lokalnom nivou (u lokalnoj sredini). Preventivne strategije treba da budu izrađene tako da odgovaraju lokalnim potrebama. Potreba za edukacijom je svakodnevna, te je stoga poželjno u što većoj mjeri animirati sve subjekte da u tome uzmu aktivno učešće. Treba isticati odredbe međunarodne legislative i prilagođavati je ovim prostorima, a na taj način upoznati sve mlade ljude kakvi su propisi u susjednim zemljama i načini suprotstavljanja vršnjačkom nasilju. Kod svih tipova vršnjačkog nasilja potrebno je dići svijest na viši nivo i naglašavati poštivanje osnovnih ljud-

skih prava (ovdje se najviše ugrožavaju pravo na slobodu kretanja i život, odnosno tjelesni integritet). Između svih nosilaca borbe protiv vršnjačkog nasilja treba da su sistem i baze podataka uvezani, te da se informacije adekvatno razmjenjuju i nadopunjuju. Potrebno je naglasiti da djelovanje svih subjekata mora biti povezano i usklađeno, jer bi pojedinačno svi drugi efekti bili dosta slabiji. Sve navedeno doprinijeće da pozitivni kulturološki načini ponašanja ponovo ''ožive'' i budu opšteprihvaćeni, te da se svi građani osjećaju bezbjednije.

LITERATURA:

1. Buzov, Ž. (1989). Neka socijalno-psihološka obilježja grupe ekstremnih sportskih navijača. Zagreb: Revija za sociologiju, br. 1–2.
2. Kostić, I. (2000). Kriminalistička psihologija, Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
3. Le Bon, Gustave (1989). Psihologija gomile, Zagreb: Globus.
4. Petrović, S. (1984). Psihologija i mogućnost zloupotrebe. Gornji Milanovac: Dečije novine.
5. Rot, N. (2010). Psihologija grupa. Beograd: Zavod za udžbenike.
6. Simonović, Lj. (1995). Sport, kapitalizam, destrukcija. Beograd: Lorka.
7. Vrcan, S. (1990). Sport i nasilje danas u nas. Zagreb: Naprijed.
8. Zvonarević, M. (1985). Socijalna psihologija. Zagreb: Školska knjiga.
9. http://sezamweb.net/hr/nasilje/
10. www.wikipedia.com

ABSTRACT:

In this paper we address the cultural relations between young adults of different ages and types of violence in the Republic of Srpska - BH, in order to establish the basic similarities and differences between these cultural relations, and then to identify the different forms of violence. In addition, an additional aim of this paper is to offer some new observes and perspectives consideration the link between culture and violence, including the introduction of classification that should facilitate the understanding of this phenomenon. We believe that the division of cultural relations indicate isolated forms of bullying, how to organize a group, as a serious social, even political problems, which is very wide and institutionally recognized. It should be emphasized that this phenomenon only attaches greater importance seventies of the last century, and that at the present time are the expansion of the EU, but it is timely to introduce legislation in some EU countries reduced to a'' satisfactory'' measure, which in this region only ahead. In young begins the opinion that the violence has become a lifestyle, entertainment, and more and awards.

The largest groups are the groups of the same or similar cultural understandings. Subculture of these groups (not strictly only them) has long been studied by researchers, but at the end of the eighties, has become a subject of interest, aside sociologists. This is also supported frequent confrontations youth group as a subculture (tentatively counterculture and, bearing in mind the extreme cultural groups) and an established social order. Basic characteristics of cultural groups are subcultures: group solidarity, territoriality and masculinity. Violence among young people in the Republic of Serbian - Bosnia is becoming increasingly common and more brutal. Different tools and weapons (rods, crowbar, knives, firearms) are found daily in many schools and places where young people gather mass. While some claim that violence is on the rise among young people, others say that violence is the same as before. However, the statistics in favor of those who say that violence is on the rise, as evidenced by the number of murders in recent years. Through the work will be explained in terms of direct structural and cultural violence, as well as preventive activities of relevant institutions.

Keywords: youth violence, cultural groups, cultural violence, organizing, prevention.

MEDIJACIJA U SOCIJALNOM RADU U FUNKCIJI PREVAZILAŽENJA VRŠNJAČKOG NASILJA

doc. dr Jagoda Petrović
Fakultet političkih nauka Banja Luka,
jagodapetrovic@yahoo.com

doc. dr Vesna Šućur Janjetović
Fakultet političkih nauka Banja Luka
vesnasj@yahoo.com.au

Apstrakt: Prevencija, otkrivanje i sprečavanje vršnjačkog nasilja je od općeg društvenog interesa i zahtijeva široku društvenu reakciju. U ukupnoj društvenoj reakciji značajnu ulogu ima socijalni rad, a posebno primjena medijacije u socijalnom radu. Medijacija u vršnjačkom nasilju može se provoditi u kontekstu razvijanja restorativne pravde u okviru maloljetničkog pravosuđa, kroz medijaciju u lokalnoj zajednici, te kroz medijaciju u obrazovnom sistemu. Socijalnim radnicima angažovanim u obrazovnim ustanovama, stoje na raspolaganju tri modela medijacije: školski model, model uvođenja vršnjačke medijacije kao izbornog predmeta i model kluba.

Zakoni iz oblasti medijacije na nivou BiH, Zakon o socijalnoj zaštiti RS, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS, kao i Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu RS, predstavljaju pogodan formalnopravni okvir za primjenu medijacije u socijalnom radu.

Edukacija je jedan od faktora razvoja medijacije uopšte. Polaznici master studija na studijskom programu socijalnog rada Fakulteta političkih nauka Banjaluka ispitivali su mogućnosti primjene medijacije u socijalnom radu. Pokazalo se da je medijacija pogodan oblik mirnog rješavanja sukoba i svojevrstan oblik prevencije vršnjačkog nasilja, ali je njena praktična primjena sporadična.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, socijalni rad, medijacija

SUKOB – FENOMEN „BEZ MORALNOG PREFIKSA“

Sukobi su sastavni dio ljudskog života – onog unutrašnjeg i onog koji osoba dijeli u interakciji sa okruženjem. Sukobi mogu da podstiču ili da koče individualni razvoj. Na globalnom nivou, sukobi mogu biti stepenica napretka ali i destrukcije društvenih odnosa. Prema tome, sukob nema niti pozitivan niti negativan predznak. Ne može se okvalifikovati ni kao dobar, ni kao loš način rješavanja problema. Moglo bi se reći da je sukob fenomen „bez moralnog prefiksa“. Budući da sam po sebi nije nužno negativna pojava, sukob takvim postaje zbog načina rješavanja i krajnjeg ishoda. Kao novčić sa dva lica, sukob može imati pozitivan ili negativan ishod i može se prevladavati na pozitivan (konstruktivan) ili negativan (destruktivan) način.

U osnovi svakog sukoba stoje, manje ili više, međusobno suprotstavljeni inte-

resi i potrebe. Ako je krajnji rezultat razrješenja sukoba obostrano prihvatljivo zadovoljavanje potreba i interesa, ili prihvatanje nekog novog zajedničkog stanovišta, onda je riječ o pozitivnom ishodu, a time i pozitivnom određenju sukoba. S obzirom na način razrješenja, pozitivni su oni sukobi koji se prevazilaze mirnim putem. Određene vještine i strategije mogu tome doprinijeti. Ukoliko se riješi na konstruktivan način, onda su i posljedice sukoba obično pozitivne – smanjenje tenzija među ljudima, povećanje kreativnosti, uzajamno razumijevanje i sl. Destruktivan tok sukoba sužava komunikacije i povećava nepovjerenje među ljudima, smanjuje saradnju i brigu za zajedničke ciljeve, te umanjuje efikasnost pojedinca, grupe i organizacije.

Sukob ne treba shvatati kao sukob ljudi, nego kao sukob njihovih potreba. Prema vrsti uzroka, sukobi se mogu klasifikovati u dvije grupe. *Sukob zbog sadržaja* usmjeren je na spoljni svijet, na neki objekt, događaj ili osobu. Obično ne postoji direktna veza s osobama. Ljudi se sukobljavaju zbog slobode izbora, zbog različitog vrednovanja nekog događaja, zbog zasluga koje su im pripale ili su izostale, zbog ocjene ili nagrade i sl. *Sukob zbog odnosa* usmjeren je na međuljudske odnose, odnosno nastaje zbog borbe oko određivanja ko će voditi glavnu riječ, borbe za jednakost u zajednici, borbe oko toga ko će utvrđivati pravila itd.

Konfliktne situacije koje se ne rješavaju mogu imati brojne posljedice, počev od psihosomatskih, pa do različitih vrsta agresije. Drastičan vid neuspješnog prevazilaženja sukoba i njegove eskalacije je nasilje. Dakle, u osnovi nasilja je sukob. U vršnjačkom nasilju izražena je potreba nasilnika da ostvari dominaciju. Njegov cilj je pokoravanje i poraz „protivnika". Ovakav oblik sukoba je „borba za pobjedu". Osim sukoba potreba i interesa, na djelu je i ispoljavanje nadmoći jednog ili više učesnika u odnosu na drugu, suprotstavljenu stranu. Nasilje je svako ispoljavanje sile nad slabijim u cilju nametanja vlastite volje ili ostvarenja potreba i interesa. Nasilnici imaju snažnu potrebu za moći i vlašću. Prema vrstama (nad)moći koja se koristi, sukob se može ispoljiti u vidu fizičkog, verbalnog, emocionalnog, psihičkog ili seksualnog nasilja.

VRŠNJAČKO NASILJE U ŠKOLI

O nasilju među djecom govorimo kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemirava, verbalno, psihički, emocionalno ili fizički napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može odbraniti. Može imati oblik prijetnji, tjelesnih ozljeda, odbacivanja, ruganja, zadirkivanja, ogovaranja, uzimanja ili uništavanja stvari i sl. Često uključuje negativne komentare o djetetovoj porodici ili rodbini. Može se ispoljiti i kroz isključivanje nekoga iz grupe ili odbijanje da se udovolji željama druge osobe. Prema Protokolu **o** postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske iz 2008. godine: "Nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje se, nezavisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca)."[1]

1 *Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. (2008). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete i kulture RS, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, str. 4.*

Mnogo je razloga zbog kojih su neka djeca nasilna. Ponekad je riječ o, naizgled, bezopasnom pokušaju sticanja popularnosti, skretanja pažnje i pokazivanja lažne odlučnosti i čvrstine. Ponekad je nasilnička nadmoć, zapravo, izraz nemoći da se dostigne kvalitet žrtve nasilja. Kompleksniji uzroci leže u nastojanju da se prevlada neki lični problem ili frustracija koje dijete ne može adekvatno da riješi. Najsloženiji uzroci su povezani sa nepovoljnim porodičnim uslovima u kojima mladi odrastaju i zbog čega razvijaju neprijateljstvo prema okruženju.

S obzirom na počinioce, vršnjačko nasilništvo može činiti pojedinac ili grupa, dok meta nasilja može biti, takođe, pojedinac ali i grupa. Nasilje koje provodi grupa ima neke specifičnosti. Iza uzajamne podrške članova grupe krije se kukavičluk koji bi došao do izražaja kada bi nasilnici nastupili pojedinačno. Među članovima nasilničke grupe se uspostavljaju "moralne norme". Preciznije rečeno, uspostavljaju se interni vrijednosni obrasci prema kojima je agresivno ponašanje izraz junaštva, sam čin nasilništva zabava za počinioce i "publiku", a međusobno podržavanje dokaz lojalnosti i odanosti.

U odnosu na nasilje među odraslima, vršnjačko nasilje nosi mnogo veći rizik, jer nasilje među ranjivim mladim osobama može učiniti dječiji život izuzetno mučnim i teškim. Permanentan strah, poniženje, zabrinutost i osjećaj bespomoćnosti ugrožava dječje zdravlje i može ostaviti trajno loše posljedice. Štaviše, postoji visok stepen rizika da će hronične žrtve vršnjačkog nasilja, kada odrastu, biti loše prilagođene osobe i mogući počinioci nasilja. Dva osnovna oblika nasilja među djecom su fizičko i verbalno nasilje. Najuočljiviji oblik je fizičko nasilje, koje se ispoljava u vidu udaranja, guranja, štipanja, čupanja i sl. Najčešće ga prati verbalno nasilje, koje podrazumijeva vrijeđanje, širenje glasina, stalno zadirkivanje, ismijavanje i sl. Unutar ove osnovne podjele mogu se uočiti neke podvrste. *Emocionalno nasilništvo* je usko povezano s fizičkim i verbalnim, te uključuje namjerno isključivanje žrtve iz zajedničkih aktivnosti razreda ili grupe učenika npr. ignorisanje. *Seksualno nasilništvo* podrazumijeva neželjeni fizički kontakt i uvredljive komentare. *Kulturno nasilništvo* obuhvata nasilništvo na nacionalnoj, religijskoj, rasnoj ili socijalno-statusnoj osnovi. *Ekonomsko nasilništvo* uključuje krađu i iznuđivanje novca. Najčešće se radi o kombinaciia dva ili više oblika nasilja u kome jedan prevladava. U porodicama preovlađuje fizičko nasilje i zanemarivanje. Na ulici i na mjestima gdje se djeca okupljaju dominira fizičko nasilje i seksualno uznemiravanje, u kombinaciji sa rizicima kao što je zloupotreba alkohola i droge. U školama je izraženo psihološko i verbalno nasilje.

Podaci iz Izvještaja Monitoring tima o implementaciji Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010, iz aprila 2012. godine, ukazuju na porast broja slučajeva vršnjačkog nasilja. Prema pokazateljima socijalnih službi u Bosni i Hercegovini, broj registrovanih slučajeva nasilja nad djecom i broj djece žrtava nasilja u 2010. godini je značajno porastao. Registrovano je 5.087 slučajeva nasilja nad djecom u svim formama i vidovima nasilja, u odnosu na 2009. godinu, kada je zabilježeno 1.394 djece koja su bila izložena različitoj vrsti nasilja.

Ovi pokazatelji iziskuju kratak komentar. Prema ranijim podacima iz centara za socijalni rad moglo se zaključiti da situacija nije alarmantna. To nije bila „realna slika stvari", budući da se vršnjačko nasilje ne prijavljuje ustanovama sve dok nasilje ne eskalira i proširi se. Prijavljivanje slučajeva vršnjačkog nasilja obično nije dolazilo iz škola, nego uglavnom od strane roditelja žrtava nasilja. Ni

ostale evidencije nisu bile uspostavljene. Stoga, jedni smatraju da povećanje broja registrovanih slučajeva vršnjačkog nasilja govori o rezultatima preduzetih mjera i o učinku državnih organa na poslovima otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja nasilja nad djecom, te da ga ne treba smatrati opasnim. Drugi p**rocjenjuju „da je i dalje puno veći broj djece izložen nasilju i da svakodnevno pati u tišini, sa nesagledivim i dugoročnim posljedicama nasilja po samu djecu, ali i zajednicu i društvo uopšte“.**[2]

Mladi veliki dio svog vremena provode u školi, gdje su svakodnevno u intenzivnim interakcijama sa vršnjacima. Otuda su školske sredine "prirodno" okruženje za pojavu vršnjačkog nasilja. Nasilje se dešava za vrijeme odmora u učionici, na hodniku ili u dvorištu, prije početka nastave ili po završetku, na putu u školu ili pri povratku kući. U takvim situacijama, po pravilu, odrasli nisu prisutni. Škole, školska dvorišta i igrališta su mjesta na kojima djeca provode svoje slobodno vrijeme i često su mjesta gdje se dešava vršnjačko nasilje.

O tome govore i podaci iz nekih od provedenih istraživanja. U istraživanju[3] koje je provedeno 2008. godine na uzorku sastavljenom od učenika, pedagoga, nastavnika i roditelja iz 51 osnovne škole sa područja Tuzlanskog kantona i opština Bijeljina, Travnik i Srebrenica učestovalo je 1.788 učenika uzrasta od petog do osmog razreda. Rezultati su pokazali da 77% učenika smatra da se nasilje relativno često dešava u školama; da je nasilje najčešće u nižim razredima (38%); da su fizičko i emocionalno nasilje najzastupljeniji oblici nasilja; da se javljaju i drugi vidovi nasilja, poput socijalnog (7%), seksualnog (6%), ekonomskog (4%) i drugih oblika zlostavljanja (4%); da je nasilje gotovo jednako prisutno kod dječaka i djevojčica; da djeca sa pasivnog prihvatanja sve više prelaze na uzvraćanje na nasilje vlastitim nasiljem; da variraju odgovori učenika kada je u pitanju informisanje odraslih o doživljenom nasilju, posebno razrednika; da 67% pedagoga smatra da nema programa za prevenciju nasilja na nivou škole.

Indikativni su i rezultati istraživanja koje je 2010. godine objavio Ombudsman za djecu RS u vezi sa primjenom Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske. Od 105 ispitanih osnovnih škola, 51% je imalo slučajeve vršnjačkog nasilja, a u Banjaluci je evidentirana trećina slučajeva vršnjačkog nasilja. Od 55 ispitanih srednjih škola, 64% je prijavilo slučajeve vršnjačkog nasilja. Među počiniocima vršnjačkog nasilja visoko su zastupljeni dječaci (u osnovnim školama 92%, a u srednjim 74%. Porast broja djevojčica koje su počinile nasilje u srednjoj školi, u odnosu na osnovnu školu, dovodi se u vezu s većim brojem slučajeva psihičkog nasilja koje je izraženije kod djevojčica. Kad su u pitanju oblici vršnjačkog nasilja, najčešće se dešava fizičko nasilje (87% u osnovnim i 83% u srednjim školama), nešto manje psihičko nasilje (46% u osnovnim i 74% u srednjim školama), a vrlo rijetko seksualno nasilje (u osnovnim školama nije zabilježeno, a u srednjim školama evidentiran je samo jedan slučaj). Očigledno, u školama se dešavaju različiti oblici nasilja, s tim da je psihičko nasilje zastupljenije u srednjim školama, u odnosu na osnovne škole. "Interesantan je podatak da u srednjim školama ima gotovo isti procenat fizičkog i

2 *UG Vesta Tuzla: Zaustavimo nasilje nad djecom. http://www.vesta.ba. pristupljeno 11.02.2013.*

3 *UG Vesta Tuzla (2008). Program mjera za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika nasilja među djecom u osnovnim školama, http://www.zastitimodjecuodnasilja.org. pristupljeno 11.02.2013.*

psihičkog nasilja, što se može objasniti odrastanjem i izborom manje vidnog nasilja. Ponovljeno nasilje je zastupljenije u osnovnim nego u srednjim školama."[4]

Od ostalih zaključaka vrijedi pomenuti sljedeće: žrtve nasilja su uglavnom dječaci (77% u osnovnim školama i 62% u srednjim školama); broj djevojčica nad kojima je izvršeno nasilje je tri puta veći od broja djevojčica koje su počinile nasilje; dječaci su češće počinioci ali i žrtve (62%) vršnjačkog nasilja u školi; broj počinilaca je veći od broja žrtava, što indicira pojavu grupnog nasilja, iako je mnogo zastupljenije individualno.

SUZBIJANJE I PREVENIRANJE VRŠNJAČKOG NASILJA – PREPORUKE I EFEKTI

Jasno je da se problem vršnjačkog nasilja mora sistemski rješavati. Lanac organizovanog učešća čine škola, porodica, centar za socijalni rad, policija i pravosuđe, ali i lokalna samouprava. Svaka od pomenutih karika ima specifičan značaj u sistemu suzbijanja vršnjačkog nasilja i zaštite žrtava. Ipak, škola i dalje ostaje primaran faktor.

Opšta polazišta za sprečavanje nasilja među djecom u školskom okruženju jesu: dobra komunikacija nastavnika, stručnih saradnika, roditelja i učenika; eliminisanje stereotipnih kvalifikacija u pogledu polnih, starosnih, socijalnih i drugih pripadnosti; izbjegavanje podsticanja takmičarskog ponašanja među djecom; osmišljavanje kodeksa ponašanja; isticanje empatijskog i prijateljskog ponašanja; osmišljavanje aktivnosti kojima bi se manje popularni i povučeniji učenici izvukli iz socijalne izolacije. Iznad svega, važno je svakodnevno podučavanje djece o neagresivnom ponašanju, bogatstvu različitosti, te polnoj, vjerskoj i nacionalnoj toleranciji. Zato je težište na razvoju socijalnih vještina, a posebno kvalitetne komunikacije i rješavanja konflikata.

Monitoring tim za praćenje provedbe Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH za period 2007–2010, koga čine predstavnici nadležnih institucija s različitih nivoa vlasti, sačinio je aprila 2012. godine Izvještaj o implementaciji Strategije. Među 18 preporuka su i one koje se odnose na edukaciju, senzibilizaciju i razvoj vještina nenasilne komunikacije i mirnog rješavanja sukoba: "osigurati odgovarajuće kapacitete svih sektora za senzibiliziranje i educiranje šire javnosti, posebno djece, roditelja i stručnjaka o postojanju problema nasilja nad djecom i načinima borbe protiv nasilja... donijeti program umijeća komuniciranja i edukacije roditelja kako bi se pružila podrška njihovom odgojnom djelovanju u porodici".[5] Sa stanovišta visokoškolskog obrazovanja, značajna je sedma preporuka, u kojoj se predviđa donošenje i provođenje programa nenasilne komunikacije na svim nivoima i u

4 *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu: Primjena Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske. (2010). Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srpske, str. 42–43.*

5 *Izvještaj o implementaciji Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010. (2012). Sarajevo: Monitoring tim, str. 37.*

svim obrazovanim ustanovama – od predškolskog do visokog i postdiplomskog, uključujući i seminare za vaspitače i nastavnike. Edukacija treba da doprinese minimiziranju vršnjačkog i drugih vrsta nasilja nad djecom. Ovo je polazište za kratak osvrt na poslijediplomski studij socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka u Banjaluci.

SOCIJALNI RAD KAO NAUČNA I OBRAZOVNA DJELATNOST

U sklopu visokoškolskog obrazovanja u Republici Srpskoj, studijski program socijalnog rada postoji od 2000. godine. Prvih deset godina studij je bio organizovan pri Filozofskom fakultetu u Banjaluci. Nakon formiranja Fakulteta političkih nauka Banjaluka, 2009. godine, studijski program socijalnog rada prelazi u ovu naučnoobrazovnu ustanovu.

Relativno mlada nauka socijalnog rada ponikla je na tekovinama socijalnih djelatnosti, koje su prethodile profesiji socijalnog rada, a koje su bile prisutne u svim organizovanim ljudskim zajednicama. Savremeni socijalni rad ispoljava se u kroz međusobno povezana i komplementarna vida: kao ljudska, profesionalna, naučna i obrazovna djelatnost. Prema nomenklaturi o naučnim i umjetničkim oblastima, poljima i užim oblastima u Republici Srpskoj, nauka socijalnog rada je svrstana u naučno polje sociologije unutar oblasti društvenih nauka.

Školske 2011/12. godine na Fakultetu političkih nauka organizovane su prve master studije socijalnog rada. Ove studije je pohađalo 47 studenata, od kojih se većina trenutno nalazi u fazi prijave i pripreme master radova. Jedan od nastavnih predmeta bila je i medijacija u socijalnom radu. Očigledan interes za ovu oblast pokazan je i prijavom deset master radova, a procjenjuje se da će se pet master radova odnositi upravo na oblast medijacije u obrazovnom sistemu.

Nastava na predmetu Medijacija u socijalnom radu izvođena je tako da su uzeta u obzir interesovanja, afiniteti i prethodno obrazovanje polaznika master studija. Pored diplomiranih socijalnih radnika, među polaznicima su bili diplomirani profesori sociologije i filozofije, diplomirani pravnici i psiholozi. Studenti su radili u grupama, sponatno formiranim po pojedinim oblastima medijacije, a to su: pravni okvir za medijaciju, medijacija u radnim odnosima, porodična medijacija, medijacija u procesu razvoda braka, medijacija u zajednici, **medijacija u sistemu maloljetničkog pravosuđa,** te medijacija u obrazovnom sistemu. Budući da je jedna od predispitnih obaveza bila izrada završnog rada, svaka od grupa imala je zadatak da istraži mogućnosti primjene medijacije u pojedinim oblastima. Postavljeno je nekoliko zajedničkih istraživačkih pitanja. Da li javnost, nadležne ustanove, institucije i organizacije imaju dovoljno saznanja o medijaciji? Da li postoji adekvatan pravni okvir za primjenu medijacije? Da li se medijacija primjenjuje i kako? U istraživanju medijacije u obrazovnom sistemu analiziran je pravni okvir, relevantna dokumentacija i aktuelni postupci medijacije u obrazovnom sistemu. U tu svrhu korištena je metoda analize sadržaja dokumenata i studija slučaja u osnovnoj i srednjoj školi.

Kada je u pitanju formalnopravni okvir, konstatovano je da su UN instrumenti osnovno uporište, a među njima Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine, koja utvrđuje opšte standarde zaštite djece i sadrži posebne odredbe o pravima

djeteta koje naglašavaju obaveze institucija vlasti svake države potpisnice na poštivanje njenih odredaba; Konvencija za borbu protiv organiziranog transnacionalnog kriminala iz 2000. godine, dopunjena Protokolom za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom i Protokolom za borbu protiv krijumčarenja migranta kopnom, morem i vazduhom.

Evropska unija i Vijeće Evrope su donijeli više rezolucija i preporuka koje obavezuju države na stvaranje okruženja prilagođenog djeci kao što su: Izgradimo Evropu za djecu i sa djecom; Evropska Konvencija o akciji protiv trgovine ljudima iz 2005. koju je BiH potpisala i ratifikovala; Evropska revidirana socijalna povelja. Godine 2006. BiH postaje članica Konvencije o cyber kriminalu Vijeća Evrope.

U BiH postoje zakoni koji regulišu oblast medijacije. Formalni okvir, između ostalog, čine Zakon o postupku medijacije (Službeni glasnik BiH 37/04), Zakon o prenosu poslova medijacije na Udruženje medijatora (Službeni glasnik BiH52/05), Pravilnik o upućivanju na medijaciju (Službeni glasnik BiH 21/06), Kodeks medijatorske etike (Službeni glasnik BiH 21/06), Pravilnik o nagradi i naknadi troškova medijacije (Službeni glasnik BiH 21/06).

Za vršnjačko nasilje posebno su značajna dva dokumenta koja daju konkretne smjernice za institucionalno djelovanje i intervenisanje prilikom sukoba, konflikata i drugih oblika nasilja počinjenih nad djecom, a to su Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH za period 2007–2010. i za period 2011–2015. i Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske, iz 2008. godine.

U Strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH za prethodni period 2007–2010. godina date su konkretne preporuke relevantnim institucijama i nivoima vlasti da kreiraju te započnu sa upotrebom nekoliko različitih protokola, od kojih je jedan i onaj koji se bavi intervencijama, procedurama i postupanjem u slučajevima nasilja nad djecom i mladima u obrazovnom sistemu. Ukazano je na potrebu koordinacije i povezivanja relevantnih institucija, te su konkretno navedene obrazovne i zdravstvene ustanove, službe socijalne zaštite kao i ministarstvo unutrašnjih poslova. Nažalost, ni u ovom dokumentu, a ni u monitoring izvještaju, u kome su predstavljene dobre strane i nedostaci Strategije za period 2007–2010, nije uočen niti naveden nedostatak procesa medijacije u rješavanju sukoba.

Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske konkretizuje saradnju između različitih resora – obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita, policija i pravosudni organi – sa namjerom da se adekvatno odreaguje na slučajeve nasilja nad djecom i mladima. Navedene su procedure i uputstva odgovornim osobama u sva četiri resora kako da koordiniraju svoje aktivnosti sa drugim resorima i institucijama i kako da postupaju u slučajevima nasilja nad djecom i mladima. Propisani su i koraci koje u slučaju prijave nasilja ili dojave o nasilju među djecom treba da preduzme ovlaštena osoba ili stručna služba u vaspitno-obrazovnoj ustanovi.

Ako se ima u vidu da je u osnovi nasilja sukob i nekonstruktivno rješavanje konflikata, onda je medijacija efikasan način rješavanja sukoba između počinioca i žrtve. Kako su škole jedno od najpogodnijih mjesta za predupređenje i suzbijanje vršnjačkog nasilja, medijacija u školi postaje vrlo važan faktor, ali je diskutabilno koliko je prepoznata kao metod za suzbijanje vršnjačkog nasilja. Nijedan od ova dva zvanična dokumenta ne sadrži značajnije dijelove koji se odnose na teorijsku podlogu i praktične

upute za primjenu medijacije u obrazovnom sistemu. Istina, u Protokolu se pominje da će vaspitno-obrazovna ustanova „preduzeti sve mjere za pomirenje djece i za stvaranje tolerantnog, prijateljskog ponašanja u vaspitno-obrazovnoj ustanovi“[6]. Međutim, postupak nije konkretizovan, niti označen kao proces medijacije.

Od mjera značajnih za razvoj medijacije u obrazovnom sistemu, u Strategiji se uočava mjera: „Unaprijediti programe u okviru sektora obrazovanja uvođenjem programa nenasilne komunikacije i njihova realizacija na svim nivoima i u svim ustanovama obrazovanja (od predškolskog do visokog i postdiplomskog, uključujući inicijalno obrazovanje i seminare za odgajatelje i nastavnike), a s ciljem minimiziranja vršnjačkog i drugih vrsta nasilja nad djecom.“ Kao pokazatelji uspjeha navode se: izrađeni nastavni programi u predškolskom, osnovnim i srednjim školama; broj školskih časova i ostalih sadržaja u okviru školske godine prema uzrastu i dobi djece; broj održanih seminara za odgajatelje i nastavnike; podaci o studijskim modulima koji se odnose na nasilje nad djecom, dodiplomski i postdiplomski studij. Akcenat je na nastavnim programima usmjerenim ka minimiziranju nasilja, ali se ne pominju striktno edukacije iz oblasti medijacije. Kako je rečeno, Fakultet političkih nauka Banja Luka je svojim postiplomskim studijem na programu socijalnog rada otvorio jedan od puteva za razvoj i promociju medijacije.

S jedne strane, u Strategiji i Protokolu proces medijacije se ne razrađuje detaljno. S druge strane, zakonski okvir daje prostor za primjenu medijacije. Postavlja se, onda, pitanje ima li medijacije u svakodnevnoj školskoj praksi? Studija dva slučaja poslužila je za ispitivanje procesa mirnog rješavanja sukoba s ciljem da se ustanovi može li se govoriti o medijaciji u punom značenju te riječi. Prvi slučaj je razrješenje potencijalnog konflikta usljed psihičkog nasilja u osnovnoj školi, a drugi razrješenje verbalnog nasilja u srednjoj školi. Bez ulaženja u detalje oba slučaja, mogu se izvesti određeni zaključci.

U slučaju iz osnovne škole analiziran je rad socijalnog radnika sa pojedincem i porodicom koji je dodatno komplikovao proces razvoda braka. Iako u školi nije bilo „licenciranih“ medijatora, medijaciju je proveo socijalni radnik u saradnji sa pedagogom i nastavnicima. Inače, u ovoj školi praktikuje se „podjela poslova“: pedagog ima inicijativu u rješavanju sukoba između nastavnika, između nastavnika i učenika i između učenika; socijalni radnik je više uključen u rješavanje sukoba između roditelja i učenika, te između učenika; nastavnici primjenjuju medijaciju u rješavanju sukoba između učenika. Prikaz ovog slučaja ukazuje na prednosti medijacije u školi. Problem je na vrijeme uočen od strane nastavnika, koji je obavijestio socijalnog radnika. U rješavanje problema uključeni su i roditelji učenika. U radu sa učenikom i njegovom majkom predložena je saradnja sa Centrom za socijalni rad i Centom za mentalno zdravlje. Samohrana majka je izrazila želju da se učeniku pomogne u školi, jer bi za nju odlazak u druge ustanove mogao dovesti do stigmatizacije. Učenik se osjećao sigurno u školi za vrijeme susreta sa ocem i imao je povjerenje u socijalnog radnika. Problem je u školi riješen u kraćem roku nego da se povjerio Centru za socijalni rad.

Isti principi bili su zastupljeni i u drugom slučaju, gdje je došlo do sukoba i

6 *Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. (2008). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete i kulture RS, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, str. 5.*

verbalnog nasilja između učenika. Medijator je u susretima sukobljenih strana ukazivao na svoju neutralnost, zadržavajući poziciju posrednika koji pruža pomoć tokom ovog razgovora. Proces je usmjeravan tako da su učesnici sukoba sami dogovarali obostrano prihvatljivo rješenje. Tokom sučeljavanja sugerisano je iznošenje emocija, što je razotkrilo pozadinu konflikta, otvorilo put ka uzajamnom razumijevanju, a onda i razrješenju sukoba. Prema izjavi socijalnog radnika, učenice postižu dogovor, i prihvataju prijedlog da se dogovor zapiše, te da socijalni radnik prati njegovu primjenu. Zajednički dogovorene aktivnosti su provedene. Socijalni radnik proširuje aktivnosti na edukaciju o nenasilnoj komunikaciji, o čemu obavještava razrednog starješinu i pedagoga, koji to odobravaju. Inače, praksa te škole je da slične vježbe, koje priprema pedagog, učenici rade na časovima odjeljenske zajednice.

Analiza dva slučaja pokazala je da su *socijani radnici,* bez obzira na izvjesne razlike u pristupu, obavili ulogu *medijatora.* U prevazilaženju vršnjačkog nasilja u fokusu je bio konflikt potreba i interesa, a ne osoba. Medijator je pomagao stranama u sukobu da riješe problem, ne rješavajući ga umjesto njih. Primjenjivani su principi medijacije: učesnici su *dobrovoljno* pristupili rješavanju problema; svi učesnici su bili *ravnopravni*; socijalni radnik je na početku rada sve učesnike upoznao sa *principom povjerljivosti.* Postignut je *zajednički dogovor (saglasnost strana)* o vođenju procesa. Sačinjen je *plan aktivnosti* prema kome se odvijao proces rješavanja sukoba, što je obezbjeđivalo pouzdanost i sigurnost. Medijator se usmjeravao na konstruktivno rješenje, a ne na ono što je bilo, optužujući jednu ili drugu stranu. Dodatno, u saradnji sa ostalim članovima škole su na času odjeljenjske zajednice organizovali radionicu o nenasilnoj komunikaciji.

U Zaključnim razmatranjima o primjeni medijacije u obrazovnom sistemu može se konstatovati da medijacija tek počinje da pronalazi put od nastavnog i vannastavnog kadra do učenika. Analiza zvanične dokumentacije govori o tome da, za razliku od razrađene i kvalitetno javno eksponirane primjene medijacije u npr. pravosudnim organima, u obrazovnom sistemu skoro svi državni nivoi vlasti se za sada površno i indirektno dotiču kapaciteta koje medijacija može da ponudi u gorućim problemima rješavanja sukoba i vršnjačkog nasilja u školama.

O tome govore i zapažanja iznesena u Izvještaju Ombudsmana za djecu RS iz 2010. godine. Za sada je akcenat na edukaciji koja se vrši na časovima odjeljenjske zajednice. Prevencija se vrši i časovima Demokratije i ljudskih prava. Sve češće se koriste savremene nastavne metode: radionice, okrugli stolovi, predstave. Roditelji i nastavnici se edukuju kroz Savjet roditelja, nastavnička i odjeljenjska vijeća. Savjet učenika je često pokretač projekata koji se bave modelima nenasilne komunikacije i međusobne tolerancije. Neke škole provode interne ankete o vršnjačkom nasilju, koriste se brošure, panoi, zidne novine, kutije za anonimna pisma ili se formiraju timovi za praćenje nasilja. U saradnji sa MUP-om, centrima za socijalni rad, ambulantama, zavodima za mentalno zdravlje, neke škole organizuju predavanja na temu tolerancije i nekonfliktnog rješavanja sukoba. U saradnji sa vladinim ili nevladinim sektorom realizuju se projekti kao što su: Ja građanin, Škola bez nasilja, Sportom protiv nasilja, Prevencija vršnjačkog nasilja, Stop nasilju, Kultura tolerancije, Dani tolerancije, Zajedno do bolje škole, Zaštita ljudskih prava u školama BiH, Umijeće življenja, itd. Pominje se i edukacija na teme: Nenasilno rješavanje konflikata i Nenasilno rješavanje konflikata putem medijacije (pod pokroviteljstvom švedske vlade).

Prema tome, neke škole vrlo aktivno učestvuju u edukaciji i prevenciji vršnjačkog nasilja, dok se većina aktivnosti svodi na časove odjeljenjske zajednice. Većina aktivnosti svodi se na edukaciju. Praktični pristup u slučajevima vršnjačkog nasilja najčešće se svodi na individualni ili grupni razgovor s počiniocima nasilja, onima nad kojima je počinjeno nasilje i sa roditeljima, te na izricanje vaspitno-disciplinskih mjera. Indikativno je da te razgovore najčešće obavljaju nastavnik, razredni starješina, pedagog, psiholog, zamjenik direktora i direktor. Socijalni radnici se ne spominju. Njihov učinak u slučajevima gdje je medijacija probno upotrijebljena ili je zaživjela u nešto većoj mjeri, pokazuje da profesionalno shvataju medijatorske uloge i poštuju standarde medijacije. Dakle, u školama postoji kadar koji, uz kvalitetnu edukaciju i trening, može izvući maksimum iz medijacijskog procesa, te tako doprinijeti u kreiranju beskonfliktne školske sredine.

VRŠNJAČKA MEDIJACIJA U ŠKOLI

Medijacija (lat. *„mediare"* – stajati u sredini) je način rješavanja konflikata i prevazilaženja nesporazuma u kome se treća, neutralna strana, pojavljuje u ulozi posrednika između sukobljenih strana. To je oblik u procesu pregovaranja u kome neko treći interveniše, obično uz saglasnost obiju strana, da bi olakšao put do zajednički prihvatljivog rješenja. Medijacijski postupak pruža priliku svakoj strani u sukobu da neposredno od druge strane čuje koje potrebe i interesi stoje iza njenih zahtjeva. Medijator (pregovarač) treba da bude obrazovan i da posjeduje osobine kao što su: altruizam, prihvatanje, autentičnost, iskrenost, povjerenje, poštovanje razlika, dosljednost, objektivnost. Medijator bi trebalo da razvije lične snage kao što su: energija, vjera, nada, harizma, centriranost, senzitivnost, perceptivnost, entuzijazam, pravednost, emocionalna pismenost i vještina razrade tuđih otpora. U konstruktivnom razgovoru medijator omogućava da strane u sukobu slušaju jedna drugu, da pokušaju naći rješenje mirnim putem, uz obostranu saglasmost i zadovoljstvo.

Medijacija se može koristiti u brojim životnim područjima. U prevazilaženju vršnjačkog nasilja, značajni efekti se mogu postići primjenom medijacija u zajednici, **medijacije u sistemu maloljetničkog pravosuđa**, porodične medijacije, ali posebno primjenom medijacije u obrazovnom sistemu. Vršnjačka medijacija je medijacija u kojoj sami učenici imaju ulogu medijatora. Učenici koji prođu edukativne seminare i koji se obuče za primjenu medijatorskih vještina mogu uspješno da posreduju u sukobima koji se javljaju u njihovoj školskoj, pa i široj sredini. Konfliktu se pristupa što je moguće brže, odmah nakon njegovog nastanka. Važno je da se postigne pomirenje između sukobljenih strana i da im se omogući novi početak. "Dobre strane vršnjačke medijacije su brojne. Na primjer, učenici postaju aktivni u rješavanju problema koji se javljaju u njihovom okruženju, uče se pozitivnim načinima rješavanja konfliktnih situacija i spremnije preuzimaju odgovornost, napetost se između učenika i nastavnika smanjuje a sam odnos poboljšava, nastavnici više nisu toliko zaokupljeni rješavanjem svakodnevnih problema, posebno onih koji se javljaju između učenika."[7] Učinak vršnjačke medijacije nije samo u tome da se na miran način riješi konkretan sukob, nego da se usvoje neka nova znanja i vještine,

7 *Isić, U. (2010), Vršnjačka medijacija, Vodič za pedagoge i psihologe. Sarajevo: OSCE, str. 135.*

da se osnaže i ojačaju osobe u sukobu, te da učenici nauče da nose odgovornost za sopstvene postupke. U tom smislu, ona je svojevrstan oblik prevencije vršnjačkog nasilja.

Modeli vršnjačke medijacije su mnogobrojni i klasifikuju se zavisno od odabranog kriterijuma klasifikacije. „U Kanadi i Americi postoje tri opšta organizaciona modela vršnjačke medijacije. To su: školski model, model izbornog predmeta i model kluba (Silver, 2000).”[8]

Školski model više odgovara osnovnim školama gdje su nastavnici u svakodnevnom kontaktu sa većinom učenika, ali se primjenjuje i u srednjim školama. Obuku za rješavanje konflikata prolaze direktori, školsko osoblje, nastavnici i svi učenici škole. Obučeni nastavnici, zajedno sa učenicima, mogu kontinuirano da podržavaju vještine rješavanja konflikata. Teškoće u realizaciji ovog modela su u tome što nastavnici nemaju svakodnevni kontakt sa učenicima i što implementacija ovog modela zahtijeva velika finansijska ulaganja.

Model izbornog predmeta podrazumijeva uvođenje vršnjačke medijacije u okviru jednog predmeta. U našim uslovima takav je predmet Demokratija i ljudska prava. Iz prethodnog prikaza vidi se da se na časovima iz ovog predmeta govori o nenasilnoj komunikaciji, ali se ne prepoznaje medijacija u obliku modela izbornog predmeta. Ovaj model zahtijeva da učenici, u posebno organizovanom rasporedu klupa, tokom školske godine na času izbornog predmeta uvježbavaju vještine medijacije. Takođe, kontinuirano se vrši supervizija nastavnika. Prednost ovog modela je što se za časove opredjeljuju motivisani učenici. Slabost je u tome što je primjena programa vezana samo za grupu učenika koji su se opredijelili za ovaj izborni predmet i što se konflikti rješavaju samo u okviru časova jednog predmeta, pa mnogi ostaju nerazriješeni.

Model kluba je najčešći u srednjim školama. Koordinator programa (jedan od članova školske uprave) bira potencijalne grupe medijatora koji savladavaju vještine medijacije, vodeći računa o uključivanju različite djece (pol, vjeroispovijest, etnička pripadnost, socioekonomski status, školska uspješnost, uzrast, učenici rizičnog ponašanja). Trening se odvija poslije nastave, vikendima, a treneri su osobe van škole i dio nastavnika. Prednost modela je u jednostavnijoj implementaciji i u tome što obuka jednog dijela nastavnog kadra i grupe učenika smanjuje finansijske troškove škole. Grupu učenika medijatora čini reprezentativan uzorak učenika konkretne škole, što omogućuje da se program primjenjuje u više razreda i odjeljenja.

U zemljama u okruženju djelimično su zaživjeli programi vršnjačke medijacije. „Paralelno sa porastom potreba za smanjenjem nasilnog ponašanja u školama kod nas i razvijanjem tolerantnijih odnosa, pojavile su se i potrebe za edukacijom nastavnika, učenika i roditelja. Jedan od odgovora na ovakve vrste potreba je uvođenje izbornog predmeta Građansko vaspitanje u osnovne i srednje škole, koje ima za cilj između ostalog da osposobi učenike i za primenu veština nenasilne komunikacije. Katalog programa stručnog usavršavanja zaposlenih... nudi 21 program u grupi Veštine komunikacije/rešavanje konflikata. Jedan od programa je i Podrška omladinskim inicijativama i vršnjačka medijacija.”[9]

---

8 *Džamonja Ignjatović, T. i Žegarac, N. (2006). Medijacija – koncepti i konteksti. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 161.*

9 *Džamonja Ignjatović, T. i Žegarac, N. (2006). Medijacija – koncepti i konteksti. Beograd:*

Primjenom vršnjačke medijacije u školama učenici bi praktično učili kako mogu da rješavaju svakodnevne sukobe na miran i nenasilan način. U prethodno pomenutom Vodiču za pedagoge i psihologe, koji je 2010. godine izdao OSCE, predlaže se formiranje školskih timova za medijaciju, koji će sačinjavati učenici, roditelji, nastavnici i pedagozi, te edukacija članova tima o znanjima i vještinama za provođenje postupka medijacije (identitet, stereotipi, predrasude, komunikacija, asertivna komunikacija, aktivno slušanje, rješavanje konflikata, pregovaranje, medijacija, strategije izgradnje mira – nenasilno rješavanje konflikata). Timovi bi radili tokom cijele školske godine, uz stručno vođenje pedagoga i psihologa. U promociji i primjeni medijacije u obrazovnom sistemu važno je prepoznati i ulogu socijalnih radnika. Kao medijatori, ili kao oni koji osposobljavaju učenike za medijacijski proces, socijalni radnici u školi su važna karika.

ZAKLJUČCI

Medijacija se sve više prepoznaje kao značajna vještina nenasilne komunikacije, korisna za razrješenje različitih sukoba, pa i onih koji stoje u osnovi vršnjačkog nasilja. U budućnosti treba raditi na promociji i kreiranju programa vršnjačke medijacije, ali i povećanju broja osposobljenih medijatora i edukatora vršnjačke medijacije.

U vezi s tim, treba unaprijediti i realizovati programe nenasilne komunikacije na svim obrazovnim nivoima i u svim ustanovama obrazovanja (od predškolskog do visokog i postdiplomskog, uključujući i seminare za vaspitače i nastavnike).

Imajući u vidu značaj socijalne zaštite i prakse socijalnog rada, kao i činjenicu da je u Monitoring tim za praćenje provedbe Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom uključena jedna visokoškolska ustanova, bilo bi poželjno da se unaprijedi učešće visokoškolskih ustanova koje imaju studijski program socijalnog rada.

Poštujući prava djece na uključivanje, školske programe nenasilne komunikacije treba obogatiti praksom vršnjačke medijacije, uz aktivnu ulogu socijalnih radnika u školskim ustanovama koji obavljaju „savjetodavni i instruktivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima radi poboljšanja socijalnog položaja učenika u školskoj i porodičnoj sredini i na rješavanju socijalnih problema učenika“.[10] Shodno tome, treba unaprijediti proces angažovanja socijalnih radnika u sistemima osnovnog i srednjeg obrazovanja.

LITERATURA:

1. Džamonja Ignjatović, T. i Žegarac, N. (2006). Medijacija – koncepti i konteksti. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

2. Đorđević, Ž. i Vračar, M. (2006). Vršnjačka medijacija u školi, program nenasilnog rešavanja konflikta. Pedagoška stvarnost, br. 5–6, str. 361–374, Beograd.

Centar za primenjenu psihologiju, *str. 166.*

10 *Zakon o osnovnom obrazovanju RS, Službeni glasnik RS, 74/08, 71/09 i 104/11, član 109.*

3. Galonja, A. i Vidović, S. (2005). Medijacija u školama, Vodič za učenike i nastavnike. Beograd: GTZ.

4. Isić, U. (2010), Vršnjačka medijacija,Vodič za pedagoge i psihologe. Sarajevo: OSCE.

5. Izvještaj o implementaciji Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010 (2012). Sarajevo: Monitoring tim.

6. Peurača, B. i Teršelič, V. (2004). Medijacija – posredovanje u sukobima za uporne. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.

7. Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. (2008). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete i kulture RS, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo unutrašnjih poslova RS.

8. UG Vesta Tuzla (2008). Program mjera za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika nasilja među djecom u osnovnim školama, http://www.zastitimodjecuodnasilja.org. pristupljeno 11.02.2013.

9. UG Vesta Tuzla: **Zaustavimo nasilje nad djecom. http://www.vesta.ba. pristupljeno11.02.2013.**

10. Vidović, S. i Ostojić, M. (2009). Osnovac medijator, Priručnik za učenike osnovne škole za veštine medijacije. Beograd: GTZ.

11. Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu: Primjena Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske. (2010). Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srpske.

12. Zakon o osnovnom obrazovanju RS, Službeni glasnik RS, 74/08, 71/09 i 104/11.

RESUME:

The basis for this Article lies in the opinion that conflict is an essence of violence. Conflict, as it is, cannot be qualified as good or bad way of resolving opposite needs and interests. If the final result of a conflict is mutually acceptable and satisfactory in terms of needs and interests, then it is about a positive outcome and we can talk about positive definition of conflict. If we take the perspective of the way of resolving conflicts, we can consider as positive conflicts those ones that we overcome in a peaceful way. Certain skills and strategies can contribute to this issue. Mediation is aimed to a peaceful way of solving conflicts, with the support

from neutral party – mediator.

According to the indicators coming from social welfare services in BiH, a number of registered cases of violence against children and the number of children victims of violence in year 2010 have increased significantly. To be exact, 5.087 cases of all types of violence against children have been registered. The increase in this phenomenon is significant, especially if we know that in year 2009, 1.394 children had been registered as exposed to different nature of violence.

Prevention, revealing and suppressing of youth violence is of a general social interest and requires overall social reaction. Significant role in this overall social reaction belongs to social work, especially mediation in social work. Mediation in case of youth violence can be implemented in a context of development of restorative justice within juvenile justice system, through mediation in local community, and through mediation in education system. Social workers that are engaged in the education institutions can use three models od mediation: School Model, Model that introduces juvenile mediation as an elective subject and Club Model.

The Law that regulates the field of mediation at the BiH level, the RS Law on social protection, the RS Law on protection and criminal prosecution of children and underage persons, as well as the RS Protocol on Procedure in cases of youth violence in the education system, all represent suitable formal-legal framework for mediation in social work.

Education is also one of the factors of mediation development. Master students at the Department of Social Work, Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka, questioned the possibilities for the application of social work mediation, including mediation in ceases of youth violence. The results show that mediation can be considered as a suitable way of peaceful solving of conflicts, as well as a special type of prevention of youth violence. However, it's practical application is sporadic.

Mediation should be recognized as important skill of non-violent communication. It is useful for resolving different conflicts, including those ones that represent the essence of youth violence. Having said that, the following needs to be done: improve and/or complete the process of social workers inclusion in the primary and secondary education systems; introduce and implement non-violate communication programs at all levels and all education institutions – starting from preschool institutions, up to the university level of education; introduce programs and practice of youth mediation that includes active role of social workers employed in school institutions; the overall society reaction should provide increased participation of university institutions that have programs on treatment when violence is considered, including implementation of programs on non-violent communication, as well as mediation.

VRŠNJAČKO NASILJE
Etiologija, fenomenologija, načini ispoljavanja i načini prevazilaženja

glavni policijski savetnik Slavica Radovanović,
e-mail slavicara@yahoo.com
MUP Republike Srbije
Uprava za stručno obrazovanje, osposobljavanje, usavršavanje i nauku

Aleksandar Lazić
Uprava za policijsko obrazovanje – Odjeljenje za stručpo usavršavanje
e-mail aleksandralazic78@gmail.com

Apstrakt: Većina istraživača i teoretičara koji se bave problemima vršnjačkog nasilja smatra da je vršnjačko nasilje odraz celokupne situacije u jednom društvu. U društvima u kojima se delinkventno ponašanje i kriminal ne sankcionišu na adekvatan način, mladi se poistovećuju sa "negativnim herojima" i to dovodi do povećane stope nasilja u tim društvima. Dakle, učenjem po modelu može se u određenoj meri objasniti pojava vršnjačkog nasilja. Kao posledica ovakve vrste učenja može doći do prihvatanja novih oblika agresivnog ponašanja, do dezinhibicije do tada inhibiranih, do obnavljanja napuštenih, kao i do usvajanja i primenjivanja različitih oblika agresivnog ponašanja na nove situacije u kojima agresivno ponašanje ranije nije bilo ispoljavano.

Danas je opšteprihvaćeno shvatanje da celovit pristup suzbijanju vršnjačkog nasilja podrazumeva i njegovo predviđanje i prognozu. Međutim, mnogo je faktora koji utiču na pojavljivanje vršnjačkog nasilja uopšte, od geografskog položaja Republike Srbije, preko njene političke i ekonomske stabilnosti. U ovom radu ću se uopšteno osvrnuti na faktore koji utiču na pojavu vršnjačkog nasilja, agresivno i nasilno ponašanje u školama i kako porodica, vršnjaci i društvo utiču na pojavu, ali i kako treba da reaguju na vršnjačko nasilje.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, školsko nasilje, agresivno ponašanje, nasilno ponašanje, škola, porodica.

UVODNA RAZMATRANJA

Na pojavu školskog nasilja utiču sve promene koje se događaju u političkim, socijalnim, naučnim i obrazovnim strukturama u društvu i, u skladu sa tim, školsko nasilje je odraz celokupne situacije u jednom društvu (Gašić-Pavišić, 2004).

Zašto deca i adolescenti postaju agresivni, jeste pitanje kojim su se bavile mnogobrojne psihološke teorije i različiti teorijski modeli, obuhvatajući različite aspekte, kao i faktore nastanka i održavanja agresivnosti kod dece i adolescenata. Nijedan od teorijskih modela ne daje potpunu sliku agresivnog ponašanja i, u skladu sa tim, predstavlja samo deo objašnjenja fenomena agresivnosti.

Ekološki pristup koji bi se mogao označiti kao širi teorijski pristup, nastao je na osnovu ideja Kurta Levina, a zasniva se na Bronfrenbrenerovoj teoriji ekoloških sistema (Bronfenbrenner, 2005). Prema ovom modelu, društveni kontekst treba posmatrati tako da ima više nivoa koji, kao slojevite ekološke strukture između kojih postoji složena interakcija i snažna međuzavisnost, utiču na razvoj individue. Bronfrenbrener je smatrao da postoji pet ekoloških sistema unutar kojih se razvija svaka osoba, a to su: biosistem, mikrosistem, mezosistem, egosistem i makrosistem.

Aktivnosti, uloge i relacije sa drugim ljudima unutar životnih konteksta određuju razvoj pojedinca na taj način što širi konteksti (npr. škola, država i sl.) uzrokuju promene u makrosistemu osobe, a promena makrosistema dovodi do promene ponašanja. Kada se kaže da je agresivnost (a u skladu sa tim školsko nasilje i vršnjačko nasilje) ekološki fenomen, to znači naglašavanje i isticanje složene interakcije intraindividualnih i interindividualnih varijabli (Popadić, 2009). U skladu sa ovim modelom, individualne karakteristike su pod uticajem različitih ekoloških konteksta, kao što su škola, porodica, vršnjačke grupe, šira zajednica.

Dakle, u skladu sa ovim pristupom, naglašava se da nasilje u školi nije izolovan fenomen, da na njega utiče ono što se dešavalo i što se dešava u širem društvenom okruženju, te da se, usmeravanjem samo na pojedince ili školu, fenomen nasilja u školama ne može u potpunosti ni razumeti, a ni otkloniti. U teorijskim razmatranjima, kao i u prethodnim istraživačkim nacrtima, može se uočiti nekoliko grupa faktora koje se smatraju rizičnim za nasilno ponašanje.

FAKTORI RIZIKA ZA POJAVU VRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA

Porodični i genetski faktori, poremećena socijalna kognicija, socioekonomski status porodice, interpersonalni uticaji, pripadnost grupama vršnjaka sa problematičnim ponašanjem, uticaj mas-medija i širi kulturološki faktori.

Kada govorimo o faktorima rizika specifičnih za pojavu nasilja kod dece, treba naglasiti da su se brojna istraživanja bavila uticajem vaspitanja i uslova odrastanja. Olveus (Olweus, 1998) je, na osnovu rezultata svojih istraživanja, došao do podataka da roditeljsko vaspitanje i uslovi u kojima dete raste utiču na pojavu nasilništva kod dece kroz četiri faktora.

Prvi faktor se odnosi na roditeljsku toplinu. Deca roditelja koja su nisko na dimenziji topline roditeljskog stava, roditelja koji su emotivno neosetljivi na detetove potrebe i koji pružaju malo emotivne podrške, pažnje i zanimanja za dete češće su neposlušna, agresivna i pokazuju probleme u ponašanju. Kako Olveus navodi, nedostatak topline i pažnje, posebno u najmlađem uzrastu, povećava opasnost od kasnije nasilnosti dečaka i njegovog neprijateljstva prema drugima. Izuzetno je važan bazičan emocionalni odnos roditelja. Bazično negativan emocionalni pristup čija je karakteristika nedostatak topline i pažnje, nedvosmisleno povećava opasnost od kasnije dečje nasilnosti i neprijateljstva prema drugima. Boldri (Baldry, 2003) smatra da slaba briga za decu i neobraćanje pažnje na njihova osećanja mogu biti značajni faktori rizika za nastanak i ispoljavanje vršnjačkog nasilja. Odrastanje u ovakvoj porodičnoj sredini dovodi do toga da dete razvije nizak nivo empatije prema drugima.

Druga dimenzija roditeljskog stila je roditeljski nadzor, dakle stepen u kome je dete nadzirano, disciplinovano i usmeravano. Deca kod kojih roditelji ne uspostavljaju jasne granice u odnosu na nasilničko ponašanje prema vršnjacima i odraslima, odnosno deca čiji su roditelji permisivni prema iskazivanju agresije, povećaće agresiju, a time i povećati opasnost od kasnijeg nasilnog ponašanja. Naime, po Olveusu, ako manifestovana agresivna ponašanja nisu sankcionisana, dete u svom repertoaru ponašanja učvršćuje agresivne reakcije i to kroz neusvajanje mehanizama inhibicije agresivnosti. Ako su roditelji uopšteno popustljivi i tolerantni, ako ne postavljaju stroge granice u odnosu na nasilničko ponašanje, nivo detetove agresivnosti će se povećati.

Treći važan faktor koji povećava nivo detetovog nasilja jeste telesno kažnjavanje i nasilnički emocionalni izlivi od strane roditelja. Rezultati istraživanja (Baldry, 2003) pokazuju da su deca koja se nasilno ponašaju prema vršnjacima u školi, kao i ona koja su žrtve, odrasla u porodicama u kojima roditelji imaju tendenciju da budu nasilni jedno prema drugome ili prema deci. U ovakvim porodicama, nasilno ponašanje dece i adolescenata se objašnjava kao naučeno ponašanje. U kohezivnim porodicama, manja je verovatnoća za razvoj antisocijalnog ponašanja kod dece. Osim zlostavljanja deteta, prisustvovanje nasilju u porodici je faktor rizika za ispoljavanje agresivnog ponašanja, a u skladu sa time i nasilja među vršnjacima kod dece.

Četvrti faktor rizika za ispoljavanje nasilja kod dece, a koji se odnosi na vaspitanje, po Olveusu je temperament deteta. Naime, istraživači (Vasta, Haith, & Miller, 1998) navode da "teže vaspitljiva" deca imaju više problema u ponašanju. Dobijeni rezultati govore o tome da se ne radi o direktnoj povezanosti temperamenta i antisocijalnog ponašanja, već o povezanosti gde je medijatorska varijabla odnos roditelja prema detetu. U interakciji sa nedovoljno osetljivim, nedovoljno strpljivim, nedovoljno istrajnim i nedovoljno stabilnim roditeljima, postoji povećan rizik da ova "teže vaspitljiva" deca razviju nesigurnu privrženost i da roditelji reaguju agresivno na ponašanje deteta.

Dakle, čak i kada govorimo o ulozi temperamenta, pre bi trebalo razmatrati interakciju temperamenta deteta i odnosa roditelja prema detetu, nego izolovani efekat temperamenta.

Društveno-ekonomski uslovi u porodici (obrazovni nivo roditelja, visina prihoda i standardi stanovanja), na osnovu rezultata istraživanja, nisu povezani sa nivoom vršnjačkog nasilja (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986; Olweus, 1980). Nasilnih (i nenasilnih) učenika ima u svim društvenim slojevima, a isto važi i za učenike koji su žrtve (Olweus, 1978).

Povezanošću pola i agresivnosti (nasilja i vršnjačkog nasilja) bavila su se mnoga istraživanja. Pojedini istraživači izveštavaju o rezultatima koji ukazuju da su dečaci već od predškolskog perioda znatno skloniji agresivnosti i češće ispoljavaju manifestacije agresivnog ponašanja od devojčica (Keenan & Shaw, 1997), što dovodi do ozbiljnih manifestacija problema u ponašanju kod dece. Takođe, prevalenca poremećaja ponašanja i poremećaja sa prkošenjem i suprotstavljanjem je veća kod dečaka nego kod devojčica. Osim ovoga, rezultati istraživanja su takođe pokazali da su simptomi poremećaja ponašanja znatno teži kod dečaka nego kod devojčica, što se najčešće ogleda u nanošenju telesnih povreda drugoj deci (Lahey et al., 2000).

Jedan od pokušaja objašnjenja razlika u pojavnim oblicima i učestalosti agresivnosti u odnosu na pol, može se zasnivati na razlikama u reakcijama roditelja kada se problem ponašanja manifestuje kod dečaka, odnosno kod devojčica. Naime, postoje podaci koji ukazuju na činjenicu da roditelji na određene crte ličnosti i antisocijalne oblike ponašanja devojčica reaguju drugačije nego kada te iste oblike ponašanja ispolje dečaci (Keenan & Shaw, 1997). U skladu sa ovakvim rezultatima, moguće objašnjenje jeste da se problemi ponašanja se agresivnim manifestacijama razvijaju na sličan način i kod devojčica i kod dečaka, ali da različite reakcije roditelja utiču na rizik od razvoja agresivnosti i nasilja.

Istraživači koji su smatrali da treba razlikovati direktnu i indirektnu agresiju, došli su do rezultata da su na uzrastu 11–12 godina dečaci bili skloniji fizičkoj agresiji, a devojčice indirektnoj agresiji (Lagerspetz, Bjőrkqvist, & Peltonen, 1988).

PROJEKAT „BEZBEDNO DETINJSTVO“

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i Ministarstvo prosvete sprovode Projekat pod nazivom „Bezbedno detinjstvo“, u okviru kojeg je i tematska oblast usmerena na vršnjačko nasilje. Projekat se realizuje u osnovnim i srednjim školama na teritoriji Republike Srbije, tako što policijski službenici kroz predavanja i interaktivnu komunikaciju sa učenicima realizuju teme koje su prilagođene njihovim uzrastima, ali i problematikom sa kojom se učenici svakodnevno susreću.

Cilj ovih edukacija je usmeren na razvoj prevencije, komunikacije policije sa učenicima i odgovornim licima u školama, ostvarivanju njihove bezbednosne zaštite, na razvoju prevencije, komunikacije policije sa učenicima i odgovornim licima u školama.

Takođe, cilj edukacije jeste i da učenicima pruži mogućnost da se upoznaju sa radom policije, bezbednosnim rizicima i pretnjama koje ugrožavaju mlade i načinima za ostvarivanje bezbednosne samozaštite. Tokom trajanja projekta učenicima se predstavljaju bezbednosni rizici i pretnje kojima su mladi najčešće izloženi, načini njihove prevencije i ostvarivanja bezbednosne samozaštite i aktivnosti policije, škola i drugih subjekata u ovoj oblasti.

Sprečimo vršnjačko nasilje

Nasilje je svaki oblik jedanput učinjenog ili ponovljenog nedozvoljenog ponašanja koje ima za posledicu stvarno ili potencijalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva dece.

Najčešći oblici nasilja su:

- **Fizičko** (tuče, fizički napadi, udarci, guranje, rušenje, vršenje nasilja..),
- **Emocionalno/psihološko** (omalovažavanje, etiketiranje, dobacivanje, podsmevanje, ismejavanje, neprihvaranje, manipulisanje, zastrašivanje, pretnje..),
- **Elektronsko** (putem poruka, SMS, MS, veb-sajta, četovanje...),
- **Seksualno** (seksualno uznemiravanje, primoravanje i navođenje na

seksualne aktivnosti, korišćenje dece za prostituciju, pornografiju...),

- **Zanemarivanje i nemarno postupanje** (neobezbeđivanje pravilnog razvoja deteta...),
- **Eksploatacija** (korišćenje učenika za rad u korist drugih osoba ili ustanove –kidnapovanje i prodaja dece u svrhu njihove radne i seksualne eksploatacije),

Vršnjačko nasilje je svaki oblik nasilja usmeren na decu, od strane njihovih vršnjaka, koje se ponavlja sa ciljem povređivanja i ugrožavanja njihovog zdravlja, integriteta i imovine.

Policija i drugi državni organi su u obavezi da sprovode prevenciju i suzbijaju vršnjačko nasilje, štite žrtve i izvršioce nasilja, uvažavajući njihov uzrast, prava dece, njihova psihička i fizička svojstva i druge aspekte krivičnopravne zaštite.

Da bi se izbegla ovakva ponašanja u školi, među decom mora postojati solidarnost.

Kako prepoznati potencijalnog nasilnika?

- drzak i potcenjivački odnos prema vršnjacima i starijim osobama,
- nepoštovanje starijih osoba,
- bekstvo od kuće i iz škole,
- uživanje alkohola i opojnih droga,
- vređanje i stalno fizičko razračunavanje sa nemoćnijim od sebe

Kako reagovati na vršnjačko nasilje?

Primer:

- Nalazite se u situaciji da vas neko izaziva na tuču, da vam preti tučom ili da gledate nasilje nad drugima.
- Pitate se: "Šta činiti, bežati ili uzvratiti?!"
- Hoćete li u takvim situacijama potražiti pomoć kod nastavnog osoblja, policije ili drugih osoba u koje imate poverenje?

Saveti za bezbedno druženje tokom slobodnog vremena:

- **izbegavajte mesta gde se okupljaju lica problematičnog ponašanja** (navijači i dr.),
- **pokažite svoju solidarnost**, pomozite drugu i drugarici u nevolji,
- **ne okrećite glavu ako se nešto ozbiljno događa** u Vašem okruženju,
- **ne činite usluge sumnjivim osobama**,
- **ne sedajte u automobil nepoznate osobe**,
- **ne primajte poklone od nepoznatih osoba**!

VAŽNO: Ako odrasli ništa ne preduzima da zaštiti dete, smatra se da učestvuje u nasilju!

Zato:

- **potražite pomoć,**
- **razgovarajte sa svojim roditeljima, nastavnim osobljem i prijateljima,**
- **obavestite policiju.**

ZAKLJUČAK

Vršnjačko nasilje predstavlja oblik neprihvatljivog ponašanja u zajednici koje stvara negativnu atmosferu i uzrokuje brojne poteškoće u ponašanju nasilnika, ali i u funkcionisanju komplektnog okruženja.

Vršnjačko nasilje je realnost svakog društva, kako prošlog, tako i sadašnjeg i budućeg vremena. Razlike između zemalja u ovom pogledu postoje samo u rasprostranjenosti, učestalosti i određenoj formi ispoljavanja. Ovo ne samo da je aktuelan, već i alarmantan problem, koji traži ublažavanje i rešavanje.

Kriza porodice i društva je uticala na pojavu učestalosti vršnjačkog nasilja, ali tome su prethodila ratna zbivanja, period tranzicije, relativno nizak životni standard, socijalna nejednakost, prikazivanje nasilja putem elektronskih i pisanih medija, interneta i svakodnevnih događaja koji sadrže nasilje. Vršnjačko nasilje nije moguće u potpunosti iskoreniti, ali ga je moguće svesti na „prihvatljive granice".

Imajući u vidu uzrast izvšilaca vršnjačkog nasilja kao i trenutnu pravnu i zakonsku regulativu prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela u Republici Srbiji, postupanja policijskih službenika i drugih relevantnih institucija, trebalo bi razmisliti o izmenama propisanih krivičnih i prekršajnih sankcija, kao i i zaštitnih mera za počinioce vršnjačkog nasilja. Jer, nasilnik koji je suočen sa krivičnom i prekršajnom odgovornošću nije toliko slobodan u vršenju nasilja kao u situaciji kada njegove radnje nisu bile inkriminisane.

Pored represivne delatnosti nadležnih organa, ne treba isključiti ni preventivnu delatnost svih društvenih subjekata koju treba usmeriti na uzroke vršnjačkog nasilja, a ne samo da se deluje na uklanjanju posledica. Potrebno je nastaviti analitičko praćenje i analizu podataka o vršnjačkom nasilju, jer se na taj način dobija realna slika zastupljenosti ovog problema u društvu. Na osnovu analiziranja i tumačenja dobijenih podataka, treba planirati preventivno-represivne aktivnosti nadležnih društvenih subjekata. Takođe, na osnovu proučavanja analitičkih podataka treba sačinjavati odgovarajuće strategije za suzbijanje, sprečavanje i suprotstavljanje vršnjačkom nasilju.

LITERATURA:

1. Baldry, C. A. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence.

2. Child Abuse Neglect, 27, 713–732.

3. Bronfenbrenner, U. (2005). Making human beings human: Bioecological perspectives on human development. Thousand Oaks, CA: Sage.

4. Gašić-Pavišić, S. (2004). Mere i programi za prevenciju nasilja u školi, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 36, 168–188.

5. Keenan, K., & Shaw, D. (1997). Developmental and social influences

in young girls' early problem behavior. Psychological Bulletin, 121, 95–113.

6. Lagerspetz, K., Bjőrkqvist, K., & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11 to 12-year-oldchildren. Aggressive Behavior, 14, 403–414.

7. Loeber, R., Green, S. M., Keenan, K., & Lahey, B. B. (1995). Which boys will fare worse? Early predictors of the onset of Conduct Disorder in a six-year longitudinal study. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 34, 499–509.

8. Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as corelates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In N. Morris & M. Tonry (Eds.), Crime and Justice: An annual review of research (pp. 29–149). Chicago: University of Chicago Press.

9. Olweus, D. (1978). Aggresion in the schools: bullies and whipping boys. Washington, D.C.: Hemisphere.

10. Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi. Što znamo i što možemo učiniti. Zagreb: Školska knjiga.

11. Popadić, D. (2009). Nasilje u školama. Beograd: Institut za psihologiju, UNICEF.

12. Vasta, R., Haith, M. H., & Miller, S. A. (1998). Dječja psihologija. Naklada Slap: Jastrebarsko.

13. Безбедно детињство, Приручник за предаваче, Министарство унутрашњих послова Србије и Министарство просвете Србије

ABSTRACT:

Most researchers and theorists who deal with the problems of bullying believe that bullying is a reflection of the overall situation in a society. In societies where crime and delinquent behavior are not sanctioned properly, young people identify with "negative heroes" and this leads to increased rates of violence in these societies. Thus, observational learning can, to some extent, explain the occurrence of bullying. As a result of this type of learning, acceptance of new forms of aggressive behavior can occur, as well as disinhibition of various forms of aggressive behavior inhibited until then, restoring of the abandoned ones, and their adoption and implementation in new situations in which aggressive behavior was not previously manifested.

Today the widespread opinion is that the holistic approach to combating bullying also encompasses its prediction and prognosis. However, there are many factors that influence the occurrence of bullying in general, from the geographical position of the Republic of Serbia, to its political and economic stability. In this paper, I will generally look at the factors that influence the occurrence of bullying, aggressive and violent behaviour in schools and how the family, peers and society influence the occurrence but also how they should respond to bullying.

Keywords: bullying, school violence, aggressive behavior, violent behavior, school, family.

ULOGA DJECE I MLADIH – SVJEDOKA NASILJA U SPREČAVANJU NASILJA MEĐU SVOJIM VRŠNJACIMA

mr Miroslav Đurić
Centar javne bezbjednosti Banja Luka
E-mail: miroslav.djuric@blic.net

Apstrakt: Nasilje među djecom i mladima se najčešće odvija pred njihovim vršnjacima i stoga se ono ne može posmatrati kao izolovani odnos između nasilnika i žrtve. Uvijek se mora uzimati u obzir i uloga svjedoka nasilja, čak i u slučajevima kada osoba nije neposredno prisustvovala izvršenju nasilja, nego je o nasilju saznala posredno. Nasilje utiče na svjedoke, a svjedoci utiču na njega. Nasilje može podstaknuti svjedoke na određene aktivnosti i reakcije, koje mogu potkrepljivati nasilje ili biti usmjerene na sprečavanje nasilja. Relevantna istraživanja pokazuju da veliki broj djece i mladih nije direktno uključen u nasilje, da osuđuje nasilje i da je spreman pokušati spriječiti nasilje i pomoći žrtvi, a postoje istraživanja koja pokazuju da se stanje poboljšalo tamo gdje su vršnjaci pomagali. Takođe, postoje stručna mišljenja prema kojima se sa povećanjem uzrasta povećava i uticaj vršnjaka na ponašanje mladih, a uticaj odraslih opada.

Ako uzmemo u obzir rezultate naučnih istraživanja, postavke razvojnih teorija i određenih socijalno-psiholoških teorija (teorije socijalnih veza, teorije razmjene, interakciono-simboličke teorije, teorije socijalnih normi, Schwartzovog modela ličnih normi, empatijsko-altruističkog modela) i činjenicu da veliki broj mladih ljudi u dosadašnjim socijalnim kontaktima sa svojim vršnjacima nije postao ni nasilnik ni žrtva svojih vršnjaka, onda se čini osnovanim pretpostaviti da oni imaju visok nivo potencijala da pozitivno utiču na sprečavanje nasilja među svojim vršnjacima, što bi trebalo imati u vidu prilikom kreiranja preventivnih programa koji imaju za cilj sprečavanje nasilja među djecom i mladima.

Ključne riječi: svjedoci, nasilje, vršnjaci, sprečavanje

ULOGE DJECE I MLADIH U NASILJU MEĐU SVOJIM VRŠNJACIMA

Nasilje među djecom i mladima se najčešće odvija pred njihovim vršnjacima. Postoje istraživanja[1] koja su pokazala da se 85% nasilnih situacija među mladima dešava pred njihovim vršnjacima. Rigby i Johnson[2] su u svom istraživanju utvrdili da su svi učenici osnovne i srednje škole bili svjedoci nekog oblika nasilja

1 Craig i Pepler, 1997; Atlas i Pepler, 1998; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

Craig i Pepler, 1995; prema Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, 23/2*, 23–29.

2 Rigby i Johnson, 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

među svojim vršnjacima. Istraživanja u Engleskoj[3] i Izraelu[4] su, takođe, pokazala da je veliki procenat djece i mladih često svjedok nasilja među svojim vršnjacima. S obzirom na to da između nasilja i svjedoka nasilja postoji dinamička interakcija (o čemu će kasnije biti više riječi), te s obzirom na brojnost svjedoka nasilja među djecom i mladima, jasno je da se nasilje među djecom i mladima ne može posmatrati kao izolovani međusobni odnos nasilnika i žrtve, već se, neizostavno mora uzimati u obzir i uloga posmatrača u nasilju.

Svaka od uloga u nasilju (žrtve, nasilnici, svjedoci) ima svoja specifična obilježja. Žrtve su, u pravilu, fizički slabije, preosjetljive, anksiozne, bojažljive, povučene[5], usamljene[6], nesigurne, na napad reaguju plačem i povlačenjem[7]. Hawker i Boulton[8] su izvršili metaanalizu istraživanja objavljenih između 1978. i 1997. godine. Ova metaanaliza je pokazala da žrtve nasilja imaju niže samopoštovanje, usamljenije su, anksioznije i više o sebi misle negativno nego njihovi vršnjaci koji nisu žrtve nasilja. Nasilnici imaju manju svijest o tuđim osjećanjima[9] i pokazuju manju empatiju ili nemaju empatije za svoje žrtve, najčešće smatraju žrtvu odgovornom za zlostavljanje[10] i sl. Braithwaite[11] kaže da je teško "razbiti emocionalnu ljusku" nasilnika koja ga štiti od stida i osjećaja vlastite krivice. Svjedoci nasilja imaju razvijeniju sposobnost za empatiju, svijest o osjećanjima drugih osoba i kooperaciju. Sposobniji su da zauzmu tuđu perspektivu i da adekvatnije zaključuju o namjerama drugih osoba. Istraživanje[12] na uzorku od 1.452 učenika od sedmog do desetog razreda je pokazalo da je, ukoliko su zatečeni u vršenju neke društveno neprihvatljive radnje, prisutniji osjećaj stida kod posmatrača koji su iskazali spremnost da intervenišu kako bi zaustavili nasilje među vršnjacima. Takođe, ovi ispitanici su spremniji da prihvate odgovornost za svoje greške prema drugima, prije će se izviniti za svoje loše ponašanje i manje su bili spremni okriviti žrtvu za nasilje nego ostali.

Detaljnija analiza doživljavanja i ponašanja djece i mladih u situacijama nasilja pokazuje da svjedoci nasilja, u zavisnosti od njihove percepcije i doživlja-

---

3 McLaughlin i sar., 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

4 Rolider i Ochayon, 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

5 Byrne, 1994; Marano, 1995; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

6 Olweus, 1984; prema Walsh, J. M. (2005). *Teacher perceptions concerning bullyng and victimization.* Preuzeto 20. oktobra 2012. godine sa: http://digital.library.duq.edu/cdm-pc/document.php?CISOROOT=/etd&CISOPTR=84516&REC=20

7 Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

8 Hawker i Boulton, 2000; prema Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

9 Dunsmuir i sar., 2006; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

10 Olweus, 1984; prema Walsh, J. M. (2005). *Teacher perceptions concerning bullyng and victimization.* Preuzeto 20. oktobra 2012. godine sa: http://digital.library.duq.edu/cdm-pc/document.php?CISOROOT=/etd&CISOPTR=84516&REC=20

Olweus, 1993; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

11 Braithwaite, 2001; prema Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, 23/2*, 23–29.

12 Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, 23/2*, 23–29.

vanja nasilja, te načina reagovanja na nasilje mogu imati različite uloge. Olweus i sar.[13] smatraju da djeca i mladi, osim nasilnika i žrtve, mogu imati sljedeće uloge: sljedbenici, podržavaoci, pasivni podržavaoci, neuključeni posmatrači, potencijalni zaštitnici i zaštitnici. Sljedbenici nasilja se otvoreno pridružuju nasilniku. Podržavaoci nasilja pružaju podršku nasilju ali se direktno ne uključuju u njega. Pasivnim podržavaocima je posmatranje nasilja zanimljivo, nasilje im se sviđa, ali ne pokazuju otovorenu i direktnu podršku nasilniku. Potencijalni zaštitnici ne podržavaju nasilje, niti ga odobravaju, ali ništa konkretno ne čine da ga zaustave i spriječe. Prema Salmivallijevoj[14], osim uloga nasilnika i žrtve, djeca i mladi – svjedoci nasilja mogu biti: asistenti, potkrepljivači, autsajderi i branioci. Asistenti direktno i otvoreno podržavaju nasilnika i priključuju mu se u vršenju nasilja. Potkrepljivači svojim ponašanjem (na primjer, pokazivanjem zainteresovanosti za nasilje, podsmijavanjem žrtvi i sl.) i načinom reagovanja na nasilje potkrepljuju nasilje i indirektno podržavaju nasilnika. Autsajderi ne reaguju na nasilje, već se iz njega povlače. Branioci pokušavaju zaustaviti nasilje i pružaju direktnu ili indirektnu podršku žrtvi nasilja. Mi ćemo se u ovom radu držati podjele uloga djece i mladih u situacijama nasilja na nasilnike, žrtve i svjedoke nasilja, iz dva razloga: prvo, to je jedna od najčešće navođenih podjela uloga u literaturi i, drugo, nas u ovom radu interesuje opšta uloga djece i mladih – svjedoka nasilja među svojim vršnjacima.

ZASTUPLJENOST ULOGA U NASILJU MEĐU DJECOM I MLADIMA

Postoji veliki broj istraživanja koja pokazuju da veoma visok procenat djece i mladih nije direktno uključen u nasilje, odnosno nema status ni žrtve, ni nasilnika. Thompson i sar.[15] smatraju da oko tri četvrtine školske populacije nije direktno uključeno u nasilje među svojim vršnjacima. Olweus[16] je izvršio istraživanje na uzorku od 140.000 učenika u 715 norveških škola. Prema rezultatima ovog istraživanja, oko 85% učenika nije uključeno u nasilje. Bonds i Stoker[17] navode podatak prema kojem, takođe, 85% učenika u školi nisu ni nasilnici ni žrtve svojih vršnjaka. U jednom istraživanju[18] u SAD je nešto više od 10% učenika izjavilo da su bili žrtve povremenih ili čestih zlostavljanja, a 13% izjavilo da je povremeno ili često vršilo nasilje prema drugima. Istraživanje[19] u Irskoj je pokazalo da 57% uče-

13 Olweus i sar., 1999; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

14 Salmivalli i sar., 1996; Salmivali, 1999; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

15 Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

16 Olweus, 1991; prema Beaty, L. A. and Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf

17 Bonds i Stoker, 2000; prema Walsh, J. M. (2005). *Teacher perceptions concerning bullyng and victimization.* Preuzeto 20. oktobra 2012. godine sa: http://digital.library.duq.edu/cdm-pc/document.php?CISOROOT=/etd&CISOPTR=84516&REC=20

19 Walsh, J. M. (2005). *Teacher perceptions concerning bullyng and victimization.* Preuzeto 20. oktobra 2012. godine sa: http://digital.library.duq.edu/cdm-pc/document.php?CISOROOT=/etd&CISOPTR=84516&REC=20

nika osnovne škole i 74% učenika srednje škole nije direktno uključeno u nasilje među svojim vršnjacima. U Engleskoj, Stephenson i Smith[20] su utvrdili da 77% njihovih ispitanika nije uključeno u nasilje. U istraživanjima Sianna i sar.[21] i Byrne[22] i nastavnici i učenici su procjenjivali da oko 90% učenika nema status ni žrtve ni nasilnika. Ybarra i Mitchell[23] su izvršili istraživanje u SAD na uzorku od 1.501 mladog uzrasta 10–17 godina. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da u elektronskoj komunikaciji 81% ispitanika nije uključeno u nasilje. Istraživanje koje je izvršeno u Srbiji, u okviru projekta „Škola bez nasilja"[24], pokazalo je da 66% učenika nije direktno uključeno u nasilje. Dakle, znatno je veći broj onih učenika koji nije direktno uključen u nasilje nego onih koji se mogu svrstati u kategoriju nasilnika ili žrtve nasilja svojih vršnjaka.

UTICAJ NASILJA NA SVJEDOKE

Nasilje i svjedoci nasilja su u međusobnoj dinamičkoj interakciji, jer nasilje utiče na svjedoke, ali i svjedoci utiču na nasilje. Nesporna je činjenica da nasilje može stresno i traumatično utiecati ne samo na direktnu žrtvu nasilja, već i na svjedoke nasilja. Nasilje naročito negativno djeluje na emocije, pa se slobodno može reći da su i svjedoci nasilja, na određeni način, indirektne žrtve nasilja. U jednoj studiji[25] kod jedanaestogodišnjaka je zabilježen porast anksioznosti onih dana kada su bili svjedoci nasilja. Druga studija[26] je pokazala da su kod djece – svjedoka nasilja izraženiji depresivni i agresivni znaci. Stoga se u svakoj situaciji nasilja neizostavno mora uzimati u obzir i uloga svjedoka nasilja, čak i u slučajevima kada osoba nije neposredno prisustvovala izvršenju nasilja, nego je o nasilju saznala posredno.

Nasilje na svjedoke ne utiče samo u vidu sekundarne viktimizacije, već može djelovati kao stimulus, odnosno podstaknuti svjedoke nasilja na određene aktivnosti i reakcije. Ove aktivnosti i reakcije na nasilje mogu biti pozitivne ili negativne, odnosno mogu biti usmjerene na sprečavanje nasilja ili mogu namjerno ili nenamjerno potkrepljivati i podsticati nasilje. Čak i kada svjedoci nasilja aktivno ne stanu na stranu nasilnika, već samo posmatraju nasilje i ne reaguju, oni tada indirektno potkrepljuju nasilje, ohrabruju nasilnika i podstiču ga da nastavi sa vršenjem

20 Stephenson i Smith, 1987; prema Beaty, L. A. and Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf

21 Siann i sar., 1993; prema Beaty, L. A. and Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf

22 Byrne, 1993; prema Beaty, L. A. and Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf

23 Ybarra i Mitchell, 2004; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

24 Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

25 Nishina i Juvonen, 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

26 Buka i sar., 2001; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

nasilja, jer njihovo nereagovanje nasilnik najčešće shvata kao pružanje podrške i iskazivanje naklonosti ka ponašanju nasilnika.

Dakle, svjedoci nasilja mogu da se aktivno uključe u nasilje i da stanu na stranu nasilnika ili žrtve ili pak mogu da ne reaguju na nasilje. Ali u svakom slučaju oni svojim činjenjem ili nečinjenjem utiču na nasilje.

UTICAJ SVJEDOKA NA NASILJE

Postoje istraživanja koja ukazuju da djeca i mladi svojim reagovanjem ili nereagovanjem na nasilje, namjerno ili nenamjerno, potkrepljuju nasilničko ponašanje svojih vršnjaka. Istraživanje O'Connella i sar.[27] u kojem su analizirane situacije nasilja kojima je prisustvovalo dvoje ili više vršnjaka, pokazalo je da su vršnjaci 54% vremena ne reagujući posmatrali nasilje, što je vid potkrepljivanja, odnosno pružanja indirektne podrške nasilniku. U studiji Hawkinsa i sar.[28] učenici su intervenisali u samo 19% nasilničkih epizoda. Istraživanje[29] u kojem je snimano ponašanje djece u školskom dvorištu je pokazalo da se u 30% epizoda grupa vršnjaka zabavlja, u 46% je bila neutralna, a u 24% se osjećala nelagodno. U ovom istraživanju u 57% epizoda vršnjaci su bili prijateljski naklonjeni prema nasilniku, a u 31% prema žrtvi. U istraživanju Rigbyja[30] je dvije trećine učenika izjavilo da učenici sami trebaju reagovati da se zaustavi nasilničko ponašanje, ali je manje od pola ispitanika reklo da su oni sami pokušali intervenisati kad su vidjeli nasilje. S druge strane, postoji niz istraživanja čiji rezultati pokazuju da veliki procenat mladih ne voli posmatrati nasilje nad svojim vršnjacima, osuđuje nasilje i da je spremno pokušati spriječiti nasilje među svojim vršnjacima i pomoći žrtvi nasilja. U istraživanju Vernberga i sar.[31] 80–90% djece se izjasnilo da im ne pričinjava zadovoljstvo posmatrati zlostavljanje druge djece. Istraživanje[32] u Australiji je pokazalo da veliki broj učenika-ispitanika smatra da treba pružiti pomoć svojim vršnjacima-žrtvama nasilja. U istraživanju Peplera i sar.[33] u Torontu 43% učenika je izjavilo da najčešće pokušavaju pomoći svojim vršnjacima u situacijama nasilja. Čak 56% djece i mladih u istraživanju „Škola bez nasilja"[34] je izjavilo da žrtvu štite riječima, 29% žrtvu štiti borbom, a samo 4% svjedoka nasilja je izjavilo da bi se pridružilo napadaču. Istraživanje Boultona i Underwooda[35] je pokazalo da je 41% djece i mladih ponekad

27 O'Connell i sar., 1999; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

28 Hawkins i sar., 2001; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

29 Craig i Pepler, 1997; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

31 Vernberg i sar., u pripremi, prema Twemlow, S. W. i sar. (2003). Modifying Social Aggression in Schools. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 5/2,* 211–222.

32 Rigby, K. i Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools, *Pastoral Care in Education*, *23/2,* 10–16.

33 Pepler i sar., 1993; prema Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

34 Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

35 Boulton i Underwood, 1992; prema Beaty, L. A. and Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://njbullying.

pokušalo zaustaviti nasilničko ponašanje svojih vršnjaka, a 12% djece i mladih je veoma često pokušalo zaustaviti nasilje svojih vršnjaka. Na pitanje šta su oni radili kada je drugo dijete zlostavljano, najčešći odgovor (49%) je bio da su pokušali pomoći. Prema odgovorima nastavnog osoblja u istraživanju Ombudsmana RS[36], 68% učenika od ponekad do gotovo uvijek pokušava zaustaviti nasilje među svojim vršnjacima. Niz istraživanja pokazuje da velika većina djece – tri četvrtine i više osuđuje nasilje[37]. U istraživanju Rigbyja[38] je dvije trećine učenika izjavilo da učenici sami trebaju reagovati da se zaustavi nasilničko ponašanje nad drugima. U Australiji je 43% osnovaca spremno da pomogne svojim vršnjacima[39], 54% osnovaca Novog Zelanda[40], 68% u Kanadi[41] itd. Kroskulturalno istraživanje[42] iz 2005. g. je pokazalo sljedeće: u Australiji bi 58,5% učenika-očevidaca nasilja pozitivno intervenisalo u smislu da bi njih 38% podržalo žrtvu, a 20,5% bi pozvalo nastavnika. U Izraelu bi 75% učenika-očevidaca nasilja pozitivno reagovalo. Konkretnije, polovina njih (37,5%) bi podržalo žrtvu, a druga polovina bi pozvala nastavnika. U Engleskoj bi pozitivno reagovalo 79% učenika-svjedoka nasilja, od čega bi 32,5% podržalo žrtvu, a 46,5% bi pozvalo nastavnika. U Italiji bi 79,5% učenika-očevidaca nasilja pozitivno reagovalo. Tačnije, njih 59% bi podržalo žrtvu, a 20,5% bi pozvalo nastavnika. Istraživanje u projektu „Škola bez nasilja“ [43] je, između ostalog, pokazalo da je 29% žrtava nasilja izjavilo da su im vršnjaci često pomagali, a 44% da su im vršnjaci ponekad pomagali. Ovo istraživanje je, takođe, pokazalo da je velika većina učenika spremna da pomogne svojim vršnjacima (čak 43% ispitanika je u ispitivanju izabralo samo pomažuće alternative). O'Connell i sar.[44] su utvrdili da posmatrači brane žrtve nasilničkog ponašanja u 25% slučajeva. Istraživanje organizacije "Vesta"[45] u BiH izvršeno 2006. g. na uzorku 1.788 učenika uzrasta od petog do osmog razreda osnovne škole pokazalo je da učenici-posmatrači nastoje zaustaviti nasilje među svojim vršnjacima. Naime, 19% učenika je izjavilo da drugi učenici-očevici nasilja među svojim vršnjacima „gotovo uvijek“ pokušavaju zaustaviti nasilje. Njih 14%

org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf

36 Ombudsman Republike Srpske – zaštitinik ljudskih prava zaštita prava djece. (2006). *Ne zatvarajmo oči pred nasiljem u školi.* Preuzeto 29. jula 2012. godine sa: http://www.zapravicnoobrazovanje.ba/Istrazivanja//15.%20OmbRS%20Nasilje%20u%20skoli%20istr.pdf

37 Boulton i sar., 1999; Menesini i sar., 1997; Rigby i Slee, 1991; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

38 Rigby, 1996; prema Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

39 Rigby, 1996; Rigby i Johnson, 2006; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

40 Adair, 1999; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

41 Henderson i Hymel, 2002; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

42 Baldry, 2005; Rigby i Johnson, 2005; McLaughlin i sar., 2005; Rolider i Ochayon, 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

43 Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

44 O'Connell, Pepler i Craig, 1999; prema Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, 23/2*, 23–29.

45 Udruženje "Vesta". (2008). *Nacrt programa mjera za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika nasilja među djecom u osnovnim školama.* Preuzeto 29. jula 2012. godine sa: http://www.scribd.com/doc/77260115/Program-mjera-za-prevenciju-i-suzbijanje-pojavnih-oblika-nasilja-me%C4%91u-djecom-u-osnovnim-%C5%A1kolama

njih je izjavilo da drugi učenici „često“ pokušavaju zaustaviti nasilje, 23% učenika je reklo da drugi učenici „ponekad“ pokušaju zaustaviti nasilje.

Specifična obilježja nasilnika, žrtava nasilja i djece i mladih koji nisu direktno uključeni u nasilje utiču na to da oni koriste različite strategije za rješavanje konfliktnih situacija u socijalnim odnosima sa svojim vršnjacima. Nasilnici i žrtve koriste manje asertivne strategije pri reagovanju na provokacije i imaju nižu socijalnu kompetenciju nego djeca i mladi koji nisu direktno uključeni u nasilje[46]. Istraživanje[47] u Holandiji na uzorku od 311 jedanaestogodišnjaka je pokazalo da djeca najčešće biraju asertivnost kao strategiju za borbu protiv nasilja. Ovi autori su mišljenja da postoji velika vjerovatnoća da će djeca-branioci žrtava nasilja uvijek tražiti načine da zaustave nasilje i zaštite žrtvu, te da će djeca kada imaju mogućnost izbora između više opcija, izabrati prosocijalne aktivnosti. Rezultati ovog istraživanja, između ostalog, pokazuju da nasilnici smatraju osvetu najboljom strategijom protiv nasilničkog ponašanja. Žrtve, doduše u nešto manjoj mjeri nego nasilnici, takođe su pokazale veću sklonost ka osveti nego djeca koja nisu uključena u nasilje. Autori ovaj nalaz objašnjavaju na sljedeći način: žrtve se osjećaju bespomoćno i zbog zlostavljanja su frustrirane i ljute, što kod njih izaziva želju za osvetom. Ovo istraživanje je, takođe, pokazalo da nasilnici i sljedbenici nasilnika misle da asertivnost nije efikasan način zaustavljanja nasilničkog ponašanja, dok žrtve nasilja, branioci žrtava i djeca direktno neuključena u nasilje češće koriste asertivnost i prosocijalne aktivnosti.

Ukoliko imamo u vidu specifična obilježja svojstvena djeci i mladima koji nisu direktno uključeni u nasilje i ako uzmemo u obzir činjenicu da su ovi mladi ljudi uspjeli u dosadašnjim socijalnim kontaktima sa svojim vršnjacima zadržati status „direktno neuključenih“ u nasilje, tj. nisu postali ni nasilnici ni žrtve svojih vršnjaka, te brojnost djece i mladih koji nisu direktno uključeni u nasilje, onda se čini osnovanim pretpostaviti da upravo ovi mladi ljudi imaju više potencijala od ostalih svojih vršnjaka da pozitivno utiču na sprečavanje i suzbijanje nasilja među svojim vršnjacima. Sličnog mišljenja je i prof. Popadić, koji kaže: „Ako je žrtva, u susretu sa nasilnikom, slabija, odnos snaga bi se iz korena promenio kad bi na njenu stranu stali vršnjaci koji su prisutni i ne odobravaju nasilje. A ako se uzme u obzir da bi i pasivni posmatrači, umjesto što svojim ponašanjem nenamjerno potkrepljuju nasilnika, mogli da pruže socijalnu podršku žrtvi, postaje vidljivo koliko je veliki potencijal grupe da zaštiti žrtvu“[48]. Thompson i sar.[49] su mišljenja da se uloga učenika koji nisu direktno uključeni u proces nasilničkog ponašanja ne može potcijeniti. Herbert[50] smatra da vjerovatno najznačajniji faktor u borbi protiv nasilja predstavlja društveni pritisak vršnjaka. Veliki broj stručnjaka[51] koji se bavi suzbi-

46 Camodeca, M. i sar. (2003). Links Between Social Information Processing in Middle Childhood and Involvement in Bullying. *Aggressive behavior, 29,* 116–127.

47 Camodeca, M. and Goossens, A. F. (2005). Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: the importance of bullying role and perspective. *Educational Research, 47/1,* 93–105.

48 Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju. str.162.

49 Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

50 Herbert, 1989; prema Boulton, J. M. (2003). Understanding and preventing bullying in the junior school playground. U Smith, P. K. i Sharp, S. (Ed.) *School bullyng – Insights and perspectives (pp. 132-159).* London and New York: Routledge.

51 Salmivalli, 1999; Cowie, 2000; Menesini, Codecasa i Benelli, 2003; Rigby i Johnson, 2004; prema Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management

janjem nasilja među djecom i mladima smatra da djecu i mlade koji su svjedoci nasilja treba uključiti u preventivne programe koje imaju za cilj suzbijanje nasilja među mladima, jer njihova uloga u suzbijanju i sprečavanju nasilja među djecom i mladima može biti izuzetno značajna.

Polazeći od postavke da djeca i mladi – svjedoci nasilja među svojim vršnjacima imaju veliki potencijal za sprečavanje nasilja, mogućnosti da djeca i mladi, znatno češće nego odrasli, uoče nasilje, te da djeca i mladi – svjedoci nasilja, zbog pripadanja istoj vršnjačkoj supkulturi, lakše mogu uspostaviti adekvatnu komunikaciju sa akterima nasilja, razvijeno je niz preventivnih programa namijenjenih djeci i mladima, čiji cilj je pružanje vršnjačke podrške žrtvama nasilja, motivisanje drugih da pruže pomoć žrtvi nasilja i sprečavanje nasilničkog ponašanja djece i mladih. Projekat vršnjačkog savjetovanja, kao oblika vršnjačke podrške, započet je 1985. g. u Velikoj Britaniji[52]. U ovom projektu su učenici, nakon završene obuke u razvijanju sposobnosti slušanja i savjetovanja, u školi dobijali prostoriju u kojoj su mogli razgovarati sa svojim vršnjacima. Iz vršnjačkog savjetovanja je proizašao novi oblik vršnjačke podrške – sprijateljavanje. U okviru sprijateljavanja djeca i mladi prosocijalne orijentacije su, nakon završene obuke u aktivnom slušanju i asertivnosti, postajali prijatelji potencijalnim žrtvama svojih vršnjaka i na taj nači doprinosili povećanju samopoštovanja i osjećaja sigurnosti potencijalne žrtve. U nizu preventivnih programa[53] u Velikoj Britaniji, Australiji i Novom Zelandu, djeca i mladi nakon završene obuke u primjeni odgovarajućih strategija za rješavanje problemskih situacija koje se odnose na vršnjačko nasilje, pružaju aktivnu podršku žrtvama nasilja i intervenišu bez kažnjavanja[54]. Osim vršnjačkog savjetovanja i sprijateljavanja, djeca i mladi mogu pomoći u suzbijanju nasilja vršenjem vršnjačke medijacije. Vršnjačka medijacija se sastoji u tome da vršnjak-medijator sasluša aktere konkretnog konflikta, te posreduje i pomaže u njihovoj međusobnoj komunikaciji. Vršnjačka medijacija se pojavila u SAD početkom 80-tih godina prošlog vijeka, a krajem 80-tih i tokom 90-tih godina 20. vijeka počela se primjenjivati u Evropi, Kanadi, Australiji i Novom Zelandu[55]. U okviru projekta „Upravljanje konfliktima – osnaživanje mladih za nenasilno ponašanje", vršnjačka medijacija je pokrenuta u Srbiji, i do početka 2009. godine vršnjačkom medijacijom je u ovoj zemlji obuhvaćeno 105 škola[56]. Danas se vršnjačka medijacija najčešće provodi tako što djeca i mladi, nakon što završe određenu obuku, medijacijom nastoje riješiti lakše oblike nasilja među svojim vršnjacima (ogovaranje, vrijeđanje i sl.), dok teže oblike nasilja rješavaju odrasli.

Da uloga djece i mladih u suzbijaju i sprečavanju nasilja među svojim vršnjacima može biti veoma značajna i efikasna, potvrđuju i istraživanja. Na primjer, istraživanje[57] u Danskoj je pokazalo da se za 41% učenika stanje u pogledu vrš-

among Bystanders. *Pastoral Care in Education, 23/2*, 23–29.

52 Cartwright, 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

53 Naylor i Cowie, 1999; Cowie i Hutson, 2005; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

54 Sharp i Cowie, 1998; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

55 Cowie, 2000; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

56 Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

57 Fekkes i sar., 2005, prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za

njačkog nasilja poboljšalo tamo gdje su vršnjaci pomagali. Studija Hawkinsa i sar.[58] pokazuje da je 57% intervencija vršnjaka u dječjoj interakciji bilo uspješno. Rezultati istraživanja Bidwella[59] pokazuju da su učenici najčešće o nasilju govorili svojim prijateljima, zatim roditeljima, nastavnicima itd. Gotovo polovina učenika-ispitanika je u ovom istraživanju izjavila da se stanje u pogledu nasilja poboljšalo. Johnson i Johnson[60] navode podatak da preko 80% sukoba među djecom i mladima koji se riješe vršnjačkom medijacijom, bivaju trajno riješeni.

Mada djeca i mladi imaju veliki potencijal za sprečavanje i suzbijanje nasilja među svojim vršnjacima, ipak, naglašavamo da glavnu odgovornost za sprečavanje i suzbijanje nasilja među djecom i mladima treba da imaju odrasli.

TEORIJE I MODELI O PROSOCIJALNOM PONAŠANJU SVJEDOKA NASILJA

Altruističko ponašanje je bilo predmet brojnih diskusija. Neke životinje međusobno pokazuju altruističko ponašanje[61] s ciljem zaštite vlastitog opstanka, jer egoistični gen, kako ga naziva Dawkins[62], obezbjeđuje opstanak jedinke, bez obzira kojoj vrsti ona pripadala. Dakle, osnovu prosocijalnog ponašanja ljudi možemo naći i u Darwinovoj teoriji evolucije. Ova činjenica se često naziva „paradoksom altruizma", jer je u teoriji evolucije prirodna selekcija dominantan proces. Trivers[63] za „paradoks altruzima", koji naziva „recipročni altruizam", kaže da altrustički čin pomaže drugome, ali i jedinki koja ga vrši. Naime, Trivers smatra da jedinka pamti pomoć koja joj je pružena od strane drugog i u budućnosti će ta jedinka vratiti pomoć onome ko joj je pomogao. Tako od altruističkog ponašanja obje jedinke imaju korist, a, osim toga, altruističko ponašanje može doprinijeti preživljavanju, što je u skladu sa teorijom evolucije. Da li ovo pravilo, analogno, vrijedi i za ponašanje čovjeka, tj. da li ono što radimo u interesu i u korist drugog, u stvari činimo u vlastitu korist? Thompson i sar.[64] smatraju da veoma često možemo vidjeti prosocijalno ponašanje djece radi ostvarivanja trenutne ili dugoročne koristi za sebe. Na primjer, ako dijete dijeli slatkiš sa drugim djetetom, moguće je da je razlog takvog ponašanja želja za početkom ili održavanjem prijateljstva. Ako dijete pomaže drugom djetetu u nevolji, razlog takvog ponašanja može ležati u njegovoj želji da ojača svoje samopoštovanje itd. Green i Schneider[65] su mišljenja da djeca

psihologiju.

58 Hawkins i sar., 2001; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

59 Bidwell, 1997; prema Walsh, J. M. (2005). *Teacher perceptions concerning bullyng and victimization.* Preuzeto 20. oktobra 2012. godine sa: http://digital.library.duq.edu/cdm-pc/document.php?CISOROOT=/etd&CISOPTR=84516&REC=20

60 Johnson i Johnson, 1996; prema Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

61 Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

62 Dawkins, 1976; prema Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

63 Trivers, 1971; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

64 Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

65 Green i Schneider, 1974; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*.

i mladi trebaju učenjem da steknu sposobnost prepoznavanja potreba drugih. Ovi autori tvrde da altruizam djece i mladih nije nužno određen posmatranjem i oponašanjem drugih, već sposobnošću da „stvari" posmatraju sa stanovišta drugih osoba. Osim navedenog, pomenućemo teorije i modele (teoriju socijalnih veza, teoriju razmjene, interakciono-simboličku teoriju, teoriju samoodbacivanja, teoriju socijalnih normi, Schwartzov model ličnih normi, „reljefni model negativnih stanja" i „empatijsko-altruistični model"), koji možda ponajbolje objašnjavaju prosocijalno ponašanje djece i mladih.

Prema *teoriji socijalnih veza*[66], mladi koji imaju čvršće veze sa porodicom i školom, koji su predaniji socijalnim naporima koji povezuju pojedinca sa moralnim socijalnim vrijednostima, koji učestvuju u konvencionalnim društvenim aktivnostima i vjeruju u sistem socijalnih vrijednosti i društvene institucije će se ponašati prosocijalno i društveno prihvatljivije nego mladi kod kojih su ove veze slabe.

U fokusu *teorije razmjene* je „dinamika veza", formiranje veza, njihovo održavanje i raskidanje[67]. Ova teorija polazi od pretpostavke da je ponašanje ljudi determinisano ličnim interesom, odnosno da čovjek stupa u socijalne odnose kako bi koristeći princip razmjene ostvario određeni profit. U socijalno-psihološkom smislu taj profit mogu biti zadovoljstvo, povećanje statusa, poboljšavanje socijalnog prihvatanja i sl.

Prema *interakciono-simboličkoj teoriji,* ljudi komuniciraju sa svojim okruženjem pomoću naučenih simbola i ponašaju se u skladu sa značenjem koje za njih određeni objekat ili situacija imaju. Načini reagovanja i ponašanja pojedinca u određenoj situaciji zavise od njegovog znanja i iskustva.

Kaplanova *teorija samoodbacivanja* je zasnovana na socijalnim stavovima. Prema ovoj teoriji do samoodbacivanja dolazi zbog lične percepcije osobe o sebi samoj kao o osobi koja ne posjeduje cijenjene kvalitete i ne ponaša se na cijenjeni način[68].

Teorija socijalnih normi prosocijalno ponašanje djece i mladih objašnjava na sljedeći način: U svakom društvu postoje socijalne norme koje postavljaju standarde i pravila ponašanja, te daju smjernice kako treba da se ponaša član te društvene zajednice. Socijalne norme podstiču društveno prihvatljiva i istovremeno spore društveno neprihvatljiva ponašanja. Pristalice ove teorije smatraju da se prosocijalno ponašanje uči tako što socijalizacijom dijete internalizuje socijalne norme. Pojedini autori (na primjer, Gouldner[69]) govore o uzajamnom djelovanju (o tzv. „reciprocitetu") socijalnih normi, koje se ogleda u činjenici da se pojedinac osjeća dužnim pomoći onome ko je njemu pomogao. Ali pojedinac će pomoći i onome koga vjerovatno više neće sresti, jer će i njemu u toj društvenoj zajednici pomoći neko nepoznat. Reganova studija[70] iz 1968. g. potvrđuje ovu pretpostavku.

London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

66 Hirrchi, 1969; prema Bošković, M. (2007). *Kriminologija.* Novi Sad: Pravni fakultet.

67 Dušanić, S. (2009). *Porodica i religioznost.* Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni popravak.

68 Kaplan, 1982; prema Milosavljević, B. (2002). *Porodica i mladi – socijalno-psihološka istraživanja.* Banja Luka: Filozofski fakultet.

69 Gouldner, 1960; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

70 Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

Berkowitz i Daniels[71] naglašavaju da socijalne norme nameću obavezu u smislu socijalne odgovornosti da član društvene zajednice pomogne onome kome je pomoć potrebna.

Prema *Schwartzovom modelu ličnih normi*[72], lične norme kod pojedinca razvijaju osjećaj moralne obaveze da se pomogne drugome. Hofman[73] kaže da je empatijska tjeskoba vrlo neugodna i da je pomaganje drugom najbolji način da se osoba oslobodi te tjeskobe.

Cialdini i sar.[74] su govorili o tzv. *„reljefnom modelu negativnih stanja"*, koji, u najkraćem, izgleda ovako: osoba A opaža situaciju koja zahtijeva da se pomogne osobi B. Ukoliko je ova situacija kod osobe A izazvala negativne emocije, ona će se pitati da li se ove negativne emocije mogu smanjiti pomažući. Ako mogu, osoba A će se pitati da li će pomoć eliminisati negativne emocije. Ako ocijeni da hoće, tada će vjerovatno pružiti pomoć osobi B. Cialdini i sar.[75] su eksperimentalno ispitivali tzv. „reljefni model negativnih stanja", i ovaj eksperiment je pokazao da ljudi pomažu prvenstveno radi vlastitog zadovoljstva, vlastite dobrobiti, što je, dakle, u skladu sa ovim modelom.

Coke i sar.[76] i Batson[77] zastupaju tzv. *„empatijsko-altruistični model"*, odnosno smatraju da ljudi jedni drugima pomažu ne zbog egoizma, zbog smanjenja vlastitih negativnih emocija, već zbog altruizma, samo zbog želje da se pruži pomoć onima kojima je pomoć potrebna. Empatijsko-altruistični model bi se u najkraćem mogao predstaviti na sljedeći način: osoba A opaža situaciju koja zahtijeva pružanje pomoći osobi B. Osoba A se pita da li potpuno doživljava emocionalna stanja u kojima se nalazi osoba B (postoji li empatija). Ako je odgovor negativan, tada će pomoć osobe A osobi B vjerovatno izostati, ali do nje, ipak, i u ovom slučaju može doći, ukoliko je pružanje pomoći u vlastitom interesu osobe A. Ukoliko je odgovor pozitivan, tada će osoba A vjerovatno pomoći osobi B, i u slučaju da pomaganje nije u vlastitom interesu osobe A. Dovidio i sar. su 1990. g. ponovili istraživanje Cialdinia i sar. iz 1987. g. i zaključili su da se pružanje pomoći odvija prema empatijsko-altruističnom modelu. Midlarsky i Bryan[78] su u svom istraživanju utvrdili da djeca pomažu zbog osjećaja zadovoljstva koji se javlja zbog pružanja pomoći drugoj osobi.

---

71 Berkowitz i Daniels, 1963; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

72 Schwartz, 1977; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

73 Hofman, 1981; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

74 Cialdini i sar., 1981; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

75 Cialdini i sar., 1987; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

76 Coke i sar., 1978; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

77 Batson, 1981, 1991; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

78 Midlarsky i Bryan, 1967; prema Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

LITERATURA

1. Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, 23/2*, 23–29.

2. Beaty, L. A. and Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf

3. Bollmer, J. M. i sar. (2005). *A Friend in Need The Role of Friendship Quality as a Protective Factor in Peer Victimization and Bullying.* Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: http://www.njbullying.org/documents/bollmerjivpaper.pdf

4. Bošković, M. (2007). *Kriminologija.* Novi Sad: Pravni fakultet.

5. Boulton, J. M. (2003). Understanding and preventing bullying in the junior school playground. U Smith, P. K. i Sharp, S. (Ed.) *School bullyng – Insights and perspectives (pp. 132–159)*. London and New York: Routledge.

6. Camodeca, M. and Goossens, A. F. (2005). Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: the importance of bullying role and perspective. *Educational Research, 47/1,* 93–105.

7. Camodeca, M. i sar. (2003). Links Between Social Information Processing in Middle Childhood and Involvement in Bullying. *Aggressive behavior, 29,* 116–127.

8. Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

9. Dušanić, S. (2009). *Porodica i religioznost.* Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni popravak.

10. Milosavljević, B. (2002). *Porodica i mladi – socijalno-psihološka istraživanja.* Banja Luka: Filozofski fakultet.

11. Ombudsman Republike Srpske – zaštitinik ljudskih prava zaštita prava djece. (2006). *Ne zatvarajmo oči pred nasiljem u školi.* Preuzeto 29. jula 2012. godine sa: http://www.zapravicnoobrazovanje.ba/Istrazivanja//15.%20OmbRS%20Nasilje%20u%20skoli%20istr.pdf

12. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama.* Beograd: Institut za psihologiju.

13. Rigby, K. i Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools, *Pastoral Care in Education*, *23/2,* 10–16.

14. Thompson, D. i sar. (2002). *Effective strategies for long-term improvement.* New York: RoutledgeFalmer.

15. Twemlow, S. W. i sar. (2003). Modifying Social Aggression in Schools. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 5/2,* 211–222.

16. Udruženje "Vesta". (2008). *Nacrt programa mjera za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika nasilja među djecom u osnovnim školama.* Preuzeto 29. jula 2012. godine sa: http://www.scribd.com/doc/77260115/Program-mjera-za-prevenciju-i-suzbijanje-pojavnih-oblika-nasilja-me%C4%91u-djecom-u-osnovnim-%C5%A1kolama

17. Walsh, J. M. (2005). *Teacher perceptions concerning bullyng and victimization.* Preuzeto 20. oktobra 2012. godine sa: http://digital.library.duq.edu/cdm-pc/document.php?CISOROOT=/etd&CISOPTR=84516&REC=20

RESUME:

Violence among children and youth usually takes place in front of children of the same age and therefor we can not look it as isolated relationship between the bullies and victims. In the same time we must consider role of witness, not only when they watching the act of violence but also when they heard for it. Violence and witnesses of violence are in the mutial dynamic interaction. The resolute of violence on witnesses can be secondary victimization, but also it can be a motive for witnesses to influence on violence. Every action of witness can corroborate violence or be aimed on preventing it. There are research that are showing that witnesses with there commission and ommisions corroborate violence. But, on the other hand we also have researchs that are showing that children are against violence and are prepared to help a victim. Some resoluts are saying how we have less violence in those enviroments where children helped. Great number of children and youth aren't directly involved in acts of violence. Number of these children is bigger than those who are. If we take into account resoluts of research, theories in development and certain socio-pathological theories (theory social relatioships, theory of exchange, theory of social norms, Schwart model of personal norms and so on) and fact that great number of children in previous social contacts with theres peers didn't become either bulli or victum we can assume that these young people can prevent violence among their peers. In the world there are a number of prevention programs that have a aim to give a support victims of violence, to motivate others to lend a hand and prevent violence among children and youth. These programs are based on fact that children and youth have better eya for violence, there are part of the same subculture, they can easer make a contact with actors of violence. Everything that is said it should be taken in consider when we create prevention programs. But regardless on the role of children and youth can have in prevention of violence we must remember that in charge for stopping violence are adoults.

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA PUTEM INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA

Filip Mirić *dipl. pravnik,*
Pravna klinika Pravnog fakulteta u Nišu
e-mail: filip.miric@gmail.com

Vršnjačko nasilje je simptom povećane kriminalne aktivnosti mladih koja poprima sve brutalnije oblike. Posledice ovog oblika prestupništva mladih mogu biti nesagledive. Duževremenska izloženost vršnjačkom nasilju kod žrtve može izazvati niz psihičkih problema, pored poremećaja fizičkog zdravlja, koji su svakako neminovni. Depresija, otuđenost, potištenost, anksioznost samo su neke od posledica psihičkog i fizičkog nasilja nad maloletnicima od strane vršnjaka. Vršnjačko nasilje predstavlja veliki društveni problem, čije rešavanje zahteva širu društvenu akciju svih nadležnih institucija. Tek kada se na pravi način sagledaju njegove razmere i kada primeri vršnjačkog nasilja prestanu puniti stupce dnevnih listova i postanu predmet ozbiljnog interesovanja kako naučne i stručne javnosti, tako i nadležnih državnih institucija, biće moguće sagledati sve aspekte ovog problema i pronaći neka primenljiva rešenja.

Vršnjačko nasilje je sve u;estalije među najmlađima. Po svojoj pogubnosti i štetnosti se posebno izdvaja psihičko nasilje među vršnjacima. O ovoj pojavi se još uvek retko i nerado govori. Društvene mreže (Facebook, Twitter…) su, pored niza pogodnosti koje pružaju, postale i pogodan medij za ispoljavanje najrazličitijih formi psihičkog nasilja, tako da je ono odavno izašlo van zidina škola i drugih obrazovnih ustanova. U radu će biti iznete karakteristike pojedinih oblika vršnjačkog nasilja putem Interneta i društvenih mreža u cilju pronalaženja efikasnih načina za suzbijanje ovog negativnog ponašanja mladiih.

Ključne reči: maloletnička delinkvencija, vršnjačko nasilje, društvene mreže, internet.

UVOD

Pojava interneta predstavlja prekretnicu u informacionim tehnologijama. On pruža neslućene mogućnosti u pogledu razmene i dostupnosti informacija najrazličitijeg sadržaja. To je u velikoj meri doprinelo širenju čovekovih vidika i znanja. Na samo „klik“ od nas su sada brojne informacije koje su pre samo dvadesetak godina bile nedostupne ili teško dostupne. I pored svih prednosti globalne svetske računarske mreže (World wide web – WWW), na njoj vrebaju i brojne opasnosti koje u manjoj ili većoj meri ugrožavaju bezbednost i sigurnost njenih korisnika. Ovim opasnostima su posebno izložena deca i maloletnici koji često zbog svoje lakomislenosti, radoznalosti ili neiskustva nisu u stanju da ih na vreme prepoznaju i da se od njih na adekvatan način zaštite.

Među svim negativnim pojavama koje se mogu sresti na internetu, posebno se izdvaja vršnjačko nasilje u virtuelnom (cyber) prostoru. Ono je, dakle, nova forma vršnjačkog nasilja, koja se sa ulica, škola i iz kafića prenelo u jedan novi, svima dostupan medij. To samo potvrđuje u kriminalistici i kriminologiji odavno poznatu istinu da visokoj tehnologiji kriminalaca treba suprotstaviti još višu tehnologiju onih koji rade na suzbijanju kriminaliteta. Nasilje među vršnjacima preko interneta ili mobilnog telefona, u svetu je poznato i kao cyber bullying. Ovaj rad ima za cilj da ukaže na osnovne oblike vršnjačkog nasilja putem interneta i društvenih mreža i njihove karakteristike. Ovo je posebno važno imajući u s obzirom na to da je danas internet sa svojim servisima sve dostupniji najmlađim korisnicima, da je njegovo korišćenje jednostavno i brzo i da najčešće ne zahteva neko veće poznavanje informacionih tehnologija. I upravo na internetu, najmlađe vrebaju brojne opasnosti koji često prete i od njihovih vršnjaka, drugara i ljudi iz najbližeg okruženja.

POJAM, OSNOVNE KARAKTERISTIKE I OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA PUTEM INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA

Kompjuter (računar) predstavlja jednu od najznačajnijih i najrevolucionarnijih tekovina XX veka. No, pored prednosti koje računar nosi sa sobom i ogromne koristi za čovečanstvo, on je ubrzo postao i sredstvo zloupotrebe nesavesnih pojedinaca, grupa, pa i čitavih organizacija. Tako nastaje računarski kriminalitet kao poseban i specifičan oblik savremenog kriminaliteta (...) Pod pojmom računarskog kriminaliteta podrazumeva se sveukupnost različitih oblika, vidova i formi ispoljavanja protivpravnih ponašanja upravljenih protiv računarskih, informacionih i komunikacionih sistema u celini ili pojedinih njihovih delova na različite načine i različitim sredstvima u nameri da se sebi ili drugome pribavi kakva korist (imovinske ili neimovinske prirode) ili da se drugome nanese kakva šteta [1].

S druge strane, učinioci ovih krivičnih dela predstavljaju specifičnu kategoriju lica. Radi se uglavnom o nedelinkventnim, socijalno prilagodljivim, nenasilnim ličnostima. Oni za vršenje krivičnih dela putem računara moraju da poseduju određena specijalna, stručna i praktična znanja i veštine u domenu računarske tehnike i tehnologije[2]. Zahvaljujući dostupnosti interneta i njegovih servisa širokom krugu ljudi, pa i najmlađima, u eri informacionih tehnologija u kojoj živimo, savremeni obrazovni procesi omogućavaju da ova informatična znanja budu praktično svima dostupna bez ikakvih ograničenja. Pravni sistem Republike Srbije poznaje čitav niz krivičnih dela koja su uperena protiv bezbednosti računarskih podataka. Ova krivična dela sistematizovana su u glavi XXVII važećeg Krivičnog zakonika Republike Srbije[3]. Kada govorimo o internet nasilju, treba naglasiti da ono ne mora uvek predstavljati krivično delo, što nikako ne umanjuje njegovu društvenu opasnost i neophodnost šire društvene akcije u cilju suzbijanja ovog oblika nasilja među mladima.

Sajber nasilje ili sajber buling (cyber bullying) je poseban oblik vršnjačkog

1 Jovašević, D., (2006) *Krivično pravo – posebni deo,* Nomos, Beograd, str. 204.

2 Jovašević, D., op. cit, str. 205 i 206.

3 Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012).

nasilja koji se odvija posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija, pre svega personalnih kompjutera i mobilnih telefona. U literaturi se ponekada označava terminima „elektronsko nasilje", „online nasilje", „internet nasilje" ili „digitalno nasilje". U osnovi obuhvata širok spektar ponašanja kojima se namerno vrši nasilje nad drugim osobama u sajber prostoru komunikacije[4]

Sajber nasilje među vršnjacima odlikuju sve ključne karakteristike konstrukta tradicionalnog vršnjačkog nasilja – agresivno ponašanje izraženo kroz negativne akcije, namera da se druga osoba povredi, nesrazmera moći između učesnika i repetitivnost[5]. Prvo, sajber nasilje podrazumeva preduzimanje negativnih akcija prema drugim osobama, ali se te akcije vrše uz korišćenje informacionih tehnologija, kao što su internet ili telefonske tehnologije. Drugo, sajber nasilnik nastoji da svojim akcijama nanese direktnu ili indirektnu povredu ili štetu žrtvi. Treće, sajber nasilnik se nalazi u realnoj ili umišljenoj poziciji moći u odnosu na žrtvu, pri čemu, za razliku od tradicionalnog nasilnika koji svoju moć zasniva prevashodno na fizičkoj snazi ili društvenom statusu, sajber nasilnik može uspostaviti jasnu neravnotežu moći zahvaljujući znanju, spretnosti i umešnosti u korišćenju informatičkih tehnologija. I četvrto, ponašanje sajber nasilnika se ponavlja tokom vremena, s tim što nekada samo jedna inicijalna negativna akcija izvršena od strane sajber nasilnika može dovesti do ponavljane viktimizacije žrtve u dužem vremenskom periodu, tako da jedna ista kompromitujuća slika neovlašćeno poslata na više adresa može dovesti do reviktimizacije žrtve.

Sajber nasilje, kao što je to slučaj i sa tradicionalnim vršnjačkim nasiljem, može biti direktnog i indirektnog karaktera. Direktno sajber nasilje se sastoji u neposrednom vršenju nasilja nad drugim osobama, dok indirektno ili sajber nasilje putem posrednika podrazumeva uplitanje drugih osoba, sa ili bez njihovog znanja, u vršenje nasilnih aktivnosti[6]. Obično je reč o situacionim saučesnicima koji nisu ni svesni da učestvuju u procesu nasilja i na taj način pomažu nasilniku da ostvari svoj cilj. Uobičajena sredstva elektronske komunikacije preko kojih se ispoljava nasilje u sajber prostoru jesu: instant poruke (instant messaging – IMing) koje se upućuju u realnom vremenu preko besplatnih softverskih paketa (npr. Skype, ICQ, Messenger); elektronske poruke ili e-mail-ovi koji se prosleđuju u vidu elektronske pošte; tekstualne poruke ili sms-poruke (sms – Short Message Service) koje se upućuju preko mobilnih telefona; stranice za socijalno umrežavanje (Social Networking Sites), među kojima su najpoznatije Facebook i MySpace; chat-sobe ili sobe za razgovor (chat-rooms) koje pružaju mogućnost virtuelne komunikacije između dve osobe (privatne chat-sobe) ili više osoba (javne chat-sobe); blogovi ili web-beleške (blogs – web logs) kao svojevrsni online dnevnici ili časopisi[7].

Pored zajedničkih karakteristika, sajber nasilje odlikuju i izvesne specifičnosti koje ga jasno diferenciraju od tradicionalnog vršnjačkog nasilja, a koje su

---

4 Popović-Citić, B., (2009), Vršnjačko nasilje u sajber prostoru, Temida, Viktimološko društvo Srbije, br. 3, str. 43–62.

5 O odlikama sajber nasilja videti više: Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. New York: Blackwell.

6 Popović-Citić, B., op. cit, str. 44.

7 Popović-Citić, B., op. cit, str. 45.

rezultat osobenosti komunikacije u sajber prostoru. Ovde će biti navedene neke od osnovnih karakteristika vršnjačkog nasilja[8].

Anonimnost nasilnika

Informacione tehnologije i internet pružaju mnogo mogućnosti da korisnici prikriju svoj realni identitet, što umnogome otežava otkrivanje nasilnika. Brojne mogućnosti ostavljanja lažnih podataka o sebi sajber nasilnicima praktično obezbeđuje „ogrtač nevidljivosti". Neretko sajber nasilnici u potpunosti zaboravljaju da zapravo komuniciraju sa ljudskim bićem[9]. Odsustvo neverbalne komunikacije između nasilnika i žrtve dovodi do gubitka bilo kakve empatije nasilnika prema žrtvi. Takođe, odsustvo neverbalne komunikacije i nemogućnost „čitanja" emocionalnih reakcija otežavaju žrtvi da razume primljene poruke i utvrdi jasne napadačeve namere.

Dostupnost žrtve

Kod tradicionalnih oblika vršnjačkog nasilja postoji određeni prostorni okvir u kome se nasilje vrši, bilo da je reč o školi ili nekom drugom objektu u kojem mladi borave. To ne važi za sajber nasilje. Nasilnik može delovati bilo kad i bilo gde, dovoljno je samo da ima pristup globalnoj računarskoj mreži. Često se kaže da od sajber nasilnika nema zaštite čak ni unutar zidova sopstvenog doma, koji je tradicionalno mesto gde žrtva vršnjačkog nasilja može naći utočište i osećati se sigurnom[10]. Ovo iz razloga što sajber prostor i inače karakteriše niži stepen kontrole, pa je i zbog toga delovanje nasilnika olakšano, a mogućnosti za izbor žrtve su praktično neograničene. Deca su posebno podložna nasilju na internetu jer su često zbog specifičnosti razvojnog doba lakoverna, a od roditelja ne dobijaju odgovarajući stepen zaštite od ovog oblika nasilja, za razliku od zaštite od konvencionalnog nasilja, pre svega iz razloga što često deca bolje poznaju savremene informacione tehnologije i od samih roditelja. Ovo treba imati u vidu prilikom kreiranja budućih programa za prevenciju nasilja na nternetu.

Neograničena publika

Sajber nasilje se odvija praktično pred neograničenom publikom, koja često uzima i aktivnu ulogu u procesu nasilja na neki način hrabreći i samog nasilnika. Osim toga, pojedini autori sugerišu da se posmatrači sajber nasilja češće odlučuju da uzmu učešća u nasilju, nego što to čine kada je reč o tradicionalnom vršnjačkom

8 Videti više: Popović-Citić, B., op. cit, str. 46–49.

9 Kowalski, R. M., Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. Journal of Adolescent Health, 41(6), str. 22–30, dostupno na adresi http://download.journals.elsevierhealth.com/pdfs/journals/1054-139X/PIIS1054139X07003618.pdf, pristup 01.03.2013.

10 Patchin, J. W., Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. Youth Violence and Juvenile Justice, 4(2), str. 148–169.

nasilju[11]. Kod tradicionalnog nasilja među vršnjacima, iako neki od posmatrača mogu podsticati nasilnika ili braniti žrtvu, većina će nemo posmatrati događaj. Uključivanje trećih lica u sajber nasilje je olakšano i ranije pomenutom anonimnošću nasilnika, kao i činjenicom da za ovaj oblik nasilja nisu potrebne naročite veštine ni znanje. Sve navedeno žrtvu dovodi u neravnopravan položaj sa nasilnicima, jer je njihov broj praktično neograničen, čak i kada je reč o samo jednoj epizodi nasilja koja često predstavlja samo inicijalni akt koji prethodi ponovljenom nasilju i tako se ulazi u svojevrstan „začarani krug" nasilja. Iz ove situacije žrtvi nije uvek lako da nađe izlaz i izbori se sa reviktimizacijom kojoj je iznova izložena.

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA ČIJE SE POSLEDICE OSTVARUJU KORIŠĆENJEM INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA

Sajber nasilje konstituišu brojna ponašanja kojima se putem savremenih elektronskih komunikacionih modaliteta vrši nasilje nad drugima. U jednoj od prvih obuhvatnijih knjiga posvećenih problemu sajber nasilja, Nancy Willard navodi da je, nezavisno od mehanizma komunikacije koji nasilnici koriste u virtuelnom svetu, moguće, prema specifičnostima načina izvršenja, razlikovati osam oblika sajber nasilja. To su: vređanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje i proganjanje[12]. Kao poseban oblik sajber nasilja, pojedini autori izdvajaju i „veselo" šamaranje[13]. Sajber nasilje među vršnjacima do sada nije bilo predmet većeg naučnog interesovanja u Srbiji. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da se u Srpskom citatnom indeksu može pronaći samo jedan naučni članak koji se detaljno bavi problemom vršnjačkog nasilja u sajber prostoru, članak pod naslovom „Vršnjačko nasilje u sajber prostoru" autora Branislave Popović-Ćitić objavljen u časopisu „Temida", 2009. godine. Prilikom navođenja pojavnih oblika nasilja korišćena je sistematika i ovog rada.

Vređanje

Vređanje ili flejming (flaming) je tip online „borbe" koja podrazumeva kratku i žustru raspravu između dve ili više osoba putem bilo koje komunikacione tehnologije. Sastoji se u namernom postavljanju ili slanju elektronskih poruka sa uvredljivim, zlobnim, gnevnim, ponižavajućim ili vulgarnim izrazima.

---

11 Videti više Kowalski, R. M., Limber, S. P., 2007.

12 Willard, N. (2006). Cyber bullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use, dostupno na adresi http://books.google.rs/books?hl=sr&lr=&id=VyTdG2BTnl4C&oi=fnd&pg=PP7&dq=Willard,+N.+%282006%29.+Cyber+bullying+and+cyberthreats:+Responding+to+the+challenge+of+online+social+cruelty,+threats,+and+distress.+Eugene,+OR:+Center+for+Safe+and+Responsible+Inter-+net+Use.&ots=u4HgVFolcw&sig=9Mzwa9yUSH_RSHQ_0ZNGi6CdZLg&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, pristup 14.02. 2013

13 Kowalski, R. M., Limber, S. P., 2007.

Uznemiravanje

Uznemiravanje (harrasment) u sajber prostoru podrazumeva ponavljano slanje uvredljivih, provokativnih, grubih ili hostilnih poruka jednoj osobi ili grupi. Najčešće se javlja u personalnim kanalima komunikacije, kao što je elektronska pošta, ali se uznemiravajuće poruke mogu upućivati i kroz javne forume, kao što su chat-sobe i diskusione grupe i preko društvenih mreža. Kao tehnike se koriste bombardovanje, repetitivnost i vremensko tempiranje poruka[14]. Uznemiravanje se može vršiti i putem mobilnih telefona, kada se jednoj osobi šalje na stotine ili hiljade tekstualnih poruka od strane jednog ili više udruženih napadača.

Ogovaranje

Ogovaranje (širenje glasina, klevetanje), odnosno denigracija, sastoji se u slanju ili postavljanju uvredljivih i neistinitih informacija o drugoj osobi sa namerom ugrožavanja njene reputacije ili prijateljstava. Ove informacije, u vidu kompromitujućih izjava ili slika, mogu biti postavljene na internet stranici ili se mogu prosleđivati drugima putem elektronske pošte ili instant poruka. U ovu kategoriju nasilja ubraja se i postavljanje ili slanje digitalnim putem izmenjenih fotografija drugih osoba, naročito onih koje te osobe prikazuju na seksualizovan ili štetan način. Poseban oblik ovog nasilja čini kreiranje posebnih Fejsbuk stranica koje predviđaju izjašnjavanje drugih korisnika u vezi sa specifičnim pitanjima, često veoma uvredljivim i ponižavajućim (npr. ko je najdeblja osoba u školi ili razredu, ko je najružniji u školi, koga najviše mrziš i sl.) u cilju ismevanja školskih drugova i vršnjaka. Tako se formiraju „negativne liste“ sa mnoštvom uvredljivih i malicioznih komentara. U slučajevima kada grupa pojedinaca javno postavlja poruke sa ciljem izazivanja bola i patnje određene druge osobe ili grupe, ovaj oblik nasilja poprima elemente i uznemiravanja.

Lažno predstavljanje

Kod lažnog predstavljanja napadač se lažno predstavlja kao druga osoba, najčešće koristeći šifru te osobe kako bi pristupio njenim nalozima, a zatim komunicirao na negativan, nemilosrdan ili neprikladan način sa drugima, pretvarajući se sve vreme da izražava mišljenje osobe čiji nalog koristi. Dodatno, napadač ili impersonator može ukrasti ili iskoristiti šifru druge osobe (koja mu je rečena u poverenju) kako bi bio u mogućnosti da promeni njen lični profil na listama prijatelja (buddy list) ili stranicama socijalnog umrežavanja, tako što će postaviti neprikladne, ponižavajuće ili provokativne materijale, slike i informacije. Pretvarajući se da je neko drugi, napadač može slati uznemiravajuću elektronsku poštu, kako bi se verovalo da poruke dolaze od korisnika naloga. U svim slučajevima, ugled i prijateljstva osobe za koju se napadač izdaje mogu biti ozbiljno i nepopravljivo narušeni.

14 Bamford, A. (2004). *Cyber-Bullying*. Rad prezentovan na AHISA Pastoral Care National Conference, Melbourne, Australia, September 2004., http://esvc001031.wic014u.server-web.com/documents/conferences/PCC2004/bamford.pdf, pristup 14.02. 2013.

Ekstremno, napadač može, korišćenjem tuđeg identiteta, postavljati provokativne i uvredljive primedbe ili komentare u okviru tzv. grupe mržnje (hate group) ili nekih drugih tipova grupnih foruma, ostavljajući pri tome ime, adresu i broj telefona, kako bi isprovocirani članovi „grupe mržnje" mogli kasnije da pronađu osobu čiji nalog napadač koristi i tako mu naneti štetu. Ovakve grupe se često kreiraju na popularnim društvenim mrežama. Na ovom nivou, impersonacija ili „lažno predstavljanje" istinski može dovesti druge osobe u opasnost i one mogu usled krađe identiteta pretrpeti brojne štetne posledice.

Nedozvoljeno saopštavanje

Nedozvoljeno saopštavanje se odnosi na javno pokazivanje, postavljanje ili prosleđivanje tuđih privatnih slika ili lične komunikacije onim osobama kojima te informacije nisu bile namenjene. Reč je o distribuciji bilo slika koje su ponižavajuće ili seksualne po svojoj prirodi, bilo komunikacije koja sadrži osetljive i poverljive personalne informacije. Može se reći da je osnovna karakteristika ovog oblika sajber nasilja činjenje tuđih ličnih informacija javnim, odnosno nedozvoljeno iznošenje pri- vatnih informacija u javnost.

Obmanjivanje

Kod obmanjivanja (trickery), napadač putem prevare ili lukavstva otkriva lične, najčešće tajne i ponižavajuće informacije o nekoj osobi, a zatim ih deli sa drugima. Reč je o tome da se druga osoba namerno, korišćenjem lukavih trikova i obmana, dovodi u situaciju da obelodani privatne informacije, koje se, zatim, bez znanja te osobe, dalje online prosleđuju. Treba zapaziti da se i auting i obmanjivanje sastoje u distribuiranju poverljivih ličnih informacija o nekoj osobi, ali je razlika prisutna u načinu na koji napadač dolazi do tih informacija. Za razliku od autinga, gde napadač „legalno" ima u svom posedu te informacije, kod obmanjivanja on koristi prevaru da bi do njih došao.

Isključivanje

Online isključivanje (exlusion) ili progonstvo (ostracism) je indirektni metod sajber nasilja koji se sastoji u namernom isključivanju neke osobe iz online grupe ili zajednice (npr. lista prijatelja, e-mail lista, chat-soba). Može se pojaviti u bilo kom okruženju koje je zaštićeno šifrom. U nekim situacijama, isključivanje se može doživeti kao sasvim realno i ukoliko neko ne odgovori na instant poruku ili e-mail dovoljno brzo koliko bi to druga strana želela. Pojedini autori sugerišu da kod osoba koje su žrtve sajber isključivanja dolazi do pada samopoštovanja, te da se isključene osobe konformišu sa članovima nove, potpuno drugačije grupe od one koja ih je prethodno isključila[15]. Uključivanje u druge grupe stvara osećanje

15 Williams, K., Cheung, C. K. T., Choi, W. (2000). Cyberostracism: Effects of being ignored over the Internet. Journal of Personality and Social Psychology, 79(5), str. 748–762.

ponovne povezanosti sa drugima i može biti od pomoći u ublažavanju negativnih emocija izazvanih sajber isključivanjem. Neretko, povezanost sa drugom grupom ljudi može doprineti da se žrtva oseća snažnijom da se osveti, bilo samostalno bilo uz pomoć članova nove grupe.

Proganjanje

Sajber proganjanje (cyberstalking) se odnosi na korišćenje elektronske komunikacije u cilju proganjanja druge osobe kroz repetitivnu uznemirava juću i preteću elektronsku komunikaciju. Poruke koje sadrže pretnje povređivanjem, zastrašivanje i neprijatne komentare uobičajeno se upućuju personalnim kanalima komunikacije. Ponekad postoji pretnja, ili uverenje da će virtuelno proganjanje postati realno, te su žrtve uobičajeno uplašene i strahuju za svoju sigurnost. Iako jasno povezan sa uznemiravanjem, ovaj tip sajber nasilja je daleko intruzivniji i uključuje mnogo više zastrašivanja i pretnji nego što je to slučaj kod uznemiravanja. Po mišljenju autora, trebalo bi delo proganjanje predvideti kao posebno krivično delo, što bi umnogome doprinelo suzbijanju ovog oblika društveno opasnog i štetnog ponašanja.

„Veselo“ šamaranje

„Veselo“ šamaranje (happy slapping) je relativno nov tip nasilja koji se sastoji u tome da se neka osoba, obično nepoznata, bez razloga ošamari, da se čitav incident snimi ili fotografiše, te da se zatim video snimak ili fotografija postave na elektronsku mrežu ili distribuiraju elektronskim putem. Napadači, najčešće tinejdžeri, često izjavljuju da je u pitanju samo šala, te otuda i naziv „veselo ili šaljivo šamaranje“. Međutim, često je reč o ponašanju koje uključuje ozbiljne telesne povrede koje su više od „obične ćuške“ i samo po sebi može sadržati elemente krivičnog dela.

Ovde su prikazani samo neki od mogućih oblika sajber nasilja među decom uz korišćenje dostupne naučne građe iz ove oblasti. Nažalost, spisak mogućih oblika se ovde nikako ne završava. O njima saznajemo iz ponekog članka u novinama ili emisije na televiziji. Brojni su slučajevi da učenici srednjih, pa čak i osnovnih škola fizičke obračune ugovaraju preko Fejsbuka i drugih duštvenih mreža. Tako je jedan učenik završnog, devetog razreda OŠ „Maksim Gorki“ povređen u tuči sa osnovcima OŠ „Štampar Makarije“, koju su mali maturanti dve škole ugovorili preko društvene mreže „Fejsbuk“. Za petak je zakazan još jedan obračun. Društvene mreže, čini se, tako gube svoju primarnu funkciju i sve više se zloupotrebljavaju. U tuči, kakvih je bilo i ranije, deblji kraj je izvukao petnaestogodišnjak V. P., koji je zbog povreda glave završio u Urgentnom centru[16]. Tuče ugovorene preko Fejsbuka i drugih društvenih mreža zaista mogu imati teške posledice po zdravlje i živote maloletnika.

Tu je i nedavni slučaj četrnaestogodišnje devojčice iz Valjeva koja je kra-

16 Podgorica: Pesnice preko Fejsa“, Novosti, dostupan na adresi http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:418778-Podgorica-Pesnice-preko-fejsa, pristup 09.02.2013.

jem decembra dospela u Tiršovu, gde su je lekari povratili iz kliničke smrti u koju je zapala zbog zluradih komentara svojih drugova. Devojčica je rođena sa srčanom manom, ima krivu kičmu i strabizam, zbog čega je primorana da nosi pojas za ispravljanje leđa. Zbog njenih telesnih nedostataka često je bila žrtva ismevanja[17]. Verovatno se ovde ne radi o preosetljivosti nesrećne devojčice na komentare i mišljenja drugih, posebno vršnjaka, koja je tipična za doba kasnog detinjstva i rane adolescencije. Ovde je po sredi očito nešto mnogo ozbiljnije. Ovaj događaj, koji se umalo nije tragično završio, još jednom nas je podsetio na važnost razvijanja kulture tolerancije i razumevanja različitosti od najranijeg doba. Jedino na taj način će deca odmalena usvajati nenasilne modele komunikacije i razvijati se u humane i zdrave ličnosti. Takođe, ovakvi događaji podsećaju na snagu izgovorenih ili napisanih reči i njihovu moć uticaja na živote ljudi. Ovakvi novinski izveštaji samo potvrđuju tužnu istinu da su mladi sve nasilniji, da njihovo nasilje poprima sve teže i brutalnije oblike, sa sve težim posledicama po žrtvu i društvo u celini, a da je reakcija društva često ili zakasnela ili sasvim izostane.

ZAKLJUČAK

Pojava interneta je nesumnjivo predstavljala prekretnicu u razvoju čovečanstva. Informacije, znanja i različite veštine iz gotovo svih oblasti života postale su svima dostupne uz minimalne resurse i elementarno informatičko znanje. Paralelno s ovim procesom, internet je za mnoge korisnike postao izvor patnje i bola, a nasilnicima dao gotovo neograničene mogućnosti da sprovode svoje protivpravne aktivnosti. Viktimizaciji nasiljem u sajber prostoru posebno su podložna deca i mladi. Ovo i iz razloga jer su deca i mladi po prirodi često naivna i lakoverna i ne mogu uvek da prepoznaju sve izvore pretnji i opasnosti koji prete „na mreži".

Poznato je da decu i adolescente karakteriše izuzetno izražena potreba pripadnosti grupi, te je zato za decu posebno poražavajuće iskustvo nasilja koje trpe od svojih školskih drugova i vršnjaka. Ukoliko društvena reakcija izostane, ovo nasilje se može ponoviti i prilikom svake ponovljene epizode može poprimiti nove i teže oblike, a žrtvu odvesti u anksioznost, depresiju ili neke druge psihičke poremećaje. Prema informacijama kojim raspolažemo, u Srbiji nema zvaničnih podataka o raspostranjenosti sajber nasilja među decom i maloletnicima. Stoga ovaj kratak prikaz pojavnih oblika sajber nasilja treba shvatiti i kao svojevrsni apel nadležnim institucijama da se ozbiljnije počnu baviti ovim problemom i pronalaženemu načina za njegovo rešavanje.

17 O ovom slučaju se više informacija može naći u tekstu „Maloj Valjevki stalo srce zbog ismevanja na Fejsbuku", objavljenom u dnevnom listu „Kurir", koji je dostupan na adresi http://www.naslovi.net/2013-01-19/kurir/okrutno-maloj-valjevki-stalo-srce-zbog-ismevanja-na-fejsbuku/4377854, pristup 12.02.2013.

LITERATURA

1. Bamford, A. (2004). *Cyber-Bullying*. Rad prezentovan na AHISA Pastoral Care National Conference, Melbourne, Australia, September 2004., http://esvc001031.wic014u.server-web.com/documents/conferences/PCC2004/bamford.pdf, pristup 14.02. 2013.

2. Jovašević, D. (2006). *Krivično pravo – posebni deo,* Nomos, Beograd.

3. Kowalski, R. M., Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. Journal of Adolescent Health, 41(6), str. 22–30, http://download.journals.elsevierhealth.com/pdfs/journals/1054-139X/PIIS1054139X07003618.pdf, pristup 01.03.2013.

4. Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012)

5. Maloj Valjevki stalo srce zbog ismevanja na Fejsbuku, objavljeno u dnevnom listu „Kurir", dostupno na adresi http://www.naslovi.net/2013-01-19/kurir/okrutno-maloj-valjevki-stalo-srce-zbog-ismevanja-na-fejsbuku/4377854, pristup 12.02.2013.

6. Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. New York: Blackwell.

7. Patchin, J. W., Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. Youth Violence and Juvenile Justice, 4(2), str. 148–169.

8. Podgorica: Pesnice preko Fejsa, Novosti, dostupno na adresi http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:418778-Podgorica-Pesnice-preko-fejsa, pristup 09.02.2013.

9. Popović-Citić, B., (2009), Vršnjačko nasilje u sajber prostoru, Temida, Viktimološko društvo Srbije, br. 3, str. 43–62.

10. Willard, N. (2006). Cyber bullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use, dostupno na adresi http://books.google.rs/books?hl=sr&lr=&id=VyTdG2BTnl4C&oi=fnd&pg=PP7&dq=Willard,+N.+%282006%29.+Cyber+bullying+and+cyberthreats:+Responding+to+the+challenge+of+online+social+cruelty,+threats,+and+distress.+Eugene,+OR:+Center+for+Safe+and+Responsible+Inter-+net+Use.&ots=u4HgVFolcw&sig=9Mzwa9yUSH_RSHQ_0ZNGi6CdZLg&redir_

esc=y#v=onepage&q&f=false, pristup 14.02. 2013

11. Williams, K., Cheung, C. K. T., Choi, W. (2000). Cyberostracism: Effects of being ignored over the Internet. Journal of Personality and Social Psychology, 79(5), str. 748–762.

ABSTRACT:

Bullying is a symptom of increased criminal activity of the young persons that takes on all the brutal forms. The consequences of this form of juvenile delinquency can be devastating. Long-time exposure to violence can cause a variety of mental health problems of victim, in addition to physical health disorders that are certainly inevitable. Depression, alienation, depression, anxiety are just some of the consequences of physical and psychological violence against minors by their friends. Bullying is a major social problem whose solution requires a broader social action of all relevant institutions. Only when properly observe its scale and examples of bullying when stop charging columns of daily newspapers and become the subject of serious interest to the scientific community, and the state institutions, it will be possible to consider all aspects of the problem and find solution. Bullying is more widespread among the young persons. By its detrimental effect and hazards most distinctive psychological violence among young persons. Social networks (Facebook, Twitter ...) in addition to a number of benefits they provide, became a suitable medium for expression of various forms of psychological violence so long that it came outside the walls of schools and other educational institutions. This paper will present the characteristics of certain forms of bullying through the Internet and social networks in order to find effective ways to combat this negative behavior of young persons.
Keywords: juvenile delinquency, bullying, social networking, Internet.

NASILJE MEĐU VRŠNJACIMA – POJAM, KARAKTERISTIKE, ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA

Mr Žana Vrućinić
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
zana.vrucinic@education.muprs.org

Apstrakt: Na početku ovog rada pokušaćemo se razjasniti terminološke nejasnoće u vezi sa pojmom mobing (eng. mobbing, mobbning) koji je kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog vijeka upotrebljavan u kontekstu rasne diskriminacije, kao i sa pojmom „mob" koji se već dugo koristi u socijalnoj psihologiji. Nakon toga, opisaćemo četiri osnovna elementa nasilja među vršnjacima za koje se na našim prostorima sve češće koristi anglosaksonski termin buling (bullying) – zlostavljati. Na ovom mjestu istaknućemo značaj empatije s obzirom na to da ona igra ključnu ulogu u ljudskoj interakciji i čini osnovu prosocijalnog ponašanja. Zatim će se, prema socijalnoj teoriji Alberta Bandure opisati različiti mehanizmi grupisani u nekoliko strategija, preko kojih se pojedinci mogu «moralno odvojiti» od postupaka koji bi mogli biti označeni kao «prekorljivi». U drugom dijelu rada biće opisana fenomenologija nasilja među vršnjacima s obzirom na polne razlike.

Ključne riječi: mobing, *bullying,* socijalna teorija, relaciona agresija, empatija.

POJAM I KARAKTERISTIKE VRŠNJAČKOG NASILJA

Ozbiljan društveni interes za fenomen nasilja među vršnjacima ili viktimizaciju počeo je u Švedskoj kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog vijeka pod oznakom «mobing» (eng. mobbing, mobbning)[1]. Švedsku javnost je sa ovim terminom upoznao švedski ljekar Piter-Pol Hajnman (Peter-Paul Heinemann), i to u kontekstu rasne diskriminacije[2]. On je termin «mobing» posudio iz švedske verzije knjige o agresiji koju je napisao poznati austrijski zoolog, etnolog i ornitolog Konrad Lorenc (Konrad Lorenc). Naime, riječ mobing je korištena da se opiše kolektivni napad grupe životinja na životinju druge vrste, koja je obično veća i koja je prirodni neprijatelj grupe. U ovom slučaju to je bio napad gusaka na lisicu. U Lorencovoj knjizi iz 1968. godine mobing je takođe korišten da se opiše fenomen «napada» grupe na osobu koja se ponašanjem izdvaja iz uobičajenih normi ponašanja.

Termin «mob» se već dugo koristi u socijalnoj psihologiji u zemljama

1 Olweus, D. (2010). Understanding and Researching Bullying: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bulling in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

2 Heinemann, 1969, prema Olweus, (2010). Understanding and Researching Bulling: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

engleskog govornog područja kako bi se opisala relativno velika grupa individua ili masa ljudi koja se udružuje zarad neke zajedničke aktivnosti ili cilja. Ovo udruživanje je po pravilu bilo jednokratno i bilo je slabo organizovano. Članovi moba su obično bili pod uticajem jakih emocija, a njihovo ponašanje i reakcije su bile strogo iracionalne[3].

Den Olveus, (Dan Olweus) švedski psiholog, koji je još ranih sedamdesetih godina prošlog vijeka u Švedskoj započeo prvo sistematsko istraživanje nasilja među vršnjacima izražavao je sumnju u adekvatnost termina «mobing» koji se u socijalnoj psihologiji koristio kako bi se opisala vrsta uznemiravanja i maltretiranja među vršnjacima u školskom okruženju. Naime, kako kaže ovaj autor, školski mobing (nasilništvo) je stvar kolektivne agresije relativno homogene grupe prema pojedincu, i u ovoj situaciji «svi protiv jednog» pojedinac je sistematski i tokom dužeg perioda izložen agresiji bilo od strane drugog učenika, grupe ili cijelog razreda[4].

Na našim prostorima za pojam nasilje među vršnjacima sve češće je u upotrebi anglosaksonski termin *bullying (zlostavljati)*.

Dakle, nasilništvo je svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti, izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju i stvoriti zastrašenost. Iako nasilje može izgledati kao haotičan proces, ono uvijek sadrži četiri osnovna elementa; [5]

- **Nesrazmjer moći –** nasilnik može biti stariji, jači, popularniji, bogatiji… I sam broj djece koja združeno zlostavljaju može prouzrokovati ovaj nesrazmjer moći. Iz ovoga proizlazi da nasilništvo ne uključuje konflikt dvoje djece podjednakog stepena moći.

- **Namjera povređivanja –** nasilnik želi nanijeti emocionalnu ili fizičku bol, očekuje da će njegovi postupci boljeti i uživa u posmatranju patnje. O nasilju se ne radi ako do povrede dođe slučajno, kao što je npr. slučajno podmetnuta noga s izvinjenjem ili nenamjerno isključivanje. Nasilje podrazumijeva želju za povređivanjem druge osobe.

- **Prijetnja daljnjom agresijom –** i nasilnik i žrtva znaju da će se nasilničko ponašanje vjerovatno ponoviti. Nasilništvo nije jednokratan događaj.

- **Prestravljenost –** javlja se kao rezultat sistemskog nasilja koje se koristi da bi se zastrašilo druge i održala dominacija. Stvaranje ovog osjećaja kod žrtve nije samo sredstvo za postizanje cilja; ono je sam cilj. Nakon što se stvori prestravljenost, nasilnik se može ponašati slobodno, bez straha od okrivljavanja ili odmazde. Žrtva postaje toliko bespomoćna da je vrlo malo

3 Lorenc, K, 1963, 1968; Lindzey, 1954, prema Olweus, D. (2010). Understanding and Researching Bullying: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9-34. New York : Routledge.

4 Olweus, 1973, 1978, prema Olweus, (2010). Understanding and Researching Bullying: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

5 Coloroso, 2004, prema Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

vjerojatno da će uzvratiti ili reći nekome za nasilništvo.

Postoje brojni razlozi zbog kojih neka djeca koriste svoje sposobnosti i talente za zlostavljanje druge djece. Nijedan faktor ne otkriva cjelokupnu sliku. Nasilnici se ne rađaju kao nasilnici. Urođeni temperament je samo jedan od faktora, ali tu su i uticaji okoline, kao što je: porodična atmosfera, školski život, zajednica i kultura (uključujući medije), koji dopuštaju ili podstiču takvo ponašanje. Jedina stvar koju sa sigurnošću znamo jeste da nasilnici/ce uče kako to postati [6].

ETIOLOGIJA NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA PREMA TEORIJI SOCIJALNOG UČENJA

Osnovna odlika moralnog ponašanja jeste sposobnost za empatiju. Vjeruje se da empatija igra ključnu ulogu u ljudskoj interakciji, čini osnovu prosocijalnog ponašanja i razvoja socijalnih veza, a doprinosi i smanjenju agresije. Generalno se smatra da je empatija multidimenzionalni konstrukt i da uključuje i kognitivnu i afektivnu (emocionalnu) komponentu[7].

Istraživanja koja su se bavila povezanošću empatije i agresivnog ponašanja među djecom i mladima dobila su značajnu pažnju iz razloga što je u njima demonstrirano da empatija «obezbjeđuje» zaštitu od agresivnih tendencija i agresivnog ponašanja, u smislu da visoko empatične individue mogu emocionalno predvidjeti štetne efekte svog ponašanja u odnosu na drugu osobu. Ako se ima u vidu tradicionalni stereotip nasilnika kao nesigurnog, anksioznog tikvana koji konflikte rješava nasiljem, ne čudi da mnogi pretpostavljaju da djeca nasilnici nemaju sposobnost empatije. Sve u svemu, dosadašnja istraživanja su pokazala da vrlo mali broj nasilnika pokazuje visok nivo socijalne inteligencije[8].

Iako se u literaturi kada je riječ o etiologiji nasilja među vršnjacima navodi uticaj primarne porodice, širi socijalni kontekst (uticaj škole tj. nastavnika i vršnjaka) kao i uticaj medija, u ovom radu će etiologija ove društveno negativne pojave biti posmatrana iz ugla teorije socijalnog učenja Alberta Bandure. Na osnovu prirode uzroka vrsnjačkog nasilja koji su opisani u ovoj teoriji, tj. gledajući sa kognitivnog aspekta, možemo reći da će, uslovno rečeno, biti riječi o unutrašnjim (endogenim) faktorima.

Albert Bandura (Albert Bandura), osnivač teorije socijalnog učenja identifikuje različite mehanizme grupisane u nekoliko strategija, preko kojih se pojedinci mogu «moralno odvojiti» od postupaka koji bi mogli biti označeni kao «prekorljivi».

---

6 Ibid.

7 Hoffman, 2000; Eisenberg & Miller, 1987; Schonert-Reichl, 1993; Davi, 1994, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

8 Hoffman, 2000; Olweus, 1993; Sutton et al, 1999, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge

Prva tri mehanizma koje je on predložio[9] služe da se štetna ponašanja učine «dobrim» kroz *kognitivno restrukturisanje*. Ovo može biti postignuto kroz različite mehanizme uključujući a) moralno opravdavanje b) eufemističko označavanje i v) korisno poređenje.

Prema Banduri, ovaj oblik moralnog odvajanja je očigledan u vojnim uslovima gdje su se vijekovima destruktivna ponašanja pravdala religijskim principima i nacionalističkim uvjerenjima. Slično tome, vršnjačko nasilje se može vidjeti kao socijalno opravdano i «normalno». Kada vršnjaci minimiziraju ili ignorišu nasilništvo, može se shvatiti da oni pravdaju takvo ponašanje. Djeca takođe mogu pravdati nasilničko ponašanje time što smatraju da je ono neophodno za «jačanje» vršnjaka ili služi kao efikasan način prenošenja socijalnih normi i očekivanja. U jednom istraživanju[10] nađeno je da se 64 % učenika slaže da je zlostavljanje sastavni dio odrastanja, a 28 % njih smatra da je zlostavljanje u njihovoj grupi vršnjaka «O.K».

Nehumano i negativno ponašanje kao što je nasilništvo takođe može biti restrukturisano kroz eufemističko označavanje ili korišćenje jezika da bi negativna ponašanja zvučala prihvatljivo. Bandura[11] koristi primjer kako se u vojsci za nenamjerno ubijanje nedužnih civila koristi izraz «kolateralna šteta». Slično tome djeca i mladi često minimiziraju verbalno maltretiranje govoreći da je ono «samo šala».

Posljednji mehanizam kognitivnog restrukturisanja je povoljno poređenje ili poređenje koje «oslobađa od presude», koje podrazumijeva poređenje negativnih djela nasilništva sa mnogo gorim djelima, tako da se ona čine manje štetnima. Kao primjer Bandura[12] navodi viđenje terorističkog akta kao «nesebičnog žrtvovanja» ili minimiziranje destrukcije Vijetnama od strane vojske SAD pod izgovorom da se svijet «spasava» od komunizma. Djeca i mladi koji zlostavljaju druge takođe ne prepoznaju svoja djela kao ilegalna, u poređenju sa iznudom i silovanjem.

Drugi proces moralnog odvajanja uključuje *proces minimiziranja nečije aktivne uloge u povredi koja je nanesena,* što može biti postignuto kroz dva različita mehanizma; premještanje odgovornosti i difuzija (razlivanje) odgovornosti. Kao primjer navode se eksperimenti Milgrama (Milgram) [13] u kojima je većina učesnika

---

9 Bandura, 1999, 2002, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

10 Hymel, Rocke, Hendreson & Bonanno, 2005, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

11 Bandura, 1999, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

12 Ibid.

13 Milgram, 1974, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

u eksperimentu bila u stanju nanositi ekstremno teške povrede elektrošokom drugim učesnicima u eksperimentu kad god nisu tačno odgovorili na pitanja, dok god je eksperimentator za to snosio odgovornost. Slično tome, učenici takođe odbijaju da preuzmu odgovornost za pojavu nasilja među vršnjacima, smatrajući da su za to odgovorni odrasli koji bi trebali štititi žrtve nasilja. Oni se, dakle, ne slažu da bi trebali intervenisati kada vide nasilje.

Odgovornost za negativna i štetna ponašanja takođe može biti zamagljena i minimizirana kada se dijeli sa grupom. Istraživanja iz oblasti socijalne psihologije pokazuju da nije samo važan broj ljudi u grupi, nego i sastav grupe, jednoglasnost i grupna kohezija, kao i to da grupna kohezija uključuje i visoko rangirane pojedince. U jednom istraživanju je pokazano da više od pola učenika identifikuje nasilnike kao popularne učenike, tj. visoko rangirane pojedince [14].

Sljedeći proces je proces *deindividualizacije* ili gubitak samosvijesti[15]. Pojedinci se, naime, u grupi ponašaju onako kako se inače ne bi ponašali jer grupa nudi anonimnost, te se tako redukuje samosvijest. U grupi manji ispadi kulminiraju transformišući savjesne osobe u one koje bodre nasilnika u njegovom nemilosrdnom ponašanju prema drugom učeniku. U skladu sa ovim tvrdnjama neka istraživanja ukazuju na to da neki učenici aktivno bodre nasilnika u 50% slučajeva[16]. Prema tome, u većini slučajeva vršnjačkog nasilja difuzijom među učesnicima dolazi do minimiziranja odgovornosti.

Tendencija *neobraćanja pažnje ili izvrtanje negativnog uticaja štetnog ponašanja* dozvoljavanjem individui da se distancira od negativnih posljedica ili da se prije naglašavaju pozitivni a ne negativni ishodi takvog ponašanja posljednji je proces (ujedno i sedmi mehanizam) moralnog odvajanja prema teoriji socijalnog učenja Alberta Bandure[17].

Nasilništvo nije vezano uz ljutnju i konflikt, iako mnogi pomisle upravo na to, nego je više vezano uz prezir. Prezir je snažan osjećaj antipatije prema nekome koga smatramo bezvrijednim, inferiornim ili nevrijednim poštovanja. Prezir nosi sa sobom tri očite psihološke prednosti koje omogućavaju djeci da povrijede drugo ljudsko biće, a da pri tom ne osjećaju empatiju ili sram.

---

14 Lantané, 1981; Ash, 1955; Clark & Mass, 1988; Driskell & Mullen, 1990; Vaillancourt et al., 2003, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

15 Festinger, Pepitone & Newcomb, 1952, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

16 Atlas, Pepler & Craig, 1998; Craig, Pepler & Atlas, 2000; Hawkins, Pepler & Craig, 2001; O' Connell, Pepler & Craig, 1999, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In: Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

17 Bandura, 1999, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

Prezir uključuje[18];

- Osjećaj da se ima pravo na nasilje, tj. privilegija i pravo da se kontroliše, dominira i osvaja ili na neki drugi način zlostavlja drugo ljudsko biće.
- Netolerantnost prema različitostima – različito je izjednačeno s inferiornim i zbog toga neko ko je različit nije vrijedan i ne zaslužuje poštovanje.
- Slobodu isključivanja – spremnost da izbace, izoliraju ili izdvoje osobu za koju se čini da nije vrijedna pažnje i poštovanja.

Drugim riječima, nasilništvo je arogancija na djelu. Djeca koja se nasilnički ponašaju izgledaju superiorno, što je često maska kojom prikrivaju bol i osjećaj neprilagođenosti. Njihovo ponašanje se može objasniti nesvjesnim mehanizmom racionalizacije, pa im tako tobožnja superiornost daje pravo da povrijede nekoga prema kome osjećaju prezir, ali u realnosti to je samo izgovor kako bi se osjećali bolje kroz omalovažavanje drugoga[19].

Prema teoriji traženja senzacija, mladi «prestupnici» imaju nizak prag uzbuđenja, a to je neprijatno psihološko stanje, tako da oni stalno traže stimulaciju, obično u formi agresivnog ili antisocijalnog ponašanja u cilju da vrate svoj prag uzbuđenja na optimalan nivo[20].

FENOMENOLOGIJA NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA S OBZIROM NA POLNE RAZLIKE

Nasilje u školama prisutno je najčešće kao fizičko, psihološko i seksualno. Fizičko nasilje je prema rezultatima istraživanja [21] najrasprostranjenija vrsta vršnjačkog nasilja u školama. Javlja se u različitim oblicima – od čisto fizičkog nasilja, do pojave fizičkog nasilja u kombinaciji sa psihološkim. Fizičko nasilje postoji kada je prisutan direktni fizički napad na žrtvu, kada neko zadaje ili nastoji da zada povredu ili neugodnost drugom.

Psihološko nasilje se vrši verbalnim i neverbalnim napadom, kao i namjernim isključivanjem i zapostavljanjem od strane vršnjaka. Verbalni napadi mogu biti: prijetnje, ruganje, zadirkivanje i vrijeđanje. Neverbalni napadi su ruganje, nepristojni pokreti i namjerno isključivanje nekoga iz društva.

Seksualno nasilje ili uznemiravanje je svaka situacija u kojoj je pojedinac predmet ponašanja sa očiglednom seksualnom konotacijom, u kojoj se žrtva tretira kao seksualni objekat.

Prvobitna istraživanja, 70-ih godina 20. vijeka, koja su se bavila nasiljem među djecom pridavala su veći značaj fizičkom nasilju, vjerovatno zbog toga što su fizičke posljedice nasilja na prvi pogled vidljivije od posljedica koje ostavlja

18 Coloroso, 2004, prema Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

19 Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

20 Zuckerman, 1979, prema Woods, S. & White, E. (2005). The association between bullying behaviour, arousal levels and behaviour problems. *Journal of Adolescence 28,* 381 – 395.

21 Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. Oxford: Blackwell

psihičko (emotivno) nasilje. Kako su, prema rezultatima tih istraživanja, dječaci u većoj mjeri bili prepoznati kao nasilnici, bili su predmet većeg interesovanja naučnika. Naime, djevojčice su bile isključene iz istraživanja jer se njihova agresivna ponašanja nisu uklapala u tradicionalni pogled na vršnjačko nasilje u vidu direktnog fizičkog nasilja koje se uglavnom povezuje s dječacima[22].

Ovdje govorimo o relacionoj (socijalnoj, odnosnoj) agresiji koja se javlja u predškolskom uzrastu, kada se javljaju prvi znaci polnog razlikovanja. Ova indirektna agresivnost uključuje socijalno manipulativno ponašanje u kojem agresor koristi socijalnu strukturu kako bi povrijedio drugu osobu i to na način da utiče na njenu povezanost s drugima, a da pri tom nije uključen u direktan napad na tu osobu te da nije ni prepoznat (od strane socijalne okoline i žrtve) kao agresor[23].

Prema razvojnoj teoriji direktne i indirektne agresivnosti[24], koja će vrsta agresije biti dominantna, zavisiće od toga koje su mogućnosti djeteta na određenom uzrastu da najefikasnije (i sa najmanje štete) povrijedi drugo dijete. Dok na početku dominira fizička agresija, s razvojem govora, u periodu od 8. do 18. godine dolazi do konstantnog opadanja fizičke agresije, a verbalna agresija raste u periodu od 8 do 11 godina, a zatim blago opada. Takođe, sa uzrastom, direktna agresivnost se smanjuje. Kako se javlja mogućnost i drugačijeg povređivanja za koje je nužan razvoj socijalne inteligencije, direktna agresija postepeno ustupa mjesto indirektnoj agresiji. U uzrastu od tri godine, veći broj djevojčica u odnosu na dječake postanu sklone relacionoj agresiji, a taj raskol je sve veći kako djeca sazrijevaju. Do sredine djetinjstva «fizički su agresivni uglavnom dječaci, a relaciono su agresivne djevojčice»[25]. Indirektna agresija zahtijeva određene sposobnosti ne samo od nasilnika već i od žrtve: potrebno je da ne samo nasilnik već i žrtva razumije različite neverbalne poruke i umije da tumači poruke u tuđem ponašanju. Dakle, za pojavu indirektne agresivnosti, potreban je određen nivo socijalne inteligencije, koja se povećava s uzrastom[26]. Međutim, ovaj odnos između socijalne inteligencije i indirektne agresivnosti je moderiran dimenzijom empatije. Socijalna inteligencija je pozitivno povezana s indirektnom agresivnošću kod pojedinaca s nedovoljno razvijenom empatijom. Vremenom indirektna agresija dobija manje vidljive, suptilnije forme, raste do 18 godina, a zatim lagano opada.

Među najuobičajenijim oblicima relacione agresije je zahtjev «učini to ili ti više neću biti prijateljica», okretanje grupe protiv neke djevojčice (ona zaudara, ljubi se s dječacima, ima neku bolest...), kažnjavanje ćutanjem, kao i neverbalni ge-

22 Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

23 Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, *18*, 117 – 127.

24 Ibid.

25 Simmons, 2002, prema Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

26 Kaukiainen, A., Bjorkqvist, K., Lagerspezt, K., Osterman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S. & Ahlbom, A. (1999). The relationship between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, *25*, 81 – 89.

stovi ili govor tijela (ton glasa, prevrtanje očima, glasno uzdisanje...)[27]. Kao oblici relacione agresije u literaturi se takođe navode širenje glasina, eksploatacija ličnih tajni, pisanje ili izgovaranje uvredljivih stvari, ignorisanje, otuđivanje i izolacija. Pored ovih oblika relacione agresije djevojčice koriste anonimne telefonske pozive u kojima onaj koji poziva svaki put spušta slušalicu ili se pretvara da je neko drugi u cilju zbunjivanja i prestrašivanja žrtve. Jedan od najčešćih načina nasilništva među djevojčicama je isključivanje žrtve. Djevojčice često formiraju grupe sličnog socijalnog statusa i izbjegavaju one druge koje im se žele pridružiti. Nekad kažu žrtvi da ih ostavi na miru ili samo odu (otrče) bez ijedne riječi. Prijateljstvo tako postaje nešto što se ljubomorno čuva i štiti, te ostavlja širok manevarski prostor za agresivna ponašanja prema svakome ko predstavlja prijetnju. Dakle, relaciona agresija uključuje takav tip ponašanja koji podrazumijeva namjerni napad, učinjenu štetu ili manipulaciju u prijateljstvu ili uopšteno u odnosima sa drugima[28].

U novije vrijeme, pojavljuje se nova metoda nasilja koja je uglavnom svojstvena djevojčicama. Uz razvitak kompjuterske tehnologije i njenu široku dostupnost, uglavnom tinejdžerima, pojavljuje se pojam sajberbulinga (eng. *cyberbullying)*. Radi se o vrijeđanju, prijetnjama, izrugivanju i ogovaranju putem SMS poruka, e-mailova, blogova i čatrumova (*chatroomova)*. Ta vrsta nasilja je sve češća, jer velik broj djece ima mobilni telefon, pa čak i računar. Sajberbuling uključuje zlostavljača koji je anoniman i ne otkriva se, publika je izuzetno široka, uvrede su svima dostupne, a žrtva je stalno izložena i ne može pobjeći. Nema sigurnog mjesta i žrtva u svako doba može biti napadnuta tako da se osjeća totalno bespomoćnom. Počinitelji su obično žrtvi poznate osobe. Nerijetko se sprijateljuju sa žrtvom kako bi saznali što intimnije podatke o njoj te ih nakon toga objavili na Internetu i ismijali[29].

Dok grupe dječaka tolerišu ili čak podstiču direktno agresivne postupke, grupe djevojčica su najčešće manje, čvršće i u njima postoji veći nivo intimnosti. Upravo takva socijalna struktura djevojačkih grupa omogućava iskorištavanje ranijeg prijateljstva kako bi se nanijela šteta žrtvi indirektnim, manipulativnim agresivnim postupkom[30]. Ali, nekoliko istraživanja nije potvrdilo polnu razliku u indirektnoj agresivnosti[31]. Djevojčice češće pribjegavaju indirektnom, nego direktnom agresivnom ponašanju, dok je za dječake situacija obrnuta. Međutim, to ne znači da su djevojčice indirektno agresivnije od dječaka[32] ili da koriste samo ovaj oblik

27 Ibid.

28 O'Neil, 2008, prema National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention. (2011). Girls Bullying and Violence.Boston - Chicago - New York - Washington, DC : Education Development Center, Inc.

29 Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

30 Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K. & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year old children. *Aggressive Behavior*, *14*, 403 – 414.

31 Osterman et al., 1998; Rys & Bear, 1997, prema Salmivalli, C. & Kaukiainen, A. (2004). Female aggression revisited: Variable and person centered approaches to studying gender differences in different types of aggression. *Aggressive Behavior*, *30*, 158 – 163.

32 Salmivalli, C. & Kaukiainen, A. (2004). Female aggression revisited: Variable and person centered approaches to studying gender differences in different types of aggression. *Aggressive*

agresivnosti da bi povrijedile svoje žrtve, već samo da indirektna agresivnost zauzima veći procenat u njihovoj ukupno nižoj agresivnosti.

Iz tradicionalnih muških i ženskih polnih uloga izveden je često prisutan stereotip da su žene brižnije i generalno više usmjerene na međuljudske odnose. Tako, prema jednoj hipotezi djevojčice više koriste relacionu agresiju uslijed tradicionalne ženske uloge prema kojoj su one više učene da cijene odnose sa drugima, dok su dječaci više vaspitavani da cijene fizičku dominaciju[33]. Istraživanja su pokazala da se djevojčice osjećaju mnogo komfornije u dijadnim odnosima, gdje su naučile da njeguju prijateljstvo i «čitaju» neverbalne znakove [34]. Kada djevojke postanu agresivne one ne pokazuju svoja osjećanja direktno koristeći fizičku silu, nego to rade na prikriven način narušavajući vršnjačke odnose, šireći tračeve i glasine kako bi na indirektan način povrijedile svoje žrtve mentalno i emocionalno.

Djevojke traže i napadaju žrtve iz različitih razloga; da bi skrenule pažnju na sebe, stekle poštovanje ili popularnost, da bi kaznile ili se osvetile zbog prekinutog prijateljstva, radi zabave, da bi povećale samopoštovanje ili jednostavno zbog toga što i drugi to rade[35]. One, dakle, misle da će ako su zlobne prema drugima postati popularnije i više cijenjene u svom «kul» okruženju, što je nažalost često istina, pa im je nasilničko ponašanje primamljivo i čini sredstvo za postizanje cilja. Osobine djevojčica (djevojaka) nasilnica zavise od oblika nasilnog ponašanja koji koriste. Tako se u relacionu agresiju upuštaju popularne, fizički dopadljive djevojčice i djevojke koje vladaju socijalnim vještinama. Njihova agresija je često rezultat problema u porodici ili školi, i iako odaju utisak čvrste spoljašnjosti u osnovi stoji ljutnja[36]. S druge strane, djevojčice i djevojke koje su direktno fizički agresivne češće su nesigurne i njihova agresija je rezultat socijalnih poteškoća s kojima se suočavaju u školi. One često nemaju mnogo prijatelja ili su odbačene od drugih učenika[37]. Njihova nesigurnost može biti odraz nezadovoljstva fizičkim izgledom ili jednostavno žele da preduprijede napad[38].

Dok postoji mnogo nalaza koji se odnose na direktne oblike nasilja, slučajeve indirektnog bulinga je mnogo teže procijeniti i dokumentovati. Agresivnost se, naime, smatra osobinom s prepoznatljivim manifestacijama u ponašanju, pa je, stoga, lakše mjerljiva nego neke druge osobine. Ali, za razliku od direktne agresivnosti, indirektna agresivnost se ne manifestuje u ponašanju na tako očit i lako mjerljiv način. Pri korištenju indirektno agresivnih postupaka, agresor najčešće ostaje skriven kako bi izbjegao kaznu

---

Behavior, *30*, 158 – 163.

33 Ibid.

34 Ponsford, 2007, prema National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention. (2011). Girls Bullying and Violence.Boston – Chicago – New York – Washington, DC : Education Development Center, Inc.

35 Girls Health.gov, n.d., prema National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention. (2011). Girls Bullying and Violence. Education Development Center, Inc. Boston - Chicago – New York – Washington, DC.

36 Zundel I. H. (2010). Helping Your Child Cope with Teasing, Bullying and Social Violence. Lansing, MI: EduGuide.

37 National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention. (2011). Girls Bullying and Violence.Boston – Chicago – New York – Washington, DC : Education Development Center, Inc.

38 Zundel I. H. (2010). Helping Your Child Cope with Teasing, Bullying and Social Violence. Lansing, MI: EduGuide.

i osudu okoline i same žrtve. To znači da su npr. metoda opažanja i metoda samoprocjene potpuno neadekvatne za istraživanje ovog vida agresivnosti. Kod samoprocjena svih oblika agresivnosti pojedinac ima tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora, a kod indirektne agresivnosti je to naročito izraženo, jer nju koriste osobe koje izričito ne žele biti identifikovane kao agresori. Stoga je metoda vršnjačke procjene najprikladnija kada želimo ispitati indirektnu agresivnost ili direktnu i indirektnu agresivnost istovremeno[39]. Važno je skrenuti pažnju upravo na ovaj oblik agresivnosti, jer većina ljudi još uvijek vjeruje kako je indirektna agresivnost manje opasna ili manje bolna za žrtve nego direktna agresivnost. Naime, rezultati nekih istraživanja [40] ukazuju na to da se kod djevojčica koje su bile žrtve indirektno agresivnih postupaka javio širok spektar posljedica (odbijanje odlaska u školu, depresivnost, usamljenost, strah od nemogućnosti održavanja bliskih veza u budućnosti, razmišljanje o suicidu).

Iako se razlikuju po načinima i metodama nasilništva, svi nasilnici imaju neke zajedničke crte[41]. ; vole dominirati nad drugima, vole iskorištavati druge kako bi dobili ono što žele, teško im je sagledati situaciju iz perspektive druge osobe, zaokupljeni su isključivo svojim željama i zadovoljstvom te ne mare za potrebe, prava i osjećaje drugih, skloni su ozljeđivanju druge djece kad roditelji ili druge odrasle osobe nisu u blizini, projektuju svoje vlastite neadekvatnosti na svoje mete kroz okrivljavanje, kritiku i lažne optužbe, odbijaju preuzeti odgovornost za svoje ponašanje, nedostaje im uvid, tj. sposobnost predviđanja i shvatanja kratkoročnih, dugoročnih i mogućih nenamjernih posljedica njihovog trenutnog ponašanja, gladni su pažnje.

Luisa Derman-Sparks,[42] stručnjak u edukaciji djece da se ponašaju bez predrasuda, identifikovala je četiri faktora koji mogu pomoći djeci da razviju pozitivne odnose sa drugima;

1. Pozitivno samopoštovanje – Pozitivno vrednovanje samog sebe može pomoći u razvoju samopouzdanja i osjećaja pripadnosti u odnosima sa drugima. Djeca sa jakim samopoštovanjem češće će se zauzeti za sebe i za druge.

2. Empatija – Empatija je sposobnost razumijevanja i brige za osjećanja drugih ljudi. Djeca mogu naučiti da prepoznaju sličnosti i razlike i shvatiti da bezobzirnost boli. Djeca zlostavljači, kao što je već rečeno, često nisu sposobna da prepoznaju emocije drugih ljudi, niti im je stalo do njih.

3. Kritičko mišljenje – Kritičko mišljenje podrazumijeva sposobnost uviđanja razlika između pravednih i nepravednih riječi i akcija i shvatanje koje akcije mogu pomoći da se riješi problem.

4. Sposobnost da se preduzme akcija – Bitno je da djeca nauče da reaguju kada vide nešto nepravedno. Većina nasilja među vršnjacima se dešava pred očima druge djece i ona bi trebala da smanje moć siledžija.

---

39 Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, *18*, 117 – 127.

40 Owens, L., Shute, R. & Slee, P. (2000). Guess what I just heard!: Indirect aggression among teenage girls in Australia. *Aggressive Behavior*, *26*, 67 – 83.

41 Ibid.

42 Derman-Sparks, L., (1992). *Anti-Bias Curriculum: Tools for Empowering Young Children.* National Association for the Education of Young Children.

REZIME:

Na početku ovog rada razjašnjene su terminološke nejasnoće u vezi sa pojmom mobing (eng. mobbing, mobbning) koji je kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog vijeka upotrebljavan u kontekstu rasne diskriminacije, [43] kao i sa pojmom „mob“ koji se već vremena koristi u socijalnoj psihologiji u zemljama engleskog govornog područja kako bi se opisala relativno velika grupa individua ili masa ljudi koja se udružuje zarad neke zajedničke aktivnosti ili cilja[44].

Nakon toga, opisana su četiri osnovna elementa nasilja među vršnjacima; nesrazmjer moći, namjera povređivanja, prijetnja daljnjom agresijom i prestravljenost za koje se na našim prostorima sve češće koristi anglosaksonski termin bullying (zlostavljati).

Na ovom mjestu istaknut je i značaj empatije, s obzirom na to da ona igra ključnu ulogu u ljudskoj interakciji i čini osnovu prosocijalnog ponašanja.

Etiologija nasilja među vrsnjacima objašjena je socijalnom teorijom Alberta Bandure koji je opisao različite mehanizme grupisane u nekoliko strategija, preko kojih se pojedinci mogu «moralno odvojiti» od postupaka koji bi mogli biti označeni kao «prekorljivi»[45].

U drugom dijelu rada opisana je fenomenologija nasilja među vršnjacima s obzirom na polne razlike. Dakle, na ovom mjestu je detaljnije objašnjen pojam relacione agresije, koja je svojstvena isključivo djevojčicama, u kojoj se nanosi šteta drugima „kroz povredu“ (ili prijetnju povredom) u odnosu prijateljstva, tj. osjećanja prihvaćenosti ili uključenosti u grupu. Ovoj vrsti agresije nije posvećena zaslužena pažnja u literaturi, a imajući u vidu da ovaj oblik indirektne agresije izaziva teške psihičke posljedice u vidu pojave opšte nesigurnosti, straha, osjećaja odbačenosti i neadekvatnosti, nedostatka samopoštovanja i raznih psihosomatskih poremećaja, bilo je važno ponovo aktuelizovati ovu temu. Pored toga, s obzirom na to da nije na prvi pogled lako uočiti oblike ispoljavanja ove vrste agresije, bilo je značajno objasniti fenomenologiju ove društveno štetne pojave.

LITERATURA:

1. Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, *18*, 117 – 127.

2. Derman-Sparks, L., (1992). *Anti-Bias Curriculum: Tools for Empower-*

43 Heinemann, 1969, prema Olweus, (2010). Understanding and Researching Bulling: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

44 Lorenc, K, 1963, 1968; Lindzey, 1954, prema Olweus, D. (2010). Understanding and Researching Bullying: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

45 Bandura, 1999, 2002, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 101 – 119. New York : Routledge.

ing Young Children. National Association for the Education of Young Children.

3. Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. 2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bullying in schools: An international perspective,* 101 – 119. Routledge: New York.

4. Kaukiainen, A., Bjorkqvist, K., Lagerspezt, K., Osterman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S. & Ahlbom, A. (1999). The relationship between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, *25*, 81 – 89.

5. Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K. & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year old children. *Aggressive Behavior*, *14*, 403 – 414.

6. National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention. (2011). Girls Bullying and Violence. Boston – Chicago – New York – Washington, DC : Education Development Center, Inc.

7. Olweus, D. (2010). Understanding and Researching Bulling: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. Routledge: New York.

8. Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. Oxford: Blackwell

9. Owens, L., Shute, R. & Slee, P. (2000). Guess what I just heard!: Indirect aggression among teenage girls in Australia. *Aggressive Behavior*, *26*, 67 – 83.

10. Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada. Vol.13,* No.2, 315 – 330.

11. Salmivalli, C. & Kaukiainen, A. (2004). Female aggression revisited: Variable and person centered approaches to studying gender differences in different types of aggression. *Aggressive Behavior*, *30*, 158 – 163.

12. Woods, S., White, E. (2005). The association between bullying behaviour, arousal levels and behaviour problems. *Journal of Adolescence 28,* 381 – 395.

13. Zundel I. H. (2010). Helping Your Child Cope with Teasing, Bullying and Social Violence. Lansing, MI: EduGuide.

RESUME:

At the beginning of this paper you can find the clarification of some terminology inclarities related to the term "mobbing", which was used in the context of racial discrimination[46] in the late sixties and early seventies of the last century, as well as the term "mob", which has been used for long in social psychology in the English-speaking countries to describe a relatively large group of individuals or people which gather for the purpose to achieve a common activity or goal.[47]

Afterwards, the paper describes four main forms of peer violence: disparity of power, intention to cause injury, threat to further aggression, and horrification instead of which Anglo-Saxon term bullying is being more frequently used in this region.

At this point, it is being pointed out the significance of the empathy since it plays a crucial role in human interaction and makes a foundation of the pro-social behavior.

The etiology of the peer violence is explained by Albert Bandura's social theory which describes different mechanisms grouped into several strategies which enable individuals to be "morally separated" from their acts that could be described as "reprehensible".[48]

The second part of the paper tackles the phenomenology of the peer violence with respect to gender differences. So, we have a detailed explanation of the notion relation aggression, typical of girls, where in a friendship, i.e. in an atmosphere of acceptance or inclusion in the group, one is being harmful to others by "causing them an injury" (threat of injury). This type of aggression is not given deserved attention bearing in mind that this form of indirect aggression causes severe psychological consequences such as insecurity, fear, feeling of rejection and inadequacy, lack of self-esteem and various psychosomatic disorders, and therefore it was important to re-actualize this topic. Besides, since it is not easy to spot first signs of this type of aggression immediately, it was important to explain the phenomenology of this socially-destructive phenomenon.

46 Heinemann, 1969, prema Olweus, (2010). Understanding and Researching Bulling: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

47 Lorenc, K, 1963, 1968; Lindzey, 1954, prema Olweus, D. (2010). Understanding and Researching Bullying: Some Critical Issues. Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L.(Eds.), Handbook of Bullying in schools: An international perspective, 9 – 34. New York : Routledge.

48 Bandura, 1999, 2002, prema Hymel, S., Schonert-Reichl, K.A., Bonanno, R. A., Vaillancourt, T. & Henderson, N. R. (2010). Bullying and Morality: Understanding How Good Kids Can Behave Badly. In Jimerson, S. R., Swearer, S. M & Espelage, D. L. (Eds.), *Handbook of Bulling in schools: An international perspective,* 101 – 119. New York : Routledge.

SUBJEKTI SUPROTSTAVLJANJA VRŠNJAČKOM NASILJU U REPUBLICI SRPSKOJ

mr Borislav Đukić
Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka
E-mail: bobandjukic70@gmail.com

mr Branko Mandić
Uprava kriminalističke policije, MUP RS
E-mail: mimi@telrad.net

Apstrakt: Vršnjačko nasilje je društveno devijantna pojava, karakteristična manje-više za sve zemlje, pa tako i za prostor Republike Srpske. Ova pojava nije novijeg datuma, ali razvoj svijesti o njenoj štetnosti među mladim naraštajem, svakako jeste. Kako narasta spoznaja o raširenosti i posljedicama koje produkuje vršnjačko nasilje, relevantni subjekti sistema pokušavaju iznaći načine borbe sa ovom pojavom. Ono što je i laicima jasno, jeste činjenica da se radi o kompleksnom problemu koji nije moguće rješiti preko noći, već je potrebna sistemska i koordinisana aktivnost većeg broja subjekata kako bi se problem koliko-toliko stavio pod kontrolu. Neki aspekti djelovanja su još uvijek na deklarativnom i protokolarnom nivou, zbog čega nema jasne slike o razmjerama problema a samim tim i adekvatnog odgovora na problem vršnjačkog nasilja. Subjekti čija uloga u suprotstavljanju vršnjačkom nasilju je posebno apostrofirana i koji su nosioci prevencije ove društveno štetne pojave, u prvom redu vaspitno-obrazovne ustanove, ali i službe socijalnog staranja, policija i zdravstvena služba. Samo zajedničkim djelovanjem svih navedenih subjekata, ne samo kada je ovaj problem u pitanju već i mnogi drugi, moguće je postići određeni napredak i dobrobit za društvo u cijelini.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, subjekti sistema, škola, porodica, koordinacija subjekata

UVOD

Problem vršnjačkog nasilja je kompleksan problem i još uvijek nedovoljno istražen. Samim tim i odgovor društva na ovaj problem zahtijeva iscrpne analize geneze ove pojave kako bi se na adekvatan način i reagovalo. Ono što se nameće kao činjenica, jeste da ne postoji poseban organ koji bi se bavio prevencijom i sprečavanjem vršnjačkog nasilja, niti posebna naučna disciplina koja bi istraživala ovaj fenomen, već je za to potrebno djelovanje više institucija u okviru društva i više različitih nauka. To znači da je potreban multisektoralni i multidisciplinarni pristup u istraživanju i tretiranju ove pojave.

U Republici Srpskoj su već učinjeni određeni napori u pogledu reakcije institucija sistema na problem vršnjačkog nasilja. U vezi sa tim je i Protokol o postupanju u

slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu iz 2008. godine (http://www.vladars.net/), koji tretira ulogu vaspitno-obrazovnih institucija u rješavanju problema vršnjačkog nasilja, ulogu centara za socijalni rad, policije i zdravstvenih ustanova, a koji potpisuju Ministarstvo prosvjete i kulture, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Ipak, postavlja se pitanje koliko može biti efikasan jedan takav protokol i da li je njegovo donošenje više želja da se ispune određene formalne obaveze koje institucije sistema imaju u međunarodnim relacijama i konkretno u potrebi ispunjenja obaveze iz člana 19. Konvencije o pravima djeteta (http://www. ombudsmen.gov.ba/). Takođe, odmah se uočava činjenica da protokol propisuje postupanje pojedinih subjekata u slučajevima vršnjačkog nasilja postdeliktno, to jest po nastupanju ove vrste nasilja. To je svakako i značajno i potrebno, ali se postavlja pitanje šta je sa prevencijom nasilja, odnosno šta se preduzima i koje su obaveze institucija sistema da se preduzmu mjere da do nasilja uopšte ne dođe.

Na nivou Bosne i Hercegovine u maju 2007. godine donesena je Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u periodu 2007–2010. godine (http://www.scn-see.ba/) i usvojena na 14. sjednici Savjeta ministara 20.06.2007. godine. Strategijom su bili predviđeni i principi djelovanja pojedinih subjekata sistema zaštite od nasilja nad djecom. Ipak, izvještaj monitoring tima za praćenje ispunjenja obaveza pojedinih subjekata u pogledu provođenja smjernica ovog dokumenta, pored pozitivnih pomaka koji su primijetni u vezi sa problemom nasilja nad djecom, utvrđuje i brojne nedostatke u provođenju strategije, među kojima su i neinformisanost nekih segmenata društva kojih se takođe tiče problem vršnjačkog nasilja i nasilja nad djecom uopšte.

Kako je već prethodno napomenuto, problem vršnjačkog nasilja se tiče više segmenata društva, a u literaturi se kao nosioci procesa borbe protiv ove destruktivne pojave, naročito apostrofiraju vaspitno-obrazovne institucije, službe socijalnog rada, policije i zdravstvene ustanove. Ipak, ovim se ne završava lista društvenih činilaca koji mogu i te kako pomoći u borbi protiv nasilja uopšte, pa i vršnjačkog nasilja. U svakom slučaju svoje mjesto i ulogu imaju nevladine organizacije, mediji, vjerske organizacije i drugi subjekti koji mogu aktivno pomoći u «odučavanju» od nasilja, koje je, kao što je rečeno, naučeno ponašanje, stečeni model života, a ne nešto što je urođeno pojedincima ili grupama. Neki od subjekata borbe imaju manje ili više i preventivnu ulogu, a i represivnu, što je podjednako važno u stvaranju uspješnog sistema koji se efikasno suprotstavlja vršnjačkom nasilju. Od ključne je važnosti koordinacija subjekata zaštite u provođenju planskih aktivnosti, jer oslanjanje samo na neke poluge sistema ne može dati zadovoljavajuće rezultate. Zbog toga je bitno sagledati moguće djelovanje subjekata sistema u borbi protiv vršnjačkog nasilja, ali i stvaranje takvog društvenog okruženja koje će podrazumjevati eliminaciju ove sociopatološke pojave, kakva je u svakom smislu i vršnjačko nasilje.

ULOGA INSTITUCIJA SISTEMA U DRUŠTVENOM ODGOVORU NA VRŠNJAČKO NASILJE

U prethodno pomenutom Protokolu o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja, pominju se četiri subjekta koja bi se prioritetno bavila ovim problemom, i to škola, policija, socijalna služba i zdravstveni sistem. Njihovo djelovanje je po

protokolu opisano postdeliktno, to jest kada je nasilje već poprimilo određene razmjere i proizvelo određene posljedice. U protokolu se u stvari taksativno nabraja procedura postupaka pojedinih subjekata u smislu hitnog obavještavanja, istrage, saniranja posljedica i slično. To je svakako potrebno sa stanovišta počinjenog nasilja, ali uloga ovih subjekata u sistemu mora biti daleko šira po spektru djelovanja, uz uključivanje i drugih bitnih segmenata društva. Takođe, interakcija djelovanja ovih subjekata i veze između njih moraju biti stalne i isprepletene, kako bi se na kraju dobio jedan zaokružen i efikasan društveni sistem suprotstavljanja vršnjačkom nasilju. Nasilje mora biti onemogućeno, odnosno mora se stvarati ambijent u kome će nasilje i nasilni oblici ponašanja biti strani u datoj sredini, a nasilnici i žrtve adekvatno tretirani. Prvi, iz perspektive tretmana radi „odvikavanja" od nasilja, a drugi, iz perspektive pravovremene zaštite, odnosno reakcije u ranom stadiju trpljenja eventualnog nasilja kako bi posljedice po razvoj osobe bile ublažene. Pored institucija – nosilaca u sistemu borbe protiv vršnjačkog nasilja, treba iskoristiti i sve druge potencijale i snage društva, koje će u perspektivi biti značajan oslonac u sistemu borbe ne samo protiv nasilja uopšte, već i svih drugih negativnih i društveno opasnih pojava. Takav potencijal bi u budućnosti mogli biti savjeti i forumi za bezbjednost, te druga tijela koja se formiraju u okviru lokalnih zajednica, sa ciljem širokog spektra djelovanja i rješavanja problema u lokalnim sredinama. Ova tijela upravo i okupljaju predstavnike institucija koje se između ostalog bore i protiv vršnjačkog nasilja, pa bi se kroz njihovo djelovanje subjekti dodatno animirali na rješavanju i ovog problema, s tim da je uslov da aktivnost ovih tijela zaživi u punom kapacitetu i na višem nivou od sadašnjeg. Bilo kako bilo, institucije koje se bave problemom nasilja nad djecom moraju biti i matrijalno i kadrovski opremljene da se adekvatno suprotstave problemu. Žrtva nasilja, koja je doživjela primarne oblike nasilja, očekuje i zaslužuje zaštitu od institucija sistema. Ne smije se dozvoliti da žrtve nasilja zbog nestručnosti, nezainteresovanosti, nedostatka volje i sredstava, kod subjekata sistema dožive sekundarno nasilje, koje po mogućim posljedicama može biti opasnije i od preživljenog primarnog nasilja. Svi slučajevi nasilja moraju biti adekvatno tretirani i nema "lakog i lakšeg nasilja" koje ne treba da bude obuhvaćeno adekvatnim mjerama od strane institucija koje se bave problemom vršnjačkog nasilja. Mora se pokušati utvrditi šta produkuje nasilje u određenom prostoru i da li postoje uslovi koji problem generišu i uvećavaju, kako bi se moglo djelovati na otklanjanje tih uslova. Ukratko, da bi bilo moguće uhvatiti se u koštac sa problemom, mora se problem poznavati, a takav slučaj je i u pogledu vršnjačkog nasilja. Djelovanje po pojedinačnim slučajevima nasilja i trenutno saniranje posljedica, dugoročno gledano ne rješava problem vršnjačkog nasilja. Samo planski i organizovan pristup svih subjekata sistema kojih se tiče ovaj problem, može polučiti i određene rezultate na planu borbe sa problemom vršnjačkog nasilja.

Shvatajući značaj preventivnog postupanja, još se Goldštajn bavio pitanjem prevencije vršnjačkog nasilja i ustanovio devet grupa intervencija prema ciljnim grupama (Nedimović, 2010 : 43,44).

U prvu grupu spadaju intervencije usmjerene na učenike, u koje spadaju: različiti oblici pomoći u učenju, grupno, individualno i vršnjačko savjetovanje, obuka u interpersonalnim vještinama, obuka u savladavanju stresa, obuka u rješavanju problema, obuka u zamjenjivanju agresije, sastavljanje kodeksa prava i odgovornosti i moralno vaspitanje.

U drugu grupu spadaju intervencije usmjerene na nastavnike, u koje spadaju: obuka u upravljanju agresijom, češći kontakti nastavnika i učenika van učionice, manji broj učenika u odnosu na broj nastavnika, veća interakcija nastavnika sa roditeljima, grupne diskusije između uprave škole, nastavnika i učenika.

U treću grupu spadaju intervencije usmjerene na školski program, u koje spadaju: različiti vidovi obrazovanja van redovne nastave, razne sekcije, kursevi o pravima i centri za učenje.

U četvrtu grupu spadaju intervencije usmjerene na upravu škole, u koje spadaju: korišćenje obučenih pregovarača u konfliktima, jasno određivanje odgovornosti i autoriteta među upravnim osobljem u školi, osnivanje komiteta za školsku bezbjednost, koordinacija između školske uprave i policije, priručnik o školskim procedurama, pravilnik o pravima i odgovornostima, obuka u upravljanju agresijom, demokratizovano upravljanje školom, kursevi o ljudskim odnosima.

U petu grupu spadaju intervencije usmjerene na fizičku školsku sredinu, kao što su: smanjivanje veličine škole i razreda, povećan nadzor od strane osoblja, brzo popravljanje oštećenja usljed vandalizma, instaliranje table za crtanje grafita kako bi se učenicima obezbijedilo da se iskažu, kao i elektronska provjera za otkrivanje oružja.

U intervencije usmjerene na roditelje spadaju: organizovanje odbora za sprečavanje izostajanja sa nastave, obuka u vještinama roditeljstva, roditelji kao gostujući predavači, veća zakonska odgovornost roditelja za ponašanje njihove djece, centri za porodično vaspitanje, ugovori učenika i roditelja o nenasilju.

U intervencije usmjerene na osoblje iz obezbjeđenja spadaju: angažovanje lica iz obezbjeđenja da proučavaju zakone, posjete porodicama učenika i sastavljanje školskog priručnika o bezbjednosti.

U intervencije usmjerene na zajednicu spadaju: programi pomaganja, obrazovanje za sprečavanje vandalizma, omogućavanje lokalnoj zajednici da koristi prostorije škole poslije časova, zajedničke proslave i društveno korisne akcije organizovane sa školom i u školi.

Intervencije usmjerene na državu predstavljaju posljednju grupu intervencija za prevenciju nasilja, i u njih spadaju: uspostavljanje jedinstvenog izvještaja o slučajevima nasilja i vandalizma, sastavljanje državnog nadzornog odbora protiv nasilja, stroži propisi o nošenju oružja.

ULOGA VASPITNO-OBRAZOVNIH INSTITUCIJA

Vaspitno-obrazovne institucije u korelaciji sa roditeljima su nosioci u borbi protiv vršnjačkog nasilja, budući da se ono odvija u prostorima u školi i oko škole. S lošom ekonomskom situacijom, u smislu motivacije nastavnika, vaspitna uloga škole je gotovo potisnuta u drugi plan, što je rezultiralo i uobičajenim stavom da su «đaci sve gori i gori», pogotovo u vladanju. Međutim, loša ekonomska situacija je nešto što naše društvo prati godinama i pitanje je kada će biti bolje, tako da će «sjedenje skrštenih ruku» samo problem dodatno iskomplikovati. Škola, kao mjesto gdje djeca organizovano zajedno provode najviše vremena u toku dana, treba da preuzme primarnu ulogu u prevenciji i zaštiti djece od nasilja. Najvažniji razlozi zbog kojih škola ima vodeću ulogu u prevenciji vršnjačkog nasilja jesu:

a) mogućnost obuhvatanja većeg broja djece, i to u periodu koji je presudan

za oblikovanje njihove ličnosti;

b)škola je mjesto gdje djeca provode značajan dio vremena, što pruža šire mogućnosti preventivnog djelovanja kako na nivou odjeljenja tako i na individualnom nivou i

c) mogućnost brzog obučavanja nastavnika za preventivno djelovanje (Jerković, 2010: 153).

Potrebno je da na nivou škole postoji program suprotstavljanja vršnjačkom nasilju koji bi podrazumijevao permanentno edukovanje i nastavnika i đaka u vezi sa nasiljem. Prepoznavanje problema koji je često prikriven, ključan je u lancu otkrivanja nasilja i njegovog prekidanja. Đaci se moraju naučiti nekonfliktnom rješavanju problema i odučiti od usvojenih oblika ponašanja. Stalna komunikacija škola – porodica odnosno roditelji– dijete se postavlja kao imperativ. Nedopustiva je praksa da se komunikacija svodi na roditeljske sastanke koji su jednom ili dva puta u toku školske godine i na koje dolaze mahom roditelji manje problematičnih đaka. Osnivanje foruma roditelja, aktivno učešće roditelja u radu škole kroz predavanja edukativnog karaktera i slično, postaje praksa nekih zemalja. Promjena ponašanja djeteta, bilo da je riječ o žrtvi ili nasilniku, ne smije proći nezapaženo i bez reakcije. Stvaranje bezbjednog okruženja u školi mora postati težnja svih, jer će samo u takvom okruženju nasilnici ostati izolovani, nailaziće na osudu grupe koja više neće samo posmatrati događaj već će i preduzeti mjere da se nasilje ne dešava. Samo u uslovima bez stresa i atmosferi podrške i povjerenja moguće je postići najbolje rezultate, a od škole načiniti mjesto gdje se djeca rado i bezbrižno zadržavaju. Takođe, ne treba zaboraviti i primjenu savremenih sredstava i opreme u svrhu sprečavanja nasilja. Postavljanje kamera i snimanje kritičnih mjesta je faktor koji odvraća od činjenja nasilja, a provođenje aktivnosti tipa projekta «školski policajac», takođe ima značajan preventivni uticaj na pojavu vršnjačkog nasilja.

ULOGA PORODICE

Kao neodvojiv činilac vezan za rad vaspitno-obrazovnih institucija, a od koga direktno zavisi ponašanje djeteta i sklonost ka vršnjačkom nasilju, kao što je već rečeno, javlja se porodica. Porodica je po opšteprihvaćenoj definiciji osnovna ćelija društva, čija je uloga u sticanju dobrih navika i pravilnom vaspitanju djeteta nemjerljiva i nezamjenjiva. Ukoliko je u porodici loša polazna osnova, velika je vjerovatnoća da će dijete razvijati pogrešne navike, stavove i pogrešan sistem vrijednosti. Sklonosti i navike koje dijete stiče u porodici umnogome opredjeljuju njegovo ponašanje i na planu vršnjačkog nasilja. Nažalost, posljednjih decenija i godina, mjesto i uloga porodice u društvu je znatno derogirana, što ostavlja brojne negativne posljedice, ne samo kada je vršnjačko nasilje kao problem u pitanju. Ekonomska kriza duži niz godina, posljedice rata, kriza morala i drugo, doprinijeli su da porodica bude umnogome načeta kao mjesto oslonca i podrške, osjećaja pripadnosti i ishodište pozitivnih tokova. Sve je to doprinijelo da se ljudi okreću nazovi novim vrijednostima, povećava se stepen nasilja uopšte, brakova maloljetnica i slično, što stvara generalno jednu lošu društvenu klimu koja pogoduje povećanju obima društveno devijantnih pojava. S druge strane, skladna, harmonična porodica produkuje i povoljnu sredinu za rast i razvoj djeteta, dok nasuprot tome, porodica sa

suštinskim problemima u kojoj još postoje i određeni oblici nasilja, jeste okruženje u kojem dijete stiče mahom loše navike. Bez obzira da li se eventualno porodično nasilje ispoljavalo između drugih članova porodice a ne direktno na djetetu, ono često produkuje ličnost koja će i sama pribjegavati rješavanju konflikta nasiljem. Nasilje je, kao što je rečeno, pretežno naučeno ponašanje; s obzirom na to da djeca usvajaju obrasce ponašanja ponajviše od roditelja, jasno je da će među njima biti i pozitivnih i negativnih obrazaca zbog toga što ona često ne znaju razlučiti ispravno od neispravnog. Zbog toga je veoma važno za druge subjekte društvenog sistema znati i porodično stanje djeteta i prepoznati probleme prije nego oni poprime šire razmjere. Pravovremena razmjena informacija među subjektima sistema borbe protiv vršnjačkog nasilja (naročito škola, socijalne službe, policija, zdravstvene ustanove) treba da identifikuje porodice sa problemima u funkcionisanju, da se preduzmu mjere da se negativnosti koje se pogotovo mogu odraziti na rast i razvoj djeteta eliminišu, kako bi se takva porodica vratila u normalne tokove života. I državne institucije moraju pokazati interes za jačanje pozicije porodice i promovisati vrijednosti na kojima počivaju uređeni društveni sistemi.

ULOGA SOCIJALNE SLUŽBE

Uloga socijalne službe u suprotstavljanju problemu vršnjačkog nasilja jeste jedna od najvažnijih u lancu subjekata koji se bave ovim problemom. Po pravilu, ovakve službe su formirane pri svakoj lokalnoj samoupravi u obliku centara za socijalni rad u većim mjestima ili u obliku službi za socijalnu zaštitu u manjim mjestima. Svakako da je razlika u organizovanosti, popunjenosti adekvatnim stručnim kadrom i finansijskoj podlozi nešto što veoma bitno utiče na uspješnost rada ove službe u svakom pogledu pa i u pogledu vršnjačkog nasilja. Socijalne službe u nekim gradovima i opštinama su se profilisale u nosioce borbe protiv nasilja u porodici, pa na primjer na području grada Banja Luka funkcioniše «Tim za pomoć i podršku žrtvama porodičnog nasilja». Po ugledu na to, bilo bi neophodno sačiniti sličan koncept koordinacije i djelovanja više subjekata društva i kada je u pitanju vršnjačko nasilje. Socijalne službe bi trebale posjedovati podatke o slučajevima vršnjačkog nasilja, podatke o problematičnim porodicama, o djeci o kojoj nema adekvatnog staranja i koja su time podložnija asocijalnom ponašanju, te da zajedno sa drugim subjektima društva preventino djeluju. Naime, socijalne službe su praktično zajedno sa školama, prve u preduzimanju adekvatnih mjera u otklanjanju pogodujućih okolnosti za nastanak i širenje raznih oblika vršnjačkog nasilja. Za ovaj posao je potreban stručan i edukovan kadar koji može prepoznati problem i uz podršku drugih činilaca preduzeti mjere zaštite. Kada je u pitanju ovaj subjekat sistema, ne samo da je bitno da se adekvatno reaguje u slučajevima nasilja nad djecom, već da se raspolaže jasnim informacijama i slikom stanja sredina iz kojih potiču i nasilnici i žrtve nasilja. Ovo je potrebno iz razloga da se po potrebi pokuša „promijeniti okruženje“, ukoliko je ono potencijalan izvor asocijalnog ponašanja ili je neadekvatno sa stanovišta zbrinjavanja i tretmana žrtava nasilničkog ponašanja. S obzirom na aktivnu ulogu subjekata socijalne zaštite u vezi sa djecom

i maloljetnicima, koja je i zakonski definisana (npr. u vezi sa zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku), jasno je da će u budućem periodu biti neophodno djelatnost ove službe podići na znatno viši nivo, kako u pogledu mjesta i uloge u društvu, tako i u pogledu obrazovanosti i edukovanja službenika ove službe.

ULOGA POLICIJE

Uloga policije u pogledu bilo kojih oblika nasilja je veoma bitna, pa tako i u pogledu vršnjačkog nasilja. Ipak, specifičnost u djelovanju u ovom slučaju svakako postoji, i to u prvom redu zato što se radi o jako osjetljivoj društvenoj populaciji (djeci i maloljetnicima), i drugo, što se propisi o postupanju razlikuju od standardnih postupaka u radu policije. Ovdje treba voditi računa da su djeca do četrnaeste godine starosti krivično i prekršajno neodgovorna, i da se prema maloljetnicima od 14. do 18. godine života primjenjuju posebne zakonske procedure. U tom smislu već postoji direktna zakonom definisana veza subjekata sistema (policija i socijalna služba) u postupanju i u slučajevima vršnjačkog nasilja. S obzirom na to da su procedure postupanja po konkretnim događajima propisane, pažnju bi trebalo više usmjeriti na sistemsku saradnju policije sa drugim subjektima na predupređenju problema vršnjačkog nasilja. U tom smislu odgovarajuće informativne kampanje, stručna predavanja u vezi s vršnjačkim nasiljem po školama, potenciranje problema na sastancima lokalnih foruma za bezbjednost, samo su neki prijedlozi aktivnosti policije. Komparativna analiza efikasnosti projekta «školski policajac» svakako bi dala sliku stanja «prije i poslije», te u tom smislu doprinijela i preduzimanju narednih koraka u borbi protiv vršnjačkog nasilja. Kao i u drugim specifičnim oblastima i problemima druge vrste, veoma je važno razmišljati o stručnom i edukovanom kadru koji bi se bavio ovim problemom, po mogućnosti i na specijalističkom nivou. Naime, neadekvatno sankcionisano negativno ponašanje iz adolescentske dobi problem u budućnosti obično multiplicira, uz pojavu težih oblika kriminala i većih posljedica po društvo u cjelini. Neka istraživanja pokazuju da postoji jasna veza između nasilja i nasilnika iz djetinjstva sa problematičnom odraslom osobom, odnosno da su oni koji su vršili nasilje u mladoj dobi, kasnije postali osobe sklone devijantnim oblicima ponašanja. I ne samo to, neka istraživanja ukazuju i na činjenicu da su osobe zlostavljane u djetinjstvu i same postali zlostavljači kao odrasle osobe, odnos ciklus zlostavljanja se nastavlja (Mitković, 2008: 93). Sve se to mora imati u vidu, jer je očigledno da svako nasilje pa i vršnjačko, postaje dugoročan problem društva. Svakako da bi i određena istraživanja problema vršnjačkog nasilja bila izuzetno značajna sa policijskog aspekta, upravo u smislu naknadnog regrutovanja nasilnika iz adolescentske dobi u vršioce određenih kriminalnih radnji u budućnosti. Saznanja o razmjerama te pojave, bila bi dodatni alarm za institucije sistema na planu preduzimanja neophodnih i dodatnih aktivnosti u cilju prevazilaženja postojećeg stanja.

ULOGA ZDRAVSTVENOG SEKTORA

I zdravstveni sistem ima i te kako važno mjesto i ulogu u suprotstavljanju problemu vršnjačkog nasilja. Zdravstvene ustanove su te koje adekvatno zbrinjavaju žrtve nasilja, odnosno saniraju posljedice nasilja i imaju obavezu da prepoznaju

prikrivanje nasilja i o tome obavijeste druge subjekte u lancu suprotstavljanja nasilju. Pored toga, fizičke traume nisu često jedina posljedica nasilja, već je odgovarajuća pomoć stručnjaka psihologa, psihijatara i drugih stručnih lica i te kako potrebna kada su u pitanju žrtve i počinioci vršnjačkog nasilja. Odgovarajući tretman je potrebno dogovarati sa drugim subjektima sistema, u prvom redu sa roditeljima djece, školama i socijalnim službama, kako bi se vršilo praćenje ponašanja i eliminisala eventualna slična ponašanja. Stručnjaci iz oblasti zdravstva čiji rad je neposrednije vezan za problem nasilja, moraju biti uključeni u edukativne programe, treninge, radionice i slično, putem kojih će se ukazati na problem nasilnika ali i na problem žrtava nasilja, uz predlaganje načina prevazilaženja problematičnog ponašanja i posljedica takvog ponašanja. Edukativni programi mogu i trebaju biti usklađeni sa stručnjacima iz drugih oblasti, odnosno subjekata suprotstavljanja problemu vršnjačkog nasilja.

OSTALI SUBJEKTI DRUŠTVA

I drugi segmenti društva imaju značajnu ulogu a i odgovornost u pogledu nasilja uopšte, pa tako i vršnjačkog nasilja. Neki od onih koji svojim djelovanjem mogu «učiti» nasilnim oblicima ponašanja, imaju i obavezu da promovišu nenasilno ponašanje i da ukažu na sadržaje koji su negativnog predznaka. To su, kao što je već rečeno, mediji, za koje se može reći da su prisutni u svim porama savremenog života i da su dio svake porodice. Pored informativne uloge koju imaju, mediji nose sa sobom i niz opasnosti, tako da mogu biti i promoteri nasilja. Naime, svjedoci smo da su programski sadržaji na televiziji često prepuni nasilja, čak i za najmlađu populaciju kroz crtane filmove, što može voditi ka «učenju» nasilnog ponašanja. Međutim, mediji imaju odgovornost da prilagode sadržaje publici, tj. da jasno označe za koju populaciju je predviđen određen sadržaj i da promovišu nenasilne oblike ponašanja. Monitoring nad njihovim radom bi morale imati državne institucije, uz preduzimanje neophodnih mjera da se stanje u oblasti medija uredi na društveno prihvatljiv način. O djelovanju i uticaju medija bi se morala sprovesti adekvatna istraživanja, te u skladu sa tim i usmjeravati tokovi u željenom pravcu, a ne dozvoliti stihijsko stanje koje postepeno devalvira pozitivne društvene vrijednosti koje mjesto ustupaju nekontrolisanoj promociji nasilja.

Nevladine organizacije često mogu biti «glas istine» u cilju spoznaje negativnih društvenih tokova i institucije koje pokreću aktivnosti i vrše pritisak na državni sistem koji često ne reaguje dok se ne čuje glas razuma. Velika je uloga i mjesto ovih organizacija u vezi sa porodičnim nasiljem, gdje su one često nosioci i kreatori sistema društvenog odgovora na nasilje u porodici, kroz aktivno učešće u timovima za borbu protiv nasilja, otvaranju sigurnih kuća za smještaj žrtava nasilja i drugo. I u pogledu vršnjačkog nasilja one bi mogle biti promoter borbe protiv ove pojave i kohezioni faktor među drugim subjektima društvenog sistema. Takođe, pošto okupljaju često i stručnjake različitih profila i ugledne građane, zajedno sa drugim institucijama sistema, trebaju biti nosioci informativnih kampanja povodom vršnjačkog nasilja, foruma koji bi se bavili ovim problemom, i biti predlagači izmjena i prilagođavanja pravnih normi aktuelnoj problematici i slično.

Pored navedenih subjekata sistema, ne može se zanemariti ni uloga drugih

činilaca u društvu, kakve su i religijske organizacije. U osnovi svaka religija deklarativno promoviše mir i ljubav među ljudima, a protiv je nasilja i nasilnog rješavanja konflikata bilo koje vrste i obima. Uticaj koji ima na šire mase i ugled koji često imaju vjerski službenici, jesu okolnosti koje pogoduju propovijedanju istinskih životnih vrijednosti i život bez nasilja i nasilnika. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da bi vjerski službenici trebali da poznaju prilike u gotovo svakoj porodici, pa bi se njihova zapažanja i preporuke mogle čuti kroz njihovo učešće u tijelima kakva su, na primjer, lokalni forumi za bezbjednost. Takođe bi ta saznanja mogla biti od neprocjenjivog značaja za prepoznavanje problema vršnjačkog nasilja i adekvatne i pravovremene reakcije institucija sistema na rješavanju problema. Na kraju, vjerski službenici su i dio nastavnog procesa kroz nastavni predmet vjeronauke, tako da je samim tim i njihova uloga na neki način i kao učitelja, neposrednije vezana za problem vršnjačkog nasilja i potrebu djelovanja na suzbijanju problema.

ZAKLJUČAK

Kao zaključak prethodno navedenog, nameće se činjenica da je problem vršnjačkog nasilja kompleksan problem, u čije rješavanje se mora upustiti veći broj institucija i drugih činilaca društva. Njihova aktivnost mora biti međusobno usklađena i povezana, jer pojedinačno djelovanje subjekata ne daje puni efekat u suprotstavljanju problemu. Pogotovo, među najvažnijim subjektima borbe protiv vršnjačkog nasilja mora biti uspostavljen uvezan sistem i jedinstvena baza podataka, uz gotovo dnevno ažuriranje i pravovremenu razmjenu podataka.

Vaspitno-obrazovne institucije se, po prirodi posla i djelovanja, prve susreću sa problemom vršnjačkog nasilja. U tom smislu i samo prepoznavanje parametara nasilja predstavlja prvi korak za reakciju a zatim i uključivanje u problem drugih segmenata društva koji imaju ulogu u suprotstavljanju vršnjačkom nasilju. Naročito je važno da se u ranom stadijumu nasilja prepoznaju oni oblici nasilja koji su na prvi pogled nevidljivi a o kojima djeca često ćute. Ovo nasilje često može biti opasnije od direktnijih oblika nasilja, jer neotkriveno može egzistirati duži period a posljedice koje izazove mogu biti teške, pa i tragične. Po uočavanju nasilja, veoma je važno da iz svog domena rada reaguju i druge institucije sistema i da ono ne ostane sakriveno, bez adekvatne reakcije i saniranja problema. U takvim slučajevima problem teško da bi sam od sebe nestao, već bi vjerovatno vremenom postao teži, kako sa stanovišta tretmana nasilnika, tako i sa stanovišta tretmana žrtve.

Centri za socijalni rad i socijalne službe moraju raspolagati dosijeima u pravom smislu riječi, uz adekvatnu istoriju slučajeva nasilja i preduzetih aktivnosti nadležnih subjekata. To bi bilo izuzetno važno, kako sa aspekta sagledavanja najefikasnijih aspekata borbe protiv vršnjačkog nasilja, tako i sa aspekta praćenja ponašanja nasilnika kroz period odrastanja.

Od policije se u pravilu očekuje da reaguje na probleme bilo koje vrste, pa je takva situacija i kada je vršnjačko nasilje u pitanju, bez obzira na prioritetnost postupanja drugih subjekata. Ipak, policija bi trebala biti kohezioni faktor među drugim subjektima sistema s obzirom na društveni položaj i ugled koji ima među drugim subjektima društva. Neophodno je iskoristiti djelovanje kroz organe

kakvi su na primjer lokalni savjeti ili forumi za bezbjednost, putem kojih je moguće animirati institucije sistema na rješavanje mnogih problema u društvu, pogotovo problema tipa vršnjačkog nasilja, gdje je potrebno istovremeno djelovanje više subjekata društva.

Zdravstvene institucije je potrebno posebno animirati, s obzirom na neke prigovore da svoje angažovanje u smislu problema vršnjačkog nasilja postavljaju suviše usko, bez nekih konkretnijih angažovanja na suštinskom djelovanju na problem. Ako se ima u vidu činjenica da zdravstveni sektor ima stručnjake najrazličitijih profila, jasno je da on ima mogućnost i višedimenzionalnog sagledavanja problema, kako sa ishodišne strane, geneze, razvoja pojave, do posljedica i mogućnosti njihovog saniranja.

Prethodno je napomenuto da su i drugi segmenti društva odgovorni kada je u pitanju vršnjačko nasilje, naročito nevladin sektor, koji često inicijalno djeluje i kada su u pitanju drugi problemi u društvu, kao i mediji, koji se u savremenim uslovima javljaju kao veoma moćna poluga kontrole društvenog života u širem smislu.

Subjekti koji se bave problemom vršnjačkog nasilja moraju usvojiti određene standarde u vezi sa samim problemom. Ovo je potrebno iz razloga različitog pristupa i viđenja pojedinih segmenata problema, od same identifikacije vrste, uzroka, posljedica, do preduzimanja mjera na saniranju problema. Takođe, mora se imati u vidu i problem adekvatnog postupanja sa žrtvom nasilja, jer je ona već nasilje preživjela u primarnom, izvornom obliku, tako da mora biti zaštićena od eventualnog sekundarnog nasilja.

Protokoli o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja moraju biti doneseni generalno, na nivou ministarstava, ali i na nivoima lokalnih zajednica. Uz dosljedno provođenje, monitoring i redovne sastanke na kojima će se analizirati učinjeno, vršnjačko nasilje će dobiti adekvatan i dugotrajniji tretman, kojim ono, uz minimiziranje posljedica, može biti stavljeno pod kontrolu.

LITERATURA:

1. Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007–2010. http:// www. scn-see.ba/ pristupljeno 10.9 2012.

2. Jerković, Lj. (2010). Pegadoška prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnoj i srednjoj školi. Pedagoška stvarnost, 1–2, str.153.

3. Konvencija o pravima djeteta. http://www. ombudsmen.gov.ba/ pristupljeno 12.9. 2012.

4. Mitković, M. (2008). Zlostavljanje u djetinjstvu i adolescenciji kao faktor rizika za povećanu sklonost odrasle osobe ka zlostavljanju djece, Ministrastvo rada i socijalne politike, Beograd, str. 93.

5. Nedimović, T. (2010). Vršnjačko nasilje u školama. Pojavni oblici, učestalost i faktori rizika, Neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, str. 43, 44.

6. Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. http://www.vladars.net/ pristupljeno 14.9 2012.

ABSTRACT:

Peer violence is socially deviant phenomenon, characterized less - more for all countries in the world, including the Republic of Serbian area. This phenomenon is not recent but raising the awareness of the phenomenon harmfulness among the younger generation, certainly is. As knowledge grows about the prevalence and consequences of bullying, relevant subjects of the system are trying to find ways to combat this phenomenon. What is clear to laymen, is the fact that it is a complex problem that can not be solved overnight, but it takes a systematic and coordinated activity of a larger number of subjects in order to put the problem under control. Some aspects of the operation are still at the declarative and the protocol level , why there is no clear picture of the magnitude of the problem and therefore the appropriate response to the problem of bullying. Subjects whose role in countering peer violence is particularly emphasized and which are the carriers of prevention of this socially harmful phenomenon are primarily educational institutions and social welfare services, police and health service. Only by joint action of all these subjects, not just when it comes to this problem, but many others, it is possible to achieve some progress and well-being of society as a whole.

Keywords: peer violence, system subjects, school, family, co-ordination of subjects ...

ANALIZA STANJA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

mr Gojko Šetka,
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka,
E-mail: gojkosetka@yahoo.com

Apstrakt: U sklopu realizacije projekta ‘’Vršnjačko nasilje’’, koji provodi Visoka škola unutrašnjih poslova, između ostalog, izvršena je analiza stanja vršnjačkog nasilja u Republici Srbiji. Ovaj rad upravo govori o toj analizi, koja je izvršena na osnovu dostupnih sadržaja na internet portalima državnih institucija, nevladinih organizacija, omladinskih organizacija, sportskih kolektiva...

Prilikom vršenja analize uočili smo da je problem vršnjačkog nasilja prisutan u Srbiji, ali isto tako smo spoznali da se u Srbiji preduzimaju aktivnosti, koje se sprovode od strane nadležnih institucija, u cilju suzbijanja vršnjačkog nasilja.

Jedna od najznačajnih aktivnosti državnih institucija jeste provođenje projekta ‘’Škola bez nasilja’’, koji je pokrenut od strane UNICEF-a. U Srbiji su brojne škole koje su se uključile u ovaj projekat, a s obzirom na to da on traje već nekoliko godina, vidljivi su i rezultati. U ovom radu će biti više riječi o ovom projektu i drugim aktivnostima koje se sprovode u pogledu suzbijanja vršnjačkog nasilja, ali biće riječi i o podacima koji ilustruju problem vršnjačkog nasilja u Srbiji.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, sprečavanje vršnjačkog nasilja, škola bez nasilja, prevencija.

UVOD

Posmatranjem današnjeg društva može se zaključiti da je nasilje u njemu na izuzetno visokom nivou u odnosu na raniji period (misli se na period prije devedesetih godina prošlog vijeka i područje bivše SFR Jugoslavije). Mnogobrojni su primjeri raznih vidova nasilja na teritoriji država koje su nastale raspadom bivše Jugoslavije koji potvrđuju ovu tvrdnju. Mnogobrojne društvene promjene na ovim prostorima su, nažalost, dovele do mnogobrojnih negativnih posljedica po populaciju koja živi na ovim prostorima.

Jedan od oblika nasilja koji je u posljednjih nekoliko godina uzeo maha na ovim prostorima, jeste svakako vršnjačko nasilje. Samo teorijsko određenje ovog problema ukazuje na nekoliko definicija vršnjačkog nasilja koje se mogu svesti na nekoliko ključnih karakteristika, a to su: namjerno povređivanje djece, ponavljanje nasilja među djecom, neproporcionalni odnos snaga prilikom nasilja, namjera da se kod žrtve izazove strah i nanese fizički i psihički bol. Obično se o vršnjačkom nasilju govori kao o nasilju koje se može podijeliti na fizičko, verbalno i seksualno. Nažalost, u posljednje vrijeme, u skladu sa tehnološkim razvojem, prisutni su vidovi vršnjačkog nasilja koje djeca doživljavaju putem interneta (društvenih mreža)

ili mobilnih telefona, slanjem žrtvi poruka ili mejlova prijetećeg, uvredljivog ili provokativnog sadržaja.

Ovaj oblik nasilja pogađa najranjiviji dio svakog društva – djecu i mlade. Ova činjenica treba da bude pokretački faktor za svaku društvenu zajednicu da se svim snagama suprotstavi ovom vidu nasilja. U svjetlu ovoga, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka provodi projekat pod nazivom ‘’Vršnjačko nasilje’’. Projektom se sagledava aktuelno stanje vršnjačkog nasilja u Republici Srpskoj, ali i u nekim drugim zemljama.

Ovaj rad je nastao kao plod analize stanja vršnjačkog nasilja u Republici Srbiji, koja je izvršena na osnovu sadržaja dostupnih na internet portalima državnih institucija, nevladinih organizacija, omladinskih organizacija, sportskih kolektiva.

U nastavku rada biće prezentovani podaci koji ukazuju na prisutnost ovog problema na teritoriji Srbije, ali isto tako i o značajnim aktivnostima koje se provode u cilju prevencije, kao i saniranja posljedica vršnjačkog nasilja u Srbiji. Preventivne aktivnosti su najuočljivije u sektoru državnih institucija, ali u nevladinom sektoru, a manifestuju se i u saradnji državnih institucija i međunarodnih humanitarnih institucija.

Jedna od najznačajnijih aktivnosti državnih institucija jeste provođenje projekta ‘’Škola bez nasilja’’, koji je pokrenut od strane UNICEF-a. U Srbiji su brojne škole koje su se uključile u ovaj projekat, a on traje već nekoliko godina.

VRŠANJAČKO NASILJE U REPUBLICI SRBIJI

Pokazatelji o rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja na teritoriji Srbije nalaze se u okviru projekta ‘’Škola bez nasilja’’, koji je pokrenut od strane UNICEF-a 2005. godine, i koji se realizuje u 165 osnovnih škola širom Srbije. U program je uključeno oko 83.585 učenika i 8.397 odraslih, zaposlenih u osnovnim školama, u 54 mjesta u Srbiji. Konkurs za škole koje žele da se uključe u program je stalno otvoren, a uključivanje novih škola vrši se u skladu sa finansijskim mogućnostima koje UNICEF obezbjeđuje za ovu svrhu. Selekcija škola vrši se na osnovu geografske distribucije, raspoloživih sredstava i kapaciteta, kako škole, tako i lokalne zajednice.[1]

Prije pokretanja ovog projekta izvršeno je istraživanje u 54 osnovne škole u Srbiji, koje je realizovao Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Ovo istraživanje je pokazalo da je na teritoriji Republike Srbije vršnjačko nasilje dramatično rašireno. Uzorak u ovom istraživanju je činilo 32.617 ispitanika, od čega 28.931 učenika (od 3. do 8. razreda) i 3.686 odraslih koji rade u školama (od čega 2.650 nastavnika). Zahvaćen je vremenski period od 3 mjeseca, koji su prethodili trenutku istraživanja, a nekim pitanjima i period cjelokupnog školovanja. Odgovori ispitanika ukazuju da je 65% učenika bar jednom, a 24% više puta bilo izloženo nekom obliku nasilnog ponašanja u periodu od tri mjeseca. Najzastupljeniji oblici nasilnog ponašanja su: verbalno nasilje (vrijeđanje, ismijavanje), širenje laži i spletkarenje, te prijetnje i zastrašivanja.[2]

Tokom ukupnog školovanja, 44% učenika je bilo jednom ili više puta izlo-

1 Preuzeto sa: http://www.osnovnaskola.rs/, pretraženo: 24.9.2012. godine.
2 Preuzeto sa: http://www.mpn.gov.rs/sajt/, pretraženo: 20.9.2012. godine.

ženo nasilnom napadu vršnjaka. Čak 23% učenika izjavljuje da su jednom (17,6%) ili više puta (4,7%) u posljednja tri mjeseca doživjeli da ih nastavnik uvrijedi, ismije (verbalno nasilje), ili udari (fizičko nasilje).[3]

Istraživanje je ukazalo na vrlo komplikovane krugove nasilja u školama. Čak 28% djece je na neki način uključeno u nasilnu interakciju među vršnjacima, a gotovo je nemoguće razdvojiti djecu koja su nasilna prema vršnjacima od djece koja su izložena nasilnom ponašanju vršnjaka. Rezultati pokazuju da je nasilno ponašanje, prema izjavama učenika, prisutno u školama, da su mu podjednako skloni i stariji i mlađi učenici, dječaci i devojčice. Najzastupljeniji su oblici verbalnog nasilja – vrijeđanje, davanje pogrdnih imena, zatim socijalno i psihološko nasilje – ismijavanje, ogovaranje, širenje laži, dok je fizičko nasilje na trećem mjestu po učestalosti. Dječaci i djevojčice su podjednako skloni nasilnom ponašanju, s tim što dječaci više ispoljavaju fizičko, a devojčice socijalno nasilje.

Bitno je napomenuti da je u posljednje vrijeme maha uzelo tzv. elektronsko vršnjačko nasilje, koje se može definisati kao slanje ili objavljivanje povređujućih ili surovih tekstova ili kompromitujućih slika korištenjem interneta ili drugih digitalnih komunikacionih sredstava. Sam naziv ovog fenomena ukazuje na to da je nastao u posljednjih nekoliko godina, prije svega u periodu pojavljivanja društvenih mreža. Ovaj oblik nasilja je sve zastupljeniji zbog toga što elektronski mediji postaju sve zastupljenije sredstvo komunikacije među djecom. Procjenjuje se da u SAD kompjuter koristi 70% djece uzrasta 4–6 godina, 91% djece uzrasta od 12 do 15 godina i praktično sva djeca od 16 do 18 godina koriste Internet, a 84% djece od 10 do 14 godina ima mobilni telefon. Ovom podatku se može dodati da djeca i mladi u Srbiji ne zaostaju za svojim vršnjacima. Ovu konstataciju možemo podkrijepiti rezultatima istraživanja koje je proveo Institut za psihologiju 2008. godine, koji govore da čak 98% srednjoškolaca ima mobilni telefon, a 85% koristi kompjuter kod kuće. Kompjuteri i mobilni telefoni su ne samo sveprisutni već i omiljeni među djecom i omladinom. Mladi su fascinirani njihovim mogućnostima, a opažaju ih kao moćno sredstvo koje im stoji pri ruci i čeka da bude upotrijebljeno kada oni to hoće, a korišćenje ovih sredstava za vršnjačko nasilje je jedna od tih prilika. Učenik koji je snimljen u nasilnoj sekvenci, a ta sekvenca je postavljena na jednu od društvenih mreža i dostupna je milionima gledalaca širom svijeta, može se osjećati kao medijska zvijezda, poput omiljenog junaka u filmu (Popadić, 2009: 46–47).

Zanimljivo je spomenuti da i podaci iz 2001. godine ukazuju na postojanje nasilja u školama u Srbiji čiji su akteri prosvjetni radnici i djeca. U ispitivanju obavljenom na uzorku od 1.289 učenika osnovnih i srednjih škola iz Beograda, Novog Sada i Niša, 20% osnovaca i 18% srednjoškolaca žalilo se da nastavnici daju ocjene prema simpatijama, 15% osnovaca i 21% srednjoškolaca reklo je da nastavnici neopravdano kažnjavaju učenike, ali problem nasilnog ponašanja bio je i veći: 29% osnovaca i 32% srednjoškolaca žalilo se da ih nastavnici vrijeđaju i ismijavaju. U osnovnim školama bilo je rasprostranjeno i fizičko kažnjavanje: 21% osnovaca žalilo se da ih nastavnici fizički kažnjavaju, a na fizičko nasilje se žalilo 4% srednjoškolaca (Savović, 2001: 409).

3 Preuzeto sa: http://www.osnovnaskola.rs/, pretraženo: 24.9.2012. godine.

MJERE SPREČAVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA U SRBIJI

Kao što smo ranije rekli, analiza stanja vršnjačkog nasilja u Srbiji vršena je na osnovu sadržaja dostupnih na internet portalima državnih institucija, nevladinih organizacija, omladinskih organizacija, sportskih kolektiva...

Na ovaj način, analizirajući stanje vršnjačkog nasilja, uočili smo i niz preventivnih mjera koje se preduzimaju u cilju smanjenja ovog vida nasilja.

Od portala omladinskih organizacija treba spomenuti aktivnosti koje je preduzela Kancelarija za mlade Gradske uprave grada Beograda. Sajt ove omladinske organizacije sadrži materijale koji govore o provođenju kampanje ‘’Beograd – grad bez nasilja’’. Ovu kampanju su sproveli Agencija za evropske integracije i Kancelarija za mlade Gradske uprave grada Beograda uz saradnju sa drugim udruženjima. Fokus kampanje je bio usmjeren na djecu šest srednjih škola u Beogradu. Cilj ovog projekta (kampanje) je bio da se problem nasilja i diskriminatorskog ponašanja među djecom i omladinom preduprijedi kroz slanje direktnih i razumljivih poruka samoj djeci. Kampanja je promovisala nenasilno ponašanje i toleranciju kao vrline posebno kroz angažman poznatih ličnosti koje su te poruke prenosili (sportisti, muzičari, i sl.), te se smatra da se na taj način uticalo na odbacivanje nasilja kao rješenja za bilo koji problem. Ova kampanja je uključivala specifične ‘’lifestyle’’ poruke, koje su omladini bile prenijete putem video spotova, plakata i štampanih materijala. Jedan od ciljeva kampanje je bio da se mladim ljudima predlože načini kako da ‘’pametno’’ iskoriste svoje slobodno vrijeme. Takođe, kampanja je uključila i radionice o osnovama ljudskih prava, prilagođene mladima u srednjim školama. Kampanja je mlade ljude senzibilisala za probleme nasilja i diskriminacije u društvu, posebno u smislu odgovornosti koju će preuzeti punoljetstvom, sticanjem prava glasa i mogućnošću da utiču na kreiranje novih politika u Srbiji. U ovom materijalu se pominju i problemi koji su prouzrokovali provođenje ovakvog jednog poduhvata u cilju sprečavanja nasilja mladih u Beogradu. U materijalima se navodi da je u gradu Beogradu zastupljeno nasilje i diskriminacija među djecom i omladinom. Ovo predstavlja sve očigledniji problem u društvu, a kao uzroci se najčešće spominju porodica i vaspitno-obrazovne ustanove koje u svom radu ne koriste ili koriste zastarjele i nerazrađene metode promocije nenasilja i tolerancije. Pristup diskriminatornom ponašanju i nasilju je prije svega simptomatski, a ne preventivni. Obično se reaguje tek kada se nasilje ispolji, obično u drastičnijoj razmjeri, da bi se tek onda nešto preduzelo, sa takođe kratkotrajnim dejstvom. Diskriminacija na svim nivoima i u svim oblicima je postala životna realnost u našoj zemlji, a uzroci nasilja među djecom su najčešće loša socijalna i/ili porodična situacija iz koje djeca dolaze, u kombinaciji sa nepripremljenim institucijama koje bi sa tom djecom trebalo da rade na rješavanju ovih problema.[4]

Na portalima sportskih društava i fudbalskih i košarkaških klubova nismo našli sadržaje koji govore o preventivnim mjerama vršnjačkog nasilja.

Osnovne i srednje škole koje su uključene u projekat ‘’Škola bez nasilja’’ posjeduju na svom portalu sadržaje koji ukratko govore o ovom programu i njegovim preventivnim mjerama vršnjačkog nasilja, dok sve ove škole na svom portalu imaju link koji upućuje na sajt Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja

4 Preuzeto sa: http://www.kancelarijazamlade.rs/home, pretraženo: 17.9.2012. godine.

Republike Srbije, gdje se nalaze svi protokoli prateće komponente ovog projekta. Ovaj projekat je pokrenuo Unicef na osnovu pozitivnih iskustava u nekoliko zemalja, zajedno sa nadležnim ministarstvima i timom stručnjaka. Projekat pruža djeci i odraslima set potrebnih znanja i vještina za zaustavljanje vršnjačkog nasilja, za njegovanje atmosfere tolerancije i razumijevanja u školama, za kreativno i konstruktivno izlaženje iz situacija nasilja (pravila i restitucija – nadoknada štete, vršnjački timovi u akciji, školsko forum pozorište i sl.). Programom su obuhvaćeni nastavnici i djeca, ali i ostalo osoblje u školama, kao i roditelji i šira lokalna zajednica. Tokom realizacije programa uočena je potreba za pružanjem dodatne podrške roditeljima u prepoznavanju i suočavanju sa situacijama nasilja. Priručnik za roditelje „Šta je danas bilo u školi?“ nastao je na osnovu iskustava u radu sa roditeljima u okviru programa Škola bez nasilja i dostupan je na internetu. Program se prati na nekoliko nivoa:

• Upravni odbor. Predsjednik Upravnog odbora je ministar prosvjete, a članovi su predstavnici resornih ministarstava i institucija koje podržavaju program.

• Stručni tim. Čine ga predstavnici članova Upravnog odbora, izabrani stručnjaci, uključujući predstavnike institucija i NVO, mladih i medija. Stručni tim rukovodi programskim aktivnostima i vrši izbor škola u skladu sa definisanim kriterijumima.

• Tim mentora. Mentori su posebno obučeni stručnjaci za vođenje procesa u školama. Mentor obezbjeđuje obuku, vođenje, podršku, praćenje projekta u saradnji sa školskim timom. Mentori su izabrani putem konkursa koji je raspisao Unicef. U toku 2007. godine obuku za realizaciju programa, pored mentora, pohađali su i i predstavnici škola i nadležnih školskih uprava.

• Školski tim. Formira se na nivou škole i zadužen je za podršku i praćenje realizacije programa u školi. Cijeli projekat je razvijen kroz 4 sadržinske komponente:

1. Istraživačka komponenta – istraživanje iskustava i stavova svih u školi o nasilju, obrada i prezentacija rezultata nastavnicima, djeci, roditeljima i lokalnoj zajednici;

2. Edukativna komponenta – obuka nastavnika i školskog osoblja o nasilju, vještinama konstruktivne komunikacije, kao i otvorenom dijalogu među djecom i odraslima, o upravljanju konfliktima, o preventivnoj ulozi školskih pravila i restituciji tj. nadoknadi štete, o pozitivnoj disciplini, o konstruktivnoj intervenciji, o formiranju unutrašnje zaštitne mreže u školi;

3. Vršnjačka komponenta – rad sa djecom-vršnjacima na prepoznavanju i otkrivanju, nasilja, vršnjačkoj zaštiti i „nasilnika“ i „žrtvi“, izgradnji uzajamnog povjerenja i smanjenju nasilnog ponašanja među vršnjacima;

4. Komponenta porodica/mediji/lokalna zajednica – promocija uzajamne saradnje, i mobilisanje javnosti za izgradnju savezništva i aktivno djelovanje na smanjenju nasilja u zajednici.

Primjena programa i trajna ugradnja u Školski program rada/školski kurikulum traje najmanje jednu školsku godinu. U ovom procesu škola prolazi kroz sedam koraka:

• podizanje svjesti o problemu – prihvatanje da se nasilje događa u školi;

• formiranje Unutrašnje zaštitne mreže (UZM) – donošenje procedura i

mehanizama njenog trajnog funkcionisanja;

• uspješno funkcionisanje UZM – bilježenje nasilja i preduzimanje mjera zaštite;

• formiranje Spoljašnje zaštitne mreže (SZM) – uključivanje Doma zdravlja, Centra za socijalni rad, uprave policije i opština u funkcionisanje UZM u školama;

• obraćanje za pomoć djece/porodica izloženih nasilju i uspostavljanje povjerenja u zaštitnu mrežu;

• funkcionisanje vršnjačkih timova – prevencija, efikasne intervencije, integrisanje u zajednicu učesnika u nasilju;

• samoprocjena i spoljašnja procjena škole o tome da li je postala bezbjedno okruženje za djecu.[5]

Posebno je interesantno reći da se u sklopu ovog programa nalaze mentori koji imaju znečajnu ulogu u realizaciji projekta. U školama mentori realizuju obuke za različite ciljne grupe:

• O vrstama, učestalosti i oblicima nasilja u školi – učestvuju svi zaposleni.

• Pravila i restitucija (nadoknada/iskupljenje za načinjenu štetu/povredu) – učestvuju svi zaposleni.

• Rukovođenje odjeljenjem – učestvuje nastavno osoblje.

• Preventivni rad sa učenicima i roditeljima – učestvuju sve razredne starješine.

• Korišćenje animiranog serijala "Uaaa nepravda!" – učestvuju svi učitelji.

• Upotreba forum teatra – učestvuje tim zainteresovanih nastavnika.

• Rad vršnjačkih grupa – učestvuju izabrani nastavnici i učenici.

Obučeni nastavnici stečena znanja primjenjuju u radu sa učenicima i roditeljima, koristeći posebno pripremljene materijale. Sama realizacija programa sa učenicima podrazumijeva sprovođenje seta preventivnih radionica sa učenicima mlađih i starijih razreda kojima se definišu odjeljenska i školska pravila (koja se uvrštavaju i u školske pravilnike), a učenici obučavaju kako da prepoznaju nasilje i konstruktivno reaguju na njega. Pored toga, učenici mlađih razreda prolaze preventivne radionice animiranog serijala, a starijih razreda forum teatra. Vršnjački tim koji se formira od učenika iz svakog razreda ima ulogu promotera i pomagača.[6]

U sklopu ovog programa doneseni su dokumenti koji imaju preventivni karakter, a nose nazive: ''Poseban protokol za zaštitu dece od nasilja'', ''Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje'', ''Tim za zaštitu od nasilja'', ''Roditelji i prevencija nasilja u školi''.

U posebnom protokolu za zaštitu djece od nasilja se govori o problematici vršnjačkog nasilja koja je zastupljena u Srbiji; zatim o značenju pojmova nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje; govori se o osnovnim principima i ciljevima posebnog protokola; preventivnim i interventnim aktivnostima u slučajevima vršnjačkog nasilja; obuci zaposlenih u ustanovi za primjenu posebnog protokola; te evidencijama i dokumentaciji.

Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje definiše oblike vršnjačkog nasilja (na koji se način ono

5 Preuzeto sa: http://www.mpn.gov.rs/sajt/, pretraženo: 20.9.2012. godine.

6 Preuzeto sa: http://www.osnovnaskola.rs/, pretraženo: 24.9.2012. godine.

u školi manifestuje), kao i načine na koje se nasilje može izvršiti, te govori ko sve može vršiti nasilje. U Pravilniku se navode preventivne mjere koje se moraju preduzimati u svakoj školi. U njemu se navode i prava, obaveze i odgovornost svih u ustanovi u prevenciji nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; navode se programi zaštite od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; daju se uputstva ustanovama o formiranju tima za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i navode se obaveze tima. Kod interaktivnih aktivnosti govori se o razvrstavanju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja po nivoima, a onda se u skladu sa tom klasifikacijom govori o interventnim aktivnostima s obzirom na nivo nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Pored ovoga navodi se redoslijed u interventnom postupanju. U pogledu redoslijeda u interventnom postupanju se govori o: provjeravanju sumnje ili otkrivanju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, zaustavljanju nasilja i zlostavljanja i smirivanju učesnika, obavještavanju roditelja, konsultacijama, mjerama i aktivnostima koje se kasnije preduzimaju, te o efektima preduzetih aktivnosti koje prati i kontroliše obrazovna ustanova.

U dokumentu koji nosi naziv ‘’Roditelji i prevencija nasilja u školi’’ navode se mogućnosti djelovanja roditelja u cilju sprečavanja nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u školi (kao pojedinca, u okviru odjeljenja, na nivou škole i na nivou opštine), a potom se roditeljima daju informacije koje im govore o njihovim mogućim djelovanjima, sa kojim aktima se trebaju upoznati, koje su njihove mogućnosti kada saznaju da se desilo nasilje, na koji način mogu djelovati na više različitih nivoa, koliki je njihov uticaj u prevenciji nasilja, kao i o dugim eventualnim postupcima i inicijativama koje mogu preduzimati.[7]

Treba naglasiti da je Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja u januaru 2009. godine donijelo Okvirni akcioni plan za prevenciju nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Ovaj dokument je, pored ostalog, predložio aktivnosti koje treba da obezbijede stvaranje atmosfere povjerenja, sigurnosti i poštovanja dječijih prava kroz jedinstveno djelovanje svih aktera. Predviđeno je da je obrazovno-vaspitna ustanova odgovorna za:

- uspostavljanje preventivnog rada na zaštiti djece od nasilja kao redovne prakse u obrazovno-vaspitnom procesu;
- neposrednu uključenost vršnjačkih timova i učeničkih parlamenata u pružanje podrške vršnjacima pri zaštiti od nasilja i uspješnu reintegraciju počinilaca nasilja u vršnjačku zajednicu;
- uvođenje pravila ponašanja i restitucije (restorativnog vaspitanja) kao preventivnih mjera i vrijednosti u život zajednice, izgradnju pozitivne klime i konstruktivne komunikacije;
- uspostavljanje vršnjačke medijacije i vršnjačke edukacije kao efikasnih mehanizama prevencije sa instrumentima za praćenje efikasnosti;
- uključivanje u programe za prevenciju nasilja, osmišljavanje programa za razne uzraste, umrežavanje škola i autora/trenera/mentora radi razmjene pozitivnih iskustava i širenja mreže zaštite;

7 Preuzeto sa: http://www.ssindjelic.edu.rs/svevesti.aspx?parentid=67, pretraženo: 24.9.2012. godine.

• primjenu Posebnog protokola za zaštitu djece/učenika od nasilja, zlostavljanja i

zanemarivanja;

• razvijanje podsticajne sredine i ukupno povećanje atraktivnosti škole;

• sistematsko praćenje i unapređivanje nivoa bezbjednosti, zaštite i podrške učenicima.

Predviđeno je da lokalna zajednica preuzima odgovornost za:

• planiranje mjera za stvaranje bezbjedne sredine za djecu;

• uspostavljanje mehanizama saradnje nadležnih sistema u lokalnoj zajednici (obrazovno-vaspitne ustanove, policija, socijalna zaštita, zdravstvo, lokalna samouprava);

• izgradnju i primjenu efikasnih mehanizama za prepoznavanje, prijavljivanje i otkrivanje potencijalnih opasnosti i incidenata u lokalnoj sredini;

• osmišljavanje postupaka i uspostavljanje procedura i mehanizama saradnje sa porodicom na prevenciji i zaštiti djece od nasilja, na izgradnji bezbjednog okruženja i na resocijalizaciji djece počinilaca nasilja u zajednicu;

• sprovođenje procedura i postupaka predviđenih Opštim i posebnim protokolima o zaštiti djece od nasilja;

• razvijanje školskog sporta i uvođenje školskog policajca kao značajne mjere u prevenciji nasilja;

• uspostavljanje saradnje sa lokalnim medijima i stvaranje mogućnosti za veći uticaj i uključenost roditelja u aktivnosti lokalnih medija.

Na kraju je predviđeno da Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja preuzima odgovornost za:

• usklađenost postojećih zakonskih akata i procedura u oblasti obrazovanja u cilju stvaranja jedinstvenog sistema zaštite djece od nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja;

• izmjene i dopune svih podzakonskih akata u oblasti obrazovanja i vaspitanja u kojima se jasno definišu i uspostavljaju mehanizmi koji obezbjeđuju potpuno sprovođenje sistema zaštite djece od nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama i u ukupnom sistemu obrazovanja i vaspitanja;

• koordinaciju svih sistema za prevenciju nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama na nivou školske uprave i lokalne samouprave;

• promociju primjera dobre prakse;

• redovno praćenje primjene svih sistemskih rješenja u ovoj oblasti, periodičnu evaluaciju njihove efektivnosti i predlaganje novih mjera za povećanje efektivnosti prevencije nasilja.[8]

Na sajtu škola koje nisu uključene u pomenuti projekat mogu se naći neki drugi sadržaji koji se mogu tumačiti kao preventivne mjere u pogledu suzbijanja vršnjačkog nasilja. Npr. u OŠ ‘’Dositej Obradović’’ Novi Sad postoji Kodeks po-

8 Preuzeto sa: http://www.mpn.gov.rs/sajt/, pretraženo: 20.9.2012. godine.

našanja učenika, roditelja i nastavnika koji u jednom dijelu svojih normi propisuje da je zabranjeno: svako fizičko i psihičko maltretiranje i izazivanje tuča, kao i učestvovanje u njima; obavezno je poštovanje učenika drugih nacija i vjeroispovijesti; zabranjeno je vrijeđanje i omalovažavanje učenika na osnovu materijalnog i socijalnog statusa; stariji učenici imaju obavezu da štite mlađe učenike i da se međusobno poštuju; najstrože je zabranjeno otimanje novca i ostalih stvari od učenika; zabranjeno je i kažnjivo mobilnim telefonom slikati druge učenike, a posebno sukobe među učenicima; zabranjeno je otimanje užine i bacanje po hodniku i dvorištu škole; kažnjivo je nepristojno dodirivanje kojim se vrijeđa ličnost drugog učenika. Kodeks ponašanja donijet je na prijedlog Učeničkog parlamenta, Savjeta roditelja i Nastavničkog vijeća. Ovaj akt je donijet na 14. sjednici Školskog odbora od 11. 2. 2009. godine.[9]

Treba istaći da se na sajtu škola mogu naći podaci koji govore o školskom policajcu koji ima preventivnu ulogu, ali u nekim slučajevima i represivnu. Naravno, treba istaći u ovom slučaju saradnju između obrazovnih ustanova i Ministarstva unutrašnjih poslova.

ZAKLJUČAK

Nakon pretrage sajtova određenih institucija, sportskih kolektiva, omladinskih organizacija i obrazovnih institucija u Republici Srbiji nameće se zaključak da je problemu vršnjačkog nasilja posvećena značajna pažnja i da postoje ozbiljni pokazatelji koji ukazuju na prisustvo ovog oblika nasilja u Srbiji.

Ukoliko se izvrši komparacija aktivnosti preduzetih od strane institucija Republike Srpske i institucija Republike Srbije u pogledu sprečavanja vršnjačkog nasilja, uočava se razlika u ozbiljnom pristupu, te preduzimanju velikog broja aktivnosti u cilju kanalisanja i neutralisanja ovog problema u Republici Srbiji. Dakle, u Republici Srbiji se od strane institucija posvećuje mnogo veća pažnja problemu vršnjačkog nasilja nego što je to slučaj u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini. Najveća aktivnost je zapažena na sajtu Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije. Na ovom sajtu se nalaze dokumenti koji govore o provođenju projekta (programa) ‘’Škola bez nasilja’’, kao i Okvirni akcioni plan za prevenciju nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

O ozbiljnosti projekta ‘’Škola bez nasilja’’ govori veliki broj zvaničnih dokumenata, protokola, uputstava i drugih sadržaja, kao i spiskovi škola koje su uključene u program, zatim spisak škola koje čekaju na priključenje programu Škola bez nasilja, kao i spisak mreža škola bez nasilja u Srbiji (spisak mentora i škola sa plaketom Škola bez nasilja).

Treba istaći da se ovaj problem identifikuje kao jedan od najozbiljnijih problema i da je iz tog razloga za njegovo neutralisanje potrebno ostvariti institucionalni pristup. Potrebno je naglasiti i činjenicu da je neophodna saradnja državnih institucija, nevladinog sektora i humanitarnih organizacija za rješavanje ovako ozbiljnog problema, što za sada u Republici Srpskoj, za razliku od Srbije, nije slučaj.

9 Preuzeto sa: http://www.dositejns.edu.rs/, pretraženo: 13.9.2012. godine.

LITERATURA

1. Popadić, D. (2009): *Nasilje u školama*, Institut za psihologiju, Beograd,
2. Savović, B. (2001): *Stavovi učenika prema disciplinskim problemima u osnovnoj i srednjoj školi*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Beograd,
3. http://www.osnovnaskola.rs/, pretraženo: 24.9.2012.,
4. http://www.mpn.gov.rs/sajt/, pretraženo: 20.9.2012.,
5. http://www.kancelarijazamlade.rs/home, pretraženo: 17.9.2012.,
6. http://www.ssindjelic.edu.rs/svevesti.aspx?parentid=67, pretraženo: 24.9.2012.,
7. http://www.crvenazvezdafk.com/, pretraženo: 13.9.2012.,
8. http://www.partizan.rs/home/, pretraženo: 13.9.2012.,
9. http://www.fkvojvodina.rs/, pretraženo:24.9.2012.,
10. http://www.duskoradovic.info/, pretraženo: 13.9.2012.,
11. http://www.dositejns.edu.rs/, pretraženo: 13.9.2012.,
12. http://ck13.org/, pretraženo: 18.9.2012.,
13. http://www.mos.gov.rs/, pretraženo: 25.9.2012.,
14. http://www.minrzs.gov.rs/cms/sr/pocetna, pretraženo: 25.9.2012.,
15. http://www.mpravde.gov.rs/, pretraženo: 27.9.2012.,
16. http://www.mup.gov.rs/cms_cir/home.nsf/index.html, pretraženo: 27.9.2012.

ABSTRACT:

"Adolescent Violence" is project organised by Police College, where analysis of adolescent violence in Republic of Serbia has been undertaken as part of that. Analysis has been based on publicly available information on government, non-government, youth and sport institutions and their internet portals.

During analysis we noticed that while adolescent violence is existent in Serbia, large accent has been placed in pro-active measures on reduction of violence and further improvements in policies to control and supress causes of violence.

Most noticeable activity in controlling violence conducted by government agencies has been reflected in project named "School without violence", initiated by UNICEF. It is encouraging to see that many schools in Serbia have joined this project and while it has been running for a few years, so far there are visible positive effects in reduction of violence.

Following analysis aim to explain and analyse activities associated with project and measures along with its advantages that are noticeable in encountering adolescent violence, as well as root of problem and its causes.

VRŠNJAČKO NASILJE IZ UGLA UČENIKA OSNOVNIH ŠKOLA NA PODRUČJU BANJALUČKE REGIJE
-Analiza empirijskog istraživanja-

Nikolina Grbić-Pavlović, mr
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
nikolinagrbic@blic.net

Gojko Pavlović, mr
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
pavlovicgojko@gmail.com

Apstrakt: U proteklih nekoliko decenija svjedoci smo porasta vršnjačkog nasilja u predškolskim i školskim ustanovama. Sve češće na internet sajtovima možemo vidjeti snimke brutalnih razračunavanja učenika u školama i školskim dvorištima. O ovakvim događajima najčešće saznajemo iz pisanih i elektronskih medija koji o vršnjačkom nasilju izvještavaju samo kada priča ima senzacionalan karakter. Iako je nasilje među djecom i omladinom postalo uobičajena pojava, ovoj problematici se ne posvećuje dovoljno pažnje. Stoga je početkom 2012. godine Visoka škola unutrašnjih poslova započela realizaciju naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *„Vršnjačko nasilje"*. Upravo u ovom radu autori će analizirati najznačajnije odgovore iz navedenog empirijskog istraživanja iz ugla učenika osnovnih škola sa područja banjalučke regije.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, osnovne škole, učenici, banjalučka regija, istraživanje.

UVODNA RAZMATRANJA

Škola je bitan faktor socijalizacije koji predstavlja novu društvenu grupu u koju djeca i adolescenti ulaze.[1] Isto tako, škola je institucija u kojoj se postavljaju nove obaveze i odgovornosti čiji vrijednosni sistem može da se značajno razlikuje od onoga koji vlada u porodicama. Nova okolina i novi problemi nastali ulaskom djeteta u školu zahtijevaju sposobnost prilagođavanja, koja je nerijetko odlučujuća za njegov dalji odnos prema školi i eventualnu pojavu devijantnog pa i delinkventnog ponašanja, više nego intelektualne sposobnosti.[2] Tako je i pojava vršnjačkog nasilja, koja se često označava anglosaksonskim terminom buling (eng. *bullying*), u posljednje vrijeme, veoma čest, ozbiljan i složen problem. O nasilju među djecom govorimo kad jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može odbraniti. Prema

1 Obradović, V.: *Delinkventno ponašanj*e, Empirijska studija, KJU "Porodično savjetovanje", Sarajevo, 2008, str. 64.

2 Singer, M., Mikšaj-Todorović, LJ.: *Delinkvencija mladih*, Nakladni zavod "Globus", Zagreb, 1993, str. 208.

Protokolu o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu, vršnjačko nasilje je: »svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje se, nezavisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca)«[3].

Postoje dva glavna oblika vršnjačkog nasilja, a to su: fizičko i verbalno. Fizičko nasilje je najuočljiviji oblik, te podrazumijeva udaranje, guranje, štipanje, čupanje i slično. Verbalno nasilje najčešće prati fizičko, a podrazumijeva vrijeđanje, širenje glasina, stalno zadirkivanje, ismijavanje i slično. Pored ova dva oblika vršnjačkog nasilja, mogu se izdvojiti još: psihičko (emocionalno), seksualno, socijalno i ekonomsko.[4] Psihičko (emocionalno) nasilje je usko povezano s fizičkim i verbalnim, te uključuje namjerno vrijeđanje, omalovažavanje, ponižavanje, kao i ignorisanje.[5] Seksualno nasilje podrazumijeva neželjeni fizički kontakt i uvredljive komentare. Socijalno nasilje podrazumijeva isključivanje žrtve iz zajedničkih aktivnosti razreda ili iz dječje igre.[6] Ekonomsko nasilje podrazumijeva krađu i iznuđivanje novca. Takođe, neki izvori ukazuju i na pojam kulturalnog nasilja, koje podrazumijeva vrijeđanje na nacionalnoj, vjerskoj ili rasnoj osnovi.[7] Nadalje, ukazuje se i na pojavu novih oblika vršnjačkog nasilja, i to: putem SMS poruka, preko društvenih mreža (npr. Fejsbuka), nedopušteno snimanje kamerom i drugo.

U našem društvu se uglavnom u javnost ne iznose brojčani pokazatelji o vršnjačkom nasilju, niti se u naučnim krugovima sistematski izučava ova društveno negativna pojava. Sve aktivnosti koje se preduzimaju povodom vršnjačkog nasilja od strane različitih subjekata, kao što su škole, policija, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske i drugi, orijentisane su ka rješavanju sporadičnih individualnih slučajeva, i uglavnom su represivnog karaktera.

Početkom 2012. godine Visoka škola unutrašnjih poslova, kao organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske koja je u stručnom i naučnom smislu ustanova pozvana da se bavi realizacijom naučnoistraživačkih projekata, pokreće naučnoistraživački projekat pod nazivom *„Vršnjačko nasilje"*. Navedenim projektom je predviđeno istraživanje pojave vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka. Realizacijom navedenog projekta nastojalo se saznati koliko su učenici i školsko osoblje informisani o vršnjačkom nasilju, koji su oblici vršnjačkog nasilja zastupljeni u njihovim osnovnim školama, ko su žrtve, a ko nasilnici, kao i koji su načini reagovanja na vršnjačko nasilje od strane učenika, roditelja, stručnog i nastavnog osoblja, te škol-

3 Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu donesen je novembra 2008. godine od strane tri nadležna ministarstva Vlade Republike Srpske i to: Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske.

4 Vidi šire: Šućur, Z.: Nasilje nad djecom, *Kriminologija delikata nasilja*, Nakladni zavod „Globus", Zagreb, 2005, str. 27–28.

5 http://www.stopbullying.gov/what-is-bullying/index.html.

6 Vidi šire: http://www.ncpc.org/topics/bullying.

7 Vidi šire: *Buljan-Flander, G., Šostar, Z.: Nasilje među djecom, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, dostupno na:* http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/.

skih policajaca.

Praktični cilj ovog istraživanja je podrazumijevao uočavanje osnovnih pojavnih oblika vršnjačkog nasilja u osnovnim školama, kako bi se, u prvom redu policijskim službenicima – školskim policajcima, ali i svim drugim zainteresovanim subjektima našeg društva, predložile adekvatne mjere prevencije i represije vršnjačkog nasilja. Za potrebe ovog istraživanja korišćena su dva anketna upitnika poluzatvorenog tipa sa ponuđenim alternativnim odgovorima i mogućnošću formulisanja sopstvenih odgovora, i to: anketni upitnik za učenike i anketni upitnik za stručno i nastavno osoblje i policajce.

S obzirom na to da smo se u našem radu opredijelili za analizu stavova i mišljenja učenika o vršnjačkom nasilju, u daljem tekstu prikazaće se distribucija najznačajnijih odgovora anketiranih učenika u osnovnim školama na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka.[8] Analiza odgovora ispitanika obrađena je u odnosu na relevantne demografske karakteristike i to u odnosu na pol, školu koju pohađaju (gradska ili prigradska), razred koji pohađaju, na to s kim žive i u odnosu na bračni status roditelja. Takođe, izvršeno je testiranje implicitnih istraživačkih hipoteza o postojanju razlika u odgovorima ispitanika u odnosu na navedene demografske karakteristike, a nakon unosa podaci su iskazani tabelarno, grafički i verbalno. S obzirom na to da su cjelokupni rezultati empirijskog istraživanja predstavljeni na preko 300 stranica, u radu će se prikazati samo osnovni stavovi učenika o vršnjačkom nasilju za sve četiri baterije (grupe) pitanja iz anketnog upitnika. Takođe, prikazaće se samo oni rezultati kod kojih je nakon testiranja implicitnih hipoteza utvrđeno da postoji visoko statistički značajna razlika u odgovorima u odnosu na posmatrane demografske karakteristike. Odgovori na pitanja kod kojih nije bilo uslova za testiranje implicitnih hipoteza kao i odgovori kod kojih nema statistički značajne razlike ili ta razlika nije visoko statistički značajna u odnosu na posmatrane demografske karakteristike, zbog obima rada neće biti prezentovani.

SLIKA UZORKA – UČENICI

U empirijskom istraživanju učestvovala su ukupno 562 učenika osmih i sedmih razreda osnovnih škola sa područja Centra javne bezbjednosti Banja Luka. Od ukupnog broja ispitanika, 293 ili 52,00% ispitanika su muškog pola, odnosno dječaci, dok je 269 ili 48,00% ispitanika ženskog pola, odnosno djevojčica. Nadalje, od ukupnog broja ispitanika njih 381 ili oko 68,00% dolaze iz gradskih područja, odnosno iz gradskih su škola, dok je preostali dio ispitanika, njih 181 ili 32,00% iz

8 Prema odobrenju Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske broj 07.020/610-706/12 od 31. 05. 2012. godine empirijskim istraživanjem obuhvaćeno je 12 osnovnih škola sa područja Centra javne bezbjednosti Banja Luka, koje su odabrane metodom slučajnog uzorka. Odabrane škole su kako iz gradskih, tako i prigradskih područja, a jedan broj škola nije sa područja grada Banje Luke. Škole obuhvaćene ovim emprijskim istraživanjem su: OŠ "Vuk Karadžić" Banja Luka, OŠ „Branko Radičević" Banja Luka, OŠ „Branko Ćopić" Banja Luka, OŠ „Zmaj Jova Jovanović" Banja Luka, OŠ „Đura Jakšić" Šargovac, OŠ „Stanko Rakita" Vrbanja, OŠ „Vasa Čubrilović" Gradiška, OŠ „Petar Kočić" Nova Topola, OŠ „Petar Kočić" Prijedor, OŠ „Vuk Karadžić" Omarska, OŠ „Ivan Goran Kovačić" Mrkonjić Grad i OŠ "Dositej Obradović" Kneževo.

prigradskih škola. Najveći broj ispitanika, njih čak 98,04% ili 551 ispitanik su učenici VIII razreda osnovne škole, dok su 11 ili 1,96% ispitanika učenici VII razreda.

U odnosu na organizaciju porodičnog života, najveći broj učenika, odnosno 490 ili 87,19% ispitanika živi sa oba roditelja, dok preostali dio učenika živi u zajednici samo sa jednim roditeljem ili sa starateljima. Od učenika koji žive u zajednici samo sa jednim roditeljem ili starateljem, njih 58 ili 10,32% živi samo sa majkom, 11 ili 1,96% živi samo sa ocem, dok tri ili 0,53% učenika živi sa starateljima. U odnosu na bračni status roditelja, najviše ispitanih učenika potiče iz cjelovitih porodica, odnosno 516 ili 91,64% ispitanika žive sa oba roditelja, dok preostali dio učenika, odnosno njih 46 ili 8,36% dolazi iz porodica u kojima su roditelji razvedeni.

PREGLED OSNOVNIH STAVOVA UČENIKA O VRŠNJAČKOM NASILJU

Prva baterija pitanja (pitanja 1–4) iz anketnog upitnika kreiranog za učenike je opšteg karaktera. Prva četiri pitanja se odnose na relacije između učenika i vršnjaka u školi, stanju nasilja među učenicima, te činjenicu koliko su i od koga učenici informisani o pojavi, uzrocima i posljedicama vršnjačkog nasilja. Tako je 175 ili 31,14% ispitanika svoj odnos sa drugim vršnjacima opisalo kao odličan, dok je najveći broj ispitanih učenika, 236 ili 41,99% opisao taj odnos kao dobar, ali uz povremene prepirke. Nadalje, 132 učenika ili 23,49% opisalo je svoj odnos sa vršnjacima kao pasivan, u smislu da se ne uključuju u igre ili razgovore, dok je pet (5) učenika, što čini 0,89% ispitanih opisalo ovaj odnos kao agresivan, u smislu čestog izazivanja i započinjanja kavge. Preostali dio ispitanih učenika, njih osam (8) ili 1,42% opisalo je ovaj odnos kao loš, uz navođenje da su često žrtva nekog oblika nasilja od strane vršnjaka, dok šest (6) učenika ili 1,07% nije odgovorilo na ovo pitanje.

Na pitanje koliko često se u njihovoj školi dešava nasilje među učenicima, 34 ili 6,05% ispitanih učenika odgovorilo je da je nasilje među učenicima veoma često, dok je čak 99 učenika ili 17,62% odgovorilo da je nasilje česta pojava. Ipak najveći broj ispitanih učenika, njih 217 ili 38,61% odgovorilo je da je nasilje među učenicima rijetko, dok je 164 ili 29,18% učenika odgovorilo da je ova pojava vrlo rijetka. Nadalje, 41 učenik ili 7,30% smatra da se nasilje među učenicima ne dešava nikada, dok ukupno sedam (7) učenika ili 1,25% nije dalo odgovor na ovo pitanje.[9]

U trećem pitanju učenici su se izjašavali o tome koliko su informisani o samoj pojavi, zatim o uzrocima i posljedicama vršnjačkog nasilja. S tim u vezi, 275 ili 48,93% učenika se izjasnilo da su dobro informisani, dok je 201 ili 35,77% učenika izjavilo da su informisani, ali nedovoljno. Nadalje, 64 ili 11,39% ispitanih učenika je izjavilo da nisu informisani o pojavi, uzrocima i posljedicama vršnjačkog nasilja, a 22 ili 3,91% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Na

9 U svijetu je proveden niz istraživanja o raširenosti školskog nasilja, a dobijeni rezultati ukazuju na činjenicu da je postotak školske djece koja su žrtve nasilja u školi u većini zemalja sličan. Tako on u Australiji iznosi 17%, u Engleskoj 19%, Japanu 15%, Norveškoj 14%, Španiji 17% i SAD-u 16%. Vršnjačko nasilje se najčešće događa od 4. do 8. razreda. Dostupno na: http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/.

pitanje od koga su informisani o vršnjačkom nasilju, 256 ili 31,88% učenika se izjasnilo da je o vršnjačkom nasilju informisano od strane roditelja, dok je najveći broj učenika, njih čak 311 ili 38,73% izjavilo da je o ovoj pojavi informisano od strane razrednika ili nastavnika iz škole. Nadalje, 85 ili 10,59% učenika se informiše od pedagoga ili psihologa škole, dok se 63 ili 7,85% ispitanih učenika o vršnjačkom nasilju informiše putem medija. Preostali dio ispitanih učenika, njih 37 ili 4,61% je izjavilo da se o vršnjačkom nasilju informiše od strane policije, i iz drugih izvora njih 32 ili 3,99%. Odgovor na ovo pitanje nije dalo ukupno 19 ili 2,37% ispitanih učenika.

Druga baterija pitanja (pitanja 5–9) se odnosi na stavove i mišljenja ispitanika o tome ko su najčešće nasilnici u školi, odnosno da li su to dječaci ili djevojčice, zatim da li su to učenici viših ili nižih razreda, ili čak odrasli. Takođe, u ovoj grupi su i pitanja koja se odnose na lični odnos ispitanika i vršnjačkog nasilja, odnosno da li su ispitanici ikada vršili nasilje, da li su bili žrtva nasilja i kako su se tada osjećali. Na pitanje ko su najčešće nasilnici u njihovoj školi, većina ispitanih učenika smatra da su djačaci najčešće oni koji vrše nasilje, čak 411 ili 73,13%, dok 24 ili 4,27% smatra da su nasilnici i djevojčice. Nadalje, 109 učenika ili 19,40% mišljenja su da su i dječaci i djevojčice podjednako nasilni, dok preostalih 18 ili 3,20% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Da su učenici viših razreda ti koji obično vrše nasilje, izjasnila se većina ispitanika, odnosno ukupno 409 ili 70,88% ispitanih učenika. Da su izvršioci nasilja učenici nižih razreda izjasnilo se 12 ili 2,08% učenika, dok ih 108 ili 18,72% smatra da su to vršnjaci. Od ukupnog broja učenika, 24 ili 4,16% učenika su mišljenja da odrasli najčešće vrše nasilje, dok se isto toliko učenika u ovom pitanju nije izjasnilo. Testiranjem implicitnih hipoteza utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0006) u odgovorima ispitanika po polu u odnosu na pitanje ko su nasilnici u tvojoj školi, što je i očekivano (Tabela 1).[10]

Tabela 1. Nasilnici u tvojoj školi obično su:

Pol	Nasilnici u tvojoj školi obično su:								Ukupno	
	Dječaci		Djevojčice		Podjednako i jedni i drugi		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	195	47,45	3	12,50	61	55,96	10	55,56	269	47,86
Muški	216	52,55	21	87,50	48	44,04	8	44,44	293	52,14
Ukupno	411	100,00	24	100,00	109	100,00	18	100,00	562	100,00

Nadalje, najviše učenika, njih 345 ili 61,39% se izjasnilo da nikada nisu vršili bilo kakvo nasilje nad drugim učenicima, zatim 18 ili 3,20% učenika je odgovorilo da je vršilo verbalno nasilje nad drugim učenicima, a samo četiri ili 0,71%

10 Istraživanje sprovedeno od strane neprofitne organizacije *Fight crime: invest in kids* iz Vašingtona je pokazalo da je skoro 60% dječaka koji su klasifikovani kao nasilnici u periodu kada su bili šesti do devetog razreda osuđeno za najmanje jedan zločin do navršene 24 godine života. Još dramatičniji je podatak da je 40% njih imalo tri ili više osuda nakon navršene 24 godine života. Vidi šire: *Bullying Prevention Is Crime Prevention*, A report by *Fight crime: invest in kids*, Washington DC, 2003, dostupno na: www.fightcrime.org.

učenika je odgovorilo da je vršilo fizičko nasilje. Ukupno 93 ili 16,55% učenika se izjasnilo da je vršilo nasilje nad drugim učenicima u školi ukoliko su bili izazvani. Šest učenika ili 1,07% se izjasnilo da često vrši i verbalno i fizičko nasilje, a njih 84 ili 14,95% da vrše nasilje nad drugim učenicima samo ponekad iz zezanja. Jedan broj učenika, odnosno njih 12 ili 2,14% nije odgovorio na ovo pitanje. Za testiranje ukupnog odgovora na pitanje da li su ikada vršili nasilje nad drugim učenicima u odnosu na pol ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) po polu u odnosu na odgovore: ne, nikad; da, samo verbalno+da, fizički+da, često (i verbalno i fizički); samo ako sam bio/la izazvan/a; samo ponekad iz zezanja (Tabela 2). Iz tabele 2 vidljivo je da je više ispitanika ženskog pola odgovorilo da nikad ne vrši nasilje, što se može i povezati sa prethodnim pitanjem, odnosno da manji broj ispitanika ne vrši nasilje. Dalje, ako su izazvani, vidimo da ispitanici muškog pola češće odgovaraju na nasilje nasiljem, dok to nije slučaj sa ispitanicima ženskog pola. Kad je u pitanju ponuđeni odgovor na ovo pitanje „samo ponekad iz zezanja“, opet je vidljivo da ispitanici muškog pola češće vrše nasilje.

Tabela 2 . Jesi li ti vršio/la nasilje nad drugim učenicima u školi?

Pol	Jesi li ti vršio/la nasilje nad drugim učenicima u školi?														Ukupno	
	Ne, nikad		Da, samo verbalno		Da, fizički		Samo ako sam bio/la izazvan/a		Da, često (i verbalno i fizički)		Samo ponekad iz zezanja		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	196	56,81	6	33,33	0	0,00	22	23,66	1	16,67	39	46,43	5	41,67	269	47,86
Muški	149	43,19	12	66,67	4	100,00	71	76,34	5	83,33	45	53,57	7	58,33	293	52,14
Ukupno	345	100,00	18	100,00	4	100,00	93	100,00	6	100,00	84	100,00	12	100,00	562	100,00

U skladu sa prethodnim, a na pitanje da navedu u kojem razredu su prvi put doživjeli nasilje, najveći broj ispitanih učenika nije odgovorilo na ovo pitanje, čak njih 359 ili 63,88%, dok je 123 ili 21,89% ispitanih učenika odgovorio da nikada nisu bili žrtve vršnjačkog nasilja. Nadalje, 18 ili 3,20% učenika odgovorilo je da su bili žrtve nasilja u periodu od prvog do četvrtog razreda, dok je 62 ili 11,03% učenika odgovorilo da su bili žrtve nasilja u periodu od petog do devetog razreda.

Na pitanje kako su se osjećali kada je neko prema njima bio nasilan, najveći broj ispitanika, čak 401 ili 69,74% se nije izjasnilo. Da su bili uplašeni navelo je 39 ili 6,78% ispitanih učenika, zatim da su bili ljuti 92 ili 16,00% učenika, dok je 17 ili 2,96% ispitanih učenika odgovorilo da su bili tužni. Da su bili bespomoćni i „nešto drugo“ odgovorilo je po 13 ili 2,26% učenika. Testiranjem ukupnog odgovora na ovo pitanje utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0025) u odnosu na pol ispitanika (Tabela 3). Naime, ispitanici muškog pola su na nasilje kojem su bili izloženi regovali osjećanjem ljutnje (bijesa), što sa psihološke strane ukazuje da je takvo stanje moglo i prouzrokovati samo nasilje, odnosno uzvraćanje nasilja. Ovo nije slučaj sa ispitanicima ženskog pola. Takođe, treba uzeti u obzir da na ovo pitanje veliki broj ispitanika nije dao odgovor, tako da prethodno izneseno može da bude samo pretpostavka.

Tabela 3. Ako si bio/la žrtva nasilja, kako si se osjećao/la kada je neko prema tebi bio nasilan?

Pol	Ako si bio/la žrtva nasilja, kako si se osjećao/la kada je neko prema tebi bio nasilan?												Ukupno	
	Bio/la sam uplašen/a		Bio/la sam ljut/a		Bio/la sam tužan/a		Bio/la sam bespomoćan/a		Drugo		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	14	35,90	24	26,09	13	76,47	4	30,77	4	30,77	216	53,87	275	47,83
Muški	25	64,10	68	73,91	4	23,53	9	69,23	9	69,23	185	46,13	300	52,17
Ukupno	39	100,00	92	100,00	17	100,00	13	100,00	13	100,00	401	100,00	575	100,00

U **trećoj bateriji pitanja** (pitanja 10–13) iz anketnog upitnika za učenike, učenici su imali zadatak najprije da vrednuju tačno određene vrste vršnjačkog nasilja u njihovoj školi, kao što su fizičko, psihičko, seksualno, socijalno, ekonomsko i neki novi oblici nasilja, odnosno vršnjačko nasilje putem SMS poruka ili društvenih mreža. Nakon toga ispitanici su označavali koliko često im se određene neugodnosti događaju u školi, te koje su karakteristike onih koji vrše nasilje i ko je prema njihovom mišljenju obično žrtva nasilja u školi.

U desetom pitanju učenici su imali zadatak da vrednuju tačno određene pojave nasilja u njihovoj školi. Tako je 56 ili 9,96% učenika odgovorilo da se **fizičko nasilje** nikada ne dešava, 92 ili 16,37% učenika je odgovorilo da je ova pojava nasilja vrlo rijetka, dok je 146 ili 25,98% ispitanih učenika navelo da se fizičko nasilje rijetko dešava. S druge strane, 101 ili 17, 97% učenika smatra da se ova vrsta nasilja često dešava, dok 138 ili 24,56% učenika smatra da se fizičko nasilje vrlo često dešava. Ukupno 29 ili 5,16% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Testiranjem ukupnog odgovora na ovo pitanje utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) u odnosu na pol ispitanika (Tabela 4). Najveći broj ženskih ispitanika je fizičko nasilje vrednovalo sa vrlo često, dok to nije slučaj sa ispitanicima muškog pola. Ovdje postoji mogućnost da su ovi oblici nasilja svojstveni prirodnim predispozicijama polova, tako da je to mogući razlog vrednovanja ispitanika ženskog pola, jer su u ponuđenim oblicima guranje, štipanje i čupanje.

Tabela 4. Vrednuj pojavu sljedećih oblika nasilja u tvojoj školi – Fizičko nasilje

Pol	Vrednuj pojavu sljedećih oblika nasilja u tvojoj školi – Fizičko nasilje (udaranje, guranje, štipanje, čupanje...)												Ukupno	
	Nikad		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	21	37,50	27	29,35	63	43,15	56	55,45	91	65,94	11	37,93	269	47,86
Muški	35	62,50	65	70,65	83	56,85	45	44,55	47	34,06	18	62,07	293	52,14
Ukupno	56	100,00	92	100,00	146	100,00	101	100,00	138	100,00	29	100,00	562	100,00

Kada je u pitanju **psihičko nasilje,** 74 ili 13,17% učenika je odgovorilo da se ova vrsta nasilja nikada ne dešava, 96 ili 17,08% učenika je odgovorilo da je ono vrlo rijetko, dok je 113 ili 20,11% ispitanih učenika navelo da se ovo nasilje rijetko dešava. Nadalje, 113 ili 20,11% ispitanih učenika smatra da se psihičko nasilje često dešava, a 130 ili 23,13% učenika navodi da se psihičko nasilje vrlo često dešava. Ukupno 36 ili 6,41% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Za pojavu **seksualnog nasilja,** najveći broj ispitanih učenika, čak 312 ili 55,52% navodi da se nikada ne dešava, dok 80 ili 14,23% smatra da je ono vrlo rijetko. Za odgovor da se ova vrsta nasilja rijetko dešava opredijelilo se 48 ili 8,54% ispitanih učenika. Jedan značajan broj učenika, tačnije njih 37 ili 6,58% je mišljenja da se ova vrsta nasilja često dešava, čak njih 43 ili 7,65% smatra da je seksualno nasilje vrlo česta pojava. Na ovo pitanje odgovor nije dalo 42 ili 7,47% učenika.

Da se **socijalno nasilje** nikada ne dešava smatra 170 ili 30,25% učenika. Da je ova pojava vrlo rijetka, odgovorilo je 142 ili 25,27%, dok je 90 ili 16,01% ispitanih učenika navelo da se socijalno nasilje rijetko dešava. S druge strane, 66 ili 11,74% učenika smatra da se ova vrsta nasilja često dešava, dok je 50 ili 8,90% učenika smatra vrlo čestom pojavom. Ukupno 44 ili 7,83% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Za pojavu **ekonomskog nasilja** najviše učenika, čak 284 ili 50,53%, smatra da se nikada ne dešava, zatim 96 ili 17,08% učenika je odgovorilo da je ono vrlo rijetko, a 62 ili 11,03% ispitanih učenika je navelo da se ovo nasilje rijetko dešava. Značajan broj učenika, njih 33 ili 5,85% smatra da se ekonomsko nasilje često dešava, a 43 ili 7,65% učenika smatra ovu vrstu nasilja čestom pojavom. Ukupno 44 ili 7,83% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Za pojavu **novih oblika nasilja** putem SMS poruka, društvenih mreža (npr. Fejsbuka) i nedopušteno snimanje kamerom, najveći broj ispitanih učenika, njih 256 ili 45,55% smatra da se nikada ne dešava, zatim 111 ili 19,75% učenika je odgovorilo da se vrlo rijetko, a 56 ili 9,96% ispitanih učenika smatra da se ova vrsta nasilja rijetko dešava. S druge strane, 40 ili 7,12% učenika su mišljenja da se ova vrsta nasilja često dešava, a 43 ili 7,65% ispitanika smatra da su novi oblici nasilja vrlo česta pojava. Odgovor na ovo pitanje nije dalo 56 ili 9,96% učenika.

U jedanaestom pitanju učenici su vrednovali koliko često im se određene neugodnosti događaju u školi. U slučaju kada su trebali označiti koliko često im se dešava **omalovažavanje od strane drugog učenika,** 20 ili 3,56% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a 29 ili 5,16% učenika je odgovorilo da im se ova neugodnost dešava često. Da je omalovažavanje od strane drugog učenika rijetka pojava, odgovorilo je 94 ili 16,73% učenika, dok je 154 ili 27,40% učenika odgovorilo da im se dešava vrlo rijetko. Najveći broj učenika, čak 252 ili 44,84% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 13 ili 2,31% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Da se vrlo često dešava neugodnost da budu **poniženi putem društvenih mreža** (npr. Fejsbuka) izjasnilo se 10 ili 1,78% učenika, a 9 ili 1,60% učenika odgovorilo je da im se ona dešava često. S druge strane, 25 ili 4,45% učenika je odgovorilo da im se ova pojava dešava rijetko, a 58 ili 10,32% učenika je odgovorilo da im se dešava vrlo rijetko. Najveći broj učenika, čak 444 ili 79,00% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok 16 ili 2,85% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Za testiranje ukupnog odgovora na ovo pitanje u odnosu

na pol ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0032) po polu u odnosu na odgovore: Vrlo često+Često; Rijetko+Vrlo rijetko; Nikad (Tabela 5). Najviše ispitanika i jednog i drugog pola je odgovorilo da nikad nije bio poniženo putem duštvenih mreža, s tim da je više ispitanika muškog pola odgovorilo da su im se ove neugodnosti vrlo često dešavale. U ovom slučaju postoji mogućnost da ispitanici muškog pola upravo iskorištavaju društvene mreže radi razmjene neugodnosti ovoga tipa, dok to nije slučaj sa ispitanicima ženskog pola, što bi svakako trebalo dodatno istražiti.

Tabela 5. Bio/la sam ponižen/a putem društvenih mreža (npr. Fejsbuka)

Pol	Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – Bio/la sam ponižen/a putem društvenih mreža (npr. Fejsbuka)												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	1	10,00	4	44,44	16	64,00	13	22,41	229	51,58	6	37,50	269	47,86
Muški	9	90,00	5	55,56	9	36,00	45	77,59	215	48,42	10	62,50	293	52,14
Ukupno	10	100,00	9	100,00	25	100,00	58	100,00	444	100,00	16	100,00	562	100,00

Ukupno 12 ili 2,14% učenika je navelo da im se vrlo često dešava da im je neko **prijetio**, zatim 18 ili 3,20% učenika odgovorilo je da im se ono dešava često, dok je 55 ili 9,79% učenika odgovorilo da im se ova pojava dešava rijetko, te 88 ili 15,66% učenika je odgovorilo da im se ova neugodnost dešava vrlo rijetko. Najveći broj učenika, čak 376 ili 66,90% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok 13 ili 2,31% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Za testiranje ukupnog odgovora na ovo pitanje u odnosu na pol ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) po polu u odnosu na odgovore: Vrlo često+Često; Rijetko+Vrlo rijetko; Nikad (Tabela 6). Ispitanici muškog pola su više odgovorili da im se ova neugodnost češće dešavala. Stoga postoji mogućnost da se ovaj oblik neugodnosti – prijetnja češće dešava ispitanicima muškog pola, odnosno da na ovaj način oni jednim dijelom započinju i vrše nasilje, što nije slučaj sa ispitanicima ženskog pola.

Tabela 6. Neko mi je prijetio

Pol	Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – Neko mi je prijetio												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Ženski	4	33,33	4	22,22	16	29,09	29	32,95	212	56,38	4	30,77	269	47,86
Muški	8	66,67	14	77,78	39	70,91	59	67,05	164	43,62	9	69,23	293	52,14
Ukupno	12	100,00	18	100,00	55	100,00	88	100,00	376	100,00	13	100,00	562	100,00

Na pitanje koliko često ih je neko **udarao ili gurao**, 22 ili 3,91% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, potom 66 ili 11,74% učenika je odgovorilo da im se ona dešava često, dok je 117 ili 20,82% učenika odgovorilo da im se ova pojava dešava rijetko. Najveći broj ispitanih učenika, njih 180 ili 32,03% učenika je odgovorilo da im se ova neugodnost dešava vrlo rijetko. Čak 159 ili 28,29% ispitanih učenika je odgovorilo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok 18 ili 3,20% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Da ih je neko **istukao**, samo četiri ili 0,71% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a šest ili 1,07% učenika je odgovorilo da im se ona dešava često. Da im se ova negativna pojava dešava rijetko, odgovorilo je 22 ili 3,91% učenika, a 51 ili 9,07% učenika je odgovorilo da im se dešava vrlo rijetko. Najveći broj učenika, čak 458 ili 81,49% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 21 ili 3,74% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Za testiranje ukupnog odgovora na ovo pitanje u odnosu na pol ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) po polu u odnosu na odgovore: Vrlo često+Često; Rijetko+Vrlo rijetko; Nikad (Tabela 7). Vidljivo je da je više ispitanika muškog pola odgovorilo da ih je neko istukao, dok to nije slučaj sa ispitanicima ženskog pola. I iz prethodnih konstantacija može se zaključiti da se tuča, kao jedan od oblika nasilja, najčešće vrši između osoba muškog pola. I pored velikog broja i jednih i drugih ispitanika bez odgovora na ovo pitanje, ne smije se zanemariti mogućnost da ne postoji vršnjačko nasilje. Iz ovog pitanja postoji mogućnost i dolaska do odgovora da je najčešći oblik nasilja tuča koja se dešava među vršnjacima, pri tome misleći na osobe muškog pola.

Tabela 7. Neko me je istukao

Pol	Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – Neko me je istukao												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Ženski	2	50,00	2	33,33	3	13,64	10	19,61	243	53,06	9	42,86	269	47,86
Muški	2	50,00	4	66,67	19	86,36	41	80,39	215	46,94	12	57,14	293	52,14
Ukupno	4	100,00	6	100,00	22	100,00	51	100,00	458	100,00	21	100,00	562	100,00

Na pitanje koliko često im se dešavalo da im je neko **namjerno uništio stvari**, samo 11 ili 1,96% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a 21 ili 3,74% učenika odgovorilo je da im se ona dešava često. S druge strane, 60 ili 10,68% učenika je odgovorilo da im se ova pojava dešava rijetko, a 112 ili 19,93% učenika da im se dešava vrlo rijetko. Najveći broj učenika, čak 339 ili 60,32% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 19 ili 3,38% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. U vezi sa ovom neugodnošću je i pitanje koliko često im je neko **krao stvari**. Tako je 15 ili 2,67% učenika navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, 18 ili 3,20% učenika je odgovorilo da im se često dešava, dok je 46 ili 8,19% učenika odgovorilo da im se ova pojava de-

šava rijetko. S druge strane, 105 ili 18,68% učenika je odgovorilo da im se ova neugodnost dešava vrlo rijetko, te najveći broj ispitanih učenika, njih 363 ili 64,59% je odgovorilo da im se ova pojava ne dešava nikada. Ukupno 15 ili 2,67% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Da im je neko **na silu tražio novac:** 12 ili 2,14% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, potom devet ili 1,60% učenika je odgovorilo da im se ona dešava često, dok je 17 ili 3,02% učenika odgovorilo da im se ova pojava dešava rijetko, a 42 ili 7,47% učenika je odgovorilo da im se dešava vrlo rijetko. Najveći broj ispitanih učenika, njih 465 ili 82,74% je odgovorilo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 17 ili 3,02% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Za testiranje ukupnog odgovora na ovo pitanje u odnosu na organizaciju porodičnog života ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0010) po ovoj demografskoj karakteristici u odnosu na odgovore: Vrlo često+Često; Rijetko+Vrlo rijetko; Nikad (Tabela 8), što je i očekivano.

Tabela 8. Neko mi je tražio novac na silu

Živim sa:	Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – Neko mi je tražio novac na silu												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Majkom	4	33,33	4	44,44	1	5,88	3	7,14	44	9,46	2	11,76	58	10,32
Ocem	0	0,00	0	0,00	1	5,88	0	0,00	10	2,15	0	0,00	11	1,96
Oba roditelja	8	66,67	5	55,56	15	88,24	38	90,48	409	87,96	15	88,24	490	87,19
Starateljima	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	2,38	2	0,43	0	0,00	3	0,53
Ukupno	12	100,00	9	100,00	17	100,00	42	100,00	465	100,00	17	100,00	562	100,00

Na pitanje koliko često im se dešavalo da su bili **isključeni iz igre,** svega 14 ili 2,49% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a 22 ili 3,91% učenika je odgovorilo da im se ona dešava često. Da im se ova neugodnost dešava rijetko, odgovorilo je 49 ili 8,72% učenika, a 121 ili 21,53% učenik je odgovorio da im se dešava vrlo rijetko. Najveći broj učenika, čak 336 ili 59,79% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 20 ili 3,56% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Za testiranje ukupnog odgovora na ovo pitanje u odnosu na organizaciju porodičnog života ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,01375) po ovoj demografskoj karakteristici u odnosu na odgovore:Vrlo često+Često; Rijetko+Vrlo rijetko; Nikad (Tabela 9), što je i očekivano.
Tabela 9. Bio/la sam isključen/a iz igre

Živim sa:	Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – Bio/la sam isključen/a iz igre												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Majkom	2	14,29	5	22,73	3	6,12	22	18,18	25	7,44	1	5,00	58	10,32
Ocem	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	0,83	10	2,98	0	0,00	11	1,96
Oba roditelja	12	85,71	17	77,27	46	93,88	98	80,99	298	88,69	19	95,00	490	87,19
Starateljima	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	3	0,89	0	0,00	3	0,53
Ukupno	14	100,00	22	100,00	49	100,00	121	100,00	336	100,00	20	100,00	562	100,00

Da ih je neko **ogovarao;** 80 ili 14,23% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a 66 ili 11,74% učenika odgovorilo je da im se ona dešava često. Čak 130 ili 23,13% učenika odgovorilo je da im se ova pojava dešava rijetko, a najveći broj ispitanih učenika, njih 155 ili 27,58% je odgovorilo da im se ova pojava dešava vrlo rijetko. Nadalje, 108 ili 19,22% ispitanika je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok 23 ili 4,09% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Testiranjem ukupnog odgovora na ovo pitanje utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) u odnosu na pol ispitanika (Tabela 10). Naime, kod odgovora vrlo često i često postoji razlika u odgovorima ispitanika u odnosu na pol. Sa prethodnim neugodnostima češće smo dovodili u vezu ispitanike muškog pola, dok se ovaj oblik neugodnosti češće javlja ispitanicima ženskog pola, odnosno ovaj oblik nasilja je svojstveniji osobama ženskog pola.

Tabela 10. Neko me je ogovarao

Pol	Pitanje 11 – 10: Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – Neko me je ogovarao												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	52	65,00	43	65,15	69	53,08	70	45,16	27	25,00	8	34,78	269	47,86
Muški	28	35,00	23	34,85	61	46,92	85	54,84	81	75,00	15	65,22	293	52,14
Ukupno	80	100,00	66	100,00	130	100,00	155	100,00	108	100,00	23	100,00	562	100,00

Nadalje, na pitanje koliko često im se dešavalo da ih je neko **dodirivao po tijelu na neugodan način,** 23 ili 4,09% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a 19 ili 3,38% učenika odgovorilo je da im se ona dešava često. S druge strane, 34 ili 6,05% učenika odgovorilo je da im se ova pojava dešava rijetko, a 67 ili 11,92% je odgovorilo da im se ova pojava dešava vrlo rijetko. Najviše učenika, 402 ili 71,53% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok 17 ili 3,02% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Za testiranje ukupnog odgovora na ovo pitanje u odnosu na organizaciju porodičnog života ispitanika nisu postojali uslovi. Redukcijom tabele na relevantne atribute dobije se da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,4160) u odnosu na odgovore: Vrlo često+Često; Rijetko+Vrlo rijetko; Nikad (Tabela 11).

Tabela 11. Neko me je dodirivao po tijelu na neugodan način

Živim sa:	Koliko često su se tebi ove neugodnosti događale u školi? – neko me je dodirivao po tijelu na neugodan način												Ukupno	
	Vrlo često		Često		Rijetko		Vrlo rijetko		Nikad		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Majkom	3	13,04	4	21,05	2	5,88	7	10,45	41	10,20	1	5,88	58	10,32
Ocem	1	4,35	0	0,00	0	0,00	3	4,48	7	1,74	0	0,00	11	1,96
Oba roditelja	19	82,61	15	78,95	31	91,18	57	85,07	352	87,56	16	94,12	490	87,19
Starateljima	0	0,00	0	0,00	1	2,94	0	0,00	2	0,50	0	0,00	3	0,53
Ukupno	23	100,00	19	100,00	34	100,00	67	100,00	402	100,00	17	100,00	562	100,00

Da su **dobijali SMS poruke nepristojnog sadržaja**; 12 ili 2,14% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, a šest ili 1,07% učenika odgovorilo je da im se ona dešava često. Da im se ova neprijatnost dešava rijetko izjasnilo se 21 ili 3,74% učenika, a 50 ili 8,90% učenika je odgovorilo da im se ova pojava dešava vrlo rijetko. Najviše učenika, 456 ili 81,14% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 17 ili 3,02% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Na pitanje koliko često im se dešavalo da ih je neko **vrijeđao po osnovu identiteta, vjeroispovijesti i nacionalnosti**, od ukupnog broja odgovora na ovo pitanje, 13 ili 2,31% učenika je navelo da im se ova neugodnost vrlo često dešava, deset ili 1,78% učenika odgovorilo je da im se ona dešava često, zatim 14 ili 2,49% učenika odgovorilo je da im se ova pojava dešava rijetko, a 37 ili 6,58% je odgovorilo da im se ova pojava dešava vrlo rijetko. Najviše učenika, 473 ili 84,16% je navelo da im se ova pojava ne dešava nikada, dok ukupno 15 ili 2,67% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

U ovom pitanju učenici su imali mogućnost i da vrednuju koliko često im se dešava **nešto drugo** od neprijatnosti, odnosno nešto što nije bilo ponuđeno u anktenom upitniku, pa je tako, svega dva ili 0,36% učenika navelo da im se neke druge neugodnosti vrlo često dešavaju, a tri ili 1,78% učenika odgovorilo je da im se druge neugodnosti dešavaju često. Takođe, dva ili 0,36% učenika odgovorilo je da im se ova pojava dešava rijetko, a samo jedan ili 0,18% je odgovorio da im se ove pojava dešavaju vrlo rijetko. Da im se druge neprijatnosti ne dešavaju nikada, navelo je 44 ili 7,83% ispitanika, dok ukupno 510 ili 90,75% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Dvanaesto pitanje se odnosilo na najznačajnije karakteristike onih koji vrše vršnjačko nasilje. Ispitanicima je u ovom pitanju bilo ponuđeno više odgovora i oni su imali mogućnost da više odgovora i zabilježe. Tako su na ovo pitanje data ukupno 1.924 odgovora učenika. Četiri karakteristike onih koji vrše nasilje, koje su dobile najviše odgovora, prema mišljenju učenika su sljedeće: zlonamjernost (281 ili 14,60% svih odgovora), zlobnost (262 ili 13,62% svih odgovora), iskorištavanje drugih (244 ili 12,68% svih odgovora) i sebičnost (186 ili 9,67% svih odgovora). Nakon ovih karakteristika, slijede: neodgovornost (177 ili 9,20% odgovora), agresivnost (168 ili 8,73% odgovora), nervoza (160 ili 8,32% odgovora), nepromišljenost (158 ili 8,21% odgovora), dominantnost (93 ili 4,83% odgovora), napetost (89

ili 4,63% odgovora), razdražljivost (54 ili 2,81% odgovora) i nepouzdanost (25 ili 1,30% odgovora).

U trinaestom pitanju učenici su rangirali ponuđene odgovore na pitanje ko je obično žrtva nasilja u školi. Na pitanje da li je to **novi učenik u školi**, 201 ili 35,77% učenik je naveo da novi učenik u školi nikada nije žrtva nasilja. Potom, po 104 ili po 18,51% učenika je odgovorilo da su novi učenici vrlo rijetko i rijetko žrtve nasilja u školi, dok 49 ili 8,72% učenika smatra da su oni često žrtve nasilja. Samo 60 ili 10,68% učenika je navelo da su novi učenici u školi vrlo često žrtve nasilja u školi, dok 44 ili 7,83% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Testiranjem ukupnog odgovora na ovo pitanje utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0079) u odnosu na pol ispitanika (Tabela 12). Ispitanici oba pola pravili su velika odstupanja u odgovorima kad je u pitanju žrtva nasilja, tako da su ispitanici ženskog pola više puta navodili da je žrtva nasilja nova u školi često, dok su ispitanici muškog pola navodili da je nova u školi vrlo često žrtva nasilja. Uzimajući u obzir promjenu sredine i neadaptacija na nove uslove i način druženja i obrazovanja sa vršnjacima, može se zaključiti da se nova/i u školi pojavljuje kao žrtva nasilja.

Tabela 12. Nova u školi

Pol	Prema tvom mišljenju, žrtva nasilja u školi obično je – Nova u školi												Ukupno	
	Nikad		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Ženski	90	44,78	57	54,81	52	50,00	35	71,43	25	41,67	10	22,73	269	47,86
Muški	111	55,22	47	45,19	52	50,00	14	28,57	35	58,33	34	77,27	293	52,14
Ukupno	201	100,00	104	100,00	104	100,00	49	100,00	60	100,00	44	100,00	562	100,00

Da je to **osoba niskog samopouzdanja**; 113 ili 20,11% učenika smatraju da takve osobe nisu nikada žrtve nasilja. Najveći broj učenika, 148 ili 26,33% učenika je odgovorilo da su novi učenici vrlo rijetko žrtve nasilja u školi, dok 104 ili 18,51% učenika smatra da su oni rijetko žrtve nasilja. Svega 82 ili 14,59% učenika je navelo da su učenici niskog samopouzdanja često žrtve nasilja u školi, dok 68 ili 12,10% ispitanih učenika smatra da su nove osobe u školi vrlo često žrtve nasilja. Ukupno 47 ili 8,36% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

U slučaju kada su ispitanici trebali dati mišljenje o tome da li je žrtva nasilja **bistro i talentovano dijete koje se ističe**, najviše učenika, odnosno 201 ili 35,77% smatra da ovakvi učenici nisu nikada žrtva nasilja. Nadalje, 91 ili 16,19% učenika je odgovorilo je da su ovi učenici vrlo rijetko žrtve nasilja u školi, dok 88 ili 15,66% učenika smatra da su oni rijetko žrtve nasilja. Svega 65 ili 11,57% učenika je navelo da su učenici koji se ističu često žrtve nasilja u školi, dok 67 ili 11,92% ispitanih učenika smatra da su vrlo često žrtve nasilja. Ukupno 50 ili 8,90% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Na pitanje da li su učenici **s fizičkim ili psihičkim poteškoćama** žrtve nasilja, najviše učenika, odnosno 180 ili 32,03% smatra da ovakvi učenici nisu nikada žrtve nasilja. Nadalje, 95 ili 16,90% učenika je odgovorilo da su ovi učenici vrlo rijetko žrtve nasilja u školi, dok 83 ili 14,77% učenika smatra da su oni rijetko žrtve nasilja. Svega 82 ili 14,59% učenika je navelo da su učenici s određenim poteško-

ćama često žrtve nasilja u školi, dok 72 ili 12,81% ispitanih učenika smatra da su takva lica vrlo često žrtve nasilja. Ukupno 50 ili 8,90% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Testiranjem ukupnog odgovora na ovo pitanje utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) u odnosu na pol ispitanika (Tabela 13), što je i očekivano.

Tabela 13. – Dijete s fizičkim ili psihičkim poteškoćama

Pol	Prema tvom mišljenju, žrtva nasilja u školi obično je – Dijete s fizičkim ili psihičkim poteškoćama												Ukupno	
	Nikad		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	60	33,33	52	54,74	44	53,01	51	62,20	47	65,28	15	30,00	269	47,86
Muški	120	66,67	43	45,26	39	46,99	31	37,80	25	34,72	35	70,00	293	52,14
Ukupno	180	100,00	95	100,00	83	100,00	82	100,00	72	100,00	50	100,00	562	100,00

Da li su učenici **različitog kulturnog ili vjerskog porijekla** žrtve nasilja: najviše učenika, odnosno 142 ili 25,27% smatra da ovakvi učenici nisu nikada žrtva nasilja. Nadalje, 94 ili 16,73% učenika je odgovorilo je da su ovi učenici vrlo rijetko žrtve nasilja u školi, dok 95 ili 16,90% učenika smatra da su oni rijetko žrtve nasilja. Svega 87 ili 15,48% učenika je navelo da su ovi učenici često žrtve nasilja u školi, dok 93 ili 16,55% ispitanih učenika smatra da su vrlo često žrtve nasilja. Ukupno 51 ili 9,07% učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Konačno, u **četvrtoj bateriji pitanja** (pitanja 14–19) učenici su imali zadatak da opišu svoje postupke u slučaju kada vide da su drugi učenici nasilni prema nekom vršnjaku, odnosno u slučaju kada je neko nasilan prema njima, te da navedu kakva je reakcija roditelja, školskog osoblja, kao i školskog policajca kada im saopšte da su bili žrtve nasilja. Takođe, učenici su u ovom dijelu dali odgovore na pitanje kome bi se prvom obratili za pomoć kada bi doživjeli nasilje u školi.

Na pitanje da opišu svoje postupke u slučaju kada vide da su drugi učenici nasilni prema nekom vršnjaku, najviše ispitanih učenika, njih 249 ili 44,31% je izjavilo da u takvim situacijama brane žrtvu, dok je 162 ili 0,36% učenika navelo da o takvim događajima odmah obavijeste dežurnog nastavnika. Nadalje, 110 ili ili 19,57% učenika odgovorilo je da samo posmatraju ali da ne odobravaju takve situacije, dok je čak njih 12 ili 2,14% izjavilo da se pridruže nasilnicima. Ukupno 27 ili 4,80% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

U slučaju kada su učenici trebali opisati svoje postupke u situaciji kada je neko nasilan prema njima, najviše ispitanih učenika, njih 210 ili 37,37% je izjavilo da u takvim situacijama uzvrate na isti način, dok je 41 ili 7,30% učenika navelo da u takvim situacijama traže pomoć odraslih. Nadalje, 42 ili ili 7,47% učenika odgovorilo je da ne obraćaju pažnju na to, da im je svejedno, dok je 66 ili 11,74% izjavilo da se u takvim situacijama povuku. Najviše ispitanih učenika je odgovorilo da niko u školi nikada nije bio nasilan prema njima, odnosno 176 ili 31,32% učenika. Ukupno 27 ili 4,80% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Testiranjem ukupnog odgovora na ovo pitanje utvrđeno je da postoji visoko statistički značajna razlika (p=0,0000) u odnosu na pol ispitanika (Tabela 14). Može se zaključiti da ispitanici muškog pola na nasilje uzvraćaju nasiljem, što nije slučaj

sa ispitanicima ženskog, što je i očekivano, a o čemu je već prethodno bilo riječi.

Tabela 14. – Kada je neko nasilan prema meni, ja:

Pol	Kada je neko nasilan prema meni, ja:												Ukupno	
	Uzvratim na isti način		Tražim pomoć odraslih		Ne obraćam pažnju, svejedno mi je		Povučem se		Niko u školi nikad nije bio nasilan prema meni		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ženski	75	35,71	28	68,29	23	54,76	21	31,82	114	64,77	8	29,63	269	47,86
Muški	135	64,29	13	31,71	19	45,24	45	68,18	62	35,23	19	70,37	293	52,14
Ukupno	210	100,00	41	100,00	42	100,00	66	100,00	176	100,00	27	100,00	562	100,00

S obzirom na to da se najveći broj učenika izjasnio da nikada nisu bili žrtve nasilja, na pitanje kakva je reakcija roditelja kada im saopšte da su bili žrtve nasilja, najviše odgovora ispitanih učenika i u ovom pitanju jeste da nisu nikada bili žrtve nasilja, tj. 302 ili 53,74% ispitanih učenika. Nadalje, 17 ili 3,02% učenika je izjavilo da ih roditelji samo saslušaju, dok je 13 ili 2,31% izjavilo da im čak i ne vjeruju. Nadalje 38 ili 6,76% učenika je izjavilo da ih roditelji savjetuju da se sami brane u takvim situacijama, dok je 134 ili 23,84% učenika izjavilo da njihovi roditelji o tome obavijeste razrednika. Četiri ili 0,71% učenika je izjavilo da njihovi roditelji ništa ne učine, dok je 21 ili 3,74% izjavilo da urade nešto drugo. Ukupno 33 ili 5,87% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Na pitanje kakva je reakcija školskog osoblja (razrednik/ce, pedagoga/ce, psihologa/ce) kada im saopšte da su bili žrtve nasilja, najviše ispitanih učenika, čak 309 ili 54,98% je navelo da školsko osoblje preduzme odgovarajuće mjere, dok je i u ovom pitanju veliki broj učenika 153 ili 27,22% izjavio da nije nikada bio žrtva nasilja. Nadalje, 30 ili 5,34% učenika je izjavilo da ih samo saslušaju, dok je 23 ili 4,09% izjavilo da ništa ne učine, a deset ili 1,78% da im čak i ne vjeruju. Tri ili 0,53% učenika je izjavilo da urade nešto drugo. Ukupno 34 ili 6,05% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Na pitanje kakva je reakcija školskog policajca kada mu saopšte da su bili žrtve nasilja, najviše učenika, odnosno njih 275 ili 48,93% je izjavilo da školski policajac preduzme odgovarajuće mjere, dok je 26 ili 4,63% učenika izjavilo da ih samo saslušaju. Nadalje, 17 ili 3,02% je izjavilo da ništa ne učine, a pet ili 0,89% da im čak i ne vjeruju, dok je 118 ili 21,00% učenika izjavilo da urade nešto drugo. Ukupno 121 ili 21,53% ispitanih učenika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Na pitanje kome bi se prvom obratili za pomoć kada bi doživjeli nasilje u školi, najviše učenika, odnosno njih 284 ili 39,23% je izjavilo da bi se najprije obratili roditeljima, potom 111 ili 15,33% da bi se obratili pedagogu/psihologu, zatim 138 ili 19,06% bi se obratili nastavnicima, a 96 ili 13,26% drugu ili drugarici. Školskom policajcu bi se obratilo svega 36 ili 4,97% ispitanih učenika. Jedan broj učenika, tačnije njih 28 ili 3,87% obratilo bi se nekom drugom. Na ovo pitanje nije dao odgovor 31 ili 4,28% učenika.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Problem nasilja među učenicima predstavlja jedan od većih problema današnjice, koji posljednjih godina pokazuje tendenciju rasta. Način na koji djeca stupaju u interakciju sa svojim vršnjacima i stvaraju odnose sa njima, može predstavljati obrazac ponašanja koji će primjenjivati i u odraslom dobu. Vršnjačko nasilje je često zanemareno i posmatra se kao na sastavni deo odrastanja. Za one koji ga skoro svakodnevno preživljavaju predstavlja značajan problem. Depresija, anksioznost, gubitak samopoštovanja, samo su neki od psiholoških efekata koje svakodnevna izloženost ovoj pojavi može izazvati. Sprovedeno empirijsko istraživanje je pokazalo da je vršnjačko nasilje u obrazovnim ustanovama podjednako zastupljeno kako u gradskim, tako i u prigradskim školama, te da su i djevojčice sklone nasilnim oblicima ponašanja skoro koliko i dječaci. Samo su oblici nasilja koje vrše i jedni i drugi različiti. Nadalje, rezultati empirijskog istraživanja ukazali su na etiologiju i fenomenologiju vršnjačkog nasilja. Rezultati istraživanja su pokazali da postoji i nedovoljna informisanost školskog osoblja o ovoj pojavi. Stoga, potrebno je pokrenuti konkretne programe stručne edukacije učenika, roditelja, nastavnog osoblja i drugih relevantnih subjekata u pogledu mijenjanja postojećih stavova, a koji se odnose na prepoznavanje ove pojave i adekvatnog reagovanja na nju. Iz izložene analize odgovora ispitanika u odnosu na demografske karakteristike, uočava se da u odnosu na pol ispitanika postoji najveći broj visoko statistički značajnih razlika u odgovorima ispitanika. Kod ostalih demografskih karakteristika visoko statistički značajnih razlika u odgovorima ispitanika skoro da i nema, ili su evidentni u nekoliko odgovora, što je i navedeno u analizi. Kako bi se mogli dati značajniji prijedlozi i preporuke u odnosu na posmatranu pojavu, potrebno je slično istraživanje sprovesti na nivou cijele Republike Srpske. Svakako da je u naredenim istraživanjima, a na osnovu smjerenica koje su nastale kao rezultat projekta „Vršnjačko nasilje“, neophodno produbljivati nivo naučnih saznanja u pogledu svih relevantnih činilaca vezanih za pojavu vršnjačkog nasilja. Takođe, potrebno je prilagoditi buduće programe postupanja u pogledu prevencije i represije vršnjačkog nasilja u odnosu na specifičnosti pojedinih pojavnih oblika i karakteristika izvršilaca ovakvih ponašanja. Navedeni programi treba da odgovaraju lokalnim društvenim, istorijskim i drugim specifičnostima, uvažavajući društveni standard, materijalni status, kao i tradiciju date sredine.

LITERATURA:

1. *Buljan-Flander, G., Šostar, Z.: Nasilje među djecom, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Zagreb.*

2. Obradović, V.: *Delinkventno ponašanj*e, Empirijska studija, KJU “Porodično savjetovanje”, Sarajevo, 2008

3. Singer, M., Mikšaj-Todorović, LJ.: *Delinkvencija mladih*, Nakladni zavod “Globus”, Zagreb, 1993.

4. Šućur, Z.: Nasilje nad djecom, *Kriminologija delikata nasilja*, Nak-

ladni zavod „Globus“, Zagreb, 2005.

5. Vlada Republike Srpske, Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu, novembar 2008.

6. http://www.stopbullying.gov/what-is-bullying/index.html.

7. http://www.ncpc.org/topics/bullying.

8. http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/.

9. www.fightcrime.org.

ABSTRACT:

In the past few decades, we have witnessed an increase of bullying in the preschool and school facilities. More and more often, on the Internet sites, we can see recordings of brutal retribution of pupils in schools and schoolyards. On such events usually we find out from printed and electronic media, that of peer violence reporting only when a story has a sensational character. Although violence among children and youth has become commonplace, this issue is not given enough attention. Therefore at the beginning of 2012 Police College began the realization of research project called „Peer violence“. In this paper, the authors will analyze the most important answers, from this empirical research, from the perspective of elementary school pupils from the area of Banja Luka.

Keywords: bullying, elementary schools, pupils, Banja Luka region, research.

PERCEPCIJA PROBLEMA VRŠNJAČKOG NASILJA IZ UGLA ŠKOLSKOG OSOBLJA

spec. Dragana Vujić,
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
sdragana84@yahoo.com

Nevena Rakić, diplomirani pravnik unutrašnjih poslova,
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
nevenavsup87@gmail.com

Apstrakt: Postoje brojne definicije nasilja nad djecom, a za sve njih je zajedničko da pod nasiljem podrazumijevaju svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno na djecu (po UN Konvenciji, dijete je svaka osoba mlađa od 18 godina) od strane pojedinaca ili institucija, kojim se ugrožava ili sprečava normalan razvoj, integritet ličnosti ili zadovoljenje dječjih potreba. Karakterističan i veoma izražen oblik nasilja nad djecom u školama je tzv. vršnjačko nasilje. Vršnjačko nasilje je fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno na djecu od strane njihovih vršnjaka, koje se čini s ciljem povređivanja i uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnopravan odnos snaga koji je karakterističan na dvjema ravnima: jači protiv slabijih, ili grupa protiv pojedinca. Svako od ovih svjesnih postupaka se može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju. Nasilničko ponašanje djece, poznato i kao buling (bullying, eng. termin), razlikuje se od kratkotrajnih incidenata i svađa djece. Osnovna razlika je upravo u namjernoj želji da se drugom djetetu nanese zlo, kao i u ponavljanju takvog postupanja tokom određenog vremena i dominaciji sile na individualnom ili grupnom planu. U radu je prikazano istraživanje o vršnjačkom nasilju posmatrano iz ugla školskog osoblja, a koje obezbjeđuje podatke na osnovu kojih se može sagledati ova pojava u prirodnom kontekstu. Dakle, sagledavanje situacije iz ugla školskog osoblja je osnova iz koje se mogu izvesti zaključci o vrsti, stepenu, rasprostranjenosti i prioritetnim aktivnostima za suzbijanje i sprečavanje ove negativne pojave. Najbolji interes djeteta je bio vodilja tokom čitavog procesa istraživanja. Da bi dijete na pravilan način koristilo svoje kapacitete, neophodno je da se razvija i raste u nenasilnom okruženju. Budući da je dijete ljudsko biće, ono ima jednako pravo kao i odrasli na poštovanje svog dostojanstva, i samo zajedničkim radom svih nas može se obezbijediti svakom djetetu da provodi svoje djetinjstvo onako kako i dolikuje, to jeste, bezbrižno i srećno.

Ključne riječi*: djeca, maloljetnici, vršnjaci, nasilje, vršnjačko nasilje, školsko osoblje.*

UVODNA RAZMATRANJA

O nasilju među djecom govorimo kad jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, verbalno, psihički, emocionalno ili fizički napada ili ozljeđuje

drugo dijete koje se ne može odbraniti.[1] Da bi dijete na pravilan način koristilo svoje kapacitete, neophodno je da se razvija i raste u nenasilnom okruženju. Svjesni toga, stručnjaci su, u Konvenciji o pravima djeteta[2], članom 19 obavezali države potpisnice da preduzmu odgovarajuće zakonske, administrativene, socijalne i obrazovne mjere u pravcu zaštite djece od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja. Doslovno, član 19. glasi:

1. Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne i obrazovne mjere za zaštitu djeteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje, dok je pod brigom roditelja, zakonskih zastupnika ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.

2. Takve zaštitne mjere treba, prema potrebi, da uključuju djelotvorne postupke za donošenje socijalnih programa za obezbjeđivanje neophodne podrške djetetu i onima koji se o djetetu staraju, kao i drugih oblika zaštite i sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, prosljeđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva ovdje navedenog zlostavljanja djeteta i, po potrebi, obraćanja sudu.

Konvencijom o pravima djeteta (čl. 19, čl. 34 i čl. 39), svi oblici nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece kojima se ugrožava fizički ili lični integritet djeteta, predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava djeteta, to jeste prava na život, opstanak i razvoj. Stoga je, radi ostarivanja ovog prava, neophodno da u društvu postoji sistem koji će omogućiti brzu i djelotvornu intervenciju u slučajevima kada postoji sumnja da je dijete pretrpjelo zlostavljanje ili je izloženo riziku da pretrpi zlostavljanje i zanemarivanje.[3] Država koja je ratifikovala ovaj dokument je obavezna da uspostavi odgovarajuće programe sprečavanja zlostavljanja, kao i tretmana žrtava koje trpe nasilje.

Naša država je potpisnica Konvencije o pravima djeteta, te je potrebno njeno dosljedno primjenjivanje i usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa ovim važnim međunarodnim dokumentom koji je postao praksa u demokratski organizovanim društvima. Dakle, naša zemlja ima međunarodnopravnu i ustavnopravnu obavezu zaštite djece od nasilja. Stoga je potrebno stvoriti okruženje u kojem bi djeca ostvarivala maksimum svojih intelektualnih, socijalnih i emotivnih kapaciteta.[4] Društvo treba da osigura uslove u kojima će djeca biti motivisana za učenje i u kojima će poštovati razlike i individualnost svakog drugog djeteta.[5] Dakle, sigurno okruženje za svako dijete, u kojem nema zlostavljanja, zastrašivanja, fizičkog ili bilo kog drugog oblika degradiranja ličnosti djeteta, jeste primarna osnova za njegov razvoj.

Djeca u velikom broju doživljavaju nasilje kao svoj lični problem, a ne i kao problem društva, tako da rijetko traže pomoć – što zbog straha i stida da to učine, što zbog nepoznavanja državnih institucija koje su dužne da im pruže zaštitu.[6]

---

1 Milosavljević, M. (1998), Nasilje nad djecom, Fakultet političkih nauka, Beograd.

2 Konvencija o pravima djeteta, (2003), UNICEF, Beograd.

3 http://www.vesta.ba/images/publikacije/nasiljemedjudjecom.pdf.

4 http://www.academia.edu/1256690/Realno_zlostavljanje_u_virtuelnom_okruzenju_Prevencija_i_intervencija_u_slucajevima_zlostavljanja_dece_na_Internetu.

5 Bošković, D. (2009), Nasilje u porodici – društveni, kriminološki i kriminalistički aspekti, Defendologija centar za sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.

6 Marković, I. (2010), Kriminologija, Pravni fakultet, Banja Luka.

Da bi se prevazišao problem nasilja, podrazumijevajući pod tim i všnjačko nasilje, najprije je potrebno prepoznati nasilno ponašanje, te obezbijediti odgovarajuće tretmane za žrtvu i nasilnika i osposobiti institucije i službe za preventivno djelovanje u suzbijanju nasilja.[7] Niti jedan učenik ne bi se smio bojati odlaska u školu zbog nasilja i niti jedan roditelj se ne bi trebao brinuti da će njegovo dijete biti izvrgnuto nasilju u školi.[8]

INTERPRETACIJA I ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Tabela br. 1: Distribucija ispitanika (školsko osoblje) u odnosu na radno mjesto[9]

Radno mjesto	Broj ispitanika	
	f	%
Nastavnik	186	93,00
Psiholog/pedagog	13	6,50
Školski policajac	1	0,50
Ukupno	200	100,00

U tabeli br. 1. prikazana je distribucija ispitanika iz reda školskog osoblja u odnosu na radno mjesto. S tim u vezi, od ukupnog broja ispitanika koji su učestvovali u istraživanju, najviše njih, tj. 186 ili 93,00% su zaposleni na poslovima nastavnika, 13 ili 6,50% radi na poslovima pedagoga ili psihologa, dok je jedan ili 0,50% školski policajac.

1. Analiza rezultata istraživanja u odnosu na radno mjesto – Školsko osoblje

Tabela br. 2: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 1: U školi u kojoj radite, nasilje među učenicima dešava se:

Radno mjesto	Pitanje 1: U školi u kojoj radite, nasilje među učenicima dešava se:												Ukupno	
	Vrlo često (svaki dan ili svaki drugi dan)		Često (jednom u nedjelju dana)		Rijetko (jednom mjesečno)		Vrlo rijetko (jednom u polugodištu)		Ne pojavljuje se		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	16	100,00	36	92,31	58	92,06	57	90,48	13	100,00	6	100,00	186	93,00
Ostalo	0	0,00	3	7,69	5	7,94	6	9,52	0	0,00	0	0,00	14	7,00
Ukupno	16	100,00	39	100,00	63	100,00	63	100,00	13	100,00	6	100,00	200	100,00

Da se nasilje u školi u kojoj rade dešava vrlo često, odnosno svaki dan izjasnilo se ukupno 16 ispitanika iz kategorije nastavnika. Od ukupno 39 ispitanika,

7 Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, priručnik za postupanje subjekata zaštite, (2009). Vlada republike Srpske i Gender centar, Banja Luka.

8 Đorić, M. (2009). Buling kao vrsta socijalnog nasilja. Politička revija broj 3, Beograd.

9 Istraživanje je sprovedeno na području Banje Luka i istim je obuhvaćeno 12 osnovnih škola.

36 iz kategorije nastavnika i 3 iz kategorije ostalih ispitanika, izjasnili su se da se nasilje među učenicima u školi u kojoj rade dešava često, odnosno jednom u nedjelju dana. Za odgovor da se ova pojava dešava rijetko, odnosno jednom mjesečno opredijelilo se ukupno 63 ispitanika, i to 58 iz kategorije nastavnika i 5 iz kategorije ostalih zaspolenih. Da se ova pojava dešava vrlo rijetko, odgovorila su ukupno 63 ispitanika, i to 57 nastavnika i 6 ostalih. Ukupno 13 ispitanika iz kategorije nastavnika je navelo da se nasilje među učenicima u školi u kojoj rade ne pojavljuje. Bez odgovora na ovo pitanje je bilo ukupno 6 nastavnika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 1.

Tabela br. 3: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 2: O pojavi, uzrocima i posljedicama vršnjačkog nasilja učenici su, po Vašem mišljenju:

Radno mjesto	Pitanje 2: O pojavi, uzrocima i posljedicama vršnjačkog nasilja učenici su, po Vašem mišljenju:								Ukupno	
	Dobro informisani		Informisani ali nedovoljno		Nisu informisani		Bez odgovora			
	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Nastavnik	70	94,59	110	93,22	4	80,00	2	66,67	186	93,00
Ostalo	4	5,41	8	6,78	1	20,00	1	33,33	14	7,00
Ukupno	74	100,00	118	100,00	5	100,00	3	100,00	200	100,00

Da su učenici dobro informisani o pojavi, uzrocima i posljedicama vršnjačkog nasilja izjasnilo se ukupno 70 ispitanika, i to 70 ispitanika nastavnika i 4 ispitanika ostalih. Od ukupno 118 ispitanika, 110 iz kategorije nastavnika i 8 iz kategorije ostalih ispitanika su se izjasnili da su učenici o ovoj pojavi u školi u kojoj rade ispitanici informisani, ali ne dovoljno. Nadalje, za odgovor da o ovoj pojavi učenici nisu informisani opredijelilo se ukupno 5 ispitanika, i to 4 iz kategorije nastavnika i 1 iz kategorije ostalih zaspolenih. Bez odgovora su bila ukupno 3 ispitanika, i to 2 nastavnika i 1 ostali. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 2.

Tabela br. 4: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 3: O vršnjačkom nasilju učenici uglavnom budu informisani od strane:

Radno mjesto	Pitanje 3: O vršnjačkom nasilju učenici uglavnom budu informisani od strane:														Ukupno	
	Roditelja		Razrednika/ nastavnika		Pedagoga/ psihologa		Medija		Policije		Drugo		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	47	92,16	162	94,74	83	90,22	45	93,75	25	89,29	1	100,00	4	80,00	367	92,68
Ostalo	4	7,84	9	5,26	9	9,78	3	6,25	3	10,71	0	0,00	1	20,00	29	7,32
Ukupno	51	100,00	171	100,00	92	100,00	48	100,00	28	100,00	1	100,00	5	100,00	396	100,00

Od ukupno 51 ispitanika koji su odgovorili da učenici o vršnjačkom nasilju uglavnom budu informisani od strane roditelja, 47 su nastavnici, dok su 4 ostali. Nadalje, od ukupno 171 ispitanika koji su odgovorili da učenici o vršnjačkom nasilju uglavnom budu informisani od strane razrednika/nastavnika, 162 su nastavnici, dok je 9 ostalih. Za sljedeći odgovor da su učenici o vršnjačkom nasilju uglavnom informisani od strane pedagoga/psihologa opredijelila su se ukupno 92 ispitanika, i to 83 nastavnika, a 9 su ostali. Da o vršnjačkom nasilju učenici uglavnom saznaju iz medija odgovorilo je ukupno 48 ispitanika, odnosno 45 ispitanika nastavnika, a 3 iz reda ostalih. Najmanje ispitanika, ukupno njih 28, i to 25 nastavnika i 3 ostalih je odgovorilo da učenici o vršnjačkom nasilju saznaju od policije. Bez odgovora je bilo ukupno 5 ispitanika, odnosno 4 ili 80% nastavnika i 1 ostali, dok je samo jedan ispitanik iz kategorije nastavnika naveo odgovor „Drugo“. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 3. Nakon grupisanja odgovora: Školsko osoblje; Ostalo, testiranje pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika (p=0,7275) po radnom mjestu u odnosu na ovako grupisane odgovore, što je i očekivano.

Tabela br. 5: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 4: Nasilnici u školi su, po Vašem mišljenju:

Radno mjesto	Pitanje 4: Nasilnici u školi su, po Vašem mišljenju:								Ukupno	
	Dječaci		Djevojčice		Podjednako i jedni i drugi		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	89	92,71	1	100,00	87	92,55	9	100,00	186	93,00
Ostalo	7	7,29	0	0,00	7	7,45	0	0,00	14	7,00
Ukupno	96	100,00	1	100,00	94	100,00	9	100,00	200	100,00

Od ukupno 96 ispitanika koji su dali odgovor da su u školi uglavnom nasilnici dječaci, 89 je iz kategorije nastavnika, a 7 iz kategorije ostalih. Da su djevojčice nasilnici u školi odgovor je dao 1 ispitanik iz kategorije nastavnika. Ukupno 94 ispitanika su dala odgovor da su i dječaci i djevojčice podjednako nasilnici u školi, i među njima 87 je iz kategorije nastavnika a 7 iz kategorije ostalih. Bez odgovora na pitanje 4 bilo je 9 ispitanika i to iz kategorije nastavnika.

Tabela br. 6: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 5-1: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Fizičko nasilje (udaranje, guranje, štipanje, čupanje...)

Radno mjesto	Pitanje 5–1: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Fizičko nasilje (udaranje, guranje, štipanje, čupanje...)												Ukupno	
	Nikada		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Nastavnik	10	100,00	34	91,89	68	95,77	23	85,19	47	92,16	4	100,00	186	93,00
Ostalo	0	0,00	3	8,11	3	4,23	4	14,81	4	7,84	0	0,00	14	7,00
Ukupno	10	100,00	37	100,00	71	100,00	27	100,00	51	100,00	4	100,00	200	100,00

Najviše ispitanika, njih 71, i to 68 nastavnika, a 3 ostalih, navelo je da se fizičko nasilje kao oblik nasilja u školi u kojoj oni rade rijetko pojavljuje. Da se ovaj oblik nasilja vrlo često pojavljuje u školi u kojoj oni rade opredijelio se ukupno 51 ispitanik, i to 47 nastavnika, a 4 ostalih. Za odgovor da se fizičko nasilje vrlo rijetko pojavljuje, opredijelilo se ukupno 37 ispitanika, odnosno 34 nastavnika i 3 ostalih. Nadalje, za odgovor da se fizičko nasilje često pojavljuje, opredijelilo se ukupno 27 ispitanika, odnosno 23 nastavnika i 4 ostalih. Da se ovaj obik nasilja nikada ne dešava u školi u kojoj oni rade navelo je 10 nastavnika. Bez odgovora su bila ukupno 4 ispitanika nastavnika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 5–1.

Tabela br. 7: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 5-2: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Psihičko nasilje (vrijeđanje, omalovažavanje, ponižavanje...)

Rdno mjesto	Pitanje 5–2: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Psihičko nasilje (vrijeđanje, omalovažavanje, ponižavanje...)												Ukupno	
	Nikada		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	16	100,00	38	88,37	66	98,51	38	82,61	21	100,00	7	100,00	186	93,00
Ostalo	0	0,00	5	11,63	1	1,49	8	17,39	0	0,00	0	0,00	14	7,00
Ukupno	16	100,00	43	100,00	67	100,00	46	100,00	21	100,00	7	100,00	200	100,00

Najviše ispitanika, njih 67, i to 66 nastavnika a 1 ostali, navelo je da se psihičko nasilje kao oblik nasilja u školi u kojoj oni rade rijetko pojavljuje. Nadalje, za odgovor da se psihičko nasilje često pojavljuje opredijelilo se ukupno 46 ispitanika, odnosno 38 nastavnika i 8 ostalih. Za odgovor da se ovaj oblik nasilja vrlo rijetko pojavljuje opredijelila su se ukupno 43 ispitanika, odnosno 38 nastavnika i 5 ostalih. Za odgovor da se psihičko nasilje vrlo često pojavljuje u školi u kojoj oni rade, opredijelio se ukupno 21 ispitanik nastavnik. Za odgovor da se ovaj oblik nasilja nikada ne dešava u školi u kojoj oni rade opredijelilo se 16 ispitanika nastavnika. Bez odgovora je bilo ukupno 7 ispitanika nastavnika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 5–2.

Tabela br. 8: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 5-3: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Seksualno nasilje (uvredljivi komentari, neželjeni kontakti...)

Radno mjesto	Pitanje 5–3: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Seksualno nasilje (uvredljivi komentari, neželjeni kontakti...)												Ukupno	
	Nikada		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	94	91,26	50	92,59	16	94,12	5	100,00	4	100,00	17	100,00	186	93,00
Ostalo	9	8,74	4	7,41	1	5,88	0	0,00	0	0,00	0	0,00	14	7,00
Ukupno	103	100,00	54	100,00	17	100,00	5	100,00	4	100,00	17	100,00	200	100,00

Najviše ispitanika, njih 103, i to 94 nastavnika, a 9 ostalih, navelo je da se seksualno nasilje kao oblik nasilja u školi u kojoj oni rade nikada ne pojavljuje. Nadalje, za odgovor da se seksualno nasilje vrlo rijetko pojavljuje opredijelila su se ukupno 54 ispitanika, odnosno 50 nastavnika i 4 ostalih. Za odgovor da se ovaj oblik nasilja rijetko pojavljuje opredijelilo se ukupno 17 ispitanika, odnosno 16 nastavnika i 1 ostali. Za odgovor da se seksualno nasilje često pojavljuje u školi u kojoj oni rade, opredijelilo se ukupno 5 ispitanika nastavnika. Za odgovor da se ovaj obik nasilja vrlo često dešava u školi u kojoj oni rade opredijelila su se 4 ispitanika nastavnika. Bez odgovora je bilo ukupno 17 ispitanika nastavnika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 5–3.

Tabela br. 9: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 5-4: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Socijalno nasilje (isključivanje iz igre, iz grupe)

Rdno mjesto	Pitanje 5–4: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Socijalno nasilje (isključivanje iz igre, iz grupe)												Ukupno	
	Nikada		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	43	100,00	60	93,75	36	83,72	28	90,32	9	100,00	10	100,00	186	93,00
Ostalo	0	0,00	4	6,25	7	16,28	3	9,68	0	0,00	0	0,00	14	7,00
Ukupno	43	100,00	64	100,00	43	100,00	31	100,00	9	100,00	10	100,00	200	100,00

Najviše ispitanika, njih 64, i to 60 nastavnika, i 4 ostalih, navelo je da se socijalno nasilje kao oblik nasilja u školi u kojoj oni rade vrlo rijetko pojavljuje. Nadalje, za odgovor da se socijalno nasilje rijetko pojavljuje opredijelila su se ukupno 43 ispitanika, odnosno 36 nastavnika i 7 ostalih. Za odgovor da se ovaj oblik nasilja nikada ne pojavljuje u školi u kojoj oni rade, opredijelila su se ukupno 43 ispitanika nastavnika. Za odgovor da se socijalno nasilje često pojavljuje u školi u kojoj oni rade opredijelio se ukupno 31 ispitanik, i to 28 njih iz gradskih, a 3 iz ostalih škola. Za odgovor da se ovaj obik nasilja vrlo često dešava u školi u kojoj oni rade, opredijelilo se 9 ispitanika nastavnika. Bez odgovora je bilo ukupno 10 ispitanika nastavnika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 5–4.

Tabela br. 10.: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 5–5: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Ekonomsko nasilje (iznuđivanje novca, krađe)

Radno mjesto	Pitanje 5–5: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Ekonomsko nasilje (iznuđivanje novca, krađe)												Ukupno	
	Nikada		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	58	90,63	69	92,00	32	96,97	11	91,67	5	100,00	11	100,00	186	93,00
Ostalo	6	9,38	6	8,00	1	3,03	1	8,33	0	0,00	0	0,00	14	7,00
Ukupno	64	100,00	75	100,00	33	100,00	12	100,00	5	100,00	11	100,00	200	100,00

Najviše ispitanika, njih 75, i to 69 nastavnika, a 6 ostalih, navelo je da se ekonomsko nasilje kao oblik nasilja u školi u kojoj oni rade vrlo rijetko pojavljuje. Nadalje, za odgovor da se ekonomsko nasilje nikada ne pojavljuje opredijelila su se ukupno 64 ispitanika, odnosno 58 nastavnika i 6 ostalih. Za odgovor da se ovaj oblik nasilja rijetko pojavljuje u školi u kojoj oni rade opredijelila su se ukupno 33 ispitanika, odnosno 32 nastavnika i 1 ostali. Da se ekonomsko nasilje često pojavljuje u školi u kojoj oni rade opredijelilo se ukupno 12 ispitanika, i to 11 nastavnika, a 1 ostali. Za odgovor da se ovaj obik nasilja vrlo često dešava u školi u kojoj oni rade opredijelilo se najmanje ispitanika nastavnika. Bez odgovora je bilo ukupno 11 ispitanika nastavnika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 5–5.

Tabela br. 11: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 5–6: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Novi oblici nasilja (putem SMS poruka, preko društvenih mreža, npr. Fejsbuka, nedopušteno snimanje kamerom...)

Radno mjesto	Pitanje 5–6: Vrednujte pojavu sljedećih oblika nasilja u školi u kojoj Vi radite – Novi oblici nasilje (putem SMS poruka, preko društvenih mreža, npr. Fejsbuka, nedopušteno snimanje kamerom...)												Ukupno	
	Nikada		Vrlo rijetko		Rijetko		Često		Vrlo često		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	41	93,18	47	92,16	40	95,24	22	88,00	15	100,00	21	91,30	186	93,00
Ostalo	3	6,82	4	7,84	2	4,76	3	12,00	0	0,00	2	8,70	14	7,00
Ukupno	44	100,00	51	100,00	42	100,00	25	100,00	15	100,00	23	100,00	200	100,00

Najviše ispitanika, njih 51, i to 47 nastavnika a 3 ostala je navelo da se novi oblici nasilja u školi u kojoj oni rade vrlo rijetko pojavljuju. Nadalje, za odgovor da se novi oblici nasilja nikada ne pojavljuju opredijelila su se ukupno 44 ispitanika, odnosno 41 nastavnik i 3 ispitanika iz kategorije ostalih. Za odgovor da se ovaj oblik nasilja rijetko pojavljuje u školi u kojoj oni rade opredijelila su se ukupno 42 ispitanika, odnosno 40 nastavnika i 2 ostala ispitanika. Da se novi oblici nasilja često pojavljuju u školi u kojoj oni rade izjasnilo se ukupno 25 ispitanika , to 22 nastavnika, a 3 ostala. Za odgovor da se ovaj obik nasilja vrlo često dešava u školi u kojoj oni rade opredijelilo se najmanje ispitanika, njih 15, i to nastavnika. Bez odgovora su bila ukupno 23 ispitanika, i to 21 ispitanik nastavnik i 2 ispitanika iz kategorije ostalih. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 5–6.

Tabela br. 12: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 6: Najznačajnije karakteristike onih koji vrše nasilje jesu:

Radno mjesto	Pitanje 6: Najznačajnije karakteristike onih koji vrše nasilje jesu:													Ukupno
	6.1. Dominantan	6.2. Neodgovoran	6.3. Sebičan	6.4.Iskorišćava druge	6.5. Nervozan	6.6. Agresivan	6.7. Napet	6.8. Zlonamjeran	6.9. Nepromišljen	6.10. Razdražljiv	6.11. Zloban	6.12. Nepouzdan	Bez odgovora	
Nastavnik	64	65	45	43	35	132	29	51	83	68	36	31	2	684
Ostalo	4	7	2	3	5	7	1	4	8	7	1	1	1	51
Ukupno	68	72	47	46	40	139	30	55	91	75	37	32	3	735

Ispitanici nastavnici su kao najznačajnije karakteristike onih koji vrše nasilje navodili: dominanatan – 64 ispitanika, neodgovoran – 65, sebičan – 45, iskorištava druge – 43, nervozan – 35, agresivan – 132, napet – 29, zlonamjeran – 51, nepromišljen – 83, razdražljiv – 68, zloban – 36 i nepouzdan – 31. Bez odgovora na ovo pitanje bila su ukupno 2 ispitanika nastavnika. Ispitanici ostali zaposleni su kao najznačajnije karakteristike onih koji vrše nasilje navodili: dominanatan – 4, neodgovoran – 7, sebičan – 2, iskorištava druge – 3, nervozan – 5, agresivan – 7, napet – 1, zlonamjeran – 4, nepromišljen – 8, razdražljiv – 7, zloban – 1 i nepouzdan – 1. Bez odgovora na ovo pitanje bio je 1 ispitanik. Kada posmatramo ukupan broj odgovora koje su naveli ispitanici nastavnici i ostali zaposleni, uočavamo najznačajnije karakteristike onih koji vrše nasilje prema gradaciji: agresivan – 139, nepromišljen – 91, razdražljiv – 75, neodgovoran – 72, dominanatan – 68, zlonamjeran – 55, sebičan – 47, iskorištava druge – 46, nervozan – 40, zloban – 37, nepouzdan – 32 i napet – 30. Bez odgovora na ovo pitanje je bilo najmanje ispitanika, odnosno svega 3 ispitanika. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 6.

Tabela br. 13: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 7: Postoji li u Vašoj školi program za rad sa učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje? Ako postoji, opišite ga.

Radno mjesto	Pitanje 7: Postoji li u Vašoj školi program za rad sa učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje? Ako postoji, opišite ga.								Ukupno	
	Da		Ne		Ne znam		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	86	91,49	8	88,89	7	100,00	85	94,44	186	93,00
Ostalo	8	8,51	1	11,11	0	0,00	5	5,56	14	7,00
Ukupno	94	100,00	9	100,00	7	100,00	90	100,00	200	100,00

Za odgovor „Da“ na navedeno pitanje opredijelila su se ukupno 94 ispitanika, i to 86 ispitanika nastavnika i 8 ostalih ispitanika. Nadalje, da program za rad sa učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje ne postoji u školi u kojoj rade navelo je 9 ispitanika, i to 8 nastavnika i 1 ispitanik iz reda ostalih. Da ne znaju ovaj podatak navelo je 7 ispitanika nastavnika. Bez odgovora na ovo pitanje bilo je ukupno 90 ispitanika, i to 85 nastavnika i 5 ostalih zaposlenih. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 7.

Tabela br. 14: Distribucija odgovora ispitanika (školsko osoblje) po radnom mjestu u odnosu na Pitanje 8: Postoji li u Vašoj školi program za rad sa učenicima koji su žrtve nasilja? Ako postoji, opišite ga.

Radno mjesto	Pitanje 8: Postoji li u Vašoj školi program za rad sa učenicima koji su žrtve nasilja? Ako postoji, opišite ga.								Ukupno	
	Da		Ne		Ne znam		Bez odgovora			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Nastavnik	67	91,78	13	92,86	6	100,00	100	93,46	186	93,00
Ostalo	6	8,22	1	7,14	0	0,00	7	6,54	14	7,00
Ukupno	73	100,00	14	100,00	6	100,00	107	100,00	200	100,00

Za odgovor „Da“ na navedeno pitanje opredijelila su se ukupno 73 ispitanika, i to 67 ispitanika nastavnika i 6 ostalih. Nadalje, da program za rad sa učenicima koji su žrtve nasilja ne postoji u školi u kojoj rade, navelo je 14 ispitanika, i to 13 nastavnika i 1 ostali. Da ne znaju ovaj podatak navelo je 6 ispitanika nastavnika. Bez odgovora na ovo pitanje bilo je ukupno 107 ispitanika, i to 100 nastavnika i 7 ostalih zaposlenih. Nema uslova za testiranje implicitne istraživačke hipoteze o postojanju statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika po radnom mjestu u odnosu na pitanje 8.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

S obzirom na složenost i ozbiljnost problema, neophodna je saradnja stručnjaka različitih profila u njegovom rješavanju. U praksi, izuzetno mali broj stručnjaka nastoji da riješi ovaj problem, a pri tome ne postoje specijalizovane službe koje bi preventivno djelovale ili rješavale nastale probleme. Radi zaštite djece, neophodno je da u društvu postoji sistem koji će omogućiti brzu i djelotvornu intervenciju u slučaju kada postoji sumnja da je dijete pretrpjelo nasilje ili mu je izloženo. Postupanje u takvim slučajevima zahtijeva koordiniranu saradnju nadležnih organa, preduzimanje brzih i djelotvornih mjera porodičnopravne zaštite i posebnu stručnost kako centara za socijalni rad, tako i drugih organa (sudova, tužilaštava, policije, prosvjetnih i zdravstvenih radnika). Da bi se spriječila pojava vršnjačkog nasilja među djecom u školskom okruženju, važno je: ostvariti dobru komunikaciju nastavnika, stručnih saradnika, roditelja i učenika; izbjegavati stereotipe vezane uz polove – poput, ‘’Dječaci trebaju biti snažni i čvrsti’.’; izbjegavati podsticanje

takmičarskog ponašanja među djecom; organizovati radionice socijalnih vještina, kvalitetne komunikacije, rješavanje konflikta i problema; osmisliti odjeljenska pravila i kodekse – razrednici i roditelji (npr. Ne želimo da se guramo i udaramo!, Ne želimo da se zovemo pogrdnim imenima i da se zadirkujemo!); pohvaliti pozitivno, saosjećajno, prijateljsko ponašanje i davanje podrške među učenicima; svakodnevno učiti djecu neagresivnom ponašanju te isticati vrijednosti polne, vjerske i nacionalne tolerancije, različitost je bogatstvo!; pokazivati vlastitim primjerom poštovanje i pružanje podrške drugim i drugačijim; osmisliti aktivnosti kojima bi se manje popularni i povučeniji učenici izvukli iz socijalne izolacije (zabave, izleti, posjete, koristan rad, sportske aktivnosti) itd. Pored prethodno izloženog, a radi sprečavanja slučajeva vršnjačkog nasilja, potrebno je još obezbijediti:

- blagovremeno i djelotvorno postupanje nadležnih organa po podnijetim prijavama;
- obuku stručnjaka u nadležnim službama koji su odgovorni za zaštitu djece, a prvenstveno u centrima za socijalni rad i u zdravstvu, obrazovanju, prosvjeti, sudstvu i policiji;
- edukaciju djece o njihovim pravima i načinima zaštite;
- razvoj mreže za zaštitu djece u lokalnim zajednicama;
- normativno uređenje ove oblasti, budući da nepostojanje pravne regulative u ovom domenu predstavlja veliki problem u zaštiti djece.

Iz predočene analize odgovora ispitanika u odnosu na radno mjesto ispitanika, uočava se da u većini slučajeva u kojima su postojali uslovi za testiranje implicitnih hipoteza ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na ispitanike nastavnike i ostale ispitanike.

LITERATURA

1. Бошковић, Д. (2009). Насиље у породици – друштвени криминолошки и криминалистички аспект. Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.

2. Marković, I. (2010), Kriminologija, Pravni fakultet, Banja Luka

3. Milosavljević, M. (1998), Nasilje nad djecom, Fakultet političkih nauka, Beograd

4. Đorić, M. (2009). Buling kao vrsta socijalnog nasilja. Politička revija broj 3, Beograd

5. Илић, М. (2010). Форме, интензитет и посљедице вршњачког насиља. У зборнику: Вршњачко насиље: приручник за школе (стр. 47–70). Бања Лука: Филозофски факултет.

6. Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, priručnik za postupanje subjekata zaštite, (2009). Vlada republike Srpske i Gender centar, Banja Luka,

7. Konvencija o pravima djeteta, (2003), UNICEF, Beograd

8. Internet:

a) Na sajtu: http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/. Očitano: 01.02.2013.

b) Na sajtu: http://www.academia.edu/1256690/Realno_zlostavljanje_u_virtuelnom_okruzenju_Prevencija_i_intervencija_u_slucajevima_zlostavljanja_deca_na_ Internetu. Očitano dana: 01.02.2013.

RESUME

Given the complexity and seriousness of the problem, requires the cooperation of experts in different fields of the same resolution. In practice, a very small number of experts trying to solve this problem, and in addition there are specialized services that address the prevention act or emerging problems. To protect children, it is essential that the company is no system that will allow rapid and effective intervention in cases where there is suspicion that the child has suffered violence or has been exposed. Treatment in such cases requires coordinated cooperation between the competent authorities to take swift and effective action porodučno legal protection and special expertise in social work centers, and other agencies (courts, prosecutors, police, teachers and health workers). To prevent the occurrence of bullying among children in the school environment is important: to achieve good communication teachers, professionals, parents and students; avoid stereotypes associated with gender - such as'' Boys should be strong and firm.''; Avoid encouraging competitive behavior among children, organize workshops social skills, good communication, resolve conflicts and problems, develop policies and codes of class and homeroom parents (eg, do not want to push the shock!, I do not want to call you names and to tease!) boast a positive, compassionate, friendly behavior and support among students and daily teach children non-aggressive behavior and emphasize the value of gender, religious and ethnic tolerance, diversity is wealth!; show by example the respect and support of other and different; devise activities to less Popular and withdrawn students drawn from social isolation (entertainment, tours, visits, useful work, sports), etc.. In addition to the above and in order to preventcases of bullying, you have to provide:

- Timely and effective action by the authorities submitted applications;
- Training of professionals in the relevant departments, which are responsible for the protection of children, primarily in the centers for social work in health care, education, education, judiciary and police;
- Educating children about their rights and how to protect themselves;
- Development of a network of child protection in local communities;
- Legal regulation in this area, since the lack of legislation in this area is a major problem in the protection of children.

From the above analysis, the responses in relation to the position of the respondents, it is observed that in most cases where there are conditions to test the implicit hypothesis there is no statistically significant difference compared to those teachers and other respondents.

KRIVIČNA (NE)ODGOVORNOST DJECE ZA IZVRŠENJE KRIVIČNOG DJELA

mr Dragana Milijević
Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka
dragana.milijevic@education.muprs.org

Apstrakt: U savremenom krivičnom pravu donja granica krivične odgovornosti predstavlja jedno od pitanja čija aktuelnost ne zastarijeva. Tako se i danas postavlja pitanje neuravnoteženosti donje granice krivične odgovornosti lica za izvršena krivična djela. Pored navednog, od značaja je svakako i „ratio" (ne)odgovornosti lica ispod određene starosne dobi za izvršeno krivično djelo. Iako je u doktrini krivičnog prava zastupljeno shvatanje da lica ispod određene starosne dobi (djeca) mogu svojim djelatnostima da ostvare protivpravno djelo koje je kao takvo određeno u zakonu, što ujedno posredno ukazuje da je kod ovih lica isključen subjektivni element (krivica), ovo formalnopravno nije predviđeno u odredbama koje tretiraju problematiku snošenja krivične odgovornosti djece za izvršeno protivpravno djelo. Autor se u radu jednim dijelom bavi „donjom" granicom krivične odgovornosti, dok se u drugome dijelu rada raspravlja o subjektivnom elementu krivičnog djela koji je prema preovladujućem shvatanju isključen kod djece kao izvršilaca krivičnih djela.

Ključne riječi: krivično zakonodavstvo, krivica, djeca, krivično djelo.

UVOD

U savremenom krivičnom pravu, jedno od ograničenja važenja krivičnog zakonodavstva odnosi se na lica koja se mogu pojaviti kao aktivni subjekti, odnosno izvršioci krivičnih djela. Ovdje je riječ je o tzv. perosonalnom važenju krivičnog zakona. U današnje vrijeme nerijetki su slučajevi u kojima lica do ispod starosne granice preduzmu djelatnosti koje po svojim spoljašnjim obilježjima predstavljaju najopasniji oblik društveno neprihvatljivih ponašanja, bilo da se to čini pod okriljem vršnjačkog nasilja, bilo da je riječ o (individualnim) djelatnostima čije žrtve nisu vršnjaci. Riječ je o slučajevima u kojima lica do npr. 14 godina starosti, kako je to predviđeno u našem krivičnom pravu, preduzmu djelatnosti koje po svojim spoljašnjim obilježjima predstavljaju krivična djela. Drugim riječima, i ova lica (djeca) svojim ponašanjem ostvaruju protivpravno djelo, koje je kao takvo društveno opasno i određeno u zakonu.

U savremenom krivičnom pravu kao jedno od aktuelnijih pitanja izdvajaju se razlozi koji osobe ispod određene starosne dobi ostavljaju „van" granica krivičnog prava. Za početak treba istaći da ne postoji univerzalna donja granica kada je

u pitanju krivična odgovornost[1], niti postoji jedinstven stav o tome šta se nalazi u osnovi (ne)sposobnosti za krivičnu odgovornost.

STAROSNA DOB KAO OSNOV KRIVIČNE (NE)ODGOVORNOSTI DJECE

Već smo napomenuli da u savremenom krivičnom pravu ne postoji jedinstvena donja granica za snošenje krivične odgovornosti za izvršenje krivičnog djela. Na prvom mjestu, a što se tiče međunarodnih ugovora, izdvojićemo Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine koji jepredvidio obavezu države da ustanovi minimalni uzrast za krivičnu odgovornost, a koji će biti isti i za djevojčice i za dječake.[2] Ipak, treba istaći da je u određivanju donje starosne granice za snošenje krivične odgovornosti, najviše postignuto u Konvenciji o pravima djeteta[3] u čijim odredbama je predviđeno da nacionalna krivična zakonodavstva imaju obavezu da pristupe *„utvrđivanju najniže starosne granice ispod koje djeca ne mogu biti smatrana sposobnom za kršenje krivičnog zakona",* odnosno u Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za uređenje maloljetničkog pravosuđa (*Pekinška pravila*)[4] u kojima se ističe da *„u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloljetnika ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost*".[5] U uporednom krivičnom pravu donja starosna granica nemogućnosti snošenja krivične odgovornosti se razlikuje. Ona se kreće od 10 godina, kolika je donja starosna granica u krivičnim zakonodavstvima Sjeverne Irske, Engleske i Velsa i Švajcarske, pa do 18 godina kako je to predviđeno u Krivičnom zakonu Belgije.[6] Ipak, u većini savremenih krivičnih zakonodavstava donja granica krivične odgovornosti određuje se u dobi od 14 do 16 godina.[7] Zanimljivo je istaći da je pokušaj

---

1 U krivičnom pravu izražene su rasprave da li za subjektivni element koristiti termin *krivična odgovornost* ili termin *krivica (kao sinonim se koristi i termin vinost)*. Naše krivično zakonodavstvo je Zakonom o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine uvelo načelo krivice, umjesto dotadašnje krivične odgovornosti. Mi se nećemo baviti ovim pitanjem, već će se u ovoj raspravi koristiti u savremenom krivičnom pravu prevod engleskog termina *criminal responsability* (što u prevodu označava krivičnu odgovornost), tačnije prevod fraze *minimal age for criminal responsability* (minimalna granica za krivičnu odgovornost). *Škulić* koristi termin *Sposobnost za snošenje krivične odgovornosti,* što nam se čini sasvim ispravnim i prihvatljivim, *v. ampl.* Škulić, M., *„Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu"* u Crimen - Časopis za krivične nauke, broj 2, 2010. god., str. 202 *et. seq.;* o krivici i krivičnoj odogovornosti *v.* Stojanović, Z., *„Krivica ili krivična odgovornost"* u Branič, br. 3 - 4, 2004. god., str. 5 *et. seq.;*

2 *V.* Samadžić, S., *„Univerzalna donja starosna granica sposobnosti za krivičnu odgovornost"* u Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 2011. god., br. 2, str. 444.

3 *V.* član 40 stav 3 Konvencije o pravima djeteta, usvojene 1989. godine.

4 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe, usvojena od strane Generalne Skupštine UN Rezolucijom broj 45/112, od 14.12.1990.

5 *V.* poglavlje 4 Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe.

6 *V. ampl.* Škulić, M., *op. cit.,* str. 221 - 222.

7 *Ibidem.* Riječ je o *e.c.* krivičnim zakonodavstvima Austrije, Bugarske, Danske, Estonije, Italije, Kipra, Njemačke, Norveške, Rumunije, Slovačke, Finske, Hrvatske, Crne Gore, Švedske, Škotske, Španije, *v. ampl.* Yenisey, F., *Age of Criminal Responsibility in Terms of Comparative Law*

unifikacije donje starosne granice za mogućnost snošenja krivične odgovornosti bila predmet razmatranja i na XVII Međunarodnom kongresu za krivično pravo koji je održan u Pekingu 2004. godine, kojom prilikom su predstavnici iz Evrope iznijeli mišljenje da donja starosna granica sposobnosti snošenja krivične odgovornosti treba da bude navršenih 14 godina u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Međutim, neslaganje sa ovako postavljenom donjom starosnom granicom sposobnosti snošenja krivične odgovornosti izrazili su kako predstavnici Kine, tako i predstavnici SAD.[8] Navedeno predstavlja samo jedan u nizu ilustrativnih primjera o složenosti problematike određivanja donje starosne granice za sposobnost snošenja krivične odgovornosti.

Kada je u pitanju starosna granica, naši zakoni koji regulišu ovu materiju lica uzrasta do 14 godina tretiraju kao djecu i prema njima je isključena primjena krivičnog zakonodavstva. Navedena granica je na ovaj način između ostalog određena u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine[9], odnosno u Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.[10] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima kao relativno nov zakon kojim je izvršena dezintegracija krivičnog zakonodavstva u Republici Srpskoj u članu 2 određuje ko se smatra djetetom (istina, uz određene terminološke nedosljednosti). Prema pomenutoj odredbi djetetom se smatra (stav 1) „*svako lice koje nije napunilo 18 godina života"*. Pored navedenog, u stavu 2 određena je, prema našem mišljenju definicija jedne kategorije djeteta i nemogućnost njegovog sankcionisanja na neposredan način, da „*prema djetetu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina ne mogu se izreći krivične sankcije niti primijeniti druge mjere predviđene ovim zakonom".*[11] Slično određenje pronalazimo u srbijanskom krivičnom zakonodavstvu gdje se u članu 2 Zakona o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica[12] predviđa da „*licu koje u vreme izvršenja protivpravnog dela, u zakonu predviđenog kao krivično delo, nije navršilo 14 godina, ne mogu se izreći krivične sankcije ni primeniti druge mere koje predviđa ovaj zakon."* Pored ovakvog (eksplicitnog) načina određivanja donje starosne granice za snošenje krivične odgovornosti, ona se može odrediti i posredno, kao što je to učinjeno u npr. krivičnom zakonodavstvu Hrvatske. Ovo je učinjeno na način da se

---

and Alternative Sanctions for Children Under the Age of Criminal Responsibility, 2007. year, p. 3.; Urbas, G., *„The Age of Criminal Responsability"* in Trends and Issues in crime and criminal justice, Australian Institute of Criminology, 2000. year, No 181, p. 2.

8 *V.* Cvjetko, B.; Kurtović, A.; Krapac, D.; Đurđević, Z.; *„XVII međunarodni kongres za kazneno pravo (Međunarodno udruženje za kazneno pravo, AIDP), Peking, 12 -19 rujan 2004."* u Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2005. god, broj 1, vol. 12, str. 227 - 228.

9 *V.* član 1 stav 11 Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH", broj 08/10).

10 Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske", broj 13/10).

11 Slično je bilo predviđeno i u Krivičnom zakonu Republike Srpske iz 2003. godine u članu 64 gdje je predviđeno *Isključenje krivičnih sankcija prema djeci* i stoji: „*Prema maloljetniku koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina (dijete) ne mogu se primijeniti krivične sankcije", v* Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske", broj 49/03).

12 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Službeni glasnik RS", broj 85/05).

u odredbi Zakona o sudovima za mladež[13] određuje *„dob mladog počinitelja kaznenog djela",* na način da to mogu biti maloljetnici tj. osobe koje su u vrijeme izvršenja krivičnog djela napunile 14 a nisu napunile 18 godina i mlađa punoljetna lica tj. osobe koje su u vrijeme izvršenja krivičnog djela napunile 18 a nisu napunile 21 godinu. Dakle, možemo izvesti zaključak da se osobe koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nisu napunile 14 godina ne mogu smatrati izvršiocima krivičnog djela.

Primjećuje se da se većina posmatranih krivičnih zakonodavstava koristi jednostavnom formulacijom da se na njih ne mogu primijeniti krivične sankcije, odnosno da se ne mogu pojaviti kao izvršioci krivičnih djela. Ipak, treba postaviti pitanje šta se to nalazi u *ratiu* krivične (ne)odgovornosti lica ispod određene starosne dobi, ili se, kako je to istakao i *Škulić,* treba pristupiti utvrđivanju krivičnopravne prirode granice sposobnosti za snošenje krivice.[14]

SUBJEKTIVNI ELEMENT KRIVIČNE (NE)ODGOVORNOSTI DJECE ZA IZVRŠENA KRIVIČNA DJELA

Već smo istakli da krivično djelo postoji kada se kumulativno ostvare sljedeća obilježja: objektivna - da je to djelo čovjeka, da je protivpravno, da je kao krivično djelo predviđeno u krivičnom zakonu i subjektivno obilježje - krivica. Najjednostavnije posmatrano, ovakvo djelo može ostvariti svako lice koje preduzme određenu djelatnost (odnosno propusti dužnu radnju), čime ostvaruje djelo predviđeno u zakonu kao krivično (ujedno protivpravno), a sve uz uslov da mu se ovakvo ponašanje može pripisati u krivicu. *Inter alia* uvidjeli smo i da savremena zakonodavstva ne određuju koji to elemenat opšteg pojma krivičnog djela nedostaje pa da lica ispod određene starosne dobi nisu sposobna snositi krivičnu odgovornost, ukoliko realizuju navedena ponašanja. Istina, u teoriji krivičnog prava redovno se ističe da lica ispod donje starosne granice (djeca) mogu ostvariti protivpravno ponašanje, odnosno djelo koje je kao takvo predviđeno u krivičnom zakonu. Navedeno iz razloga što se lica ispod određene starosne dobi mogu sa jedne strane koristiti kao „sredstvo" za izvršenje krivičnog djela u slučaju posrednog izvršilaštva ili podstrekavanja, tj. postojanja krivičnopravnog instituta saučesništva u širem smislu.[15] U ovom slučaju dijete se sa svojim karakteristikama iskorištava u svrhu ostvarenja naprijed navedenog djela. S obziron na navedeno, može se izvesti

13 Zakon o sudovima za mladež („Narodne novine RH", br. 84/11.)

14 *V.* Škulić, M., *op. cit.,* str. 202.

15 Naime, prema preovlađujućoj koncepciji limitirane ili ograničene akcesornosti, kažnjivost saučesništva zavisi od toga da li je lice koje izvršava krivično djelo ostvarilo njegova objektivna obilježja. Tako, ukoliko je lice svojim radnjama ostvarilo protivpravno djelo koje je kao takvo predviđeno u krivičnom zakonu (odnosno samo objektivne elemente), postojaće kažnjivost saučensika. Ova koncepcija ne podrazumijeva postojanje krivice kod glavnog izvršioca krivičnog djela. Navedeno je posebno značajno kod posrednog izvršilaštva i podstrekavanja, gdje se, kako to ističu autori, kao glavni izvršioci protivpravnog djela mogu pojaviti lica na čijoj strani ne postoji krivica: npr. djeca. Ovakvog stanovišta je većina teoretičara krivičnog prava, *v. ampl.* Babić, M.; Marković, I., *Krivično pravo opšti dio,* Pravni fakultet, Banja Luka, 2008. god., str. 334; Stojanović, Z., *Krivično pravo opšti deo,* Službeni glasnik, Beograd, 2001. god., str. 260; Novoselec, P., *Opšti dio kaznenog prava,* Pravni fakultet, Zagreb, 2009. god., str. 348 ; *up.* Bačić, F., *kazneno pravo opći dio,* Informator, Zagreb, 1998. god., str. 322 - 323.; Камбовски, В., *Казнено право општ - дел,* Правниот факултет Јустинијан Први, Скопје, 2004. год., стр. 527.

zaključak da je riječ o subjektivnim svojstvima lica ispod određene starosne dobi koja ih ostavljaju „van" granica krivičnog prava.

Sasvim je ispravno stanovište *Škulića* koji ističe da se u suštini nemogućnosti izricanja krivičnih sankcija niti drugih mjera prema licima koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bila ispod donje starosne granice nalazi, kako to citirani autor i određuje kao „*apsolutnu nemogućnost da ta lica snose krivicu u odnosu na protivpravno delo, određeno zakonom kao krivično delo",* odnosno „*apsolutno oslobađanje lica te starosne kategorije od krivične odgovornosti."*[16] Sličnog mišljenja je i *Čejović,* prema kome lica koja nisu navršila 14 godina nisu u stanju da shvate značaj svoga djela i da upravljaju svojim postupcima, tako da ostvareno protivprano djelo nije rezultat asocijalnog stava, već je riječ o nedostatku kontrole, nadzora roditelja i vaspitača i sl.[17] Pored citiranih autora, *Novoselec* je stanovišta da se odredbe krivičnog zakonodavstva ne primjenjuju prema djeci iz razloga što su djeca „*uvijek neubrojiva i za to ni u kom slučaju ne mogu da budu kriva."*[18] Posljednje citirani autor za ovakve stavove uporište nalazi u njemačkom krivičnom pravu, gdje se pitanje djece kao izvršilaca krivičnih djela redovno obrađuje u okviru krivične odgovornosti.[19] Tako, *Groop*[20] navodi da u njemačkom krivičnom zakonodavstvu osobe ispod 14 godina ne mogu da budu krive. *Jakobs*[21] se koristi terminom „*neodgovorna",* dok *Höflich/Weller*[22] djecu svrstavaju u kategoriju lica koja su „*nesposobna za krivnju" (Schuldfähigkeit).*

U obrazlaganju *ratia* krivične (ne)odgovornosti djece, poći ćemo od uračunljivosti koja je pretpostavka krivice. Uračunljivost kao preduslov krivice najjednostavnije rečeno pretpostavlja ispravnu psihičku i voluntarističku komponentu kod lica koje ostvaruje obilježja određenog krivičnog djela. Uračuljivost, kao preduslov krivice predstavlja svojstvo normalnog i dušeno zdravog čovjeka da ispravno rasuđuje, odnosno da shvati značaj svoga djela i da se u skladu sa tim ponaša, što ga čini podobnim da snosi krivičnu odgovornost za izvršeno krivično djelo. Iako se prema pojedinim krivičnim zakonima predviđa da lice ispod određene starosne dobi (dijete) ne može snositi krivičnu odgovornost za izvršeno protivpravno djelo, ne možemo se složiti sa stavovima pojedinih autora da je riječ o neuračunljivim licima. Naime, iako je uračunljivost pretpostavka krivice koja je isključena kod ovih lica, razlog za apsolutno oslobođenje od krivične odgovornosti nije neuračunljivost. Neuračunljivost, kako smo i istakli, podrazumijeva ispravnu psihičku i voluntarističku komponentu, dok se neuračunljivim smatra onaj ko *tem-*

---

16 *V.* Škulić, M., *op. cit.,* str. 209.

17 *V. ampl.* Škulić, M., *op. cit.,* str. 209; Čejović, B., *Krivično pravo u sudskoj praksi - opšti deo,* Svetozar Marković, Beograd, 1983. god., str. 494.

18 *V.* Novoselec, P., *op. cit.,* str. 121 i 122. Prema ovome autoru isključenje uračunljivosti kod djece ne zavisi od stepena njihove razvijenosti, pa će uračunljivost biti isključena i kad je u konkretnom slučaju dijete toliko razvijeno da može shvatiti značaj svoga djela i vladati svojom voljom.

19 Da su djeca u krivičnom zakonodavstvu NJemačke neuračunljiva, određeno je u članu 19. Krivičnog zakona *(StGB).*

20 *V.* Groop, W., *Strafrecht - Algemeiner Teil,* Springer, Berlin - New York, Yahr 2005, S. 268.

21 *V.* Jakobs, G., *Strafrecht - Algemeiner Teil (Die Grundlagen und die Zurechnunggslehre),* De Gruyter, Yahr 1993, S. 521.

22 *V.* Höflich, P.; Weller, F., *Strafrecht Schnell Erfasst,* Springer - Verlag; Berlin - Hiedelberg; Yahr 2005, S. 521.

pore criminis nije mogao da shvati značaj svoga djela niti da upravlja svojim postupcima usljed duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalosti u duševnom razvoju. Ovde možemo uvažiti stav *Čejovića* prema kome kod djece nedostaje psihološki supstrat (ne)uračunljivosti, odnosno da nisu (uvijek) sposobna da shvate značaj svoga djela ili da upravljaju svojim postupcima. Iako je upitno da li je podloga navedenom tzv. „*biološkog*" karaktera, svakako treba istaći da iako to jeste slučaj, nije riječ o duševnoj bolesti, privremenoj duševnoj poremećenosti ili zaostalosti u duševnom razvoju, što je biloški osnov neuračunljivosti. Štaviše, treba prihvatiti sasvim ispravnu opasku *Škulića* prema kome bi u tome slučaju sva lica ispod određene starosne dobi bila ili duševno bolesna, privremeno ili trajno duševno poremećena ili zaostala u duševnom razvoju. Ovome treba dodati i opštepoznatu činjenicu da licima ispod određene starosne dobi može da bude dijagnostikovana i duševna bolest (npr. hebefrena shizofrenija)[23], kao i da mogu biti i zaostala u duševnom razvoju[24], a posebno činjenicu da mogu biti privremeno duševno poremećena usljed zloupotrebe alkohola ili narkotičkih sredstava, pa se onda može postaviti i pitanje „*kvaliteta*" neuračunljivosti ovih lica u slučaju da izvrše protivpravna djela u odnosu na djecu koja ostvare protivpravno djelo, a kod koje se *tempore criminis* ne dijagnostikuje npr. duševna bolest, ili koja nisu zaostala u duševnom razvoju. Da li navedeno podrazumijeva da postoji „*neuračunljivost u neuračunljivisti",* odnosno već pomenuti „*stepen"* neuračunljivosti, što je apsurdno. Svakako da nije riječ niti o smanjenoj ili bitno smanjenoj uračunljivost, budući da njeno postojanje podrazumijeva smanjenu ili bitno smanjenu mogućnost shvatanja svoga djela ili upravljanja svojim postupcima, ali opet usljed duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalosti u duševnom razvoju.

U kontekstu makar približnog određivanja subjektivnog kod djece koja ostvare protivpravno djelo treba poći od *Pekinških pravila,* u kojima se, a kako smo i istakli, zakonodavstvima nameće obaveza određivanja donje starosne granice za sposobnost snošenja krivične odgovornosti, koja ne smije da obuhvati „*suviše ran uzrast",* i koja zavisi od „*emotivne, mentalne i intelektualne zrelosti"*. Dakle u pitanju je uopšten kriterij, a to je određeni stepen razvoja djeteta, koji se uopšte određuje kao „*zrelost"*. Konkluzija glasi: lica ispod određene starosne granice ne mogu snositi krivičnu odgovornost iz razloga što usljed stepena svoje emotivne, socijalne i intelektualne zrelosti nisu u mogućnosti da shvate značaj svoga djela i da upravljaju svojim postupcima. Drugim rijelima, ova lica nemaju *kakvoću* zrelosti koja je *a priori* imanentna licima sa, u najmanju ruku, statusom maloljetnika.

Zrelost se može okarakterisati kao stepen potpune ili relativne razvijenosti sposobnosti, crta ličnosti ili njene funkcije. Ovakva ličnost ima više aspekata zrelosti i to fizička, seksualna, intelektualna, emocionalna, moralna i socijalna. Treba istaći da ne postoji potupuno zrela ličnost, već samo stepeni zrelosti koji se, više ili manje, približavaju idealno zamišljenoj zrelosti. Kod djece je postojeći stepen

23 Ovaj oblik duševne bolesti koji se obično javlja u dobi od 15. do 25. godine, što ukoliko se uzmu u obzir zakonodavstva u kojima je donja granica snošenja krivične odgovornosti 15 i više godina može da se dijaknostikuje kod osoba koje se smatraju djecom, *v. ampl.* World Health Organization, *ICD - 10 klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja - klinički opisi i dijagnostička upustva,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992. god., str. 82.

24 *Ibidem,* str. 204 - 207.

zrelosti najviše udaljen od idealnog. U osnovi (ne)zrelosti djece nalazi se nekoliko stvari. Ova lica su uglavnom nesposobna da sa drugim ličnostima uspostave usaglašene, tj. harmonične odnose i u niskom stepenu izjednačavaju sopstvene želje i interese sa željama i interesima drugih ljudi sa kojima žive, odnosno komuniciraju. Kod djece je takođe prisutan nizak stepen altruizma, odnosno nije izražena težnja da se drugima pruži sve što je čovjek sposoban da im dá, kako bi se postigla dobrobit ljudi. Pored navedenog, djeca važe za nepouzdane osobe, ne postavljaju sebi ciljeve i ne zalažu se za njih, nisu svjesna svojih mogućnosti i dometa, zavise od tuđe pomoći, nisu sposobna da samostalno donose odluke, ne uzimaju u obzir tuđe stavove i mišljenja i nisu sposobna za kompromise. Takođe, treba istaći da osobe ispod određene starosne dobi cjelishodno ne kontrolišu upražnjavanje svojih prirodnih nagona, odnosno da su spremne da ih ostvaruju na štetu drugoga.

Vidi se da usklađenost u jedinstvenu cjelinu sposobnosti i funkcija kod djece nije razvijena, odnosno stepen ravnoteže između identiteta i integriteta nije usklađen sa socijalnim zahtjevima. Sve naprijed navedene karakteristike lica ispod određene starosne dobi mogu ta lica svrstati u određene tipove. Riječ je o tri tipa nezrele ličnosti. Prvi je *konformistički tip* ličnosti koji se ogleda u već pomenutom nekritičkom prihvatanju tuđeg, nesigurnosti koja blokira identitet, strahu od konflikata, zavisnosti, inferiornosti i sl. Drugi tip ličnosti je *osobenjački,* koji ima poseban identitet, gdje postoji teškoća usklađivanja sa okolinom i razumijevanja drugih i sl., dok se kao treći tip ličnosti izdvaja *nerazvijeni tip,* kod koga ne postoji ni identitet ni sklad sa drugima.

Što se tiče aspekata zrelosti a koji su naprijed pomenuti, napomenućemo još nešto. U pogledu intelektualne zrelosti, interesovanja kod djece su vezana za radoznalost, a u skladu sa tim zastupljena je i egocentrična orijentacija. Kod ovih osoba u stavovima je zastupljena rigidnost uprkos dokazima, postoje sujevjerna uvjerenja, i ne postoji realnost samoprocjene. Emocionalna (ne)zrelost kod djece obiluje strahovanjima, teškoćama emocionalnog vezivanja, razdražljivošću, ljubomorom, zatim zavisnošću (gdje drugi odlučuje, a ne osoba sama, i gdje ne postoji preuzimaanje odgovornosti za odluke), a izraženo je i posmatranje u smislu „*sve ili ništa",* odnosno „*crno ili bijelo",* uz nizak stepen emocionalne kontrole. Socijalni apekt (ne)zrelosti kod djece očitava se u niskom stepenu „saradljivosti", odnosno odgovornosti za sebe i druge, niskoj osjetljivosti na tuđe potrebe, u svojevrsnom neskladu sa moralnim standardima, odnosno u nezrelom ponašanju u rješevanju problema, gdje postupke ne posmatraju kroz posljedicu, i (ne)samostalnosti gdje postoji teškoća preuzimanja odgovornosti, nizak stepen samopouzdanja i sl. I na kraju, stepen moralne zrelosti kod djece karakteriše nestabilan moralni kodeks, odnosno još uvijek neizdefinisano osjećanje ispravnog i neispravnog; ponašanje nije usklađeno sa moralnim suđenjem, gdje je kod djece izražen sud prema posljedicama, a ne prema namjeri.

Navedeno je u *ratiu* apsolutne nemogućnosti za snošenje krivice koja je *a priori* zastupljena kod djece. Nemogućnost, odnosno nesposobnost za samoodređenje, koja se prema *Frister-u*[25] zasniva na „*duševno - duhovnom ustrojstvu"* čovjeka, a na kojoj se zasniva i mogućnost snošenja krivičnopravne odgovor-

25 V.ampl. Drakić, D.; Lukić, T., „Krivično djelo i sposobnost čovjekovog samoodređenja" u Crimen - Časopis za krivične nauke, broj 1, 2011. god., str. 89 - 90.

nosti, kod djece je isključena. Da zaključimo, kod ove kategorije lica isključeno je slobodno, odgovorno, moralno samoodređenje u smislu da ovakve osobe ne mogu da se usklade sa normama prava, a to ni u kom slučaju nije posljedica bolesnih procesa ili trajno razorene ličnosti. Riječ je o neusklađenost u jedinstvenu cjelinu sposobnosti i funkcija kod djece, koje nisu razvijene, odnosno neravnoteži identiteta i integriteta koji nisu usklađeni sa socijalnim zahtjevima.

REZIME:

Problematika sposobnosti za snošenje krivične odgovornosti osoba koje se nalaze ispod određene starosne dobi predstavlja sve izraženiji problem u posljednje vrijeme, jer je riječ o djeci kao licima koja svojim djelatnostima mogu da ostvare protivpravno djelo. Sagledavanjem međunarodnopravnih dokumenata i savremenih krivičnih zakona uvidjelo se da ne postoji jedinstvena donja granica za sposobnost snošenja krivične odgovornosti. Štaviše, u pravnim aktima nije konkretizovana ova grancica u vidu određenog broja godina, već su date uopštene formulacije, prema kojima van granica krivičnog prava treba da budu lica koja nisu u dovoljnoj mjeri intelektualno, emotivno i mentalno zrela. Savremena krivična zakonodavstva određuju ovu granicu, ali nisu jedinstvena. Krajnosti donje starosne granice za sposobnost snošenja krivične odgovornosti kreću se od 10 do 16 godina, dok je većina krivičnih zakonodavstava zauzela stav da je ova granica od 12 do 14 godina. Nadalje, u radu je postavljeno pitanje šta se to nalazi u osnovi krivične neodgovornosti ove kategorije lica. Iako ovo pitanje pojedini autori „vežu“ za (ne)uračunljivost ove kategorije lica, u ovoj raspravi se ne možemo složiti sa navedenim. Prihvatanje činjenice da su sva lica ispod određene starosne granice neuračunljiva, prije svega predstavlja jedan nekorektan pristup psihološkom, odnosno subjektivnom elementu kod djece, a zatim dovodi i do određenih nedoumica u pogledu određivanja, vrste, odnosno stepena neuračunljivosti. S obzirom na navedeno, spremni smo prihvatiti činjenicu da je jednostvano riječ o određenom stepenu zrelosti koja kod ove kategorije lica nije dovoljno razvijena, po samoj svojoj prirodi. Dakle, nije riječ o nemogućnosti shvatanja značaja svoga djela ili nemogućnosti upravljanja svojim postupcima usljed duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalosti u duševnom razvoju, već o neusklađenosti u jedinstvenu cjelinu sposobnosti i funkcija kod djece, koje nisu razvijene, odnosno disbalansu ravnoteže između identiteta i integriteta koji nije usklađen sa socijalnim zahtjevima. Posljednje navedeno se jedino može uzeti kao osnov nemogućnosti snošenja krivične odgovornosti kod ove kategorije lica.

LITERATURA

1. Babić, M.; Marković, I., *Krivično pravo opšti dio,* Pravni fakultet, Banja Luka, 2008. god.;

2. Bačić, F., *Kazneno pravo opći dio,* Informator, Zagreb, 1998. god.;

3. Cvjetko, B.; Kurtović, A.; Krapac, D.; Đurđević, Z.; „*XVII međunarodni*

kongres za kazneno pravo (Međunarodno udruženje za kazneno pravo, AIDP), Peking, 12 - 19 rujan 2004.“ u Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2005. god, broj 1, vol. 12, str. 223 - 251;

4. Drakić, D.; Lukić, T., „*Krivično djelo i sposobnost čovjekovog samoodređenja“* u Crimen - Časopis za krivične nauke, broj 1, 2011. god., str. 88 - 98;

5. Čejović, B., *Krivično pravo u sudskoj praksi - opšti deo,* Svetozar Marković, Beograd, 1983. god.;

6. Groop, W., *Strafrecht - Algemeiner Teil,* Springer, Berlin - New York, 2005. yahre;

7. Höflich, P.; Weller, F., *Strafrecht Schnell Erfasst,* Springer - Verlag; Berlin - Hiedelberg; Yahr 2005;

8. Jakobs, G., *Strafrecht - Algemeiner Teil (Die Grundlagen und die Zurechnunggslehre),* De Gruyter, Yahr 1993;

9. Камбовски, В., *Казнено право - општ дел,* Правниот факултет Јустинијан Први, Скопје, 2004. год.;

10. Novoselec, P., *Opšti dio kaznenog prava,* Pravni fakultet, Zagreb, 2009. god.;

11. Samadžić, S., *„Univerzalna donja starosna granica sposobnosti za krivičnu odgovornost“* u Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 2011. god., broj 2, str. 441 - 457;

12. Stojanović, Z., *„Krivica ili krivična odgovornost“* u Branič, broj 3 - 4, 2004. god., str. 5 - 17;

13. Stojanović, Z., *Krivično pravo opšti deo,* Službeni glasnik, Beograd, 2001. god.;

14. Škulić, M., „*Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu“* u Crimen - Časopis za krivične nauke, broj 2, 2010. god., str. 202 - 227;

15. Urbas, G., *„The Age of Criminal Responsability“* in Trends and Issues in crime and criminal justice, Australian Institute of Criminology, 2000. year, No 181, p. 1 - 6;

16. Yenisey, F., *Age of Criminal Responsibility in Terms of Comparative Law and Alternative Sanctions for Children Under the Age of Criminal Responsibility,*

2007. year;

17. World Health Organization, *ICD - 10 klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja--klinički opisi i dijagnostička upustva,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992. god.;

18. Konvencija o pravima djeteta, usvojena 1989. godine;

19. Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 49/03);

20. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe, usvojena od strane Generalne Skupštine UN Rezolucijom broj 45/112;

21. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Službeni glasnik RS“, broj 85/05);

22. Zakon o sudovima za mladež („Narodne novine RH“, broj 84/11);

23. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 13/10);

24. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 08/10);

RESUME:

It was seen that the problem is expressed ability to bear the criminal responsibility of persons who are under a certain age. It is about the children, as well as persons who through their activities can accomplish an unlawful act. Seizing the international legal documents and modern criminal law, came the realization that there is no lower limit for the unique ability of bearing criminal responsibility. Moreover, the legal documents are not concretized the twigs into account a number of years, but given the general formulation, according to which outside the criminal law should be persons who are not sufficiently intellectually, emotionally and mentally mature. Modern criminal law set this boundary, but not unique. Extremes of the minimum age for criminal responsibility of bearing capacity ranges from 10 to 16 years, while most of the criminal laws has taken the position that the limit of 12 to 14 years. Furthermore, the paper asked the question what is the basis of criminal irresponsibility of this category of persons. Although some authors question this “connection” to (in) sanity of this category of persons, in this discussion we can not agree with the above. Recognition that all persons below a certain age insane, primarily a psychological one incorrect approach and subjective element in children, and leads to some confusion regarding the designation, the type or degree of insani-

ty. That being said, we are prepared to accept that simply comes to a certain level of maturity in this category of persons is not well developed, by their very nature. So it is not about the impossibility understanding of the importance of his work, or the inability to control his actions due to mental illness, temporary mental disorder or mental retardation in development, but the gap in the single unit capacity and function in children, which has not been developed, and the degree of balance between identity and integrity that are not aligned with the social requirements. The latter can only be taken as a basis for the inability of bearing criminal responsibility of persons in this category.

VRŠNJAČKO – DIGITALNO NASILJE I NAČINI PREVAZILAŽENJA

spec. Tatjana Maričić
Verica Kovačević

Apstrakt: Vršnjačko nasilje je složena pojava sa ozbiljnim i dalekosežnim posledicama. Ono je rezultat smišljene i proračunate kampanje protiv pojedinca ili grupe dece i nije rezultat trenutne ljutnje ili besa. Žrtva je uvek slabija u odnosu na nasilnika ili nasilnike i postoji jasna podela na one koji vrše nasilje i na one koji ga trpe. U poslednje vreme pored verbalnog, fizičkog, psihičkog i socijalnog nasilja, sve više je izraženo digitalno i seksualno nasilje. Digitalno nasilje je korišćenje elektronskih uređaja da bi nekom preneli nedozvoljene i štetne sadržaje koji bi za posledicu imali seksualnu zloupotrebu i zlostavljanje dece (pornografija, prostitucija, pedofilija.) Ovim problemom bi morali svi nadležni organi da se ozbiljnije bave i posvete više pažnje prevenciji i edukaciji.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, internet, nasilnik, žrtva, digitalno nasilje…

UVODNA RAZMATRANJA

Svaki čovek u detinjstvu iskusi neki vid nasilja; bilo da je u ulozi vršioca nasilja, onoga koji trpi ili je jednostavno svedok nasilja nad nekim drugim. Nasilje predstavlja svaki oblik ponašanja koje ima za cilj namerno povređivanje ili nanošenje bola, bilo psihičkog ili fizičkog. Za razliku od nasilnog, agresivno ponašanje je jednokratno, može biti samo nekontrolisana reakcija ili odbrana. Nasilno ponašanje ima obično isti ili sličan sadržaj, traje duži period i nasilnik ima moć nad žrtvom.

Definicija Škotskog saveta za istraživanja u obrazovanju: ”Vršnjačko zlostavljanje je namerna, svesna želja da se uznemiri, maltretira, zastraši, nanese povreda vršnjaku. Tom prilikom onaj/ona koji/koja zlostavlja smatra da ima nadmoć, koja nastavniku nije uvek lako prepoznatljiva.”

Nasilje se pojavljuje u različitim oblicima

Verbalno nasilje je svaki vid ismevanja, nazivanje pogrdnim imenima, ruganje, vređanje, dobacivanje. Nije neophodno naglašavati koliko deca, bez obzira na uzrast, mogu biti inventivna u ovakvim ‘’kreativnim’’ oblicima verbalnog izražavanja.

Fizičko nasilje podrazumeva udaranje, guranje, otimanje i uništavanje stvari. Ranijih godina je uglavnom bilo karakteristično za dečake, ali se, nažalost, sve češće javlja i kod devojčica. Čini se da je tranzicija odnela barbike.

Socijalno nasilje dece podrazumeva izolovanost iz društva, ignorisanje od strane drugova, kada trpe ogovaranje i o njima se izmišljaju razne priče koje obično nemaju lep i istinit sadržaj.

Psihičko nasilje podrazumeva preteće poglede, grimase, neželjene komentare, iznuđivanje novca, ucenjivanje.

Seksualno nasilje je neželjeno dodirivanje na neželjeni način i neželjenih delova tela, iznuđivanje seksualnih usluga, prinuda na seksualni čin. Pošast interneta jeste i zloupotreba fotografija i video snimaka dece.

Digitalno nasilje podrazumeva korišćenje svih elektronskih uređaja (mobilni telefon, kamera, računar i sl.) da bi se neko namerno uplašio, uvredio ili ponizio.

ZAŠTO DECA VRŠE NASILJE

Zašto deca uopšte vrše nasilje? Motivi mogu biti zaista raznoliki. Neka deca, naročito mlađeg uzrasta, nemaju adekvatan uvid u sopstveno ponašanje. Tako za njih nema određenu težinu rečenica koja podrazumeva ismevanje drugog deteta zbog fizičkih ili materijalnih nedostataka. Starija braća ili sestre, odrasli ljudi kojima se dive ili jednostavno likovi iz akcionih filmova mogu i te kako biti modeli za imitaciju i kreiranje sopstvenog imidža.

Komunikacija sa vršnjacima je veština koja se uči, tako da je moguće da je deca ne usvoje na adekvatan način. U tom slučaju, ‘’ko tebe kamenom, ti njega sa dva’’, može biti jedini naučeni model komunikacije. U detinjstvu je pripadnost grupi od izuzetne važnosti. Ali ako ste u grupi, onda se morate i ponašati kao njeni članovi. To bi značilo da se pojedina deca i ne bi izolovano tako ponašala ukoliko ih drugovi ne bi nagovarali na nasilje.

Deca koje prolaze kroz neki težak period u životu, gubitak ili razvod roditelja, selidbu ili nešto slično, mogu svoje nezadovoljstvo pokazati i kroz agresiju nad drugom decom. Roditelji ili staratelji bi u tom slučaju morali više pažnje posvećivati detetu koje je nespremno za novonastalu situaciju i potražiti pomoć stručnih lica.

Postoje izvesne osobine koje karakterišu svaku od navedenih grupa. Potencijalna žrtva nasilja jeste dete koje je submisivno, defanzivno, introvert sa niskim samopoštovnajem. Ovakvo dete će i na najbezazlenije opaske reagovati plačem, povlačenjem, izolovanjem od društva. Plašljivo, tiho i povučeno dete omiljena je meta onih koji vole da svoju snagu demonstriraju nad drugima, bilo fizičku ili psihičku. Potrebno je da nastavnici imaju uvid u ponašanje i raspoloženje svojih učenika. Kada se primeti da je dete povučenije nego inače, razdražljivo je, jako se trza na iznenadne zvuke, menja maršutu odlaska ili vraćanja iz škole, kasni u školu, ima modrice po telu, to takođe mogu biti pokazatelji da se nad detetom vrši neki oblik nasilja. Stalne glavobolje, bolovi u stomaku, ukoliko nisu izgovori za pismene vežbe, mogu biti alarmanti signali. Nestanak ličnih stvari i veći zahtevi za džeparac mogu značiti iznuđivanje novca. Naravno, ako se isključi mogućnost da je učenik pubertetlija počeo da puši ili konzumira neku psihoaktivnu supstancu.

Nasilje će vršiti i dete koje je i samo žrtva porodičnog nasilja ili se u porodici toleriše ovakav vid ponašanja. Roditelji koji su bez saosećanja i topline, ili previše popustljivi i ne postavljaju granice u ponašanju, odgovorni su za naslino ponašanje dece. Takođe, stereotipni način mišljenja, sistem vrednosti i mentalitet utiču na razvoj ličnosti svakog od nas, moguće i negativno.

Karakteristike učenika koji zlostavljaju vršnjake jesu ispoljavanje agresivnog ponašanja; snižena im je empatija, nemaju osećaj krivice – onaj koga zlostavljaju zaslužio je to. Oni koji zlostavljaju biraju lako povredljive vršnjake.

STVARNI PROBLEM I POKAZATELJI ISTRAŽIVANJA

Nasilje i strah od nasilja su realni problemi u našim školama, s obzirom na to da oko 1.000.000 učenika i oko 70.000 nastavnika svakog radnog dana u školi provede od 3 do 7 sati na ograničenom prostoru.

Najčešće se ćuti, prikriva, iako se nasilje dešava u školi možda daleko od očiju odraslih ili se ne smatra školskim problemom, jer se desio van škole i školskog dvorišta, a i sami učenici veruju da je tajna i da tako treba i da ostane. Ili se poriče: toga kod nas nema. Umanjuje: to što oni rade je normalna dečija pojava. Racionalizuje: deca treba da se izbore za sebe. Okrivljuje: roditelji ne preduzimaju odgovornost. Izbegava: ja sam samo nastavnik.

U nastavku će se prikazati rezultati istraživanja u OŠ "Sveti Sava" u Mladenovcu, pre realizacije projekta „Škola bez nasilja„

Ispitanici su bili: 11 razreda od 1–4. razreda i 16 razreda od 5–8. razreda. Ukupno 27 odeljenja ili 598 učenika. Zatim 73 odrasle osobe: 53 nastavnika, 2 stručna saradnika, direktor, pravnik, računovođa, 14 članova tehničkog osoblja i 1 školski policajac.

Koliko su učenici izloženi nasilnom ponašanju vršnjaka tokom celokupnog školovanja?

- 56% učenika nije iskusilo nijedan oblik namernog i sistematskog maltretiranja od vršnjaka
- 29% učenika 1–2 puta iskusilo neki oblik nasilnog ponašanja vršnjaka
- 15% učenika iskusilo više puta ili skoro svakodnevno nasilno ponašanje vršnjaka

U ovoj grupi je 5% najugroženijih – onih koji su svakodnevno izloženi različitim oblicima nasilničkog ponašanja.

Tabela 1 – Rezultati istraživanja u pogledu učestalosti oblika nasilja među mlađom i starijom populacijom djece

Mlađi		Stariji
1–2puta		1–2puta
30,3% (56)	-ismevanje	30,7% (124)
26,1% (4)	-udaranje,šutiranje, gađanje	8,7% (35)
31,2% (59)	-spletkarenje	23,5% (95)
11,2% (21)	-otimanje i uništavanje imovine	5% (2)
15% (28)	-pretnje i zastrašivanje	1,5% (6)`
8% (15)	-prisiljavanje	5% (2)
	-snimanje mobilnim	1,2% (5)
	-pretnje i uvrede SMS porukama	5% (2)
	- nepristojno dodirivanje	4% (16)

Koliko oblika nasilja učenici trpe:

- Svi učenici: 24% učenika iskusilo 1 oblik nasilja (prosek 25)
- 30% učenika iskusilo 2–3 oblika nasilja (prosek 30)

- 11% učenika iskusilo i trpi više oblika nasilja (prosek 11)
- Ukupno ima 63 učenika koji trpe 4 ili više oblika nasilja. Potrebno ih je identifikovati jer oni zaista pate!

Oblici nasilja koje odrasli vide kao ozbiljan problem: fizičko nasilje prema nastavniku 14%, verbalno nasilje prema nastavniku 37%, tuče u školi 21% , otimanje 24%, pretnje 33%, tuče grupa 27%, spletkarenje 24%, vređanje 36%, udaranje 37%, seksualno uznemiravanje 11%.

Nastavnici – Nastavnici se između sebe razlikuju u procenama u jednom prosečnom odeljenju – najniža procena je da niko nije ugrožen, do procene da je ugroženo prosečno 15 učenika po odeljenju. Prema mišljenjima nastavnika, u proseku su nasiljem ugrožena tri učenika u odeljenju. Prema ovakvoj proceni, u školi je ugrožen 81 učenik.

Stručni saradnici – Prema proceni stručnih saradnika u školi je 50 stvarno ugroženih učenika; Adm. i tehničko osoblje – Prema procenama zaposlenih iz ove grupe u školi je 11 učenika stvarno ugroženih; Školski policajac – Prema proceni školskog policajca u školi nema stvarno ugroženih učenika.

Od učenika, 141 je rekao da je u protekla tri meseca bio izložen ponovljenom nasilnom ponašanju vršnjaka: 63 učenika je bilo u protekla tri meseca ugroženo na četiri i više načina, 86 učenika je i kod kuće opterećeno problemima koje imaju u školi, 24 učenika pomišljaju da izostanu i izostaju iz škole da bi izbegli nasilnika. To su, prema prikupljenim podacima, ugroženi učenici.

Razlozi zašto su bili nasilni učenici: 133 učenika je odgovorilo da nije bilo nasilno prema vršnjacima. Ostali kažu: Bili su i oni nasilni prema meni, ja sam autoritet, branio sam drugog, da bih bio popularniji, iz zabave, samo vraćam istom merom, moraju da me slušaju, u samoodbrani, to radim u šali, zato što je zaslužio, zato što su prvi počeli, zato što su smradovi, mamini i tatini sinovi...

Zaključak: Neki učenici nisu bili iskreni. Jedan od zadataka je ojačanje te vrste samokritičnosti.

Tabela 2 – Rezultati istraživanja u pogledu ugroženosti učenika od više nasilnika

Mlađi:
34 (18,5%) plaši se jednog učenika Ugroženost starijih učenika manja je u odnosu na prosek dobijen za druge škole
25 (13,6) plaši se nekoliko učenika
6 (3,3) plaši se velikog broja učenika
Stariji:
39 (9,7%) plaši se jednog učenika Vršnjačko nasilje u školi nije organizovano u gangove. Nasilne interakcije su uglavnom "jedan na jedan" ili napadači idu u manjim grupama.
33 (8,2%) plaši se 2–3 učenika
12 (3%) plaši se 4–6 učenika
8 (2%) plaši se velikog broja učenika

Da li postoje polne razlike u ugroženosti učenika nasiljem?

Podaci pokazuju da postoje polne razlike i u izloženosti i u ispoljavanju nasilnog ponašanja.

Prema podacim, dečaci manje trpe nasilje vršnjaka (18% dečaci prema 27% devojčice).

Kada se devojčice i dečaci porede po sklonosti da se sami nasilno ponašaju, podaci pokazuju da su dečaci nasilniji (53% dečaka prema 38% devojčica).

Profil nasilnog ponašanja dečaka i devojčica pokazuje da je u obe grupe vređanje najčešći oblik nasilnog ponašanja.

Dečaci su više od devojčica skloni udaranju, prisiljavanju i seksualnom uznemiravanju vršnjakinja.

Devojčice više od dečaka spletkare.

Učestvovanjem u projektu "Škola bez nasilja" velikim brojem seminara kako za zaposlene, tako i edukacijom učenika (rešavanje konflikta nenasilnim putem,nenasilna komunikacija, medijacija...) došlo se do izuzetno značajnih rezultata istraživanja koja smo izvršili nakon dve godine. Istraživanje je pokazalo da se nasilje znatno smanjilo, čak za 93%. To je samo moguće ako se razviju jake unutrašnje i spoljašnje mreže kroz sinhronizovano delovanje svih nadležnih institucija koje saučestvuju u suzbijanju nasilja.

Postoje tačno propisane zakonske procedure koje se u takvim okolnostima preduzimaju (Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja). Takođe, neke škole imaju oformljene timove zadužene za bezbednost u školi i rešavanje problema vezanih za nasilje.

DIGITALNO NASILJE U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA U SRBIJI I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje digitalnog nasilja u osnovnim i srednjim školama u Srbiji sprovedeno je tokom novembra 2012. godine u 34 škole (17 osnovnih i 17 srednjih) na teritoriji Srbije. Istraživanje je sprovedeno u okviru programa „Škola bez nasilja", a realizovali su ga Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i UNICEF, uz podršku Telenora.

Cilj ovog istraživanja jeste sticanje uvida u načine na koje učenici koriste digitalnu tehnologiju i potencijalne rizike kojima su pri tome izloženi, kao i u oblike i učestalost digitalnog nasilja među učenicima i nad njima. Rezultati istraživanja trebalo bi da posluže kao osnov za prevenciju i sprečavanje zloupotrebe digitalnih medija i za jačanje kapaciteta škola za borbu s digitalnim nasiljem.

Uzorak je slučajan, stratifikovan po regionu (Beograd, Šumadija i Zapadna Srbija, Južna i Istočna Srbija, Vojvodina), veličini mesta (preko 100.000, između 50.000 i 100.000, između 20.000 i 50.000 i ispod 20.000) i tipu škole (osnovne i srednje stručne škole i gimnazije).

U osnovnim školama upitnike su popunjavali učenici 4, 6. i 8. razreda, a u srednjim školama učenici 2. i 3. razreda (trogodišnji obrazovni profili), odnosno 2. i 4. razreda (gimnazije i četvorogodišnji obrazovni profili). Osim učenika, upitnike su popunjavali i njihovi roditelji i nastavnici.

U istraživanje je uključeno ukupno 3.784 učenika (2.272 učenika iz osnov-

nih i 1.512 iz srednjih škola), 1.349 nastavnika i 2.031 roditelj. Što se tiče rodne strukture, u uzorku učenika devojčice i dečaci su približno jednako zastupljeni, međutim, u uzorku nastavnika i uzorku roditelja približno dve trećine su osobe ženskog roda.

Svi učesnici u istraživanju popunjavali su (anonimno) upitnike o digitalnom nasilju koje su sačinili Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i UNICEF. Učenici 4. razreda osnovne škole popunjavali su jednostavniji upitnik sa manjim brojem pitanja, dok su učenici starijih razreda osnovne škole i učenici srednje škole popunjavali složeniji upitnik sa većim brojem pitanja o digitalnom nasilju. Iz tog razloga rezultati za učenike 4. razreda osnovne škole zasebno su prikazani.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Korišćenje digitalnih tehnologija

Učenici mlađih razreda osnovne škole (4. razred).

Mobilni telefon poseduje 84% učenika 4. razreda osnovne škole, pri čemu 42% učenika može da pristupi internetu sa svog mobilnog telefona.

Približno polovina učenika iz uzorka koristi internet svakodnevno i skoro svakodnevno (52%), dok nešto više od četvrtine učenika (26%) koristi internet jednom do dva puta nedeljno.

U socijalne mreže (pre svega, Facebook, ređe Twitter) uključeno je 46% četvrtaka.

Mobilni telefon ima 96% starijih osnovaca (65% ima telefon sa pristupom internetu) i 99% srednjoškolaca (78% ima telefon sa pristupom internetu).

Svakodnevno pristupa internetu 80% učenika starijih razreda osnovne škole i 90% učenika srednjih škola. U socijalne mreže (pre svega, Facebook, ali, navode i druge: Ask.fm, Form, Twitter, Myspace) redovno je uključeno 80% srednjoškolaca i 65% starijih osnovaca, a još 24% mlađih i 12% starijih učenika imaju profil ali ga ne koriste redovno.

Izloženost učenika potencijalnim rizicima na internetu

Srednjoškolci su nešto češće nego stariji osnovci (52% prema 48%) posećivali (bez znanja roditelja) sajtove za koje misle da bi im roditelji branili da ih posećuju (1–2 puta: 55% srednjoškolaca prema 45% osnovaca, ponekad: 64% prema 36% i često: 57% prema 43%).

Davao/la lične podatke osobama koje ne poznaješ lično i koje nisi uživo sreo/la
83% 11% 3% 2%

Ostavljao/la lične podatke na profilima ili blogovima
65% 22% 5% 8%

Odgovarao/la na poruke nepoznatih osoba koje hoće da uspostave kontakt s tobom 63% 22% 6% 9%

Na socijalnim mrežama prihvatao/la poziv za prijateljstva od osoba koje ne poznaješ lično i koje nisi uživo sreo/la
42% 22% 13% 23%

Komunicirao/la putem četa sa osobama koje ne poznaješ
58% 19% 8% 15%

Prihvatao/la sastanke sa osobama koje si upoznao/la preko interneta
89% 7% 2% 2%

Izloženost različitim oblicima digitalnog nasilja.

Učenici mlađih razreda osnovne škole (4. razred).

Učenici 4. razreda osnovne škole najviše su izloženi uznemiravanju telefonskim pozivima (7% jednom, 3% dva-tri puta i 2% više puta) i putem interneta (11% jednom, 1% više puta).

Snimanje mobilnim telefonom ili kamerom doživelo je 8% učenika (6% jednom, 1% dva-tri puta i 1% više puta), dok je SMS poruke uznemirujućeg sadržaja jednom dobilo 5%, a dva-tri puta 2% učenika. Podaci pokazuju da se sa uzrastom povećava broj učenika koji su izloženi uznemiravanju putem SMS poruka.

Učenici starijih razreda osnovne škole **i učenici srednje** škole

Kada je reč o starijim učenicima, oni najčešće (i češće nego mlađi učenici) trpe uznemiravanje i vređanje putem telefonskih poziva (9% jednom, 8% dva-tri puta i 7% više puta) i SMS poruka (9% jednom, 6% dva-tri puta i 4% više puta).

Uznemiravanje na socijalnim mrežama iskusilo je 18% osnovaca (9% jednom, 5% dva-tri puta i 4% više puta) i 17% srednjoškolaca (9% jednom, 5% dva-tri puta i 3% više puta). U ulozi žrtve snimanja mobilnim telefonom i kamerom našlo se 12% srednjoškolaca (6% jednom, 3% dva-tri puta i 3% više puta) i 9% osnovaca (6% jednom, 2% dva-tri puta i 1% više puta).

ZAKLJUČAK

Po pravilu, učenici su manje spremni da izveste o vlastitom nasilnom ponašanju nego o nasilnom ponašanju drugih (do ovog podatka smo došli i u ranijim istraživanjima kada smo procenjivali zastupljenost drugih oblika nasilja).

Najviše učenika (5%) priznaje uznemiravanje drugih na internetu (3% jednom, 1% dva-tri puta i 1% više puta), dok najmanje njih priznaje uznemiravanje SMS porukama (samo jednom je to činilo 2% učenika). Uznemiravanje SMS porukama je, prema podacima, najmanje popularno među mlađim osnovcima.

Za razliku od mlađih osnovaca, najviše starijih učenika je izjavilo da druge uznemiravaju SMS porukama (7%), a zatim i telefonskim pozivima (6%). Među ovim učenicima najveći broj je bio spreman da prizna da su samo jednom uznemiravali druge putem elektronskih medija, dok je veoma malo onih (1% kod svih oblika) koji su rekli da su to činili više puta.

Među učenicima četvrtog razreda osnovne škole, 16% je onih koji izjavljuju da su čuli ili videli da je neko od njihovih drugova ili drugarica doživeo neprijatnosti od strane drugih putem računara ili telefona. Među starijim učenicima još ih je više, jedna četvrtina učenika (26%). Međutim, iako su bili vinovnici digitalnog nasilja, učenici, u najvećem broju slučajeva, ništa ne rade po tom pitanju.

Mere i saveti u pogledu prevazilaženja problema:

- Raditi na podizanju svesti kod dece, roditelja i nastavnika o opasnostima koje vrebaju na internetu ali i o realnim posledicama.
- Objasniti učenicima da ne postoji granica stvarnog i virtuelnog sveta.
- Uključiti roditelje u prevetivni rad.
- Poštovati procedure, pojačane aktivnosti nastavnika, vršnjačkog tima, preventivne aktivnosti

KORIŠĆENI DOKUMENTI I ZAKONI:

1. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visoko-tehnološkog kriminala (2006. god.),

2. Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, iz Konvenciju o pravima deteta,

3. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv cyber kriminala (2001. god.),

4. Konvencija o zaštita dece od seksualne eksploatacije i zlostavljanja (maj 2011. god.).

ABSTRACT:

Bullying is a complex phenomenon with serious and far-reaching consequences. It is a deliberate and calculated campaign against an individual or a group of children and not the result of current anger or rage.

The victim is always weaker than the perpetrator or perpetrators, and there is a clear distinction between those who commit violence and those who are suffering. Recently, in addition to verbal, physical, psychological and social violence has increasingly expressed digitally and sexual violence. Digital violence is the use of digital electronic devices in order to transfer an illegal and harmful content that resulted in sexual abuse and child abuse (pornography, prostitution, pedophilia.)

This problem would have all the relevant authorities to seriously deal with and pay more attention to prevention and education.

TUČA KAO OBLIK NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA

spec. Predrag Popovic
Visoka škola unutrašnjih poslova
predrag.84@yahoo.com
Gajic Miodrag,
diplomirani pravnik unutrašnjih poslova

Apstrakt: U savremenim društvima evidentan je porast raznih sociopatoloških pojava kao što su alkoholizam, narkomanija, prostitucija, prosjačenje itd. Međutim, ne smije se zaboraviti ni veoma veliki porast nasilja među mladima. Praćenjem ove pojave u posljednjih nekoliko godina, dolazimo do zaključka da je riječ o pojavi koja je u stalnom porastu, iz godine u godinu. Nasilje mladih je ne samo u porastu među delinkventima i asocijalnim licima, nego i među tzv. „normalnim“ pripadnicima mlade generacije. Ovo govori o jasnoj i očiglednoj potrebi poznavanja ove problematike i potrebi za angažovanjem policije sa mnogim drugim ustanovama i organizacijama u cilju smanjenja ove patološke pojave u društvu.

Ključne riječi: nasilje, tuča, policija, prevencija, saradnja.

UVOD

Nasilje se manifestuje na ulici, na poslu i na stadionima, u školskoj sredini, u porodici. Ono je „postalo estetika i etika vijeka u kome živimo, a držati se nasilnički pripada stilu, obrascu i modi”[1]. Dakle, nasilje je destruktivna aktivnost i ponašanje koje se ispoljava u vidu napada na prepreke koje sprečavaju zadovoljenje potreba (motiva i ciljeva). Te prepreke mogu biti fizički objekti, predmeti, materijalna dobra, zakonski propisi, moralne i običajne norme, a često i druge ličnosti slabije od počinioca nasilja (žene, djeca, stare iznemogle, nezaštićene osobe). Pitanje motiva, koji proizilaze iz nagonskih i socijalnih potreba, vođenih sviješću i razumom počinioca, jedno je od najbitnijih i najsloženijih područja savremene psihologije[2]. Uspješan odgovor na ovo pitanje je bitna osnova uspješne prevencije, što je i primarni zadatak interdisciplinarnog pristupa svim sociološkim pojavama, posebno nasilju i agresijama[3]. Nasilje i agresija, iako pojmovno neznatno različiti, podrazumijevaju nezakonito, necivilizovano, nesocijalizovano, nemoralno,

1 Koković, D., *Sociologija obrazovanja*, Univerzitet u Novom Sadu, 2000. godina, str.196.

2 Kostić, I.*„„Kriminalistička psihologija“,* Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000. godina, str. 110.

3 Agresija, pored toga što predstavlja motive koji karakterišu određeni način ponašanja, istovremeno je i mehanizam odbrane ličnosti u frustracionoj situaciji. Agresivnost kao napad i rušilaštvo, dokaz je „hrabrosti“ i čvrstine kojim se stabilizuje poljuljani ego i zadržava pozitivna slika o sebi.

prisilno, napadno, prinudno i abnormalno zadovoljavanje normalnih ili abnormalnih patoloških pojava. Nasilje predstavlja drsku i bezobzirnu primjenu fizičke sile, protivpravnog ugrožavanja integriteta čovjeka i drugih javnih dobara i društvenih vrijednosti.[4] Nasilje je brojno i različito po pojavnim oblicima, etiologiji, posljedicama i reakcijama društvene sredine na njih. Osnovni oblici su: fizički (napadi, rušenja, povrede, uništenja, suicidi i ubistva itd.), verbalni (kritike, psovke, grdnje, prijetnje, uvrede, omalovažavanja itd.), neverbalni (hladni, drski i prijeteći pogledi, ruganja, ismijavanja itd.).

Nasilje ne predstavlja samo oblik temeljnog kršenja ljudskih prava, nego predstavlja i oblik ugrožavanja ljudskog integriteta i dostojanstva, i stoga ono ima dalekosežne posljedice kako na fizički i psihički razvoj pojedinaca, tako i na razvoj društva u cjelini. Zato oni koji su zbog masovnosti, raširenosti i kompleksnosti ove pojave i zabrinuti, smatraju da je potrebno razviti djelotvornu strategiju rješavanja ovog problema, a s obzirom na to da je nasilje još uvijek tabu tema ne samo u našoj sredini već i u drugim zemljama, ističu da je jedna od osnovnih aktivnosti edukovanje šire javnosti, posebno žena, djece, ali i predstavnika izvršne i sudske vlasti, te obezbjeđenje pravovremene i adekvatne intervencije relevantnih ustanova (policije, suda i centra za socijalni rad). Doista odgovarajući okvir za prevenciju i tretman nasilja nude međunarodne konvencije i dokumenta, kao što su konvencije o: ljudskim pravima, o pravima djeteta i o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, i drugi dokumenti, ali oni, sami po sebi, nisu dovoljna garancija sprečavanja i kontrole ove pojave. Potrebno je da pojedinci, društvo i društvene institucije učine mnogo više na planu prevencije.

Kao neposredni uzroci i uslovi kriminalnog i nasilnog ponašanja, u literaturi se ističu siromaštvo[5], bogatstvo, neadekvatni obrazovni i vaspitni procesi u školama, porodica i porodični odnosi: odvajanje i razvodi roditelja, neispunjavanje roditeljskih dužnosti i nepostojenje roditeljske odgovornosti, nedostatak ljubavi, poštovanja i samopoštovanja u porodici, individualnost i personalitet, prisustvo i podražavanje nasilja u porodici, osjećanje nepravde koja rađa tendenciju „odbacivanja društvenog sistema“, slabe mogućnosti zaposlenja, odnosno nezaposlenja[6] ili neadekvatno zaposlenje, neadekvatno profesionalno usmjeravanje i formiranje, prekomjerno uživanje alkohola i opojnih sredstava, sredstava masovnih komunikacija ispunjenih negativnim sadržajima[7], neadekvatni institucionalni uslovi resocijalizacije, uticaj ulice i omladinskih delinkventnih grupa, kulturna zaostalost i konflikti koji se na toj osnovi javljaju, konflikti različitih vrijednosti i drugih normativnih

4 Bošković, M., *Kriminologija*, Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 2006, str. 267.

5 Po definiciji koja je u upotrebi u OUN – siromašnima se smatraju ljudi koji su lišeni načina života, komfora i dostojanstva, koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Siromaštvo se mjeri stalno promjenljivim normama određenog društva i njegovih užih sredina, odnosno oni koji žive na daleko nižem nivou od srednjih normi, smatraju se siromašnima.

6 Nezaposlenost se najčešće definiše preko operacione definicije nezaposlenog, a to bi prema najopštijoj definiciji mogao biti: *Svaki čovjek koji ne radi, sposoban je za rad i želi da radi*.

7 Mnoga djeca provode dosta vremena igrajući video i kompjeterske igre sa puno nasilja i krvi, a psiholozi upozoravaju da su povećana agresivnost i nasilništvo kod djece upravo rezultat igranja tih igara: izloženost agresivnim igrama s jedne strane podiže prag osjetljivosti i ravnodušnosti na agresivne sadržaje u stvarnom životu – u smislu „nasilje je normalna stvar“ – a s druge strane, povećava i agresivnost i nasilništvo djece.

sistema, uticaj zaostalih shvatanja, običaja i mnoge druge okolnosti. Među njima su uticaji nekih činilaca specifičnih za destruktivno i nasilno ponašanje mladih u društvu kao što su degradirana i deficijentna porodica, nedostaci i neuspjeh u obrazovanju i vaspitanju, neadekvatni institucionalni uslovi resocijalizacije, uticaj ulice i omladinskih delinkventnih grupa.

Pored ovih faktora koji snažno doprinose negativnoj socijalizaciji, odnosno kriminalizaciji pojedinih omladinaca, neophodno je uzeti u obzir i takve prilike za koje je karakteristično odsustvo institucionalnih terapeutskih i preventnivnih mjera i rješenja, kojima se povećavaju mogućnosti za ispoljavanje raznih asocijalnih i antisocijalnih ponašanja. Među takve činioce spadaju pomanjkanje raznih službi i institucija za socijalni rad, te njihovo neadekvatno funkcionisanje u strukturi socijalne zaštite, nedovoljna mreža institucija za korekciju i resocijalizaciju djece i omladine, odsustvo organizovanja procesa prevaspitanja u duhu savremenih naučnih saznanja i standarda, nedovoljno angažovanje društvenih faktora i posebno faktora javnosti u suzbijanju kriminaliteta, poštovanje takvih rješenja o normativnom pravnom sistemu koja nisu dovoljno naučno fundirana i provjerena u konkretnom funkcionisanju i njihovo neadekvatno primjenjivanje u procesu izricanja i izvršenja krivičnih sankcija, zanemarivanje stvaralačkog korišćenja slobodnog vremena i stvaranja uslova za mentalnu i fizičku rekreaciju omladine, što može da ima ozbiljne posljedice u procesu njihovog razvijanja i ponašanja.

Pojam socijalizacije može biti shvaćen u užem i širem smislu. U najširem smislu pod socijalizacijom se podrazumijeva „proces postajanja čovjekom“, tj. proces prihvatanja ljudskih osobina od drugih. U užem smislu, pojam socijalizacije se određuje kao proces u kome čovjek uči norme, vrijednosti, orijentaciju i modele pristupanja grupe kojoj pripada. Sadržaj i proces socijalizacije pojedinca među vršnjacima zavisi značajno i od društvenog sistema, a pod njim se najopštije podrazumijeva razvijenost i organizacija ljudskog društva. Posebno važni dijelovi društvenog sistema su ekonomska razvijenost, klase i slojevi i njihov položaj, te način upravljanja društvom. Formiranje ličnosti vrši se uvijek pod uticajem socijalnih faktora. Zato je i opravdano reći da je ličnost ne samo psihološka nego i socijalna pojava, i da je rezultat djelovanja socijalnih faktora na biološki datu osnovu. Socijalni uslovi, a pre svega dodir sa ljudima i proizvodima ljudske aktivnosti, neophodni su da bi se ljudska jedinka razvila u humano biće, u biće sa ljudskim karakteristikama. Socijalizacijom, odnosno procesom učenja, a na osnovu kontakata sa drugim osobama, na osnovu kontakta sa svojim vršnjacima i da bi se postigao određeni cilj i zadani zadatak riješio, dolazi do nesuglasica i sukoba među vršnjacima, a pomoću kojih pojedinac stiče oblike ponašanja od važnosti za društveni život, formira se pojedinac kao ličnost.

U stručnoj literaturi, najveći značaj za formiranje ličnosti pridaje se porodici, a posebno odnosima roditelja prema djetetu. Jedinstvo ili integritet ličnosti podrazumijeva skup svih osobina i sadržaja ličnosti, koji funkcionišu kao jedan cjeloviti sistem[8]. Uslovi porodičnog života u prvim godinama djetinjstva, shvatanje je mnogih stručnjaka, naročito su važni za to kakva će se ličnost[9] formirati i

8 Kovačević, R., *Pravna medicina*, Pravni fakultet, Banjaluka, 2008. godina, str.141.

9 Termin *personalitas* (u prevodu sa latinskog persona, osoba, ličnost) označavao je u staroj Grčkoj masku koju su glumci stavljali na lice da bi dočarali određeni karakter i ponašanje. Psiholog

kakva će ona biti u toku čitavog života. Škola sistematski i organizovano, koristeći stručna znanja o procesu socijalizacije, tokom mnogih godina utiče na širok krug svojstava i ponašanja pojedinca i na razvoj njegove ličnosti[10]. Ona je glavni činilac u sticanju znanja i vještina, glavni faktor obrazovanja, a istovremeno i važna ustanova vaspitanja i formiranja stavova, vrijednosti i normi. U školi se stvaraju uslovi za integraciju u društveni život i ona značajno djeluje na razvoj ličnosti pojedinca.

Mnogi teoretičari ističu da vršnjaci imaju u djetinjstvu i mladosti veliki uticaj na formiranje mnogih osobina ličnosti. Druženje predstavlja veoma vežno sredstvo socijalizacije pojedinca. Ono doprinosi razvijanju društvenosti, usvajanju novih socijalnih stavova, izbjegavanju neobičnog ili ekscentričnog ponašanja i postizanju lične samostalnosti i osjećanju nezavisnosti. Grupa vršnjaka znatno utiče na to koje će vrijednosti mladići i djevojke težiti da ostvare, šta će im biti ideali. Posebno će uticati na razvoj interesovanja, na način djelovanja, odmaranja i zabavljanja, kao i na način govora i izražavanja. Socijalno nasilje je kompleksan fenomen koji se ne može otklanjati administrativnim zabranama već samo iskorjenjavanjem njegovih socijalnih uzroka. Istraživanja sasvim jasno pokazuju da djeca koja su odrasla u nasilničkim porodicama, posebno dječaci, imaju mnogo više izgleda da nauče takav model ponašanja i koriste ga kada su zbog nečega frustrirani, nego druga djeca koja nisu bila izložena nasilju u svojim domovima i porodicama. Dakle, nasilje i rađa nasilje.

TUČA MEĐU VRŠNJACIMA

Kao što istorija, nauka i svakodnevno iskustvo pokazuju, nasilje predstavlja prepoznatljivu crtu ljudskog karaktera koja je prisutna na svim područjima čovjekovog života, drugih odnosa i kulture. Gotovo da nema vrste koja se prema sopstvenim jedinkama odnosi tako krvoločno i hladnokrvno, agresivno i nasilno. Ubijanje i nanošenje bola drugim ljudima se, nažalost, pokazuje kao normalna, uobičajna i svakodnevna pojava, i uprkos izuzetnoj i nevjerovatnoj intelektualnoj moći, te duhovnom i materijalnom razvoju, ipak je epitet „zvjerski“ adekvatan za mnoge ljudske postupke. Imamo li u vidu da je riječ o pojavi koja u središtu ima čovjeka kao nasilnika, čovjeka kao žrtvu, ali i ljude koji kao društvo na nasilje nasilnika odgovaraju novim nasiljem u obliku društvene, odnosno krivične sankcije, ta usmjerenost na proučavanje nasilja postaje jasna.

Neki pisci smatraju da su tuče kao oblik nasilja među vršnjacima izraz fizičke snage koja ide ispred procesa razmišljanja, i sve češće su uslovljene ogromnom dozom brutalnosti. Izazivanje tuče ili fizičkog napada na drugog ima karakter podstrekavanja, i to je takvo realno ili verbalno protivpravno ponašanje lica kojim ono, raznim verbalnim ili fizičkim radnjama, navodi, odnosno podstiče druga lica na tuču. Najčešće se radi o preduzimanju fizičkih aktivnosti kojima se neposredno učestvuje u fizičkom obračunu, kao što je npr. Pesničenje, guranje, vučenje,

---

Gordon Olport, jedan od najboljih poznavalaca psihologije ličnosti, u tom smislu definiše ličnost kao „dinamičku organizaciju unutar pojedinca, onih psihofizičkih sistema koji određuju njegovo karakteristično ponašanje i mišljenje“.

10 Kostić, I.*„Kriminalistička psihologija,* Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000. godina, str. 110.

udaranje, i dr. Međutim, nije isključeno da se učešće u tuči manifestuje i u psihičkim radnjama, ukoliko je njihov sadržaj upravljen na stvaranje opasne situacije ili podsticanje i pojačavanje sukoba i tuče. Fizički napad dovodi do tuče (u tuči moraju učestvovati najmanje dva lica), a posljedica tuče se ispoljava kroz negodovanje građana, ugrožavanje njihovog spokojstva i remećenje javnog reda i mira. Ukoliko je u tuči neko lice teško tjelesno povrijeđeno ili lišeno života, onda će postojati krivično djelo učestvovanja u tuči. Prema tome, pod učestvovanjem u tuči se podrazumijeva svaka aktivna djelatnost, bilo fizička ili psihička, kojom se doprinosi da neko bude tjelesno povrijeđen ili lišen života.[11] Učesnik u tuči je svako lice koje je neposredno preduzimalo djelatnosti fizičkog obračunavanja sa drugima, kao i ono lice koje nije fizički učestvovalo u obračunu, ali je učestvovalo u stvaranju opasne situacije time što je bodrilo pojedine učesnike fizičkog obračuna da udaraju druge ili je onemogućavalo one koji su nastojali da spriječe tuču ili da razdvoje učesnike obračuna.

U urbanim sredinama, a naročito u velikim gradovima, prisutan je porast agresije i nasilja, kriminala i organizovane delinkvencije ne samo odraslih i maloljetih, nego i djece organizovane u dječije grupe uzrasta od 7 do 13 godina. I nasilje na sportskim terenima i oko njih je u izrazitom porastu. Da je nasilje fenomen koji ljude privlači, pa i fascinira, pokazuju brojke o sve većoj omiljenosti upravo one vrste sporta u kojoj se sasvim legalno koristi u cilju pobjeđivanja nokaut kao „jedini zakonom dozvoljen način ubistva nevinog“, a ono što posebno zabrinjava jeste to da je u urbanim sredinama porast maloljetničke delinkvencije više nego dramatičan.

Djeca, maloljetnici, najčešće čine krivična djela u oblicima nanošenja lakih i teških povreda u tučama u školama, sportskim priredbama, porodicama, na ulici itd. Pored ovih oblika nasilja, često je među mladima prisutan kriminal, krađa i obijanje stanova. Takođe čest oblik nasilja se odnosi na maloljetničko nasilništvo prema članovima svoje porodice, kao i na maloljetničko seksualno zlostavljanje djevojčica od strane dječaka.

Nasilje mladih je ne samo u porastu među delinkventima i asocijalnim licima nego i među tzv. „normalnim“ pripadnicima mlade generacije. Broj oružanih obračuna među đacima je u svjetskim razmjerama u stalnom, iako u najvećem broju zemalja u blagom porastu. Broj đaka ubijenih od školskih drugova iz godine u godinu je sve veći, a i ostali vidovi nasilja su u porastu. Dovoljno je samo otvoriti dnevne novine i u „crnim hronikama“ naići na vijesti o različitim svakodnevnim oblicima nasilja roditelja nad djecom, djece nad roditeljima, kao i djece nad djecom. Dječaci silovali svoju drugaricu; „drugovi“ bacili druga sa mosta; četvorica momaka „na brzinu“ isprebijala učenika; otkriven pedofilski lanac, itd. – samo su neke od mnogobrojnih vijesti i naslova „crnih hronika“ koji neprestano ukazuju na postojanje različitih oblika nasilja u našem običnom i svakodnevnom životu.

Stoga je potreba poznavanja i ispitivanja ove pojave od velikog značaja za spoznaju porijekla nasilja (društvena kriza, nestabilnost i anomija, demokratizacija i liberalizacija društvenih odnosa koji dovode u pitanje i mijenjaju čvrst i koherentah sistem vrijednosti, kao i pad kulturnih i moralnih vrijednosti, neprihvatanje

11 Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo posebni dio,* Pravni fakultet, Banjaluka, 2005. godina, str. 92.

društvenih normi, društvena otuđenost i samootuđenost samo su neki od faktora koju utiču na razvoj nasilja), radi adekvatnog djelovanja na planu suzbijanja i primjene preventivnih mjera u cilju eliminisanja ove deformacije društva.

FAKTORI KOJI UZROKUJU TUČU KAO OBLIK NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA

Sama činjenica dječije nemoći, fizičke slabosti, nezrelosti, nedostatka znanja i iskustva, čini djecu zavisnom od odraslih iz njihove okoline: njihov opstanak zavisi od kvaliteta njege i posvećenosti koju im pružaju odrasli, koji za njih snose odgovornost. Djeci je potreban krov nad glavom, hrana, obrazovanje, zdravstvena njega, pažnja, ljubav i zaštita, a njihov opstanak zavisi od dobre volje i sposobnosti odraslih da zadovolje njihove potrebe. Ono što je utvrđeno, jeste to da je bezbjedno djetinjstvo jedan od najbitnijih faktora transformacije djeteta u zrelu ličnost.

Najznačajniji faktori koji uzrokuju tuču kao oblik nasilja među vršnjacima su:

• porodica i porodični odnosi: odvajanje i razvodi roditelja, neispunjavanje roditeljskih dužnosti i nepostojanje roditeljske odgovornosti, nedostatak ljubavi, poštovanja i samopoštovanja u porodici, pretjerana kontrola djece koja ugrožava njihovo samopoštovanje, njihovu autonomnost, individualnost i personalitet, fizičko i emocionalno povređivanje djece, poremećenost odnosa u porodici, između samih roditelja, djece i roditelja, između djece, postojanje odnosa potcjenjivanja, netrpeljivosti i ljubomore, pokidanost veza sa školom i društvom, prisustvo i podržavanje nasilja u porodici

• škola, susjedstvo, neuspjeh u školi i nedovoljna integrisanost u školi, ulica i slične grupe i institucije;

• grupna identifikacija sa nasilničkom vršnjačkom grupom, izrazita potreba za nonkonformističkim, liberalnim i permisivnim obrascima ponašanja koji su devijantno determinisani, želja za dokazivanjem, želja za materijalnim dobrima, za pogrešnim iskazivanjima;

• patološki i psihološki činioci, ozbiljni mentalni poremećaji, pretrpljeno nasilje, alkoholizam, prostitucija i narkomanija;

• prisustvo nasilja u medijima. (Mnoga djeca provode dosta vremena igrajući video i kompjeterske igre sa puno nasilja i krvi, a psiholozi upozoravaju da su povećana agresivnost i nasilništvo kod djece upravo rezultat igranja tih igara: izloženost agresivnim igrama s jedne strane podiže prag osjetljivosti i ravnodušnosti na agresivne sadržaje u stvarnom životu – u smislu „nasilje je normalna stvar“ – a s druge strane, povećava i agresivnost i nasilništvo djece. Dosta vremena djeca provode gledajući i televizijski program, koji obiluje scenama izrazitog nasilja u filmovima i sportskim takmičenjima u surovim borilačkim vještinama. Na taj način „filmski nasilnik“ postaje model ponašanja potencijalnim maloljetnim

delinkventima, kao obrazac „njihovog heroja“[12].Veliki broj igračaka namijenjenih za mlađu djecu oponaša ili predstavlja vjerodostojne replike pravog, odnosno ubojitog oružja. Na ovaj način, kod njih se stvara uvjerenje o bezazlenosti oružja, a to se odražava i na poimanje ovih naprava kod odraslih ljudi.).

POSLJEDICE TUČE MEĐU VRŠNJACIMA

Kako oblike nasilja dijelimo na fizičko i psihičko nasilje, tako možemo podijeliti i posljedice koje uzrokuju tuče među vršnjacima, dakle na fizičke posljedice i psihičke posljedice.

U fizičke posljedice možemo svrstati, kao najširi pojam, nanošenje tjelesnih povreda.

Sam pojam tjelesne povrede zakonom nije određen. Međđutim, u teoriji se tjelesna povreda u najopštijem smislu definiše kao oštećenje ili narušavanje tjelesnog integriteta ili zdravlja drugog lica, odnosno kao povreda ili narušavanje tjelesnog integriteta drugog lica i prouzrokovanje kakvog tjelesnog ili duševnog oboljenja (Sl. 33). Povreda tjelesnog integriteta je oštećenje tijela čovjeka. Tjelesna povreda se najčešće definiše kao ona povreda koja ne ostvaruje obilježja obične ili naročito teške tjelesne povrede. Dakle, to je takva tjelesna povreda kojom život povrijeđenog nije doveden u stanje opasnosti, kojom nije uništen niti trajno ili u znatnoj mjeri oslabljen dio tijela ili organ, kojom nije izazvana nesposobnost za rad, kojom je izazvano lako i kratkotrajno narušavanje zdravlja i kojom nisu izazvane promjene u spoljnom izgledu povrijeđenog, već samo ozljede koje traju kratko i ne ostavljaju nikakve tragove.

Teška tjelesna povreda je osnovni oblik djela i ona se definiše kao teška povreda tijela ili teško narušavanje zdravlja drugog lica koje po svom intenzitetu nema obilježja naročito teške tjelesne povrede. To je takva povreda kojom je tijelo teško povrijeđeno ili zdravlje teško narušeno, ali nije došlo do konkretne opasnosti po život povrijeđenog, tjelesna povreda kojom je uništen ili u znatnoj mjeri oslabljen dio tijela ili organi koji se ne smatraju važnim, ili je oslabljen važan dio tijela ili važan dio tijela ali ne u znatnoj mjeri, tjelesna povreda kojom je uzrokovana privremena ili trajna nesposobnost za rad, ali ne za one djelatnosti kojima se povrijeđeni profesionalno bavi, tjelesna povreda kojom su izazvane promjene na vidljivim dijelovima tijela, koje se ne bi mogle podvesti pod pojam unakaženosti.[13]

Međutim za psihičko nasilje se smatra da je mnogo teže od fizičkog, jer su za strukturu ličnosti posljedice njegovog prisustva razornije. Psihički maltretirano dijete je potišteno, ima slabu socijalnu komunikaciju, nezainteresovanost za igru, često je povučeno ili agresivno, a ponekad pokazuje lažno dobro raspoloženje. Simptomi psihičkog nasilja su:

• Strah je intenzivno i kratkotrajno osjećanje napetosti koje nastaje usljed postojeće ili predstojeće opasnosti po integritet ličnosti. On ima jasne tjelesne

12 Milosavljević, B., *Socijalna patologija*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.

13 Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo posebni dio,* Pravni fakultet, Banjaluka, 2005. godina, str. 85.

manifestacije: bljedilo lica, ukočen pogled, široke zjenice. Tijelo je u početku ukočeno, a zatim nastaje drhtanje. Govor je tih i praćen zamuckivanjem. Sfinkteri mogu popustiti, pa nastaje nevoljno ispuštanje mokraće i stolice. Ta početna ‘’paralitička faza’’ traje kratko i biva zamijenjena jakim motornim aktivnostima, koje imaju za cilj zaštitu od opasnosti ili pak bjekstvo.

• Gnjev (bijes, ljutnja) izaziva osjećanje nanesenog zla ili predstojećih neprijatnosti po osobu. Prvo dolazi do napetosti ili uzbuđenja kao rezultata osjećanja nepravde usljed nanesenog zla. Napetost raste, da bi potom došlo do naglog ili eksplozivnog pražnjenja. Ponašanje osobe u afektu gnjeva može biti opasno i sa kriminalnim posljedicama.

• Anksioznost (napetost) kao kriminogeni faktor nastaje usljed preosjetljivosti ličnosti. Lice biva stalno bombardovano dražima koje potiču iz njegove uže okoline. Te spoljne draži se sumiraju sa unutršnjim dražima. Takva kumulacija draži dovodi do nastanka viška napetosti koja preplavljuje ličnost. Dolazi do eksplozivnog pražnjenja napetosti u vidu agresivnog ponašanja koje može završiti ubistvom.

• Stres potiče od engleske riječi *stress* koja označava neodoljivi pritisak na organizam, veliko naprezanje ili napor. U psihijatriji pod tim pojmom treba podrazumijevati promjene koje u organizmu nastaju kada je izložen bilo kakvoj agresiji koja se može pojaviti u vidu fizičke traume, tjelesne bolesti, psihotraume i sl. Elementarni smisao življenja jeste očuvanje tjelesnog, psihičkog i socijalnog integriteta. On može biti ugrožen dejstvom nepovoljnih faktora koji dolaze iz organizma ili iz okoline. Te faktore nazivamo stresorima. Oni mogu biti raznovrsni, kako po vrsti i kvalitetu, tako i po intenzitetu djelovanja. Mjesto njihovog dejstva može biti: tijelo, psiha ili socijalna sfera čovjeka. Čovjek predstavlja jedinstven psihofizički sistem, pa svaki stresor remeti sve njegove funkcije. Čovjek u stresu preduzima vlastitu odbranu. Nastoji da se povrati u stanje koje je postojalo prije djelovanja stresora. Zbog toga se u njegovom oraganizmu dešavaju određene promjene. Skup tih promjena čini suštinu stresa.

• Depresivno raspoloženje – *depresija* je stanje negativno polarizovanog afekta koje je praćeno intenzivnim osjećajem tuge. Evidentna je psihomotorna usporenost sa padom volje i napona sve do pojave suicidnih ideja. Cjelokupna životna aktivnost je značajno redukovana. Depresija uvijek ukazuje na ozbiljne promjene u duševnom životu čovjeka[14].

• Emocionalna ukočenost – emocije ili osjećanja nisu ništa drugo nego specifičan subjektivan način doživljavanja okoline, ali i nas samih. Čovjek je u stalnom kontaktu sa svojom okolinom. On prima informacije o predmetima, pojavama i situacijama, a te informacije u njemu izazivaju posebna psihička stanja koja ga upućuju na zauzimanje stavova i preduzimanje akcija. Takođe čovjek prima informacije iz svoga organizma o stanju pojedinih organa. One se stapaju sa već opisanim spoljnim informacijama i sve zajedno modelišu naš emocionalni

14 Kovačević, R., *Pravna medicina*, Pravni fakultet, Banjaluka, 2008. godina, str. 130.

život. Prema sadržaju, emocije mogu biti prijatne (ljubav, radost, zadovoljstvo) i neprijatne (napetost, strah, mržnja, očajanje). Prema dejstvu na pokretačke snage ličnosti, emocije mogu biti steničke (koje stimulišu životnu aktivnost) i asteničke (koje inhibiraju djelatnost).

MJERE PREVENCIJE KOJE ĆE POSTIĆI POZITIVNE REZULTATE NA SUZBIJANJU OVE NEGATIVNE DRUŠTVENE POJAVE

U cilju smanjenja broja tuča među vršnjacima, mora se dosta uraditi na polju prevencije. Prevencija zahtijeva jednu veliku ozbiljnost i posebnu pažnju društva prema tučama iz razloga što ova antidruštvena ponašanja znaju prouzrokovati ozbiljne posljedice – nanošenje tjelesnih povreda i ubistva. Dakle, prevencija se mora shvatiti kao aktivnost cijelog društva, a ne samo organa koji su zaduženi za prevenciju[15]. Mora se raditi na povećanju svjesnosti svih građana tj. pojedinaca, grupa, preduzeća, pravnih lica, državnih i društvenih organa i slično. Mora se raditi na povećanju svjesnosti svih građana tj. pojedinaca, grupa, preduzeća, pravnih lica, državnih i društvenih organa i slično. Posebnu pažnju treba posvetiti maloljetnicima koji su sve češći učesnici i izvršioci tuča. Istraživanja u evropskim zemljama pokazuje da do 15% djece kontinuirano trpi nasilje[16]. Na zapadu se vrše stalne analize fenomena nasilja u školskoj sredini, upravo što je u njoj ono zastupljeno u najvećem procentu, ispoljavajući najraznovrsnije forme, najjači intenzitet i najteže posljedice[17].

Za poboljšanje prevencije neophodno je podstaći rad inspekcijskih organa i komunalne policije na kontrolu i suzbijanje nekontrolisanog rada ugostiteljskih objekata, poštivanje Uredbe Vlade RS o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima licima mlađim od 18 godina, a po potrebi organizovati i zajedničke aktivnosti. Takođe bi stalno trebalo jačati rad policije na bezbjedonosnim sektorima uz dosljednu primjenu i implementaciju projekata u okviru projekta „Rad policije u zajednici“, što podrazumijeva pravovremeno, plansko, operativno i drugo otklanjanje uzroka koji dovode do nastanka tuča, zatim preventivno pokrivanje mogućih izvršilaca tuča, objekata i lokacija gdje se tuče najčešće dešavaju. Sudski organi, takođe, imaju veoma važnu ulogu u rješavanju bezbjednosne problematike kroz brže i efikasnije kažnjavanje svih počinilaca nedozvoljenih radnji kao i objavljivanje određenih podataka koji mogu imati preventivni uticaj na potencijalne učinioce.

Što se tiče osnovnih mjera borbe protiv ove negativne društvene pojave, treba napomenuti da su one brojne, ali ipak da se osnovne odnose na:

- formiranje „kriznih timova“ koji bi bili sastavljeni obavezno od

15 Simonović, B., *Rad policije u zajednici*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banjaluka, 2006. godina, str. 48.

16 Program aktivnosti za sprečavanje nasilja među djecom i mladima, Republika Hrvatska, 2003. godina, str. 2.

17 Gottfredson, D. C., Schools and Delinquency, Cambridge University Press. 2001.

sociologa, psihologa, pedagoga i socijalnih radnika, pravnika, policajaca i predstavnika lokalne vlasti, a koji bi osmišljavali aktivnosti na području borbe protiv nasilja;

- prevenciju u predškolskim ustanovama i školama;

- edukaciju pedagoškog kadra zaposlenog u prosvjeti o svim vrstama devijantnog ponašanja i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci kod mladih, stvaranje edukativnih timova u školama koji će prepoznavati rizične faktore u svojim sredinama, kako bi na osnovu toga mogli praviti programe zaštite;

- edukaciju i prosvjećivanje roditelja i djece, uvođenje obrazovnih programa i edukacija putem televizije, radija i drugih sredstava informisanja, uticaj na javnost i edukacija javnosti;

- osmišljavanje slobodnog vremena djece i pronalaženje načina ispoljavanja kreativnosti djece;

- uključivanje u sportske i kulturne oblike aktivnosti kako bi se socijalizacijska kriza, pubertetska i adolescentna kriza ublažile i otklonile;

- zabranu prodaje alkohola maloljetnicima, zabrana rada ugostiteljskim objektima, recimo poslije 23 časa, uvođenje policijskog časa za maloljetnike poslije ponoći;

- prijavljivanje slučajeva nasilja nadležnim institucijama;

- vođenje prekršajnih i krivičnih postupaka;

- uvođenje zaštitnih mjera (zabrana približavanja žrtvi nasilja, osiguranje zaštite osobi izloženoj nasilju);

- uvođenje video-nadzora na ulazima u škole, u fiskulturnim dvoranama, i drugim školskim prostorijama;

- kontrola prostora izvan škole, gdje delinkventi sačekuju đake, presreću ih i ucjenjuju, plaše, iznuđuju novac, itd.;

- uvođenje programa „školski policajac“, što podrazumijeva stalno prisustvo policajca u školi kao i pedagoga.

- podsticanje sportskih manifestacija, razvoja sporta i sportskih organizacija uopšte, angažovanje škola i drugih obrazovnih ustanova na preventivnom odgojnom uticaju na djecu i mlade, povećanje saradnje policije i drugih državnih organizacija sa organom socijalne zaštite u cilju zaštite prava i interesa maloljetnika i omogućavanja njihovog pravilnog razvoja,

ZAKLJUČAK

Svako društvo susreće se sa različitim društveno negativnim pojavama, kako kod odraslih, tako i kod djece i omladine. Ova pojava je naročito izražena u zemljama koje karakterišu siromaštvo, društveno-strukturalno raslojavanje, nezaposlenost, pad društvenog standarda, migracije stanovništva, pad morala, što predstavlja pogodno tlo za nastajanje raznih sociopatoloških pojava, a takav slučaj je i sa našom zemljom nakon izbijanja ratnih sukoba i dugogodišnje krize.

Ovom pojavom najviše su pogođena djeca i omladina, tj oni koji čine budućnost svakog društva. Ekonomske krize, shvaćene kao društveno-ekonomsko stanje koje karakteriše pad proizvodnje i zaposlenosti, pad životnog standarda, siromaštvo, inflacija, rast cijena, izazivaju niz socijalnih problema, što može doprinijeti i porastu delinkventnog ponašanja.

Vršenje bilo kakvih oblika nasilja i drugih destruktivnih, antisocijalnih i asocijalnih radnji, trebalo bi suzbijati pomoću veće aktivizacije škole i roditelja, bolje saradnje na relaciji škola-porodica, kao i postojanja ustanova koje će raditi na ovom problemu. Država bi trebala da radi na afirmaciji i podsticanju nevladinih organizacija da zajedno sa državnim organima donose određene strategije za sprovođenje prevencije, za organizovanje određenih stručnih i edukativnih aktivnosti gdje bi se aktivno mogli uključiti mladi ljudi i tako doprinijeti efikasnijoj borbi protiv ovih negativnih društvenih ponašanja. Bez svestrane i organizovane koordinacije ne može biti uspjeha u suzbijalju tuča i drugih oblika nasilja.

LITERATURA:

1. Babić, B., Marković, I., „Krivično pravo – posebni dio“, Banjaluka 2005. godina;

2. Bošković, M., *Kriminologija*, Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 2006. godina;

3. Gottfredson, D. C., Schools and Delinquency, Cambridge University Press. 2001;

4. Koković, D., *Sociologija obrazovanja*, Univerzitet u Novom Sadu, 2000. godina;

5. Kovačević, R., *Pravna medicina*, Pravni fakultet, Banjaluka, 2008. godina;

6. Kostić, I.*, Kriminalistička psihologija,* Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000 godina;

7. Milosavljević, B., *Socijalna patologija,* Svjetlost, Sarajevo, 1986. godina;

8. Simonović, B., *Rad policije u zajednici*, Visoka škola unutrašnjih poslova Banjaluka, 2006. godina;

9. Program aktivnosti za sprečavanje nasilja među djecom i mladima, Republika Hrvatska, 2003. godina.

ABSTRACT:

Abstract: In a modern societies, there is an evident rise in a various social pathologies appearance such as these alcoholism, drug addiction (narcotism), prostitution, begging and etc. However, we mustn't forget very large increase in youth violence. Monitoring of this appearance the last few years, we come to the conclusion that this is a phenomenon which is growing from year to year. Youth violence isn't rise only among delinquents and antisocial persons but among so-called "normal" members of the young generation. This situations tell us about clear and obvious need knowledge issues and the need for a need engaging police with many other institutions and organizations in order to reduce these pathological phenomena in society.

Keywords: violence, fighting, police, prevention, cooperation.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.59-057.874(082)

МЕЂУНАРОДНА научностручна конференција Вршњачко насиље (етиологија, феноменологија, начини превазилажења и компаративна искуства) (2013 ; Лакташи)
Zbornik radova / Međunarodna naučnostručna konferencija Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva), Laktaši, 27-29. mart 2013. godine ; [organizatori] Republika Srpska. Vlada, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava za policijsko obrazovanje, Visoka škola unutrašnjih poslova u saradnji sa Hans Zajdel fondacijom ; [glavni i odgovorni urednik Mile Šikman ; prevodilac Jelena Vignjević]. - Banja Luka : Visoka škola unutrašnjih poslova, 2013 (Banja Luka : Grafomark). - VI, 507 str. : ilustr. ; 24 cm

Radovi na srp i engl. jeziku. - Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-99938-43-37-5
1. Министарство унутрашњих послова (Бања Лука)
2. Управа за полицијско образовање (Бања Лука)
3. Висока школа унутрашњих послова (Бања Лука)
4. Ханс Зајдел фондација (Минхен)

COBISS.BH-ID 3600920